IVDEX MAGISTRATVS SENATOR

LIBRIS IV. EXHIBITVS.

I. Virtutes. II. Iuris-dictionem. III. Politiam. IV. Autocratiam spectat.

AVCTORE

FRANCISCO ZYPÆO

I. C. PROTONOT. APOST. CANONICO, OFFICIALI, ARCHIDIACONO ET VIÇARIO GENERALI ANTVERPIENSI.

Editio postrema ab Authore aucta & emendata.

ANTVERPIÆ,
Apud Hieronymum & Ioan. Bapt. Verdussen.
M. DC. LXXV.

Cum gratia & Priuilegio.

BENEVOLE LECTOR.

On immeritò Aristoteles suæ ætatis Iuris-prudentes reprehendit, quòd de formulis, quæ actiones priuatas respiciunt, ad nauseam vsque disputarent; Iura verò quæ administrationem Reip. penè haberent pro derelictis. multi hodiè ab eo vitio non procul absunt, ætatem in stillicidiis & seruitutibus terunt; publicas res, publica Iura, quibus ciuitates suæ, & prouinciæ consistunt, ita nec attingunt ipsi, vt & in aliis contemnant. malè de Repub. merentur. Nulla, *inquit Plin. Iun. in epist.* laudabilior Philosophiæ pars est, quàm agere negocium publicum: cognoscere, iudicare, promere, & exercere iustitiam, quæque Philosophi doceant, in vsu habere. Habent, *inquit idem, l.3. ep.* 20. nostra quoque studia aliquid non humile, nec sordidum, nec priuatis rebus inclusum. *nam* disputare; *inquit Cic. ad Att.l.*4. *ep.*16. de Republica, est tractare rem magnam, & grauem, & plurimi otij. *Quæ ratio etsi me ad dolium meum Cynici instar circumuoluendum restringeret, memorem illius Lyrici,*

Sumite materiam vestris, qui scribitis, æquam
Viribus;

adeoque versantem, humeri quid ferre recusent, *ac gnarum rem tam grauem aliis deferendam;*

——quibus arte benigna,
Vel meliore luto finxit præcordia Titan:

tamen si Aristoteli, Scyllam vitare monenti, obtemperaturus, Iudicemq. exhibiturus incidi in Charybdin; dabit veniam quisquis aliquid rectius istis candidus impertietur. nam desidiosos, & nihil præstantes Zoilos iam pridem nihil moror. Tibi, Lector, tantùm scripsi, qui beneuolus es. tibi si placuerim, satis mihi fecerim: sin minùs; affectum tamen si boni consulueris, numquam piguerit laboris.

Iudicem, inquam ergo, sum exhibiturus. Neque illum duntaxat Pedaneum, chartisq. solùm litigantium obuolutum, sed & Potestate præditum, Magistratuique impositum. qualem leges nostræ intelligunt, dum Iudicem nominant: & Iustinianus in Auth. de Iudicib. & Codicis lib. 1. *tit.* 29. *& seq. vsque ad* 56. *Dedi tamen aliquid vsui vocis hodierno, & adiunxi Magistratus nomina, & Senatoris. dum sub illius ferè vocabulo politiam hodiè videmus administrari; ad hunc de negociis autocratiæ, & arcanis Imperij deferri consultationes. vt dum præsentibus etiam vtor verbis, eum in ipso frontispicio Iudicem, quem intendo, designem.*

INDEX

INDEX CAPITVM LIBRI PRIMI.

LIBRI SECVNDI.

LIBRI TERTII.

LIBRI QVARTI.

Cap. V.

INDEX CAPITVM.

FINIS.

APPROBATIO.

TRactatus hic de Iudicibus, doctissimè eorum qualitates, actiones, nec non Reipub. administrationem per Reges & Principes exprimens, operâ Eruditissimi Viri ac Reuerendi Admodum Domini FRANCISCI ZYPÆI I.C. Protonotarij, Canonici, Officialis & Archidiaconi Antuerpiensis conscriptus, sacræ paginæ satis conformis, meritò typis euulgari poterit. Datum Antuerpiæ 25. Nouembris 1632.

ZEGERVS VAN HONTSVM
Canonicus & Pœnitentiarius Antuerp.
Librorum Censor.

IVDEX

IVDEX MAGISTRATVS SENATOR

LIBRIS IV. EXHIBITVS.

I. VIRTVTES.
II. IVRIS-DICTIONEM.
III. POLITIAM.
IV. AVTOCRATIAM SPECTAT.

LIBER PRIMVS.

CAPVT PRIMVM.

Varij passim Iudices.

1.
VDICES varij apud omnes gentes, pro more earum, & pro temporum ratione fuerunt. Apud populum à Deo electum à Moysi tempore, vsque ad Saulem summâ auctoritate & moderatione. Apud Romanos, pro tempestatum occasione, quàm diuersissimi, præsertim in Vrbe ipsa, nam in Prouincijs Proconsul, Prætor, Præses,& quocumque nomine Rector omnium Romæ Magistratuum vice, & officio fungebatur. omnium partes, qui Romæ vel quasi Magistratus, vel extra ordinem ius dicebant, ad eum pertinebant. Vnaquæque gens, & Prouincia, in suo sensu abundat, sed in alijs Imperijs, & regnis, pleraque pro libitu Regum. Nihil alibi tam augustum quàm dignitas & diuersitas Romanorum Magistratuum. Testis *Notitia Imperij.* vt neque vllæ gentes ad æquitatem & Maiestatem legum Romanarum accesserunt. Sed & hodie nationes omnes in nomine, & auctoritate Iudicum quàm maximè sunt discrepantes. quod nihil attinet pluribus exequi. Id generatim considerare lubuit, qui qualésve Iudices esse, quídve facere debeant; quæ vniuersim functiones eis conueniant, deceant, deceant; quibus virtutibus, naturæ & industriæ dotibus clarescere eos oporteat.

Qualibus in hoc stadium vocandis insumetur primus hic liber: reliqui ad actionem Iudicis pertinebunt; secundus quidem ad Iudicia: tertius ad regimen, administrationemque Reip. quartus ad ea quæ spectant supremæ potestatis negotia. 2. Partitio operis.

CAPVT II.

Iudicum, Iudiciorumque Maiestas.

DIgnitatem Iudicum, iudiciorumque Maiestatem commonstrat ipse Deus, qui primus ea exercuit, & exercebit vltimus. nam quod attinet Reip. gubernationem, & bellorum administrationem; nihil opus hîc dicere; ea sponte in omnium oculos incurrit. Deus ergo transgressum iussa sua Adamum vocauit, audiuit, damnauit. denique omnes à mundi origine nati homines & vsque ad eius interitum orituri expectamus terribilium illorum præconum tubas, & vltimum diuini Numinis iudicium. *Reges*, inquit Cic. *l.* 1. *de Off. iustitia reddendæ causa primùm constituti.* Adeoque apud omnes orbe diuinitus creato gentes tyranni, Reges, Imperatores, iudicia exercuerunt, per sese, & in vicem suam substitutos. Vnde Populus Israël ad Samuëlem *lib.* 1. *Reg. c.* 8. *Constitue nobis regem, qui iudicet nos, sicut*

& vniuerſa habent nationes. & *lib. 2. Reg. c.* 15. Abſolon regnum paternum affectans, *Quis me,* inquit, *conſtituat Iudicem ſuper terram, vt ad me veniant omnes qui habent negotium, & iuſtè iudicem?* ſed & Regem inſimulans malè adminiſtrati regni, *omni viro qui habebat negotium vt veniret ad Regis iudicium,* dicebat; *Videntur mihi ſermones tui boni & iuſti; ſed non eſt qui te audiat conſtitutus à Rege.*

Apud Ægyptios quidem ijdem erant Sacerdotes, & Iudices: neque apud Gallos procul ab his aberant Druides. & Auguſtus ſtatuit vt in loco Senatus thure, & mero ſacrificaretur. Athenienſes res graues apud Aras præſtito iuramento iudicabant. & in Iure noſtro ſacræ leges, *l. 1. D. de leg. l. leges Sacratiſſima. C. eod.* & Iudices Sacerdotes. *l. 1. de iuſt. & iur.* & Antiſtites *l. 1. C. de doctet. cutial. l. 11.* dicuntur. Iuſtitia ſi quidem ſancta, & iura in quibus elucet ſanctâ; & Iudices igitur, qui eam colunt, & ius dicunt, ſancti. qui enim ſancti non ſunt, ſancta tractare non poſſunt. *c. Maximinian. d. 81.* & rectè Virg.

Iura, Magiſtratumq́; legunt, ſanctumq́; Senatum.

Quin & in populo Dei nondum admiſſis regibus, apud quos rei ſumma erat, Iudices dicebantur. Iudicia teſtimonio Ioſaphat, 2. *Paral.* 19. Dei ſunt: qui igitur ea exercent Iudices, Dei miniſtri. *Rom.* 13. 4 & Valent. *l. 1. de offic. vic. Iudicationis noſtra,* inquit, *ſolet repræſentare reuerentiam.* & Caſſiod. *in form. Rect. prouinc. A principe, frater vocaris.* ſed magnificè Dauid Pſal. 81. *ego dixi, Dij eſtis, & filij Excelſi omnes.* Filij ergo cùm ſint Dei, habere ita ſe debent, vt ne perſonam, nec actionem, quam repræſentant, ignominiâ ſuâ dehoneſtent. *Neque famoſis,* igitur, *& notatis, & quos ſcelus aut turpitudo vitæ inquinat, & quos infamia ab honeſtorum cœtu ſegregat, dignitatis portæ patebunt. l. 2. C. de dignit.* vt nec criminis quidem poſtulatos tantùm, donec ſe purgauerint, honores appetere permittit Alex. Imp. *l. reos C. de reis poſt. l. 10. Turpi autem iudicio damnatus,* inquit Cicero pro Cluentio, *in perpetuum omni honore & dignitate priuatur.* Sed quid ergo ſibi vult Epiſtola D. Pauli 1. *ad Corinthios 6. Secularia iudicia ſi habueritis, contemptibiles qui ſunt in Eccleſia, illos conſtituite ad iudicandum?* Non agit ibi D. Paulus, aut diſſerit, quis eſſe, vel qualis Iudex debeat: ſed ne fideles in ius vocent fideles coram Iudice infideli. *non eſt,* inquit, *inter vos ſapiens quiſquam, qui poßit iudicare inter fratrem ſuum? ſed frater cum fratre, iudicio contendit: & hoc apud infideles? Ad verecundiam veſtram dico. ſic non eſt inter vos ſapiens quiſquam?* Vult ergo vt potiùs, quàm id permittatur, contemptiſſimus quilibet, modò fidelis, iudicet, quàm infidelis adeatur. (ad quam rationem & Concil. Carthag. IV. *cap.* 87. eum excommunicat, qui ad alterius fidei Iudicem

Infidelis inter Chriſtianos.

prouocat.) neque enim D. Paulus judicia à maioribus & dignioribus reiicit. *An neſcitis,* inquit, *quoniam ſancti de hoc mundo iudicabunt? neſcitis quoniam Angelos iudicabimus, quanto magis ſecularia?* Ita D. Chryſoſt. & Auguſt. *ad Procul. ep.* 47. imò D. Auguſtinus *in l. de opere monachorum,* ait, ſeſe ex hoc loco Pauli cogi ad ſuſcipienda iudicia cauſarum, cùm eſſet Epiſcopus. & continuus Eccleſiæ Chriſtianæ vſus habuit, vt Epiſcopi, Metropolitæ, Papæ, Imperatores, Reges, Principes, & Præſides ſub varijs nominibus, Iudices Chriſtiani, & è populo ſelectiores, iudicia tractarent.

CAPVT III.

Neceſſitas.

POrrò iudiciorum neceſſitatem attulit ſocietas humana, rerum negotiorumq́ue 1.
communio, diſcordiarum ſeminarium. Ideo Iudiciorum neceſſitas, ac Iudicum?
Magiſtratus, inquit Quintil. *declam.* 15. *legesq́; à maioribus accepimus, ne ſui quiſque doloris vindex ſit.* & Honorius & Theodoſius *in l. 14. C. de Iudæis, Iudiciorum,* inquiunt, *vigor, iuriſque publici tutela in medio eſt conſtituta, vt nemo ſibi ipſi valeat permittere vltionem: nec quis id quod deberi ſibi putat, aliter quàm per Iudicem repoſcat. l. 13. D. quod metu. l. 17. C. vnde vi. Iudicia quaſi vectes vrbium, Prou.* 18. ijs concluditur ſecuritas humanæ ſocietatis. 2.
Enimuerò leges quidem vrbis animam à Cicerone, anchoram à Veritas à Iudicijs.
Solone dictam ſcimus: tamen *parum eſt,* inquit Pomp. *in l. 2. § poſt originem D. de orig. iur. ius in ciuitate eſſe, niſi ſint qui iura reddere poſſunt: per eos enim, qui iuridicundo præſunt, effectus rei accipitur.* vt verè Ariſt. *l. 6. Polit. c. 8.* & Cicero 3.
l. 3. aſſeruerit *opus eſſe Magiſtratibus, quòd ſine illis ciuitas rectè conſtitui non poſſit.* Ea legesq́ue ſine iudice eſſe nequeunt.
Iuſtitia quippe ſine perſona ſubminiſtra non agit. & ideo ſine Magiſtratu Iuſtitia ſepulta eſſe appoſitè dicitur à Bald. *conſ.* 118. *col.* 2. *in fine l.* 3. & pulchrè ille: *Fortis eſt lex, ſi Principem habet.* vbi enim Iuſtitia, eaq́ue ritè exercita non eſt, ſocietas humana conſiſtere nequit. vt rectè diſputat apud Ciceronem Scipio. *Quocirca,* inquit, 4.
vbi non eſt vera Iuſtitia, iuris conſenſu ſocietas hominum cœtus eſſe non poteſt: & ideo nec populus, nec res populi, ſed qualiſcumque multitudinis, quæ populi nomine digna non eſt. Sine iudicijs ciuitas, eſſe nequit, aut regna.

Non defenduntur muris, nec mœnibus vrbes;
Si leges tollas, mœnia cuncta ruunt.

Regna ſine Iuſtitia magna lattocinia. Ideoq́ue 5.
laus Pop. Rom. Sed magna lattocinia.

Iuſtitiaq́; dedit gentes frænare ſuperbas.

CAPVT IV.

Qui iudices esse probibeantur?

OMnes igitur

Procul profani sint, procul improbi.

Sanctitas Iustitiæ, sanctitas mysterij eos respuit: singulatimque aliquibus regno suo

1. Iudices naturâ prohibiti.

Astræa interdixit. Si quidem Iudices dari possunt qui lege, naturâ, aut moribus non prohibentur. Naturâ, vt surdus, mutus, & perpetuò furiosus, & impubes; quia iudicio carent. Lege impeditur, qui senatu motus est: moribus, fœminæ, & serui: non quia non

Lege, moribus.

habent iudicium, sed quia receptum est, vt ciuilibus officijs non fungantur. *l. cùm propter. D. de Iud. l. fœmina D. de reg. Iur.* Nisi fœmina meritis excellat. *Iud. c. 4.* vt Delbora. *c. Menam. 2. q. 5. c. cùm deuotiß. 12. q. 2. c. si quos 23. q. 4.* aut moribus contrarijs, & consuetudine obtentum sit. *c. dilect. de Arbitr.* Lege etiam prohibe-

2. Hæreticus lege prohibitus; excõmunicatus: illiteratus laicus respectu clerici: consanguineus: suspectus: reus: infamis.

tur Hæreticus: *1. Cor. c. 6.* Imò *in Conc. Lat. c. 3.* excommunicatus: *c. decernimus de excommunicat. in 6.* illiteratus *c. ex litter. de consang.* laicus respectu clerici: *11. q. 1. per tot.* Dominus aduersarij: *c. causam de off. deleg.* consanguineus, vel affinis *1 c. accedens. el. a. vt lite non contest.* quacumque iusta de causa suspectus: *c. quod suspecti 3. q. 5.* infames; *c. Infam. 3. q. 7.* adeoque deportati, relegati, damnati ex publico delicto, ipso facto, ipso iure, vel ex genere pœnæ infames. Quod infamiæ impedimentum obtinendi, vel retinendi Magistratus præ cæteris exa-

3. Magistratus honor non munus.

ctè discutit Loiseau. *des off. l. 1. c. 13.* Magistratum gerere honoris est, non muneris. *Imperat. D. ad municipal. Proœm. Inst. in verb. dignitat. honor.* Infamibus autem dignitatum, & honorum portæ non patent. *l. vnica. C. de infam. l. neque famosis. C. de dignit. l. 12.* Damnati etiam criminaliter, aut banniti per contumaciam etiam à dignitatibus obtinendis arcentur. cùm vel solùm delatus, vel inquisitus reus, donec se purgauerit, repellatur. *l. vn. C. de reis postulat. l. 10.* Iure Canonico Iudices à Sede Apostolica vel illius Nuntijs delegari non possunt, qui

4. Ecclesiasticus iudex debet esse in dignitate.

non sunt in dignitate, *c. statut. de rescrip. in 6.* & Iure Concil. Trid. *sess. 25. c. 10.* præter Episcopos, eorumue vicarios, seu Officiales, requiritur, vt designati sint in Synodo, pro vnaquaque diœcesi. & nisi Iuris periti fuerint, re-

In Synodo designatus. Theologus assessori necessario astrictus.

quisiti tenentur assessorem assumere, & iuxta illius sententiam iudicare. Leo X. *in const. incip. Regimini.* Plura sunt apud Alciat. *in praxis, de recusat. Ind.*

CAPVT V.

Qualis requiratur?

ENimuerò vt hæc quæ diximus proximè quem vetant, Magistratum adipisci, honore atque dignitate fungi; ita neque suffecerit aliquo eiusmodi nodo deuinctum non esse, si non insuper, naturæ, industriæ, virtutum, alijsque dotibus claruerit.

Itaque Iudicem, qui in Astrææ arcana ingressurus, eique ritè litaturus sit, ijs præditum esse qualitatibus conuenit, quas & Diuæ sanctitas, & actionis religio deposcit. Atque in primis virum bonum esse necesse est adeo, quàm conuenit medicum non esse latronem. (Vir bonum vniuersâ virtute præditum.)

1. Iustitia legalis vniuersalis & itidem iniustitia.

Ne scientia, & auctoritas vergat in publicam perniciem, vti ne ille venenum pro medicina porrigat. Quare optimè Arest. *l. 5. Ethi. c. 1.* docet Iustitiam legalem non esse partem virtutis, id est, speciem aliquam, sed vniuersam virtutem. *Sicut Iniustitia,* inquit, *legalis non est species malitiæ: sed vniuersa malitia.* Ideo Iureconsultus, Iudex, & Magistratus, quorum est profiteri, explicare, atque exequi iustitiam, boni esse & iusti debent, id est, vniuersim virtute præditi.

2. Iethro viros virtutis exigit.

Eo modo Iethro *Exod. c. 8. Viros virtutis* requirit. Apud Ciceronem *l. 3. de leg.* Ordo senatorius omni vitio carere iubetur. Lex. XII. Tab. *Is Ordo,* inquit, *vitio vacato, cæteris specimen esto.* Nam *integritas præsidentium salus est subditorum. c. miramur. d. 61.* quomodo sacræ litteræ Oniam describunt, *Machab. lib. 2. c. 15.* (Lex XII. Tab. vitio vacuum.) *Virum bonum, & benignum, verecundum visu, modestum moribus, & eloquio decorum, & à puero in*

3. Moribus iudex & magister studiorum excellat.

virtutibus exercitatum. Quod Imp. Iulianus magistros studiorum ait, *in l. 7. C. de professor.* oportet excellere moribus, multo iustiùs in Magistratibus, & Iudicibus requiras. Illorum enim est, rectè dicere, & docere: his capita ciuium, & fortunæ committuntur, & vrbium gubernacula, atque prouinciarum. Si orator

4. Orator ut iudex vir bonus.

est vir bonus, dicendi peritus, vt Cicero *in Rhetor.* definit; & perfectus orator esse non possit, nisi vir bonus; vt asserit Quintil. *in Proœm. orat. Inst.* quanto magis Iudex is esse debet? Leges ideò Iudicem per antonomasiam atque excellentiam virum bonum appellant.

5. Leges virum bonum designant.

ita Venuleus *in l. continuus. §. cùm ita D. verb. obl. l. vir bonus. D. Ind. sol.* Ea enim phrasis in iure nostro emphasim habet, nam is bonus vir dicitur, qui nullius fraudis conscius, verum honestatis Iudicium, in qualibet re sequitur.

6. Iuris-prudentia ars boni & æqui.

Vnde Iudex breuiùs definiri nõ potest, quàm vt bonum virum esse dicas, vt Celsus definit ius, esse artem boni, & æqui, cujus, inquit, ex Vlpia. Iustinianus, meritò eos sacerdotes appellat, *Iustitiam namque colimus, & boni & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solùm metu*

7. Vera Philoſophia.
metu pœnarum, verùm etiam præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes. Veram (niſi fallor) Philoſophiam, non ſimulatam affectanter, l. 1. D. de Iuſt. & Iur.

Igitur Aſtrææ myſtam eâ deſideramus inſtructum Philoſophiâ, eâ Iuſtitiâ decoratum

Quæ ſola in ſeſe virtutes continet omnes.

Quæ deinde in eas partes ſe diuidat, quibus
8. Generalis enumeratio virtutum, quibus iudex inſtructus, & vir bonus eſſe debeat.
prudenter ſapiat, *fortiter* dolores animi cohibeat, *temperanter* voluptates refrænet, *iuſtè* res externas moderetur; arithmeticè in commercijs, geometricè in pœnis & honoribus: Chorumque omnium virtutum ducendo ſingulas colat; ſanctitatem erga Deum, pietatem erga parentes, gratitudinem erga benè merentes, liberalitatem erga egenos, obedientiam erga maiores, comitatem erga minores, amicitiam erga æquales, humilitatem erga omnes; veritatem in dictis, conſtantiam in factis, fidem in vtriſque: Excludat à conſortio iuſtitiæ vindictam, & crudelitatem, pariter ac negligentiam: à Societate veritatis mendacium, ſimulationem, hypocriſim: ab amicitiæ contubernio adulationem, detractionem, os bilingue; à liberalitatis vexillo prodigalitatem atque auaritiam: à fortitudinis ſignis timorem, audaciam, temeritatem: à magnanimitatis militia præſumptionem, & puſillanimitatem, mollitiem & pertinaciam: à patientiæ foribus inconſtantiam, iracundiam, iram, odium, inuidiam, ferocitatem, crudelitatem: à prudentiæ adytis præcipitationem, aſtutiam, dolum, fraudem: à choro temperantiæ crapulam, ac ebrietatem, luxum atque libidinem: à modeſtiæ neceſſitudine ſuperbiam, bomolchiam, ruſticitatem, leuitatem, ſingularitatem, arrogantiam. Colat inquam virtutes ſingulas aduerſarijs ſuppreſſis: non timore tantùm pœnæ, ſed ipſarum virtutum amore, deſiderio ipſius veri & recti, dilectione iuſti, amore pulchri, eudocia boni. Qui his greſſibus ad Sacra Iu-
9. Per eas Sanctus.
ſtitiæ contendunt, ne illi veram Philoſophiam affectant. De his certè Vates *Pſal.* 121. *Sacerdotes tui induantur iuſtitiam.* & Leuit. 19. *Sancti eritis, quoniam ego ſanctus ſum.* & Vlp. in *l.* 17.
10. Religioſus.
D. de adult. Iudicem Religioſum vocat. Religionem Iudicantis Papin. *in l. quæſitum de reſt.* ita *in l.* 3. *C. vbi ſenatores.* ſacer cognitor, *l.* 5. *C. quorum appellat. non recip.* Sacrum auditorium,
11. Sacer, &c.
Iudex ſacrarum cognitionum, & ſacrarum conſtitutionum legitur. Sacra ſunt non aræ tantùm, & templa; ſed religio in primis, & iuſtitia, & per eam leges, vnde & ſacerdotes iuris; quòd ſanctiſſima res ſit ea ſapientia. *Initium*, inquit Sapiens, *Prouerb.* 16. *bona vita facere iuſtitiam.* Optimè Budæus *in l. Iuſtitia D. de Iuſtitia & Iure. Iuſtitia Antiſtitem*, inquit, *oportet eſſe grauem, ſanctum, ſeuerum, incorruptum, inadulabilem, contraque improbos, nocenteſque immiſericordem, atque inexorabilem, erectumque & arduum, & potentem vi & Maieſtate æquitatis, veritatiſque terrificum.* Quare perbellè Chryſip. apud A. Gellium *l.* 14. *c.* 4. mores Iudicis à iuſtitia inſtruens inquit, *formâ virginali, aſpectu vehementi, & formidabili, luminibus oculorum acribus; neque humilis, neque atrocis, ſed reuerendæ cuiuſdam triſtitia dignitate.* Huic 12. Iuſtitiæ virginalis forma.
ſe aſymbolum Iudex formet; non precibus, pretioúe corrumpatur, non minis, metu aut importunitate expugnetur, malorum infringat audaciam, fiduciam bonis inſpiret, lumina acriter intendat in examen veri, atque æqui.
Virgo etiam ſit ipſe; intactus ſcilicet à vitijs, 13. Iudicis imitatio.
& priuatim etiam bonus, non in publica tantùm officij executione. *Iudicet*, inquit Ambr.
c. Iudicet. 3. *q.* 7. *ille qui non agit eadem, quæ in* 14. Vitijs non obnoxius de quibus iudicat.
alio putauerit eſſe punienda, ne, cùm de alio iudicat, in ſe ferat ipſe ſententiam. quando *inexcuſabilis eſt omnis, qui iudicat; in quo enim iudicat alterum, ſe ipſum condemnat. Rom.* 2. Qui de colore iudicat, ab omni alienus debet eſſe colore. *Ariſtot. l.* 2. *de anima*, qui de peccato, ab eo immunis. Non permiſit Chriſtus in adulterio deprehenſam iudicari, niſi ab eo, qui ſine peccato eſſet. *Ioan. c.* 8. *& Matth.* 7. volens feſtucam
ex oculo fratris eiicere, prius iubetur trabem 15.
ex ſuo tollere. & *Ier. c.* 2. *Iudicate*, inquit, *manè iudicium*; id eſt, ſobrij à vino, & vitijs, & ita Dauid *Pſalm.* 110. in *matutino interficiebat peccatores.* Optimè Ambroſ. *Off. l.* 3. *c.* 5. *neque quicquam, inquit, facit in quo ſe crimine quoquam obliget, etiamſi latere poßit. ſibi enim eſt reus prius quàm cæteris, nec tam pudenda apud eum publicatio flagitij, quàm conſcientia eſt. non enim latebra ſapienti ſpes impunitatis eſt, ſed innocentia.*

Manè ſobrius à vitijs iudicans.

Priuatim vitijs abſtinens.

Porrò palam etiam peccare Iudicem, ſummæ nequitiæ eſt, cùm ſibi non tantùm peccet, ſed & populo; qui re nullâ magis quàm Regum, Magiſtratuumque exemplis in virtutes trahitur, aut vitia. *Tot mortibus digni ſunt*, inquit Nicol. Pap. ad Lothar. Reg. *quot ad ſubditos ſuos perditionis exempla tranſmittunt. c. præcipuè* 11. *q.* 3. Piè admodum in vitis Patrum *l.* 3. *c.* 52. Abbas Moyſes coactus ad iudicandum fratrem accedere, ſportam arenâ plenam ſuſtulit, quam ſua peccata eſſe dicebat, quæ cùm non noſceret ipſe, iret ad iudicandum alium. quâ ratione iudicium ſoluit, omnibus compunctis, & à iudicando auerſis. Timenda enim comminatio patrisfamiliâs apud Lucam *c.* 19. *Ex tuo ore te iudico, ſerue nequam. In iudicio ſedens*, inquit Chryſoſt. *o. multis diſtinct.* 40. *ſi quidem benè vixeris, & benè docueris, omnium Iudex es; ſi autem benè docueris & malè vixeris; tui ſolius condemnator eris.* Senec. *l.* 2. *de ira c.* 7. inter 16.
cætera litium mala *Iudex*, inquit, *damnaturus, quæ fecit, eligitur.* & *Epiſt.* 97. de iudicio Clodiano, *Minus*, inquit, *crimine, quàm abſolutione, peccatum eſt. nec antè fuit de ſalute ſecurus, quàm ſimiles ſui iudices ſuos reddidit.* quod Tacit. *l.* 12. *Annal.* ſcribit de Nerone *ſceleris ſibi conſcio, & veniam ſperante, ſi largitionibus validiſsimum quemque obſtrinxiſſet.* vix enim fieri poteſt, vt ea damnent, quæ faciant; non enim in alio poſſunt odiſſe, quæ in ſe amant. *Cùm ergo*, ſcribente Fabio, *fauere, & miſereri cœperit, agi iam rem ſuam exiſtimabunt, & ſicut amantes de forma iudicare non poſſunt, quia ſenſum oculorum præripit amor; ita omnem inquirendæ veritatis ra-*

Publicè magis.

Propter exemplum.

Iudex, criminũ reus de quibus iudicat inidoneus.

tionem

tionem iudex amittit occupatum affectibus: astu fertur, & veluti rapido fluminis obsequitur. Necessarium est, inquit Cassid. *Reipub. vt cui Iustitia committitur, malis moribus non grauetur: alioquin inefficax est ab homine exigere, quod agnoscitur non habere. è contrà verò confidenter quaritur, quod inesse sentitur.*

17. Verè bonus non fictè sit iudex.

Volo ergo virum bonum, cui re ipsâ virtus insit, non imago tantùm, & paries dealbatus. *vt qui conducti plorant in funere.* nam *malus vbi se bonum simulat, tunc est pessimus: & bonitatis verba imitari, maior malitia est.*

Secundùm omnes virtutes.

Virtutum sanè magna est coniunctio, quam Senec. *ep.* 67. vocat indiuiduum comitatum virtutum. vt Stoici existimarint virum non esse perfectum, qui non omnes virtutes haberet: nec actionem perfectam, quæ non fieret secundùm omnes virtutes.

18. Non tamen in summo rigore.

Sed *vitijs nemo sine nascitur: optimus ille, qui minimis vrgetur.* & proprium cuiusque virtutis munus est, vt quamuis in cæteris virtutibus nimium quis non excellat, modò nec vitijs notetur, & à recto iuris iustitiæque tramite non discedat; bonus vir hic, & bonus iudex erit. vt hæc non amarè, sed cum quodam temperamento accipiantur. vt à Caio *in l. si quid venditor.* 18. §. *fur. D. de edil. edict.* quemadmodum *si fortè venditor constantem seruum affirmauerit, non exacta*, ait, *grauitas & constantia quasi à Philosopho desideratur: sed qui optimum coquum esse dixerit, optimum in eo artificium præstare debet: idem & in cæteris generibus artificiorum.*

19. Statutum reprobatum quod summè doctos aut eminentes nobiles exigit.

Itaque virtutes in Iudice desideramus, non vt in aliquo summi rigoris religioso; sed mediocriter; vt in seruo Caius modicè. quemadmodum Greg. IX. probari non potuit statutum, seu consuetudo Ecclesiæ Argentinensis, ne ad illius præbendas alij, quàm nobiles, & eminentis doctrinæ viri admitti possent. *c. pen. x de præb.* sic & August. *in c.* 1. *d.* 81. in ordinato præsule, D. Paulum interpretans, ait non

20. Præsul sine crimine non peccato exigitur.

requiri, vt omnino sine peccato sit: sic enim omnis homo reprobaretur: sed sine crimine; id est, graui peccato, accusatione, & damnatione dignissimo, præsertim in defectu nostrorum temporum, quibus non solùm merita, sed corpora ipsa hominum defecerunt. quibus nos oportet condescendere. vt docet Pelag. Papa *c.* 7. *d.* 34. in qua re Galbam

21. Galbæ antiquus rigor noxius.

peccasse notat Tacit. *l.* 17. *constat*, inquit, *potuisse conciliari animos quantulacumque parci senis liberalitate: nocuit antiquus rigor, & nimia seueritas, cui iam pares non sumus.*

22. Nisi quoad Iustitiam.

Iustitiam tamen, rectitudinemque semper summam requirimus in Iudice; vt in coco optimam coquendi artem Caius. *semper enim boni & innocentis viri officio fungi eum oportet.*

Iudex summè sit iustus.

Vlp. *in l.* 4. *D. famil. ercis.* inde & Iudices *κρατίστους.* id est, optimos, & præstantissimos appellabant. Ita apud Acta Apost. *c.* 24. Claudius Lysias Felicem, & D. Paulus Festum vocant; *c.* 28. & Cato describit;

Iustitiæ cultor, rigidi seruator honesti,
In commune bonus.

Sed tamen fieri aliquando potest, vt eluceat tanta in aliquo spes, vt quamuis vitiosam priuatus vitam egerit, alium Magistratus ostensurus sit virum, & aduersus communes regulas sit promouendus. Vespasianus in melius mutatus est. Nicolaus Rentius Romæ priuatus, demens, & nugator putabatur; Vrbis tribunus cuncta ad se traxit, summâ apud omnes reuerentiâ. Pius IV. omnium expectationem superauit. Sunt alij innumeri. Vnde cùm in Senatu actum esset, nequis posthac vitâ probrosus, & opertus infamiâ prouinciam sortiretur, idque Princeps diiudicaret; non à legibus delicta puniri; quanto fore mitius in ipsos, melius in socios prouideri ne peccaretur? aduersus ea disseruit. Tiberius, *non ex rumore statuendum: multos in prouincijs contra quam spes & metus fuerit egisse: excitari quosdam ad meliora magnitudine rerum, hebescere alios.* 23.

23. Nisi & certa spes melioris frugis suadeat.

CAPVT. VI.

Fidei rectæ.

PRima sanè bonitatis in Iudice species est rectè de Deo sentire, piè credere, ritè venerari. *Constare debet inter omnes veraciter pios, neminem sine vera pietate, id est, veri Dei vero cultu, veram posse habere virtutem.* Augustin. A Deo Iudex, à sincera fide, à proba religione si dissenserit; non aliter munus administrabit, quàm prouinciam Præses, qui ab Imperatore secessit. nam ita Christus, *Luc.* 11. *Qui non colligit mecum, dispergit.* Seminauit Christus probum semen; insperget Iudex zizania: quomodo hic agricola & dominus conuenient, in seruandis, colendis, purgandis fructibus? Quare rectè Imperatores orthodoxam fidem colendam, hæreses, hæreticosque comprimendos, dignitatibus arcendos, Iudæos, paganos, compescendos; templa horum claudenda, superstitionem tollendam decreuerunt. *tot. tit. c. de Sum. Trinit. & de Hæret.* Summa felicitas Rerump. si boni reges, boni Magistratus, probæ fidei, & Religionis fuerint. *Illi* (inquit August. *lib.* 5. *ciuit. c.* 19.) *qui verâ pietate præditi benè viuunt, si hanc sententiam regendi populos consectati sunt, nihil est felicius rebus humanis, quàm si Deo miserante habeant potestatem.*

1. Iudex hæreticus, vt præses ab Imp. secedens.

2. Felicitas reip. boni superiores.

3. Iudicis officium ineuntis instructio.

Sed audiamus Diuina ipsa Oracula *Deut.* 17. *Postquam sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine, accipiens exemplar à sacerdotibus Leuiticæ tribus, & habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, vt discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba, & ceremonias eius, quæ in lege præcepta sunt. Nec eleuetur cor eius superbiam super fratres suos, neque declinet in partem dexteram, vel sinistram.* & ipsa Sapientia *c.* 6. *Audite ergo*, ait, *Reges, & intelligite, discite iudices finium terræ. Præbete aures vos qui continetis multitudines, & placetis vobis in turbis nationum: quoniam data est à Domine*

mino poteſtas vobis, & virtus ab Altiſsimo; qui interrogabit opera veſtra, & cogitationes ſcrutabitur: quoniam cùm eſſetis miniſtri regni illius, non rectè iudicaſtis, nec cuſtodiſtis legem iuſtitiæ, neque ſecundùm voluntatem Dei ambulaſtis. Horrendè & citò apparebit vobis, quoniam iudicium duriſsimum his qui præſunt, fiet. Exiguo enim conceditur miſericordia: potentes autem potenter tormenta patientur. Prouerb. 36. præferet illa facem, quæ tenebras diſpellet, quas offundere poſſunt affectus, metus, amor, dona, & quæcumque alia humana: & cum his pugnantem atque ſub illius ancilijs mox vincentem ſolabitur: *Dicite iuſto, quoniam benè, quoniam fructum adinuentionum ſuarum comedet. Iſaia. 3.*

CAPVT VII.

Timens Deum.

1. Timor Domini.

IEthro conſilium exigit Iudices timentes Deum. *Initium* quippe, *ſapientiæ timor Domini. Pſ. 110. 10.* Non ab alio fonte fluit, non aliâ viâ graditur, quam timor ſepſerit. *In maleuolam animam non introibit ſapientia, nec habitabit in corpore ſubdito peccatis. Sapien. c. 1.* Radix ſanè & cuſtos virtutum eſt timor Domini: ab eo procedunt, ſine illius ſatellitio non ſunt ſecuræ. *Anchora cordis*, inquit Greg. *lib. 6. c. 23. eſt pondus timoris.* ab eo naues noſtræ, ne inſanis mundi tempeſtatibus diſiiciantur, immerganturque, retinentur, ac ſuſtentantur. *Timor Domini odit malum. Prou. c. 8.* vbi ille hoſpes eſt, non admittit vitia, nec cedit malis, quæcumque demum immineant; progenerat fortitudinem, Iudicis iuſti ſcutum inexpugnabile. *In timore Domini fiducia fortitudinis eſt. Prouerb. 14. Super aſpidem & baſiliſcum ambulabit, & conculcabit leonem & draconem. Pſal. 90. Si conſiſtant aduerſus eum caſtra, non timebit cor eius. Pſal. 26. Aſſumet pennas, & ſicut aquila volabit, & non deficiet. Iſaia 40.* Rectiſſimè Lactantius

2. Primum iuſtitiæ officium.

3. *epiſt.* primum iuſtitiæ eſſe officium ſcribit, Deum cognoſcere vt parentem; metuere vt dominum; diligere vt patrem. non ille eſt ſeruilis, is enim *degeneres animos timor arguit.* Filiorum ille eſt, qui metum ſimul & amorem

3. Timor Domini filialis.

vno nodo connectit, vno halitu ſpirat. Is ille eſt, qui, quem poſſidet, beatum facit. *Beatus vir qui timet Dominum. Pſal. 111. Beatus homo, qui ſemper eſt pauidus. Prou. 28.* quare? *in mandatis eius cupit nimis.* ea illi regula voluntatis, vitæ, actionum. *Qui timet Deum, faciet bona. Eccl. 15.* & quod inde profluit, *qui continens eſt iuſtitiæ, apprehendet eam*, & ſtrictè complectetur: non tepidè, non flaccidè, non in duas partes claudicando, ſed feruenti zelo, incenſo, intenſoque amore totam amplexabitur. nec ita eo merente Iuſtitia ſuas partes deſeret, ſed *obuiabit illi quaſi mater honorificata*, ſponte ſe ei offeret, ſi eam ſolam totâ animi intentione, nullo affectu alio admiſſo teneat, *ipſa diriget conſilia eius, vias ſuas demonſtrabit illi*: liberabit eum, proteget, eripiet, & glorificabit eum, *& oſtendet illi ſalutare ſuum. Pſal. 90.* præibit illa, æquum iuſtumque præcinet, audire tantùm, & ſuccinere Iudicem oportet. *Qui timent Dominum, inuenient iudicium iuſtum, & iuſtitias quaſi lumen accendent.*

Eius in iudice bona.

CAPVT VIII.

Religioſus erga Eccleſiam.

PIetas in Deum aſſeclam habet Religionis obſeruantiam, & Eccleſiæ venerationem. Valer. Max. *Rubrica 1. Omnia poſt religionem ponenda, & ſemper noſtra ciuitas hoc duxit, etiam in quibus ſummæ Maieſtatis conſpici decus voluit.* Quapropter non dubitauerunt ſacris imperia ſeruire. Varro; *Priùs de diuinis quàm humanis rebus ad ſenatum referendum eſt.* & Liu. *l. 6. Conſules nulla de re priùs quàm de religionibus ſenatum conſuluere.* quin & Niceph. *l. 10. c. 22.* ait Iulianum apoſtatam prohibuiſſe, ne apperitores præſides antecederent, quando delubrum intergrederentur. Boni Principis eſt, ac religioſi, Dei ſacerdotes honorare atque tueri. *c. boni d. 96. Non licet*, inquit Simmachus, *Imperatori, vel cuiquam pietatem cuſtodienti, aliquid contra diuina mandata præſumere, nec quicquam quod Euangelicis, Propheticis, aut Apoſtolicis regulis obuiet, agere.* & Felix; *Certum eſt hoc rebus veſtris eſſe ſalutare, vt cùm de cauſis Dei agitur, iuxta ipſius conſtitutionem, regiam voluntatem ſacerdotibus Chriſti ſtudeatis ſubdere, non præferre, & Sacroſancta per eorum præſules potius diſcere, quàm docere; Eccleſiaſticam formam ſequi, non huic humanitus ſequenda iura præfigere: neque eius ſanctionibus velle dominari, cuius clementiæ Deus voluit tuæ piæ deuotionis colla ſubmittere, ne dum menſura cæleſtis diſpoſitionis exceditur, eatur in contumeliam diſponentis. c. certum diſt. 10. Cognoſcant*, inquit Iſidorus, *Principes ſeculi Deo debere ſe rationem reddere, propter Eccleſiam, quam à Chriſto tuendam ſuſcipiunt. c. princ. 23. q. 1.* & Ioan. VIII. eos qui Eccleſiarum tuitionem rogati negligunt, poſt ſecundam, & tertiam admonitionem omni communione vſque ad condignam ſatisfactionem declarat eſſe priuatos. *c. admoniſt. ibid.* Concilium Lateranenſe anathemate eos ferit, qui Eccleſiæ iuriſdictionem & auctoritatem Prælatorum euacuant. *c. non minus. v. iuriſdictione. x. de immunis. Eccleſia.* Si inter omnes fideles pax & concordia habenda eſt, multò magis inter Epiſcopos & Principes eſſe debet: qui poſt imperialis apicis dignitatem populum Dei regunt; ita tamen inter ſe concordare debent, vt alterutri ſibi ad Dei ſeruitium peragendum, & miniſterium ſuum explendum non ſolùm non noceant, quin potiùs adminiculo ſint. *Cabilonenſe ſub Carolo. c. 20. Arelat. ſub Carolo c. 12. 13.* Cogitent Iudices Deum zelotypum eſſe, &

1. Pietas erga Deum. Veneratio eccleſiæ.

Tutela miniſtrorum.

2. Reuerentia.

3. Protectio.

Excommunicatio negligentium.

Opprimentium.

Deus pro ecclesia sua zelotypus.

& quæ eius præcipua sunt, eiusque patrocinio tecta, non sine vltionis expectatione temeranda. eam saltem reuerentiam tribuat Christianus Ecclesiæ illiusque ministris, quam Romani, Græci, Germani, Ægypti, Cappadoces, Galli suis olim sacerdotibus, aut Alexander Magnus Summo Pontifici obuiam Hierosolymis venienti.

Exempla principum ecclesiam ministrosque honorantium.

Dîs te minorem quod geris, imperas.

Sequatur exempla Constantini, aliorumque Principum Christianorum, quorum apud homines gloria, apud superos præmia erunt æterna. Plura recenset Ribadin. *in prin. de Princ. l. 1. c.* 35. Quicumque imitabitur Iudex, *in memoria æterna erit Iustus.* hic tamen veram religionem desidero, non fictam; non Hypocrisim, non specie religionis in ambitionem relabentem, quod execratur *l. 2. D. de extra ord. crim.* non specie religionis fortunas effundentem. Vindicta diuina est, cùm ad tales deferuntur publicæ potestates. *Permittit Deus regnare hypocritam propter peccata populi. Iob.* 34. Neque populo benefacere possunt, qui Deo illudunt. *Difficile est* in potestatibus *temperare, qui per ambitionem probos sese simulauêre.* Sallust. *in Iugurt.* Non tamen vitandum est, ne viri Principes conspicui sint, & eluceant virtute, verâ tamen, non fictâ. *Videant opera vestra bona. Matth.* 5. Fuit Scipio non veris tantùm virtutibus mirabilis, sed arte quoque quâdam ab iuuenta in ostentationem earum compositus. Liu. *lib.* 26. Ideò Persis Regibus ignes præferri, & Romanis Imp. ante thronum apponi soliti, vt introspiciantur, & virtute ac vero Dei cultu subditis præluceant. Enimuerò vt Deus auersatur eos, qui virtutes mentiuntur,

4. Vera religione non hypocrisi.

Qui Curios simulant, & Bacchanalia viuunt:

Ita non æquè vetat, ne defectus suos, qui eminent, celent;

Rara quidem mendâ facies caret, occule mendas.

Imò si à vitijs ipsis non abstinent, priuatim tamen, & tantùm clam peccent. tum sui causâ, quia *solutè viuentes despicabiles fiunt, & multas opportunitates præbent insidiantibus.* Arist. 5. *Pol. c.* 10. tum populi. nam *quemadmodum ex erratis, quæ in nauibus inter nauigandum contingunt, si quis præsertim nautarum peccet, leue & paruum adfert damnum; verùm si gubernator aberret aut delinquat, omnibus nauigantibus communem fortunam ac periculum struit: ita priuatorum hominum delicta non in plebis, sed in ipsorum incommodum referuntur.* Demost. *orat.* 1. *contra Aristog.* Magistratus & Principes qui clam peccant, vt priuati peccant; qui palàm, vt potestates: & in sequelam subiectos trahunt, & in omnibus peccant, qui eorum peccant exemplo.

CAPVT IX.

Iustus.

D*Eus Iudex Iustus, fortis, & patiens. Psal.* 7. eadem elogia, eoque ordine tribuenda Iudici, pro sui prototypi imitatione. Igitur is esse debet iustitiæ, & æquitatis amans, atque obseruans. non est Iudex, si non est in eo, Iustitia. *c. iustum* 23. *q.* 2. *Iustus Dominus, & Iustitiam dilexit, æquitatem vidit vultus eius.* eâ scilicet dignatione, vt totum vultum inspiciendum porrigere, non frontem tantùm exporrigere velit, vt tenere id amantium est. Epithetum dignissimum Iudice est *Iustus* & *Æquus.* Hieroglyphicum Iustitiæ dignissimum Lancx & Æquilibrium: quo momenta causarum litigatorumque rationes ponderentur: vt quò inclinat Lancx Iustitiæ, eò descendat religio iudicantis: *c. 1. de sent. in* 6. siue suum cuique tribuendum sit, siue scelera vindicanda. Quomodo Diuina manus sententiam Balthasaris in pariete descripsit: *Appensus es in statera, & inuentus minus habens.* quam eâdem nocte diuinæ damnationis ministri executi sunt, Rege neci dato.

Neque enim Iustitiæ trutina sola priuatorum iura expendit: sed & præmia, atque honores, & supplicia examinat. Semper enim iusta est, siue de publico, siue priuato statuendum est. In ijs autem quæ spectant ad causam Iustitiæ commutatiuæ, rerumque communicationem, seu commercia; per formas constituit æqualiter ab omnibus seruandas: non distinguit personas. In his quæ ad causam distributiuæ spectant, personas distinguit meritas ab immeritis. Est tamen in vtraque æqualitas, in commutatiua ad legem proportionis arithmeticæ; in distributiua ad legem proportionis geometricæ: quam & priuatus & Magistratus vtramque colere debet. Facit id Magistratus, cùm ius dicit super contractibus, & distribuit præmia, & pœnas pro ratione & varietate meritorum. Facit id priuatus, dum suum cuique tribuit, quod ex contractu debuit; & distributiuam obseruat, cûm gradus officiorum obseruat, erga Magistrum, parentes, liberos, amicos, hospites, ciues. Pulchrè August. *c. duo* 23. *q.* 4. *Inuigilet disciplina sicut cuique regenti apta & accommodata est; non solùm Episcopo regenti plebem suam, sed etiam parenti regenti familiam suam, marito regenti coniugem suam, patri regenti prolem suam, Iudici regenti prouinciam, regi regenti gentem suam.* De distributiua illud est Tullij *lib. de inuent. Est*, inquit, *habitus animi communi vtilitate conseruatâ suam cuique tribuens dignitatem.* & *ad Heren.* dicitur esse æquitas, vnicuique tribuens, pro dignitate vniuscuiusque. quo disputatio nobilis Triphon. *in l.* 31. *D. depos. Et probo*, inquit, *hanc esse Iustitiam, quæ suum ita cuique tribuit, vt non distrahatur ab vllius persona iustiore petitione.*

1. In publicis æquè ac priuatis.

2. Commutatiuè & distributiuè.

3. Oculo vigilante. Quapropter rectè apud Ægyptios Iuſtitia per Oculum patentem ſignificabatur. Plato l. 9. Iuſtitiam ſpeculatricem, atque vindicem appellat. Chryſippus oculos Iuſtitiæ virgini acres, rectos, atque immotos facit. Pierius *Hieroglyph. l. 33. c. 1.* quòd perſpicere omnia, neque etiam conniuere debeat. In ſacris etiam litteris Iuſtitia diuina per oculum vigilantem deſignatur. *Oculum vigilantem ego video.* & *Pſal.* 84. *Iuſtitia de cælo proſpexit.*

4. Irreflexo, inſtar aquilæ. Symbolum etiam Iuſtitiæ atque Hieroglyphicum traditur Aquila, perſpicaciſſimi ſcilicet viſus. Quod adeò ei proprium naturæ donum eſt, vt ex vngue pullos ſuſpendat ad obiectum ſolis: qui irretortis oculis aſpexerint, genuini probantur; qui palpitauerint, deiiciuntur, quaſi adulterini. Iuſtorum oculi non ab auri fulgore, donis, muneribus offenduntur, quò minùs inſtactè rectum videant, & iudicent. Quòd ſi ad ea palpitauerint, non iuſti ſunt, adulterini ſunt Iuſtitiæ pulli. Iuſtorum Imperatorum Hieroglyphicum fuit Aquila fulmini inſidens, etiam à Carolo V. vſurpata cum inſcriptione: *Suum cuique.* Anonymus *ad Hieroglyphica Pierij lib.* 4. Huc ſemper oculi Iuſtitiæ ſpectant.

5. Ciconia. Aliud Iuſtitiæ ſymbolum eſt Ciconia, de quâ Plin. *l. 10. natur. hiſt. c. 23. Genitricum,* ait, *ſenectam inuicem educant.* Iuſtitia vices rependit, vnicuique ſuum reddit. Vnde apud D. Paulum, *nemini quidquam debeatis.*

6. Vulturis. Iterum Vultur ab Hercule apud Herodotum pro Iuſtitiæ ſymbolo habita fuit, & Hermodorus Ponticus apud Plutarchum innocentes vultures vocat. Nulli animali manſueto Vultur nocet, aut viuo paſcitur, cadaueribus etiam ſui generis abſtinet, nullis fructibus damnum infert, auxilio eſt contra ſerpentes, viſu acutiſſimo valet, cladiumque futurarum prouida, & ex præſagio ad eorum partes ſe confert, vbi clades futura eſt, quaſi victoriæ Iuſtitiæ miniſtra obſequens. Pier. *Hiereg. l.* 18. *c.* 6. 7. 8. Iuſtitiæ inter prima principia eſt *alterum non lædere*, & ad alterum, *cuique ſuum tribuere*, pertinet inſultum paſſo ſe adiungere, vim pellere, à familia, ciue, patria; cladem, quam iuſta ſententia facit, probare, & exequi.

7. Palmæ. Denique iuſtæ eſt ſignificationis *Palma.* Inueniuntur binæ palmæ inter ſe mutuis ramis interplexæ, mas, & fœmina: quaſi mutuo obſequij amore ad oſcula exporrectæ. Pier. *Hierog. lib.* 50. *c.* 10. Iuſtitiæ ſanè coniugalis Hieroglyphicum. Sed & generatim Palma Iuſtitiam ſignificat, quòd fructum reddat pari omnino cum folijs pondere; nota æquilibrij Iuſtitiæ. Incorrupta eſt Palmæ materia, ac ſenij neſcia: corrumpi non oportet Iuſtitiæ adminiſtrus. Folia niſi vi tollantur, numquam amittit. Iuſtitia eſt perpetua voluntas ſuum cuique tribuendi. Ponderibus reſiſtit, & in aduerſum incuruatur; Iuſtitia eſt conſtans voluntas. In palma nihil inutile eſt: Iuſtum vſibus humanis totum atque publicæ rei proficuum eſſe oportet. *Iuſtus vt palma florebit. Pſalm.* 91.

Et quia Hieroglyphica Iuſtitiæ huc nos adduxerunt, addendum vltimo loco eſt, ſolere Veteres exhibere iuſtitiam in throno ſedentem, ſiniſtrâ bilancem libratam, dexterâ tenentem faſces cum alligata ſecuri. pro merito ſignificabant æqua præmia merentibus impendi, & debitas ſcelerum conuictis pœnas infligi. 8. Moderata ſeueritate.

Erant duæ mulieres captiuæ vtrimque iuxta thronum, à dextris vna fractum enſem prætendebat, altera à ſiniſtris conto innitebatur. illa per fractum enſem nimiam ſeueritatem retuſam cohibitamque ſignificat: hæc per contum lentitudinem, quâ iudicia plus æquo producuntur, correctam.

9. Feſtina lenitudine. Lenti ſunt, qui nullo ſcelere, nullis publicis priuatiſque iniurijs mouentur ad iuſtitiæ vindictam. Iuſtos zelus Domini comedit. cuius illa æterna vox, *Diligite iuſtitiam qui iudicatis orbem. Sap.* 1. *Vidi præuaricantes, & tabeſcebam, quia eloquia tua non cuſtodierunt. Pſal.* 118. *Cuſtodite legitima atque iudicia. Leu.* 8. *Non facietis quod iniquum eſt, nec iniuſtè iudicabitis. Leu.* 19. *ſed iuſtum iudicium iudicate. Ioan.* 7. *nec in alteram partem declinabitis. Deut.* 16. Tam diu enim quis iudex dicitur, vt ſcribit Caſſiod. quamdiu iuſtus putatur: qui enim iuri dicundo datus eſt, ſi non iuſ dicit, non iuſtus eſt; ſi non cuique ſuum tribuit, non iudex eſt, non iudex rectè dicitur, omnino iam non iuſtitiæ miniſter, ſed fur eſt, raptor, latro, & ſi quid peius dici poteſt. quippe qui ſub nomine, & velo ſacroſancti miniſtri, latrocinia, furta exercet, dum innoxios neci dat, ſontes abſoluit, reis bona actorum addicit, & his illorum. Æquitas à iuſto ſeruatur, cùm neque lucri, neque paſſionis alicuius causâ ad aliquam partium declinatur. *Auth. de mandat. Princip. cap.* 2. *in fin.* Hanc æquitatem iuſtus ſeruat, *ingreditur ſine macula, & operatur iuſtitiam.* qui pro ſolius iuſtitiæ dictamine tribuit ſuum cuique, non lædit alterum, ipſi ſibi viuit honeſtè, quem conſequitur illud: *Beati qui cuſtodiunt iudicium, & faciunt iuſtitiam omni tempore. Pſalm.* 105. *Miſericordia & veritas cuſtodiunt regem, & roboratur iuſtitiâ thronus eius. Prou.* 20.

CAPVT X.

Æquus.

IVſtus Iudex vt ſemper ſit, æquum eſſe oportet. ad æquitatem pertinet ex æquo & bono, non ex callido verſutoque iure rem iudicare. ſcriptum ſequi calumniatoris eſt: boni Iudicis voluntatem ſcriptoris, auctoritatemque defendere. Cicero pro Cecinna, *Summum ius ſumma iniuria.* quomodo dicit Eccleſ. c. 7. *Noli eſſe iuſtus multum, neque plus ſapias quàm neceſſe eſt.* Nimia ſubtilitas æquitati naturali contraria eſt, quâ præciſæ actionum, inſtitutionum, legatorum antiquæ formulæ *l.* 14. *D. de diuerſ. & tempor. præſcript.* Neque tamen 1. Bono ac æquo non callido iure iudicans.

tamen lenitas nimia sub vmbra æquitatis introducenda est. quomodo Celsus furtum infantis in adolescentiam vsque retenti putauit mulctandum duplo, existimationis non infantis, quod remissius; sed adolescentis, quod Reip. salutarius, ad puniendum crimen perseuerantiâ auctum. *l.67.§.2. D. de furt.* & Vlp. *l. 11. D. de pœn.* intempestiuè misericordiam exercere dolo proximum censet. sic & Marcian. *adulteram dimissam, sed receptam quamuis verbis legis Iulia non comprehendatur, tamen dicendum est*, inquit, *l.33.§.1.D. ad l. Iul. de adult, vt teneatur, ne fraus fiat.* voluntas enim legis præ verbis amplectenda est, eiusque ratio, quæ illius anima est. ita vt in quibus ea non spirat, in ijs non viuat lex. quomodo Vlp. in castrato temperat legem, quæ patrono infligit pœnam à liberto iusiurandum exigente, quo nuptijs renunciet, *l.6.§.2. de iure iur.*

2. Non Iura tamen scripta æquitatis obtentu subuertens.

Manifesta tamen ea sit oportet, non quæ aliquid ambigui retineat. quomodo Vlp. *in l.1. §.3. D. de minorib.* constitutam in minoribus curatelam ob iuuenilem imprudentiam, eis non remitti asserit, quamuis benè rem suam gerentibus. & Imperator ei, qui ad ætatem quâ testamentum condere licet, peruenerat, non ideo à constituto iure recedendum putauit, quod nondum vigoris emersissent vestigia; quia hæ causæ obscuræ sunt, & in singulis disputationem præberent, & litium seminarium. quando *satius est à paucis etiam iustam excusationem non accipi, quàm ab omnibus aliquid tentari.* Seneca *l. 7. de beneficijs. c. 16.* Cæterum & Papinianus *in l. 102. D. de condit.* non tantum interpretando, sed & supplendo subtiliter voluntatem testantis, æquitatem secutus est, excluso substituto, suppletâ conditione, ex naturali aui voto non relictorum liberorum. Vnde liquet non omnem etiam subtilitatem ab æquitate excludi. (vt exemplis exsequitur Thulden. *l. 2. de causis corr. Iud. c.10.* totique æquitati finium æquum modum dicit. *c.7. & seq. vsque 19.*) alioquin iam artem iurisprudentiæ abstuleris. sed acutas tantùm arcet ineptias. etenim si arti repudium mittimus, cùm naturaliter homines ad dissentiendum sint procliues, nulla erit regula, quâ æquitas definiatur, sed pro omni iure vixdum ab intellectu rustico remoto erit opinio iudicantis. quantus gratificationi, & sordibus campus aperietur, quantum iudiciorum chaos! videmus id vbi omnia fidei controuersa soli priuato cuiusque spiritui subiiciuntur, nullo altero iudice admisso; in quot sectas homines sunt dissecti! peius sanè adhuc cum iure ageretur, vbi minor à materia inerit religio, vel scrupus. Nō ergo Iudices, non Æquitas ipsa legibus est soluta, quatenus illis assidere dignatur. Quatenus autem assidet supremis Principibus, eorúmve Concilijs, quibus id specialiter illi committunt, quorum partes sunt, aliquando altiores, publicasque intueri, & causas sequi. neque numquam, neque tamen semper legibus solui permittit, earumque seueritati clementiam subrogat. *qua de re alibi.* Quibus tamen omnibus illud perpetuò commendatum esse oportet, vt pro dictamine sincero conscientiæ veram æquitatem, non palliatam considerent. *ne fortè*, inquit Iustus Iudex. *Ierem. c.21.22. egrediatur vt ignis indignatio mea, & succendatur, vt non sit qui extinguat; propter malitiam studiorum vestrorum.* ea enim est malitia studiorum, quæ ab alia causa mouetur, quàm simulat. ab hac cauere debent, qui casum pro amico formant; qui iram, odium, aliaque animi vitia patiuntur.

CAPVT XI.

Fortis.

ALterum Dei Iudicis elogium est *Fortis.* est & pro suo modo hominis Iudicis. *Noli fieri Iudex, si non valeas virtute irrumpere iniquitates. Eccles. 7. ne fortè extimescas faciem potentis, & ponas scandalum in æquitate tua.*

Fortitudo qua vel in bello tuetur à barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel à latronibus socios, plena iustitia est. c. fort. 23. q. 3. ita coniungit, comparatque supremus ille politico-Christianus auctor bellicam fortitudinem, & ciuilem; ob quam plerumque inimicitię subeundæ sunt: sæpè obtrectationes. *Nec tamen te pæniteant*, inquit idem, *offic. l.3. c. vlt. eiusmodi offensiones*, neque enim moueri debet Iudex, si eam ob rem ei oblganniatur, opprobria, conuitia, libelli etiam famosi de eo spargantur. si enim omnes qui volunt in Christo piè viuere persecutionem patientur; tum maximè Iudices, qui officio suo probè fungi volent. solent enim ab eis etiam iure correpti, magnoperè eos odisse, & falsò illis crimina obiicere; vt quoquo pacto possint, eis molestiam exhibeant. *c. sunt nonnulli. 2. q. 7. Trid. sess. 13. c.6.* frangi tamen non debent: neque vexationis timor ad inquirenda & punienda delicta illos segniores reddere, multò minùs officium deserere, & propter malorum opprobrium hominum, quieti se tradere. *c. sugges. 7. q.1.* infirmi animi sanè id esset: nam *maiore animo tolerari aduersa, quàm relinqui, fortes & strenuos etiam contra naturam insistere spei, timidos & ignauos, ad desperationem, formidine properare.* ex Tacit. *hist. l.2.* docemur. ideoque Iethro Moysi consulens, vt subsidiarios sibi sumeret, de omni plebe viros potentes exigit, seu virtutis viros, seu fortes, strenuos, ac magnanimos. Alphonsi Arag. Regis illud circumfertur; *Regum esse, non modò bene facere, sed & mala patienter audire. Patientia* enim *lenietur Princeps. Prou. 25. & leuius fit patientiâ quicquid corrigere est nefas.* Aliena sunt ea mala, non nostra: pati ea, non emendare possumus. neque verò vlli patientiùs vituperationes ferunt, quàm qui maximè probro carent. *Quare diues*, inquit Chrysost. *hom. 47. si pauper appellatur ridet? quoniam id falsum nouit: itidem si nos iniurias ridebimus,*

magnum

magnum erit argumentum, quòd falsò reprehendamur.

Calumnia sanè ordinatium est malum, quo litigantes febricitantium more laborant. Quibus si medicus maledicentibus non irascitur, sed condolet: idem facere Iudicem conuenit; misereri morbi, non irasci languenti, non phrenetico. *Non mediocris*, inquit Ambr. *l.2. off. animi est fortitudo, quæ sola defendit ornamenta virtutum omnium, & Iustitiam custodit, quæ inexpiabili prælio aduersus omnia vitia decertat, inuicta ad labores, fortis ad pericula, rigidior aduersus voluptates, vt auaritiam fugiat tamquam labem quamdam quæ virtutem effeminat.* & Cicero *Rhet. Fortitudo est immobilis inter aduersa gloriosa animi claritudo, res arduas pulchrè administrans, quæ nec aduersis infestando frangitur, nec prosperis blandiendo eleuatur.*

CAPVT XII.

Constans.

1. Obfirmatus magnorum exemplis. CONstantia ad fortitudinem pertinet. Dum ergo se ad Iudicis functionem quis componit, firmare animum expedit constantibus exemplis. Vt Heluidium Trasea monuit apud Tacit. *Ann.16.* Ita compositum non ferrum, non ignes, non calumniæ, aut rumores populares ab officio deterrebunt. Animus enim & incitatur maximè, & dirigitur intuitu præuiæ aliorum vitæ, rerumque gestarum, vnde & Tacit. *de morib. German.* refert, quamuis apud eos Historiarum scriptio vsum non haberet, qui benè potius facere & fortiter mallent, quàm scribere: etsi ea res mirè virtutes in posteris excitat, (historicique ideo habendi sunt. *Pasquier Recherch. lib.1. c.1.*) tamen & asserit Tac. carminum vsum habuisse Germanos, quibus Herculem, aliosque heröas, viros fortes, in memoriam reuocabant, vt eorum mentione ad vestigia insequenda prouocarentur. Eâdem causâ beatorum Martyrum aliorumque Sanctorum festos dies Ecclesia celebrat, *quia solemnitates Martyrum*, inquit August. *ser. 47. de Sanctis, exhortationes martyriorum sunt.* Ita Ecclesia cùm diaconos ordinat, & officij sui monet, instruit, vt opere & sermone in Euangelij propagationem eant, vestigijsque Discipulorum insistant: *Habete* (inquit) *pedes calceatos Sanctorum exemplis. Pontifical. in Prologo Ordin. Diac.* Eodem modo Iudex, cuius inter virtutes constantia in primis sedet subselliis, vt eam vsu totam fructuque suam faciat, proposita sibi semper habere debet illorum Iudicum exempla, quos à recto non abduxit ira Regum, populi furor, preces, & lachrymæ miserorum, thesauri Cræsi, honores, tormenta, ferrum, aut mors vltima linea rerum. Quis non firmetur animo, qui Sancti Thomæ Cantuariensis, Stanislai, aliorumque sanctam in recti defensione pertinaciam inspexerit? in quibus nullus humanitatis sensus, non dico fidei, sed nec officij constantiam labefactauit?

Iustum, & tenacem propositi virum
Non ciuium ardor praua iubentium,
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solidâ.

In diebus suis, inquit Sapiens, *cap. 48. non pertimuit Principem, & potentiâ nemo vicit illum.* 2. Aduersus potentiam.
Non consideres personam pauperis, nec honores vultum potentis. Leuit. c.19. Galba *apud Tacitum, Hist. l.1. minantibus intrepidus, aduersus blandientes incorruptus.* E contrario, *Prouerb. c.11. Impius facit opus instabile.* Rectè ergo Heluidius, *apud Tacit. lib.4.* quò firmiùs aduersus fortuita Remp. capesseret, Doctores sapientiæ secutus, quæ sola bona, quæ honesta; mala tantùm, quæ turpia; potentiam, nobilitatem, cæteraque extra animum neque bonis, neque malis annumerat. *Ante iudicium para iustitiam tibi. Eccles. 18.* illi, iam robur, & æs triplex circa pectus est, qui hac doctrinâ animum obfirmauerit, vt ab honesto iustoque discedendum sibi non putet, ob opes, paupertatem, honores, exilium, mortem. Iam *contempsit omnes, qui mortem prius*, iam *impauidum ferient ruina.* Ita Vates *Psalm. 118. Loquebar de testimonijs tuis in conspectu regum, & non confundebar.* Magnæ constantiæ vox Gregor. VII. iam morientis, qui Henricum Imp. deposuit; *Dilexi Iustitiam, & odiui iniquitatem: propterea morior in exilio.* Otho Frising. *l.6. c.36.*

Pro Iustitia agoniza: pro anima tua, & vsque ad mortem certa pro Iustitia: & Deus pro te expugnabit inimicos tuos. Eccles. c.4. Appositè Regius Vates *Psalm. 91. Iustus vt palma florebit.* Palma nec hieme per niues, aut glaciem, seu quamcumque irruentem aëris intemperiem, virorem vigoremque suum amittit. *& folium eius non defluet. Psalm. 1.* Lignum plantatum secus decursus aquarum, lambunt, ambiunt, præterlabuntur aquæ, neque Iustitiam euertunt. Qui res naturales describunt, de Palma referunt ponderibus resistere, & in aduersum incuruari. Iustus ergo Iudex vt palma ibit in contrarium pro Iustitia, si vis contra eam fiat. *Imperatores si in errore essent (quod absit) pro errore suo leges darent: per quas iusti probarentur, & coronarentur, non faciendo quod illi iuberent; quia Deus prohiberet.* ita August. *c. Imperat. 11. q.3.* Idemque iterum, *Qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit; sed quid si illud iubeat, quod non debeas facere? hic sanè contemne potestatem, timendo potestatem. Ipsos humanarum legum gradus aduertite. Si aliquid iusserit Curator, nónne faciendum est? tamen si aliud Proconsul iubeat; non vtique contemnis potestatem, sed eligis maiori inseruire. Nec hinc debet minor irasci, si maior prælata est. Rursus si aliquid Proconsul iubeat, & aliud iubeat Imperator; numquid dubitatur illo contempto illi esse seruiendum? Ergo si aliud Imperator, & aliud Deus; quid iudicatis? Solue tributum, esto mihi in obsequium: rectè, sed non in idolio: in idolio prohibet. Quis prohibet? Maior potestas. Da veniam, tu carcerem, ille gehennam minatur: sic iam tibi assumenda est fides tua tam-*

quam

quam scutum in quo possis omnia ignita iacula inimici extinguere.

3. Regum minas & rescripta.

Ex hoc theatro prodijt constantia Parlamenti Parisiensis sub Ludouico XI. Francisco I. de quo Pasquier Recherches *lib.5. c.33.* & Mechliniensi aliquando non defuit, nec alijs alibi. Et verò quo à Philosophia non tantum instruerentur Iudices, sed & ab ipsis legibus; ipse Iustin. *Nouell. de Iud. §. final. const.* 82. iubet; vt Magistratus, quamuis in medio litis imperatoriam accipiant iussionem, aut sacram formam licet pragmaticam, legem tamen præferre debeant. Quomodo refert Thesaur. *in præfat. decis.* in Senatu Pædemont. exstare diploma Emanuelis Philiberti, quo Senatui vetatur à Iure discedere, tametsi Princeps iterum atque iterum, litteris etiam manu suâ signatis, quippiam mander. Qualiter Ægyptij reges iuramentum à Magistratibus exigebant:& consules, senatoresq; olim in leges iurasse constat: & quidem satius quàm in verba Imperatorum: quod pessumdatâ Repub. frequens deinde memorant Historiæ. Ex hoc fonte profluxit nomen Concellarij ab officio in rescriptis, responsis, mandatisque Principum inspiciendis, & malè scriptis cancellandis, & benè scriptis obsigillandis consistente, tametsi alibi *in l.3. l.nemo C.de assessor.* scribam, notariúmve significet, qui intra cancellos chartas obseruabat, scribebat, cancellabat. In Gallia Cancellarium alijsque locis eo celsitudinis ac dignitatis erectum esse constat, vt Præfecti prætorio instar sit, & Nomophylax censeatur, vt scribit Budæus *in prior. ad Pandec. annot.* Oldendorp. *in ep.ad Cancellarium Italia.* vbi & vocem eam collaudat. *Id mihi*, inquit; *vicissim omnes dabunt boni viri, hoc tempore nullam reperiri vocem, quâ significantiùs exprimi possit Magistratus ille salutaris, quàm vt cancellariatus appelletur, ab expungendi functione. Id autem quacumq; ratione initio acciderit nihil moror, cùm nunc sit appositissima significatio. Vtpote per quam hac potestate omnes omnium Principum Cancellarij suarum partium admoneantur maximè.* Quas Budæus ita recenset: *Videat*, inquit, *vt nulla Principis constitutio, nulla sanctio, nullum diploma, nullum rescriptum, nulli codicilli regij, non è Repub. atque etiam è dignitate Reip. Principaliq; exeant, cuius censura, aut stylo acta sua exuta numquam voluit Principum Maiestas.* vtpotè quibus notum illud *Isa.c.9.Væ illis qui condunt leges iniquas.* Sed hæc magna, & ad magnos maximè pertinent. sed nec illis qui eo gradu sunt, quò tanta non perueniant, deesse sua debet constantia, vt nullatenus per compendia vel dispendia à via regia rectique tramite discedant. quo modo Iustin. non frustrà definiuit Iustitiam constantem, & perpetuam voluntatem ius suum cuique tribuendi. quasi quæ non hodie aliter, aliter cras sentiat in problematicis nimium multis, vt finguntur, *casibus pro amico*, quasi quæ non actu dumtaxat vno constiterit, sed iam habitum induerit, vt perpetuò eadem sentiat, quasi quæ nullis affectibus, aut causis extra causam inflectatur, sed perpetuò in omniumque negotijs eadem sit. Et verò ne Iudices tamquam tyrones in hunc Iustitiæ campum ingrediantur, sed probati iam athletæ; valde expedit, vt qui ad subsellia assumuntur, aliquid ex vtraque fortuna experti fuerint: ne Galbæ exemplum iis quadret, *omnium consensu capacis imperij, nisi imperasset.* Tac. *Hist. l.* 1. Magistratus ostendit virum. non eadem res est eximiè philosophari, & facere & pati fortia: numeros musicos insigniter callere, & suauiter concinere: breuiter, scire virtutes, & ex earum præscripto agere. In via constantium virorum, si non nuper Iudex institerit, *non contristabit iustum,* 6. Prosperam aduersamq; fortunam expertus.
*quidquid ei acciderit. Prou.*12. alioquin qui cum fortuna numquam est luctatus, vires suas, vel infirmitatem nescit. Insidiatrix enim illa est hominum, quibuscum, vt dicit Bald. gerit inuisibile bellum, & ipsius ictus priùs sentitur, quàm sciatur; & maximè dum blanditur. nam *secundæ res acrioribus stimulis animum explorant, quia miseria tolerantur, felicitate corrumpimur.* Tacit. *l.* 1. *Hist. Fortuna nimium quem fouet,* 7. Semper Iudem causis non personis varius.
stultum facit. Sed & in cognoscendo Iudicem neque excandescere aduersus eos, quos malos putat, neque precibus calamitosorum illachrymari oportet. id enim non est constantis, & recti iudicis, cuius animi motum vultus detegit. ita Calist. *l.* 19. *D. de off. præs.* Sanctissimè è contrario Deum precatur regius Vates *Psal.*16. *De vultu tuo iudicium meum prodeat.* qui semper idem, semper immutabilis perseuerat. ex illo libro lectæ Iudicum sententiæ numquam *quæstiones pro amicis* decident, numquam offensioni inimicorum deferent; numquam potentibus egenorum ius dabunt, *pauperis quoque non miserebuntur in iudicio Exod.*23. semper immoti erunt, qui speculo illi causas omnes sistent, ab eoque Iudicium suum referent. ibi scripta inuenitur amicitiæ lex, quam & agnouit Cicero, *vt amantium causa honesta faciamus*, ibi *nihil sibi potentior vindicat, nihil vsurpat ditior, gratia abest, causam meritâ decernunt.* Ambros. *l.*2. *off. c.*24. non ibi *peruertitur Iudicium aduenæ, & pupilli, Deut.*24. ita miseris, pupillis, viduis Iustitia exhibetur, vt alijs injustitia non fiat. *c.ex tenore. x.de for. comp.* ibi, *Qui iustificat impium, & qui condemnat iustum, abominabilis est vterque Deo. Deut.*17.

4. (Vnde & Cancellariorum officium, nomen.)

5. Casus pro amicis, ut non dentur.

CAPVT XIII.

Patiens.

RElìquum Dei Iudicis elogium *Patiens.* Igitur & Iudex cum mansuetudine audiat opus est: memor quòd ipse *Deus fortis & patiens*, suscipit *mansuetos in Iudicio. Psal.*142. illisque *dat gratiam. Prouerb.*3. Iudices quoque *mansuetos in Iudicio dirigit. Ps.*24. viasque suas docet, ac illis præcipit, vt ad verbum audiendum sint mansueti. *Eccl.*5. 2.*Timoth.*2. ipsum imitantes, qui mitis est, & humilis corde. *Matth.* 11. ac tandem in salutem mansuetos 1. In audiendis litigatoribus.

exaltat

exaltat. *Psalm.* 149. Ab hac virtute nonnullis locis ipsi Iudices denominantur, vt Romæ summi *Auditores Rota, &c.* Patientia sanè iræ inimica ex virtutibus maximè necessaria est Iudici, veritatem enim inquirere semper debet, quæ temporis filia est; iræ furorisve præcipitijs incognita. *Veritas de terra* lentissimo elemento *orta est, & Iustitia de cælo prospexit.* spatio opus est, antequam Iudex tam disiuncta coniungat. tum *doctrina viri per patientiam noscitur. Prou.* 19. Rectè plinius *l.* 6. *epist.* 2. *Iudicem plurimam religioni sua patientiam debere*; quòd ea pars magna sit Iustitiæ. id quod monet illud vetulæ; *Si non vis audire, desine imperare:* & innuit L. antep. *D. de his qua in test. del. in verb. Audias patienter.* Ideò leges iubent Iudicem litigantes causâ vtrimque disceptatâ insuper interrogare, an aliud addendum habeant, antequam iuri dicundo se accingat, non rectè aliter noscere causam Iudex poteit, ignotam iudicare non potest, ideò toties in iure nostro notio pro Iudicio habetur. Quin & ipse Deus, qui vno oculi ictu omnia perspicit, cuncta supercilio mouet; *Iustus Iudex, fortis est & patiens.* Imò *melior est Sapiens viro forti, & qui dominatur animo suo, expugnatore vrbium. Prou.* 16. Inde vel in sacris litteris *Machab. l.* 1. asseritur quòd Romani obtinuerint omnem regionem patientiâ suâ. quo genere Scipio etiam laudatur à Liuio *l.* 26. quòd in tot ambiguis Hispanorum legationibus fidem & Maiestatem adeò seruarit, vt *nullum ferox verbum ei exciderit. Spiritum ad irascendu facilem quis poterit sustinere?* Quæ ratio videri potest quòd Galli extra orbem suum aliarum gentium imperia acquirere potuerint, retinere non potuerint. *Vir iracundus prouocat rixas; qui patiens est, mitigat suscitatas. Prou.* 15. quo nomine Liuius non maiores Carthaginensium quàm Romanorũ fuisse calamitates tradit, sed nequaquam pari ad patiendum eos robore, ac Romanos fuisse. Quæ altera pars est patientiæ Iudicis, vt non tantùm patienter ipse audiat, sed & iras inter litigantes suscitatas mitiget, id est, radicem plerarumque litium exscindat. Et ira plerumque lis nascitur, & ex ea cætera Pandoræ mala. Et in his ipsis etiam Iudicem patientem esse oportet.

2. Cum ingenio tamen. *Circa Aduocatos*, inquit Vlp. *in l. nec quicquam D. de offic. Procons. patientem esse proconsulem oportet.* addit tamen; *sed cum ingenio; ne contemptibilis videatur: nec adeò dissimulare, si quos causarum concinnatores tantum, vel redemptores deprehendat.* Quamuis enim iustus & pius patienter aliorum malitiam sustinere debeat; non tamen Iudex vlteriùs, quàm publico vel illorum bono expediat. *c. patat.* 23. *q.* 1. qui potest obuiare & perturbare peruersos, & non facit; nihil aliud est, quàm fauere eorum impietati, *c qui c ostendit* 22. *q.* 3. *si vigorem negligimus, perdit desidia disciplinam c. iustum ibid.*

3. Atque vt improbos coërceat. Allaboret igitur Iudex quantum vitia nostrorum temporum pati possunt, vt curia sua, & forum, loca ne sint exercendis in publico vitijs destinata; tabulas forenses coërceat, & harpyias; præuaricari, calumniari, tergiuersari; res claras inuoluere, veritatem obscuram reddere ne permittat; sed maximè partes ipsas temerè non tantùm, sed & malitiosè litigantes pœnis iure statutis puniat, quarum plerumque improbitate & auaritiâ & lites excitantur, & iure peruerso agitantur. Neque enim (vt nec Ant. Faber optimè *Cod. l.* 9. *tit.* 22.) tanti mali causam in Procuratores, aut Aduocatos aut Iudices, quod à plerisque fit, semper detorquendam existimamus; ne quod aliquorum singulare vitium est, in vniuersi ordinis inuidiam non minùs temerè, quàm iniuriosè deflectatur. *Si vt homines*, inquit Seneca (*in lib. vtrum animi an corporis morbus grauior, c. vlt.*) *ita causam quoque vnamquamque & litem examines, vnde orta, vnde profecta sit; inuenies aliam à contumaci ira, aliam à furioso contendendi studio, aliam ab iniusta cupiditate originem traxisse.* In id ergo Iudices debent incumbere, ne Iudicia affectibus obsequantur, ne concessa latrocinia videantur; sed eos iudicijs emendent: vt Cicero ad Politici officium retulit *ciuitatem legibus fundare, regere consilijs, emendare iudicijs.*

CAPVT XIV.

Vacuus ab affectibus.

PRoprias Iudicis virtutes justitiam, fortitudinem, patientiam aduersarij singulis praui quidam affectus oppugnant, à quibus ne expugnetur numquam nimium cauere potest. 1 Affectus obcæcant. Non rectè perspicit oculus cui vitrum colore aliquo tinctum obiicitur. non rectè de gustibus iudicat lingua febricitantis, inundata amaris humoribus: ad solis obiectum alios in iride & vitris quibusdam aspicimus colores, quàm rebus ipsis insint: Ita sanè Iudex occupatus affectibus, non causas, non res ipsas, non Iura litigantium perspicit, agnoscitve, vt verè se habent, sed vt per obiectos affectus, intellectui & Iudicio sistuntur, infecti alienis coloribus. Quare rectè antiqui Iustitiam cæcam obnuptamque pingebant, ne per obiectum personarum aliæ à vero apparerent causæ, sed ad oculos mentis solæ negotij species transmitterentur. Vnde *Sap. c.* 9. *Constituisti hominem, vt disponat orbem terrarum in æquitate & iustitia, & in directione cordis*, non oculorum, *iudicium iudicet.* Olim constat Iudices ex consensu dari consuetos. Cicero *in Cluent. l.* 80. *D. de Iud.* vtriusque tamen, nam vetitum est eum Iudicem dari, quem pars altera nominatim petierit, *l.* 47. *eod.* quo æquè vtrinsque amicus, inimicusque sit, nullaque propensioris in alterum animi suspicio. Etenim *quatuor modis peruertitur humanum iudicium: Timore; dum metu potestatis alicuius veritatem loqui pertimescimus: Cupiditate; dum pramio animum alicuius corrumpimus: Odio; dum contra quemlibet*

quemlibet aduersarium molimur : Amore ; dum amico vel propinquo complacere contendimus. c. quatuor. 11. q. 3. Amor, odium, & proprium commodum faciunt Iudicem sæpè verum non cognoscere. Arist. *l.1. Rhet. ad Theod. c.1.*

2. Amicus pro amico Iudex vsque ad aras.

Igitur si contingat delegari quem Iudicem in causa amici, semper meminerit, vt dumtaxat, amicus sit vsque ad aras Iustitiæ. Optimè Cicero *lib.3. offi.* Iudicaturum de amici causa exuere personam amici, induere Iudicis. non ille admisisset quæstiones *pro amico*, quas inconditi aliqui indigetant ; & in quibus gratiæ locum faciunt. quas rectè insectatur Scriban. *Politic. lib. c.9.* Christianè idem Ethnicus Cic. *eod. lib. Cùm iudici dicenda est sententia, meminerit se Deum habere testem.*

3. Deum præ oculis solum habeat.

Non ille in Iudicio affectus admittit, non acceptionem personarum. Inde solemnis illa formula breuiculis sententiarum Ecclesiasticarum more maiorum inseri assueta, *Solùm Deum & Iustitiam præ oculis habentes. ex. c. 1. de sent. in 6.* Iterum Cicero : *Illud est hominis magni & sapientis, cùm illam iudicandi causâ tabellam sumpserit, non se putare esse solum, neque sibi quodcumque cupierit licere, sed habere in consilio legem, religionem, æquitatem ; libidinem autem, odium, & inuidiam, metum, cupiditatesq; amouere : maximeq; æstimare conscientiam mentis suæ, quam à Deo accepimus, quæ à nobis diuelli non potest ; quæ si optimorum consiliorum atque factorum testis in omni vita nobis erit, sine vllo metu, summa etiam cum honestate viuemus.* Dignum memoriâ Thomæ Mori exemplum, cui ad mortem eunti cùm obuius quidam, quòd contra eum olim iudicasset, exprobraret ; percunctatus quis esset, respondit se causæ meminisse, atque tum ita iudicasse, vt nunc faceret, cùm in promptu vltimo Iudici rationem daturus esset. O vtinam omnes ita Iudices ! vtinam semper meminissent supremæ comminationis! *Ego Iustitias iudicabo. Psal.74.* ille scilicet, cui *quasi pannus menstruata vniuersa Iustitia nostra. Isai. c.64.* Pulchrè noster Imp. Iust. *const.26. de Prætore Thracia ; Magistratus,* inquit, *nostros conuenit, cùm officia suscipiunt, animam suam deuouere Deo, & tueri subditos nostros æquitate, & Iustitiâ, ab omnibus sordibus, inimicitiis, gratiâ remotissimos.* & iterum:

4. Aduersus potentiam infractus.

Nemini omnino oportet eos succumbere, neque si insigni aliquâ vita sit dignitate præditus, neque si opibus abundet. Propterea enim grauioribus viris, & auctoritate plenis, eiusmodi tradimus officia: ne quid necesse habeant remittere his, qui opibus suis freti, aliis velint inferre iniuriam. Obnubilare enim solent oculos Iudicum aspectus potentum : multò maximè suorum principum. contra quos nisi euidens sit causa, raro iudicatur. *Multi, enim, colunt personam potentis. Prou. 19.* à qua se efferendos sperare possunt. Vtpote *mens potentia auida nec abstinere nouit à vetitis, nec gaudere concessis, nec pietati adhibere consensum.* Leo *e.16. d.77.*

5. Maximè supremum Principem & fiscum.

Ideoque prudentissimè Rex Cath. Ferdinandus consiliariis suis præscripsit, vt cùm causæ Iustitia ambigua videretur, contra se, fiscumque suum pronuntiarent. *Non puto,* inquit Modestin. *l.10. D. de Iur. fisc. delinquere eum, qui in dubiis quæstionibus contra fiscum facile* (nota) *responderit.* Vnde laudatur Marcus Anth. Phil. Imp. quòd in causis compendij iudicans fisco numquam fauit. Iul. *Capit. in eod.* & ad Traian. Plin. *in Panegyr. Quæ præcipua tua laus est, sæpiùs vincitur fiscus, cuius mala causa numquam est, nisi sub bono Principe. Quisquis metu cuiuslibet potestatis veritatem occultat, iram Dei super se prouocat : quia magis timet hominem, quàm Deum.* August. *ad Casul. c. quisquis. 11. q. 3. Oportet Iudicem causam merito discernere, non gratia, neque sic recipere faciem potentis, vt contristet contra Iustitiam pauperem: neque pro paupere auferre Iustitiam à potente.* Isid. *l.2. c.5.* Quare rectè Ariopagitæ cæci erant, seu de nocte iudicabant. 6. Vniuersim sine exceptione personarum.

Quia cognoscere personam in Iudicio non est bonum. Prou.24. Deut. 16. Eccl.42. & iusti Regulam Canones scribunt, *In iudiciis non est acceptio personarum habenda. c. in Iud. de Reg. Iur. in 6.* appositè apud Poëtam, *Rex Iuppiter omnibus idem, Tros Rutulúsve fuat nullo discrimine habebo. & Deut. 1. Quod iustum est iudicate, siue ciuis ille sit, siue peregrinus ; nulla erit distantia personarum, ita paruum audietis, vt magnum.* Ideò Iudex tamquam mediator, quòd se vtrique parti medium dare, vtrumque audire, cuique suum tribuere debeat, nullo personæ respectu. Arist. *l.5. Eth. c.4. q.3. Statera dolosa abominatio est apud Dominum, & pondus æquum voluntas eius. Prou. 11. qui autem alter,* inquit Beda *in eum locum, causam pauperis, alter sodalis, alter audit ignoti ; statera vtique laborat iniqua.* Hanc primam legem in amicitia Lelius apud Cicer. sancit, vt *neque rogemus res turpes, neque faciamus rogati : nulla enim est excusatio peccati, si amici causâ peccaueris.* At verò, quia affectus excæcant, ne vel improuidi labantur, *probi & modesti Iudices se solent excusare, quando manifestum est, alteram apud eos partem gratiâ præualere.* Cic. *lib. de Orat. Quærendi ergo sunt Iudices. de al erutra parte dari non possunt, quia studiis veritas impeditur.* Optat. Mileuit.

CAPVT XV.

Muneribus abstinens.

AFfectum maximè conciliant munera, *excæcant oculos sapientum, & mutant* 1. Munerum vis.
verba iustorum. Deut. c.16. Exod. c.23. Eccles. 20. Psal.14. Isaia 33. Prou. 15. Expugnant etiam illos, quibus robur, & æs triplex circa pectus. Placant homines que, deosque. exprimit Plautus in Cistel. *Inde in amicitiam insinuauit, cum matre, & mecum simul, blanditiis, muneribus, donis.* Remouenda igitur à Iudice quàm longissimè. Rectè antiqui imaginem Iustitiæ manibus orbam pinxerunt. Optimè Vates Diuinus, *Ps.47. Iustitia plena est dextera tua.*

2. Ideo salaria Iud. ex publico.

Laudatur Pescennij Nigri Principis Romani, qui Iudicibus publica salaria instituit, memorabile dictum: *Iudicem nec dare quicquam debere, nec accipere.* Rectè Iust. *de Mand. Princ. C.1. Oportet igitur te purè sumentem administrationem, & sine omni suffragio, præ omnibus aliis mundas seruare Deo, nobisq; & legi manus, & nullum contingere lucrum, neque maius neque minus.* & Nouel. 8. *Vt iudices sine quoquo suffragio. §. quapropter. & nouel. de Prat. Thracia: Itaq;* inquit, *cùm Dei & nostri memoria versentur in pecunia.* & iam olim lex Cincia vetuit, nequis donum munúsve caperet, quæ pro iisdẽ hîc accipio; quamuis inter Vlp. & Marc. perplexa distinctio sit, *in l.194. & l.224. de verb. signi. Plebiscito,* inquit Modest. *in l.18. de offic. præsid. continetur, nequis præsidum munus donúmne caperet. Non licet,* inquit August. *ad Marced. epist. 54. Iudici vendere iustum iudicium, etsi liceat Aduocato vendere iustum patrocinium, & Iuris-consulto rectum consilium. c. non licet. 11. q.3.* vt non verum sit licitam esse munerum capturam, dummodo aduersario nihil iniuriæ irrogetur, sed iustè nihilominus iudicetur.

3. Munera illicita, etsi non iniquè iudicetur. & quare?

Refellit id disertè Greg. *c. qui rectè 11. q.3. Qui rectè iudicat,* inquit, *& præmium inde remunerationis expectat, fraudem in Deum perpetrat, quia Iustitiam, quam gratis impertiri debuit, acceptione pecuniæ vendit. Bonis malè vtuntur, qui iustè pro temporali lucro iudicant. Tales quippe ad veritatem non iustitiæ defensio, sed amor præmij prouocat; quibus si spes nummi subtrahitur, confestim à iustitiæ defensione recedunt. Acceptio nummorum præuaricatio veritatis. Vnde & pro Iusto dicitur, qui excutit manus suas ab omni munere, iste in excelsis habitabit.* citò enim, inquit Isidorus, *violatur auro Iustitia. c. pauper ibid.*

4. An nihil igitur permissum accipi?

Quid igitur? morosum facimus & inhumanum Iudicem? nequaquam. *Non in totum,* inquit Vlp. *l.68.3. D. de offic. proconf. xeniis abstinere debebit Proconsul, sed modum adiicere, neque morosè in totum abstineat, neque auarè modum xeniorum excedat. nam* vt Imp. Anton. rescripsit, *valde inhumanum est à nemine accipere, sed passim vilissimum, est, omnia auarissimum.* Ad modum spectat, quod *l.6. D. ad leg. Iul. repetund.* scribitur, ne Vrbani Magistratus plus doni munerísue in anno accipiant, quàm quod sit aureorum centum. Ex quo textu concidit interpretatio Besoldi, qui eum accipit de muneribus dumtaxat, quæ in auspicio officij dantur, cùm supputationem in annum extendat. & Modest. *in d.l.18.* restringit, *nisi esculentum poculentumq;, quod intra dies proximos prodigatur.* Alioquin nec negotiari præsidibus, eorumque asseclis intra prouinciam licet. *l.33. & seq. D. si certum petat.* minimè ergo omnium dono accipere *l. vn. C. de contract. Iud.* sed emere dumtaxat, quibus ad victum, vestitumque opus habent.

5. Ita, modò Xeniorum modus non excedatur.

Modum ergo Xeniorum Iudices non debent excedere. dicuntur ea quæ hospitibus dantur (ξένος hospes Græcis est) adeoque aduentantibus in prouincia præsidibus ea cõueniebat obseruare, quæ monet Vlp. *in d.l.6.* apud Arcadium *in l. munerum D. de muner.* Xenoparochi in quibusdam ciuitatibus recensentur. πάροχος tributorem indicat, seu datorem. Vt & nunc sunt aliquibus in locis, qui Magnates eò diuertentes salutent, & xenio aliquo gratulentur. Et quamuis existiment aliqui posterioribus id constitutionibus esse correctum; vereor, ne ad eas non satis attendant, sed ipse Vlp. aduersetur, qui morosum vetat esse præsidem, & inhumanum. quos mores non aduocant vltimæ constitutiones. Sed & ipse Vlp. ita obiectionem dissoluit, *Et quod mandatis,* inquit, *continetur, ne donum, vel munus ipse Proconsul, vel qui in alio officio erit, accipiat, ematuè quid, nisi victus quotidiani causâ; ad xeniola non pertinet, sed ea quæ eduliûm excedant vsum: sed nec xenia producenda sunt ad munerum qualitatem.* Ipse quippe Iust. cuius vltimæ sunt constitutiones, *in Nouel. de mand. Prin. §. oportet.* iubet tantùm nullum contingere lucrum. Non illud est xeniolum, non est esculentum, poculentumque, quod intra paucos dies consumi potest. Apparet illud vel legenti exclamationes Iustiniani *in d. Nouel. Vt Iudices sine quoquo suffragio,* reliquisque constit. Vnde, non rectè Thulden. *lib 3.c.5. de caus. corrupt. Iud.* ait, eam constitutionem ad eos donatores dumtaxat pertinere, qui nullum sub Proconsule negotium habent; quia negociari, mutuò accipere, contrahere in prouincia illis non liceat, quia ipse secus Vlp. explicat. Tota ergo quæstio ab eodem Vlp. in hanc summam contrahitur, vt xenia non producantur ad munerum qualitatem, non ad lucra fiant, non vt venalis fiat sententia, etiam iusta: sed salutandi, gratulandi, amicitiæ causâ fiant. quæ si non præstentur, nulla reprehensio sit; & si præstentur, plerumque laus insit, vt ait Marc. *in d.l.214.* Numquam laus inesse potest, numquam dëesse reprehensio, cùm eo fine dantur, vt Iudicis affectibus obrepatur, cùm modus xeniorum exceditur, & eduliorum vsus; & is quidem, qui ad paucorum dierum spatium sit restrictus. Et in hanc sententiam Bonif. VIII. *in d. c. statutum. §. insuper,* rescribit, *vt gratis & cum omni puritate iudicium coram Iudice procedat, nullum munus, vel quicquam aliud, nisi forsan esculentum vel poculentum merâ liberalitate oblatum, quod paucis consumi possit diebus, vel nisi cùm ipsum propter causam sibi commissam contigerit extra suum domicilium proficisci, moderatas expensas recipere ab iisdem partibus qualitercumq; præsumat.* Neque attinet dicere, loqui ibi Bonif. in delegato; nam & is puras manus habere debet, non sordibus, non corruptioni subiectas. nulla id permittit lex. quod enim eo citatur Authent. *de Ind. § ne autem.* vbi Iustin. pedaneis duos aureos in contestatione, duos in fine litis, quæ centum aureos excedit, permittit accipere; non ad munera spectat, sed ad stipendia, quæ Iudicibus ex publico constituit Iustin. *Auth. vt Iudic. sine quoquo suffrag.* non item pedaneis, præter duas auri libras. Ita enim ait: *Propterea enim eligimus fiscum minuere,*

minuere, quatenus horum vnusquisque contentus nostrâ largitate, & quacernis aureu, puras Deo, & nobis, & legi custodiat manus. Sed neque delegatus Ecclesiasticus stipendia illa à Bonifacio accipit, sed moderatas tantùm, cùm foras proficiscitur, expensas. Quamuis mores passim & huic, & Principum Consiliariis, & Magistratibus inferioribus sportulas permittunt.

At verò quamuis generatim hæc ita se habeant: monet tamen ex vetere Græco prouerbio Vlp. *Ne omnia, ne passim, ne ab omnibus accipiatur.* si singulatim rogaretur, an ab omnibus litigatoribus Iudex accipere posset? negaret ab omnibus, negaret tunc cùm reprehensio aliqua, & non laus inesse posset, vt Marcian. *in d.l.214. de V. S.* sic negat Bonif. VIII. *in d.§. insuper.* cùm non est merâ liberalitate oblatum: illiberaliter accipitur, quod emendæ, vendendæuè sententiæ causa accipitur, vel datur, etiam: iustæ: aut quando ita à Iudice litigatores habentur, vt si apparuerint in conspectu eius vacui (vt apud Persas coram Rege sine munere apparere crimen erat) morosè excipiantur; non ei tum spontè datur, non liberaliter.

6. Aut sanguinis alióve respectu detur. quod quando factum censeatur?

Ab hoc examine procedit lex Iulia *repetund.* dum à sobrinis, propioreuè gradu cognatis in infinitum capere permittit. *l.1.l.6.§.apparet D. ad leg. Iul. repetund.* ab his datum, beneuolentiæ & sanguini, non sordibus datum æstimat. A moribus etiam & vita dantis coniectura sumenda est. *Munera de sinu impius accipit, vt peruertat semitas Iudicij. Prouerb. c.17. & Multi amici sunt dona tribuentis. c.19.* insidiantur enim, & expugnant munera nescientes; victoriam enim & *honorem acquiret qui dat munera: animam autem auferet accipientium. c.22. & c.21. Munus absconditum extinguit iras, & donum in sinu indignationem maximam.*

7. Aliàs minimè ac ne quidem post sententiam.

Medicos, qui ex publico stipendia habent, Imperatores *in l. archiatri 6. de profess. l.10.* ea patiuntur accipere, quæ sani offerunt pro obsequiis, non ea quæ periclitantes pro salute promittunt. Quo argumento videri potest Iudices post sententiam posse munus accipere, non antè promissum, non addictum. Idque aliquibus in locis extra culpam est: tametsi aliis videtur vices recurrere posse, quibus litigare rursus eumdem oporteat, & in id tempus deuinctum Iudicem habere publicè periculosum; præsertim cùm leges quæ munera vetant, tempora non distinguant. Ideoque in Ordinat. Concil. Brabantiæ *art.20.* prudenter prohibitum est, nequis ante vel post rem iudicatam munus accipiat.

CAPVT XVI.

Ab auaritia alienus.

1. Ea omnium

E*st*, inquit Iust. *in Nouel. vt Iudices sine quoque suffrag. hoc sacrorum Eloquiorum mirabile, & verum, quòd auaritia omnium sit mater malorum, maximè quando non priuatorum, sed Iudicum inhæret animabus.* malorum causa. *Quis enim sine periculo non furetur, quis non latrocinabitur sine reatu, ad administratorem respiciens? illum namque videns omnia auro vendentem, & præsumens, quia quidquid egerit illicitum, hoc pecunias dando redimet. Hinc homicidium, & adulterium, inuasiones, & vulnera, & raptus virginum; & commerciorum confusio, & contemptus legum & Iudicum, omnibus hæc venalia proposita esse putantibus tamquam aliquod optimorum mancipiorum.* Simili exclamatione fertur B. Asterius *in homilia aduersus auaritiam; Tui isti, scelerata Auaritia, fructus, tuo impulsu, incentiuo filius parenti inimicitias denunciat: tu comples terram latronibus, & homicidis, mare piratis, vrbes turbis, atque tumultibus; forum ac tribunalia falsis testibus, sicophantis, proditoribus, Aduocatis, ac Iudicibus eò propendentibus, quò tu pertraxeris. Auaritia mater inæqualitatis, immisericors, inhumana, crudelis.* Et iterum: *Ita nimirum Auaritia iuxta Apostolum idololatria est, omniumque radix malorum, innumera ex se se vitia progignens. Sicut enim ij, qui aurum in sinu, visceribusque terræ scrutantur, auream glebam circa principem & proprium generationis locum tumulatim repositam inuentri narrant, & aliquas velut venas in longum hinc inde produci, sicut arborum à stipite latè sese explicant ac diffundunt radices: ad eumdem modum imagine non nimis impropria auri & auaritiæ multa video germina, multosque surculos, vna eademque stirpe auaritiæ coniunctos.*

2. Auari vitia.

Inde fit vt, iterum idem, *auarus proximis sit odiosus, famulis grauis, amicis inutilis, exteris difficilis, & vix affabilis, vicinis molestus, Vxori malus, liberorum parcus, atque sordidus educator, noctu interdiuque solicitus, & cogitabundus, secum ipse loquens, ac disserens eorum more qui mente exciderunt, & in insaniam lapsi sunt. Denique cùm omnibus abundat, tamquam omnium egenus ingemiscit, præsentibus non fruitur, quæ absunt anxiè quæritat, propriis non vtitur, & ad aliena oculos adiicit.* Ideoque rectè à Iethro *Exod.c.18.* non tantùm Iudices non auari requiruntur, sed qui oderunt auaritiam:

3. Iudices oderint auaritiam.

quamuis enim sufficiat homini non esse auarum, ait Caietan. *non sufficit tamen Principi, aut Iudici, sed oportet esse tam alienum ab auaritia, vt oderit ipsam, quoniam auaritia iter omne fasque peruertit.* Est enim insatiabilis lupus, vt ait Bald. *cons.301.n.12. in fin.l.1.* Auarus igitur quî Iudex esse possit, nisi vt gregem inuadat; si possit, aliena rapiat; si non possit, concupiscat? cùm econtrario primum propriumque Iudicis officium sit, suum cuique tribuere, ab alieno abstinere, non re ipsa tantùm, sed & voto. A pectore Iudicis exulare omninò debet cupiditas. nam si id semel inuaserit, in aureum furorem vertet. Præclarè Ambrosius *c.8.d.77.*

4. Alioquin in furorem aureum vertuntur.

Sicut ij qui per insaniam mente translati sunt, non iam res ipsas, sed passionis suæ phantasias vident: ita etiam mens auari semel vinculis cupiditatis astricta, semper aurum, semper argentum videt, semper reditus computat, gratius aurum intuetur,

tur, quam ſolem., ipſa eius oratio, & ſupplicatio ad Dominum autum quærit.

5. Eiſque nihil credi poteſt.

Prudenter ad Q. Fratrem Cicero: *Si quis eſt, qui tibi numquam in ſuſpicienem auaritiæ venerit, nihil eſt quod non ei & committi, & credi rectiſsimè putem: ſed ſi quis eſt, in quo iam offenderis, de quo aliquid ſenſeris; huic nihil credideris, nullam partem exiſtimationis tua commiſeris.*

6. Pœnæ corruptorum.

Quapropter mala quæ in Remp. ab auaris & corruptis Iudicibus proficiſci demonſtrauimus proximè, ſatis admonent, vt contra eos leges inſurgant. Lex XII. Tabularum Iudicem arbitrúmve jure datum, qui ob rem iudicandam pecuniam accepiſſe conuictus eſſet, capite puniebat. Gellius *lib.* 20.*c.* 1. quæ ita eſt mitigata, vt obtineat ſolùm in cauſa criminali. *l.* 1. *D. ad l. Cornel. de ſicar.* in pecuniariis cauſis litis æſtimatio præſtatur à Iudice deprauato. *l.* 2. *de pœn. Iud.* vti amittit actionem is, qui diffidentiâ juſtæ ſententiæ in pecuniæ corruptelam ſpem negotij repoſuit. *l.* 1. *C. eod.* dignitate excidit lege repetundarum damnatus. *l.* 6. *D. repetund.* extra ordinem punitur, & ſi, ob hominem necandum pecuniam acceperit, capite plectitur. *l.* 7. *eod.* Denique Iuſtin. promiſſi duplum, accepti triplum, fiſco inferre Iudicem ſtatuit, in pecuniaria cauſa, præter dignitatis iacturam. *Nouel.* 124. *c.* 2. in criminali autem accuſatione bona eius in fiſcum, ipſum verò in exilium mitti. Et quò faciliùs noxiæ detegantur, ipſi danti venia datur ſi criminis Iudicem conuicerit; ſi autem deſit probatio, exigere tam à Iudice quàm ab aduerſario iuramentum poteſt: quod ſi recuſatur, pro conuicto punitur. *Ibid.* Sententiæ etiam quæ in mercedem à corruptis Iudicibus feruntur, etiam citra interpoſitæ prouocationis auxilium infirmæ ſunt, quod Thulden. *de cauſ. corrupt. Iud. lib.* 8. *c.* 7. intelligit, quando ex pluribus vel vnus corruptus eſt, præſertim ſi Præſes curiæ, Relator cauſæ, vel non infimæ auctoritatis alius fuerit, qui reliquos in ſententiam ſuam pellicere potuerit, quæ iuuat ratio, quòd ſententia ſit nulla, quæ ex falſis inſtrumentis, aut teſtibus lata eſt. *l.* 2. *&* 3. *C. ſi ex falſis inſtr.* in quatum ſaltem momentum hunc admitti æquum videtur.

7. Sententiæ per ſordes latæ, irritæ ſunt, quando?

8. Etiam ex pluribus Iudicibus vno corrupto ſi eius auctoritas alios impulit.

Sed tamen moderationem Alexandri Imp. in *d. l.* 3. exigerem. *Cauſa*, inquit, *Iudicati in irritum non deuocatur, niſi probare poteris, eum qui iudicauit, ſecutum eius inſtrumenti fidem.* Alioquin rectè argumentatur Angelus *ad d. l.* 7. Vno ex pluribus corrupto non eſſe in mercedem prolatam ſententiam, neque ea venalis fuit. Nam quod addit Thulden. argumentum ſententiæ vno ex pluribus Iudicibus, vel arbitris abſente latæ; illud ipſum tollit eius diſtinctionem.: nempe ſi infirmæ fuerit auctoritatis, qui corruptus fuit, vt non noceat, quia nihilominus mandati fines exceſſi ſunt; in omnes enim compromiſſum eſt, omnes iudicare iuſſi ſunt, vt inquiunt *l.* 39. *D. de re Iud. lex* 17. §. 7. *D. de recept.* Quid enim minus verum eſt quàm omnes iudicaſſe, inquit eadem *Lex* 39. & plus nocet vnius contemptus, quàm multorum contradictio. Vnde vno ex Canonicis omiſſo, irritatur reliquorum electio, neque deſtinguitur qualis fuerit ille auctoritatis. *c. bona de elect.* Addit quidem *d. lex* 17. quòd neglectus arbiter alios potuerit in ſententiam trahere, ſed acceſſoriam facit eam rationem, quaſi ab æquitate ductam, quâ nullitas à neglectu formæ incurrens veſtiatur. nam etſi non foret ille talis, vt reliquos trahere poſſet, manet nihilominus nullitas à formæ neglectu profecta: At hic reliqui Iudices nullam formam neglexerunt: manebit ergo effectus criminis penes auctorem; præſertim cùm *d. l.* 7. recedit à communiori iure quo ſententia pro veritate habetur. niſi, inquam, reliqui probentur ſecuti corrupti fidem. vt *d. l.* 3. de falſo loquitur inſtrumento.

Enimuerò iuſtâ ratione ductus fuit Alex. Seuer. quem memorat Lamprid. ſi vnquam furem Iudicem vidiſſet, paratum habuiſſe digitum, vt illi oculum erueret, vt verâ eum cæcitate multaret qui non ſatis habuerat ex Hieroglyphico cæcitatis Iuſtitiæ. Sed vereor ne non ſatis lynceus fuerit, quis enim centimanus ſuffecerit corruptis illis tempeſtatibus? Ad noſtra vſque tempora ſpectata fuit ſtatua Ducis Burgundiæ Principis Belgarum Valentianis in foro iubentis capite plecti Iudicem quemdam, non infimæ notæ, qui vaccam vnam viduæ abſtulerat. Vulgare eſt Siſamnia ſupplicium à Cambyſe excoriari iuſſi, pelle in tribunali expanſâ, & filio in id locato, & rectiùs iudicare iuſſo. Digna Principibus exempla, quibus oculos aperiant, & à veterno excitent eos, qui *exiſtimant luſum eſſe vitam noſtram, & conuerſationem vitæ compoſitam ad lucrum, & oportere vndecumque, etiam ex malo acquirere.* *Sap. c.* 15. Sed attendite, *qui iuſtificatis impium pro muneribus, & iuſtitiam iuſti aufertis ab eo. Propter hoc ſicut deuorat ſtipulam lingua ignis, & calor flammæ exurit; ſic radix eorum quaſi fauilla erit & germen eorum vt puluis aſcendet.* *Iſaia c.* 5. Vbi contrà; *Iuſtus vt palma florebit: ſicut cedrus libani multiplicabitur.* *Pſal.* 91. &, *qui odit munera, viuet.* *Prou.* 15. &, *qui excutit manus ſuas ab omni munere, iſte in excelſis habitabit, & regem in decore ſuo videbit.* *Iſaia* 53. 9. Rurſus pœnæ, & commination aduerſus corruptos.

Maledictus ergo, *qui accipit munera vt percutiat animam innocentis.* *Deut. c.* 27. ſed & in Reſpublicas extenditur malum, nec penes reos ſolos manet pœna. *Iudices*, inquit, *eius in muneribus iudicabant, & ſacerdotes eius in mercede reſpondebant, &c. idcircò propter vos Sion quaſi ager arabitur, & Hieruſalem vt cuſtodia pomarij erit.* Refertur *c. Iudices* 1. *q.* 2. *& Malach. c.* 1. *Hæc dicit Dominus exercituum: Iſti ædificabunt, & ego deſtruam: & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus eſt Dominus in æternum. Iuſtitia eleuat gentem; iniuſtitia verò miſeros facit populos.* *Prou.* 14.

CAPVT XVII.

Non Iracundus.

PRimi à-bile motus non veniunt in hominis potestatem: *Contra primas causas pugnare debemus*, inquit Senec. *de ira l.2.c.22.* atque in primis non debemus denunciata citò credere. Idem *c.29.* vtrobique plenè euoluit & sanctè Gregor. *Si quid de quocumque clerico ad aures tuas peruenerit, quod te iustè posit offendere, facilè non credas, nec ad vindictam te res accendat incognita; sed præsentibus senioribus Ecclesiæ tuæ diligenter est veritas perscrutanda, & tunc si qualitas rei poposcerit, canonica destrictio culpam feriat delinquentis. l. 11. ep. 49. d.86. c.13. 15. q. 7. c. 2.*

Sanè generatim maximum iræ remedium est, mora. idem Senec. *c.28.* Vnde Athenodorus Augustum monuit, ne iratus quidquam antè diceret, vel ageret, quàm elementa sermonis 25. secum relegisset. Referunt Socratem eleuatâ iam manu, vt malè meritum percuteret, substituisse atque edixisse, recordari se Philosophum esse; & seruum malè mulctaturum fuisse, nisi iratus esset.

Ita Imperatores Theodosius, Valent. & 3. Sententia non præcipitanda, aut mox exequenda. Gratian. *l.50. C. de pœn.* si vindicari in aliquos seueriùs iussissent, noluerunt statim reos aut subire pœnam, aut accipere sententiam, sed per dies triginta super statu eorum sortem & fortunam suspensam esse, facilè enim festinatione cæcâ improuida sæuitia pro seueritate recipitur: & vt dicit *c. cum apud. 11. q. 3. quo locus misericordia, vel (si res tulisset) pœnitencia non periret. nempe ira sæpè etiam innocentes in crimen abducit.* Ideò Apostolus, *date locum iræ. c. Ira, ibid. Prou.25.* monemur non proferre in iurgio citò, quę posteà emendare non possimus: sed & *c. 22. non esse amici homini iracundo, neque ambulare cum viro furioso; ne discamus semitas eius, & sumamus scandalum animæ nostræ.* Rectè igitur in cognoscendo vetatur Iudex excandescere aduersus eos etiam quos malos putat. *l. 19. D. de offic. Præs.* & *summoperè præcauere debet, vt in dictandis sententiis nullatenus leuitate aut furore ductus sit præceps. c. summoperè. 11. q. 3.* Si quid enim per iniuriam fecerit, dixeritve Magistratus, vel quasi priuatus, vel fiducia Magistratus, iniuriarum potest conueniri: *l.31. D. de iniur.* & ob id rectè Constant. *in l. 2. C. de exact. tribut. lib. 10. Nemo carcerum plumbatarumq; verbera aliaq; ab insolentia Iudicum reperta supplicia in debitorum solutionibus, vel à peruersis, vel ab iratis Iudicibus expauescat.* & rei Iudicatæ auctoritatem comminationes non habent. *C. comminat. epist. &c.* Nimirum vt populo præsunt Magistratus; ita Magistratibus leges, & non legibus Magistratus; vt ex Demosthene, & Chrysippo, Marcian. *in l. 2. D. de leg.* Quòd si igitur perperam officio functus erit Iudex; & vendicabunt leges, & pro irrito habebunt. Audiat ergo litigantes, disceptationique dee locum, & demum post magnum vtrarumque rationum conflictum sententiâ decernat, non ab irato animo profectâ, sed Deo & Iustitiâ consultâ. vt Moyses in Tabernaculum ingredi solebat, antequam iudicium proferret. *d. c. summoperè.* Quid enim minùs cum Iustitia conuenire potest, quàm animus irâ vindictæ cupidâ perturbatus, & furore rationis expertè agitatus? [illegible]næ ille tremebundus, & salitans Iustitiæ bilancem, & pondera in æquilibrio non suspendet. *Iudicet* ergo, inquit Amb. *c. in d. 3.* 4. Irâ ablegatâ

q. 7. ille qui ad pronuntiandum nullo odio, nullâ offensione, nullâ leuitate ducatur. Magno igitur hunc animo esse oportet, qui non admittat insultus alicuius passionis. Nam *magni animi est proprium, esse placidum, tranquillumq; ; etiam offensiones supernè despicere.* Senec. quin imò *speciosiùs iniuria beneficiis vincuntur, quàm mutui odij pertinaciâ.* Id maximè Iudicibus congruit, vt scire, ita & facere. Quid enim turpius Iuliano Apostatâ, qui cùm ius diceret, rusticos coram se de iure disceptantes non conuiciis modò, sed & pugnis quatiebat? Rectiùs Pyrrhus nobilis lanista discipulis ponere iram iubebat. *Ira*, inquit, *turbat arcem.* si in ea arte, quæ iræ apta putatur; quid in diuini, humanique Iuris scientia dicendum? *Non te*, inquit Iob, *c.36.* ergo *superet ira, vt aliquem opprimas.* sed *aufer iram à corde tuo. Eccles. 11.* & Apost. *ad Ephes. 4. Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur à vobis, cum omni malitia.*

Iudices, inquit Felix II. *in epist. c. 21. & accusatores tales esse debent, qui omni careant suspicione, & ex radice charitatis suam desiderent promere sententiam.* & Leo; *Odio habeant peccata, non homines; corripiantur tumidi, tolerentur infirmi.* & quod *in peccatis seueriùs castigari necesse est, non sanientis plectatur animo, sed medentis. c. 2. dist. 86.* Ideoque non viâ regiâ statim semper ad flagra & supplicia eundum est; sæpè monitio suffecerit: numquam nisi eâ præuiâ accusatio admitti solet. *c. 2. de accus. q. 7. c. 15.* vt diuina monita exigunt, *Matth. c. 18. Lucæ c. 17.* Iudices ad pœnas semper prompti audiant illud Oseæ, c. 5. *Audi domus Israel, & domus regis ausculta, quia vobis Iudicium est, quoniam laqueus facti estis speculationi, & rete expansum super Thabor.*

5. Nec animo in pœnas semper prono.

CAPVT XVIII.

Prudens.

NVllum Numen abest, si sit Prudentia: alioquin sæpè honestas rerum causas, nisi Iudicium adhibeas, perniciosi exitus sequuntur, Prudentia ergò Magistratui necessaria est. Ea si quidem est recta ratio agendorum. Cui Prudentiæ & discretionis deest virtus, hunc paruo naso esse intelligit Greg *in Pastor.* qualem lex diuina vetuit ordinari: *Paruo*, inquit, *naso*

1. Prudentia Iudici necessaria. quæ illa?

7. Vera Philoſophia.

metu pœnarum, verùm etiam præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes. Veram (niſi fallor) Philoſophiam, non ſimulatam affectantes, l. 1. D. de Iuſt. & Iur.

Igitur Aſtrææ myſtam eâ deſideramus inſtructum Philoſophiâ, eâ Iuſtitiâ decoratum

Quæ ſola in ſeſe virtutes continet omnes.

8. Generalis enumeratio virtutum, quibus iudex inſtructus, & vir bonus eſſe debeat.

Quæ deinde in eas partes ſe diuidat, quibus *prudenter* ſapiat, *fortiter* dolores animi cohibeat, *temperanter* voluptates refrænet, *iuſtè* res externas moderetur; arithmeticè in commercijs, geometricè in pœnis & honoribus: Chorumque omnium virtutum ducendo ſingulas colat; ſanctitatem erga Deum, pietatem erga parentes, gratitudinem erga benè merentes, liberalitatem erga egenos, obedientiam erga maiores, comitatem erga minores, amicitiam erga æquales, humilitatem erga omnes; veritatem in dictis, conſtantiam in factis, fidem in vtriſque: Excludat à conſortio iuſtitiæ vindictam, & crudelitatem, pariter ac negligentiam: à Societate veritatis mendacium, ſimulationem, hypocriſim: ab amicitiæ contubernio adulationem, detractionem, os bilingue; à liberalitatis vexillo prodigalitatem atque auaritiam: à fortitudinis ſignis timorem, audaciam, temeritatem: à magnanimitatis militia præſumptionem, & puſillanimitatem, mollitiem & pertinaciam: à patientiæ foribus inconſtantiam, iracundiam, iram, odium, inuidiam, ferocitatem, crudelitatem: à prudentiæ adytis præcipitationem, aſtutiam, dolum, fraudem: à choro temperantiæ crapulam, ac ebrietatem, luxum atque libidinem: à modeſtiæ neceſſitudine ſuperbiam, bomolchiam, ruſticitatem, leuitatem, ſingularitatem, arrogantiam. Colat inquam virtutes ſingulas aduerſarijs ſuppreſſis: non timore tantùm pœnæ, ſed ipſarum virtutum amore, deſiderio ipſius veri & recti, dilectione iuſti, amore pulchri, eudocia boni. Qui his greſſibus ad Sacra Iu-

9. Per eas Sanctus.

ſtitiæ contendunt, ne illi veram Philoſophiam affectant. De his certè Vates *Pſal.* 121. *Sacerdotes tui induantur iuſtitiam.* & Leuit. 19. *Sancti eritis. quoniam ego ſanctus ſum.* & Vlp. in *l.* 17.

10. Religioſus.

D. de adult. Iudicem Religioſum vocat. Religionem Iudicantis Papin. *in l. quæſitum de reſt.* ita *in l. 3. C. vbi ſenatores,* ſacer cognitor, *l. 5. C. quorum appellat. non recip.* Sacrum auditorium,

11. Sacer, &c.

Iudex ſacrarum cognitionum, & ſacrarum conſtitutionum legitur. Sacra ſunt non aræ tantùm, & templa; ſed religio in primis, & iuſtitia, & per eam leges, vnde & ſacerdotes iuris; quòd ſanctiſſima res ſit ea ſapientia. *Initium,* inquit Sapiens, *Prouerb.* 16. *bonæ vitæ facere iuſtitiam.* Optimè Budæus *in l. Iuſtitia D. de Iuſtitia & Iure. Iuſtitiæ Antiſtitem,* inquit, *oportet eſſe grauem, ſanctum, ſeuerum, incorruptum, inadulabilem, contraque improbos, nocentesque immiſericordem, atque inexorabilem, erectumque & arduum, & potentem vi & Maieſtate æquitatis, veritatiſque terrificum.* Quare perbellè Chryſip. apud A. Gellium *l.* 14. *c.* 4. mores Iudicis à iuſtitia inſtruens inquit, *formâ virginali, aſpectu vehementi, & formidabili, luminibus oculorum acribus; neque humilis, neque atrocis, ſed reuerenda cuiuſdam iuſtitiæ dignitate.* Huic

12. Iuſtitiæ virginalis forma.

ſe aſymbolum Iudex formet; non precibus, pretioue corrumpatur, non minis, metu aut importunitate expugnetur, malorum infringat audaciam, fiduciam bonis inſpiret, lumina acriter intendat in examen veri, atque æqui.

13. Iudicis imitatio.

Virgo etiam ſit ipſe; intactus ſcilicet à vitijs, & priuatim etiam bonus, non in publica tantùm officij executione. *Iudicet,* inquit Ambr.

14. Vitijs non obnoxius de quibus iudicat.

c. Iudicet. 3. q. 7. ille qui non agit eadem, quæ in alio putauerit eſſe punienda. ne, cùm de alio iudicat, in ſe ferat ipſe ſententiam. quando *inexcuſabilis eſt omnis, qui iudicat; in quo enim iudicat alterum, ſe ipſum condemnat. Rom.* 2. Qui de colore iudicat, ab omni alienus debet eſſe colore. *Ariſtot. l. 2. de anima,* qui de peccato, ab eo immunis. Non permiſit Chriſtus in adulterio deprehenſam iudicari, niſi ab eo, qui ſine peccato eſſet. *Ioan. c. 8. & Matth. 7.* volens feſtucam ex oculo fratris eiicere, prius iubetur trabem

15. Manè ſobrius à vitijs iudicans.

ex ſuo tollere. & *Ier. c. 2. Iudicate,* inquit, *manè iudicium;* id eſt, ſobrij à vino, & vitijs, & ita Dauid *Pſalm.* 110. *in matutino interficiebat peccatores.* Optimè Ambroſ. *Off. l. 3. c. 5. neque quicquam,* inquit, *facit in quo ſe crimine quoquam obliget, etiamſi latere poſſit. ſibi enim eſt reus prius quàm cæteris, nec tam pudenda apud eum publicatio flagitij, quàm conſcientia eſt. non enim latebra ſapienti ſpes impunitatis eſt, ſed innocentia.*

Priuatim vitijs abſtinens.

Porrò palam etiam peccare Iudicem, ſummæ nequitiæ eſt, cùm ſibi non tantùm peccet, ſed & populo; qui re nullâ magis quàm Regum, Magiſtratuumque exemplis in virtutes trahitur, aut vitia. *Tot mortibus digni ſunt,* inquit Nicol. Pap. ad Lothar. Reg. *quot ad ſubditos ſuos perditionis exempla tranſmittunt. c. præcipuè* 11. *q.* 3. Piè admodum in vitis Patrum *l. 3. c.* 52. Abbas Moyſes coactus ad iudicandum fratrem accedere, ſportam arenâ plenam ſuſtulit, quam ſua peccata eſſe dicebat, quæ cùm non noſceret ipſe, iret ad iudicandum alium. quâ ratione iudicium ſoluit, omnibus compunctis, & à iudicando auerſis. Timenda enim comminatio patrisfamiliâs apud Lucam *c.* 19. *Ex tuo ore te iudico, ſerue nequam. In iudicio ſedens,* inquit Chryſoſt. *o. multis diſtinct.* 40. *ſiquidem benè vixeris, & benè docueris, omnium Iudex es; ſi autem benè docueris & malè vixeris; tui ſolius condemnator eris.* Senec. *l. 2. de ira c.* 7. inter

Publicè magis.

Propter exemplum.

16. Iudex criminū reus de quibus iudicat inidoneus.

cætera litium mala *Iudex,* inquit, *damnaturus, quæ fecit, eligitur.* & *Epiſt.* 97. de iudicio Clodiano, *Minus,* inquit, *crimine, quàm abſolutione, peccatum eſt. nec antè fuit de ſalute ſecurus, quàm ſimiles ſui iudices ſuos reddidit.* quod Tacit. *l.* 12. *Annal.* ſcribit de Nerone *ſceleris ſibi conſcio, & veniam ſperante, ſi largitionibus validiſſimum quemque obſtrinxiſſet.* vix enim fieri poteſt, vt ea damnent, quæ faciant; non enim in alio poſſunt odiſſe, quæ in ſe amant. *Cùm ergo,* ſcribente Fabio, *fauere, & miſereri cœperit, agè iam rem ſuam exiſtimabunt, & ſicut amantes de forma iudicare non poſſunt, quia ſenſum oculorum premit amor; ita omnem inquirendæ veritatis rationem*

tionem iudex amittit occupatus affectibus: astu fertur, & veluti rapido flumini obsequitur. Necessarium est, inquit Cassid. *Reipub. vt cui Iustitia committitur, malis moribus non grauetur: alioquin inefficax est ab homine exigere, quod agnoscitur non habere. è contrà verò confidenter quæritur, quod inesse sentitur.*

17. *Verè bonus non fictè sit iudex.* Volo ergo virum bonum, cui re ipsâ virtus insit, non imago tantùm, & paries dealbatus. *vt qui conducti plorant in funere. nam malus vbi se bonum simulat, tunc est pessimus: & bonitatis verba imitari, maior malitia est.*

Secundùm omnes virtutes. Virtutum sanè magna est coniunctio, quam Senec. *ep. 67.* vocat indiuiduum comitatum virtutum. vt Stoici existimarint virum non esse perfectum, qui non omnes virtutes haberet: nec actionem perfectam, quæ non fieret secundùm omnes virtutes.

18. *Non tamen in summo rigore.* Sed *vitijs nemo sine nascitur: optimus ille, qui minimis vrgetur.* & proprium cuiusque virtutis munus est, vt quamuis in cæteris virtutibus nimium quis non excellat, modò nec vitijs notetur, & à recto iuris iustitiæque tramite non discedat; bonus vir hic, & bonus iudex erit. vt hæc non amarè, sed cum quodam temperamento accipiantur. vt à Caio *in l. si quid venditor. 18. §. fur. D. de edil. edict.* quemadmodum *si forte venditor constantem seruum affirmauerit, non exacta*, ait, *grauitas & constantia quasi à Philosopho desideratur: sed qui optimum coquum esse dixerit, optimum in eo artificium præstare debet: idem & in cæteris generibus artificiorum.*

19. *Statutum reprobatum quod summè doctos aut eminentes nobiles exigit.* Itaque virtutes in Iudice desideramus, non vt in aliquo summi rigoris religioso; sed mediocriter; vt in seruo Caius modicè. quemadmodum Greg. IX. probari non potuit statutum, seu consuetudo Ecclesiæ Argentinensis, ne ad illius præbendas alij, quàm nobiles, & eminentis doctrinæ viri admitti possent. *c. pen. x de præb.* sic & August. *in c. 1. d. 81.* in ordinato præsule, D. Paulum interpretans, ait non

20. *Præsul sine crimine non peccato exigitur.* requiri, vt omnino sine peccato sit: sic enim omnis homo reprobaretur: sed sine crimine; id est, graui peccato, accusatione, & damnatione dignissimo, præsertim in defectu nostrorum temporum, quibus non solùm merita, sed corpora ipsa hominum defecerunt, quibus nos oportet condescendere. vt docet

21. *Galbæ antiquus rigor noxius.* Pelag. Papa *c. 7. d. 34.* in qua re Galbam peccasse notat Tacit. *l. 17. constat*, inquit, *potuisse conciliari animos quantulacumque parce senis liberalitate: nocuit antiquus rigor, & nimia seueritas, cui iam pares non sumus.*

22. *Nisi quoad Iustitiam.* Iustitiam tamen, rectitudinemque semper summam requirimus in Iudice; vt in coco optimam coquendi artem Caius. *semper enim boni & innocentis viri officio fungi eum oportet.* *Iudex summè sit iustus.* Vlp. *in l. 4. D. famil. ercis.* inde & Iudices *κρατίστους*. id est, optimos, & præstantissimos appellabant. Ita apud Acta Apost. *c. 24.* Claudius Lysias Felicem, & D. Paulus Festum vocant; *c. 28.* & Cato describit;

Iustitiæ cultor, rigidi seruator honesti,
In commune bonus.

Sed tamen fieri aliquando potest, vt eluceat tanta in aliquo spes, vt quamuis vitiosam priuatus vitam egerit, alium Magistratus ostensurus sit virum, & aduersus communes regulas sit promouendus. Vespasianus in melius mutatus est. Nicolaus Rentius Romæ priuatus, demens, & nugator putabatur; Vrbis tribunus cuncta ad se traxit, summâ apud omnes reuerentiâ. Pius IV. omnium expectationem superauit. Sunt alij innumeri. Vnde cùm in Senatu actum esset, nequis posthac vitâ probrosus, & opertus infamiâ prouinciam sortiretur, idque Princeps diiudicaret; non à legibus delicta puniri; quanto fore mitius in ipsos, melius in socios prouideri ne peccaretur? aduersus ea disseruit. Tiberius, *non ex rumore statuendum: multos in prouincijs contra quam spes & metus fuerit egisse: excitari quosdam ad meliora magnitudine rerum, hebescere alios.* 23. *Nisi & certa spes melioris frugis suadeat.*

CAPVT. VI.

Fidei rectæ.

PRima sanè bonitatis in Iudice species est rectè de Deo sentire, piè credere, ritè venerari. *Constare debet inter omnes veraciter pios, neminem sine vera pietate, id est, veri Dei vero cultu, veram posse habere virtutem.* Augustin. A Deo Iudex, à sincera fide, à proba religione si dissenserit; non aliter munus administrabit, quàm prouinciam Præses, qui ab Imperatore secessit. nam ita Christus, *Luc. 11. Qui non* 1. *Iudex hæreticus, vt præses ab Imp. secedens.* *colligit mecum, dispergit.* Seminauit Christus probum semen; insperget Iudex zizania: quomodo hic agricola & dominus conuenient, in seruandis, colendis, purgandis fructibus? Quare rectè Imperatores orthodoxam fidem colendam, hæreses, hæreticosque comprimendos, dignitatibus arcendos, Iudæos, paganos, compescendos; templa horum claudenda, superstitionem tollendam decreuerunt. *tot. tit. C. de Sum. Trinit. & de Hæret.* Summa felicitas Re- 2. *Felicitas reip. boni superiores.* rump. si boni reges, boni Magistratus, probæ fidei, & Religionis fuerint. *Illi* (inquit August. *lib. 5. ciuit. c. 19.*) *qui verâ pietate præditi benè viuunt, si hanc sententiam regendi populos consectati sunt, nihil est felicius rebus humanis, quàm si Deo miserante habeant potestatem.*

Sed audiamus Diuina ipsa Oracula *Deut. 17.* 3. *Iudicis officium ineuntis instructio.* *Postquam sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine, excipiens exemplar à sacerdotibus Leuiticæ tribus, & habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, vt discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba, & ceremonias eius, quæ in lege præcepta sunt. Nec eleuetur cor eius superbiam super fratres suos, neque declinet in partem dexteram, vel sinistram.* & ipsa Sapientia *c. 6. Audite ergo*, ait, *Reges, & intelligite, discite iudices finium terræ. Præbete aures vos qui continetis multitudines, & placetis vobis in turbis nationum: quoniam data est à Do-*

mino poteſtas vobis,& virtus ab Altiſſimo ; qui interrogabit opera veſtra , & cogitationes ſcrutabitur : quoniam cùm eſſetis miniſtri regni illius, non rectè iudicaſtis,nec cuſtodiſtis legem iuſtitiæ,neque ſecundùm voluntatem Dei ambulaſtis.Horrendè & citò apparebit vobis, quoniam iudicium duriſſimum his qui præſunt , fiet. Exiguo enim conceditur miſericordia : potentes autem potenter tormenta patientur.

CAPVT VII.

Timens Deum.

1. Timor Domini.

IEthro conſilium exigit Iudices timentes Deum. *Initium* quippe, *ſapientiæ timor Domini. Pſ.*110. 10. Non ab alio fonte fluit , non aliâ viâ graditur,quam timor ſepſerit. *In maleuolam animam non introibit ſapientia , nec habitabit in corpore ſubdito peccatis. Sapien.c.*1. Radix ſanè & cuſtos virtutum eſt timor Domini : ab eo procedunt, ſine illius ſatellitio non ſunt ſecuræ. *Anchora cordis*, inquit Greg.*lib.*6. *c.*23. *eſt pondus timoris.* ab eo naues noſtræ, ne inſanis mundi tempeſtatibus diſiiciantur, immerganturque , retinentur, ac ſuſtentantur. *Timor Domini odit malum.Prou.c.*8. vbi ille hoſpes eſt , non admittit vitia , nec cedit malis, quæcumque demum immineant ; progenerat fortitudinem,Iudicis iuſti ſcutum inexpugnabile.*In timore Domini fiducia fortitudinis eſt.Prouerb.* 14. *Super aſpidem & baſiliſcum ambulabit, & conculcabit leonem & draconem. Pſal.* 90. *Si conſiſtant aduerſus eum caſtra,non timebit cor eius. Pſal.*26. *Aſſumet pennas , & ſicut aquila volabit,*

2. Primum iuſtitiæ officium.

& non deficiet. Iſaia 40. Rectiſſimè Lactantius 3. *epiſt.* primum iuſtitiæ eſſe officium ſcribit, Deum cognoſcere vt parentem ; metuere vt dominum; diligere vt patrem. non ille eſt ſeruilis,is enim *degeneres animos timor arguit.* Fi-

3. Timor Domini filialis.

liorum ille eſt , qui metum ſimul & amorem vno nodo connectit, vno halitu ſpirat. Is ille eſt,qui,quem poſſidet, beatum facit. *Beatus vir*

Eius in iudice bona.

qui timet Dominum. Pſal. 111. *Beatus homo , qui ſemper eſt pauidus. Prou.* 28. quare ? *in mandatis eius cupit nimis.* ea illi regula voluntatis , vitæ, actionum. *Qui timet Deum,faciet bona. Eccl.*15. & quod inde profluit,*qui continens eſt iuſtitiæ, apprehendet eam* , & ſtrictè complectetur : non tepidè,non flaccidè, non in duas partes claudicando, ſed feruenti zelo , incenſo, intenſoque amore totam amplexabitur. nec ita eo merente Iuſtitia ſuas partes deſeret,ſed *obuiabit illi quaſi mater honorificata* , ſponte ſe ei offeret , ſi eam ſolam totâ animi intentione,nullo affectu alio admiſſo teneat, *ipſa diriget conſilia eius,vias ſuas demonſtrabit illi* : liberabit eum , proteget, eripiet, & glorificabit eum,*& oſtendet illi ſalutare ſuum. Pſal.*90. præibit illa, æquum iuſtumque præcinet, audire tantùm,& ſuccinere Iudicem oportet. *Qui timent Dominum , inuenient iudicium iuſtum , & iuſtitias quaſi lumen accendent. Prouerb.* 36. præferet illa facem , quæ tenebras diſpellet, quas offundere poſſunt affectus, metus,amor,dona,& quæcumque alia humana: & cum his pugnantem atque ſub illius ancilijs mox vincentem ſolabitur: *Dicite iuſto,quoniam benè, quoniam fructum adinuentionum ſuarum comedet. Iſaia.* 3.

CAPVT VIII.

Religioſus erga Eccleſiam.

PIetas in Deum aſſeclam habet Religionis obſeruantiam , & Eccleſiæ venerationem. Valer. Max. *Rubrica* 1. *Omnia poſt religionem ponenda, & ſemper noſtra ciuitas hoc duxit, etiam in quibus ſumma Maieſtatis conſpici decus voluit.* Quapropter nòn dubitauerunt ſacris imperia ſeruire. Varro ; *Priùs de diuinis quàm humanis rebus ad ſenatum referendum eſt.*& Liu.*l.*6.*Con-*

1. Pietas erga Deum. Veneratio eccleſiæ.

ſules nulla de re priùs quàm de religionibus ſenatum conſuluere. quin & Niceph. *l.*10. *c.*22. ait Iulianum apoſtatam prohibuiſſe , ne apparitores præſides antecederent , quando delubrum ingrederentur. Boni Principis eſt , ac religioſi , Dei ſacerdotes honorare atque tueri.

Tutela miniſtrorum.

*c.boni d.*96. *Non licet*, inquit Simmachus , *Imperatori, vel cuiquam pietatem cuſtodienti, aliquid contra diuina mandata præſumere , nec quicquam quod Euangelicis,Propheticis, aut Apoſtolicis regulis obuiet,agere.* & Felix ; *Certum eſt hoc rebus veſtris eſſe ſalutare , vt cùm de cauſis Dei agitur,*

2. Reuerentia.

*iuxta ipſius conſtitutionem , regiam voluntatem ſacerdotibus Christi videatis ſubdere,non præferre, & Sacroſancta per eorum præſules potius diſcere, quàm docere ; Eccleſiaſticam formam ſequi , non huic humanitùs ſequenda iura præfigere : neque eius ſanctionibus velle dominari , cuius clementiæ Deus voluit tuæ piæ deuotionis colla ſubmittere, ne dum menſura cæleſtis diſpoſitionis exceditur,eatur in contumeliam diſponentis. c.certum diſt.*10.

3. Protectio.

Cognoſcant,inquit Iſidorus,*Principes ſeculi Deo debere ſe rationem reddere , propter Eccleſiam, quam à Chriſto tuendam ſuſcipiunt. c. princ.* 23. *q.*1. & Ioan. VIII. eos qui Eccleſiarum tui-

Excommunicatio negligentium.

tionem rogati negligunt , poſt ſecundam , & tertiam admonitionem omni communione vſque ad condignam ſatisfactionem declarat eſſe priuatos. *c.admoniſt.ibid.* Concilium Late-

Opprimentium.

ranenſe anathemate eos ferit , qui Eccleſiæ iuriſdictionem & auctoritatem Prælatorum euacuant. *c.non minus. v. iuriſdictione. x.de immunit. Eccleſia.* Si inter omnes fideles pax & concordia habenda eſt , multò magis inter Epiſcopos & Principes eſſe debet ; qui poſt imperialis apicis dignitatem populum Dei regunt; ita tamen inter ſe concordare debent,vt alterutri ſibi ad Dei ſeruitium peragendum, & miniſterium ſuum explendum non ſolùm non noceant , quin potiùs adminiculo ſint. *Cabilonenſe ſub Carolo. c.* 20. *Arelat. ſub Carolo c.*12. 13. Cogitent Iudices Deum zelotypum eſſe,

&

Deus pro ecclesia sua zelotypus. & quæ eius præcipua sunt, eiusque patrocinio tecta, non sine vltionis expectatione temeranda. eam saltem reuerentiam tribuat Christianus Ecclesiæ illiusque ministris, quam Romani, Græci, Germani, Ægypti, Cappadoces, Galli suis olim sacerdotibus, aut Alexander Magnus Summo Pontifici obuiam Hierosolymis venienti.

Exempla principum ecclesiam ministrosq; honorantium.

Dis te minorem quod geris, imperas.

Sequatur exempla Constantini, aliorumque Principum Christianorum, quorum apud homines gloria, apud superos præmia erunt æterna. Plura recenset Ribadin. *in prin. de Princ. l. 1. c. 35.* Quirumque imitabitur Iudex, *in memoria æterna erit Iustus.* hic tamen veram religionem desidero, non fictam; non Hypocrisim, non specie religionis in ambitionem relabentem, quod execratur *l. 2. D. de extra ord. crim.* non specie religionis fortunas effundentem. Vindicta diuina est, cùm ad tales deferuntur publicæ potestates. *Permittit Deus regnare hypocritam propter peccata populi. Iob. 34.* Neque populo benefacere possunt, qui Deo illudunt. *Difficile est in potestatibus temperare, qui per ambitionem probos sese simulauère.* Sallust. *in Iugurt.* Non tamen vitandum est, ne viri Principes conspicui sint, & eluceant virtute, verâ tamen, non fictâ. *Videant opera vestra bona. Matth. 5.* Fuit Scipio non veris tantùm virtutibus mirabilis, sed arte quoque quâdam ab iuuenta in ostentationem earum compositus. Liu. *lib. 26.* Ideò Persis Regibus ignes præferri, & Romanis Imp. ante thronum apponi soliti, vt introspiciantur, & virtute ac vero Dei cultu subditis præluceant. Enimuerò vt Deus auersatur eos, qui virtutes mentiuntur,

4. Vera religione non hypocrisi.

Qui Curios simulant, & Bacchanalia viuunt:

Ita non æquè vetat, ne defectus suos, qui eminent, celent;

Rara quidem mendâ facies caret, occule mendas.

Imò si à vitijs ipsis non abstinent, priuatim tamen, & tantùm clam peccent. tum sui causâ, quia *solutè viuentes despicabiles fiunt, & multas opportunitates prabent insidiantibus.* Arist. 5. *Pol. c.* 10. tum populi. nam *quemadmodum ex erratis, quæ in nauibus inter nauigandum contingunt, si quis præsertim nautarum peccet, leue & paruum adfert damnum; verùm si gubernator aberret aut delinquat, omnibus nauigantibus communem fortunam ac periculum struit: ita priuatorum hominum delicta non in plebis, sed in ipsorum incommodum referuntur.* Demost. *orat.* 1. *contra Aristog.* Magistratus & Principes qui clam peccant, vt priuati peccant; qui palàm, vt potestates: & in sequelam subiectos trahunt, & in omnibus peccant, qui eorum peccant exemplo.

CAPVT IX.

Iustus.

Deus Iudex *Iustus, fortis, & patiens. Psal. 7.* eadem elogia, eoque ordine tribuenda Iudici, pro sui prototypi imitatione. Igitur is esse debet iustitiæ, & æquitatis amans, atque obseruans. non est Iudex, si non est in eo, Iustitia. *c. iustum 23. q. 2. Iustus Dominus, & Iustitiam dilexit, æquitatem vidit vultus eius.* câ scilicet dignatione, vt totum vultum inspiciendum porrigere, non frontem tantùm exporrigere velit, vt tenere id amantissim est. Epithetum dignissimum Iudice est *Iustus & Æquus.* Hieroglyphicum Iustitiæ dignissimum Lancx & Æquilibrium: quo momenta causarum litigatorumque rationes ponderentur: vt quò inclinat Lancx Iustitiæ, eò descendat religio iudicantis: *c. 1. de sent. in 6.* siue suum cuique tribuendum sit, siue scelera vindicanda. Quomodo Diuina manus sententiam Balthasaris in pariete descripsit: *Appensus es in statera, & inuentus minus habens.* quam eâdem nocte diuinæ damnationis ministri executi sunt, Rege neci dato.

Neque enim Iustitiæ trutina sola priuatorum iura expendit: sed & præmia, atque honores, & supplicia examinat. Semper enim iusta est, siue de publico, siue priuato statuendum est. In ijs autem quæ spectant ad causam Iustitiæ commutatiuæ, rerumque communicationem, seu commercia; per formas constituit æqualiter ab omnibus seruandas: non distinguit personas. In his quæ ad causam distributiuæ spectant, personas distinguit meritas ab immeritis. Est tamen in vtraque æqualitas, in commutatiua ad legem proportionis arithmeticæ; in distributiua ad legem proportionis geometricæ: quam & priuatus & Magistratus vtramque colere debet. Facit id Magistratus, cùm ius dicit super contractibus, & distribuit præmia, & pœnas pro ratione & varietate meritorum. Facit id priuatus, dum suum cuique tribuit, quod ex contractu debuit; & distributiuam obseruat, cùm gradus officiorum obseruat, erga Magistrum, parentes, liberos, amicos, hospites, ciues. Pulchrè August. *c. duo 23. q. 4. Inuigilet disciplina sicut cuique regenti apta & accommodata est; non solùm Episcopo regenti plebem suam, sed etiam patenti regenti familiam suam, marito regenti coniugem suam, patri regenti prolem suam, Iudici regenti prouinciam, regi regenti gentem suam.* De distributiua illud est Tullij *lib. de inuent. Est*, inquit, *habitus animi communi vtilitate conseruatâ suam cuique tribuens dignitatem.* & *ad Heren.* dicitur esse æquitas, vnicuique tribuens, pro dignitate vniuscuiusque. quo disputatio nobilis Triphon. *in l. 31. D. depos. Et probo*, inquit, *hanc esse Iustitiam, quæ suum ita cuique tribuit, vt non distrahatur ab vllius persona iustiore petitione.*

1. In publicis æquè ac priuatis.

2. Commutatiuè & distributiuè.

3. Oculo vigilante. Quapropter rectè apud Ægyptios Iustitia per Oculum patentem significabatur. Plato l.9. Iustitiam speculatricem, atque vindicem appellat. Chrysippus oculos Iustitiæ virgini acres, rectos, atque immotos facit. Pierius *Hieroglyph. l. 33. c. 1.* quòd perspicere omnia, neque etiam conniuere debeat. In sacris etiam litteris Iustitia diuina per oculum vigilantem designatur. *Oculum vigilantem ego video.* & *Psal. 84. Iustitia de cælo prospexit.*

4. Irreflexo, instar aquilæ. Symbolum etiam Iustitiæ atque Hieroglyphicum traditur Aquila, perspicacissimi scilicet visus. Quod adeò ei proprium naturæ donum est, vt ex vngue pullos suspendat ad obiectum solis: qui irretortis oculis aspexerint, genuini probantur; qui palpitauerint, deiiciuntur, quasi adulterini. Iustorum oculi non ab auri fulgore, donis, muneribus offenduntur, quò minùs infractè rectum videant, & iudicent. Quòd si ad ea palpitauerint, non iusti sunt, adulterini sunt Iustitiæ pulli. Iustorum Imperatorum Hieroglyphicum fuit Aquila fulmini insidens, etiam à Carolo V. vsurpata cum inscriptione: *Suum cuique.* Anonymus *ad Hieroglyphica Pierij lib.4.* Huc semper oculi Iustitiæ spectant.

5. Ciconiæ. Aliud Iustitiæ symbolum est Ciconia, de quâ Plin. *l. 10. natur. hist. c. 23. Genitricem, ait, senectam inuicem educant.* Iustitia vices rependit, vnicuique suum reddit. Vnde apud D. Paulum, *nemini quidquam debeatis.*

6. Vulturis. Iterum Vultur ab Hercule apud Herodotum pro Iustitiæ symbolo habita fuit, & Hermodorus Ponticus apud Plutarchum innocentes vultures vocat. Nulli animali mansueto Vultur nocet, aut viuo pascitur, cadaueribus etiam sui generis abstinet, nullis fructibus damnum infert, auxilio est contra serpentes, visu acutissimo valet, cladiumque futurarum prouida, & ex præsagio ad eorum partes se confert, vbi clades futura est, quasi victoriæ Iustitiæ ministra obsequens. Pier. *Hierog. l. 18. c. 6. 7. 8.* Iustitiæ inter prima principia est *alterum non lædere*, & ad alterum, *cuique suum tribuere*, pertinet insultum passo se adiungere, vim pellere, à familia, ciue, patria; cladem, quam iusta sententia facit, probare, & exequi.

7. Palmæ. Denique iustæ est significationis *Palma.* Inueniuntur binæ palmæ inter se mutuis ramis interplexæ, mas, & fœmina; quasi mutuo obsequij amore ad oscula exporrectæ. Pier. *Hierog. lib. 50. c. 10.* Iustitiæ sanè coniugalis Hieroglyphicum. Sed & generatim Palma Iustitiam significat, quòd fructum reddat pari omnino cum folijs pondere; nota æquilibrij Iustitiæ. Incorrupta est Palmæ materia, ac senij nescia: corrumpi non oportet Iustitiæ administros. Folia nisi vi tollantur, numquam amittit. Iustitia est perpetua voluntas suum cuique tribuendi. Ponderibus resistit, & in aduersum incuruatur; Iustitia est constans voluntas. In palma nihil inutile est: Iustum vsibus humanis totum atque publicæ rei proficuum esse oportet. *Iustus vt palma florebit. Psalm. 91.*

Et quia Hieroglyphica Iustitiæ huc nos adduxerunt, addendum vltimo loco est, solere Veteres exhibere iustitiam in throno sedentem, sinistrâ bilancem libratam, dexterâ tenentem fasces cum alligata securi. pro merito significabant æqua præmia merentibus impendi, & debitas scelerum conuictis pœnas infligi. 8. Moderata seueritate.

Erant duæ mulieres captiuæ vtrimque iuxta thronum, à dextris vna fractum ensem prætendebat, altera à sinistris conto innitebatur, illa per fractum ensem nimiam seueritatem retusam cohibitamque significat: hæc per contum lentitudinem, quâ iudicia plus æquo producuntur, correctam.

Lenti sunt, qui nullo scelere, nullis publicis priuatisque iniurijs mouentur ad iustitiæ vindictam. Iustos zelus Domini comedit. cuius illa æterna vox, *Diligite iustitiam qui iudicatis orbem. Sap. 1. Vidi præuaricantes, & tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt. Psal. 118. Custodite legitima atque iudicia. Leu. 8. Non facietis quod iniquum est, nec iniustè iudicabitis. Leu. 19. sed iustum iudicium iudicate. Ioan. 7. nec in alteram partem declinabitis. Deut. 16.* Tam diu enim quis iudex dicitur, vt scribit Cassiod. quamdiu iustus putatur: qui enim iuri dicundo datus est, si non ius dicit, non iustus est; si non cuique suum tribuit, non iudex est, non iudex rectè dicitur, omnino iam non iustitiæ minister, sed fur est, raptor, latro, & si quid peius dici potest. quippe qui sub nomine, & velo sacrosancti ministri, latrocinia, furta exerceat, dum innoxios neci dat, sontes absoluit, reis bona actorum addicit, & his illorum. Æquitas à iusto seruatur, cùm neque lucri, neque passionis alicuius causâ ad aliquam partium declinatur. *Auth. de mandat. Princip. cap. 2. in fin.* Hanc æquitatem iustus seruat, *ingreditur sine macula, & operatur iustitiam.* qui pro solius iustitiæ dictamine tribuit suum cuique, non lædit alterum, ipsi sibi viuit honestè, quem consequitur illud: *Beati qui custodiunt iudicium, & faciunt iustitiam omni tempore. Psalm. 105. Misericordia & veritas custodiunt regem, & roboratur iustitiâ thronus eius. Prou. 20.* 9. Festina lentitudine.

CAPVT X.

Æquus.

IVstus Iudex vt semper sit, æquum esse oportet. ad æquitatem pertinet ex æquo & bono, non ex callido versutoque iure rem iudicare. scriptum sequi calumniatoris est: boni Iudicis voluntatem scriptoris, auctoritatemque defendere. Cicero pro Cæcina, *Summum ius summa iniuria.* quomodo dicit Eccles. c. 7. *Noli esse iustus multum, neque plus sapias quàm necesse est.* Nimia subtilitas æquitati naturali contraria est, quâ præcisæ actionum, institutionum, legatorum antiquæ formulæ *l. 14. D. de diuers. & tempor. præscript.* Neque 1. Bono ac æquo non callido iure iudicans.

tamen

tamen lenitas nimia sub vmbra æquitatis introducenda est. quomodo Celsus furtum infantis in adolescentiam vsque retenti putauit mulctandum duplo, existimationis non infantis, quod remissius; sed adolescentis, quod Reip. salutarius, ad puniendum crimen perseuerantiâ auctum. *l.67.§.2. D.de furt.* & Vlp. *l. 11. D.de pœn.* intempestiuè misericordiam exercere dolo proximum censet. sic & Marcian. *adulteram dimissam, sed receptam quamuis verbis legis Iulia non comprehendatur, tamen dicendum est*, inquit, *l.33.§.1.D.ad l. Iul.de adult. vt teneatur, ne fraus fiat.* voluntas enim legis præ verbis amplectenda est, eiusque ratio, quæ illius anima est. ita vt in quibus ea non spirat, in ijs non viuat lex. quomodo Vlp. in castrato temperat legem, quæ patrono infligit pœnam à liberto iusiurandum exigente, quo nuptijs renunciet, *l.6.§.2.de iure iur.*

Manifesta tamen ea sit oportet, non quæ a-
2. Non Iura tamen scripta æquitatis obtentu subuertens. liquid ambigui retineat. quomodo Vlp. *in l.1. §.3. D. de minorib.* constitutam in minoribus curatelam ob iuuenilem imprudentiam, eis non remitti asserit, quamuis benè rem suam gerentibus. & Imperator ei, qui ad ætatem quâ testamentum condere licet, peruenerat, non ideo à constituto iure recedendum putauit, quod nondum vigoris emeritissent vestigia; quia hæ causæ obscuræ sunt, & in singulis disputationem præberent, & litium seminarium. quando *satius est à paucis etiam iustam excusationem non accipi, quàm ab omnibus aliquid tentari.* Seneca *l. 7. de beneficijs. c. 16.* Cæterum & Papinianus *in l. 102. D. de condit.* non tantum interpretando, sed & supplendo subtiliter voluntatem testantis, æquitatem secutus est, excluso substituto, suppletâ conditione, ex naturali aui voto non relictorum liberorum. Vnde liquet non omnem etiam subtilitatem ab æquitate excludi. (vt exemplis exsequitur Thulden. *l. 2. de causis corr. Iud. c.10.* totique æquitati finium æquum modum dicit. *c.7. & seq. vsque 19.*) alioquin iam artem iurisprudentiæ abstuleris. sed acutas tantùm arcet ineptias. etenim si arti repudium mittimus, cùm naturaliter homines ad dissentiendum sint procliues, nulla erit regula, quâ æquitas definiatur, sed pro omni iure vixdum ab intellectu rustico remoto erit opinio iudicantis. quantus gratificationi, & sordibus campus aperietur, quantum iudiciorum chaos! videmus id vbi omnia fidei controuersa soli priuato cuiusque spiritui subiiciuntur, nullo altero iudice admisso; in quot sectas homines sunt dissecti! peius sanè adhuc cum iure ageretur, vbi minor à materia inerit religio, vel scrupus. Nõ ergo Iudices, non Æquitas ipsa legibus est soluta, quatenus illis assidere dignatur. Quatenus autem assidet supremis Principibus, eorúmve Concilijs, quibus id specialiter illi committunt, quorum partes sunt, aliquando altiores, publicasque intueri, & causas sequi. neque numquam, neque tamen semper legibus solui permittit, earumque seueritati clementiam subrogat. *qua de re alibi.* Quibus tamen omnibus illud perpetuò commendatum esse oportet, vt pro dictamine sincero conscientiæ veram æquitatem, non palliatam considerent. *ne fortè*, inquit Iustus Iudex. *Ierem. c.21.22. egrediatur vt ignis indignatio mea, & succendatur, vt non sit qui extinguat, propter malitiam studiorum vestrorum.* ea enim est malitia studiorum, quæ ab alia causa mouetur, quàm simulat. ab hac cauere debent, qui casum pro amico formant; qui iram, odium, aliaque animi vitia patiuntur.

CAPVT XI.

Fortis.

ALterum Dei Iudicis elogium est *Fortis*. est & pro suo modo hominis Iudicis. *Noli fieri Iudex, si non valeas virtute irrumpere iniquitates. Eccles. 7. ne fortè extimescas faciem potentis, & ponas scandalum in aquitate tua.*

Fortitudo qua vel in bello tuetur à barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel à latronibus socios, plena iustitia est. c. fort. 23. q. 3. ita coniungit, comparatque supremus ille politico-Christianus auctor bellicam fortitudinem, & ciuilem; ob quam plerumque inimicitię subeundæ sunt: sæpè obtrectationes. *Nec tamen te pœniteant*, inquit idem, *offic. l. 3. c. vlt. eiusmodi offensiones.* neque enim moueri debet Iudex, si eam ob rem ei obganniatur, opprobria, conuitia, libelli etiam famosi de eo spargantur. si enim omnes qui volunt in Christo piè viuere persecutionem patientur; tum maximè Iudices, qui officio suo probè fungi volent. solent enim ab eis etiam iure correpti, magnoperè eos odisse, & falsò illis crimina obiicere; vt quoquo pacto possint, eis molestiam exhibeant. *c. sunt nonnulli. 2. q. 7. Trid. sess. 13. c. 6.* frangi tamen non debent: neque vexationis timor ad inquirenda & punienda delicta illos segniores reddere, multò minùs officium deserere, & propter malorum opprobrium hominum, quieti se tradere. *c. suggest. 7. q. 1.* infirmi animi sanè id esset: nam *maiore animo tolerari aduersa, quàm relinqui, fortes & strenuos etiam contra naturam insistere spei, timidos & ignauos, ad desperationem, formidine properare.* ex Tacit. *hist. l. 2.* docemur. ideoque Iethro Moysi consulens, vt subsidiarios sibi sumeret, de omni plebe viros potentes exigit, seu virtutis viros, seu fortes, strenuos, ac magnanimos. Alphonsi Arag. Regis illud circumfertur; *Regum esse, non modò benè facere, sed & mala patienter audire. Patientia* enim *lenietur Princeps. Prou. 25. & leuius fit patientiâ quicquid corrigere est nefas.* Aliena sunt ea mala, non nostra: pati ea, non emendare possumus. neque verò vlli patientiùs vituperationes ferunt, quàm qui maximè probro carent. Quare *diues*, inquit Chrysost. *hom. 47. si pauper appellatur rides? quoniam id falsum nouit: itidem si nos iniurias ridebimus,*

magnum

magnum erit argumentum, quòd falsò reprehendamur.

Calumnia ſanè ordinarium eſt malum, quo litigantes febricitantium more laborant. Quibus ſi medicus maledicentibus non iraſcitur, ſed condolet: idem facere Iudicem conuenit; miſereri morbi, non iraſci languenti, non phrenetico. *Non mediocris*, inquit Ambr. *l.2.off. animi eſt fortitudo, quæ ſola defendit ornamenta virtutum omnium, & Iuſtitiam cuſtodit, quæ inexpiabili prælio aduerſus omnia vitia decertat, inuicta ad labores, fortis ad pericula, rigidior aduerſus voluptates, vt auaritiam fugiat tamquam labem quandam quæ virtutem effeminat.* & Cicero *Rhet. Fortitudo eſt immobilis inter aduerſa glorioſa animi claritudo, res arduas pulchrè adminiſtrans, quæ nec aduerſis infeſtando frangitur, nec proſperis blandiendo eleuatur.*

CAPVT XII.

Conſtans.

1. Obſirmatus magnorum exemplis.

CONſtantia ad fortitudinem pertinet. Dum ergo ſe ad Iudicis functionem quis componit, firmare animum expedit conſtantibus exemplis. Vt Heluidium Traſea monuit apud Tacit. *Ann.16.* Ita compoſitum non ferrum, non ignes, non calumniæ, aut rumores populares ab officio deterrebunt. Animus enim & incitatur maximè, & dirigitur intuitu præuiæ aliorum vitæ, rerumq́ue geſtarum, vnde & Tacit. *de morib. German.* refert, quamuis apud eos Hiſtoriarum ſcriptio vſum non haberet, qui benè potius facere & fortiter mallent, quàm ſcribere: etſi ea res mirè virtutes in poſteris excitat, (hiſtoriciq́ue ideo habendi ſunt. *Paſquier Recherch.lib.1.c.1.*) tamen & aſſerit Tac. carminum vſum habuiſſe Germanos, quibus Herculem, alioſq́ue heröas, viros fortes, in memoriam reuocabant, vt eorum mentione ad veſtigia inſequenda prouocarentur. Eâdem causâ beatorum Martyrum aliorumq́ue Sanctorum feſtos dies Eccleſia celebrat, *quia ſolemnitates Martyrum*, inquit Auguſt. *ſer. 47. de Sanctis, exhortationes martyriorum ſunt.* Ita Eccleſia cùm diaconos ordinat, & officij ſui monet, inſtruit, vt opere & ſermone in Euangelij propagationem eant, veſtigijſq́ue Diſcipulorum inſiſtant: *Habete* (inquit) *pedes calceatos Sanctorum exemplis. Pontifical. in Prologo Ordin. Diac.* Eodem modo Iudex, cuius inter virtutes conſtantia in primis ſedet ſubſelliis, vt eam vſu totam fructuq́ue ſuam faciat, propoſita ſibi ſemper habere debet illorum Iudicum exempla, quos à recto non abduxit ira Regum, populi furor, preces, & lachrymæ miſerorum, theſauri Crœſi, honores, tormenta, ferrum, aut mors vltima linea rerum. Quis non firmetur animo, qui Sancti Thomæ Cantuarienſis, Staniſlai, aliorumq́ue ſanctam in recti defenſione pertinaciam inſpexerit? in quibus nullus humanitatis ſenſus, non dico fidei, ſed nec officij conſtantiam labefactauit?

Iuſtum, & tenacem propoſiti virum
Non ciuium ardor praua iubentium,
Non vultus inſtantis tyranni
Mente quatit ſolidâ.

In diebus ſuis, inquit Sapiens, *cap. 48. non pertimuit Principem, & potentiâ nemo vicit illum.* 2. Aduerſus potentiam.
Non conſideres perſonam pauperis, nec honores vultum potentis. Leuit.c.19. Galba *apud Tacitum, Hiſt l.1. minantibus intrepidus, aduerſus blandientes incorruptus.* E contrario, *Prouerb.c.11. Impius facit opus inſtabile.* Rectè ergo Heluidius, *apud Tacit.lib.4.* quò firmiùs aduerſus fortuita Remp. capeſſeret, Doctores ſapientiæ ſecutus, quæ ſola bona, quæ honeſta; mala tantùm, quæ turpia; potentiam, nobilitatem, cæteraq́ue extra animum neque bonis, neque malis annumerat. *Ante iudicium para iuſtitiam tibi. Eccleſ.18.* illi, iam robur, & æs triplex circa pectus eſt, qui hac doctrinâ animum obfirmauerit, vt ab honeſto iuſtoq́ue diſcedendum ſibi non putet, ob opes, paupertatem, honores, exilium, mortem. Iam *contempſit omnes, qui mortem prius, iam impauidum ferient ruinæ.* Ita Vates *Pſalm.118. Loquebar de teſtimonijs tuis in conſpectu regum, & non confundebar.* Magnæ conſtantiæ vox Gregor. VII. iam morientis, qui Henricum Imp. depoſuit; *Dilexi Iuſtitiam, & odiui iniquitatem: proptereà morior in exilio.* Otho Friſing. *l.6.c.36.*

Pro Iuſtitia agonizа: pro anima tua, & vſque ad mortem certa pro Iuſtitia: & Deus pro te expugnabit inimicos tuos. Eccleſ.c.4. Appoſitè Regius Vates *Pſalm.91. Iuſtus vt palma florebit.* Palma nec hieme per niues, aut glaciem, ſeu quamcumque irruentem aëris intemperiem, virorem vigoremq́ue ſuum amittit. *& folium eius non defluet, Pſalm.1.* Lignum plantatum ſecus decurſus aquarum, lambunt, ambiunt, prælabuntur aquæ, neque Iuſtitiam euertunt. Qui res naturales deſcribunt, de Palma referunt ponderibus reſiſtere, & in aduerſum incuruari. Iuſtus ergo Iudex vt palma ibit in contrarium pro Iuſtitia, ſi vis contra eam fiat. *Imperatores ſi in errore eſſent (quod abſit) pro errore ſuo leges darent: per quas iuſti probarentur, & coronarentur, non faciendo quod illi iuberent; quia Deus prohiberet.* ita Auguſt. *c. Imperat. 11. q.3.* Idemq́ue iterum, *Qui reſiſtit poteſtati, Dei ordinationi reſiſtit; ſed quid ſi illud iubeat, quod non debeas facere? hic ſanè contemne poteſtatem, timendo poteſtatem. Ipſos humanarum legum gradus aduertite. Si aliquid iuſſerit Curator, nónne faciendum eſt? tamen ſi aliud Proconſul iubeat; non vtique contemnis poteſtatem, ſed eligis maiori inſeruire. Nec hinc debet minor iraſci, ſi maior prælata eſt. Rurſus ſi aliquid Proconſul iubeat, & aliud iubeat Imperator; numquid dubitatur illo contempto illi eſſe ſeruiendum? Ergo ſi aliud Imperator, & aliud Deus; quid iudicatis? Solue tributum, eſto mihi in obſequium: rectè, ſed non in idolio: in idolio prohibet. Quis prohibet? Maior poteſtas. Da veniam, tu carcerem, ille gehennam minatur: ſic iam tibi aſſumenda eſt fides tua tamquam*

quam scutum in quo possis omnia ignita iacula inimici extinguere.

Ex hoc theatro prodijt constantia Parla-
3. Regum minas & rescripta.
menti Parisiensis sub Ludouico XI. Francisco I. de quo Pasquier Recherches *lib.5. c.33.* & Mechliniensi aliquando non defuit, nec alijs alibi. Et verò quo à Philosophia non tantum instruerentur Iudices, sed & ab ipsis legibus; ipse Iustin. *Nouell. de Iud. §. final. const.* 82. iubet; vt Magistratus, quamuis in medio litis imperatoriam accipiant iussionem, aut sacram formam licet pragmaticam, legem tamen præferre debeant. Quomodo refert Thesaur. *in præfat. decis.* in Senatu Pædemont. exstare diploma Emanuelis Philiberti, quo Senatui vetatur à Iure discedere, tametsi Princeps iterum atque iterum, litteris etiam manu suâ signatis, quippiam mandet. Qualiter Ægyptij reges iuramentum à Magistratibus exigebant: & consules, senatoresq; olim in leges iurasse constat: & quidem satius quàm in verba Imperatorum: quod pessumdatâ Repub. frequens deinde memorant Historiæ. Ex hoc fonte profluxit nomen Concellarij ab officio in rescriptis, responsis, mandatisque Principum inspiciendis, & malè scriptis cancellandis, & benè scriptis obsigillandis consistente, tametsi alibi *in l. 3. l. nemo C. de assessor.* scribam, notariúmve significet, qui intra cancellos chartas obseruabat, scribebat, cancellabat. In Gallia Cancellarium alijsque locis eo celsitudinis ac dignitatis euectum esse constat, vt Præfecti prætorio instar sit, & Nomophylax censeatur, vt scri-
4. (Vnde & Cancellariorum officium, nomen.)
bit Budæus *in prior. ad Pandec. annot.* Oldendorp. *in ep. ad Cancellarium Italiæ.* vbi & vocem eam collaudat. *Id mihi*, inquit; *vicissim omnes dabunt boni viri, hoc tempore nullam reperiri vocem, quâ significantiùs exprimi possit Magistratus ille salutaris, quàm vt cancellariatus appelletur, ab expungendi functione. Id autem quacumq; ratione initio acciderit nihil moror, cùm nunc sit appositissima significatio. Vtpote per quam hac potestate omnes omnium Principum Cancellarij suarum partium admoneantur maximè.* Quas Budæus ita recenset: *Videat*, inquit, *vt nulla Principis constitutio, nulla sanctio, nullum diploma, nullum rescriptum, nulli codicilli regij, non è Repub. atque etiam è dignitate Reip. Principaliq; exeant, cuius censura, aut stylo acta sua eximi nunquam voluit Principum Maiestas.* vtporè quibus notum illud *Isa. c. 9. Væ illis qui condunt leges iniquas.* Sed hæc magna, & ad magnos maximè pertinent. sed nec illis qui eo gradu sunt, quò tanta non perueniant, deesse sua debet constantia, vt nullatenus per compendia vel dispendia à via regia rectique tramite discedant. quo modo Iustin.
5. Casus pro amicis, vt non dentur.
non frustrà definiuit Iustitiam constantem, & perpetuam voluntatem ius suum cuique tribuendi. quasi quæ non hodie aliter, aliter cras sentiat in problematicis nimium multis, vt finguntur, *casibus pro amico*, quasi quæ non actu dumtaxat vno constiterit, sed iam habitum induerit, vt perpetuò eadem sentiat, quasi quæ nullis affectibus, aut causis extra causam inflectatur, sed perpetuò in omniumque negotijs eadem sit. Et verò ne Iudices tamquam tyrones in hunc Iustitiæ campum ingrediantur, sed probati iam athletæ; valde expedit, vt qui ad subsellia assumuntur, aliquid ex vtraque fortuna experti fuerint: ne Galbæ exemplum iis quadret, *omnium consensu capacis imperij, nisi imperasset.* Tac. *Hist. l. 1.* Magistratus ostendit virum. non eadem res est eximiè philosophari, & facere & pati fortia: numeros musicos insigniter callere, & suauiter concinere: breuiter, scire virtutes, & ex earum præscripto agere. In via constantium virorum, si non nu-
per Iudex institerit, *non contristabit iustum, quidquid ei acciderit. Prou. 12.* alioquin qui cum fortuna numquam est luctatus, vires suas, vel infirmitatem nescit. Insidiatrix enim illa est hominum, quibuscum, vt dicit Bald. gerit inuisibile bellum, & ipsius ictus priùs sentitur, quàm sciatur; & maximè dum blanditur. nam *secundæ res acrioribus stimulis animum explorant, quia miseria toleramur, felicitate corrumpimur.* 6. Prosperam aduersamque fortunam expertus.
Tacit. *l. 1. Hist. Fortuna nimium quem fouet, stultum facit. Sed & in cognoscendo Iudicem neque excandescere aduersus eos, quos malos putat, neque precibus calamitosorum illachrymari oportet. id enim non est constantis, & recti iudicis, cuius animi motum vultus detegit.* ita Calist. *l. 19. D. de off. præs.* Sanctissimè è contrario Deum precatur regius Vates *Psal. 16. De vultu tuo iudicium meum prodeat.* qui semper idem, semper immutabilis perseuerat. ex illo libro lectæ Iudicum sententiæ numquam *quæstiones pro amicis* decident, numquam offensioni inimicorum deferent; numquam potentibus egenorum ius dabunt, *pauperis quoque non miserebuntur in iudicio Exod. 23.* semper immoti erunt, qui speculo illi causas omnes sistent, ab eoque Iudicium suum referent. ibi scripta inuenitur amicitiæ lex, quam & agnouit Cicero, *vt amantium causa honesta faciamus*, ibi *nihil sibi potentior vindicat, nihil vsurpat ditior, gratia abest, causam meritâ decernunt.* Ambros. *l. 2. off. c. 24.* non ibi *peruertitur Iudicium aduenæ, & pupilli, Deut. 24.* ita miseris, pupillis, viduis Iustitia exhibetur, vt alijs injustitia non fiat. *c. ex tenore. x. de for. comp.* ibi, *Qui iustificat impium, & qui condemnat iustum, abominabilis est vterque Deo. Deut. 17.* 7. Semper idem causis non personis varius.

CAPVT XIII.

Patiens.

RELiquum Dei Iudicis elogium *Patiens.* 1. In audiendis litigatoribus.
Igitur & Iudex cum mansuetudine audiat opus est: memor quòd ipse *Deus fortis & patiens*, suscipit *mansuetos in Iudicio. Psal. 142.* illisque *dat gratiam. Prouerb. 3.* Iudices quoque *mansuetos in Iudicio dirigit. Ps. 24.* viasque suas docet, ac illis præcipit, vt ad verbum audiendum sint mansueti. *Eccl. 5. 2. Timoth. 2.* ipsum imitantes, qui mitis est, & humilis corde. *Matth. 11.* ac tandem in salutem mansuetos

exaltat,

exaltat. *Psalm.* 149. Ab hac virtute nonnullis locis ipsi Iudices denominantur, vt Romæ summi *Auditores Rotæ*, *&c.* Patientia sanè iræ inimica ex virtutibus maximè necessaria est Iudici, veritatem enim inquirere semper debet, quæ temporis filia est, iræ furorisve præcipitijs incognita. *Veritas de terra* lentissimo elemento *orta est, & Iustitia de cælo prospexit.* spatio opus est, antequam Iudex tam disiuncta coniungat. tum *doctrina viri per patientiam noscitur. Prou.* 19. Rectè plinius *l.* 6. *epist.* 2. *Iudicem plurimam religioni sua patientiam debere*; quòd ea pars magna sit Iustitiæ. id quod monet illud vetulæ; *Si non vis audire, desine imperare*: & innuit L. antep. *D. de his qua in test. del. in verb. Audias patienter.* Ideò leges iubent Iudicem litigantes causâ vtrimque disceptatâ insuper interrogare, an aliud addendum habeant, antequam iuri dicundo se accingat, non rectè aliter noscere causam Iudex potest, ignotam iudicare non potest, ideò toties in iure nostro notio pro Iudicio habetur. Quin & ipse Deus, qui vno oculi ictu omnia perspicit, cuncta supercilio mouet; *Iustus Iudex, fortis est & patiens.* Imò *melior est Sapiens viro forti, & qui dominatur animo suo, expugnatore vrbium. Prou.* 16. Inde vel in sacris litteris *Machab. l.* 1. asseritur quòd Romani obtinuerint omnem regionem patientiâ suâ. quo genere Scipio etiam laudatur à Liuio *l.* 26. quòd in tot ambiguis Hispanorum legationibus fidem & Maiestatem adeò seruarit, ut *nullum ferox verbum ei exciderit. Spiritum ad irascendū facilem quis poterit sustinere?* Quæ ratio videri potest quòd Galli extra orbem suum aliarum gentium imperia acquirere potuerint, retinere non potuerint. *Vir iracundus prouocat rixas; qui patiens est, mitigat suscitatas. Prou.* 15. quo nomine Liuius non maiores Carthaginensium quàm Romanorū fuisse calamitates tradit, sed nequaquam pari ad patiendum eos robore, ac Romanos fuisse. Quæ altera pars est patientiæ Iudicis, vt non tantùm patienter ipse audiat, sed & iras inter litigantes suscitatas mitiget, id est, radicem plerarumque litium exscindat. Et ira plerumque lis nascitur, & ex ea cætera Pandoræ mala. Et in his ipsis etiam Iudicem patientem esse oportet.

2. Cum ingenio tamen. *Circa Aduocatos*, inquit Vlp. *in l. nec quicquam D. de offic. Proconſ. patientem esse proconsulem oportet*, addit tamen; *sed cum ingenio, ne contemptibilis videatur: nec adeò dissimulare, si quos causarum concinnatores tantùm, vel redemptores deprehendat.* Quamuis enim iustus & pius patienter aliorum malitiam sustinere debeat, non tamen Iudex vlteriùs, quàm publico vel illorum bono expediat. *c. parat.* 23. *q.* 1. qui potest obuiare & perturbare peruersos, & non facit; nihil aliud est, quàm fauere eorum impietati, *c qui c ostendit* 22. *q.* 3. *si vigorem negligimus, perdit desidia disciplinam c. iustum ibid.*

3. Atque vt improbos coërceat. Allaboret igitur Iudex quantum vitia nostrorum temporum pati possunt, vt curia sua, & forum, loca ne sint exercendis in publico vitijs destinata; tabulas forenses coërceat, & harpyias; præuaricari, calumniari, tergiuersari, res claras inuoluere, veritatem obscuram reddere ne permittat; sed maximè partes ipsas temerè non tantùm, sed & malitiosè litigantes pœnis iure statutis puniat. quarum plerumque improbitate & auaritiâ & lites excitantur, & iure peruerso agitantur. Neque enim (vt nec Ant. Faber optimè *Cod. l.* 9. *tit.* 22.) tanti mali causam in Procuratores, aut Aduocatos aut Iudices, quod à plerisque fit, semper detorquendam existimamus; ne quod aliquorum singulare vitium est, in vniuersi ordinis inuidiam non minùs temerè, quàm iniuriosè deflectatur. *Si vi homines*, inquit Seneca (*in lib. vtrum animi an corporis morbus grauior, c. vlt.*) *ita causam quoque vnamquamque & litem examines, vnde orta, vnde profecta sit; inuenies aliam à contumaci ira, aliam à furioso contendendi studio, aliam ab iniusta cupiditate originem traxisse.* In id ergo Iudices debent incumbere, ne Iudicia affectibus obsequantur, ne concessa latrocinia videantur; sed eos iudicijs emendent: vt Cicero ad Politici officium retulit *ciuitatem legibus fundare, regere consilijs, emendare iudicijs.*

CAPVT XIV.

Vacuus ab affectibus.

Proprias Iudicis virtutes justitiam, fortitudinem, patientiam aduersarij singulis praui quidam affectus oppugnant, à quibus ne expugnetur numquam nimium cauere potest. 1 Affectus obcæcant. Non rectè perspicit oculus cui vitrum colore aliquo tinctum obiicitur. non rectè de gustibus iudicat lingua febricitantis, inundata amaris humoribus: ad solis obiectum alios in iride & vitris quibusdam aspicimus colores, quàm rebus ipsis insint: Ita sanè Iudex occupatus affectibus, non causas, non res ipsas, non Iura litigantium perspicit, agnoscitve, vt verè se habent, sed vt per obiectos affectus, intellectui & Iudicio sistuntur, infecti alienis coloribus. Quare rectè antiqui Iustitiam cæcam obnuptamque pingebant, ne per obiectum personarum aliæ à vero apparerent causæ, sed ad oculos mentis solæ negotij species transmitterentur. Vnde *Sap. c.* 9. *Constituisti hominem, vt disponat orbem terrarum in æquitate & iustitia, & in directione cordis*, non oculorum, *iudicium iudicet.* Olim constat Iudices ex consensu dari consuetos. Cicero *in Cluent. l.* 80. *D. de Iud.* vtriusque tamen. nam vetitum est eum Iudicem dari, quem pars altera nominatim petierit, *l.* 47. *eod.* quo æquè vtriusque amicus, inimicusque sit, nullaque propensioris in alterum animi suspicio. Etenim *quatuor modis peruertitur humanum iudicium: Timore; dum metu potestatis alicuius veritatem loqui pertimescimus: Cupiditate; dum pramio animum alicuius corrumpimus: Odio; dum contra quemlibet*

quemlibet aduersarium molimur: Amore; dum amico vel propinquo complacere contendimus. c. quatnor. 11. q. 3. Amor, odium, & proprium commodum faciunt Iudicem sæpè verum non cognoscere. Arist. *l. 1. Rhet. ad Theod. c. 1.*

2. Amicus pro amico Iudex vsque ad aras.

Igitur si contingat delegari quem Iudicem in causa amici, semper meminerit, vt dumtaxat, amicus sit vsque ad aras Iustitiæ. Optimè Cicero *lib. 3. offi.* Iudicaturum de amici causa exuere personam amici, induere Iudicis. non ille admisisset quæstiones *pro amico*, quas inconditi aliqui indigetant; & in quibus gratiæ locum faciunt. quas rectè insectatur Scriban. *Politic. lib. c. 9.* Christianè idem Ethnicus Cic. *eod. lib. Cùm iudici dicenda est sententia, meminerit se Deum habere testem.*

3. Deum præ oculis solum habeat.

Non ille in Iudicio affectus admittit, non acceptionem personarum. Inde solemnis illa formula breuiculis sententiarum Ecclesiasticarum more maiorum inseri assueta, *Solùm Deum & Iustitiam præ oculis habentes. ex. c. 1. de sent. in 6.* Iterum Cicero: *Illud est hominis magni & sapientis, cùm illam iudicandi causâ tabellam sumpserit, non se putare esse solum, neque sibi quodcumque cupierit licere, sed habere in consilio legem, religionem, æquitatem; libidinem autem, odium, & inuidiam, metum, cupiditatesq́; amouere: maximeq́; æstimare conscientiam mentis suæ, quam à Deo accepimus, quæ à nobis diuelli non potest; quæ si optimorum consiliorum atque factorum testis in omni vita nobis erit, sine vllo metu, summa etiam cum honestate viuemus.* Dignum memoriâ Thomæ Mori exemplum, cui ad mortem eunti cùm obuius quidam, quòd contra eum olim iudicasset, exprobraret; percunctatus quis esset, respondit se causæ meminisse, atque tum ita iudicasse, vt nunc faceret, cùm in promptu vltimo Iudici rationem daturus esset. O vtinam omnes ita Iudices! vtinam semper meminissent supremæ comminationis! *Ego Iustitias iudicabo. Psal. 74.* ille scilicet, cui *quasi pannus menstruata vniuersa Iustitia nostra. Isai. c. 64.* Pulchrè noster Imp. Iust. *const. 26. de Prætore Thracia; Magistratus,* inquit, *nostros conuenit, cùm officia suscipiunt, animam suam deuouere Deo, & tueri subditos nostros æquitate, & Iustitiâ, ab omnibus sordibus, inimicitiis, gratiâ remotissimos.* & iterum:

4. Aduersus potentiam infractus.

Nemini omnino oportet eos succumbere, neque si insigni aliquâ vitæ sit dignitate præditus, neque si opibus abundet. Propterea enim grauioribus viris, & auctoritate plenis, eiusmodi tradimus officia: ne quid necesse habeant remittere his, qui opibus suis freti, aliis velint inferre iniuriam. Obnubilare enim solent oculos Iudicum aspectus potentum: multò maximè suorum principum. contra quos nisi euidens sit causa, rarò iudicatur. *Multi*, enim, *colunt personam potentis. Prou. 19.* à qua se efferendos sperare possunt. Vtpote *mens potentia auida nec abstinere nouit à vetitis, nec gaudere concessis, nec pietati adhibere consensum,* Leo *c. 16. d. 77.*

5. Maximè supremum Principem & fiscum.

Ideoque prudentissimè Rex Cath. Ferdinandus consiliariis suis præscripsit, vt cùm causæ Iustitia ambigua videretur, contra se, fiscumque suum pronuntiarent. *Non puto,* inquit Modestin. *l. 10. D. de Iur. fisc. delinquere eum, qui in dubiis quæstionibus contra fiscum facile* (nota) *responderit.* Vnde laudatur Marcus Anth. Phil. Imp. quòd in caussis compendij iudicans fisco numquam fauit. Iul. *Capit. in eod.* & ad Traian. Plin. *in Panegyr. Qua præcipua tua laus est, sæpiùs vincitur fiscus, cuius mala causa numquam est, nisi sub bono Principe. Quisquis metu cuiuslibet potestatis veritatem occultat, iram Dei super se prouocat: quia magis timet hominem, quàm Deum.* August. *ad Casul. c. quisquis. 11. q. 3. Oportet Iudicem causam merito discernere, non gratia, neque sic recipere faciem potentis, vt contristet contra Iustitiam pauperem: neque pro paupere auferre Iustitiam à potente.* Isid. *l. 2. c. 5.* Quare rectè Ariopagitæ cæci erant, seu de nocte iudicabant. *Quia cognoscere personam in Iudicio non est bonum. Prou. 24.* 6. Vniuersim sine exceptione personarum.

Deut. 16. Eccl. 42. & iusti Regulam Canones scribunt, *In iudiciis non est acceptio personarum habenda. c. in Iud. de Reg. Iur. in 6.* appositè apud Poëtam, *Rex Iuppiter omnibus idem, Tros Rutulusve fuat nullo discrimine habebo. & Deut. 1. Quod iustum est iudicate, siue ciuis ille sit, siue peregrinus; nulla erit distantia personarum, ita paruum audietis, vt magnum.* Ideò Iudex tamquam mediator, quòd se vtrique parti medium dare, vtrumque audire, cuique suum tribuere debeat, nullo personæ respectu. Arist. *l. 5. Eth. c. 4. q. 3. Statera dolosa abominatio est apud Dominum, & pondus æquum voluntas eius. Prou. 11. qui autem aliter,* inquit Beda *in eum locum, causam pauperis, aliter sodalis, aliter audit ignoti; statera vtique laborat iniqua.* Hanc primam legem in amicitia Lelius apud Cicer. sancit, vt *neque rogemus res turpes, neque faciamus rogati: nulla enim est excusatio peccati, si amici causâ peccaueris.* At verò, quia affectus excæcant, ne vel improuidi labantur, *probi & modesti Iudices se solent excusare, quando manifestum est, alteram apud eos partem gratiâ præualere.* Cic. *lib. de Orat. Quærendi ergo sunt Iudices. de alterutra parte dari non possunt, quia studiis veritas impeditur.* Optat. Mileuit.

CAPVT XV.

Muneribus abstinens.

AFfectum maximè conciliant munera; *excæcant oculos sapientum, & mutant verba iustorum. Deut. c. 16. Exod. c. 23. Eccles.* 1. Munerum vis.

20. *Psal. 14. Isaia 33. Prou. 15.* Expugnant etiam illos, quibus robur, & æs triplex circa pectus. Placant hominesque, deosque. exprimit Plautus in Cistel. *Inde in amicitiam insinuauit, cum matre, & mecum simul, blanditiis, muneribus, donis.* Remouenda igitur à Iudice quàm longissimè. Rectè antiqui imaginem Iustitiæ manibus orbam pinxerunt. Optimè Vates Diuinus, *Ps. 47. Iustitia plena est dextera tua.*

2. *Ideo ſalaria Iud. ex publico.*

Laudatur Peſcennij Nigri Principis Romani, qui Iudicibus publica ſalaria inſtituit, memorabile dictum: *Iudicem nec dare quicquam debere, nec accipere.* Rectè Iuſt. *de Mand. Princ. C.* 1. *Oportet igitur te purè ſumentem adminiſtrationem, & ſine omni ſuffragio, pra omnibus aliis mundas ſeruare Deo, nobiſq́; & legi manus, & nullum contingere lucrum, neque maius neque minus. & Nouel.* 8. *Vt iudices ſine quoquo ſuffragio.* §. *quapropter. & nouel. de Prat. Thracia: Itaq́;* inquit, *cùm Dei & noſtri memoria verſentur in pecunia.* & iam olim lex Cincia vetuit, nequis donum munúſve caperet, quæ pro iiſdē hîc accipio; quamuis inter Vlp. & Marc. perplexa diſtinctio ſit, *in l.* 194. *& l.* 224. *de verb. ſigni. Plebiſcito,* inquit Modeſt. *in l. e*8. *de offic. præſid. continetur, nequis præſidum munus donúmue caperet. Non licet,* inquit Auguſt. *ad Marced. epiſt.* 54. *Iudici vendere iuſtum iudicium, etſi liceat Aduocato vendere iuſtum patrocinium, & Iuris-conſulto rectum conſilium. c. non licet.* 11. *q.* 3. vt non verum ſit licitam eſſe munerum capturam, dummodo aduerſario nihil iniuriæ irrogetur, ſed iuſtè nihilominus iudicetur.

3. *Munera illicita, etſi non iniquè iudicetur, & quare?*

Refellit id diſertè Greg. *c. qui rectè* 11. *q.* 3. *Qui rectè iudicat,* inquit, *& premium inde remunerationis expectat, fraudem in Deum perpetrat, quia Iuſtitiam, quam gratis impertiri debuit, acceptione pecunia vendit. Bonis malè vtuntur, qui iuſtè pro temporali lucro iudicant. Tales quippe ad veritatem non iuſtitia defenſio, ſed amor pramij prouocat; quibus ſi ſpes nummi ſubtrahitur, confeſtim à iuſtitia defenſione recedunt. Acceptio nummorum prauaricatio veritatis. Vnde & pro Iuſto dicitur, qui excutit manus ſuas ab omni munere, iſte in excelſis habitabit.* citò enim, inquit Iſidorus, *violatur auro Iuſtitia. c. pauper ibid.*

4. *An nihil igitur permiſſum accipi?*

Quid igitur? moroſum facimus & inhumanum Iudicem? nequaquam. *Non in totum,* inquit Vlp. *l.* 68. 3. *D. de offic. procouſ. xeniis abſtinere debebit Proconſul, ſed modum adiicere, neque moroſè in totum abſtineat, neque auarè modum xeniorum excedat. nam* vt Imp. Anton. reſcripſit, *valde inhumanum eſt à nemine accipere, ſed paſſim viliſſimum, eſt, omnia auariſſimum.* Ad modum ſpectat, quod *l.* 6. *D. ad leg. Iul. repetund.* ſcribitur, ne Vrbani Magiſtratus plus doni muneríſue in anno accipiant, quàm quod ſit aureorum centum. Ex quo textu concidit interpretatio Beſoldi, qui eum accipit de muneribus dumtaxat, quæ in auſpicio officij dantur, cùm ſupputationem in annum extendat. & Modeſt. *in d. l.* 18. reſtringit, *niſi eſculentum poculentumq́;, quod intra dies proximos prodigatur.* Alioquin nec negotiati præſidibus, eorumq́ue aſſeclis intra prouinciam licet. *l.* 33. *& ſeq. D. ſi certum petat.* minimè ergo omnium dono accipere *l. vn. C. de contract. Iud.* ſed emere dumtaxat, quibus ad victum, veſtitumq́ue opus habent.

5. *Ita, modò Xeniorum modus non excedatur.*

Modum ergo Xeniorum Iudices non debent excedere. dicuntur ea quæ hoſpitibus dantur (ξένος hoſpes Græcis eſt) adeoq́ue aduentantibus in prouincia præſidibus ea cōueniebat obſeruare, quæ monet Vlp. *in d. l.* 6. apud Arcadium *in l. munerum D. de muner.* Xenoparochi in quibuſdam ciuitatibus recenſentur. πάροχος tributorem indicat, ſeu datorem. Vt & nunc ſunt aliquibus in locis, qui Magnates eò diuertentes ſalutent, & xenio aliquo gratulentur. Et quamuis exiſtiment aliqui poſterioribus id conſtitutionibus eſſe correctum; vereor, ne ad eas non ſatis attendant, ſed ipſe Vlp. aduerſetur, qui moroſum vetat eſſe præſidem, & inhumanum. quos mores non aduocant vltimæ conſtitutiones. Sed & ipſe Vlp. ita obiectionem diſſoluit, *Et quod mandatis,* inquit, *continetur, ne donum, vel munus ipſe Proconſul, vel qui in alio officio erit, accipiat, ematuè quid, niſi victus quotidiani causâ; ad xeniola non pertinet, ſed ea qua edulium excedant vſum: ſed nec xenia producenda ſunt ad munerum qualitatem.* Ipſe quippe Iuſt. cuius vltimæ ſunt conſtitutiones, *in Nouel. de mand. Prin.* §. *oportet.* iubet tantùm nullum contingere lucrum. Non illud eſt xeniolum, non eſt eſculentum, poculentumq́ue, quod intra paucos dies conſumi poteſt. Apparet illud vel legenti exclamationes Iuſtiniani *in d. Nouel. Vt Iudices ſine quoquo ſuffragio,* reliquiſq́ue conſtit. Vnde non rectè Thulden. *lib* 3. *c.* 5. *de cauſ. corrupt. Iud.* ait, eam conſtitutionem ad eos donatores dumtaxat pertinere, qui nullum ſub Proconſule negotium habent; quia negociari, mutuò accipere, contrahere in prouincia illis non liceat, quia ipſe ſecus Vlp. explicat. Tota ergo quæſtio ab eodem Vlp. in hanc ſummam contrahitur, vt xenia non producantur ad munerum qualitatem, non ad lucra fiant, non vt venalis fiat ſententia, etiam iuſta: ſed ſalutandi, gratulandi, amicitiæ causâ fiant. quæ ſi non præſtentur, nulla reprehenſio ſit; & ſi præſtentur, plerumque laus inſit, vt ait Marc. *in d. l.* 214. Numquam laus ineſſe poteſt, numquam dëeſſe reprehenſio, cùm eo fine dantur, vt Iudicis affectibus obrepatur, cùm modus xeniorum exceditur, & eduliorum vſus; & is quidem, qui ad paucorum dierum ſpatium ſit reſtrictus. Et in hanc ſententiam Bonif. VIII. *in d. c. ſtatutum.* §. *inſuper,* reſcribit, *vt gratis & cum omni puritate iudicium coram Iudice procedat, nullum munus, vel quicquam aliud, niſi forſan eſculentum vel poculentum merâ liberalitate oblatum, quod paucis conſumi poſſit diebus, vel niſi cùm ipſum propter cauſam ſibi commiſſam contigerit extra ſuum domicilium proficiſci, moderatas expenſas recipere ab iiſdem partibus qualitercumq́; præſumat.* Neque attinet dicere, loqui ibi Boniſ. in delegato; nam & is puras manus habere debet, non ſordibus, non corruptioni ſubiectas. nulla id permittit lex. quod enim eo citatur Authent. *de Iud.* § *ne autem,* vbi Iuſtin. pedaneis duos aureos in conteſtatione, duos in fine litis, quæ centum aureos excedit, permittit accipere; non ad munera ſpectat, ſed ad ſtipendia, quæ Iudicibus ex publico conſtituit Iuſtin. *Auth. vt Iudic. ſine quoquo ſuffrag.* non item pedaneis, præter duas auri libras. Ita enim ait: *Propterea enim eligimus fiſcum*

minuere,

minuere, quatenus borum vnusquisque contentus nostrâ largitate, & quaternis aureis, putas Deo, & nobis, & legi custodiat manus. Sed neque delegatus Ecclesiasticus stipendia illa à Bonifacio accipit, sed moderatas tantùm, cùm foras proficiscitur, expensas. Quamuis mores passim & huic, & Principum Consiliariis, & Magistratibus inferioribus sportulas permittunt.

At verò quamuis generatim hæc ita se habeant: monet tamen ex vetere Græco prouerbio Vlp. Ne omnia, ne passim, ne ab omnibus accipiatur. si singulatim rogaretur, an ab omnibus litigitoribus Iudex accipere posset? negaret ab omnibus, negaret tunc cùm reprehensio aliqua, & non laus inesse posset, vt Marcian. in d.l.214. de V. S. sic negat Bonif. VIII. in d.§. insuper. cùm non est merâ liberalitate oblatum: illiberaliter accipitur, quod emendæ, vendendæue sententiæ causa accipitur, vel datur, etiam: iustæ: aut quando ita à Iudice litigatores habentur, vt si apparuerint in conspectu eius vacui (vt apud Persas coram Rege sine munere apparere crimen erat) morosè excipiantur; non ei tum spontè datur, non liberaliter.

6. Aut sanguinis aliòve respectu detur. quod quando factum censeatur? Ab hoc examine procedit lex Iulia repetund. dum à sobrinis, propioreuè gradu cognatis in infinitum capere permittit. l.1.l.6.§.apparet D. ad leg. Iul. repetund. ab his datum, beneuolentiæ & sanguini, non sordibus datum æstimat. A moribus etiam & vitâ dantis coniectura sumenda est. Munera de sinu impius accipit, vt peruertat semitas Iudicij. Prouerb. c.17. & Multi amici sunt dona tribuentis, c.19. insidiantur enim, & expugnant munera nescientes; victoriam enim & honorem acquiret qui dat munera: animam autem aufert accipientium. c.22.& c.21. Munus absconditum extinguit iras, & donum in sinu indignationem maximam.

7. Aliàs minimè ac ne quidem post sententiam. Medicos, qui ex publico stipendia habent, Imperatores in l. archiatri 6. de profess. l.10. ea patiuntur accipere, quæ sani offerunt pro obsequiis, non ea quæ periclitantes pro salute promittunt. Quo argumento videri potest Iudices post sententiam posse munus accipere, non antè promissum, non addictum. Idque aliquibus in locis extra culpam est: tametsi aliis videtur vices recurrere posse, quibus litigare rursus eumdem oporteat, & in id tempus deuinctum Iudicem habere publicè periculosum; præsertim cùm leges quæ munera vetant, tempora non distinguant. Ideoque in Ordinat. Concil. Brabantiæ art. 20. prudenter prohibitum est, nequis ante vel post rem iudicatam munus accipiat.

CAPVT XVI.

Ab auaritia alienus.

1. Est omnium malorum causa. Est, inquit Iust. in Nouel. vt Iudices sine quoquo suffrag. hoc sacrorum Eloquiorum mirabile, & verum, quod auaritia omnium sit mater malorum, maximè quando non priuatorum, sed Iudicum inhæret animabus. Quis enim sine periculo non furetur, quis non latrocinabitur sine reatu, ad administratorem respiciens? illum namque, videns omnia auro vendentem, & prasumens, quia quidquid egerit illicitum, hoc pecunias dando redimet. Hinc homicidium, & adulterium, inuasiones, & vulnera, & rapius virginum, & commerciorum confusio, & contemptus legum & Iudicum, omnibus hæc venalia proposita esse putantibus tamquam aliquod optimorum mancipiorum. Simili exclamatione fertur B. Asterius in homilia aduersus auaritiam; Tui isti, scelerata Auaritia, fructus, tuo impulsu, incentiue filius parenti inimicitias denunciat: tu complex terram latronibus, & homicidiis, mare piratis, vrbes turbis, atque tumultibus; forum ac tribunalia falsis testibus, sicophantis, proditoribus, Aduocatis, ac Iudicibus eò propendentibus, quò tu pertraxeris. Auaritia mater inæqualitatis, immisericors, inhumana, crudelis. Et iterum: Ita nimirum Auaritia iuxta Apostolum idololatria est, omniumque radix malorum, innumera ex se se vitia progignens. Sicut enim ij, qui aurum in sinu, visceribusque terra scrutantur, auream glebam circa principem & proprium generationis locum cumulatim repositam inueniri narrant, & aliquas velut venas in longum hinc inde produci, sicut arborum à stipite latè sese explicant ac diffundunt radices: ad eumdem modum imagine non nimis impropria auri & auaritia multa video germina, multosque surculos, vna eademque stirpe auaritia coniunctos.

2. Auari vitia. Inde fit vt, iterum idem, auarus proximus sit odiosus, famulus grauis, amicis inutilis, exteris difficilis, & vix affabilis, vicinis molestus, Vxori malus, liberorum parcus, atque sordidus educator, noctu inter diuque solicitus, & cogitabundus, secum ipse loquens, ac disserens eorum more qui mente exciderunt, & in insaniam lapsi sunt. Denique cùm omnibus abundat, tamquam omnium egenus ingemiscit, præsentibus non fruitur, qua absunt anxiè quæritat, propriis non vtitur, & ad aliena oculos adiicit. Ideoque rectè à Iethro Exod. c.18. non tantùm Iudices non auari requiruntur, sed qui oderint auaritiam: quamuis enim sufficiat homini non esse auarum, ait Caietan. non sufficit tamen Principi, aut Iudici, sed oportet esse tam alienum ab auaritia, vt oderit ipsam, quoniam auaritia ius omne fasque peruertit. Est enim insatiabilis lupus, vt ait Bald. cons. 305. n. 12. in fin. l. 1. Auarus igitur qui Iudex esse possit, nisi vt gregem inuadat; si possit, aliena rapiat; si non possit, concupiscat? cùm econtrario primum propriumque Iudicis officium sit, suum cuique tribuere, ab alieno abstinere, non re ipsa tantùm, sed & voto. A pectore Iudicis exulare omninò debet cupiditas. nam si id semel inuaserit, in aureum furorem vertet. Præclarè Ambrosius c.8. d.77.

3. Iudices oderint auaritiam.

4. Alioquin in furorem aureum vertuntur. Sicut ij qui per insaniam mente translati sunt, non iam res ipsas, sed passionis sua phantasias vident: ita etiam mens auari semel vinculis cupiditatis astricta, semper aurum, semper argentum videt, semper reditus computat, gratius aurum intuetur,

tur, quam ſolem., ipſa eius oratio, & ſupplicatio ad Dominum autem quærit.

Eiſque nihil credi poteſt.

5. Prudenter ad Q. Fratrem Cicero: *Si quis eſt, qui tibi nunquam in ſuſpicionem auaritiæ venerit, nihil eſt quod non ei & committi, & credi rectiſſimè putem: ſed ſi quis eſt, in quo iam offenderis, de quo aliquid ſenſeris; huic nihil credideris, nullam partem exiſtimationis tuæ commiſeris.*

Pœnæ corruptorum.

6. Quapropter mala quæ in Remp. ab auaris & corruptis Iudicibus proficiſci demonſtrauimus proximè, ſatis admonent, vt contra eos leges inſurgant. Lex XII. Tabularum Iudicem arbitrúmve jure datum, qui ob rem iudicandam pecuniam accepiſſe conuictus eſſet, capite puniebat. Gellius *lib.20.c.* 1. quæ ita eſt mitigata, vt obtineat ſolùm in cauſa criminali. *l.1. D. ad l. Cornel. de ſicar.* in pecuniariis cauſis litis æſtimatio præſtatur à Iudice deprauato. *l.2. de pœn. Iud.* vti amittit actionem is, qui diffidentiâ juſtæ ſententiæ in pecuniæ corruptelam ſpem negotij repoſuit. *l.1. C. eod.* dignitate excidit lege repetundarum damnatus. *l.6. D. repetund.* extra ordinem punitur, & ſi, ob hominem necandum pecuniam acceperit, capite plectitur. *l.7. eod.* Denique Iuſtin. promiſſi duplum, accepti triplum, fiſco inferre Iudicem ſtatuit, in pecuniaria cauſa, præter dignitatis iacturam. *Nouel.124. c.2.* in criminali autem accuſatione bona eius in fiſcum, ipſum verò in exilium mitti. Et quò faciliùs noxiæ detegantur, ipſi danti venia datur ſi criminis Iudicem conuicerit; ſi autem deſit probatio, exigere tam à Iudice quàm ab aduerſario iuramentum poteſt: quod ſi recuſetur, pro conuicto punitur. *Ibid.* Sententiæ etiam quæ in mercedem à corruptis Iudicibus feruntur, etiam citra interpoſitæ prouocationis auxilium infirmæ ſunt, quod Thulden. *de

Sententiæ per ſordes latæ, irritæ ſunt, quando?

7. cauſ. corrupt. Iud. lib.8. c.7.* intelligit, quando ex pluribus vel vnus corruptus eſt, præſertim ſi Præſes curiæ, Relator cauſæ, vel non infimæ auctoritatis alius fuerit, qui reliquos in ſententiam ſuam pellicere potuerit, quæ iuuat ratio, quòd ſententia ſit nulla, quæ ex falſis inſtrumentis, aut teſtibus lata eſt. *l.2. & 3. C. ſi ex falſis inſtr.* in quarum ſaltem momentum hunc admitti æquum videtur.

Etiam ex pluribus Iudicibus vno corrupto ſi eius auctoritas alios impulit.

8. Sed tamen moderationem Alexandri Imp. in *d.l.3.* exigerem. *Cauſa*, inquit, *Iudicati in irritum non deuocatur, niſi probare poteris, eum qui iudicauit, ſecutum eius inſtrumenti fidem.* Alioquin rectè argumentatur Angelus *ad d.l.7.* Vno ex pluribus corrupto non eſſe in mercedem prolatam ſententiam, neque ea venalis fuit. Nam quod addit Thulden. argumentum ſententiæ vno ex pluribus Iudicibus, vel arbitris abſente latæ; illud ipſum tollit eius diſtinctionem: nempe ſi infirmæ fuerit auctoritatis, qui corruptus fuit, vt non noceat, quia nihilominus mandati fines exceſſi ſunt; in omnes enim compromiſſum eſt; omnes iudicare iuſſi ſunt, vt inquiunt *l.39. D. de re Iud. lex 17. §.7. D. de recept.* Quid enim minus verum eſt quàm omnes iudicaſſe, inquit eadem *Lex 39.* & plus nocet vnius contemptus, quàm multorum contradictio. Vnde vno ex Canonicis omiſſo, irritatur reliquorum electio. neque deſtinguitur qualis fuerit ille auctoritatis. *c. bona de elect.* Addit quidem *d. lex 17.* quòd neglectus arbiter alios potuerit in ſententiam trahere, ſed acceſſoriam facit eam rationem, quaſi ab æquitate ductam, quâ nullitas à neglectu formæ incurrens veſtiatur. nam etſi non foret ille talis, vt reliquos trahere poſſet, manet nihilominus nullitas à formæ neglectu profecta: At hic reliqui Iudices nullam formam neglexerunt: manebit ergo effectus criminis penes auctorem; præſertim cùm *d.l.7.* recedit à communiori iure quo ſententia pro veritate habetur. niſi, inquam, reliqui probentur ſecuti corrupti fidem. vt *d.l.3.* de falſo loquitur inſtrumento.

Enimuerò iuſtâ ratione ductus fuit Alex. 9.
Seuer. quem memorat Lamprid. ſi vnquam furem Iudicem vidiſſet, paratum habuiſſe digitum, vt illi oculum erueret, vt verâ eum cæcitate multaret qui non ſatis habuerat ex Hieroglyphico cæcitatis Iuſtitiæ. Sed vereor ne non ſatis lynceus fuerit, quis enim centimanus ſuffecerit corruptis illis tempeſtatibus? Ad noſtra vſque tempora ſpectata fuit ſtatua Ducis Burgundiæ Principis Belgarum Valentianis in foro iubentis capite plecti Iudicem quemdam, non infimæ notæ, qui vaccam vnam viduæ abſtulerat. Vulgare eſt Siſannis ſupplicium à Cambyſe excoriari iuſſi, pelle in tribunali expanſâ, & filio in id locato, & rectiùs iudicare iuſſo. Digna Principibus exempla, quibus oculos aperiant, & à veterno excitent eos, qui *exiſtimant luſum eſſe vitam noſtram, & conuerſationem vitæ compoſitam ad lucrum, & oportere vndecumq; etiam ex malo acquirere. Sap. c. 15.* Sed attendite, *qui iuſtificatis impium pro muneribus, & iuſtitiam iuſti auffertis ab eo. Propter hoc ſicut deuorat ſtipulam lingua ignis, & calor flammæ exurit; ſic radix eorum quaſi fauilla erit & germen eorum vt puluis aſcendet. Iſaia c.5.* Vbi contrà; *Iuſtus vt palma florebit: ſicut cedrus libani multiplicabitur. Pſal. 91.* &, *qui odit munera, viuet. Prou.15.* &, *qui excutit manus ſuas ab omni munere, iſte in excelſis habitabit, & regem in decore ſuo videbit. Iſaia 53.*

Rurſus pœnæ, & comminationes aduerſus corruptos.

Maledictus ergo, *qui accipit munera vt percutiat animam innocentis. Deut. c. 27.* ſed & in Reſpublicas extenditur malum, nec penes reos ſolos manet pœna. *Iudices*, inquit, *eius in muneribus iudicabant, & ſacerdotes eius in mercede reſpondebant, &c. idcircò propter vos Sion quaſi ager arabitur, & Hieruſalem vt cuſtodia pomarij erit.* Refertur *c. Iudices 1. q.1. & Malach. c. 1. Hæc dicit Dominus exercituum: Iſti ædificabunt, & ego deſtruam: & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus eſt Dominus in æternum. Iuſtitia eleuat gentem; iniuſtitia verò miſeros facit populos. Prou. 14.*

CAPVT XVII.

Non Iracundus.

1. Non sit in delatis credulus Iudex.

PRimi à-bile motus non veniunt in hominis potestatem: *Contra primas causas pugnare debemus*, inquit Senec. *de ira l.2.c.22.* atque in primis non debemus denunciata citò credere. Idem *c.29.* vtrobique plenè euoluit & sanctè Gregor. *Si quid de quocumque clerico ad aures tuas peruenerit, quod te iustè possit offendere, facilè non credas, nec ad vindictam te res accendat incognita; sed præsentibus senioribus Ecclesiæ tua diligenter est veritas perscrutanda, & tunc si qualitas rei poposcerit, canonica districtio culpam feriat delinquentis. l. 11. ep. 49. d.86. c.13. 15. q. 7. c. 2.*

2. Mora iræ remedium.

Sanè generatim maximum iræ remedium est, mora. idem Senec. *c.28.* Vnde Athenodorus Augustum monuit, ne iratus quidquam antè diceret, vel ageret, quàm elementa sermonis 25. secum relegisset. Referunt Socratem eleuatâ iam manu, vt malè meritum percuteret, substituisse atque edixisse, recordari se Philosophum esse; & seruum malè mulctaturum fuisse, nisi iratus esset.

3. Sententia non præcipitanda, aut mox exequenda.

Ita Imperatores Theodosius, Valent. & Gratian. *l.50. C. de pœn.* si vindicari in aliquos seueriùs iussissent, noluerunt statim reos aut subire pœnam, aut accipere sententiam, sed per dies triginta super statu eorum sortem & fortunam suspensam esse, facilè enim festinatione cæcâ improuida sæuitia pro seueritate recipitur: & vt dicit *c.cum apud. 11.q.3. quo locus misericordia, vel (si res tulisset) pœnitentia non periret. nempe ira sæpè etiam innocentes in crimen abducit.* Ideò Apostolus, *date locum iræ. c. Ira, ibid. Prou.25.* monemur non proferre in iurgio citò, quę posteà emendare non possimus: sed & *c. 22. non esse amici homini iracundo, neque ambulare cum viro furioso; ne discamus semitas eius, & sumamus scandalum animæ nostræ.* Rectè igitur in cognoscendo vetatur Iudex excandescere aduersus eos etiam quos malos putat. *l.19. D. de offic. Præs.* & *summoperè præcauere debet, vt in dictandis sententiis nullatenus leuitate aut furore ductus sit præceps. c summoperè. 11. q.3.* Si quid enim per iniuriam fecerit, dixeritve Magistratus, vel quasi priuatus, vel fiducia Magistratus, iniuriarum potest conueniri: *l.31. D. de iniur.* & ob id rectè Constant. *in l.2. C. de exact. tribut. lib. 10.* *Nemo carcerum plumbatarumq́; verbera aliaq́; ab insolentia Iudicum reperta supplicia in debitorum solutionibus, vel à peruersis, vel ab iratis Iudicibus expauescat.* & rei Iudicatæ auctoritatem comminationes non habent. *C. comminat. epist. &c.* Nimirum vt populo præsunt Magistratus; ita Magistratibus leges, & non legibus Magistratus; vt ex Demosthene, & Chrysippo, Marcian. *in l.2. D. de leg.* Quòd si igitur perperam officio functus erit Iudex; & vendicabunt leges, & pro irrito habebunt. Audiat ergo litigantes, disceptationique det locum, & demum post magnum vtrarumque rationum conflictum sententiâ decernat, non ab irato animo profectâ, sed Deo & Iustitiâ consultâ. vt Moyses in Tabernaculum ingredi solebat, antequam iudicium proferret. *d.c. summoperè.* Quid enim minùs cum Iustitia conuenire potest, quàm animus irâ vindictæ cupidâ perturbatus, & furore rationis expertè agitatus? Qui ille tremebundus, & saltitans Iustitiæ bilancem, & pondera in æquilibrio non suspendet. *Iudicet* ergo, inquit Amb. *c. in d.3.*

4. Irâ ablegatâ

q.7. ille qui ad pronuntiandum nullo odio, nullâ offensione, nullâ leuitate ducatur. Magno igitur hunc animo esse oportet, qui non admittat insultus alicuius passionis. Nam *magni animi est proprium, esse placidum, tranquillumq́; etiam offensiones supernè despicere.* Senec. quin imò *speciosiùs iniuria beneficiis vincuntur, quàm mutui odij pertinaciâ.* Id maximè Iudicibus congruit, vt scire, ita & facere. Quid enim turpius Iuliano Apostatâ, qui cùm ius diceret, rusticos coram se de iure disceptantes non conuiciis modò, sed & pugnis quatiebat? Rectiùs Pyrrhus nobilis lanista discipulis ponere iram iubebat. *Ira*, inquit, *turbat artem.* Ii in ea arte, quæ iræ apta putatur; quid in diuini, humanique Iuris scientia dicendum? *Non te*, inquit Iob, *c.36. ergo superet ira, vt aliquem opprimas.* sed *aufer iram à corde tuo. Eccles. 11.* & Apost. *ad Ephes. 4. Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur à vobis, cum omni malitia.*

5. Nec animo in pœnas semper prono.

Iudices, inquit Felix II. *in epist. c. 21. & accusatores tales esse debent, qui omni careant suspicione, & ex radice charitatis suam desiderent promere sententiam.* & Leo; *Odio habeant peccata, non homines; corripiantur tumidi, tolerentur infirmi.* & quod *in peccatis seueriùs castigari necesse est, non sæuientis plectatur animo, sed medentis. c.2. dist. 86.* Ideoque non viâ regiâ statim semper ad flagra & supplicia eundum est: sæpè monitio suffecerit: numquam nisi eâ præuiâ accusatio admitti solet. *c.2. de accus. q.7. c.15.* vt diuina monita exigunt, *Matth. c.18. Luca c.17.* Iudices ad pœnas semper prompti audiant illud Oseæ, *c.5. Audi domus Israel, & domus regis ausculta, quia vobis Iudicium est, quoniam laqueus facti estis speculationi, & rete expansum super Thabor.*

CAPVT XVIII.

Prudens.

1. Prudentia Iudici necessaria. quæ illa?

NVllum Numen abest, si sit Prudentia: alioquin sæpè honestas rerum causas, nisi Iudicium adhibeas, perniciosi exitus sequuntur. Prudentia ergò Magistratui necessaria est. Ea si quidem est recta ratio agendorum. Cui Prudentiæ & discretionis deest virtus, hunc paruo naso esse intelligit Greg *in Pastor.* qualem lex diuina vetuit ordinari: *Paruo*, inquit, *naso*

est, qui ad tenendam mensuram discretionis idoneus non est. naso quippe odores fœtoresq́; discernimus. Rectè ergò per nasum discretio exprimitur, per quā virtutes eligimus, delicta reprobamus. Sæpè ſi quidem *ſe vitia virtutes eſſe mentiuntur: v tenacitas, parcimonia: effuſio, putas velit videri.c.6.diſt.41.* Benè Nicephorus: *Ii qui in vna Dei cognitione omnes cogitationes ponunt, hi montes & ſpelunca conuenient; at qui cum virtute & pietate ciuilē etiam viuendi rationem ediduit, & notitiam ſibi comparauit rerum variarum; ille verò populum ad optima ducere idoneus eſt.* Prudentiam primum officij fontem vocat D. Ambroſ. *lib. 1. de offic. c. 27.* & D. Auguſt. *lib. 1. de lib. arb. c. 13.* Prudentiam dicit eſſe ſcientiam rerum appetendarum, & fugiendarum, quomodo & Ariſt. *l. 6. Ethi. c. 5.* Prudentiam habitum eſſe, cum ratione vera circa bona humana actiuum, & *c. 6.* non eſſe eam ob cognitionem honeſti, ſed ob actionem. Vnde *c. 7. Prudenti, inquit, maximè opus eſt rectè conſultare.* quæ prima eſt illius functio: altera in benè iudicando; & tertia in exequendo conſiſtit. Neque enim ſiſtit Prudentia in iudicando, ſed vlteriùs voluntatem mouet, vt vbi conſuluit, & quid ſit agendum cenſuit, id faciat. Vnde practicè Cicero (vt multa aliàs) *de fin.* Prudentiam aſſerit in delectu bonorum cerni. & D. Thomas Prudentiam eſſe in intellectu practico, pertinere ad virtutem actiuam, mediam eſſe inter virtutes morales, & intellectuales, requiri ad vitam actiuam, inuenire modum in virtutibus; quarum ſanè auriga eſt. & quia rectè conſultare, rectè iudicare, rectè exequi non poteſt, qui vitium in conſilio habet: ſequitur Prudĕntiam veram non eſſe, niſi in viris bonis, apud quos virtutes hoſpitentur. quod rectè Ambroſ. *de offic. l. 1. c. 14. Prudentia, inquit, cum omnibus bonis habet conſortium. nam quomodo poteſt vtile conſilium dare, niſi habeat Iuſtitiam? vt induat conſtantiam, mortem non reformidet, nullo terrore, nullo reuocetur metu, nullā adulatione à vero deflectendum putet, exilium non refugiat, qua nouerit ſapienti patriam mundum eſſe: egeſtatem non timeat, qua nihil deeſſe ſapienti ſciat, cui totus mundus diuitiarum eſt. Quid enim præcelſius illo viro, qui auro moueri neſciat, contemptum habeat pecuniarum, & velut ex arce quadam deſpiciat hominum cupiditates? Quod qui fecerit, hunc homines ſupra hominem eſſe arbitrantur.* Prudentia vt vniuerſim cum virtutibus habet commercium, ita in omni hominum, negotiorum genere verſatur, Cicero *lib. 4. de fin.* communem quandam facit Prudentiam, quam omnes, qui cuique artificio præſunt, debent habere.

2\. Quæ circa Iudicis officium in Iure dicundo politia, imperio.

Ea quæ in ſingulis eſt, perſonalis rectè dicitur. facit hominem ſimpliciter prudentem, Ariſt. *c. 8.* quâ quis in ſingulis actionibus quid agendum ſibi ſit proſpiciat. ſuccedit œconomica, quâ familiam; politica, quâ Remp. nomothetica, quâ legiſlationem; militaris, quâ militiam rectè adminiſtrat. In Iuris profeſſione, quâ iudiciaria eſt, ea eſt prudentia, quæ omnia controuerſiæ capita, partes, circumſtantias, loca, tempora, perſonas in vnum congerit, atque ita digerit, vt apoteleſma, corpuſque perfectum inde ſurgat, vt dignoſci cauſa facilè, & quî iudicari debeat, Intelligatur. Quatenus verò regimen ſiue familiæ, ſiue Reip. ſpectat; vt ſciatur quæ ſit ſalus populi, familiæue, fiantque quæ eò pertinent. In ea continetur primùm, vt bonæ & Reipub. expedientes leges habeantur, & ſeruentur. Secundò, vt ſi quid minus lege comprehenſum eſt, per gnomen ſecundùm epikeiam ſuppleatur. Quomodo Celſus *in l. 17. D. de leg.* dicit, *ſcire leges non hoc eſſe, verba earum tenere, ſed vim ac poteſtatem. & l. 18. benigniùs leges interpretandas eſſe, quo voluntas earum conſeruetur.* Quinimò ſæpè res occurrunt, vt ſupra proximum legiſlatoris finem aſcendere oporteat, & ex altioribus principiis æquum & bonum deducere, quod non ſit contra mentem legiſlatoris. De qua æquitate atque epikeia *Leſſ. de Iuſt. virt. Card. lib. 1. c. 2. d. 3. & lib. 2. c. 47. d. 9.* eam dicit Ariſtoteles eſſe quamdam Iuſtitiam, & Iuſtitiā legali meliorem. Æquum eſſe quoddam iuſtum, & melius quàm iuſtum legitimum. Tertiò continentur arcana Imperij, rerum publicarum, ac dominationis. eam vulgò vocant *rationem ſtatus*, quam Scipio Admiratus *diſſ. polit. l. 12. diſ. 1.* vocat profundas quaſdam, intimas, ac ſecretiores leges, ad ſecuritatem imperij conſtitutas. ſemper enim ad publicum bonum procurandum, aut malum auertendum diriguntur. Vnde cùm non rectè ſe habent, Tacit. *l. 14.* vocat *dominationis flagitia.* qui tamen rem etiam malam ob finem bonum geſtam, decoro nomine dignatur, cùm loquitur de Agrippina *lib. 12.* longè aliter quàm Maſſilina ſe gerente, *nihil domi impudicum, niſi dominationi expediret.* Vnde Machiavellus, alijque auſi ſunt ſentire, & ſcribere, nihil eſſe illicitum quod ſtatui expediat. quem refutauit Ribadinera, *de inſt. Reg.* aliique rectè. ſanè nimis multi ſunt, qui Machiavellum verbis deteſtantur, veſtigia legunt; factis probant. Sed & multa ſunt, non adiaphora tantùm, quæ à fine Iuſtitiam recipiunt, ſed quæ re ipſâ aliquid habent ex iniquo, ſi priuatam rationem ſpectes; ſin autem ſupremam populi ſalutem, non iniquè ſiant. vt & illud Plutarchi iuſtum eſt, *A Iuſtitia in paruis rebus nonnunquam abeas: ſi eam ſaluam voles in magnis.* Hæc omnia proſpicere, diſcernere, horum omnium fines regere, prudentia debet. *Melior eſt ſapientia quàm vires, & vir prudens, quàm fortis.*

Prudentiæ defectu plures in Gallia atque alibi reges, regno exuti ſunt. In Brabantia etiam noſtra Ioannis & Aleidis ducum primogenitus à proceribus in monaſterium Affligienſe miſſus eſt, & ibi tonſus. Sed rectiùs eſt à Baronibus & Comitibus Portugalliæ in adminiſtrationem regni, ſine Regis, filiorumque præiudicio, aſſumptus Regis frater. & id factum ab Innocentio III. probatum *in c. 2. de ſupplen. negl. Prælat. in 6.* Meliores etiam Brabantiæ mores habent, vt Duci Reip. impari ſurrogetur Ruardus, ſiue Dictator, qui bellum adminiſtret, & Remp. ſine ſucceſſionis interruptione. *Vbi non eſt gubernator prudens, populus corruet; ſalus autem vbi multa conſilia. Prou. c. 5. nam aſtutus videt pericu-* 3. Incommoda defectus prudentiæ per ſubrogatos auertenda.

periculum, & absconditur; simplices pertranseunt, & damnum accipiunt. Prou.22.

4. Prudentiæ in arbitrariis virtus. Prudentia legalis præter ea quæ ad statum publicum pertinent, valdè elucet in æstimatione probationum, præsumptionum, eorumque omnium, quæ arbitraria nostris dicuntur. de quibus, bone Deus! quanta exstant volumina! neque tamen tanta, quin & factorum infinitudo plura complectatur. vt vix his vna non aliquid habeat, quod simul ab auctoribus cum omnibus quæ circumiacent, elucidatum non sit. In plerisque nec legales, nec lesbiæ regulæ Iudicem ducunt. quinimò ad religionem eius pleraque remittunt, testium fidem, & instrumentorum energiam, præsumptionum inuicem, & cum aliis probationum generibus hostiliter concurrentium efficaciam, testimoniorum, monumentorumque pugnam, æstimare, discernere, dirimere, plerumque non præscripto Iure, sed arbitrio singulari debebit. qua ex causa vel maximè verum esse credendum est, quod tradit Quintil. *Inst. l.6.c.vlt. plus valere in Iudice prudentiam, quàm doctrinam tantùm, quia illa est doctrina regula*, negocio applicandæ, vt accidit in architectis: quin etiam ea quę legibus doceri non possunt, prudentiam in singulis negotiis, ex iis principiis decidere, per quæ legum conditores decernunt ex rebus ipsis. Ius quod in causa positum est metiri ex personis, causisque æstimare, in arena, sub dio, sub manu consilium capere: semper quidem in omni controuersia rationem animamque legis considerando, ipsamque æquitatem, quam natura animis nostris insculpsit, cùm clari aliquid Iuris non est, ex fontibus atque capitibus iusti, æqui, & boni deducendo. Quo sensu accipio, quod inquit Cicero, *Frenmant omnes licet, bibliothecas omnium Philosophorum vnus mihi videtur XII. Tabul. libellus, si quis legum fontes & capita viderit, & auctoritatis pondere, & vtilitatis magnitudine superare.* Christus Apostolos, dum ad prædicandum mitteret, prudentes esse iussit sicut serpentes, & simplices sicut columbas. Serpentes quidem omnem curam collocant in seruando capite, reliqua fortunæ permittunt. Sed non sufficit Christo; innocentiam insuper requirit columbarum. & Dauid: *Super inimicos meos prudentem me fecisti, mandato tuo. Psal.118.*

CAPVT XIX.

Sobrius.

1. Incommoda intemperantiæ ebrietatis. Prudentiam omnem euertit intemperantia. *Luxuriosa res vinum, & tumultuosa ebrietas: omnis qui cum eis miscetur, non erit sapiens. Vbi ebrietas dominatur, ibi libido, & furor. Vinolentum sacerdotem & Apostolus damnat, & vetus lex prohibet.c.3.4.5.dist.35.c.2.7. dist.* 44. Filii sapientiæ intelligunt, *nec in abstinendo nec in manducando esse Iustitiam, sed in aquanimitate tolerandi inopiam, & in temperantia per abundantiam non se corrumpendi atque opportunè sumendi, vel non sumendi ea, quorum non vsus, sed concupiscentia reprehendenda est. c.4 d.* 40. Iudices ergo Magistratusque concernit ea cautio in primis. nam qui ad clauum Reip. sedent, si furere cœperint, quomodo gubernacula rectè dirigent? quis furor ebrietati par est? *Cæperunt Principes furere à vino, Osea 7. Noli regibus ò Lamuel, noli regibus dare vinum: quia nullum secretum est; vbi regnat ebrietas. & ne fortè bibant & obliuiscantur Iudiciorum, & mutent causam filiorum pauperis. Prou. c.31. Vinum & mulieres apostatare faciunt sapientes. Eccl.c.19.* Sacerdos & Propheta nescierunt, *præ ebrietate absorpti sunt à vino, errauerunt in ebrietate, nescierunt Videntem, ignorauerunt Iudicium. Isa.c.28. Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor. Osea c.4.*

2. Cauendæ Iudici. Iudex ergo Magistratusque, quem excordem vecordemque numquam esse licet, numquam secreti proditorem, iudiciorum oblitum, aut iustæ causæ præuaricatorem, numquam à sapientia apostatam, numquam hanc cicutam intra fauces admittit, quæ auferat memoriam, dissipet sensum, confundat intellectum, faciat de homine bestiam, de robusto infirmum, de prudente fatuum; apage ista circæa pocula, & qui *Alexandri poculum sic bibunt, ut Æsculapij indigeant. Vsu vini grauat animam, sensu hebetat, corpus onerat.* Sed neque ad vnam id horam; *at vitia vino concepta, etiam sine vino valent*, Senec. *epist.* 83. trahuntque sequelam malorum, quæ impegerunt: *Vendatur œnophoris fundus, sententia nobis.* Terreat monitio Augustini: *Ebrius si vinum sorbet, ab illo absorbetur: Deo fit abominabilis, ab Angelis despicitur, ab hominibus deridetur, à dæmonibus confunditur, conculcatur ab omnibus. Ebriosus confundit naturam, amittit gratiam, perdit gloriam, incurrit damnationem.* Absint à Iudice tanta mala, tam grauia incommoda à Magistratu. Nolit esse in conuiuiis potatorum, qui carnes ad vescendum conferunt. *Prou.23.*

CAPVT XX.

Clemens.

1. Laus clementiæ. Constanter, inquit Leo, *ep. 90. tenenda est iustitia, & benignè præstanda clementia.* Iudici ergo vt iustum esse conuenit, ita & clementem. Rectè Seneca; *Clementia in quamcumque, domum peruenerit, eam felicem tranquillamque præstabit.* Sed in regia, quò rarior, eò mirabilior. Clementia proprio significatu Maiestati conuenit. *Occidere enim contra legem nemo potest, seruare nemo*, Senec. *lib.1.c.5.* præter supremum Principem, ideoque præter eum ad solas eas supremas curias pertinet, supra legum verba, & mentem Clementem esse. Vt olim Senatus Rom. vt refert ex auctoritate Plinii secundi *lib.4. epist.* Conan. *lib.1.c.11.n.9.* Iason. *in l. 1. in 2. lect. in 3. not. vers. Secundò* pondé-

Competit supremis propriè.

pondera. C. de sum Trin. Sic Clementia Imperatoria, *in l 43.§.5.C. de nupt.* Clementia procipalis *in l.1. l.2.§.3. l.3.6. de his qui veniam ætatis impet.* clementissima sanctio, *in d.l.23.35.1. C.de nupt.* Clementia tamen rationi accedit, & causam, non fortunam spectat; vt misericordia; quæ si semper & passim vigeat, discrimen inter bonns, malosque sublatum est; & confusio sequitur, & vitiorum eruptio. Senec. *l.1. de Clem.c.2.* & transit intempestiua misericordia ad crudelitatem. namque *tam omnibus ignoscere crudelitas est, quàm nulli.* & Vlp. illam intempestiuam exercere dolo proximum censet. *l. ft. D. de pœn.* Quare prudenter Clementiam definit Lipsius, *Clementia est virtus animum à pœna, aut vindicta ad lenitatem cum Iudicio inclinans.* & peccat, quæ non assecuta est, & quę *excessit medicina modum.* Pœnarum ratio primò consistit in exemplo, vt vnius pœna metus esse possit multorum. *l.1.C.ad leg.Iul.Repetund.* Deinde in emendationem hominum constituuntur. *l.20.D.de pœnis.* denique in vindicationem, & solatium læsorum. *l.28.§.15 ibid.* & generalior est ratio, vt pacata & quieta Resp. sit, & malis hominibus careat. *l.13. D. de offic Præsid.* Quatenus verò publicæ hæ rationes suadent, aut permittunt, Clementia pœnam aut remittit, aut minuit: sed vetantibus illis, periculosa est Reip. semper ignoscendo inuitantur noua scelera, quorum altrix genitrixque impunitas. Videmus in quibusdam urbibus quantum homicidarum numerum prouocauerit insolens punitio, assidua remissio. *Qui vni indulget indigno plurimos facit ad prolapsionis contagium prouocari. Facilitas enim veniæ incentiuum tribuit delinquendi.* Ambros. *c.est onusta miseria 23. q.4.* Eo in genere fuit Antonin. Philosophus, cuius verba: *Absit vt me tenente principatum, vestrum quisquam meo, vestroq; decreto capite damnetur.* Quando tamen simul plures deliquerunt, ex paucorum pœna & metu emendatio omnium sperari potest; ex omnium pœna solitudo, & vastitas, & opinio crudelitatis, Clementia necessaria est. *Si tantum irasci vis, quantum sceleris indignitas exigit, non irascendum, sed insaniendum est.* Quare deterritus fuit numero adulterorum Septimius Seuerus, abstinuitque postquam tria millia morte mulctasset. Præstat aliquando omittere præualida vitia, quando illis impares futuri sumus, & seueritas auctoritatem, quod maximum remedium habet, assiduitate amittit: aut quando cum iis gentibus agitur, quibus supplicia omnia, & quæcumque dura in venenum vergunt, non in medicinam, & correctionem; moneri volunt, & duci; trahi non sustinent, aut verberari. quod alicubi maximè accidit in causa religionis. Vbi zizania iam inualuerunt numero, aut potentiâ, vt Remp. etiam labefactare possint & euertere, *non potest esse salubris à multis correptio, nisi cùm ille corripitur, cum non habet sociam multitudinem. nam tunc consilia separationis & inania sunt, & perniciosa, atque sacrilega: quia impia, & superba. c.non potest 20. q.4.* quæ sanè omnia aliaque expendere debent Principes, ex quibus eliciant profutura, an obfutura publice sit Clementia. Administrare enim debent Rempub. non perdere. & in materia religionis quando asperis, quando blandis modis sit agendum, ex rationibus à Greg. expensis *in c.qui sincera d.45.* discutere, & August. *c.nimium & seq.23.q.4.*

2.
Exercenda ea non promiscuè.

3.
In multorũ delictis paucorum punitio metum faciat; aut si impar futura Iustitia, omittenda, aut si genius populi exigit.

Iudices verò, qui condonare delictum non possunt, in mitigationem, quàm exasperationẽ pœnarum decet esse procliuiores, in eoq; quidquid circa delinquentem ex ætate eius, benè anteacta vita, spe emendationis, statu Iudicij, breui furore, seu irâ, seu potu commoti, lenitate in moribus, seu illius, seu regionis, aliisque circumstantijs minuere delictum potest: vt in eo, qui diu in reatu, & squallore carceris fuit, expendit *lex 25. D.de pœn.* quin imò emendatio delictum subsecuta aliquando pœnam excludit; præsertim si leue illud fuerit, aut Iudex maioris potestatis. Quomodo laudat Agricolam Tacitus, quòd non pœnâ semper, sed sæpiùs pœnitentiâ contentus esset. & Plato sapientibus reos tradi voluit, qui eorum arte ad rectiora flecti possent: sin minus; vita pelli. Notatus Cæcinna à Tac. *lib. 17. quod proximam quamque culpam antequam pœniteret, vltum ibat.* & Agrippina *l. 13.* dum pœnitentiam filij, aut societatem non operitur.

4.
Iudices inferiores mitigent pœnas in pœnitentibus.

Rectiùs Germanicus litteris præmonuit venire se validâ manu, ac, ni supplicium in malos præsumant, promiscuâ cæde vsurum; dandum adhuc spatium ratus, si recenti exemplo consulerent. Ita Ætolis dictum, si pœnitere possint, posse & incolumes esse. & Æquis, si pœniteat, tutum receptum ad expertam clementiam fore. Liu. *l.3.*

Beati mites, quoniam ipsi hereditabunt terram. Misericordiam & Iudicium custodi, & spera in Deo tuo semper. Osæ. 12. Misericordia plenitudo virtutum est, c.19. dist.86.

Cùm Ætoli pacem à Romanis peterent, confœderationes & merita ostentare meditarentur, Valerius Flaccus suasit, ne quæ aliàs violata erant, memorarent; confessionem iis culpæ magis profuturam, & totam in preces orationem versam. Addit Liu. *lib. 36. non in causa, sed in moderatione, & Clementia populi Romani ipsorum salus posita erat: seq; iis fauturum apud Consulem, & in senatu, dummodò infimis precibus pacem peterent.* quod ipsi neglexerunt, & eodem die vrbe excedere iussi sunt. Tacit. *l.36.* Rhodij autem contra Ætolos orationem omnem ad magnitudinem, & Clementiam Romanorum verterunt, & Romanis, inquit, *l.37. apta magnitudini Romana oratio visa est, & Rhodij cuncta ex voto consecuti sunt.*

Ita de alijs statuere nos conuenit, tamquam qui quotidie peccemus; ita aliorum vitijs irasci, quasi ipsi imitemur, & præcurramus; ita esse exorabiles, vt dare veniam non nisi nobis ipsis nesciamus.

CAPVT.

CAPVT XXI.

Benignus, Seuerus.

1. Misericors, benignus, moderatus, sit Iudex.

AD Iudicem, omnesque quà iudicant pertinet illud Christi præceptum; *Estote misericordes, sicut & Pater vester misericors est.* Nam *Iudicium illi sine misericordia qui non facit misericordiam,* minitatur D. Iacobus. Ex naturæ principiis Modest. *in l. 25. D. de leg. Nulla,* inquit, *Iuris ratio aut æquitatis benignitas patitur, vt quæ salubriter pro vtilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione producamus ad seueritatem.* Imò è contrario pœnas potiùs interpretatione molliamus, quàm asperemus. *ex l. 42. D. de pœn.* Iustè Arcad. *in l. de miner. D. de quæst. Tormenta habenda sunt, non quanta accusator postulat, sed vt moderata rationis temperamenta desiderant.* & Constant. *in l. 2. C. de custod. reor.* vt Iudicibus immodicè sæuientibus fræni quædam temperies adhibeatur. Vt disciplinæ ea accedat moderatio, vt calamum quassatum non confringat, & linum fumigans non extinguat. Sunt nempe nonnulli ita districti, vt omnem etiam mansuetudinem, ac benignitatem amittant. De quibus Greg. accipit illud Prophetæ: *Vos autem cum austeritate imperabitis eis, & cum potentia.* Cum austeritate & potentia imperant, qui subditos suos *non tranquillè ratiocinando corrigere, sed asperà inflectera dominando festinant. c. 1. dist. 46.* Sed & sunt nonnulli ita mansueti, vt perdant districti iura regiminis. Idem Greg. *c. 14. dist. 45.* Sed *quæ est ista,* inquit Hormisda *d. 50. c. 29. Iustitia iniminca benignitas, palpare criminosos, & vulnera eorum vsque ad diem iudicij seruare? verè dico, quia illi ipsi quibascum periculosa & falsa misericordia indulgere videtur, cùm antè tribunal Christi pro tantis peccatis damnandi aduenerint, cõtra nos causam dicturi sunt, dicentes, quòd dum aut asperitatem lingua eorum expauimus, aut falsa blandimenta, & periculosas adulationes ipsorum libenter accepimus, in iisdem permanere peccatis, eis inutiliter indulgemus, aut ipsa peccata indulgere permittimus, non recolentes illud, quod in vetere testamento scriptum est, quia vno peccante contra omnes ira Dei desæuiit.* Et Origenes *dist. 5. c. 17. Quæ est bonitas, quæ ista misericordia, vni parcere & omnes in discrimen adducere! Polluitur ex vno peccatore populus, sicut ex oue morbida vniuersus grex inficitur.* Vnde rursus Greg. *dis. 45. c. 14. Cunctis Rectoribus vtraque summoperè sunt tenenda, vt nec in disciplina vigore benignitatem mansuetudinis, nec rursum in mansuetudine districtionem deserant disciplinæ. quatenus nec à compassione pietatis obdurescant, cùm contumaces corrigunt; nec disciplinæ vigorem molliant, cùm infirmorum animos consolantur. Regat ergo disciplina vigor mansuetudinem, & mansuetudo ornet vigorem, & sic alterum commendetur ex altero, vt nec vigor sit rigidus, nec mansuetudo dissoluta.*

Rectorem subditis pietas matrem, disciplina verò patrem exhibeat: etenim, vt rursus idem Greg. *dist. 45. c. 9. disciplina vel miseri-* 2. Salus disciplina.
cordia multum destituitur, si vna sine altera teneatur; sed circa subditos suos inesse rectoribus debet & iuste consolans misericordia, & piè sæuiens disciplina. Hinc est quòd semiuiui illius vulneribus, qui à Samaritano in stabulum ductus est, & vinum adhibetur, & oleum, vt per vinum mordeantur vulnera, per oleum foueantur, quatenus vnusquisque qui sanandis vulneribus præest, in vino morsum districtionis adhibeat; in oleo mollitiem pietatis: per vinum mundentur putrida; per oleum sananda foueantur. Miscenda ergo lenitas cum seueritate, faciendumque quoddam ex vtroque temperamentum, vt neque multâ asperitate exulcerentur subditi, neque nimiâ benignitate soluantur. Hoc nimirum illa tabernaculi arca significat, in qua cum tabulis, virga simul & manna est: quia cum Scripturæ Sacræ scientia in boni Rectoris pectore, si est virga districtionis, sit & manna dulcedinis. Hinc etiam Dauid ait; *Virga tua & baculus tuus, ipsa me consolata sunt.* Virgâ enim percutimur, & baculo sustentamur. Si ergo est districtio virgæ, quæ feriat; sit & consolatio baculi, quæ sustentet. Sit itaque amor; sed non emolliens: sit rigor; sed non exasperans. Sit zelus; sed non immoderatè sæuiens: sit pietas; sed non plusquam expediat, parcens. Intueri libet in Moysi pectore misericordiam, cum seueritate sociatam; videmus amantem piè, & districtè sæuientem. Quibus consonant, quæ habet idem Greg. August. alijque *in d. dist. 45. 46.* & congeruntur à Conc. Trident. *ses. 13. c. 1.* ita monente Episcopos, *vt se Pastores, non percussores esse meminerint: atque ita præesse sibi subditis oportere, vt non in iis dominentur; sed illos tanquam filios & fratres diligant, elaborentque, vt hortando, & monendo ab illicitis deterreant, ne vbi deliquerunt, debitis eos pœnis coërcere cogantur. quos tamen si quid per humanam fragilitatem peccare contigerit, illa Apostoli est ab eis seruanda præceptio, vt illos arguant, obsecrent, increpent in omni bonitate & patientia. cùm sæpè plus erga corrigendos agat beneuolentia, quàm austeritas; plus exhortatio, quàm comminatio; plus charitas, quàm potestas. Sin autem ob delicti grauitatem virgâ opus fuerit, tunc cum mansuetudine rigor, cum misericordia Iudicium, cum lenitate seueritas adhibenda est, vt sine asperitate disciplina populis salutaris, ac necessaria conseruetur, & qui correcti fuerint emendentur; aut si resipiscere noluerint, cæteri salubri in eo animaduersionis exemplo à vitijs deterreantur; cùm sit diligentis & pij simul Pastoris officium. morbis ouium lenia primùm adhibere fomenta, pòst vbi morbi grauitas ita postulet, ad acriora & grauiora remedia descendere. sin autem ne ea quidem proficiant illis submouendis, cæteras saltem oues à contagij periculo liberare.*

Quòd si quando hæreat Iudex in quam partem nescius inclinare, quia hinc benignitatem 3. In dubio cedat benignitati.
exigit misericordia, inde seueritatẽ disciplina: pro hac stet rigor, huic aduersetur pietas: ille pro alijs petit exemplum, hæc condolet pœnitenti;

nitenti: nec ſatis Iudex apud ſe ſtatuere poſſit, qualiter Iuſtitiam cum dulcore miſericordiæ poſſit temperare, qualiter ſatisfacere ſimul Dei mandato, *Deut.25. vt pro menſura delicti, ſit & plagarum modus*, ac Synodi VIII. *in c. pro. 26.q.7.* pro qualitate delicti tempus pœnitentiæ impendatur. & d. præcepto Chriſti, *eſtote miſericordes*: humanior ſanè pars erit eligenda. *l. ſi præſ. D. de pœn.* potiùs ad benignitatem ibitur, quàm ſeueritatem, *c. in pœnis de reg. iur. in 6.* Ideoque per illud Chriſti præceptum pulchrè Beda; *Præcipi*, inquit, *exiſtimo, vt ea facta quæ dubium eſt quo animo fiant, in meliorem partem interpretemur, c. eſtote. x. de Reg. Iur. Erramus*, inquit Chryſoſt. *relat. c. alligant 26.q.7. modicam pœnitentiam imponentes; nónne melius eſt propter miſericordiam rationem reddere, quàm propter crudelitatem? vbi enim paterfam. largus eſt, diſpenſator non debet eſſe tenax: ſi Deus benignus eſt, vt quid Sacerdos eius auſterus? Vis apparere ſanctus? circa vitam tuam eſto auſterus, circa alienam benignus. Qui pronus eſt ad miſericordiam, benedicetur. Prou.22.* non idem de ſeueritate promiſſum habemus.

4. Præſertim Iudex Eccleſiaſticus. Et maximè Iudices Eccleſiaſtici, & Præſules Eccleſiæ, qui clericorum correctioni, non vindictæ criminum præpoſiti ſunt, in acerbitatem declinare non debent, tamquam poteſtatem exercentes, & maximè erga eos, qui digniores in clero gradus meruerũt, & honorabiliora membra ſunt, vt vocat Concil. Bracar. *c.8. d.45.* neque eos carceribus facilè, verberibus, & dolori ſubiicere: ne dum Prælatus incautè ſubdita percutit membra, ipſe quoque debitam ſibi ſubditorum reuerentiam ſubtrahat: iuxta illud quod quidam ſapiens dixit: *Leuiter caſtigatus reuerentiam exhibet caſtiganti; aſperitatis autem nimia increpatio nec correctionem recipit, nec ſalutem.*

Sanè ex miſericordiæ fonte fluit monitum Ambroſij, *Offic. l. 3. c. vlt. vt neque monitio aſpera ſit, neque obiurgatio contumelioſa.* & quod *l. 2. c. 27. cum dolore amputetur etiam quæ putruit pars corporis, & diu tractetur, ſi poteſt ſanari medicamentis.* & 24. *neque vrgeas iterum, & impugnes, cuius crimen deprehenderis.* ſed rurſus *eod. cap. in ipſo munere neque nimiam eſſe remiſſionem conuenit, nec diram ſeueritatem, ne aut poteſtatem exercere, aut ſuſceptum officium nequaquam implere videamur.* Finiat hæc ergo Auguſt. ad *Marcellium Comitem c. circumcelliones. 23.q.5. Imple Chriſtiane Iudex pij patris officium: Sic ſuccenſe iniquitati; vt conſulere humanitati memineris: nec in peccatorum atrocitatibus exerceas vlciſcendi libidinem, ſed peccatorum vulneribus curandi adhibeas voluntatem.*

CAPVT XXII.

Peritus.

ERuditum Iudicem deſideramus non vt percalleat numeroſarum legum verba, ſed ſenſum, animam, rationem. Ad hanc vt Lydiũ lapidem omnes excutiat, referat, interpretetur. Ad hunc modum Celeſtinus mandat Metropolitano Epiſcopum conſecraturo, vt ab eo diligenter inquirat, an in promptu habeat legere ſcrutabiliter (& non tranſitoriè) tam ſacros Canones, & ſanctum Euangelium, quàm diuini Apoſtoli librum, & omnem diuinam Scripturam. *cap. 6. diſt. 38.* 1. Non in cortice verborum, ſed in corde iuriſprudens.

Vera Iuris prudentia requiritur, non ſophiſmatibus verſa, atque peruerſa. Vnde Rabinus, *c.7. diſt. 37.* refert Originem ciniphes & ranas, quibus Ægyptij ſunt percuſſi, vanam dialecticorum garrulitatem, & ſophiſtica argumenta intellexiſſe. & Hieronymus interpretatur inebriari eos ſincerâ, qui ſæculari abutuntur ſapientiâ, & dialecticorum tendiculis: quæ *non tam vincula*, inquit, *ſunt appellanda, quàm phantaſmata, id eſt, vmbra quædam, & imagines, quæ citò pereunt, atque ſoluuntur. c.4 diſt. 37.* & idem iterum, *c.6. ead. diſt. Omnem vim venenorum ſuorum in dialectica diſputatione conſtituunt hæretici: quæ Philoſophorum ſententia definitur, non inſtruendi vim habere, ſed ſtudium deſtruendi. ſed non in dialectica complacuit Deo ſaluum facere populum ſuum; regnum enim Dei in ſimplicitate fidei eſt, non in contentione ſermonis.* 2. Non ſophiſticè.

Vera iuris prudentia aliarum etiam ſcientiarum atque hiſtoriæ imprimis cognitionem aliquam inuoluit: non eam quidem perfectiſſimam, quam in iis, qui ſingulas profitentur, exigimus. Quamuis enim eæ multâ ſui parte nihil pertineant ad edictum prætoris, tamen inconcinna eſt Iuris prudentia, & pænè ruſtica, ſi nihil aliarum artium in comitatu habeat. Vnde idem Rabinus: *Legitur*, inquit, *quòd præcepit Dominus filijs Iſraël, vt exſpoliarent Egyptios auro, & argento; moraliter inſtruens, vt ſiue aurum ſapientiæ, ſiue argentum eloquentiæ apud Poëtas inueniremus, in vſum ſalutiferæ eruditionis vertamus.* Sic Moſes & Daniël omni ſcientiâ Ægyptiorum & Chaldæorum eruditi fuerunt. 3. Cum omniũ ſcientiarum adminiculis.

Sed præcipuè Iuriſprudentem hæ artes cõmendant; qui magiſtratum gerit; qui orare, ſuadere, mouere ſæpè populum debet; cuius ſermo comptior aliarum artium præceptis, verborum floribus, hiſtoriarum authoritatibus intertextus, mirè ad ſuadam facit. Non aliud modò argumentum dabo quàm quod Cæſar de ſe *l. 3. de bell. ciuil.* ſcribit, cùm milites eius in Theſſalia à Pompeianis fuſi eſſent: *Hâc habitâ*, inquit, *oratione exercitui omni tantus inceſſit ex incommodo dolor, tantumq́; ſtudium infamiæ ſarciendæ, vt nemo aut tribuni, aut centurionis imperium deſideraret & ſibi etiam quiſque pœnæ loco* 4. Præſertim eloquentiæ.

grauiores

grauiores imponeret labores, simulq́, omnes ardent cupiditate pugnandi. Vituperat Tac. *lib.* 19. Vitellium *non alloquio, exercitioq́, militem firmare, neque linguâ neque auribus competere.* Quare & apud Liuium *l.* 15. Volumnium Appius elinguem vocat. sed ab illo meliùs reponitur: *Quàm mallem tu à me strenuè facere, quàm abs te scitè loqui didicissem.* Ideoque addit Volumnius, prouincias quas ambo administrassent testaturas, quem Resp. magis desideraret, bonum oratorem, aut meliorem Imperatorem. Optimè; sed si cum virtutibus magistratus, & Iuris, ac rerum agendarum peritia, simul gradiatur eloquentia, historiarum, aliarumque artium notitia; næ ille alterius claritudinem, qui his carebit, obumbrabit.

5. Et historiæ vnde prudentia. Ex lectione historiarum præterita noscimus, futura prospicimus: nam ea ex præteritis & præsentibus metienda sunt: quibus si accedat experientia, (quę dux est intelligentię, norma voluntatis, anima prudentiæ, quæ gignit ortes, nutrit, alit, firmat, exornat, quæ velut acies in gladio, & color naturalis in animalibus, qui per omnia membra diffunditur) fier ne artes velut mortuæ videantur. Vt visioni non sufficit oculus, sed & lumen requiritur: ita inquam experientia dux omnium artium est, & scientiarum, summum prudentiæ seminarium, sine qua nihil rectè fieri potest.

Si hæc inquam accedat Iure-consulto ad historiarum, atque eloquentiæ studia, profectò non aliter censebitur; quàm si sponsæ speciosæ mundus muliebris additus fuerit insignis, inaures, armillæ, cymelia. Sed verò è contubernio ethicam, œconomicam, & moralem omnem philosophiam excludere non debet, sine qua vita hominis quasi citra regulam ducitur. Vnde Plutarchus: *Plerique*, inquit, *Reges ac Principes parum cordati statuarios imperitos imitantur, qui credunt Colossos magnos, & amplos videri, & tibiis vehementer diductu, si latere distantes, & biantes fixerint. Nam hi quoque grauitate vocis, toruitate vultus, ac morum truculentiâ, fugáq́; consuetudinis humana maiestatem, & authoritatem imperij sibi videntur mutuari, nihil prorsum à Colossorum signis discrepantes, qui cùm foris heroicam ac diuinam quandam speciem præ se ferant, intus pleni sunt terrâ, lapide, plumbo, nisi quòd istud Colossorum pondus rectitudinem illorum stabilem & immotam seruat: At inerudits Duces ac Principes, propterea, quòd intus malè liberati sunt, sæpenumerò vacillant ac subuertuntur; etenim cùm basi non rectè posita sublimem substernunt potestatem, simul eum ipso pondere nutant, & ad ruinam inclinantur.*

6. An imperiti Iudices esse possint. Imperiti an Iudices esse possint aut illius officij incapaces iure Romano fuerint, controuersum multi fecerunt. Illustrem eam quæstionem facit Hotoman. *q.* 26. & Coras. *miscellan. l.* 5. *c.* 19. *& pluribus aliis allegatis.* Borel. *de magist. lib.* 1. *cap.* 8. & sanè irrefragabilis est distinctio Hotomanni, quam etiam Cuiacius amplectitur, *Nouel.* 82. *de Iudic.* vt maiores magistratus scientiam legum necessariam non habuerint, sed assessorem peritum, à cuius præscripto non liceret eis recedere. *l.* 2. *in fin. D. de orig. Iur.* Ideoque si per imprudentiam indicatum esset, non magistrarui, sed assessori officiebat. *l.* 2. *D. quod quisque iuris.* Pedaneis autem Iudicibus necessaria erat iurisprudentia. quæ omnia rectè comprobantur Auth. *de Iudicib. & vt nullatenus cum Iurament.* militares habere suas administrationes, habere & literatos; vnumquemque hoc agere debere, quod nosset. Et quanquam Alexander Imperator dicere soleret tales administrationi publicæ præficiendos, qui per se sine assessoribus Remp. gerere possent. Lamprid. *in Seuer.* & ab eo aliisque nonnullis Imperatoribus iurisprudentiæ amantioribus Iure consultos summis officiis admotos constet; certum tamen est plerumque præsertim in limitibus imperij, summos magistratus viris militaribus impositos. Sed neque hi omnes imperiti erant, vt nec illi quidem, de quibus *in l. certi, C. de Iudic.* per quam vulgò imperitos admitti creditum est, vt animaduertit Coras. *d. c.* 19. *in fin. ex verbis pro sui & legis scientia:* quin imò summum probrum erat eorũ, qui in aliquam Reip. spē adolescerent, si nec litteras nec nare scirent. quo modo & Cicero dicit turpe esse eius ciuitatis, in qua quis versatur, ius ignorare. & florente Rep. Romani à re militari reliquarum artium disciplinam non seiungebant. Cæsar causas in Foro orauit; commentaria quàm bellè scripsit? quanta bella gessit? Cicero exercitum in Cicilia duxit; historię & maximè orationes Liuij ad milites, & in senatu dictæ sententiæ eosdem exercituum duces, Iudices strenuos, prudentesque, & Senatores consultissimos exhibent, disciplinarum & ciuilium simul & militaris gnaros, qui benè in Repub. suas partes egerint, & militarint non sine gloria, quale nuper in Gallia exemplum Desdiguerius ab orandis Lutetiæ causis ad Martis labores, & summos honores assumptus. Sacri etiam Canones quanquam non omnium ignaros ad dignitatē quam pro reuerentia iudiciorum exigunt, admittant; pro Apostolicis tamen Iudicibus non exactam iuris scientiam postulant, Ideoque assessorem vt delegati assumant, quatenus indigeant permittuntur. *c. statutũ.* §. *assess. de rescrip. in* 6. Imò Leo X. *in Conc. Lateran.* si Theologi fuerint, & requirantur, iniungit, simulque vt iuxta assessoris sententiam iudicent. Sanè maiorum magistratuum partes non erant maximę quæ in disceptatione forensium controuersiarum vertebantur; vnde aptos vndequaque in summa excellentia cum tarò inuenias, si cætera idoneis non leuiter, desit exacta iurisprudentia, suppleri ea potest per assessorem. Quem vix distingui à pedaneis Iudicibus, qui vtrique ex Iureconsultis sumebantur, est liquidum. *Nouel.* 60. Horum est exactam iuris præstare scientiam. Debent quippe esse periti legum, & morum, nec enim ex vsu esset, vt aliqui Iudicum nomen gerant, & legum sint ineruditi, & in rebus gerendis nullum obtineant vsum. *Nou.* 8. *Quid enim turpius est*, inquit Cicero, *de orat. quàm legitimarum & ciuilium controuersiarum cognitionem suscipere eum*

qui est

qui eſt legum & iuris ciuilis ignarus? De his ait Iuſtin. §. *Nou.* 82. *de Iud. Non enim exiſtimauimus oportere habere Iudicum quorundam nomina, maximè legum ineruditorum, deinde neque cauſarum habentium experimentum.* De maioribus autem Magiſtratibus pergit: *Noſtris enim administratoribus adſunt modis omnibus aſſeſſores, & ea quæ legum ſunt explicantes, & occupationes adimplentes eorum, quoniam multis detenti curis, quos apud nos habent, merito iudiciorum complent partem per ſuorum præſentiam aſſeſſorum.* Ita Cicer. *pro Planc. Virtus, probitas, integritas in candidato, non lingua volubilitas, non iuris ſcientia requiri ſolet, vt nos in mancipijs parandis quæmus frugi hominem, ſi pro fabro aut textore emimus, ferre moleſtè ſolemus, ſi eas artes neſcierit; ſin autem emimus vt villicum, nihil in eo niſi frugalitatem, laborem, & vigilantiam curamus: Sic populus Romanus diligit Magiſtratus quaſi Reip. villicos, in quibus ſi qua præterea eſt ars, facilè patitur; ſin minùs, virtute eorum & innocentiâ contentus eſt.* Iterum de minoribus Iuſtin. *Illi autem neque cingulum habentes, neque nobis miniſtrantes, niſi potuerint per ſe noſſe quod iuſtum eſt, ſed aliunde emendicare iudicandi honeſtatem, quomodo non maximum vitium erit Reip. non eis ex ſe quod agendum ſit ſcire lites tradere, ſed ſinere eos quærere alios, à quibus liceat diſcere, quæ ipſos in iudicando eloqui decet?* & iterum *c.* 11. reijcit Iudices ignorantes leges & experimentũ. adeò vt ſi tales à partibus electi perperam iudicauerint, nolit à Iudicibus ordinarijs id emendari.

7.
Belgici mores.

Belgici mores ferè ita habent, vt in quauis ciuitate, ex prima nobilitate aliquis conſtituatur, penes quem ſit imperium, & gladius, aut etiam minor poteſtas; penes collegium aliquod iuriſdicundi auctoritas. Droſſardus ille, Schultetus, Maior, Balliuus ſimiléve titulo gaudet; hi plerumque ſcabini vocantur. Sine horum decreto nihil ille ſtatuere in quemquam poteſt. Horum partes ſunt leges & Iuſtitiam tueri. Illi itaque exactioris iuris ſcientia non eſt opus, ſed iis dotibus, quibus auctoritas ei conſtet; in ijs qui Iuſtitiam adminiſtrare debent, omni modo eam deſideramus. Quando maximè verum eſt quod ſcribit Auguſt. *Ignorantia Iudicis plerumque eſt calamitas innocentis.* & Comicus: *Homine imperito nihil iniquius.*

8.
Imperitus Iudex litem facit ſuam & minas diuinas expectat.

Sæpè enim imperitus Iudex etiam nolens ob ignorantiam lædit. ea tamen imperitia non excuſat, quin litem faciat ſuam, vel pro Religione iudicantis caſtigetur. *d. l. 2. D. quod quiſque iuris. ibi DD. Del Rio ad l. contract. D. de regul. iur.* Non poteſt culpa vacare qui ei rei ſeſe immiſcet, quam ignorat. nemo Fabro vtitur qui ædificare neſciat; nemo medicum adhibet qui morbos & remedia non norit. & in foribus eſt diuinus terror, Baruch *c. 3. quia non habuerunt ſapientiam, interierunt propter ſuam inſipientiam.* & *Pſalm.* 81. (qui de Iudicibus eſt) *mouebuntur fundamenta terræ* (iura, legeſque, quæ etſi) *ego dixi; dij eſtis, & filij excelſi omnes;* (tamen) *vos ſicut homines moriemini* (morte ſecundâ) *& ſicut vnus de principibus cadetis.* de principibus tenebrarum. & *Sapien. 6. quoniam cùm eſſetis miniſtri regni illius, non rectè iudicaſtis, nec cuſtodiſtis legem Iuſtitiæ, neque ſecundùm voluntatem Dei ambulaſtis. Horrendè & citò apparebit; quoniam Iudicium duriſſimum his, qui præſunt, fiet.* Conformiter Leo ad cler. Conſt. *c. ſi in laicis* 38. *d. Si in laicis vix tolerabilis videtur inſcitia, quanto magis in ijs qui præſunt, nec excuſatione digna eſt aut venia?* Quare Oſeæ *c.* 4. *Quia tu ſcientiam repuliſti, repellam te, ne ſacerdotio fungaris mihi.* Alibi dixi ſacerdotes iuſtitiæ eſſe Iudices. non malè Socrates malum unicum inſcitiam, bonum vnicum ſcientiam ſtatuit. quippe *ſolus ſapiens iuſtè iudicat populum ſuum. Eccleſ. c.* 10. Vnde deductum illud Horatij;

Ad ſummum ſapiens vno minor eſt Ioue, diues,
Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum.

9.
Eccleſiaſticus nec imperitus admittitur, nec eminenter doctus exigitur.

In Eccleſiaſticis porrò Iudicibus qui matrimoniales cauſas, adeoque ſimiles arduas habent tractandas, eos dumtaxar admittit Alex. III. *in c. 1. x. de conſang. & affinit qui ſunt diſcreti, & ſtatuta Canonum non ignorant.* Eminens autem omninò ſcientia non requiritur ab Innocentio III. *in c. cum nobis olim x. de elect.* ſed tamen conueniens. præſertim quam experimenta cauſarum probauerunt. *d. Auth. de Iud. in princ.* & qui negotijs cognoſcendis, & iuri ad cauſam naro examinando adhuc ſe dedant, & ſemper ad ſe ſpectare putent monitum Vatis Regij *Pſal. 2. Erudimini qui iudicatis terram.*

CAPVT XXIII.

Diligens.

1.
Iudex diligens ſit.

AD officium Iudicis pertinet lites diminuere. *l. 26. D. ſi certum petatur.* Non parum ad id facit, ſi iter ingrediatur quod indicat Deut. *c.* 13. *Quare ſolicitè & diligenter, rei veritate perſpectâ, ſi inueneris certum eſſe quod dicitur, & abominationem opere perpetratam; ſtatim percuties.* 2. *Par.* 19. *Quodcumq; iudicaueritis, in vos redundabit. ſit timor Domini vobiſcum, & cum diligentia cuncta facite.* Quòd ſi Labeo in facto requirit non curioſiſſimum, neque diligentiſſimum hominem, ſed eum qui rem diligenter inquirendo notam habere poſſit; *l. 9. d. facti D. de Iur. & facti ignor.* tametſi facta aliena plerumque ad nos non pertineant, eorumque ignorantia obeſſe non ſoleat; procul dubio maiorum exiget in cognoſcenda cauſæ veritate, in eo, qui de ea iudicare debet. Marcianus iuris ciuilis, præter veterem & benè fundatam peritiam, anxiè diligens laudatur. *in l. 17. D. de Iur. patron.* iuſtiſſimos & vigilantiſſimos Iudices laudat *l. 3. C. de off. rect. prou.* D. Bernardus *de conſiderat. l. 1. c. 9. Cauſas diligenter velim, ſed breuiter decidere aſſueſcas.* Iob *c.* 29. inter cauſas benedictionis præteriti temporis refert; *Cauſam quam neſciebam, diligentiſſimè inueſtigabam. Iudices oportet rei qualitatem plenâ inquiſitione diſcutere.*

2.
Et expeditus.

tere. l. Iudices C. de Iud. nam quidquid non discutitur, Iustitia non putatur Cassiod. l. 2. c. 8. ergo Iudicantem oportet cuncta rimari. & vt tam diu actio ventiletur quousque ad rei veritatem perueniatur. c. vlt. 30. q. 5. Iulian. in l. tutor qui. §. 1. D. de administ. tutor. Debuit, inquit, confestim officio suo fungi. & iterum, Debuit partibus suis fungi, non quidem praecipiti festinatione, sed nec moratoria cunctatione. Qui manum porrigit hærenti in salebris, vel in foueam lapso, & tamquam Tantalo à pæis immerso, id diu tantùm agit ne omninò submergatur, & cùm extremi halitus iam pænè sunt euaporati, atque animam mersus agit, tum demum extrahit; næ ille non rectè amicam operam præstitit: sed is, qui quantociùs potuit, ab incommodo vindicauit. Iudex qui in litigium lapsus expeditâ Iustitiâ extricare potest, & officio deest, cunctanterque moratur; virum bonum, Iudicem bonum non præstat.

Sunt verò nonnulli, qui non negligentiâ quidem, aut culpâ suâ, prudentes peccent; sed quòd ambigui semper & suspensi hærent: dum dubia alia ex alijs sibi mouent, numquam satisfaciunt, numquam mouere possunt manum de tabula. Accidit id aliquando ijs, qui insignes Aduocati fuerunt; soliti pro opportunitate clientum controuersias mouere; probabilem in vna, probabiliorem in altera causa partem defendentes; veritatis indaginem Iudici relinquentes, de ea ipsi tardò statuentes. quibus vacillare consuetis difficile est postmodum constantem semel pedem figere, eique deinceps vestigio insistere.

3. Non præceps tamen. Diligentiam vt nimiam cunctationem, ita & præcipitationem aspernatur; discretio sanè mater virtutum, nouerca verò Iustitiæ, iudicantis præcipitatio vocatur à Clemente V. Clem. pastoral. §. verum x. de sent. & Dei exemplo monemur, ne ad proferendam sententiam vnquam præcipites simus, aut temerè indiligenterq́, indiscussa quaque quoquo modo iudicemus: mala audita nullum moueant: nec passim dicta absque certa probatione quisquam vnquam credat, sed antè audita diligenter inquirat, nec præcipitandæ quicquam aliquis agat. c. Deus omnipotens 2. q. 1. Machetas à Philippo causam suam parum attentis auribus audiente appellauit. ab eoque rogatus, ad quem? Ad te ipsum, inquit, sed attentum & vigilantem. conuenit c. tuis ex litteris x. de in integ. restit.

4. Sed accuratus & assiduus. Valens, Valent. & Grat. in l. 2. C. de sent. ex breu. recit. Iudices, quos cognoscendi & pronuntiandi necessitas tenet, non subitas, sed deliberatione habitâ post negotium sententias penderatas sibi formeat. Ideò Iudex sedens iudicat: illic sederunt sedes in iudicio. Psal. 21. inde & monitum Sapient. c. 12. Cum tranquillitate Iudicat qui enim festinus est pedibus, offendet. Prouerb. 19. vt benè Liuius; Nihil magni discriminis consilijs tam inimicum, quàm celeritas. & iterum; Omnia non properanti clara, certaq́; sunt: festinatio improuida, & caca. Tac. l. 5. Barbaris cunctatio seruilis, statim exequi regium videtur. Sed verò prudenter Demosthenes; Consulere quidem oportet lentè, consulta exequi festinanter. & Arist. Celeriter deliberata peragenda sunt, deliberandum autem tardè. & Salust. Prinsquam incipias consulta, & vbi consulueris maturè facto opus est. Idem ex Deut. c. 13. mox proposuimus, si inueneris certum esse quod dicitur, statim percuties. Illud ipsum est, quod Prou. c. 31. discimus, In omnibus operibus tuis (non consilijs) esto velox, & omnis infirmitas non occurret tibi. Vnde apud Tac. Hist. l. 3. illius reprehensio, cuius luxum obtendebat, non parare arma, non alloquio exercitioq́, militem firmare, non in ore vulgi agere, sed vmbraculis hortorum abditis, vt ignaua animalia, quibus si cibum suggeras iacent, torpentq́; præterita, instantia, futura pari obliuione dimiserat. Diligentiam Iudicibus iniungit §. sedebunt. Auth. de Iud. à matutino tempore in vespertinum sedere iudicaturos iubet. quod se fecisse sæpiùs Diuus ipse Augustinus narrat. Quod si vnquam, sanè hodie, cùm sunt ingentia litium volumina, atque ab expedito iudiciorum Romanorum ritu longè abitum est, Iudicibus deesse diligentia nequaquam potest. neque eam in discutiendis litis instrumentis tantùm requiro, sed etiam ne existiment vnquam, quamuis diu in arena ista versati, se in scrinio pectoris omnia iura habere deposita. numquam desinant reuoluere codicem. quando non omnium, quæ à maioribus constituta sunt, ratio reddi potest, aut ratiocinando quis ea assequi. Multa, quia legislatoribus ita placuerunt, iura sunt facta. Quod principi placuit, legis habet vigorem. Ea denique quæ positiui, vt loquimur, iuris sunt, tam sunt multa, tantaque congeries, vt nemini tam felix sit memoria, vt ea illi omnia semper repræsentet. Sed sicut omnium artium, inquit Anaclet. in c. nihil d. 83. in suo quoque opere inuenitur mater Instantia, ita nouerca eruditionis est negligentia.

Perbellè Reges Persarum moneri solitos refert Plutarchus sub crepusculum matutinum; Surge Rex, Rempub. cura. Pulchrè Epaminondas in publica lætitia ciuium rogatus, cur mœnia obiret; respondit se solicitum esse, vt ciuium lætitia posset esse secura. Quàm gloriosa vltima vox Vespasiani, decere Imperatorem stantem mori?

CAPVT XXIV.

Per gradus promotus.

Per gradus ad ordines & honores eundum est, non per saltum. Rectè Greg. c. 2. d. 78. Ordinatè ergo ad ordines accedendum est, nam casum appetit, qui ad summi loci fastigia postpositis gradibus per prærupta quærit ascensum. Scimus autè quòd ædificati parietes non priùs ligneũ pondus accipiant, nisi à nouitatis sua humore siccentur, ne si antè pondera, quàm solidentur, accipiant, cunctam simul fabricam ad terrã deponant. Nam optimè Cypr. c. 1. d. 78. Momentaneus Sacerdos nescit habere humilitatem, obseruare modos personarũ, vel se contemnere: non ieiunauit, non fleuit, non 1. Incommoda saltuum illorumque causæ graduumque commoda.

fo

ſe correxit, non pauperibus erogauit. In arrogantiam (quæ eſt ruina diaboli) incidunt, qui puncto hora, necdum diſcipuli fiunt magiſtri. ſicut & Innocentius ait, miſerum eſt eum fieri magiſtrum, qui necdum didicit eſſe diſcipulus *c. cum in magiſt. x. de elect.* & Iuſtin. *Nouell.* 137. *Quis inſtar figuli vno ipſo die fictilia ſua tornantis, ita repente fingat veri cultus antiſtitem, cum angelis ſtantem, & cum Archangelis laudes canentem, & Chriſto ſacrificantem?* & per hæc quidem indicat qualeſnam oporteat ad ſacerdotium promoueri: de his autem qui ordinantur indigni, idem ille hæc dicit in eadem oratione: *Qui cùm nihil, ad ſacrum Dei altare & ſacerdotium attulerint, nec in virtute & pulchro priùs inſudarint, & elaborarint, ſimul diſcipuli & præceptores pietatis oſtenduntur, & priuſquam purgati ſunt, purgant, heri ſacrilegi, hodie ſacerdotes: heri extra ſacra, hodie præſules myſteriorum: veteratores malitiâ, nouitij pietate, qui ſunt opus, atque fabrica humanæ gratiæ, non Spiritus ſancti.* Ideoque electionem alicuius in Abbatem mox à profeſſione factam Innoc. III. irritam pronuntiauit. *cap. officij. 38. x. de elect.* Promouendos in iure diſcimus, qui minoris cognitionis officia geſſerunt, ac priùs minoribus, deinde maioribus ſingulis benè vſi ſunt. Legimus apud Liu. *lib.* 32. Tribunos plebis ſe interpoſuiſſe, ne T. Quintius Flaminius ex Quæſtura ad Conſulatum pertingeret, *Iam,* inquiebant, *ædilitatem præturamq́; faſtidiri, nec per honorum gradus documentum ſui dantes, nobiles homines tendere ad conſulatum, ſed tranſcendendo media, ſumma imis continuare.* In militaribus etiam officijs per gradus ad honores iri ſolet. vnde Martem Gradiuum Feſtus dictum cupit. Rufus, *diu manipularis, dein centurio, mox caſtris præfectus. Tac. l. 2.*

Principatum, inquit *l. 1. l. de offic. mag. off.* *adipiſcatur matriculâ decurrente, ita vt ad curas agendas, & curſum illi exeant, quos ordo militiæ vocat.* & *l. 2. quos labor prolixior fecerit anteire.* & *l. 12. de primicer. Illud præcipuè promiſſionem nouam flagitare perlegimus, ne per ambitionem, vel gratiam, aut cuiuſlibet occaſionis obtentu, vel laborum ſeu ſolicitudinum ſpecie, publicorum aliquando liceat cuipiam graduum ſeriem conturbare, & temporum ratione calcatâ dudum militantibus anteferri. & quæ longis prolixiq́; ſtipendijs defenſa iam pollicetur ſenectus, gratioſâ feſtinatione ſurripere.* Ita nemo ad patriciatum promouebatur, niſi conſulatu: præfecti prætoris, magiſtri militum, aut magiſtri officiorum adminiſtratione functus. Actu, inquam functus: nam honorarijs tantùm codicillis decorati centum libras auri in publica opera pendebant. *l. nemini. C. de conſulibus l.* 12. In Dacia non niſi qui aurarias procuraſſent, ad dignitates admittebantur, *l. 4. C. de metallar.* Sed & rem benè geſſiſſe in minori officio oſtendere oportet eum, qui altiorem magiſtratum aditurus eſt, vt Zeno decreuit in *l. 1. C. vt. om. Iud.* adeoque magiſtratuum geſtorum liberationes oſtendere, latè Borel. *de magiſt. lib. 1. cap. 16.*

CAPVT XXV.

Secretus.

ARctiſſimum ſecretorum cuſtodem eſſe Iudicem oportet. Monet Sapiens *Eccleſ. 28. Attende ne forte labaris in lingua, & cadas in conſpectu inimicorum inſidiantium tibi, & ſit caſus tuus inſanabilis in mortem.* & iterum *Prouerb. 20. Ei qui reuelat myſteria, & ambulat fraudulenter, & dilatat labia ſua, ne commiſcearis,* ſed *cauſam tuam cum amico tracta, & ſecretum extraneo ne reueles. Prou. 25.* Iubet Auth. *de Iudic. & vt nullat. cap. 7.* vt neque ab eis aliquid peccetur, neque prodatur. Quare & Iudex cauere debet, ne eorum operâ vtatur, quorum linguæ fidelitatem probè notam non habeat. nam, vt ad Q. fratrem Cic. *quos aut ex domeſticis conuictoribus, aut ex neceſſarijs apparitoribus tecum eſſe voluiſti; horum non modò facta, ſed etiam dicta omnia præſtanda ſunt.* Non ille Rex filio in regnum quamuis ſucceſſuro, ſciſcitanti quâ horâ poſtridie exercitus proficiſceretur, reſponſum dedit: ſed interrogauit, an vereretur ne ſolus ille ſonitum tubæ non exaudiret? *Alium ſilere quod capis, primus ſile.* Dignum Romanis, *vt arcana conſilia PP. Conſcriptorum multis ſæculis nemo ſenator euulgarit.* Dignum Papitij exemplum. Dignum Rep. Venetâ, vt quæ conſilia tanto numero agitant, extra ſenatum nemo efferat. Nec inferiores vnitarum Prouinciarum Belgic. Ordines, vbi non vnius ciuitatis PP. Conſcripti, non vnius gentis; ſed tot ditionum conueniunt, quique in ſingulos annos mutantur, tam obſtinato ſilentio conſulta tegunt. Octauianus Auguſt. Thallo à manu crura effregit, quòd pro epiſtola prodita denarios quingentos accepiſſet. *Sacramentum regis abſcondere bonum eſt, Tob. 12.* Qui hoſtibus conſilia produnt, capite luunt. *l. omne. §. exploratore. D. de re milit.* qui alijs tegenda pandunt, pro cauſæ merito puniuntur; atque in primis Iudices aſſeſſoreſque, qui arcana litium reuelant: quod ſi accidat in negotio fidei, anathemate feriuntur. *c. vltim. de hæret. in 6.* Veteres etiam officij Iudicem moneri voluerunt vel à nomine loci, in quo cauſæ audiebantur: Secretarium is nuncupabatur. *Qui fidelis eſt, celat amici commiſſum. Sap. c. 2. Denudare autem amici myſteria, deſperatio eſt animæ infelicis. Eccl. c. 27. Audiuiſti Verbum aduerſus proximum tuum? commoriatur in te, fidens quoniam non te diſrumpet. Eccleſ. c. 19.* quanto magis Iudicem, ſenatorem, magiſtratum, arcana ſui officij publicare non oportet? atque ſanè res magnas ſuſtinere non poſſe ab eo, cui tacere graue eſt, pridem creditur. Miranda apud Tac. *l. 15. Annal.* Libertinæ in celando arcano pertinacia. *Illam non verbera, non ignes, non ira atrius torquentium, ne à femina ſpernerentur peruicere, quin obiecta denegaret. Sic primis*

1. Iudex ſecretus ſit, illiuſque miniſtri.

mus quæstionis dies consumptus. Postero cum ad eosdem cruciatus retraherent, gestamine sellæ (nam dissolutis membris insistere nequibat) vinculo fasciæ quam pectori detraxerat, in modum laquei ad arcum sellæ restricto indidit ceruicem, & corporis pondere connisa tenuem iam spiritum expressit. clariore exemplo libertina mulier, in tanta necessitate, alienos ac prope ignotos protegendo, cùm ingenui & viri equites Romani, senatoresq́; intacti tormentis, charissima quaque suorum pignorum proderent. Igitur rectè Calist. *l. 19. D. de off. præsid. Non est recti & constantis Iudicis, cuius animum vultus detegit.* minus recti erit, cuius commissa causarum negociorumq́ue arcana lingua prodit. Index is est, non Iudex.

CAPVT XXVI.

Concordiæ studiosus.

1. Conuenit Iudici publicam tranquillitatem & concordiam amare, & procurare.

SOror Iustitiæ pax est. *Iustitia & pax osculata sunt. Psal. 84.* at verò inter arma silent leges, lites quædam bella ciuilia sunt, quæ iustitiam illiusq́ue socias virtutes quo ad litigantes respuunt. *Congruit ergò bono, ac graui præsidi, curare, vt pacata ac quieta sit prouincia, quam regit. l. 13. D. de offic. Præs.* Consonat *l. 5. C. de his qui ad Eccles. confug.* vt pax simul cum germana iustitia consistat, & cum ea leges, virtutesq́ue: quas bella, lites, iurgia exulatum agunt. cur enim ad arma & rixas venire patiatur prætor, quos potest Iurisdictione suâ componere? *l. 13. §. 2. D. de vsuf.* Inter mandata Principum secundum locum ea cura obtinet. *Auth. de mand. Princ. c. 2. Deinde conueniens est,* inquit Iust. *& te prouidere, vt nulli populi ciuitatum alterutris seditionem faciant, sed omnem pacem esse Dei ciuitatibus.* cuius illud, *Beati pacifici, Matth. 5.* & illud Apostoli, *Pacem diligite, & Deus pacis erit vobiscum. ad Philippens. 4.*

2. An & inter priuatos.

Sed hoc in controuersiam traxerunt aliqui, an officio Iudicis, & grauitati conueniat, an niti vt priuatos litigatores conciliet? de publica enim quiete, & quæ à Iudice, Iurisdictione non proxeneticis consilijs, contineri potest, iam citatas leges intelligunt. & Impp. meminerunt *l. 7. C. de sentent.* Præsidis, pacisci suadentis, inquam, non cogentis. Id enim prohibitum videtur *§. quia lex, Auth. vt litig. iurent.* notat. Bart. *in d. l. 13. de offic. Præs.* Vt reiicienda sit incauta Cepolæ cautela, suadentis includi litigantes simul in carcere; donec conueniant. Vnde nec liceat nimio metu partem sternere, aut nimia fiduciâ inflare. Imò Iudex differens Ius dicere, quo partes tædio affectæ conueniant, tenetur ad id, quod interest. Card. *in Clem. sæpè in §. & quia in 18. quæst. de verb. signif.* Et verò ratio euincit, vt nemo cogi ad transigendum possit; Pacta enim omnia & contractus duorum consensum requirunt. *Vt nemo inuitus vendere cogatur. Tit. Cod.* nemo permutare, pacisci, transigere, sed & transactio vel ideò inuito indici nequit, quod de iure suo cedunt semper transigentes, donare nemo compelli possit. Cæterùm non eò pertinet *d. §. quia lex.* agit enim non de Iudice, sed de referendarijs dumtaxat, quibus declarat esse tantum ius deferendi desideria supplicum ad Principem, & insinuandi Iudicibus sacras iussiones; causis verò eos se immiscere non posse, vel prehendendo litigatores, vel satisdationem exigendo, vel adigendo eos ad pactionem, vel transactionem aliquam. Cuiac. *ad eandem. Nouel. 124. & nouel.* 10. Vnde potiùs sequeretur, Iudicibus, qui se causis immiscent, hæc licere; nisi ratio quam mox explicui, vetaret coactas pactiones. Quanquam Conc. Carthag. IV. non parum videatur permittere in clericis ex officio charitatis: *Discordantes*, inquit, *clericos Episcopus vel ratione vel potestate ad concordiam trahat. c. 1. d. 90.* & in laicis in inueterata lite Concil. Agat. *c. placuit. d. 90.* adeò vt communione priuet, & dissidentium oblationes recipi vetet idem Carthag. Conc. *d. 90. c. 2. & seqq.* Suaserat ergo ille Præses. sed & suaserat proximis personis. Vnde Thuld. *de caus. corrupt. Iud. l. 3. c.* [illegible] existimat inter eos id tentandum Iudici: vt id faciat inter extraneos minùs conuenire illius grauitati. Sed sanè illa lex narrat factum Præsidis, non probat, non improbat: non restringit ad proximos, non laxat: igitur ad rationem res, atque alias leges referenda est. Ratio, sanè præsertim Christiana, suadebit, vt quacumque via reduci iustitiæ germana possit, conductus ei à Iudice detur, & vt allaboret ipse, vt litigantes eam hospitentur. Leo *Serm. 2. de Ieiun. 10. mensis; Studeamus viduarum defensioni, pupillorum vtilitati, lugentium consolationi, & dissidentium paci.* Nemo negat viduarum, pupillorum, aliarumq́ue miserabilium personarum curam ad Iudicem pertinere: itaque & dissidiorum ratio pertinebit, vt Leo coniungit. neque verò quod disertè quidem magis illæ leges de publica quiete iniungunt, priuatam concordiam excludunt. Constitutio Frider. *de pace tenenda*, non ad publicam tantùm causam, sed priuata etiam iurgia pertinet. imò verò quod de corpore mandant, de membris intelligunt: & qui incendia curare iubentur, singulas scintillas mandantur non negligere. cui quies omnium est commendata, singulorum est adiecta. quando non rarò visum est ob priuatam duorum contentionem in partes iuisse plures familias, atque integras ciuitates, atque Syllanis & Marianis cladibus pares vicissim dedisse. *Homini religioso*, inquit Calistus, *parum esse debet inimicitias aliorum non exercere, vel non augere malè loquendo, nisi eas etiam extinguere benè loquendo studuerit. c. ininstum. 11. q. 3.* & Stephani *epist. 2. ante medium; Studendum est Episcopis* (Iudices ij sunt) *vt dissidentes fratres, siue clerici siue laici sint, magis ad pacem, quàm ad iudicium coërceantur. c. studendum decis. 90. Quicquid illud est quod nos ad vera pacis studium & caritatis perfectionem prouocat, totis*

viribus sectandum est. Arelat sub Carolo. *c.12.* *Capit. l. 7. in addit. c. 63.* Meld. *c.7.* Valent. sub Lothar. *c.13.14.* vbi inquit, *Si hæc negliguntur, non inter pastores, sed interfectores Christi ouium inuenimur.* Sanè Augustin. *de opere monach. c. 29.* queritur se tumultuosissimas perplexitates causarum alienarum pati de negotijs sæcularibus, vel iudicando dirimendis, vel interueniendo præcidendis.

3. An arbitrum agere? Rectè sanè Anth. Fab. vir non tantùm insigniter eruditus, sed longâ rerum iudiciorumq; experientiâ etiam clarus, existimat, constitutionibus Gallicis benè iussum esse, vt in iudicijs inter consanguineos semper tentetur trāsactio. quod & inter eos qui nullo sanguinis vinculo ligantur, credit suadendum: imò vt & Principes lege latâ sanciant vt inter omnes tententur pacta, & qui experimentum illud subterfugerint, siue deinde victores siue victi fuerint, semper expensis mulctentur. *lib. 9. sui Cod. tit. 21.* Vbi & arbitria & plura ad præscindendas lites, aut intra breuia spatia concludendas ipse proponit legislatori qui lites execratur, & bono publico fauet; digna eruditione, iudicio, & experientiâ tanti viri. Non tamen mihi vnquam placuit, vt cum iuramento arbitri firmantur. quâ praxi vtuntur tamen hodie quidam, improbatâ licet à Iustin. *Nouel de Iud. 8. §. quia verò. Auth. decernit. C. de recept. arb.* Neque facit aduersus prædicta quicquam quod obiicitur, offensum illi litigantium forè Iudicem, quem conceptam à se transactionem nolle amplecti viderit: primò enim præsupponimus Iudicem esse quem oportet, virum probum; à quo id alienum: deinde non succedente transactione, Ius is dicere debet ex actis & probatis, & causæ meritis; non respicere ad extrinseca: denique si aliud quod ad expensas fortè litis pro voluntario compensandas, qui non temerè videbitur litigasse, qui Iudici proponenti concordiam voluit obsequi, statuendum Iudici visum fuerit iuxta Fabri propositum; religioni illius, non offensioni, cui vir bonus, Iudex bonus nil ex iure partium dabit, id committam. & hanc sententiam præter citatos iam Canones suadent *c. 1. de mut. petit. c. fin. de transact. c. causam q. 19. x. de test. cap. si illis 23. q. 4. cap. querelam 15. de Simon. cap. si primates 5. q. 2. l. aquissimum de vsuf. l. 1. §. post. de nou. oper. nunciat. l. 4. de aq. quotid.* & summorum vbique atque inferiorum tribunalium praxis amplectitur; vbi in obscurioribus causis puncta officij (vt vocant) partibus proponi solent; quorum sæpè vnicum, plerumque primum est, vt commissarij annitantur litigantes concordes reddere. In obscuris inquam: namque in claris, & vbi iniquitas alterius manu tangitur, iniquè egerit Iudex, si alterum ad transigendum, & de iure suo remittendum vel consilio suo adegerit.

Non potest tamen Iudex recipere arbitrium eius rei, de qua Iudex est; & in se compromitti iubere prohibetur lege Iulia. *l. 9. §. 2. D. de rec. arb.* quod posterius ratio probat; ea enim iussio eò spectare videtur vt dissolutior, vt arbiter, quàm vt Iudex grassari possit. Volentibus autem suâ sponte partibus, vt Iudex arbitrium recipere possit, fauente Canonum iure, consuetudo passim admisit. Bus. *ad l. 9.* Enimuerò postquam arbitria ad instar iudiciorum redacta sunt, non nimiùm probo vt Iudices partibus suadeant, vt in se compromittant; sed neque vt etiam volentium arbitrium promiscuè in se suscipiant: sed eorum tantum, quorum tum enixa est voluntas, tum integra sinceritas, & ius tantum petentium, sine diuerticulis votum. alioquin inter pænè inuitos, & moribus asperos difficiliùs arbitrij iure causa instruitur, quàm imperantis iurisdictione; & cùm arbitria passim ferè sint eneruata ab ijsdem reductionibus, ad ordinaria iurisdictionem permissis, suspensâ sententiæ executione, donec à Iudice firmata fuerint, multiplicantur instantiæ sæpiùs quàm remedia præcidendis litium ambagibus reperiantur. Adeoque hodie maximè verum est, quod asserit Seneca, *de benef. l. 3. Melior videtur conditio causæ bona, si ad Iudicem, quàm si ad arbitrium mittatur.* Itaque donec arbitrijs sua erit restituta auctoritas, parciùs ijs vtendum reor; nisi inter eos qui sincerâ admodum fide ius suum prosequuntur. Neque interim displicet ratio quorumdam, qui eo nunc pacto arbitros eligunt, vt apud eos causæ instruantur, & concepta ab eis sententiæ formula Iudici pronuntianda tradatur; ei præsertim, qui non obstante appellatione seu reformatione ius habet exequendi; vt sunt Magistratus quatuor capitalium, vt vocant, vrbium Brabantiæ, aliisque his in locis.

Sed, quod ad Iudicem pertinet, vt mihi non semper probatum, ut is promiscuè ex ordine suo defluat in gradum arbitrorum, quod sine authoritatis offensa, nisi inter bonos admodum vix fieri potest; ita viri boni officium ab eo semouendum numquam putaui, vt inter dissidentes conetur turbatam pacem reducere, vtrisque dubios litium successus, ambages, molestias, sumptus, rancores, cætera incommoda proponendo, vtrisque aliquid de iure suo cedere suadendo; vt non quidquid petit actor obtineat, neque nihil reus, quò lite defungatur, tribuat; atque ita transigant partes eo intercessore potiùs, quàm arbitrij viam ineant. 4. Nullibi dignitate imminui.

Neque moror, dedecere proxenetam transigentium videri Iudicem: non dedecet, si hortando dignitate saluâ litigantes mutuâ contentione liberet, volentes; cùm in inuitos ius dicturus, non semper controuersiam finiturus est; aut si finiturus, non contentiones, simultates, diffidia personarum, familiarum, Rerumpub. quæ exiguæ sumptis paulatim incrementis integras sæpè Respub. perdiderunt. Pietatis officio fungi eos dicit Papin. qui iurgio perempto consensu rem dirimunt *l. vltim. D. famil. ercisc.* Non dedecet ergo Iudicem, si pietatis submimistrum se exhibuerit. non dedecet Iudicem, quod decet iustitiam. *Iustitia & pax osculata sunt.* Illud commercij & necessitudinis si inter has sit

sit virtutes; fieri nequit, vt ab officio Iudicis pacis atque concordiæ restituendæ omnis ratio sit aliena. Non tamen hæc pro tribunali fieri opportunè consueuerunt; vbi potestatis persona non est exuenda: sed solet domi suæ Iudex stato die adesse litigantes iubere; vbi quasi inter parietes priuatos minùs imminui videtur publica authoritas, si conciliandis partibus, quadamtenus personam amici assumpserit. Sanè Concil. II. Turon. c. 2. pœnitentiæ eos subiicit, qui electis vtrimque arbitris litium iacula finire noluerint, & vota pacis requirere. D. Paulus Corinthios, *ep. 1. d. c. 8.* reprehendebat, quòd iudicio inter se contenderent, & quidem apud infideles; monebat vt ex se eligerent, qui iudicarent: vtique iure priuato, seu vt arbitris: nam priuatorum electio Iurisdictionem non tribuit. Greg. *l. 1. reg. ep. 40. Gloria vestra*, inquit, *præcipiat Donatum officialem cum Iuliana ancilla Dei arbitrale subire iudicium.*

CAPVT XXVII.

Facilis.

1. Facilitatis encomium & commoda. HVmanitas vetat superbum esse aduersus socios, vetat auarum: verbis, rebus, affectibus *comem se facilemq́; omnibus præstat.* Sen. *ep.* 88. Facilis ergo vt Iudex sit in admittendo & audiendo litigatores, tum pars magna est rei benè cognoscendæ, benè iudicandæ, tum porrò tædij litigatorum magnum leuamentum, quibus ipsæ litium morosæ tricæ satis molestiæ adferunt. *Verbum dulce multiplicat amicos, & mitigat inimicos. Eccl. 6. Popularis*, inquit Ambr. *2. offic. c. 7. & grata est omnibus bonitas, nihilq́; quod tam facilè illabatur humanis sensibus. ea si mansuetudine morum, ac facilitate animi moderatione præcepti, & affabilitate sermonis, verborumq́; honore, patienti quoque sermonum vice, modestiaq́; adiuuetur gratiâ; incredibile quantum procedit ad cumulum dilectionis.* Legimus enim non solùm in priuatis, sed etiam in ipsis Regibus quantum facilitas blandę affabilitatis profuerit; aut superbia verborum obfuerit: tumor vt regna ipsa labefactarit, & potestatem soluerit. *Cor gaudens exhilarat faciem, in mœrore animi deiicitur spiritus. Prou.* 15. Laudat Cicero facillimos aditus ad Q. Fratr. esse. Suetonius Augustum magnâ comitate adeuntium desideria excepisse. Idem Titi egregiam vocem prædicat, Non oportere quenquam à sermone Principis tristem discedere. nam *sicut fremitus Leonis, ita & Regis ira; & sicut ros super herbam, ita & hilaritas eius. Prouerb. c.* 19. & Plinius: *Nulla in audiendo difficultas, nulla in respondendo mora.* & Auson. *faciles præbere aditus. nec de occupationibus causari.* & iterum, *finem sermonis suus cuique pudor, non fastus tuus facit.*

2. Iudicem leges facilem esse iubent. Sed & lege ciuili id decretum est, vt Iudex in adeundo facilem se exhibeat, in respondendo grauem. *l. obs.* 19. *D. de offic. Præsid. l. congruit. ibid.* & lege sacrâ, *Eccle. c. 4. Congregationi pauperum affabilem te facito.* In Constantino Nazarius laudat faciles aditus, aures patientissimas, benigna responsa, vultum ipsum augusti decoris grauitate, hilaritate permistâ venerandum quiddam, & amabile renidentem. Cyclopis maiestas fuit

Nec vultu facilis, nec dictu affabilis vlli.

Familiarem ergò se exhibeat, & comem, & facilem Magistratus. sed prudenter tamen, ne 3. Prudenter, & sine contemptus periculo.
remoueat grauitatem, quæ obsistit nascenti ex facilitate contemptui, prono deinde ad ingratitudinem. quam Innoc. III. *in c. etsi n. de Iud.* Iudæis assignat, & retributionem *quam mus in pera, serpens in gremio, & ignis in sinu suis consueuerunt hospitibus exhibere.* Pulchrè de mortuo Germanico Tac. *An. l. 2. Indoluere exteræ nationes, regesq́;. tanta illi comitas in socios, mansuetudo in hostes, visuq́; & auditu iuxtà venerabilis; cùm magnitudinem & grauitatem summæ fortunæ retineret, inuidiam & arrogantiam effugerat.* Quò respicit iam desperabundi Antiochi vox, 4. Sine fastu.
præterita recolentis; *1. Machab. 6. In quantam tribulationem deueni, & in quos fluctus tristitiæ, in qua nunc sum, qui iucundus eram, & dilectus in potestate mea!* Prouida proinde monitio Sapientis, *Eccl. c. 4. Noli esse sicut leo in domo tua, euertens domesticos tuos, & opprimens subiectos tibi.* & iterum, *Eccl. 32. Rectorem te posuerunt, noli extolli, esto quasi vnus ex ipsis. valeat ius imperij, mania transmittantur.* Tac. *An l. 15.* Meminerit semper Iudex *insitam mortalibus naturam recentem aliorum felicitatem ægris oculis introspicere, modumq́; fortunæ à nullis magis exigere, quàm quos in æquo videre.* Caueat ne se efferat, ne insolens audiat, *discatq́; priuato, & ex mediocritate fortunæ minora pericula fuisse.* Idem, *l. 14. An.* Facilitatem ergo comitatemque amet; sic tamen, vt & nimia non sit. *l. obseru. D. de off. Proc.* vt sic despectum omninò vitet, causam illius omnem abscindat. nam Reip. omnis administratio, atque imperium opinione continetur. Homines naturâ pares sunt; consistunt existimatio, fama, auctoritas in opinione: eam si sustuleris, ad chaos, confusionemque omnem hæc Vniuersi directio relabetur. non erit qui audiat imperantem, non qui obediat iubenti; non qui ius dicenti pareat. Sed & mandatis Principum continebatur, ne quem Prouincialem in interiorem familiaritatem admitterent Præsides, cui tamen rei altior causa accedit, ne is arcana eorum in periculum Reip. scrutetur.

Sed & quamuis *Sapiens in verbis se ipsum amabilem facit; Eccl. c. 20.* in Iudice tamen etiam 5. Verborum leuitate.
sermonis grauitatem requiro. & quamuis comiter excipiat, atque audiat adeuntes; nihil tamen polliceatur quod præstare non possit. Non potest quidquid sine iniuria non potest: Non potest sine iniuria ius alterius alteri dare; non aliquid addicere, quod ad rem iudicandam attinet, nisi diligentiam suam. commendationes, vt hodie nimiùm frequentantur, decet comiter excipere, ius sequi: nec aliud amicitiæ dare aut commendationi, quàm quod

inquit Symmachus *l. 1. ep. 10. Iuſtitia quidem ſuffragium non requirit, ſed amicitiarum plerumque reſpectu celeritas cauſarum adiuuatur.*

6. Sed graui cum ſermone, non aſpero.

Denique in reſpondendo grauem eſſe iubet Caliſt. *in d. l. obſeru.* non aſperum tamen. Vnde ita Ambr. *3. offic. c. vlt. Neque monitio aſpera ſit, neque obiurgatio contumelioſa.* graui ſermone, modeſto, incompoſito, non diſſoluto tamen vti velim, neque itidem tamen affectato, non extra modum verborum, vel cultum, vel obſoletam nouitatem quærere quod Tuberoni vitio datum à Pompon. *l. 2. D. de orig. Iur.*

7. Nec affectato.

Tubero, inquit, *doctiſſimus quidem habitus eſt iuris publici & priuati, & complures vtriuſque operis libros reliquit, ſermone etiam antiquo vſus, affectauit ſcribere; & ideò parum libri eius grati habentur.* Quo vitio Gallici quidam hodie ſcriptores laborant; qui ſuis ipſi libris elenchos, indiceſque vocabulorum ſuorum interpretes adiungere debent, quò intelligantur. Loquendum vt multi; præſertim iis, quos paſſim intelligi, & finis ſuus eſſe debet, & publicus.

8. Sine vllo arrogantiæ indicio.

Generatim id porrò Iudici cauendum eſt, ne ſermone, aſpectu, oculis, greſſu, vllóve corporis ſitu, aut motu, arrogantiæ quidpiam, aut ſuperbiæ præ ſe ferat: quæ ſapientiam, quâ Iuſtitia cognoſcitur, obcæcat; & ideò per ſuperbos Gregor. eos dicit intelligi, qui albuginem in oculis habent; quos lex diuina vetuit ordinari. *Albuginem*, inquit, *habet in oculo, qui veritatis lucem videre non ſinitur; quia arrogantia ſapientia, ſeu Iuſtitia cæcatur: Si autem candorem ſibi Iuſtitiæ, ſiue ſapientia tribuit, à luce ſe ſupernæ cognitionis excludit, & eò claritatem veri luminis numquam penetrat quò ſe per arrogantiam exaltat, ſicut de quibuſdam dicitur; Dicentes enim ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt. c. t. d. 49.* Quare *Deut. c. 17.* diuina lex inſtruens Principem recens conſtitutum, præcipit inter cætera, *ne eleuetur cor eius in ſuperbiam ſuper fratres ſuos.*

CAPVT XXVIII.

Veritatis amans.

1. Veritas & Iuſtitia, verus & iuſtus Germana.

ADeò enim Veritas Iuſtitiæ innexa eſt, vt ſub illius vocabulo hæc ſignificetur. *Lex tua veritas.* Vnde apud Iuriſconſultos *l. 2. de fund. dot.* & alibi ſæpiùs ea phraſis, *Verius puto, iuſtius & æquius* ſignificat. quod Budæus aliique monuerunt. *Verus* pro *iuſto*, à Cicerone etiam & Iuriſconſultis vſurpatur. *l. omnes de in integ. reſt. l. ſi fideiuſſor in fin. de legat. 3.* Filium verum Labeo vocat *l. vlt. D. de Iur. libert.* iuſtum & legitimum; & in ſacris litteris *Deut. 17. Iudicabunt tibi veritatem: Prou. 29. Rex qui iudicat in veritate pauperes, thronus eius in æternum firmabitur. Zachar. 7. Iudicium verum iudicate. Pſal. 18. Iudicia Domini vera, iuſtificata in ſemetipſa. Pſal. 88. Miſericordia, & Veritas præcedent faciem tuam.* In hæc ſpecula Iudex oculos ſemper figere debet. Aaron ideò ornabatur Rationali, quo figurabatur Veritas, & Iudicium. *Exod. c. 28.* Druides etiam collo appenſam Veritatis effigiem geſtabant. Bodin. *de Rep. lib. 6. c. fin. Non aliam*, inquit Auguſt. *lib. de libero Arbit. putet eſſe ſapientiam, niſi Veritatem; in qua tenetur, & cernitur ſummum bonum: nullo loco eſt, nuſquam deeſt, foris admonet, intus docet, dementes in ſe, omnes in melius commutat, à nullo in deterius commutatur, nullus de illa iudicat, nullus ſine illa benè iudicat.*

2. Ideo ſecundum veritatem, an non acta iudicandum.

Quapropter in ſolemni illa quæſtione, An Iudex ex conſcientia, an ſecundùm edita in lite inſtrumenta iudicare debeat, rectè Hotoman. *illuſt. quæſt. 25. Ventura de Valent. in Parthen. litig. l. 2. c. 8. n. 12.* à Veritate eum diſcedere nullatenus poſſe aſſerit. Ideoque, ſi perfectam eam habet, ab eoque prouocari non poteſt, ex animi ſententia, religione, & conſcientia iudicare debere: ſin autem ab eo appellari permiſſum eſt, in officium teſtis deſcendere, & Iudicis functione abſtinere. in quæſtione enim facti, prout religio ei ſuggerit, ſententiam proferre debet, *l. cum 79. D. de Iud.* Fidem autem probationum ipſe æſtimat. *l. 3. §. 3. D. de teſt.* neque de ea Præſes, vt de iure, reſpondet. *d. l. 79.* ſin autem cauſa eſt ambigua, laboret vt eam interrogando, ac alijs vijs iuuet, *Clem. ſæpè de V. S. l. Iudices. 9. C. de Iud. l. penult. §. de interr. act.* ac veritatem luce donet; ſin autem eò non poſſit peruenire, cùm non liquet, reum abſoluat.

3. Propria Iudicum virtus Veritas.

Conſilium Iethro Moyſi datum, Iudices ſubſidiarios ab eo eligendos exigit, *in quibus ſit Veritas.* Vbi Salian. *in Annal. ad an. mundi 2544. n. 733.* in Hebræo ait haberi viros Veritatis, ſcilicet amatores Veritatis, qui eam colant ac defendant ipſi, & ab alijs diligi ac defendi velint: ſimulationem, hypocriſim, adulationem oderint: fictos, & quos Scriptura vocat duplices corde, auerſentur: candorem dictorum factorumque amplexentur: in calumnias & falſa teſtimonia ſeuerè animaduertant. *Qui Veritatem pro pecunia negant, Deum vtique pecunia vendunt: qui Veritatis iuſſa ſpernunt, Deum vtique, qui Veritas eſt, produnt. c. abijt Iudas 11. q. 3.* Peſſimum ergo hominum genus adulatores, qui Veritatem vendunt, quo gratiam Principum aucupentur. eoque deteſtabilius, quò in grauioris momenti cauſa & perſona amplioris æſtimationis accidit. Vtinam non hodie contingat ab ortu ſolis vſque ad Heſperias columnas; quod ſuo ſæculo queritur Senec. *de benef. l. 6. Monſtrabo tibi cuius rei inopiâ laborent magna faſtigia, quòd omnia poſſidentibus deſit ſcilicet ille, qui verum dicat: & hominem (inter mentientes ſtupentem, ipſaq; conſuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum) vindicet à conſenſu concentuq; falſorum. non vides quemadmodum illos in præceps agat extincta libertas, & fides in obſequium ſeruile ſubmiſſa? dum nemo ex animi ſui ſententia ſuadet, diſſuadetq; : ſed adulandi certamen eſt, & vnum amicorum omnium officium, vna contentio, quis blandiſſimè fallat.*

CA-

CAPVT XXIX.

Auersus à detractoribus.

1\. *Odent eorum consortium: nocivum.*

DEtractores, nec esse ipsos, nec pati Iudices conuenit. *Remoue*, inquit Sapiens, *Prou.4. à te os prauum, & detrahentia labia sint procul à te.* & iterum *Prou.24. Cum detractoribus non commiscearis, quoniam repentè consurget perditio eorum. Eccl. 28. Linguam nequam noli audire, & ori tuo facito ostia & seras, quia Detractores odibiles Deo sunt.* Paulus *Rom.1. & lingua detrahens ciuitates muratas destruxit, domos magnatum effodit, virtutes populorum concidit, & gentes fortes dissoluit.*

2\. *Mendacia dissipet.*

Quare rectè Dauid; Psal.100. *Detrahentem secretò proximo suo hunc persequebar.* Etenim *Princeps qui libenter audit verba mendacij, omnes ministros habet impios. Prou.29.* Audit libenter, si semel mendacij conuictos impunè iterum nocentes audiat. Rectè Anterus Papa *c. ex merito 6. q. 1. Caueat vnusquisque ne aut linguam, aut aures habeat prurientes, ne aut ipse alijs detrahat, aut alijs audiat detrahentes. Nemo inuito auditori libenter refert. officij singulorum sit non solùm oculos castos seruare, sed & linguam, nec quid in cuiusquam domo agatur, alia domus per eos vnquam nouerit.*

3\. *Alioquin prouocat.*

Nihil enim, ait Pius Papa *c. nihil d. 5. prodest. homini ieiunare & orare, & alia religionis bona agere, nisi mens ab iniquitate reuocetur, & ab obtrectationibus lingua cohibeatur.* Fortiùs D. Iacob. 1. *Si quis putat se religiosum non refrænans linguam suam, sed seducens cor suum, huius vana est religio.* Iudex ergo probus ne detrahat, & alterius improbitatem non prouocet, si audiat. si vel nutu significauerit narrationem sibi ingratam esse, nemo inuito referet. nam *vt ventus aquilo dissipat pluuias, ita facies tristis linguam detrahentium. Prou. 25.* Peccat contra prima iustitiæ principia, cuius tamen insignia vbique præ se ferre Iudex debet, si detrahendo alterum lædit, aut detrahentem non illibenter audiendo, non suum cuique tribuit, famam alterius, illæsumque statum existimationis non conseruando, cùm dicit, aut audit quam de se narrari fabulam nollet. Benè Paulin. *Quòd si hæc in nobis esset diligentia, ne passim obtrectatoribus crederemus, iam omnes detrahere timerent, ne non alios, quàm se ipsos viles detrahendo facerent. sed hoc ideo malum celebre est, idcirco in multis feruet hoc vitium, quia penè ab omnibus libenter auditur.* & Hieronymus; *Cùm detractor tristem faciem viderit audientis, imò non audientis, sed obturantis aures suas ne audiat iudicium sanguinis, illicò conticescit; pallet vultus, hærent labia, saliua siccatur.* De Pertinace Herodian. *Detractores vrbe exegerat, & vbi inuenirentur, puniri imperauerat; cauens ne cui de vanis criminibus periculum conflaretur.* quin de ipso Domitiano Sueton. *Fiscales calumnias magnâ calumniantium pœnâ repressit: ferebaturq; vox eius; Princeps qui delatores non castigat, irritat.* Audiant vtinam imitenturque Iudices, Magistratusque Christiani! audiant vtinam sequanturque Ecclesiæ Prælati, attendantque sacros Canones talionem aliasque pœnas huiusmodi linguis irrogantes! 2.8. *c.4.6. q.1. c. 17.2.q.8.c.3.2.q.7. c.50. 11. q.1. c.32.2.q.3. c.2.3 q.10.c.2.1.q.6.c.vlt.*

4\. *Libellorum famosorum authores compescat.*

Sed & huc pertinent libellorum famosorum auctores, vt comperti seuerè puniantur, & legum in eos seueritas aliorum petulantiam compescat.

5\. *Saluâ historiarum Veritate.*

Ex aduersò malè de Rep. merentur, qui veracem libertatem eorum qui non imprudenter scribunt historias, comprimere conantur. *Socordiam eorum*, inquit Tacit. *l.4. irridere lubet, qui præsenti potentiâ credunt extingui etiam posse aui sequentis memoriam; nam contrà punitis ingenijs gliscit auctoritas.* Sed & hoc malum assequitur Respub. vt cùm exteri vel aduersarij scribunt historias, vel ignorantiâ peccent, vel per malitiam errores, mendaciaque interserant: & cùm maximè intersit non ad popularium tantùm animos in officio, amicos in fœdere, exteros in opinione retinendos, bellum v.g. iustum esse, iusteque geri palàm,

6\. *Ob earum etiam præsentium veritatem publicam præsertim populorum discrimen noscendum.*

vt passim existimetur; omninò è Rep. est, vt non absterreantur modò, sed & inuitentur quibus stylus, prudentia, & rerum cognitio suppetit, qui veritatem rerum gestarum tradant. Id quod si à nonnullis satis curatum fuisset, quis credat fieri posse, vt non tantùm in religione dissentientes, sed Christianissimi principes & sacrorum mystæ bella illa, non iusta modò, sed & subsidijs suarum gentium iuuanda crederent, quibus præter causæ iustitiam religio euertatur, & locis omnibus per ea occupatis eliminetur. quod fieri tamen videmus omnes, qui videmus. Verè & liberè ergo scribantur historiæ, quibus res præsentes liqueant, & ex quibus posteri rerum gerendarum documenta desumant, quæ vitent, quæ imitentur habeant. Quanquam enim veteres Romanorum aliarumque gentium historiæ promptuaria sint omnis ciuilis, & militaris prudentiæ; recentiores tamen & cuiusque gentis historiæ propriùs quemque docent præsentes sæculi mores, Principum ac populorum ingenia, naturam, atque regendi modum. quæ omnia diligenter inuestiganda sunt. Aliter cum gente agendum, cuius prima prælia plusquam virorum, postrema minùs quàm fœminarum; aliter cum ea quæ durum semper in armis genus, aliter cum inquieta, & in res nouas auida; aliter cum ea quæ in fide obstinata, cui non ex fortuna pendet fides, aliter cum ea quæ bello læta, & factis magis strenua quàm linguâ; aliter cum ea quæ statariâ pugnâ, hastis siluarum instar condensatis, tardo & ad tympani sonum composito gressu procedens, nulli armato in acie parcit, nullum fugientem persequitur; aliter cum ijs quibus omnis virtus velut extra ipsos, nihil ad pedestrem pugnam tam ignauum, vbi per turmas aduenere,

vix vlla acies obstiterit; aliter cum iis qui nec integram ferre possunt seruitutem, nec integram libertatem; aliter cum iis qui nihil seruitutis, vel nihil libertatis olere possunt. Hæc omnia docent historiæ.& cur aliorum regimen benè,aliorum malè cesserit; alijs victoriæ,alijs clades obuenerint; dummodo veraces esse liceat; Si non liceat, perinde est,ac si in tempestatibus scopulos, syrtes, charybdes occulere iubeantur. Nec tamen à censura omni eximo. non sunt admittendi si plus moribus noceant, quàm ingenijs prosint.

CAPVT XXX.

Adulatoribus inimicus.

I. Qui summo,ere iudici cauendi. QVia nullum animantium genus assentatoribus est perniciosius, nullum quod citiùs in præcipitia audientem deducit: *Acuerunt linguas suas sicut serpentes, venenum aspidum sub labys eorum. Psal.* 139. Serpentem non timeს, nec venenum? vtere eiusmodi linguis. Et quoniam Iudicem Magistratumque necessarium est veritatem scire, quò iustitiam tueatur;eò magis à genere hoc hominum abstinere necessarium est, qui veritati tenebras offundunt,quibus in deuia abducatur.Quare Chrysost. *Inimicum ne laudantem quidem probo, amicum verò & reprehendentem amplector. ille etsi me osculetur, insuauis est: hic & si vulneret, amabilis.* Precatur Dauid *Psalm.* 140. *Oleum peccatoris non impinguet caput meum.* Precetur Iudex, & caueat ne blandâ simulatione ei rigor veritatis emolliatur, obfuscetur que; ne cognoscere non possit, quod iudicare, quod regere, quod administrare debeat. *Quisquis adulatorem excipit, serpentem sinu fouet; plus persequitur lingua adulatoris quàm manus persequentis.* August. *in Ps.* 59. Regum opes sæpiùs assentatio, quàm hostis euertit. Sic habendum,nullam pestem esse maiorem,quàm adulationem,blanditias, assentationem. Cic. Optimè de re tota Bernard. *Vani filij hominum,mendaces filij hominum in stateris, vt decipiant ipsi de vanitate in idipsum. Laudamus mendaciter,delectamur inaniter: vt & vani sint qui laudantur, & mendaces qui laudant. alij adulantur, & ficti sunt; alij laudant, & falsi sunt; alij vtrorumq; praconijs gloriantur, & vani sunt.*

CAPVT XXXI.

Verax, & Candidus.

I. Procul à dolo,machinatione, mendacio, lingua bilingui. QVantum quisque desiderat non decipi, tantum amat virum candidum,veracem, simplicem, atque rectum, neque rebus neque verbis eum, cum quo commercium illi, aut sermo est,fallentem. Simplicitatem,& candorem, veracitatemque quàm maximè in Iudice desidero; si in alijs dolum abesse leges voluerunt. *Sapientia*, inquit Gregor. *lib.* 10. *moral. c.*27. *iustorum est, nil per ostensionem fingere, sensum verbis aperire: huius mundi sapientia est, cor machinationibus tegere, sensum verbis velare; qua falsa sunt vera ostendere, qua vera sunt falsa demonstrare. hac proinde prudentia vsu à Iuuenibus scitur, hac à pueris pretio discitur. docuerunt linguam suam loqui mendacium.* Ieremiæ *c.* 9. *Os bilingue detestatur Dominus. Prou.* 13. & *Eccles. c.*2. *Va duplici corde, & labijs scelestis,& manibus malefacientibus, & peccatori terram ingredienti duabus vijs.*& *c.*7. *Noli parare mendacium.*& *Leuit.*19.*Non mentiemini,nec decipiet vnusquisque proximum suum.* Christus præcepit secundùm Euangelicam veritatem. *Sit sermo vester est,est: vt affirmatio & negatio sicut procedit ex ore, ita procedat ex corde. c.etsi Christus de Iureiur.* Requiescet in monte sancto,qui loquitur veritatem in corde suo, qui non egit dolum in lingua sua. *Psalm.*14.

Dolum agit, qui lingua ait quod corde negat. dum humanæ aures verba nostra talia iudicant, qualia foris sonant. *c.humana* 22. *q.*5. Aliud simulat quàm agit, aliud verba sonant, quàm sensu loquitur, aliud intendit, aliud prætendit. cùm intelligentia dictorum ex causis sit assumenda dicendi, quia non sermoni res, sed rei sermo est subiectus. *c.intelligentia de V.S.* In dolo est qui publicè sancitum verborum sensum excludit, priuatum indit. sunt verba propterea instituta (*August. enchir. c.*22.) non per quæ se inuicem homines fallant, sed per quæ in alterius quisque notitiam cognitiones suas perferat. Verbis igitur vti ad fallaciam, non ad quod instituta sunt, peccatum est. & idem *tract. de confl. vitior. c.* 19. nec artificioso ingenio nec simplici verbo oportet decipere quemquam. *Dolus in eo est*, inquit Florentinus, *l.*43.*D.de contr. empt.qui fallendi causâ obscurè loquitur:* nec tantùm, sed etiam qui insidiosè obscura dissimulat.& Vlp. *in l.*1.*§.*1. *D. act.empt.* eum damnat, qui liberationem stipulatus erat,inuoluta obscuro pacto veritate quam nosset. & *generatim*, inquit, *dixerim si improbato more versatus sit in celando, debere eum teneri.* reiicit Labeo *in l.*1.*D.de dol.* omnem calliditatem, fallaciam, machinationem, ad circumscribendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam. 2. Peruerso verborum sensu.

Sed tamen & posse ait sine dolo malo aliud agi,aliud simulari. Vtilem etiam simulationem & in tempore assumendam Hieronymus Iehu, Dauidis, & Christi asserere nititur exemplo *c.vtilem* 22. *q.* 2. quamquam nec eam admittit Augustin. *c.quaritur ibid.*permittit is suo tempore veritatem celari,non mendacium dici. & *c. si qua.d.* 30. damnat anathemate mulierem habitu virili vtentem, proposito vtique malo. *Vt ibi Gloss.* simulationem Labeo,admittit,quâ quis tuetur sua,vel,aliena, & Vlp.§.2. dolum eum bonum pro solertia acceptum apud veteres tradit; maximè si aduersus hostem, latronemve quis machinetur. de quo August.*c.Dominus* 23. 3. Simulatione, nisi ad se suaue tuendum.

minus 23. *q.* 2, cùm iuſtum bellum ſuſceperit, cui bellare fas eſt, verum apertâ pugnâ, verum inſidijs vincat nihil ad Iuſtitiam intereſt. Sic bellum Chriſti ſub vmbra peccatricis carnis geſtum eſt. ſed relinquemus Theologis eam diſquiſitionem, quatenus diſſimulatio liceat aliquando, ſimulatio vetita ſit.

4. Ambiguo ſermone.

Leges ſanè noſtræ nec impunitam quidem prætermittunt quamcumque ſimulationem, quâ alteri noceatur. & intorti, obſcuri, amphibologici & ambigui ſermones principijs iuſtitiæ aduerſantur, ſi per eos alter læditur, aut quid ei fit quod ſibi faciens factum nolit. vel duplicis animi, oris bilinguis opinio alicui acceſſitur; candoris, rectæ ſimplicitatis, & iuſtæ veracitatis offenditur: *Non decet Principem labium mendax. Prou.* 17. non Iudicem. Laudatus Plinio Traianus, quòd quæ vellet, velle; quæ nollet, nolle ſcirent omnes: damnati alij. nam cùm mendaces homines aut inopia, aut timor faciat; magnitudinem fortunæ ſuæ Imperator ignorat, qui mentitur. Pariter magnitudinem functionis ſuæ ignorat Iudex, qui mentitur: neque enim ſic honeſtè viuitur. Quod ſi omnibus congruit, qui iuſtitiam colunt, multo maximè illius myſtæ. *Opera manuum eius veritas & iudicium. Pſal.* 100. Fortiter Iſocrates Principem monet, vt veritatem manifeſtè, ac apertè colat, vt iniurato illi potiùs, quàm iurato alteri credatur. *Verba ſuſurronis quaſi ſimplicia, & ipſa perueniunt ad intima cordis; quando ſubmiſerit vocem ſuam, ne credideris ei, quoniam ſeptem nequitiæ ſunt in corde ipſius. Prouerb.* 26.

5. Reſtrictionibus mentalibus.

Apage ergo ſi qui judicij vel iuſtitiæ ſacrificia obſcuris, doloſis, ambiguis ſermonibus temerare velint, atque profanare, ſeu improbato more in ijs verſari, ſiue reſtrictionibus mentalibus illorum religionem violare, & ſacrilega iuramenta præſtare, quando vel Hebræi judicijs Angelos intereſſe, atque præeſſe crediderunt, atque Ægyptij vacuas eis ſedes relinquere olim conſueuerunt, vt vel ideò ſanctiùs in ijs verſarentur. Vnde quàm mirabundi atque indignabundi eſt illud. *Eccleſ. c.* 3. *Vidi ſub ſole in loco iudicij impietatem, & in loco iuſtitiæ iniquitatem!* Impium, iniquum eſt in loco iuſtitiæ & veritatis, habitum mentiri illius, ſynceram ſimplicitatem eius ac nuditatem verborum inuolucris offendere. *Qui ſophiſticè loquitur, odibilis eſt. Prou.* 37. *& ſunt in eis docti,* inquit Auguſt. *c.* 18. *contra mendacium, qui etiam regulas figant, fineſq́; conſtituant, quando debeat, quando non debeat peierari. O vbi eſtis fontes lachrymarum! & quid faciemus! quò ibimus! vbi nos occultabimus, in ira veritatis, ſi non ſolùm negligimus cauere mendacia, ſed audemus inſuper docere periuria? Defecit ſanctus: quoniam diminutæ ſunt veritates à filijs hominum. Pſal.* 11. Non excurram latiùs. Reſtrictionum mentalium abuſum I. Malderus eruditiſſimo tractatu latè perſtrinxit; vtinam reſtrinxerit, atque extinxerit!

6. Pernicioſiſſimis, vbi per

Id tantum nunc dico nihil eſſe pernicioſius Reip. quàm ſi Principem aut Conſiliarios eius populus deprehendat ſibi impoſuiſſe fallacibus verbis. nam Principes & Magiſtratus, quibus fides ſemel eſt abrogata, quamuis regna, opes, exercitus in poteſtate habere videantur, ſine præſidio ſunt, quo omnis ſalus continetur. Credant ſanè *Eccleſ. c.* 1. potiùs quàm Machiauellicæ ſectæ, *ne velis vti mendacio vllo: numquam enim prodeſt frequentatio illius.* ita à maioribus noſtris, Chriſtianis, *creditum eſt* (vt Liuius de Papirij filiò loquitur) *ante doctrinam deos ſpernentem natis.* Ne credant rem benè peractam, ſi populum ſemel deceperint. redibunt vices, quibus caro fraus ea redimetur, quibus conſtabit, quàm non profuerit frequentatio mendacij. *Niſi Dominus cuſtodierit ciuitatem, fruſtrà vigilat qui cuſtodit eam: Pſalm.* 126. magis fruſtrà mentitur. Mendacium odit is, & mendacem, *in cuius manu ſunt omnes fines terræ. Pſalm.* 94.

ex Magiſtratibus ſemel abrogata fides fuerit.

CAPVT XXXII.

Nobilis.

1. Congruit ea qualitas Iudici ad Venerationem.

QVò magis Iudicibus ſua conſtet dignitas iudiciorumq́ue Maieſtas, valde expedit etiam illas qualitates, quæ extra animum ſunt, atque populi exiſtimationem venerationemq́ue conciliant, Iudicibus non deeſſe; Nobilitatem inprimis, maiorum imagines, meritorumq́ue memoriam: quibus ſæpè plus defert ignara plebs, quàm rationi, aut legi: aſſuetudine reuerentiæ maioribus atque à maioribus delatæ. Quapropter ortu vilibus magna officia non defert lex 6. *C. de dignit.* ſicut partem nullam Reipub. ſeruis committi licitum fuit. *Multa enim,* inquit Cicero *ad Q. frat. quæ rectè committi ſeruis fidelibus poſſunt, tamen ſermonis, & vituperationis vitandæ causâ committenda non ſunt.*

2. Vnde illa? Virtute, Origine, geſtis Magiſtratibus.

Nobilitatem multi contendunt conſiſtere in natiuitate, honore, diuitijs; alij ſolo genere, alij ſolâ virtute. Priorum opinio ijs Rebuſpub. conuenit. vbi totæ gentes Nobilitate donatæ ſunt. vt Biſcaini, in Hiſpania Gothi, in Gallia Franci, in Friſia gens tota, ex quo in Caroli V. dominatum conceſſit; ij quidem qui exinde nobiliter viuerent. apud Romanos quando annulorum aureorum Ius omnibus datum eſt. Sed & ante audiuimus, illud Ciceronis; *Nobilitas, quæ ex imaginibus procedit, populi Rom. eſt vniuerſa. & eſt homo qui honorificatur propter ſubſtantiam ſuam. Eccleſiaſtici cap.* 10. Non paucæ etiam hodie nationes gentilium hominum nomine eos indigitant, quicumque ſupra plebem ſine vilibus operis, artificijs, aut exili mercatura vitam tranſigunt. Qui Nobilitatem in ſola virtute conſtituunt, ij philoſophantur quidem optimè, vbi *ſapiendum eſt vt pauci.* ſed in Rep. *loquendum vt multi.* populo & ſcenæ dandum, quod Reipub. adminiſtratio exigit. Qui in ſolo genere conſtituunt Nobilitatem, ij hodie frequentiores

quentiores

quentiores ſunt, maximè ij, quibus etiam naturâ ille radius affulſit; qui magnis honoribus auctos, vel codicillis Principum ſupra Maiorum imagines erectos, vix in conſortium recipiunt. Romano tamèn iure Nobilitas à geſtis magiſtratibus, & officijs procedebat. *l.1. C. de dignitat. Si auum conſularem, & patrem prætorium habuiſtis, claritatem generis retinetis*: Id eſt, ſi Maiores bis ad magna officia fuerint euecti, Nobilitatem etiam in poſteros tranſmittunt. nam ſi vnicus tantùm fuerit magnus, non erit perpetuum, quod perſonis contemplatione dignitatis indultum eſt. *l.3. C. de excuſat. muner. l.10.* nam gens, & genus, nomina ſunt multitudinis, quæ plus vno deſiderant, & duorum numero ſunt contenta. *l.12. D. de teſt.* Vnde Plinius. *lib.9. Epiſt. Non ardentiùs tu nepotes, quàm ego cupio liberos, quibus videor à meo tuoq; latere pronum ad honores iter, & audita latiùs nomina, & non ſubitas imagines relicturus.* Et apud Liu. *lib.10.* Decius Mus *an fando vnquam audiſtis patricios primò eſſe factos, non de cœlo demiſſos, qui patrem auumq; ciere poſſent, id eſt nihil aliud quàm ingenuos, conſulem iam patrem ciere poſſum, auumq; poterit filius meus.* nam, vt Stoici, *ſi ad vetera reuocas, nemo non inde eſt, ante quod nihil.* Sub Imperatoribus deinde generaliùs immunitate digni erant, quos lateris principalis comitatus illuſtrabat. *l.1. de præpoſ. lat. lib.12.* illuſtrari cenſebantur qui in lateralibus Principum officijs agebant. Rectè Cicero *in epiſt. ad Hort. Nobilitas nihil aliud eſt, quàm cognita virtus.* cui ſcilicet publicè auctoritas acceſſit, atque probatio. ea eſt in delatione magnorum Magiſtratuum, ex publico teſtimonio eorum, qui conferunt, *nam quibus fas eſt de cunctis optimos quærere, videntur ſemper optimos elegiſſe.* Caſſiod. *Et quis non putet magno honore compleri eum, qui Principis decreto, iudicioq; ad cingulum venit?* Nou.8. Cato dictus fuit homo nouus; ſcilicet quoad Magiſtratus gerendos, qui alioquin Maiores habuerat bellicâ gloriâ claros, vt memorat Plutarchus.

3. Dummodo Origo ſcelere non obſuſcetur.

Cæterum nemo *in gloriam noſtram vixit, neque quod ante nos fuit noſtrum eſt.* Igitur falluntur, *qui ſolùm Maiores ſuos extollunt, & fortia facta memorando clariores ſe putant, quod contra eſt. quanto vita Maiorum eſt præclarior, tanto horum ſocordia flagitioſior. Nonnullis*, inquit Gregor. *l.2. dial. c.23. ſolet Nobilitas generis parere ignobilitatem mentis, vt minùs ſe in hoc mundo deſpiciant, qui plus cæteris ſe aliquid habuiſſe meminerunt. Maiorum gloria, poſteris quaſi lumen eſt, neque bona eorum, neque mala in occulto patitur.* Nobiles verò quibus virtus dčeſt, vt noctuæ ſunt, qui excæcantur luce diei, & Maiorum ſplendore, à quibus degenerarunt, heroum filij noxæ; quorum Nobilitas per ſcelerum vitæque infamiam tollitur. *neque enim honos ei ſeruatur, qui ſe in ſcelus deduxit. l. ſenatores. D. de rit. nupt.* Rectiſſimè Ambroſ. *in lib. de Noë & arca, cap.4. Probati viri genus, virtutis proſapia eſt: quia ſicut hominum genus homines, ita animarum genus virtutes ſunt. Etenim familia hominum ſplendore generis nobilitantur, animarum autem clarificatur gratia ſplendore virtutis.*

Non contemnit magnus ille Politico-chriſtianus ſplendorem generis, ſed commendat virtutis claritatem. Adeoque Nobilitas, *neque facultates, neque dignitas ita ſufficiens eſt ad fidem, vt bona electio, vel voluntas, & benigni mores. l. ſcire §. fin. D de tutor. & curator. dat. ab his: & ſatius eſt Nobilitatem peperiſſe, quàm acceptam corrupiſſe.* adeoque ex quacumque conditione ſupra fortunam licet ſurgere. Vnde Plin. *Non imaginibus & ſtatuis, ſed virtute ac meritis propagatur fama, quam meritò Principi optandum puto.* Non conditio materna, ſed cuiuſque virtus, & probrum apud Auguſtinum attenditur. *cap. Iſmael. 56. diſt.* & preſſiùs Greg. IX. *cap venerab. X. de præb. Non generis*, inquit, *ſed virtutum nobilitas vitæq; honeſtas gratum Deo faciunt & idoneum ſeruitorem. ad cuius regimen non multos ſecundùm carnem nobiles, & potentes elegit: ſed ignobiles, ac pauperes: eò quòd non eſt perſonarum acceptio apud ipſum.* Quam ob rem idem Greg. *ibid.* pro irrito habet ſtatutum Argentinenſis Eccleſiæ, vt ad illam non niſi genere nobiles, & eminentis doctrinæ admitterentur. niſi fortè fundatio ſecus habeat, aut ſimilis iuſta ratio. Gudel. *utr. nouiſſ. l.6. cap.8.* non ex ambitioſo ſtatuentium decreto, ſed eccleſiæ vtilitate profecta. vnde hodie multis locis ſecus ſeruatur. Miſceri poſſunt, debentque ij Nobiles, quibus & virtus ſuffragetur, in eccleſiaſticis functionibus. vt Concilium Baſil. ſtatuit de Cardinalibus, & Pius IV. in nouis cathedralibus Eccleſijs Belgicæ, vt in ſingulis tres præbendæ non niſi Nobilibus ex ea diœceſi oriundis tribuerentur. In Epiſcopis & Præſulibus nobilis virtus magis quàm generoſa natiuitas ſpectanda eſt. *Nos*, inquit Greg. *qui præſumus, non ex locorum vel generis dignitate, ſed morum nobilitate innoteſcere debemus, nec vrbium claritate, ſed fidei puritate. c.3. d.40.*

4. Virtus ſemper præualet & præfertur.

Sanè quando virtutes & merita candidatorum in æquilibrio conſiſtunt, Nobilitas momentum adfert. *arg. l. quod volit. §. qui mancip. D. de ædil. edict.* & diſertè *in Auth. de defenſor. ciuit. §.1.* nobiliores ad dignitates aſſumuntur, *& ex patribus quidem bonis*, vt loquitur Auth. *de referendarijs.* dum cætera, inquam, paria ſunt. nam ſi cui humiliùs nato eminens doctrina ſit & virtus; genere clarum anteibit, qui in eo virtutum doctrinæque gradu non ſteterit. Pulchrè Greg. *in Paſtoral. Quis neſcit quòd in natura gemmarum carbunculus hyacintho præfertur, & tamen cerulei coloris hyacinthus præfertur pallenti carbunculo, quia illi quod ordo naturæ ſubtrahit, ſpecies coloris adiungit, & hunc quem naturalis ordo prætulit, coloris qualitas deprimit.*

5. Inter æquales virtute natiuitas momentum facit.

Hac ex cauſa claræ Nobilitatis, aut magnæ doctrinæ perſonis, multa priuilegia profana, & ſacra etiam ſunt conceſſa: vt contra communes regulas plurium beneficiorum fructibus donari poſſunt. *c. de multa x. de præb. in fin.* Vbi tamen non gregariam Nobilitatem Innoc. III. & Concil. exprimit, ſed ſublimem; in æqualiq; cum ea gradu doctrinam doctus Pontifex collocat.

6. Cui à iure altiùs defertur multum.

Enim-

7. *Sed nunquam sola sufficit.*

Enimuerò ita Nobilitatem amplecti, & promouere oportet, vt caueamus à iudicio Galbæ, de quo Tac. *lib.* 17. *Missu Galbæ Vitellius aderat, Censoris Vitellij, ac ter Consulis filius: Id satis videbatur.* Melius iudicium Tiberij: de quo idem *lib.* 4. *Mandabat honores, nobilitatem maiorum, claritudinem militiæ, illustres domi artes spectando, vt satis constaret non alios potiores fuisse.*

8. *Moribus semper deferendum.*

Cæterùm deferendum est moribus cuiusque Reipublicæ, alicubi Nobiles soli eam occupant, & publicis honoribus funguntur; alicubi populares soli dominantur, & Nobilibus aditum ad honores præcludunt; alicubi mixti cum plebeiis patritij rerum potiuntur; alicubi magna munera his deferuntur, illis ciuilia; alibi aliter admissio vel mixtio obtinet. nihil vllibi sine graui causa, & populi applausu noui est tentandum. Nouitas in re sæpè exigua suscipionem progressus ad graues mouet, & populum ad seditionem; præsertim cui iurata vel carò empta sunt priuilegia, vel antiquitate præscripta. Tum porrò id semper cauendum vt antiquum ita obtineat, vt genere, virtutibus, meritis nobiles pro cuiusque regionis vsu in pretio habeantur. Vsus ergo populi maximè attendatur.

9. *Secundùm quos etiam decidendum an mercatura noceat nobilitati.*

Ex quo etiam illius quæstionis decisio petenda est, an Nobilitati officiat mercatura? Alibi diximus insignem mercaturam non derogare, iure Romano; sed eo vtendum quod quoquo loci obtinet. Romæ potentibus vsitatam mercaturam & historiæ docent. vt oratio Cic. *pro Fonteio*, & *l.* 5. *C. de Mercatoribus.* vetita tamen ab Honorio & Theod. *l.* 3. *ibidem.* sed non addita pœna derogationis Nobilitatis.

CAPVT XXXIII.

Dives.

1. *Vt alieno magis abstineat.*

ACcedunt etiam extra animum ad commendationem Iudicis diuitiæ, si ijs benè vtatur. nam cui domi abundè est, faciliùs alieno, & muneribus abstinet, minùs à populo contemnitur, maiori auctoritate valet. quare Auth. *de defensor. in princ.* non admittit eos, quibus domi non est victus, & vita sufficiens, qui adeoque *ad hanc accedunt curam, & pro alea quodam lusu aliorum subiacent voluntatibus.* sed nec inopes poterant creari decuriones. *Leos* 12. *D. de decur.* sed ditiores & præstantiores. vnde *Honorati* vocantur. *l.* 1. *C. de offic. ciuit.* Inde consilium Iethro *Deut. c.* 15. *Prouide de omni plebe viros potentes*, alij Hebraico & Chaldaico sono *virtutis viros*, seu fortes, strenuos atque magnanimos significari dicunt; alij diuites, atque opulentos; sed *qui non laborant, vt ditentur. Proverb.* 22 quia *domus quæ nimis locuples est annihilabitur superbia. Eccl. c.* 21. *& qui confidit in diuitijs suis, corruet: iusti autem quasi virens folium germinabunt*, *Prou.* 11. Non aliud Cassio crimen obiectum, nisi quod *opibus vetustis.* Statilio nocuit quòd *opibus illustris.* Anteius interemptus *ob opes eius præcipuas, eaq; causa multis exitio fuit.* in Valer. Asiatici monitum *cauere vim, atque opes principibus infensas. Plautum magnis opibus ne fingere quidem cupidinem otij, sed veterum Romanorum imitamenta præferre, assumpta etiam Stoicorum arrogantia, sectaq;, quæ turbidos, & negotiorum appetentes faciat.* Contrà Othonem ad imperium impulit *inopia vix priuato toleranda*: & *Syllam inopem. vnde præcipuam audaciam, neque aliam spem quàm in rebus nouis.* Vtraque extrema vitanda. vnde neque Sulpitium, neque Cottam in Hispaniam mitti Scipioni Æmiliano placuit: quòd *alter nihil haberet, alteri nihil satis esset.* sed in Cn. Lentulo *gloria fuit benè tolerata paupertas, dein magnæ opes innocenter partæ, & modestè habitæ.* Tac. *l.* 4. Diuitiarum in hunc finem commendationem satis executi sunt Tiraquell. *de nobilit. c.* 3. Borel. *de magist. c.* 13. & Mars. *in legat. c.* 14.

2. *Innocenter partæ sint diuitiæ & modestè habitæ.*

CAPVT XXXIV.

Pulcher.

1. *Species dignum imperio commendat.*

COrpore etiam non vitiatos, sed decorâ facie Magistratus esse conuenit, quia

Gratior est virtus veniens è corpore pulchro.

E contrario,

Crine ruber, niger ore, breuis pede, lumine læsus
Rem magnam præstas Zoile, si bonus es.

Non tamen decoro corpore superbiat; quia *non in tibijs viri beneplacitum erit Deo. Psal.* 146.

Pulchri corporis commendationem in Iudice pulchrè exequitur Borell. *magist. l.* 1. *c.* 3.

CAPVT XXXV.

Legitimus.

1. *Infamis non sit Iudex, etsi ex eo ortus non arceatur.*

FAmosos lex remouet à Magistratibus; neque infamibus patere patitur portas dignitatum. *L.* 2. *C. de dign. l.* 10. sed quoad ortos ex ijs, non est impedienda dignitas eius qui nihil admisit, *l.* 6. §. 1. *D. de decur. Nullum*, inquit lex, *patris delictum innocenti filio pœna est: ideoq; nec ordine decurionum, aut cæteris honoribus propter eiusmodi causam prohibetur* (excipio perduellium liberos, *L.* 5. *C. ad l. Iul. maiest.* in quibus maiestatis periculum singulare ius exigit) vt neque spurij tanquam parentum vitio infames arceantur. *L.* 3. §. 2. *de decur.* sed competitori tamen legitimè quæsito cedunt, *d.* §. 2. Vnde legitimè natos, non spurios hodie Magistratibus admouendos demonstrat idem Borell. *c.* 7. cùm raro alij desint. quod ibi maximè obtinet, vbi spuriorum natiuitas existimationem immi-

2. *Adeoque nec spurius nisi competitor sit legitimus.*

imminuit, maximè apud Germanos, atque Belgas. vnde in Brabantia noſtra legibus læti introitus naturales à dignitatibus arcentur. etiam in ſacris id adeò receptum in aliquibus locis, vt neque legitimationes vllæ extra ſubſequens matrimonium ſuffragentur. ita Capitulum Antverpienſe, Tornacenſe, aliaque obfirmato priuilegio ſeruant.

3. Neque cui conſanguinei plerique non integri ſunt.

Quæ & tralatitia videri poſſunt, vt quorum non maiores tantùm, ſed propinqui plerique omnes infames ſunt, difficiliùs ſint promouendi. vt de mancipijs, quæ de natione ſunt infamata, redhibendis ſtatuit *L. quod ſi §. qui mancipia D. de ædil. edict. Plerumque enim*, inquit, *natio ſerui aut prouocat aut deterret emptorem*. Dico, plerique omnes: nam ſi vnus quiſpiam è familia noxia ſit vel noctua, aliorum luminibus nihil obſtruxerit. rara felicitas ea familiarum, vt gentilis aut tribulis nemo deuiet. Vnde Canutus Daniæ rex inter latrones deprehenſum conſanguineum, vt ſanguini honor haberetur deprecantem, altiori è pinu ſuſpendit: nihil veritus ſibi, nequid adſciſceret ex aliena infamia.

CAPVT XXXVI.

Ciuis, an Exterus.

1. Ciuis an exterus eligendus ſit, variè obſeruatum.

MAgiſtratus exteros iure Rom. vbique datos, niſi ſpecialiter Princeps aliter permitteret, teſtantur. *L. nulli C. de off. rect. Prou. L. Im. C. de crim. ſacril. l. 3. C. de diuerſ. off. l. 12. L. ſi qui. l. ſi cui D. ex quibus cauſ. maior. l. fin. D. de off. aſſeſ.* ſed & ciuem in ciuitate, vbi natura originem non dedit, ſed habitationem fixit, non admiſſum ad Reipub. adminiſtrationem perhibet *d. l. 3. in verb. in qua collocauerit larem*. Magiſtratus autem municipales ad gubernationem corporis deputati iure etiam Romano patrij ſunt *l. ad Remp. D. de muner. & honor. l. qui ex vnico. D. ad municip.* & in ipſa vrbe Prætores, qui proprium larem in ea habebant, non ex prouincijs eligebantur. *l. 2. C. de off. prætor.* Deus in populo Iſraël regem peregrinum eſſe noluit, *Deut. c. 17. v. 15.* Cæleſt. *c. 12. 13. d. 61. Tunc alter de altera eligatur Eccleſia, ſi de ciuitatis ipſius clero, cui eſt Epiſcopus ordinandus, nullus dignus (quod euenire non credimus) poterit reperiri. Primùm enim illi reprobandi ſunt, vt aliqui de alienis Eccleſiis meritò præferantur. habeat vnuſquiſque fructum ſuæ militiæ in Eccleſia, in qua ſuam per omnia officia tranſegit ætatem in aliena ſtipendia minimè alter obrepat; nec alij debitam alter ſibi vindicare audeat mercedem.* & Greg. *ibid. c. 16. Commonemus etiam fraternitatem tuam, vt nullum de altera eligi permittas Eccleſia niſi fortè inter clericos ipſius ciuitatis, in qua viſitationis impendis officium, nullus ad Epiſcopatum dignus, quod euenire non credimus, poterit inueniri.*

Quare & alijs viſum eſt ſatius incolas Magiſtratui adminiſtrando præponi, ex ratione *d. l. 2. C. de off. prætor. l. 2. C. de annon. ciuil. lib. 11.* quod & Ariſtotel. ſenſit. *Polit. lib. 5. c. 8.* Vnde & quadrat illud *Gen. 19.* de Lot *Ingreſſus es vt aduena, numquid vt iudices?* & ſanè diſciſſo nunc in tot partes Romano imperio, ſingulíſque Principibus intra ſuos terminos circumſcriptis, non eadem ratio eſt, quæ apud Romanos fuit, cùm orbis atque vrbis iidem eſſent termini. Vnde Bugnion. *lib. 2. abrogat. ſect. 183.* tradit initio citatas leges vſu eſſe abrogatas, quia ſcilicet in ſua Gallia hodie ſecus obtinet. Quamquam olim Philippus Pulcher & Carolus V. Reges ibi cauerint, ne quis in loco originis officio Seneſcalli, Præpoſiti, Iudicis, vel Baliui fungeretur: ideóque Carolus ex decurijs Pariſienſ. vno die viginti duos amouerit, vt ex Guiliel. Bened. & Gaguin. aſſerit. Borell. *de Magiſtrat. lib. 1. c. 5.* vbi & variarum gentium mores atque leges in hanc, vel illam ſententiam latè refert, vt & Beſold. *diſſ. de Magiſtrat. c. 1. n. 5.*

In qua varietate ex Hieronymo & Clemente III. *in c. 9. x. de ſepult.* illud ſtatuendum eſt, quia vnaquæque prouincia in ſuo ſenſu abundat, vt ex locorum diuerſitate iuris diuerſitas attendatur: vbi porrò vſus variatur, ſeducenda legum & canonum obſeruantia videtur, vt non emeritis in ſuis Eccleſijs clericis peregrini, & extranei, & qui antè ignorati ſunt, ad excluſionem eorum qui benè de ſuorum ciuium merentur teſtimonio, præponantur. *c. 12. diſt. 61.* 2. Cuiuſque loci vſus ſeruandus.

Ceterùm ſi populus ijs moribus eſt, vt non ſoleat reuereri, quem in æquali olim gradu vidit, quocum quis adoleuit, & debita ibi ſolùm è longinquo veniat reuerentia; cedendum genio populi, cui nihil vernaculum ſapit, & aliundè vocandus qui præſit. Alioquin dignitas gentis, neque populi priuilegia ſunt temeranda, aut conſuetudines. qualia Brabantia noſtra habet ne quis exterus vlli officio admoueatur. quod magnanimè ſemper tuetur, vt olim T. Manlius Romanorum conſul, cùm L. Annius Setinus auſus eſſet petere, vt conſul alter ex Latio crearetur; iurauit, ſi tanta dementia Patres Conſcriptos cepiſſet, vt ab Setino homine leges acciperent, gladio cinctum venturum ſe, & quemcumque in curia Latinum vidiſſet, ſua manu interempturum. Sic & *Hollandiæ leges*, inquit Grotius, *in apologet. c. 9. pag. 173. continent, ne quis extra Hollandiam natus honores capiat: quanquam poſtea Proceribus placuit eo iure non vti, niſi aduerſum nationes, quæ par ius in Hollandos vſurparent. Aliæ oppida ius habent ſpeciale, ne quem admittant, niſi genitum certos intra fines, vt intra Moſam & Zypam.* atque omnes ferè Belgicæ ditiones eodem nunc iure vtuntur, vt ab officijs exteros arceant; etiam Belgas, qui tale ius domi in alios ſtatuunt. vnde non malè quidam diſſertant, an non vtilius Brabantis foret Hollandorum exemplo alijs Belgis apud ſe locum facere, vt & alibi capiant: præſertim Belgicæ Principibus aut Legatis ferè ſemper intra ſuos fines Bruxellis agentibus: vbi ex propinquo promptior gratia.

3. Belgicus quis?

C A-

CAPVT XXXVII.

An Ecclesiasticus.

1\. An assumendus sit extra res sacras, statuendum pro genio gentis.

CLerici negotiis secularibus immiscere se non possunt. *Tot.tit.ne cler. secular. se negot.* ex Apostolo, *Nemo militans Deo, implicet se negotijs secularibus.* Sed & Concil. Lateran. decreuit, ne procurationes villarum aut iurisdictiones etiam sæculares sub aliquibus Principibus, & secularibus viris, vt Iustitiarius eorum fiat, clericorum quisquam exercere præsumat. *c. sed &. x. ne cler. secular. negot.* Pleniùs id tradit & temperat Borel. *de Magistrat. l.1. c.10. Consen. polit. l.6 c.8.9.* sed & nos aliquid diximus *in Iur. pontif. nou. Anal. de foro compet. num.* 54. Sanè procurationes atque inferiora officia clerum tam dedecent, quàm vocationis exercitia impediunt. Cæterùm ad Imperatorum Regumque consilia iam olim adhibitos fuisse Prælatos, aliosque inferioris gradus clericos, tam veteres passim membranæ, & historiæ testantur, quàm constitutio Frederici *in Auth. habita. C. ne filius pro pat.* & multorum etiam hodie populorum vsus, vbi inter prouinciarum Ordines, plerumque clerus primum locum obtinet, & publici status negotijs ex dignitatis officio interuenit, & suffragijs decidit. quò etiam non malè respexisse videri potest Concil. Trident. *ses.23. c.1.* vbi diligenter Prælatorum absentiam ab Ecclesijs suis prohibet, nisi cùm euidens Ecclesiæ, vel Reipub. vtilitas aliud postulat. quæ tunc absentia à Pontifice Romano aut Metropolitano sit probanda. *Nisi,* inquit, *cum absentia inciderit propter munus & Reipub. officium Episcopatibus adiunctum, cuius quoniam causa sunt notoria & interdum etiam repentina, nec eas quidem significatè Metropolitano necesse erit.* Parlamenta pleraque, & suprema concilia initio quidem ex Prouinciarum Ordinibus constituta sunt, & in ijs Prælati etiam hodiè Parisijs, atque alibi locum vindicant. Sed olim quidem conuentus eorum celebrabantur ad paucos dies, aderantque Prælati, decidebanturque lites: sed postquam ea concilia, ad perpetuam stationem (sessionem potiùs) deuenerunt, & in subsidium patriarum legum vocata sunt tota Iuris Romani volumina, superueneruntque numerosa Principum edicta, infinita locorum statuta, & litigantium nullis iam terminis circumscripta malitia, litium scriptarum immensa syrmata, & oceanus Bibliothecarum; vt iam iura & negotia mole ruant sua, nec iam breues Ordinum Conuentus, nec Prælatorum exigui temporis ab ecclesijs absentia expediendis causis sufficiat; imò nec continua iudicum diligentia; recesserunt Prælati à foro; magna etiam parte ab aula; subrogatis alicubi inferioris Ordinis clericis, ex quorum absentia minus damnum Ecclesia caperet, & Respub. iuuaretur. Sed an pietati maiorum, an felicitati illorum temporum adscribendum sit, quod Reip. negocijs clerus magis quàm hodie admoueretur, an doctrinæ, quæ penes Ecclesiasticos tota pænè erat, adeò vt vetere apud Gallos more clerici nomine litteratus aliquis indicetur, cùm antiqui eorum nobiles arma tractarent tantum, plebs rus vexaret, & artificia; atque hodie rebus mutatis doctrinaque omni ordini communicata magis conueniat, vt quam quisque elegit spartham, in ea se exerceat: disquirendum ijs relinquemus, qui pro genio quisque suæ gentis, & temporum ratione Rempub. moderantur.

CAPVT XXXVIII.

Senex.

IN *antiquo est Sapientia, & in multo tempore prudentia. Iob.12.* Ideoque 1.

Magna fuit quondam capitis reuerentia cani. Commendatio senectutis.

Vnde prouerbium refert Anacletus, *Gloria senum canities. c. porrò d.* 84. & porrò Moysi præcipitur, vt eligat presbyteros, id est seniores. & deinceps legimus apud Hebræos seniorum concilia. *Exod.c.5. Leuit.c.8. Mat.c.1.11. & alibi, quam speciosa veterani sapientia, & gloriosis intellectus, & consilium, corona senum multa peritia, & gloria illorum timor Dei. Eccl.25.* Romulus centum ex senioribus elegit, quos Senatores propter senectutem, Patres ob similitudinem curæ nominauit. *A senibus nomen mite senatus habet.* Lycurgus seniores constituit; scilicet qui annum sexagesimum exegissent. lege Iuliâ cautum ne minor viginti quinque annis iudicet. *l.41. D. de recept.* Augustus, teste Suetonio, à trigesimo ætatis anno Iudices adlegit.

Iustinianus veteres & expertos exigit. *Authent. de Iud. §. vetus igitur. vers. quia verò.* In 2. Iudici conueniens,
quibus Aristoteles *Ethic.* 1. magis probat iudicium & experientiam, cui consonat Anacletus; *Hac,* inquit, *canities sapientiam designat, de qua scriptum est: Canities hominum prudentia est.*

Posterioribus sæculis apud Romanos singulis dignitatibus ætas præscripta fuit. Vnde apud Tacitum *lib.* 1. Tiberius pro Nerone Germanici filio *petiit quinquennio maturiùs quàm per leges liceret quæsturam.* Et à Claudio Neroni virilis toga maturata est, & vigesimo anno consulatum iniit. Nec in municipijs decuriones nisi maiores annis viginti quinque adlegebantur. Minores decuriones facti sportulas decurionum accipiebant, sed interim suffragium inter cæteros ferre non poterant. *l. spurij §. minores D. de decur.* Facti, inquit Glossa, ex causa, *vt l.11. eod.* neque enim (ait lex) minores viginti quinque annis decuriones

nes adlegi nisi ex causa possunt: scilicet aliorum penuria, præcocia naturæ, animi, generisve merito. vt in Cardinalium Collegium adoptari videmus sublimium Principum liberos ætate impari. Interim d. legem, *Spurij*, seruatam refert à Senatu Parisiensi Papon. *Arrest. lib. 6. tit. 2. arr. 8.* & in iunioribus Cardinalibus consuetum est, sententiam eos non dicere, nisi solemni cæremonia à Pontifice *eis os fuerit apertum.* Alioquin si minor prætor, si consul ius dixerit, sententiámve protulerit, valebit. Princeps enim qui ei Magistratum dedit, omnia gerere decreuit. *l. quidam* 57. *D. de re iud.* Fuit & lex Pompeia Bythynis data, de qua meminit Plin. *lib. 2. Epist. 83. 14.* quam excutit Papon. *vbi supra.*

3. Dignitas senectutis. Sanè censet Alexander III. *in c. 1. de renunc.* plus valere vmbram senis quàm sapientiam iuuenis. præsumitur longâ rerum experientiâ sapientior, *c. sciendum* 26. *q.* 4 quia *adfert vetustas omnibus in rebus longinqua obseruatione incredibilem scientiam. Cic. 3. de diuin.* magis temperatus & prouidens, quàm iuuenis; in quo bulliens in feruido sanguine animus temeritatem sæpè sociam habet. Ætas quippe feruorem aufert, & consilium adfert, *quotidie senescentibus vitijs, maturescente ætate.* Liu. *l. 3.* Quare & Aristot. *lib. 3. Top. cap. 3.* negat iuniorum operâ vtendum, vbi prudentiâ; sed vbi robore opus est. Inde & Mario iuniori dictum, iuuenes priùs remis quàm gubernaculis admouendos. In lege *clar. C. de auctor. præst. l. fin. C. de bon. qua lib.* senior præfertur alijs: auctoritas ei & reuerentia defertur. *c. his dist.* 23. Gellius *lib. 2. c. 15.* Tiraquell. *de primog. in præfat. n. 75.* Quod vsus posteriorum temporum adeò prorogauit, vt senior in monumentis antiquis, & conciliorum in Hispania ac Gallia habitorum actis, & libris feudorum pro domino, ac principe accipiatur. *lib. 1. feud. c. 17. tit. quib. mod. feud. amit. ibi si seniores assaluerint, si seniorum vxores adulterarint, si seniores in bello dimiserint. Et in capitular. Caroli Mag. cap. 5. art. 3. De quo pago,* inquit, *est, vel vbi manet, aut quis est eius senior?* Cranizius in Norman. *lib. 2. cap. 21. Quis, ait ille, vester est Princeps, aut senior? nullus, respondent illi: nam æquo per omnia iure imperamus. & c. vlt. nam senior noster, vt vidisti, claudus, non venire di ad te veniam deprecatur.* Loquitur de Arnulfo Flandriæ Comite. *Vnde in Annalibus Ludouici Pij qui cum Aimono excusi sunt, lib. 5. cap. 14.* Senioratus pro dominatu accipitur. & *cap. 21.* Rex appellatur Senior. Sic item, *Seniores Vasconiæ Dagoberto Regi Francorum Sacramento fidem dantes, fideles ei facti sunt.* Aimon. *lib. 4. c. 31.* & *Senior Vrbis* Gregorio Turon. *lib. 10. cap. 2.*

4. Auctoritas. Enimverò & Sacræ Litteræ tantam senectuti tribuunt auctoritatem, vt deficiente scripturâ, & lege, succedat iudicium seniorum. *Interroga patrem tuum, & dicet tibi: maiores tuos, & annuntiabunt tibi.* & Pontifex Innoc. quòd *si omnibus inspectu quæstionis qualitas non lucidè inuestigatur, seniores Prouinciæ congrega, & eos interroga: faciliùs namque inuenitur, quod à pluribus senioribus quæritur, c. de quib. dist. 20.*

5. Vegeta tamen esse sit, officij & laboris capax. Nihilominus non ita ætatis senio confectos volumus, *vt ad regiminis officium non possint assurgere, c. Archidia. dist. 85.* sed vegetos senes.

6. Iuniores tamen eminentis spernendi non. Et quoniam magna hodie moles est legum, maior commentariorum, & maxima litium volumina: non dubito quin in collegijs senibus iuniores misceri possint, & ad iuuandos labores debeant. Thesaurus *in proœm. decis.* & excitatum scimus à Deo Iudicium Danielis pro Susanna. & liberaliús admittit Tiraquell. Iuniores, *de nobilit. in præfat. à num. 173. vsque 178.* & Anacletus quidem *in d. cap. porro. Non,* inquit, *propter decrepitam senectutem, sed propter sapientiam presbyteri* (id est, senioris, vt mox explicauerat) *nominantur.* Apud Romanos sanè petendis magistratibus demùm discretæ ætates anno V. C. 575. Liuius *lib. 40.* vnde & Tacit. *lib. 11. Apud maiores id virtutis præmium fuerat, cunctisque ciuium, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus, ac ne ætas quidem distinguebatur.* & optimè Cicero *Philip 5. in fin. Legibus annalibus maiores nostri, cùm grandiorem ætatem ad consulatum constituebant, adolescentiæ temeritatem verebantur. C. Cæsar ineunte ætate docuit ab excellenti eximiaque, virtute progressum ætatis expectari non oportere. Itaque maiores nostri veteres illi admodum antiqui, leges annales non habebant, quas multis post annis attulit ambitio, vt gradus esset petitionis æquales, ita sæpè magna indoles virtutis priusquam Remp. prodesse potuisset, extincta fuit. At verò apud antiquos Rullij, Decij, Coruini, multique alij; recentiore autem memoriâ superior Africanus, T. Flaminius, admodum adolescentes consules facti, tantas res gesserunt, vt populi Romani imperium auxerint, nomen ornauerint. Quid Macedo Alexander? cùm ab ineunte ætate res maximas gerere cœpisset, nónne tertio & trigesimo anno mortem obijt? quæ est ætas nostris legibus decem annis minor, quàm consularis. Ex quo iudicari potest, virtutis esse quàm ætatis cursum celeriorem.* Ergo rectè Plin. *in epist. ab optima indole frustra exigi annorum numerum,* & Vopisc. *in Prob. in eo non expectari ætatem, qui virtutibus fulget, moribus pollet.* Vnde Scipio; *Satis habeo annorum si populus consulem me fieri voluerit.* & Cassiod. *Spectata quidem virtus, annalibus legibus subiecta non est, tamque honoris infulis adultam cingere dignus est cæsariem, quisquis meritorum laude ætatis præiudicia superauit.*

CAPVT XXXIX.

Sine ambitu promotus.

1. Ambitio ablegandá. NOn enim quisquam sibi sumit honorem, sed qui vocatur tanquam Aaron. Paul. *ad Hebraos.*

Virtus repulsæ nescia sordidæ,
Intaminatis gaudet honoribus,
Nec sumit, aut ponit secures
Arbitrio popularis auræ.

Authent.

Authent. et Iudices sine quoquo suffragio fiant. Quicumque desiderat primatum in terra, inueniet confusionem in cælo: quoniam non qui maior in honore, ille iustior; sed qui fuerit iustior, ille maior; conuersatio ergo melior desideranda, non dignior gradus. Chrysost. *c. multi dist.* 40. quin *sicut locus regiminis desiderantibus est negandus, ita fugientibus offerendus.* D. Gregor. *cap. in script.* 8. *q.* 1. Moderatione animi constrictum scimus Rutilium Censorinum iteratam censoriam dignitatem deprecatum, Fabium M. ne filius iterum consul designaretur: Africanum, ne sibi æternus consulatus, perpetua dictatura, aut statuæ decernerentur.

2. Sine ambitione sit Iudex promotus.

Qui rectè gesturus est magistratum, tantùm ab ambitione debet esse sepositus, vt quæratur cogendus, rogatus recedat, inuitatus effugiat, sola illi suffragetur necessitas excusandi: quis enim locus tutus & quæ causa poterit esse excusata, si veneranda Iustitiæ templa pecunijs expugnentur? quantum quisque mereatur, non quantum dare sufficiat, æstimetur. Imperat. Leo *in l. si quemquam C. de Episcop. Malè se res habet, cùm quòd virtute effici debet, id tentatur pecuniâ.* Cicero *lib. 2. offic.* tutor remouetur, qui datâ pecuniâ tutelam ambiuit.

3. Et pecunia.

§. sed si præses instit. de suspec. tutor. nummarium tribunal auditâ vtrimque licitatione alteri addici non mirum, quando *quæ emeris vendere gentium ius est.* Senec. *de benef. lib. 1. cap. 9.* Non nego *etiam sapientibus cupidinem gloriæ nouissimam exui,* Tacit. *lib. 4. hist.* sed & ambitum permitto, & gloriæ per virtutes cupiditatem.

4. Sed per virtutem.

Virtute ambire oportet non fautoribus; non prece, non precio. *nec famam,* inquit de Agricola Tacit. *cui etiam boni indulgent, ostentanda virtute aut per artem quæsiuit.* Verum est quidem honoratiùs in se fugere honorem, quàm ambire, & excelliùs per iniuriam negatos esse honores, quàm citra meritum delatos; vt de Blæso & Dolabella Tacitus *lib. 4. sed neque Blæsus,* inquit *illustrior, & huic negatus honor gloriam intendit.* & de Ælio Lamia, *non permissa,* inquit *l. 5. prouincia dignationem addidit.* &

5. Cui si honor negatus fuerit, gloriæ cedit.

Cato *apud Plutarchum in Apoth. malle se,* ait, *ab hominibus, cur statuam non haberet, quàm cur haberet, requiri.* Apud Romanos cohibendæ ambitioni latæ leges fuerunt, Petilia, Æmilia, Calfurnia, Fabia, Maria, Licinia, Ebutia, Cincia, aliæque, *quas, & Ambitionem latè prosequitur* Borellus *lib. 1. c. 9. de Magist.* Quibus hodie accedunt, qui in speciem religionis fortunas effundunt, & aliquibus locis pijs donationes faciunt, vt per eorum profectus suffragia consequantur, quæ apud alios emere non liceat. Sanè non tantùm ingeniosæ, & per leges vetitæ donationes coërcendæ sunt, sed & deplorandæ multorum locorum consuetudines, vbi publico scito, venales Magistratus, & officia subhastantur.

6. Incommoda Magistratuum mauro venalium.

Quibus nihil aliud reponam, quàm verba Iustiniani *Auth. Vt Iudices sine quoquo suffrag. in princip.* vbi non solùm vt legislator, sed vt Philosophus in hanc pestem per quam latissimè inuehitur.

Ad ambitum non pertinet honorarium quod decuriones recèns inter curiales adlecti solebant soluere. Consulit Plinius Nepos Traianum *epist.* 78. an vbique certam quantitatem pro introitu dare debeant; ille locorum seruandam esse consuetudinem rescribit. nummi hi inter decuriales diuidi & sportulæ appellari solebant. *l. spurij. §. fin. D. de decur.* vbi minor sportularum huiusmodi capax, non suffragij ferendi dicitur. in eam causam donatio inter coniuges recipitur. *l. 5. l. si mulier. D. de donation. inter vir. & vxor.* 7.

7. Sub quo collegarum sportulæ, & enthroniastica non veniunt.

Ad eum morem in Collegijs Canonicorum receptum ferè passim erat, vt noui collegæ eiusmodi sportulas soluerent, atque inter sese alij diuiderent. quod vetuit Trident. *sess.* 24. *cap.* 14. nisi quatenus in vsus pios erogari soleant. Vt & Iustin. pro introitu noui clerici nihil præberi permisit, nolens ob id clericum annonis suis præbendisve priuari. *Nouel. vt ea quæ voc. insinuat.* 56. *Nouel. de sanctiss. Episcop.* 123. *§. sed neque cleric.* quamuis permiserit dari in vsus pios, & ordinantis ministros, secundùm consuetudinem; sed moderatum, quod non transcendat vnius anni emolumenta. *d. §. sed neque.* quod *c. 1. de Simonia. &* Trid. *vbi suprà* non recipiunt. Episcopis tamen ordinatis *ex Nouel.* 123. *§. pro consuet.* incumbebat enthroniasticum persoluere primo Presbytero vel Archidiacono, inter clericos Ecclesiæ, cui præficitur, diuidendum. satis magnæ quantitatis in ea constitutione per plures distinctiones expressæ. quam vsus tamen abrogauit cleri respectu, suffectis annatis Pontifici soluendis, ad imitationem decimæ decimarum summo Sacerdoti deferendæ. *Numeror.* 18. 8.

8. Quæ per Canones tamen in spiritualibus reprobantur.

Ad eorum quæ diximus considerationem pertinet, quod, si absque hæredibus decuriones moriebantur, succedebat collegium. *C. de hered. decur. nauic.* & ita in Collegijs Ecclesiasticis intestatis succedit Collegium, vt latiùs diximus *in Iuris noui anal. de testament. num. 1. & seq.* Nec in eo differunt, quòd decuriones, si sine prole decederent, quartam bonorum partem curiæ relinquerent. *l. 1. 2. C. quando & quib. 4. pars.* Nam & ita Ecclesiasticos, quæ ab Ecclesia profecta sunt, Ecclesiæ relinquere, non augendis amicis impendere statuit Trid. *sess.* 25. *c.* 1. quare decuriones facultates dissipare solebant potius, quàm curiæ relinquerent. quod & olim in clero frequentius erat, vt splendidiùs & lautiùs viuerent, pro dignitate Ecclesiarum, antequam tanta libertas testandi de acquisitis intuitu Ecclesiæ irrepserat. 9.

9. Collegij intestatis quatenus succeditur.

CAPVT XL.

Non Rixosus.

S*Emper iurgia quærit malus: Angelus autem crudelis mittetur contra eum. Prou.* 17. & iterũ. *Honor est homini, qui separat se à contentionibus.* Nulli sunt Iudici inimici excitandi, aut ex-

aſperandi. ſatis inimicorum dabit officium benè exercitum,quos tamen humanitate placare oportet, & conſtanti paſſim opinione, quòd leges apud eum omne ſemper punctum tulerint, nullum affectio.

§. I.

Non nimis aulicus.

NEque abhorreat ab aula vt ruſticus, ſi quod eò negotium vocet, neque iners otia aulæ negotia ſua faciat. Rara virtus in aulæ negotijs verſantem pium eſſe. Nulla vnquam in ipſius otijs volutantem virtutes in comitatu habere. Infelix talium felicitas, & plerumque in præcipitia declinans. *Status* enim *eorum fragilis eſt ac tenuis, & in voluntate regia ſpes omnis, quibus leuis offenſa ſummum periculum ſit: ſecunda autem res, vile miniſterium.*

§. II.

Non triſtis.

H*Omini bono in conſpectu ſuo dedit Deus ſapientiam, & ſcientiam, & lætitiam: peccatori autem dedit afflictionem, & curam ſuperfluam. Eccleſ.c.*11. Moroſa triſtitia & triſti nocet, & ijs quibuſcum verſatur. *Sicut tinea veſtimento, & vermis ligno, ita triſtitia viri nocet cordi. Prou. c.*25.

§. III.

Modeſtus.

M*Odeſtia fama neque ſummis mortalium ſpernenda eſt, & à Deis æſtimatur.* Tacit. *Annal. lib.* 8.

Oculos ſublimes deteſtatur Dominus. Prou. 6. *Populum humilem ſaluum faciet, & oculos ſuperborum humiliabit. Pſal.*17.

Agricola *virtute in obſequendo, verecundiâ in prædicando, extra inuidiam nec extra gloriam erat.* Tacit. *in eius vita.* Modeſtia ſanè neque temporum iniquitati cedit, neque vigorem excutit. *Sciant,* inquit idem Tacit. *ibid. quibus moris illicita mirari, poſſe etiam ſub malis Principibus magnos viros eſſe, obſequiumq; ac modeſtiam ſi induſtria ac vigor adſint, eò laudis excedere, quò plerique per abrupta, ſed in nullum reip. vſum, ambitioſâ morte inclaruerunt.*

§. IV.

Propoſiti tenax, non peruicax.

SApientis eſt conſilium, opinionem, ſententiam mutare meliori ratione & cauſâ allata, veritatem enim amar, non opinionem ſuam. *Vir impius procaciter obfirmat vultum ſuum; qui autem rectus eſt, corrigit viam ſuam.* L. Minutius Victus *apud Liuium l.* 22. eum ſtatuit primum eſſe virum, qui ipſe conſulat quod in rem ſit: ſecundum eum, qui benè monenti obediat: qui nec ipſe conſulere, nec alteri parere ſcit, eum extremi ingenij eſſe. Nos ſecundam ſortem ingenij teneamus, vbi prima negata eſt.

§. V.

Promiſſi memor.

PRomiſſorum memor & repræſentator ſit. *Non decent ſtultum verba compoſita; nec Principem labium mendax. Prouerb.* 17.

CAPVT XLI.

Veſtitu congruo vtens.

QVamuis enim imperium in virtute ſit, non in decore, vt Alexandrum dicere ſolitum refert Lamprid. ac vt Concil. Trid. *ſeſſ.*14.*c.*6. *Habitus non facit monachum; oportet tamen clericos veſtes proprio congruentes ordini ſemper deferre, vt per decentiam habitus extrinſeci, morum honeſtatem intrinſecam oſtendant. Amictus*, inquit Clemens, *indicat qualis ſit morum noſtrorum conſtitutio.* 1. Decorum commendatur.

Et I. C.[tus] *in l. ſed ſi.* 5. *mancip. D. de vſufruct.* tradit ſeruitia vſufructuarium ſufficienter alere, & veſtire debere, ſecundùm ordinem & dignitatem; alioquin abuti. Clericos quidem Concil. Carthagin. IV. *c.*45. *nec veſtibus nec calceamentis decorem quærere iuſſit. d.*41. *cap. vlt. Qui gloriatur de veſte*, inquit D. Thomas, *ſimilis eſt glorianti de cauterijs, quia per peccatum Adæ vſus veſtium introductus eſt.* & VII. Synodus emendari eos mandat, qui ſe fulgidis, & claris veſtibus ornant. 2. Conueniens habendus veſtitus.

Vt monet vero generaliter Sapiens *Eccl.* 11. *Ne glorieris vnquam, nec in die honoris tui extollaris, quoniam mirabilia opera Altiſſimi. Ita ſpecialiter omne, quod non propter neceſſitatem, ſed propter venuſtatem accipitur, elationis habere calumniam,* magnus ait Baſilius *cap. omnis* 21. *q* 4. & ſeuerius Cyprianus; *Ornamentorum & veſtium inſignia, non niſi proſtitutis & impudicis fœminis congruunt.* Fœminei ſanè ingenij eſt veſtium ornatum quærere: magna ingenia circa eiuſmodi crepundia diſtineri nolunt. *Nihil homini natura, quod neceſſarium ſciebat, fecit operoſum.* Senec. *lib. de conſ. cap.* 11. 3. Non faſtuoſus.

Igitur vtendum veſte communi. *c. ſi quis virorum d.* 30. *Clem. exiui, de verb. ſig.* conuenienter loco & tempori. *c.* 2. *&* 3. *cauſ.* 21. *q.* 4. *c. contra d.* 100. *In veſtitu ſicut in pleriſque rebus mediocritas optima eſt.* Cic. *lib.* 1. *offic. Candidas,* ait Hieron. *ad Euſtoch. & nigras veſtes ſimiliter deuita.* Sen. *ep.* 9. *Non fulgeat veſtis, ſed neque ſordeat. nec affectata ſordes, nec exquiſita mundicia conueniunt.* Hieron. *c. ecce* 41. *d.* & Conc. Gangrenſ. *cap. vlt. Parcimoniam,* inquit, *cum veſte humili non reprobamus: ſicut etiam ornatum præter corporis diligentiam infucatum laudamus: diſſolutos autem & fractos in veſtibus inceſſus non recipimus. cap. parſi. ibid.* Optimè ergo Auguſt. *cap.* 1. *ibid. Quiſquis rebus prætereuntibus reſtrictiùs vtitur, quàm ſeſe habent mores eorum, cum quibus viuit; aut intemperans, aut ſuperſtitioſus eſt. Quiſquis verò ſic eis vtitur, vt metas conſuetudinis bonorum, inter quos* 4. Sed mediocris communiter cuique ordini vſitatus.

vit-

versetur excedat; aut aliquid significat, aut flagitiosum est. In omnibus enim talibus non usu rerum, sed libido vrentis in culpa est.

5. Leges vestiariæ an expediant. Quid igitur locis & temporibus & personis conueniat, diligenter attendendum est. Leges vestiarias locis, personis, temporibus conuenientes dederunt Romani, Lycurgus, Lacedemones, Aurelianus, Chini: Inferioribus sæculis Veneti, Galli, Germani, Politica Caroli V. *art. 9. 10. 11. lata Augusta Vindelicorum* 1548. de quibus latiùs Borel. *de Magist. lib. 1. c. 4.* Pet. Faber Semest. *lib. 1. c. 16.* Ian. Langlæus *Otij semest lib. 1. c. 5.* Priuatis sanè sericas auro intextas in tunicis aut lineis habere aut conficere non licuit. *l. auratas l. nemo C. de vestib. holob. l. 31.* nec in frænis, sellis, baltheis margaritas, smaragdos, hyacinthos, sed alias leuioris pretij dumtaxat gemmas. *l. nulli C. l. 11. nulli licet in frænis, &c.*

6. Iudicibus conueniunt vestes ornatiores. Iudicibus sanè ad tuendam dignitatem, conciliandamque authoritatem, vestimenta, & insignia honorifica à Romanis fuisse attributa constat, easque vestes quibus singulæ dignitates à priuatis secernerentur. Augurales, consulares, senatorias, equestres, paludamenta, trabeam, latum clauum, cingula maiora, minora, togam, &c. quæ *nemo distinctiùs singulis magistratibus tributa explicuit, quàm G. Pancirolus in Commentar. ad Notitiam Dignitatum vtriusque Imperij.* Senatum sanè non licuit ingredi sine veste. Plutarch. *in Mar.* Lamprid. de Alexand. *in animo habuit omnibus officijs genus vestium proprium dare, & omnibus dignitatibus, vt à vestitu dignoscerentur: Sed hoc Vlpiano Pauloque displicuit, dicentibus plurimum rixarum fore si faciles homines essent ad iniurias. Tum satis esse constituit vt Equites Romani à senatoribus clani qualitate discernerentur.* Meminerant Vlp. & Paul. quod scribit Liu. *l. 33. omnia talia discrimina, quibus ordines discernerentur, & concordiæ, & aquæ libertatis minuenda esse.*

7. Si fordueriot, teneretur imminuti magistratus. Congruit tamen Iudicibus conueniens vestium ornatus. Quod si enim in vestibus sordeant, tenentur imminuti Magistratus.

8. Conueniat vestis patria. Ad rationem conuenientis vestis pertinet vt patria sit. Marsel. *in leget. l. 1. c. 23.* quâ relictâ contemptus fertur Alexander, quòd Babylonicam induisset; & ille apud Tacit. *lib. 2. hist. quod versicolore sagulo, braccas, tegmen barbarum indutus togatos alloqueretur.*

CAPVT XLI.

1 *Ritè electus.*

AD honores enim per virtutis viam congruè proueni conuenit. Vnde Symmachus *epist. 14. lib. 1. Benè ac sapienter maiores nostri ades Honoris atque Virtutis iunctim locarunt: commenti esse præmia honorum, vbi sunt merita virtutum.*

Fr. Zypæi Operum Tom. 2.

Florente Repub. populus Romanus officia conferebat, inde candidati, & de ambitu leges: translatâ deinde in Principem potestate, ille solus 1. Electio ad Principem pertinet.

Iura, magistratumque legit, sanctumque senatum.

Ab eo exeunt omnes dignitates, vt à sole radij, inquit Cassiodor. *lib. 6. variar. epist. 23.* quod & decisum *l. 1. D. ad leg. Iul. de ambit. & in feudis lib. 2. tit. quæ sunt regalia.*

Sed tamen solent Imperatores antequam digniora officia conferrent, iudicium requirere à præfectis prætorio. vt videre est *in Nouel. 8. & l. 1. D. ad leg. Iul. repetund. Rectores, inquit, prouinciarum amplitudinis eius testimonio solent promoueri.* quanquam tamen senatui populoque aliquas non limitaneas sortiendas prouincias ad speciem authoritatis relinquerent.

Porrò prouinciarum Rectores, vt plerique militares erant, atque Iuris ignari, solebant peritum assessorem assumere; aliaque minora officia ab eorum iurisdictione dependentia conferre. *Nouel. 35. & passim per tres vltimos lib. Cod.* quædam tamen ab Imperatore confirmari oportebat. *l. probatoria C. de diuers. offic.* 2. Nisi in minoribus.

In municipijs Kalendis Martijs noui decuriones creari solebant, *l. 28. C. T. de decur.* conuocatâ curiâ à duumuiris per nuntium, *l. 2. C. eod.* (tubâ & campanâ, quæ hodie viget, nondum vel inuentâ vel in id receptâ) duabus curiæ partibus præsentibus, *D. de decret. ab ord. facien. l. nomina 46. C. de decur.* adhibito Præside prouinciæ, *l. 1. §. sed etsi D. quand. appell. sit.* nominatione per duumuiros factâ, *l. 2. & d. l. nomin. C. eod.* & suffragijs probatâ, *l. spurij 6. §. fin. D. eod.* maioris curialium partis, *d. l. 46. C. eod. l. quod maior. 19. D. ad municip.* demum à Præside confirmatâ, *l. si quis 59. C. eod.* & per nuntium nominato electione significatâ *d. l. 2.* qui aut munus suscipiebat, aut si fas non erat nominari, ad Præsidem appellabat, *d. l. 2.* nominatus denique in albo scribebatur, *lib. 1. & 2. D. de alb. scrib.* Solâ autem albi proscriptione decurionem minimè factum respondit Herennius, qui secundùm legem creatus non sit, *l. 10. D. de decur.* Defensores autem ciuitatum ita præcipiuntur *l. 8. C. de defens.* ordinari, vt sacris Orthodoxæ Religionis imbuti mysterijs, Romanorum Episcoporum, & curialium decreto constituantur: quod deinde refertur ad prætorianam potestatem. 3. Aut municipijs: vbi decuriones quo ritu creentur?

Belgica Concilia, ni fallor, omnia in demortui fortè locum solent Principi tres denominare, ex quibus ille cui lubitum fuerit gratificatur; egredi tamen ille, cùm videtur, solet nominationem: exceptâ illâ quam fieri contingit à Parlamento Mechliniensi. Cuiusmodi rei rationem Ordines Galliæ sub Carol. VIII. his verbis sanctè comprehenderunt: *que le Roy estant chargè enuers Dieu, de respondre de la suffisance, & idoneitè de ceux, qu'il met aux offices, ne s'en peult mieux descharger, que sur les principaux Officiers:* renouatam desiderantes ordinationem Caroli VI. an. 1404. quâ decretum erat, vt 4. Quo ritu in Belgicis Concilijs?

per Parlamentum officia iustitiæ distribuerentur.

Et ferè minores in Belgio Magistratus,
5. In minoribus Magistratibus? præsertim municipales aliquâ populi nominatione, præsertim in Brabantia, constituuntur, non sine tamen iudicio præcipuorum Principis officiariorum. Ad exemplum ferè *l.7.C.de profess. & medic. lib. 10. Iudicio ordinis*, inquit, *probati, decretum curialium mereantur*. & Romæ Collegium Dialium vacante loco aliquo tres populo Sacerdotes nominabat, vnum ex ijs populus eligebat. Tac. *ann.l.4.*

6. Antuerpiæ. Antuerpiæ Senatores sunt 18. ijdemque annui. Sub finem igitur exacti anni nominat Senatus nouem, populus nouem: horum nomina vnà cum catalogo eorum, qui durante adhuc anno Magistratum gerunt, transmittuntur ad Principem: is exempla vtriusque catalogi mittit ad Episcopum, Arcis-præfectum, & Marcgrauium (cuius officium perpetuum est, & penes quem est potestas gladij.) Ab his Princeps inquirit, quinam ex nominatis digni magis, atque Reipub. vtiles sint futuri; singuli autem pro sua religione rescribunt: tum Princeps nominationem non egreditur: sed miscere solet veteribus nouos, nouisque veteres, designare quinam ex omnibus placuerint. tum designantur bini Consules.

7. In Batauia. Alibi aliter hæc fiunt, atque aliter. vt Hollandiæ morem nostro non admodum dissimilem refert Grotius *in Antiq. Reip. Batauæ c. vlt.* ita tamen vt populi pluriúmve iudicia interueniant. melius quippe omnibus quàm singulis creditur: singuli enim decipere & decipi possunt, *nemo omnes, neminem omnes fefellerunt*, inquit Plin. *in panag. ad Traian.* & Cassiod. *Dignus est*, inquit, *principali iudicio, qui à multis meruit approbari; vni enim acceptum fuisse, interdum gratia est, multis placuisse, iudicium.*

Quio imò Alexander Seuerus, vt refert Lamprid. vbi aliquos voluisset Rectores Prouinciarum dare, nomina eorum publicè proponebat, hortans populum, vt si quis quid haberet criminis, probaret manifestis rebus: si non probasset, subiret pœnam capitis. dicebatque graue esse cum id Christiani & Iudæi facerent in prædicandis Sacerdotibus, qui ordinandi sunt, non fieri in Prouinciarum Rectoribus, quibus fortunæ hominum committerentur, & capita.

Porrò quomodocumque pro more regionis Iudices Magistratúsve constituantur, officiorum codicillos, seu diplomata accipiunt. *l.1.C. Vt omnes Iud.* post quæ sacrilegij instar est dubitare an is dignus sit, quem elegerit Imperator, *l.3.C.de crim. sacrileg. l. sacrileg. C.de diuers. rescript.* quia etiamsi contra leges quis promoueatur, dum scit Imperator, legibus soluit, *l. 57. D. de re iud.* Scire autem præsumitur, quia ad eum examinis cura pertinet, ad quem confirmatio, stabilitio, consecratio. *c. Venerabilem. Codicill. x. de elect. c. qui Episcopus 23. dist. & tot. dist. 64.* 8.

CAPVT XLIII.

An Perpetuus?

Perpetuus an temporalis Magistratus magis conueniat, iam olim disputatum apud veteres, Platonem etiam, atque Aristotelem, & modernos. Bodin. *lib.4.c.4. de repub.* rationes politicas deducit. Consen. *polit. lib.7.c.10.* Besold. *diss. 3. de Magistrat. c.2. n. 5.* & Borel. *lib. 1. c. 12.* etiam quid ferè vbique gentium obtinuerit. In Rebusp. temporarios satius est esse, ne diutina potestate vnus insolescat, & ad tyrannidem vergat; in Monarchia minus est periculi, plus auctoritatis in perpetuo Magistratu.

Sed rectè laudat Loiseau *des offices lib. 1.c.3.* rationem mediam fortuito ab vsu repertam, 1. Datus quàm diu videbitur Principi, potior perpetuo vel temporario. scilicet concessionem Magistratus vsque ad Principis reuocationem. Vnde in Gallia Regijs officiorum codicillis ex formula inseri solet, *tant qu'il nous plaira*: quales tamen ad perpetuos refert Borel. *ibid. n. 69.* In eam rem præclara monitio Cassiod. *variar. lib. 7. c. 2. Sit*, inquit, *in vestro proposito administrationem vnius anni suscipere: nostrum est merentibus tempus augere.* quare & Capitolin. de Antonino refert, quòd successorem viuenti bono Iudici nulli dedit. & Seuerus, (vt de eo Lamprid.) si cui vnquam successorem dedit, semper illud addidit, *Gratias tibi agit Respub.* eumque ita muneratus est, vt priuatus posset honestè viuere. Paul. Æmil. *lib. 1.* refert, quòd Duces ab initio Comitesque à Regibus præficiebantur geotibus, ciuitatibusque, ac, cùm videretur, dimittebantur. deinde inueterauit consuetudo, vt nisi sceleris conuicti abire imperio non cogerentur. inde Officia in hæreditates migrarunt.

In Gallia perpetua reddidisse officia Philippũ Pulchrum, periculosè voluisse mutare Carolum V. & Ludou. XI. refert *vbi suprà* Loiseau, explicatque diligenter prædictum beneplacitum Regium, & Borel. *vbi suprà, num. 77. & seq.* quando morte concedentis sub beneplacito non censeatur expirasse iurisdictio.

Siue autem tempus Magistratus expirauerit, siue successor ei datus sit, non antè tamen cessat eius officium, quàm successor aduenerit. *l. meminisse D. de off. proc.* Borel. *vbi sup. l. 5. cap. 12. n. 64.* numquam dari vacuum debet in Repub. numquam acephala esse illius administratio.

LIBER

LIBER II.

CAPVT I.

De potestate Iudicis.

1. Vnde cœpta potestas?

Nitio generis humani omnes homines naturâ æquales erant, exceptâ œconomicâ parentum in liberos potestate, quam natura ac Deus indidit, alia ferè omnis à violentia cœpit. inde in sacris literis Nemroth robustus venator dicitur. exinde cùm imbecilliores aduersus aliorum potentiam tueri se non possent, potentiorum auxilia implorarunt, & in clientelam eorum se dederunt, defensionemque; hi illorum aduersus alios susceperunt. Ex hoc gentium populorúmve consensu Reges, Dynastæ, Iudices, Satrapæ instituti sunt primùm, atque tributa eis vniuersim potestas omnis defendendi, vindicandique, quam singulis natura permiserat.

Hoc consensu enata publica potestas, diuinâ auctoritate sancita est, ne temeraretur. Vnde illud Pauli, *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit.* Neq; exindè permissum cuipiam sibi ius dicere, vel iniuriam suam vindicare, minùs in alterum potestatē exercere. *Qui priuatus*, inquit lex 3. *D. ad leg. Iul. maiest. pro Magistratu, potestatéve se gessit, lege Iulia Maiestatis tenetur.* Post Reges in partem potestatis venerunt Magistratus atque Iudices, & apud Iudæos quidem tribuni, centuriones, quinquagenarij & decani. qui Moysi dati sunt in subsidium, quo leuius ei foret populum iudicare, partito in eos onere. Singuli autem suos gradatim iudicabant: quicquid autem maius fuerat, referebant ad Moysem. Ita in plerisque regnis, Rebuspub. maiores minoresque Magistratus instituti sunt. de quibus illud Apostoli; *Subditi estote Regi, tanquam præcellenti; & Ducibus* (id est Magistratibus) *tanquam ab eo missis.*

Magistratus, inquit Festus, *à magistrando dicti sunt.*

2. Vnde dictæ? *Potestatis verbo imperium in Magistratu significatur*, inquit lex, *significatur de verb. signif.* Maiores Magistratus cum imperio & potestate erant. *l. 32. D. de iniur. l. 2. D. de in ius vocan.*

3. Quotuplex? Imperium ius gladij eminentius continebat, atque à populo nominatim, vel Principe dabatur: non iure Magistratus. *l. 1. D. de off. eius cui mand. est iurisd.* Guiac. *lib. 21. obseru. cap. 30.*

Alijs mixtum imperium & iurisdictio competebat, quæ sine modica coërcitione non est. *l. vltim. d. tit.* Alij propriam iurisdictionem non habebant; sed tantùm iudicandi facultatem. *l. vltim. C. vbi & apud quos rest. in int. post.* at hi Magistratus non erant, sed iudicare tantùm iubebantur; sententias exequebantur ipsi Magistratus; tribunal illi non habebant, sed de plano iudicabant; non vtebantur prætorijs verbis, *do, dico, addico*; sed mandanti Magistratui ea reseruabantur.

Legis virtus est *iubere, vetare, permittere, punire, l. legis. D. de leg.* Eadem virtus est Magistratus, qui viua lex est; iubere item vocari, iubere prehendi, iubere iudicare. non hæc illi possunt, qui magistratu non funguntur. Inde Cicer. 3. *de leg. Hæc vis est*, inquit, *Magistratus, vt præsit, præscribatq́; recta, & coniuncta cum legibus; vt enim Magistratibus leges; ita populo præsunt Magistratus.* vereque dici potest Magistratum legem esse loquentem; legem autem mutum Magistratum. 4. Quæ virtus potestatis?

Igitur Magistratus supra potestatem eis concessam, aut extra prouinciam eis commissam priuati sunt. *l. vlt. D. de Iurisdict. omn. Iud.* ideoque oportet vt quicumque causam habuerit, à suis Iudicibus iudicetur, & non ab alienis. 11. *q.* 1. *c.* 7. 9. *q.* 2. *c. in Galliar.* 25. *q.* 2. Peregrina iudicia generali sanctione prohibentur, quia indignum est, vt ab extraneis iudicentur, qui comprouinciales, & à se electos debent habere Iudices. nisi fuerit appellatum. *c. peregrina. & seq.* 3. *q* 6. *Nullus*, inquit Calixt. *c. Nullus* 9. *q.* 2 *alterius terminos vsurpet, nec alterius parochianum iudicare, aut excommunicare audeat. Maledictus* enim, inquit lex *Deut. c. 27. omnis est qui transfert terminos proximi sui. Per alienam*, inquit Greg. *c. 1. caus. 6. q. 3. messem transiens, falcem mittere non debet: falcem ergo iudicij mittere non potest in eam segetem, quæ alteri videtur esse commissa* 6. *q.* 3. *cap.* 1. 3. *q.* 6. *cap.* 14. *d.* 71. *cap.* 2. 6. *q.* 3. *cap.* 2. 11. *q.* 1. *c.* 39. Inde enim indignatur Paulus *ad Romanos c. 14. Tu quis es, qui iudicas alienum seruum?* Rectè dicunt Philosophi, omne agens debere intra sphęram actiuitatis habere patiens, vt in illud agat. & Theologi mortiferi reatus eum damnant, qui vsurpat iudicium, ex maledicto translati termini; sed & nullius momenti esse leges nostræ voluerunt quicquid à non competente Iudice decretum fuerit. *C. si à non competente.* Ex quibus id conficitur, vt sicut eum, qui iudicare debet, Magistratum esse oportet; *l. eum D. de iurisdict.* ita quoque eum Magistratum esse non sufficit; nisi sit & eius personæ, & rei de

5. Extra mandatam potestatem priuati Iudices.

6. Non possunt aliena vsurpare.

qua quæritur. non igitur assessor, aut Iudex pedaneus in potestatem Magistratus transilire poterit: non cui iurisdictio mixtumque imperium demandatum, merum arripere, atque exercere poterit: non cui datum imperium in ciues, poterit arripere in milites: neque versâ vice. *l.* 2. *C. de offic. milit. Iud. l.* 1. *C. de off. præfect. vrb.*

7. Præsertim merum imperium quod disertè dandum. Nec merum quidem imperium concessum olim intelligebatur, nisi disertè demandatum esset. & in libera adhuc Repub. parcè de capite ciuis Romani statuebatur, & magnâ ceremoniâ populoque conuocato: sed cùm res ea difficilis esset, designabantur qui causas criminales cognoscerent, qui deinde Iudices quæstionales vocabantur. Sed quibus exercitus & res militares committebantur, etiam merum imperium dabatur. *Demus*, inquit Cicero, *in Philipp. imperium Cæsari, sine quo res militaris geri non potest.* & quidem eiusmodi imperium in milites ordinarijs legibus solutum erat. Polibius *lib.* 6. *de re milit. & domest. Rom. discipl.* adeoque in caput militis statuere poterat, qui exercitui imperabat, sine solemnijs aliàs consuetis. nam res militaris moram non patitur, nascente coniuratione, secessione, seditione militum, aut hoste imminente.

8. Semper videant an sua sit iurisdictio an & res subiecta. Ad officium ergo pertinet eius qui iudicaturus est, ante omnia cognoscere an sua sit iurisdictio, an causa, & reus ad eum pertineat. Sapientis Iudicis Cicero inter cætera esse dicit, animaduertere quâ lege reus citetur, de quo reo cognoscat, quæ res in quæstione versetur. nam nec quempiam litigatorum sententia à non suo Iudice lata constringit. *l. vltim. C. si à non compet. Iud.* quod si de causa & crimine, de quo cognoscere Iudex non poterit, statuerit, & quod gestum erit non subsistet, & in Iudicem ipsum actio dabitur. Cicero eò quòd consul supra quam potestate eius dicebatur comprehensum, statuerat; exilio & bonis mulctatus fuit.

9. Potestatem termini maximè seruandi, vbi officia veneunt. Rectè in Gallia vbi officia magno veneunt, adeoque qui ea obeunt non vt onera ea amplectuntur, quales diligentiam suam non vltra necessitatem porrigunt, sed vt frugifera munera possident, ideoque libenter terminos suos in vicinum agrum proferunt. Franciscus I. & Henricus II. etiam respectu Notariorum (qui quandam ibi voluntariam iurisdictionem exercent in contrahentes, & potestatem eos damnandi habent in id quod conuenerit, iuxta *l. si conuenit. D. de re iudicat.*) decreuerunt; *Qu'il ne leur est loisible d'entreprendre sur les limites les vns des aultres, &c. à peine de nullité, & de tous despens, dommages, & interests des parties, & encores de rendre le quadruple de l'emolument.* Neque Iudicem excusat, quòd in ius vocati venire debeant, & priuilegia sua allegare. *l.* 2. *D. si quis in ius vocat. & l.* 5. *D. de iudic.* agunt enim eæ leges de ijs, qui priuilegia habent, quæ priuata sunt, & facti, quæ licet Iudici ignorare. sed d. lex vlt. *C. si à non compet.* & lex *extra territorium D. de iuris.* loquuntur de notorijs districtuum, territoriorumque terminis, publicis causarum personarumque legibus.

10. Iudici excedenti notoriè obsisti potest. In notorijs Iudicum excessibus cuilibet obsistere tanquam priuatis licet, qui aliàs crimen læsæ maiestatis incurreret. *l. quisquis in verb. cuiuslibet qui nobis militat. C. ad leg. Iul. maiest. Extrau. qui sunt rebel. in lib. feudo.* Benè Clarus, *lib.* 9. *tit. crimen læsæ maiest. vers. quaro etiam.* Magistratus enim sacri sunt, atque inuiolabiles lege Horatiâ *de sacrosanctis magistratibus.* Quamuis autem Præsides cùm excesserunt prouinciam, priuati loco sunt: *l.* 3. *D. de off. Præsid.* Proconsules tamen extra vrbem, vbique proconsularia insignia gerebant; & vbique exercebant iurisdictionem voluntariam, quamuis non contentiosam. *l.* 1. *&* 2. *D. de off. proconsul.* Quam differentiam doctè notauit inter Præsides & Proconsules Cuiac. *obseruat. lib.* 20. *obs.* 37. tamen communiter obtinuit, vt credantur Iudices extra territorium voluntariam exercere iurisdictionem, non contentiosam, esto hi differant in honorum insignibus, in inchoando magistratu, aut deponendo.

11. Defensores de quibus cognoscebant. Pro sua igitur quemque iurisdictione officium exercere conuenit, non eam excedere. Defensor ciuitatis in minoribus causis, id est de quibus vsque ad 50. solidos acta iudicialia conficit, cæteras verò quæ dignæ forensi magnitudine videntur, ordinario insinuat Rectori, *l.* 1. *C. de defens. Ciuitatu.* (neque enim pro hac summa adire poterat Præses, nisi per appellationem, *§. & Iudicare de defens.*) Parentis vicem plebi exhibet, descriptionibus rusticos, vrbanosque non patiens affligi. *l.* 4. *ibid.* nihil sibi insolens aut indebitum vindicans, nominis sui tantùm fungitur officio, nullas infligit mulctas, sæuiores non exercet quæstiones, plebem & decuriones ab omni insolentia & temeritate tuetur. *l.* 5. ferè instar Tribunorum plebis, quales olim erant. vbi latronum feruet insania, adest disciplinæ, nec sinit crimina impunita coälescere. *l.* 6. oblatos sibi reos in ipso latrocinio, homicidio, stupro, raptu, adulterio deprehensos, expresso crimine, cum his, à quibus fuerint accusati, mox sub idoneo persecutore ad iudicium dirigit. *l.* 7. leuia crimina audit, & punit. *§. audient. Authent. eodem. d. leg.* 7. sine eius iussu aut Præsidis nemo in custodiam conijciebatur. *l. neminem.* 11. *C. de Episcop. audien.* solerter curabat possessores maioribus ponderibus, & mensuris à susceptoribus minimè prægrauari. *ibidem.* apud eum testamenta, donationesque insinuabantur. Iudiciorum acta fiebant, *l. penult. eod. §. nulla in Auth. eodem.* in archiuum deferenda & à catie & corruptione seruanda. *§. præcep. ead. Authent.* tumultus sedabat, plebem curabat. *§. deinde d. Authent.* tributorum exactoribus opitulabatur, quasi Præsidis vices gerens. *d. §. deinde.*

Eodem modo Præfectus vigilum de incendiarijs, effractoribus, furibus, raptoribus, receptoribus cognoscit. nisi si qua tam atrox tamque famosa persona sit, vt Præfecto vrbis remittatur. *l.* 3. *de Offic. præf. vigil.*

12. De quibus Duumuiri. Duumuiri etiam suos limites habebant, & Magistratus municipales vocabantur. *l. fin. C. de*

de Iudicijs. l. 1. & 2. C. de magist. 25. D. ad municipal. & sicut Consules alternis diebus duodecim, ita Duumuiri alternatim binos fasces præmittebant. Vsque ad certam summam iudicabant. *l. 4. §. si verò. D. de damno infecto l. 28. ad municipal.* ea quæ magis imperij sunt quàm iurisdictionis, exercere non poterant. *l. ea quæ 26. D. ad municip.* si tamen ita conuenissent litigantes, de maiori summa apud eos agi poterat. *l. inter 28. D. ad municipal.* Actorum etiam conficiendorum potestate vtebantur, *l. 2. C. de magist. municipal. l. curent. D. de testibus. l. Iub. 6. de defens. ciuit.* Pignora etiam capi ob executionem rei iudicatæ Duumuiri iubebant. *l. quemadm. 35. §. penult. D. ad leg. Aquil.* Seruos modicè castigabant, fugitiuos ad Præsidem transmittebant. *l. 4. D. de seruis fugit.* Liberos carceribus mancipandi, & innocentes dimittendi facultatem habebant. *l. magist. 22. D. de iuridic. indit. l. si quis 52. § si fugitiui. D. de furt.* An puniendi potestatem habuerint, Accursius alijque controuertunt; exercuisse ex actis Martyrum constat. Tutores dabant, si pupilli facultates quingentos solidos non excederent, *§ penult. inst. de Attil. tut. l. 3. §. de tutor. & curat. dat. ab his. l. sancimus in curationibus 30. C. de Episcop. audien.* ditioribus verò pupullis tutoribus à Præsidibus datis.

13. Curator Reip. fundos, ædes, & publicam pecuniam lurabat. *l. 1. §. 1. D. quod cuiu'q.* mulctandi ius non habebat. *l. 5. C. de modo mulct.* prædia ciuitatis locabat, publicas res à priuatis occupatas vendicabat. *l. 3. §. 1. D. de administrat. rer. ad ciuit. pertinen.* publicas ædes, & balnea quæ restauratione indigebant, redemptoribus sarcienda locabat. *l. vlt. §. 2. D. de curat. Reip.* aut ipse refici iubebat. *l. vlt. §. hic quoque. D. de muner. & honor.* quotannis rationem reddebat, *l. vltim. §. 8. D. de administ. rer. ad ciuit. pertinent.*

Curator Reip.

14. Curator Kalendarij pecuniam publicam fœnori locabat. *l. 1. D. quod cuiusque. l. Gaius 11. D. de vsuris. l. vltim. §. 2. de muner. & honor.*

Curator Kalendarij.

Hodie huiusmodi officia, vt pleraque alia Romani imperij, ad præcisam rationem vix vlla habent respondentia, alij mores alios limites posuerunt. Vt id generatim tantùm monendum sit; vt quisque demandatam functionem quàm diligentissimè obeat; negotia alijs commissa ne interturbet; alienæ rei ne se immisceat.

Sed & hic locus moneret dicere de potestate Ducum, Marchionum, Comitum, Baronum, Dominorum altæ, mediæ, infimæ Iustitiæ, vt loquimur iam pridem; sed tractatus is extra instituti nostri præscriptum excurreret; & eas partes omnibus ademit Loiseau *des Seigneuries d'Offices*, nec malè executi sunt Borell. *de Magist. l. 4.* atque sexcenti alij, qui in libros, aut materias feudorum scripserunt.

CAPVT II.

De Honore.

Potestatem honor comitatur, cùm sicut potestas ita honor omnis sit à *Domino Deo virtutum*, ab eoque vt fonte promanat in Reges, Magistratus, Iudices. Deo debetur, & ob illum potestatibus per illum ordinatis. *Omnis enim potestas à Deo est.* Paul. *ad Rom. 13.* ex eaque honor profluit, vt à sole lumen, sed maximè lucet in ijs, quorum vitia, vt nubes, lumen non impediunt, qui dignitatem criminibus non prostituunt, *l. Curial. de decur. lib. 10. Cod.* qui in dignitate suâ vim & ius Magistratus non demunt. *ita Linus.* qui Magistratum non pecuniâ, aut fautoribus, sed virtutibus ambiuerunt: qui non auratis alis, vt loquebatur Euripides, volare contendunt: *Hac enim res ipsa*, inquit Seneca *Epist. 115. quæ tot Magistratus & Iudices facit, pecunia, ex quo in honore esse cœpit, verus honor cecidit, mercatoresq́ & venales inuicem facti, quærimus non quale sit quidque, sed quanti.* malè illud semper recinimus; 1.

Honor potestati inest, præsertim si non auro, sed virtutibus comparetur, retineatur.

Aurea nunc verè sunt sæcula; plurimus auro
Venit honos.

Officijs ergo publicis ita honos inest, vt & latinè, & in Iure officia ipsa honores dicantur. *tit. de muner. & honor. Honor*, inquit Calist. *in l. 14. eod. est administratio Reipublicæ cum dignitatis gradu.* quam non malè inuersam voluit Loiseau *l. 1. de off. c. 1.* vt sit dignitatis gradus cum administratione Reip. Honorem seruat Magistratus, si innocenter vixerit. auget etiam, si virtute excelluerit, actionesque omnes illius à virtutis lineis ductæ videantur. *Authoritatem*, inquit lex, *obseru. de offic. Præs. dignitatis suæ ingenio suo augeat.* 2.

Magistratui honoris causâ assurgere, & de via cedere oportet. ideo Fasces eis dati, secures, lictores; eorumdemque numerus pro gradu dignitatis. Hinc de Tiberio imperium inchoante; *Consulibus assurrexit, & decessit via.* didicerat ab Augusto Iulij Cæsaris contrario exemplo instructo: qui *apud Sueton. præcipuam & inexpiabilem inuidiam sibi mouit, quòd adeuntes se cum honorificentissimis decretis vniuersos Patres sedens pro æde Veneris genetricis excepit.* 3.

Dignitatem suam vt suis ipsi vitijs obscurare non debent, ita nec pati, vt ab alijs imminuatur, sed insolentes compescere conuenit. *l. 15. §. vnde quærit D. de iniur. l. 1. D. si quis ius dicenti.*

Seuerus, cùm in Africa legatus esset, eum cædi iussit, qui temerè eum amplexus erat: Tribunus Vectium occidi, qui transeunti non assurrexerat: Aman Mardochæo crucem parârat, quòd aulâ exeunti non assurrexerat: Fabius filius Consul patrem obuium equo descendere iussit; cui pater; non se despexisse in filio dignitatem, sed experiri voluisse, an eam tueri 4.

Non criminibus deteratur, nec imminuant ipsi Iudices aut ab alijs minui patiantur.

tueri poſſet. Vnde rectè apud Agellium *lib.* 11. in publicis locis, atque muneribus, & actionibus patrum iura cum filiorum, qui in magiſtratibus ſunt, poteſtate collata, interquieſcere paululum & conniuere, ſed cùm extra Remp. in domeſtica re & vita ſedeatur, ambuletur, in conuiuio familiari diſcumbatur, tum inter filium magiſtratum & patrem priuatum, publicos honores ceſſare, & genuinos exoriri.

5. Honores inuicem ex gradus ac temporis ordine deferaut.

Semper ergo in publicis ſeſſionibus, & proceſſionibus, atque vbicumque publica lux magiſtratus fulgere debet, ita eum habere conuenit, ne incuſari poſſit imminuti Magiſtratus: ita minoribus ſe præferat, vt maioribus cedat, inter pares prærogatiuam temporis obſeruet. *t. vt dignitatis ordo ſeruetur, lib.* 12. *Cod.*

Etenim manifeſtè decretum eſt, eum eſſe potiorem, qui præceſſerit, & illum ſubſequi quem recentius probauerit examen. *l.* 1. *de præpoſ. ſac. cubic. lib.* 12. *Cod. Quis enim*, inquit lex 1. *de conſul. lib.* 12. *in vno eodemq́, genere dignitatis prior eſſe debeat, niſi qui prior meruerit dignitatem? cùm poſterior, etiamſi eiuſdem honoris prætendat auſpicia, cedere tamen eius temporis magiſtratui debeat, quo ipſe non fuerit. Sit igitur*, ait lex 2. C. *de præfect. prat. ſedes prior antè prouectis, locus conſpectior, decernendi loquendiq́, facultas antiquior, cui eſt ſplendor adepti Magiſtratus vetuſtior.*

Id quod generatim obtinet in officijs, *l.* 1. *de præfect. prat.* militijs, *d. l.* 1. *de præpoſ. ſac. cub.* ordinibus, *l.* 1. C. *de alb. ſcrip.* etiam poſt depoſitum magiſtratum, *d. l.* 1. *de conſul.*

Et quanquam dicta lex 1. *de offic. prat.* tempus promotionis & adeptionis codicillorum reſpiciat, tamen moribus noſtris tempus adeptæ poſſeſſionis, atque inſtallationis (vt vocant) magis attenditur. nam tunc incipit in actu poſitus peragere adminiſtrationem. quam conſiderat lex vlt. C. *vt dignitat. ordo ſeruetur*, ita vt quamuis ius dicendæ ſententię nondum ſit adeptus, tamen prærogatiuam temporis retineat, & fructibus officij potiatur. *l. ſpurij. §. minor. D. de decur.* Adeò quidem hæc obtinent, vt ſi quis dignitatem reſignauerit, & poſtmodum rurſus adeptus ſit, locum retineat, quem vltimò accepit. Anglæus *lib.* 7. *otij ſemeſtris, cap.* 8. non tamen ſi ad tempus tantùm iuſſus fuerit abſtinere delatus, eoq́; ceſſante ad prius collegium redierit. *l. maior de dignit. lib.* 12. *Cod.*

6. Honoris cauſa inuenta inſignia Principum ac magiſtratuum, & quæ?

Porrò quia populus externo ritu capitur, vt ſua veneratio Principibus & Magiſtratibus conſtet, inuenta ſunt Monarcharum & magiſtratuum inſignia, nobilis ceremonijs ratio Imperatoris eligendi, Regis creandi, Monarcharum vnctio & coronatio, ſceptrum, diadema, diuina nomina, & honores, apotheoſes, adoratio purpuræ, dexteræ oſcula, vota pro Principibus nuncupata, per vitam Imperatorum iuramenta, lampades, & foculus, ignes prælati, feſtiuitates, oraria, plauſus, & ſi qua alia Regum & ſublimium Principum decora: adde

Et ſellam regni, trabeamq́, inſignia noſtri.

Sub Principibus Magiſtratui pro gradu cuique etiam ſua inſignia erant, quo ſpectabilior videretur. in primis toga prætexta, id eſt, purpurâ circumtexta, & cum ſecuribus faſces prælati, & ſella curulis.

Maiores quidem Magiſtratus prouinciarum, vt Præfecti, Proconſules & vicarij, mulierum imagines habebant, quæ prouincias ipſis ſubiectas inſinuabant; alij oppidorum. Prætereà codices, qui librum mandatorum repræſentabant, & vultus Principum auratæ pilæ præfixos: alijs ſigna rerum quas tractabant, vultus Principum, Magiſtratibus in publicum prodeuntibus præferebantur, *l.* 4. C. *de Iniur. l. Capital. §. ad ſtatuas D. de pœnis.* Caſſiodor. *l.* 6. *variar. in formul. conſul. Vultus etiam*, inquit, *regnantium geniata obſequij pompa præmittis.* vt hodie Archipræſules & Patriarchas præit crux Domini argentea. *cap. antiqua de priuileg. Vt ſciant*, inquit Iuſtinian. *Nouell.* 24. §. 1. & *Nouell.* 26. §. 26. *Magiſtratus, quomodo oporteat eos prouincias gerere, viſum eſt nobis non ſolùm tradere ſymbola, ſed etiam præſcribere, quomodo Magiſtratum adminiſtrare debeant.*

In auditorio etiam quo tempore cauſas audiebant, ad augendam maieſtatem Principum, cereos, ſeu lampades accendebant. Simile eſt quod iuſſit Iuſtin. vt ante ſedem iudicialem ſacroſancta deponerentur Euangelia, & ibi ab initio litis in omnibus cognitionibus vſque ad terminum, & prolationem ſententiæ permanerent. *l. rem non nouam in fin. princ.* C. *de Iudic.*

Omnibus item Iudicibus cingula dabantur; maiora, minoráve pro eorum gradu; ſine quibus Principem adire non licebat. nam *veneranda*, inquit Iuſtin. *in §. illud de Appell. in Auth. vetuſtatis auctoritas ita Magiſtratus digeſſit, vt alij maiores, alij medij, alij minores eſſent.* & pro eadem ratione numerus erat faſcium, & apparitorum, ſeu cohortalium; qui non gregatim aut bini, ternive, ſed ſinguli alter poſt alterum præcedebant.

Erant & in maioribus vrbibus prætoria, ſiue ædes, in quibus iudicabatur. *Nouel.* 24. *in princip. l. omnes §.* 1. C. *de Epiſc. & cleric. l. prætor.* C. *de oper. pub. l. vlt.* C. *de Off. Rect. prouinc.* in hiſce altius tribunal ad ius dicendum: illi fortè ſimile quare eſt apud Vitruuium, *l.* 5. *c.* 1. neque enim magiſtratus alibi, quàm pro tribunali iudicare poſſunt. *l. pen. D. de iuſt. & iure. l. cum ſententiam vbi Bart.* C. *de ſent. & interloc.* vnde tribunali præeſſe, & pro tribunali cognoſcere dicuntur. *l.* 1. *D. de Iud. l.* 2. *D. de re iudic.* ſicut & Epiſcopis vt hoſpitium ſit non longè ab Eccleſia præcipitur à Concil. Carth. *c.* 7. *diſt.* 41. quibus tamen quocumque diœceſis loco iudicare, & tribunal erigere licet. *c. cùm Epiſc. de off. ord. in* 6. ſed delegatis non licet habere tribunal erectum. Trident. *ſeſſ.* 24. *c.* 5. reuerſi autem ex prouincijs Iudices ponebant inſignia. *l.* 1. & *vlt. D. de off. Proconſ.* ceſſante cauſâ officij, & fine venerationis. 7. Prætoria etiam ac ſolemne tribunal.

CAPVT III.

De Iure iurando per Iudicem præstando.

1. A Iudicaturis apud omnes gentes præstari consuetum fuit iusiurandum, nec antè iudicia suscipere solebant, quàm id conceptis more maiorum religiosè verbis præstitissent. more militum, qui (vt ait Vegetius) non priùs militare audebant quàm sacramento militiæ addicti fuissent. & postquam sacramento soluti erant, in hostem amplius pugnare non poterant. Vnde Traianum Plinius dicit consulem electum consule seniore iusiurandum præbente, & solemnia verba præeunte, moribus antiquis stetisse. Summa autem iuramenti de seruandis legibus erat. vnde Liuius *lib. 31. Caius Valerius, Flaccus, quem præfectum creauerant, quia flamen Dialis erat, iurare in leges non poterat, Magistratum autem plus 5. dies nisi qui iurasset in leges, non licebat gerere; datus est qui iuraret pro fratre. L. Valerius prætor: plebisq; sciuit, vt perinde esset, ac si ipse iurasset.* & (*Asconius in Verrem*) sortitione facta iurabant in leges, vt obstricti religione iudicarent.

Semper iusiurandum exactum à Iudicibus.

2. Apud Romanos olim in singulas causas forte Iudices legebantur, & mox in leges iurabant. Vnde Iustin. *in l. 14. C. de Iud. Cui*, inquit, *non est cognitum antiquos Iudices non aliter iudicialem calculum accepisse, nisi priùs sacramentum præstitissent?* Calculum vocat tabellas quibus sententiam suam inscribebant. *Cum Iudex sit Metellus*, inquit Cic. *2. in Verrem, tabellam iudiciariam iuratus accipiet.* Iubet autem ibi Iustin. vt Iudices in singulis causis iurent, & se dicit rem non nouam, & insolitam facere. sed tamen nouam facit, quoad Iudices, qui non in singulas causas, sed in annos aut perpetuò dantur. vnde ibi Cic. *Cùm prætor fueris, non iurabis, quia non est moris.*

Romæ olim in causas singulas.

3. Conceptis ergo verbis, & tactis sacrosanctis Euangelijs, *l. rem non nouam C. de Iud.* (quia, vt Symmachus *lib. 10. epist. 54. licet omnia Deo plena sint, plurimum tamen valet ad metum delinquendi præsentia religionis vrgeri*) iurabant Magistratus in leges, & quod iustius & æquius videbitur, se facturos. *Auth. hodie. C. de Iud.*

Conceptis verbis ad S. Euangelia.

4. Iurisiurandi exinde formulam sancit Iustin. *in Auth. vt Iudices sine quoquo suffragio. §. sic igitur.* & pleniùs *in Auth. iusiur. quod præstatur de his, &c. & in Auth. de mandat. Princip. §. oportet.*

Ex formula Iustin.

Quò & pertinet toto Iudicij tempore seruatas sacros. litteras in loco Iudicij ante sedem Iudicialem, *sic*, inquit Iust. *d. l. rem attendentes ad sacros. scripturas, & Dei præsentia consecrati ex maiore præsidio lites diriment: scituri quòd non magis alios iudicant quàm ipsi iudicantur, & etiam ipsis magis quàm partibus terribile iudicium est.*

CAPVT IV.

De Iudicis residentia.

1. Tempus postulat vt Iudex desideratis iam qualitatibus affectus, potestate honoreque donatus, atque iuratus, ad actionem se accingat. in qua primum in partitione operis locum tribuimus iurisdictioni, & litium disceptationi. Itaque cùm extra territorium ius dicenti impunè non pareatur, necessarium est, vt designati Iudices quàm primùm in prouinciam proficisci debeant. Sic & electi Episcopi nisi intra breuia spacia vt confirmentur, & consecrentur satagerint, iure suo excidunt. *Trident. s. 7. c. 9. s. 23. c. 2.* atque inde Iudices residere intra prouinciam, territorium, vrbem sibi creditam, quàm primùm debent. adeò vt nullus prouinciæ moderator vel Romam sine iussione Imperatoria adire possit *l. 9. de off. rectoris prouin.* nec fines prouinciæ excedere, nisi voti soluendi causâ, dum tamen abnoctare ei non liceat. *l. 15. de off. Præsidis.* vt de clericis *c. 7. de cler. non resid.* Conc. Lateran. decreuit, Ecclesiam committi debere tali personæ, quæ residere in loco, & curam eius per se ipsum valeat exercere. quod idem est decretum in Ordinationibus regni Galliæ anno 1560. vt & Iudices residerent intra districtum, & per se officium exercerent, eodemque modo vetitum est, *Ne clerici vel prælati vices suas, vel Ecclesias sub annuo censu concedant.* & antiquis Canonibus, *ne conductiijs presbyteris Ecclesia committatur, sed vnaquaque Ecclesia, cuius facultas suppetit, proprium habeat sacerdotem. c. præcip. 21. q. 2.* Refert Gell. *lib. 3. c. 2.* tribuno plebis nullum diem Romà abesse licuisse. Liuius *lib. 5.* Flamini Diali noctem vnam manere extra vrbem fas non fuisse. Tacit. *3. Annal.* annuam absentiam, & proinde prouinciarum administrationem Dialibus non concedi. Et quamquam antiquitus mandari iurisdictio, optiones sumi, legati sufficí, vel à senatu legi, assessores accipi, & locum tenentes constitui potuerunt, tamen Iustin. *Nouel. 134.* loci seruatores abrogauit, & in defensores ciuitatum eorum functionem transtulit; & iam vetuerat anteà ne causæ omnes, sed nec vllæ integræ committerentur, nisi exiles, & ob magna Magistratuum impedimenta, *l. 2. & vlt. C. de pedan. Iud.* sed nec id suffecit Iustiniano; sed & addidit, vt contestatio nihilominus & definitiuus calculus ipsis Magistratibus incumberet. *Nouel. 6.* Vnde rectè hodie existimatur, ciuslem Magistratum vniuersam iurisdictionem demandare non posse: atque inde fortè accidit, vt in emendato Codice locus datus non sit *titulo de officio eius cui mandata est iurisdictio*; qui in Pandectis extat. Neque titulus *de officio eius, qui vice Præsidis administrat*, contrarium arguit, vtpotè qui non probet Præsidem vices suas

Cogitur intra fines suos residere Iudex.

2. Nec admissis loci seruatoribus.

3. Nec causarum delegationibus ex integro.

commiſiſſe,ſed factum id erat à Principe, aut Præfecto prætorio, Præſide alibi ex eorum nutu diſtento. vt rectè Cuiac.

4. Etſi ſecus in Eccleſiaſt. Officis.

De magiſtratu ciuili ago. nam Epiſcopi & iure poſſunt, & paſſim ſolent iuriſdictionem ſuam vniuerſam demandare Vicarijs, ſeu Officialibus. qui ideò cum ipſis vnum tribunal conſtituere dicuntur. *c. Romana. de appel. in 6.* cuius rei ratio facilis eſt, quia poteſtatem ſuam Epiſcopi à Chriſto Apoſtolis & ſucceſſoribus datam pleniùs poſſident, quàm adminiſtratores Magiſtratuum ciuilium. vt videmus hodie Duces, Comites, Marchiones (qui vt olim nomina officiorum erant, ita nunc ipſius imperij & iuriſdictionis proprietatem implicant,) Magiſtratus, Prætores, Iudices & quorumcumque nominum officiales, ſecus quàm per leges licuit olim, conſtituere, eiſque vniuerſæ iuriſdictionis exercitium demandare.

5. Neque pluribus ſimul officijs imponuntur.

Et quoniam nemo duo loca implere poteſt, & duobus locis in ſolidum reſidere; cuicumque duæ militiæ obtigerunt ſiue ex armatis, ſiue ciuilibus, debet alteram eligere, & alteram deponere. *l. 5. C. qui militare poſſ. l. 12.* ſicuti qui duo Eccleſiaſtica beneficia conſecuti ſunt, quæ vtraque reſidentiam exigunt. *c. de multa. x. de præb.* ſi tamen militia, qua decedendum eſt, inter eas habeatur, quas licet diſtrahere, clementia Imperatoris concedit eam in alium transferre, & pretium conſequi. *d. l. 5.* quod quia in beneficijs ſimoniæ ratio non admittit, per adeptionem ſecundi vacat ipſo iure primum. *d. c. de multa.* ſubtilitas tamen cupiditatis inter conceſſum titulum ſecundi, & additam poſſeſſionem pacificam cum fructuum perceptione, reſignationem prioris, penſione reſeruatâ, indies interijcit: an ſatis ex mente canonum, examinet is cuius intereſt; cùm more maiorum ſemper ſoleat cauſa penſionis à reſeruante adiici: *ne reſignans nimium patiatur diſpendium*; videatque ne ex ſecundo ſimul & primo *nimium affectet compendium.*

6. Vti nec pluribus vnus aſſidet.

Sed nec Aſſeſſorem quem eſſe duorum Iudicum permittit *lex*, *nemo C. de aſſeſſ.* & hodie Conciliorum Inſtructiones vetant ſenatores ab alijs penſiones habere, aut conſulere clientibus.

CAPVT V.

De cauſis Litium.

1. Multæ litium ſcaturigines.

SCaturigines Litium multimodæ ſunt, tum publicarum, tum priuatarum. remedia etiam multa, ſed nulla hactenus tam efficacia inuenta, quæ radicitus noxias eas herbas poſſent euellere, niſi apud eas fortè gentes, vbi neque diuinæ, neque humanæ ſunt leges, ſed omnia regum manu ac Magiſtratuum arbitrio gubernantur. *Regum arbitrio lites dirimebantur*, inquit Dionyſ. *l. 10.* *Peccatum*, vero inquit D. Paulus ad Rom. *7. non cognoui, niſi per legem.*

Vbi ergo publicæ & priuatæ res vt lubitum eſt reguntur, his illiſve addicuntur, haud equidem magnum operæ pretium eſt varios litium anfractus ambageſque auerruncari. Vbi verò ex præſcripto res publica dirigitur, priuatorum Iura legibus diſtinguuntur, vindicantur, poſſidentur; ibi partium conflictus, illarum auxilia in rem ſuam vtrimque deuocantium, atque interpretantium, neceſſariò conſequuntur: Magiſtratuum ac Iudicum interceſſione opus eſt, copiiſque auxiliaribus patronorum, ſyndicorum, procuratorum, ſcribarum, notariorum, ſolicitatorum, aliorumque id genus plurium: qui ſæpè pro corrupta hodie natura vitia ſua ſimul in ſcenam deferunt. vnde vulgatum pridem eſt, multitudinem Legum, Iureconſultorum, ac Medicorum indicia eſſe Reipub. malè habentis. Sed quandoquidem ita cum rebus humanis agitur, vt ſine morbis, ſine litibus eſſe non liceat; illud tantùm ijs, quorum eæ partes ſunt, curandum; vt corpora, vt naturalia, ita politica ſic purgentur; vt noxij humores, qui non omnes tolli poſſunt, ita tamen cohibeantur, vt quàm fieri poteſt minùs numeroſi, minùs periculoſi morbi repullulent; præſentes curentur, futuri reſtringantur: medici in eam rem habeantur optimi, probatiſſimæ medicinæ. Medicos politicos, Magiſtratus inquam ac Iudices priori iam libro deſcripſimus. quales ſi haberi ſemper poſſent, optimè Repub. curanda ſperare non iuberent, remedia, ac medicinæ pro morbis publicis, litibus, inquam, ac cladibus publicis, tertius & quartus liber dabitur: hic porrò ſecundus litibus priuatis; vt quæ eliminari non poſſunt, ita habeantur, vt quàm minimùm noceant, quàm rectiſſimè atque expeditiſſimè peragantur.

2. Reſtringi eas oportet, vbi tolli non poſſunt.

Lis nulla, toga rara refertur à Poëtis ad vitæ beatitudinem. *Qui tecum*, inquit Chriſtus, *vult iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium. Math. 5.* Sic & ridet Martialis Gargilianum;

Ah! miſer, & demens viginti litigat annos
Quiſquam, cùm vinci Galgiliane licet!

3. Laudandi qui eas execrantur.

Vlpianus verecundam cogitationem eius, qui lites execratur, non eſſe vituperandam tradidit. *l. item ſi. § 4. D. de alien. Iud. mut. cauſ.* & Paulus hoc ipſum quod à lite diſceditur in cauſam legitimam tranſactionis eſſe ait, licet res nulla ſit intermedia. *l. in ſumm. de cond. indeb.* *Peruerſi ſuſcitant lites. Prouerb. 16.* Vnde vix vir bonus præſumitur frequens litigator. & ſcrupuloſi quæſtionem mouent, an Chriſtiano liceat litigare. & D. Paulus quidem Corinthios reprehendit, litigantes apud infideles. *1. Cor. 6. Act. 25. c. aliud 19. q. 1.* Sed tamen & Iudicia inſtituit Deus, & Iudices deligendos expreſſit,

4. Non tamen qui habent, ſemper improbi.

Deut. c. 1. Exod. c. 18. Gen. c. 9. & ſeipſum aſſidere profeſſus eſt. *Pſ. 82. Prou. 8.* Neq; quiſquam iniuriam pati tenetur, ac bonorum ſpoliationem, neque ea conſilia amplecti, quæ non ad præcepta pertinent, ſed ad perfectionem Chriſtianam. Non excuſauero tamen pronum ac facilem

lem litigatorem, de re modica contendentem; minùs, quæ plus habeat expensarum, quàm emolumenti; minimè verò eum, qui causæ suæ iustitiam in conscientiæ suæ arbitrio non priùs examinauerit, ac ne priuato affectu obcæcetur, virum probum, Aduocatum comprimis eruditum, cui genuinum controuersiæ suæ statum veridicè explicet, consuluerit: tum porrò expenderit, an ius, quod ex facto pendet, probare Iudici poterit. ne illum aduersariumque molestiâ, semetipsum sumptibus inutilibus afficiat. Tandem cùm neque tentatâ concordiâ componi res poterit, ita in litem descendat, illusque telam pertexat, vt non tantum nihil, quod iniustum sit, committat, sed quaquà fieri poterit, charitatem fraternam nullatenus offendat.

5. Meum ac Tuum prima causa litium. Plerumque enim ad hæc ciuilia duella deuenitur ob humana vitia, & maximè cupiditatem, quæ terminos *Mei* ac *Tui* numquam satis obseruet. mens auari semper aurum, semper argentum sitit, semper reditus computat, *c. sicut hi. dist. 47.* diuitias, litium primitias, per fas & nefas, per lites quærit. *c nonne velis. dist. 37. Vnde bella & lites in vobis*, ait D. *Iacob c. 4. nonne hinc? ex concupiscentiis vestris, quæ militant in membris vestris?*

6. II. Ignorantia. Accedit ignorantia, veritatis, & iustitiæ inimica, iusti atque æqui ignara, quæ litigantes in tenebris Andabatharum more pugnantes simul committit: quæ si bonâ fide tantùm errat, quamquam nec satis consultauerit; si non aliquâ veniâ, minori tamen irâ digna est, quam quæ est affectata. *Cunctae*, inquit Cicero *de leg. consulunt, an lex sit, quæ suo passit suffragari appetitui, & cupiditati. quo fit, vt ipsa, non Iudices periti, viam litigiis præstent.* eoque laborare soleant, qui cùm de iure non satis gustarint, de puluere practico nonnihil sordidi, penè æstimant se nihil nescire, longè ab iis diffiti qui cùm iuuentam & senium in studiis consumpserunt, semper tamen exclamant, *Quantum est quod ignoramus!*

7. III. Paupertas. Succenturiatur proximè his causis litium paupertas: eas gignit, ab iisque & ipsa gignitur, mater litium, & filia litium.

Magnum pauperies approbrium iubet
Quiduis & facere, & pati.

Multa sunt, inquit Lactant. *lib. de Ira Dei. c. 20. quæ ad peccandum inuitant, ætas, violentia, egestas, occasio, natura.* Sed & vice versâ diuitiæ inflant, superbi alios, iustitiamque despiciunt, in lites voluuntur,

Stultitiam patiuntur opes.

Sed & pauperes Iuris subsidiis pro libidine litigandi abutuntur. cùm enim sciant Iudices debere pauperem iuxtà ac magnum iudicare, eique procuratorem & adnocatum dare, temerarias lites mouent; nihil detrahi sibi, accedere autem iure vel iniuriâ seu transactione extortâ posse iactant; damnum non pati, lucrum facere posse: quæ improbitas, si quando detegatur, seuerè est punienda, nullo pauperum priuilegio digna.

8. IV. Ebrietas. Denique apud Septemtrionales populos, quos climatis frigus aduentitio calore aliquando tefici suadet, poculorum frequentia sæpiùs rixas, pugnas, lites creat. Ebrietas comes est furoris. *c. venter 37. dist. c. sanè 15. q. 1.*

——— Vt cuique libido est,
Siccat inæquales calices conuiua, solutus
Legibus insanis.

Sed verò, quod sequi non tarò solet,

Natis in vsum lætitiæ scyphis
Pugnare, Thracum est. si modestè scyphi porrigantur, moderatè epotentur, sæpè solent animos conciliare, rancores euellere, odia remittere, iniurias tollere, lites exscindere. sed eiusmodi remedium isti malo adhibendum est, quàm cautè tractanda nouacula.

9. Malitia litigantium. Propriùs autem litem parturit & educat malitia partium litigaturientium, & subsidiariorum. Anthon. Faber *l. 9. C. tit. 22.* duas fere statuit causas: Primam, quòd aduersarium neuter inuitet ad concordiam; Alteram, quòd ita litem tractent, quasi rerum suarum vltima cura sit, ac breuiorem vitam, quàm litem malle videantur, improbo ac malitioso ingenio, inuitis legibus, & Magistratibus eam protelent. De concordia semper tentanda *l. 1. c. 26.* latè diximus. Tela Iudicij, vt sine vitiis forensibus texatur porrò semper est cauendum. malitia sanè, & nequitia generatim abesse debet, atque à Iudiciis calliditas omnis, versutia, atque dolus. cui accedit calumnia, quæ propriè est in litibus per fraudem & frustrationem vexatio. *l. si calumitur de verb. sign.* vnde iura malitiæ ac calumniæ absturæ iuramentum prædicant. & videt Martialis;

Et delator es, & calumniator,
Et fraudator es, & negatiator,
Et fellator es, & lanista; mirar
Quare non habeat, Vacerra, nummos.

Apage qui ita litigant, ideo litigant. Vetat D. Paulus *1. ad Thessal. 4.* nequis opprimat, aut circumueniat in negotio fratrem suum. Neque verò dolo, & malis artibus causam quamuis bonam licet tueri, nisi admodum circumspectè; atque ita omnino, vt prudentia serpentina numquam comitem non habeat simplicitatem columbinam. *quæ de re Couar. latè, t. Var. 2. aliq.*

10. Vt falsitas, mendacium, simulatio. Falsitas, mendacium, simulatio omnino à Iudiciis absint, testes falsi, & instrumenta, quin & allegationes, quæ vero non fubniti sciantur, sed & illa arcana, quibus aliud dicitur, aliud intelligitur. *Vir bonus*, inquit Gellius, *lib. 11. c. 11. præstare debet, ne mentiatur; prudens, ne mendacium dicat.* & Plautus *in mercat. Mihi scelus quoque videtur, ma petenti proloqui mendacium, in aliis vanitas, inconstantia, stultitia.* Et mentiri quidem in Iudicio mortale, nisi à circumstantia excusetur,

tur,peccatum eſſe multi tradiderunt.*in c.nequis arbit.22.q.2.c.quiſquis.11. q.3.c.1.de crim. falſi.* Socrates ſanè mori,quàm mendacio ſe excuſare maluit: & Papinianus, quàm fratricidium defendere falſo iure: & Thomas Morus,quàm regio diuortio iniuſtè aſſentiri, vt alij tum aſſentatores.

10. Vt litigantes laborant ſuis vitijs ita & qui eis ſubſeruiunt.

Nunc Porrò quod attinet ad ſubſidiariorum vitia, credendum eſt non deeſſe qui partium affectus induant, inſtillent ipſi, ac nutriant,

Queis lites pendêre diu, vindemia quadam eſt.

Quibus, vt deſcribit Caſſiod.oculi Argi, manus Briorei, Sphyngarum vngues, periuria Laomedontis, Vlyſſis argutiæ, Sinonis fallaciæ, fides Polymneſtoris. qui in litibus nihil curant præter burſam hydropicam; clientes exugunt; vt

Non miſſura cutem, niſi plena cruoris, hirudo;

qui *docuerunt linguas ſuas loqui mendacium*, qui nec litigaturos ad litigandum inducunt,iniuſtam cauſam vt iuſtam ſuadent,lites ex litibus ſerunt, cruda adhuc ſtudia vt Apollines vendicant, contitijs & ſtrophis litigia cumulant, procacitata ac maledicentiâ animos exacerbant, piraticâ pactione quotam ſtipulantur, multis inuolucris, incidentibus quæſtionibus, exceptionibus incompatibilibus, ſupplicationibus non neceſſarijs, falſis criminibus aduerſus teſtes obiectis, malitioſis Iudicum recuſationibus,præuaricationibus lites agunt, & augent.

Sed & Procuratores ſunt quidam concinnatores litium, accipitres pecuniæ,mures aliena rodentes, rabulæ, ad rauim vſque vt Stentores clamantes,vultures togati,corui fori,ſycophantæ, Phormiones. quibus ſuccedunt litium inſtitores, ſeu ſolicitatores,Octauio Veſtrio Ianizari dicti,cautelarum architecti,conſiliorum inquiſitores ſubtiles, & detectores.

Succenturiantur & Notarij; quorum ſæpè imperitæ notæ armamentaria ſunt litigantium; pereunt contrahentium & teſtantium voluntates, dum ſæpè clauſulas, quarum vim ignorant,actui contrarias,aut à mente contrahentium alienas, inſtrumentis ſuis inſerunt, ſermonem ambiguum proferunt.

11. Ignorantia & negligentia Iudicum,

Ad extremum Iudicum ignorantia, & negligentia,qualitatumque,quas priori libro exegimus,defectus,litibus alendis ſubſeruit; quarum protelationem illis Iuſtinianus *in l.properandum C.de Iud.* non parum affricat. *Nullus*,inquit, *tam audax inueniatur, qui poſsit inuito Iudice litem protelare.* Rapaces, violentos, ac ſordidos omitto, & pretio addictam fidem, atque religionem habentes. *Omnium*,inquit Cicero, *rerum turpiſsimum, maximeq́, nefarium, ob remiudicatam pecuniam accipere.* quò ducit nundinatio Magiſtratuum, omnis improbitatis principium, & finis. *Nouella* 8. quibus nefas videri non poteſt quod emerint vendere, & ſi: reuerà turpiter cenſendi ſunt accipere. *c. non ſum.* 14.q.5. vnde *Iſai, c.1. Principes tui infideles, ſocij furum, diligunt munera, ſequuntur retributiones.* vt equum tollant,non æquum dicunt: caſus pro amico fingunt, refingunt,neque pro diuerſis litigatoribus idem iudicant;cùm vnicum & idem verum ſit,& iuſtum. vel non auſi offendere quemquam litigantium, multas ipſi ambages mæandroſque quærunt,& in ipſis vitilitigantes non excutiunt, inferioribus Iudicibus ſine cauſa inhibent, cauſáſve auocant; contra *l.nemo c.de iuriſd.omn. Iud.* Conc.Trid. *ſeſſ.*24. *c.*20. Denique negligentiâ ſuâ & ſomnolentiâ lites quaſi veterno torpidas ad finem non propellunt; aut ipſi ius dicere tergiuerſantur; magno procul dubio delicto, *l.ſi quando.C.de teſt.* incertas & ambiguo ſermone plenas dictant ſententias;vt Oedipo ſit opus, nouiſque ſportulis; aut ita feſtinant, vt cæcos pariant catulos. Tranſeo imperitiam, & erudiri negligentium ineptiam.quò ſpectant multæ paſſim hodie inferiorum Iuriſdictiones,glebis aſſcriptæ, quibus præſident ad ſtiuam nati, & qui non niſi alieno iudicio ſapiunt. Quibus tamen aliquid tribuendum eſt, propter ſuperiorum diſtantiam, & ſumptuoſas proſecutiones;dummodo de re ciuili, & modici momenti agatur. Nam criminales certè maiori maturitate opus habent, ſi æquû olim viſum fuerit ciuem Romanû non niſi à toto populo Rom. capite poſſe damnari.Sed de his mox plura.

Nunc porrò coronidis loco & id dicendum, 12.
populum ipſum litium non exiguam cauſam Irrationabiles conſuetudines.
eſſe,quando longo vſu & abuſu conſuetudines irrationales introduxit,ac mordicus defendit, quibus irretiuntur litigantes,& difficulter iure ſaluo extricantur. Eiuſmodi in criminibus ſunt multorum ſcelerum impunitas,præſertim blaſphemiæ,homicidij pecuniaria dumtaxat punitio,frequens remiſſio, veneficij negligens, aut nimis feſtina punitio: in quo crimine credere illud Iuuenalis licet:

Nulla vnquam de morte hominis cunctatio ſera eſt.

Sagarum per aquam probatio,correarum delationi ſeu nominationi nimia fides tributa nouarum nuptarû ſatrapæ delibatio aut redemptio, oblatum vaſallis à domino matrimonium vt debeant inire, ne filiæ ſine Regis licentia elocari poſſint, ne competenter à parentibus dotentur,vt adulteria, niſi coacta non puniantur, vt rei ſine defenſionibus torqueantur, vt damnatus ad mortem, ſi à virgine in maritum petatur abſolutus ſit; niſi forte in minoribus delictis: carceratorum dura tractatio,naufragorum direptio,aduenarum non æquo cum incolis iure exceptio,luxus publicus,& prodigalitas,conuiniorum,veſtium,ędificiorum nimius ſumptus,quotidiana nouitas.vnde vſura,debita ingentia,quæ viui, aut mortui nequeant exoluere. inde ceſſiones, & hæreditatum repudiationes,creditorum de concurſu & præcurſu contentiones ita aſſiduæ, vt in prandio obſonia: oppignorationes, fideiuſſiones, mutuo malo, dum cuique ſuum non ſufficit, pereuntium, immoderatæ dotes;

Veniunt à dote ſagitta:

tum priuatæ, *cùm dotata regit virum coniux*; tum publicæ, exhauſtis parentibus, ac ad egeſtatem redactis, & creditoribus mariti poſt carcetæ reiectis.

rejectis. vt Iuuenali iam non sufficeret

Protinus ad centum, de moribus vltima fiat
Quæstio:

Mille non sufficiunt; priuati summas hodie excedunt, ad quas ante pauca secula non ascendebant Reges & Principes. vt filiarum Regum Galliæ, dos ad centum millia Francorum antiquitus restricta. Lomneau *en ses Maximes l. 1. c. 7.* at mox

Infelix humili gressu comitatur egestas.

Inde fœnus, animæ funus, quod Germanis olim Tacitus ignotum tradidit, at hodie nimium vbique notum, omnesque depascitur nationes, etiam sub nomine eius quod interest, redituum, censuum, aliorumque titulorum, quos hinc paupertas, inde cupiditas inuenit. His inquam vitijs atque consuetudinibus, quas populus aut probat, aut non satis improbat & exscindit; seu qui eius nomine rerum potiuntur, causam litium præbent, struem immensam aggerunt.

13. Processus. Atque hisce potissimùm causis originem ac generationem accipiunt lites; aluntur autem longæuam vitam, ac ferè immortalem accipiunt à tela & filo quo ducuntur, & producuntur in Nestoris annos; ordine inquam iudiciario ac processu, in cuius vestibulis, ac porticibus tamdiu sępè partes deambulant & concurrunt, vt pluries amplius temporis spatium insumant, quàm Iustinianus indulserit causis ipsis finiendis, earumque instantijs perimendis: tum quòd vel Iuris ordo non seruetur, vel scrupulosè nimiùm seruetur; non amputatis omnibus ambagibus non necessarijs ad litis contestationem, causæ statum ritè cognoscendum, definitiuum calculum porrigendum, eiusque tandem executionem maturandam; tot subterfugijs, dilationum comperendinationibus, & processuum gryphis intricantur lites, vt ex labyrintho Dædali citiùs euadas, & nodos Gordios exsoluas, quàm has aranearum telas.

Sed & primam instantiam tanto molimine decurrisse non sufficit; succedunt appellationes, causæque de nouo aguntur, maiori animo, quàm de Marcello Hannibal prędicabat, quod siue vinceret, fortiter victis instaret; seu victus esset, instauraret cum hostibus certamen. vt nulla litigantibus quies, nisi post annos Platonicos apud Rhadamantum sponderi possit; vsque adeò, vt altiùs iam progressum sit litium, & fori malum, quàm vt curabile esse credatur. *Desinit*, inquit Senec. *esse remedio locus, vbi quæ fuerunt vitia, mores fiunt.*

CAPVT VI.

De Litium remedijs.

Nihilominus quod obtineri omni ex parte non potest, saltem vt quatenus potest, & quo se vsque vires humanæ extendunt,

habeatur, satagendum est: nimirum vt scaturigines obturentur, vnde lites exiliunt; & quæ eruperunt, ita excipiantur, vt quàm minimo tempore viuere permittantur; vitiorumque humanorum, ex quibus nascuntur, à quibus nutriuntur, pœnæ à legibus propositæ diligenter infligantur; quin & exasperentur edictis Principum, Magistratuum decretis, Iudicantium arbitrijs, vt quanto altiùs creuit malum, tanto penitiùs eradicetur.

Igitur primum aduersus lites remedium est Patientia, quæ ea, quæ vitare non possimus, leuiora facit. eam totius Philosophiæ robur meritò vocat Plato: 1. Remedia aduersus lites: 1. Patientia.

—— Patientia cunctos
Hos superat casus

Nec malè quidam oculum vitæ prudentiam, sal vitæ amicitiam, baculum vitæ Patientiam dixit. Sed ab eo Philosophico remedio nec longè abesse oportet Theologicum aduersus tum publicas tum priuatas lites; quod quotidie Ecclesia in Hymnis Ecclesiasticis vsurpat, Deum precando, vt extinguat flammas litium, ne litis horror insonet, dissoluat litis vincula, adstringat pacis fœdera. Accedant his Concionatores, & auditoribus suis frequenter inculcent illud *Eccl. 28. Abstine te à lite, & minues peccatum.*

Politica porrò & iuridica remedia sunt, vt imprimis malitia ipsorum litigantium omni modo compescatur. ac præsertim vtile foret 2. II. Malitiæ vindicta. restituto Censorum officio acriter eam notare, in partiumque vitia, malignitatem, ebrietatem, iurgia, periuria, religionis contemptum animaduertere, & quà patet officium Iudicis, his vitijs, vnde fluant lites, obsistere; & diuini verbi præconibus earum in sacris sermonibus detestationem commendare: Iudex porrò in ijs, quæ coram se occurrunt, nequaquam desit, atque litigantium temeritatem, sycophantarum, redemptorum litium damnatione in expensas, & damna, infamiâ in bonæ fidei iudicijs, pœnis plus debito petentium, & Sacramenti religione deterreat, non dissimulatis pœnis, quas leges proponunt:

Primò, ne potentiores aut sycophantæ transcriptis in se aliorum actionibus alios vexent: in primis Aduocati aliíve pragmatici cum litigatoribus quocumque modo paciscentes, sub eorumque vmbra & nomine alios per fas & nefas exagitantes. *l. 6. §. 2. l. 5. C. de postul. l. 53. D. de pact. l. 6. §. 7. & l. 7. D. mandat. l. 1. §. D. de ext. condit.* Deinde Iurisiurandi religione litigantes compescantur, quod maximum dirimendarum causarum remedium Iustin. appellat *l. 2. §. C. de iur. prop. cal.* quod non malè in vsum acriùs reuocandum contendit Thuld. *d. l. 4. c. 14.* quamuis hodie consuetudine penè emortuum sit; sed talis consuetudo non mouit Lucium III. *in c. cæterum x. de Iureiur.* neque ius prius *in c. 1. & 2. x. d. tit.* Bonifacium VIII. *in c. 1. §. fin. eod. in 6.*

Tertiò, vt quem temerè aduersarium suum in iudicium vocasse constiterit, viatica, litisque sumptum aduersario reddere iubeatur.

l.79. D.de Iud. id eſt, damnum omne, & impenſas litis. *l. 1. D. ad 5. C. Turp. §. 2. Inſtit. de pœn. temerè litigant.* quamuis initio iuſtam cauſam putauerit ſe habere, & in medio litis curſu iniquitatem deprehendens, peruicaciter propoſiti tenax fuerit. Vaſq. *l. 1. controuerſ. c.41.* Guid.Pap. *q.137.* & ſi quis vexandi aduerſarij causâ inſtrumenta, quibus ius ſuum liquet, ſerò protulerit, quamuis vincat, expenſis mulctetur. *l.4. C. de fruct.* Eòdem pertinet, vt in cauſa appellationis non expenſatum tantùm ratio habeatur, ſed & mulctæ temerario appellanti indicendæ. *l.6. §.4. l.19. C. de appel.*

Nec abs re foret in vſum reuocari plus debito petentium, & in quibuſdam cauſis, quæ fateri oporteat inficiantium, pœnas; & infamiam in actione bonæ fidei damnatorum, quorũ tanta hodie temeritas non eſſet, ſi ex talibus iudicijs notandos ſeſe, atque ne ad honores, dignitateſq; proueherentur impediendos, preſcirent. multi potiùs tranſactionis alicuius periculum facerent, quàm atræ notæ aleam ſubirent. nunc perinde concurritur, ac ſi athletæ laudis promerendæ gratiâ è carceribus proſilirent.

3. III. Cupiditatis. Aduerſus Cupiditatem admodum profuerit ſeuera animaduerſio in eos qui *Mei* ac *Tui* terminos improbè mouerint; furtorum, rapinarum, damnorum iniuriâ datorum, aliorumque priuatorum delictorum rei fuerint. quò refertur & illorum nequitia, qui ſub velamine contractuum, aliena rapiunt. Vnde tam ſæriò leges ex bonæ fidei contractibus damnatos infamiâ notant. quæ ſi in vſum reducerentur, magna vt mox diximus, litibus amputandis nouacula darẽtur: in cæteris contractibus quacumque aliâ ratione, nequitia aliena concupiſcentium coërcenda eſt.

Huc etiam refertur, vt Eccleſiaſtici ac ſeculares Iudices intra veteres Iuriſdictionum ſuarum terminos ſe contineant, placidè alteri alteros ferant, ac iuuent; cuique ſuum gladium relinquant, cuique ſuus ſufficiat. Dei ordinationi reſiſtit, qui poteſtatis ſic diuiſæ terminos tranſilit. Abſint malè illi feriati, qui Imperatorem optant, qui Eccleſiæ iuriſdictionem auferat: abſint & illi qui vtramque extra finis ſpiritualis neceſſitatem ad Clerum trahant: abſit maximè Parthenius ille, qui litibus publicis exſcindendis ſummum illud remedium adfert, vt Cæſar Pontificiam omnem auctoritatem adſumat. cùm nihil potentius eſſe ad publica diſſidia, quàm huiuſmodi de rebus Imperatorum ac Pontificum contentiones, triſtia plurium ſeculorum exempla docuerint.

4. IV. Ignorantiæ. Porrò Ignorantia etiam caſtiganda eſt eorum, qui temerario furore in lites proprias, aut alienas proruunt: qui non ſine fucis de re conſultant, & verum ipſum ſine vero ſtudio ſcire, aut potiùs neſcire quærunt.

5. V. Paupertatis moleſtia. Sed & Paupertas ad res nouas & lites mouet, atque illatas maximè retardat. Vnde Plato: *Pellenda ex ciuitate diuitia, pellenda etiam paupertas: illa enim delicias, otium, & ambitiones adferunt; hac autem lites, ſeditionem, & turpem quæſtum.* De ea è Repub. tollenda *l.3. c. 9.* fuſiùs. cùm illa inter litigantes priuatim conſideratur, occurrit illud; *Iudica in iuſtitia pauperes. Iſaiæ. 11.* benignitate legum retardanda eſt, ne in lites ebulliat; reſcriptis moratorijs, dilationibus annalibus, quin & quinquennalibus iuuanda: quam non decoctor luxus, ſed fortunæ aſperitas infelicibus debitoribus aduexit. ſatiùs enim ita pauperem ſubleuari, cum aliquo incommodo debitoris; quàm vtrimque obſtinatis animis collidere, & poſt longos inſuper ſumptus inanem facere actionem, quam debitoris excludat inopia. Sed & pauperibus actoribus & reis ſubueniendum à Iudice, ne ius ſuum teneantur derelinquere indiſcuſſum, iuſſis Aduocatis, Procuratoribus, Scribis, Notarijs, alijſque Iuſtitiæ miniſtris, vt gratis eorum cauſas amplectantur, atque promoueant, quas iuſtas repererint; recepturi mercedem vel à Deo, qui ſibi factum imputat quod vni ex minimis factum eſt; vel à Republica, ſi ita laudabiles eius mores ferunt; vel à paupere, ſi ex lite victor iuſtam prædam retulerit, vel aliàs ad pinguiorem fortunam deuenerit.

Meminerit tamen ſemper Iudex illius *Exod. 23. Pauperis quoque non miſereberis in iudicio:* 6. VI. Aduerſus ebrietatem.
ſic ſumus viduis in iuſtitia debitores, quòd alijs iniuſtiam facere non debemus. c. ex tenore. x. de for. compet. Iuſtam igitur cauſam pauperum amplectatur. ne opprimantur; non opprimat, ne vexent; ne ad iniquam tranſactionem adigant aduerſarios.

Lites ab Ebrietate naſcentes compeſcuerit, qui ipſam ebrietatem. quo in Imperio pertinent conſtitutiones editæ in Comitijs Auguſtanis. *an. 1500. 1530. 1548. tit. de compot.* & apud Belgas Caroli V. quâ & decretum, nullum crimen per illam excuſari, ſed duplici pœnâ plecti. & Maximilianus II. ebrioſos ab Imperij officijs excluſit. Baſilides Moſcus publicè ebrios in carceres impegit, neque emiſit, niſi triduo ante paſcha. Iurgia, pugnæ, lites coram Baccho, ac deinde Iudice excitatæ, cum omni acerbitate inſpiciendæ ſunt improbitas pœnitentiam exigit, non vt alia aliam generet.

Itaque aliàs huiuſmodi ex ebrietate lites tentandæ ſunt, vt concordiâ ſopiantur: quod ſi quis renuerit, tum mihi iuſtum, quod aliàs dubium, Anthonij Fabri iudicium, *l. 9. Cod. tit. 22.* vt renuens poſtmodum ſiue ſuperet, ſiue cadat, ſemper expenſas luat; vt de contumace leges ſtatuerunt. Rectè Ariſtoteles 8. *Ethic. c.1. & 2. Politic. c. 2.* ait, legum latori circa amicitiam magis & concordiam, quàm circa iuſtitiam ſtudendum. Archidamus Rex Laced. duos amicos litigantes in fanum vocauit, arbitrum ſumere iuſſit, ipſe ſumptus, vetuit inde diſcedere, quoad in amicitiam bonâ fide rediiſſent. vt non adeò aliquando ridicula ſit cautela Cæpollæ Iudici permittentis litigantes in carcerem compingere, donec conuenerint. ſanè in re liquida quemquam ius ſuum cogere abdicare iniuria fuerit. in obſcura lite

ſumptibus

sumptibus, incommodis, professionis suæ quemquam lucrorumque impedimentis eximere, publicè priuatimque vtile. Noui viros quosdam præclaros, qui, inter mercatores nostros præsertim, arbitri nodos ad modum Alexandri discindere, quàm apices & argutias persequi maluerint. quod vtrisque satius esset aliquid de iure remitti, quàm morâ, lite, mercaturæque impedimentis detineri. neque ab eo agendi modo admodum dissidet. *c. nisi essent x. de prabend.* & laudat ibi Innocentius III. etsi non ex Iurisdictione, sed tanquam ex prouidentia, factum.

7. VII. Aduersus Iudicij processus vitia.

Lites concinnare, telam malitiosè texere, fila subtilia nectere, calumniari, tergiuersari, dolis, malis artibus grassari, falsitate, mendacio, simulatione obrepere, vera falsis intexere, falsa veris, laruam induere, personatum agere, omninò. Cuiquam permittendum non est. nuda est veritas: veritatis amantes Iudices si terribiles se ijs præbuerint, qui his vmbris causam suam commendauerint, facilè eas noctuas dissipabunt: si sola Catonis præsentia Romanæ iuuentutis insolentiam potuit in theatro Veneris continere, nec dubitabunt id sibi incumbere, qui meminerint se iurare se *cum veritate lites diremturos, l. rem non nouam. C. de Iudic.* adeoque id affectaturos quod eò ducit. cui quidpiam demandatum est, ea omnia censentur esse commissa, sine quibus ad alterum perueniri non potest. Ea igitur omnia, sine quibus ad veritatem perueniri non potest, omnibus ea modis quærenda Iudici; vmbræ, ac noctuæ discutiendæ. inde iuramentum veritatis quæstiones, & tormenta, à legibus inuenta sunt: & testes censuris ad veritatem dicendam coguntur: *x. de test. cogend.* & si veritatem peruerterint, falsi pœnâ puniuntur. *l. 4. §. 1. ad leg. Cornel. de fals.* Falsus orator caret impetratis.

Sed & qui Iudici mentiri præsumpserit, causa vt cadat, in pari vtriusque partis casu, quasi contra mendacem sit præsumendum, admodum ratio suadet. Sed & pœna mentienti in iudicio constituta est, de qua Tuscus *V. Mendax. concl. 188.*

Enimuerò accuratissimum remedium foret iterum Censorum hîc officium impendere, qui litigantes tam principales, quàm subsidiario, mendacio, &, quæ eò refertur, simulationi deditos notarēt, ac censoriâ pœnâ coërcerent.

8. VIII. Aduersus vitia subsidiariorum.

Quod nunc pertinet ad subsidiariorum vitia; Ad officium Iudicis pertinere tradit Vlp. *l. 9. §. 2. D. de offic. preconf. non dissimulare si quos causarum concinnatores vel redemptores deprehendat: Si Iudex,* inquit Iustin. *Authen. de Iud. c. 7. aliquam senseris malignitatem ab aliquo ministrantium fieri, expellas quidem auditerio suo eos, qui non cum vtili epinione causis vtuntur.* Incumbet ergo ei vt Procuratores, Aduocatos, aliosque litium subministros intra legum præscripta coërceat, ne cauillentur, malignentur, tergiuersentur, ne lucro suo ciuilia illa bella serant, aut gerant. & Procuratorum quidem, vt hodiè sunt ingenia, sæpè lucri causâ, sæpiùs negligentiâ multus sudat labor in fuga reorum, in texendis dilationibus, proferendis ijs in ferias aliosque terminos; quibus condemnatio, quam ex longinquo vident, prorogetur. qui etiam actorum partes agunt, dilationes à reis petitas, ita oppugnant, tanquam qui vincere nolint; vtpotè salarium aucupantes in singulos terminos constitutum; & cùm causam, litem, totumque negotium procurare deberent, vix aliud agunt, quàm vt terminos iudiciarios obseruent, clientibus coram, & sollicitudinem causæ, & eos frequentandi necessitudinem relinquunt. Iudicis erit fordidè malignum hunc animum seriò compescere; consuetudinem malignè fordidam abrogare, vt, quod voluerunt enixè Impp. *nemo ex industria protrahat iurgia; nam si Iudices,* inquit Iust. *in l. 11. §. 1. C. de Iud. veluerint, nullus tam audax inuenietur, qui possit inuito Iudice litem protelare.* Iubet proinde Conc. Triden. *sess. 25. c. 10. in fin.* Iudicibus omnibus terminandis causis quantâ fieri poterit breuitate studeant, ac litigatorum artibus, seu in litis contestatione, seu alia parte differenda, modis omnibus occurrant. & sicut iure ciuili causis terminandis, seu instantiæ finiendæ terminus fuit præscriptus; ita idem Concil. *sess. 24. c. 20.* mandat, vt lites omnes intra biennium terminentur, alioquin liceat partibus superiorem Iudicem adire.

In Aduocatis porrò cauere etiam Iudices conuenit iure-iurando in singulas causas *l. 14.* 9.
§. 1. C. de Iud. si videbitur exactò, ne causæ improbæ patrocinentur, siue ab initio, siue postquam progressâ lite talem deprehenderint. sed neque vanâ spe fallant litigantes. vt Ciceronem imitentur, qui *lib. 2. de Orat.* ita de se refert, *Soleo dare operam, vt de sua quisque re me ipse doceat, & vt ne quis alius adsit, quò liberiùs loquatur, & agere aduersarij causam, vt ille agat suam, & quidquid de re sua cogitauerit, in medium proferat. Itaque cùm ille discessit, tres personas vnus sustineo, summâ animi aequitate; meam, aduersarij, iudicis.* Ita fiet quod promittit Fab. *Fingat,* inquit, *apud se agi causam, & quid eum mouisset de eadem re pronuntiaturum, id potentissimum apud quemcunque agetur existimet, & eum rarè fallet euentus, aut culpa Iudicis erit.*

Dubiam causam si defendant vt probabilem, (vt sine crimine possunt. Sot. *de Iust. & Iur. l. 5. q. 8. art. 3.*) clientem suum certiorem reddent, vt deliberare possit, litis euentum exspectare, aleæúe se subiicere, an transigere malit; quod tum suadebunt in dubio semper Aduocati, si viri boni sint.

Verbositatem etiam eorum constringent Iudices, cogentque, vt *hareant semper in causa, & quod Iudici probandum est, omissis cæteris argumentis, in ea mentem orationemq. defigant,* Cic. *l. 2. de Orat.* vbi scilicet sit rei summa: nam ferè accidit, vt in causis multa dicantur, de paucis iudicetur. Fab. *lib. 5. c. 13.* quod si tenerent Aduocati satis, & curarent Iudices; vitarentur ingentia scriptorum volumina: quorum lectio à Iudicibus plus nunc temporis, requirit, quàm iure exigat tota causarum actio; & iudiciorum

ciorum agendorum apud Romanos ratio atque vſus poſtulabant. quod inſigniter probat Marcelli exemplum, *in l.3.D.de his quæ teſtam. delen.* quod accuratè proponit Thuld. *de cauſ. corrupt. Iud. lib. 4. c.* 18. boni Medici eſt non ſanare tantùm, ſed & celeriter. *ſed indocti dicunt omnia, docti eſt electio, & modus.* Fab. *lib.* 2. *c.* 18. qui paulò pòſt; *detrahere doctrinam aliquid orationi, vt limam rudibus, & cotes hebetibus, & vino vetuſtatem.* cui rei valde nocet hodiernus vſus Aduocatorum, ſalaria pro numero pagellarum, articulorum, vel linearum taxandi, ac ſi ignobilis pictoris tabulas, æquo cum Apellis pretio æſtimes. quod ſtomachabundus exagitat Thulden. *d. lib.* 4. *c.* 11.

12. Vt hodie res ſunt, quantum abſumus à dignitate Romanæ Reipub. adeoque cauſarum, ſenatorum, oratorum, & iure-conſultorum, legis Cinciȩ generoſitas laudari, nihil eius ſperari poteſt. ſed neque immota manſit apud Romanos Repub. *nunc mole & magnitudine ſuâ vacillante.* Tac. *lib.* 1. quanquam enim res ſanctiſſima ſit ciuilis ſapientia, & quæ pretio nummario non ſit æſtimanda, nec dehoneſtanda, *l.1.§.5.D.de ext.cog.* (nam ſi in dignitate poſiti lucro pecuniaque capiantur, veluti abiecti; atque degeneres inter viliſſimos numerantur: *l.6. §.5. C.de poſtul.*) tamen & Nero permiſit, Suet. *c.* 17. vt litigatores pro patrocinijs certam iuſtamque mercedem darent. Obtinuit ergo, vt in honororium centum aurei capi poſſent. *l.1.§.12.D.de ext.cog.* ſed rectiùs, ex *l.1.§.10.D.eod. in honorarijs Aduocatorum ita verſari Iudex debet, vt pro modo litis, pro Aduocati facundia, & fori conſuetudine, & iudicij, in quo erat acturus, æſtimationem adhibeat.* Fori conſuetudinem admittit lex, ſed non quæ ad corruptelam pertinet.

13. Itaque quantiſper in pagellas, articulos, lineas æſtimationem, quæ paſſim ferè inualuit, è foro mittere non poſſumus, ſaltem Iudices quem concinnaſſe cauſam, & in plures pagellas, & periodos citra cauſæ meritum produxiſſe deprehendent, lucro quod inde ſperauerat, priuent; ſi quem ſtrictis verbis cauſam amplè comprehendiſſe, & laconiſmo veritatis ſimplicitatem iuuiſſe, præmio vltra pagellarum numerum, pro ſtudio, & non diuagata facundia donari curent. multi enim verba extendunt, quòd alioquin digna ſtudio merces eſſet defutura. ita fiet, quòd ſponte Cauſidici verboſitate carere volent, & ad compendia redigentur Iliade maiora volumina. de quibus, ſi vmquam de alijs Callimachus, rectè dixeris, *magnum librum, magnum malum.*

14. Alterum Cauſidicorum vitium maledicentiam etiam compeſcent Iudices, agentque *vt Aduocati ita præbeant patrocinia iurgantibus, vt non vltra, quàm litium poſcit vtilitas, in licentiam conuitiandi & malè dicendi temeritatem prorumpant; agant quod cauſa deſiderat, temperent ſe ab iniuria. l.12.C.de except. nam ſi quis adeò procax fuerit, vt non ratione, ſed probris putet eſſe certandum, opinionis ſuæ imminutionem patiatur. nec enim conniuentia commodanda eſt, vt quiſquam negotio derelicto, ſu aduerſarij ſui contumeliam aut palàm pergat, aut ſubdolè. l.6. C.de aduoc.* adeò quidem vt nec conſenſus, aut mandatum eius, cuius cauſa agitur, Cauſidicum ab iniuriæ pœnis excuſare debeat, non magis quàm mandatarium homicidam alterius iuſſio, niſi fortè quæ proponuntur ad cauſæ defenſionem faciant.

15. Sed & ſilentium ſeruari vbi tribunal eſt Iudicum, tum dignitas eorum, ac reuerentia exigit, tum ratio; ne aures Iudicum obtundantur, ne cauſas dicendas non audiant, ne non intelligant; ideoque rectè Iſaiæ *c.32. Erit opus iuſtitiæ pax, & cultus iuſtitiæ ſilentium.* Quod ſi igitur nimium obſtrepant Aduocati, & verba clament, non rationes; remouere eos Iudex poteſt; vt fecit Antonin. Imp. *in l. proximè. D. de his quæ in teſtam. delen.* Speculator *tit. de aduoc. n.12. verſ. nam Iudex.* ita & refert Ant Pannon. *de dict. & fact. Alphonſi, lib.4.c.* 38. cùm Medicus quidam Gallus, acutiſſimus quidem, ſed ſophiſta, ad agendas cauſas acceſſiſſet, forumque omne ſophiſmatibus inuolueret, Alphonſum ei forum prohibuiſſe, decreto addito, vt lis omnis quam ille ſuſciperet, iniuſta cenſeretur. ſic Origenes ciniphes & ranas, quibus Ægyptij ſunt percuſſi, vanam dialecticorum garrulitatem, & ſophiſtica argumenta intelligit. *c.7. diſt.* 37. gaudet veritas ſimplicitate; audiatur modò, & introſpiciatur; non clamoribus protegenda eſt, non vt bellum buccinas admittit, non ei placet

— Clamorq́ue virûm, clangorq́ue tubarum:

non mores Næuoli;

Cùm clamant omnes, loqueris tu, Næuole, ſemper.

Reciprocam vult cauſæ dictionem modeſtam, non ſtrepitum inciuilem, ſed ſilentium reliquorum, quorum vices, aut functio non eſt loqui. Vnde apud Romanos Secretarium dicebatur locus, in quo cauſæ iudicabantur. Conſtantinopoli Silentium locus conſilij erat. Paul. Diac. *hiſt. miſcell. l.21.* refert Leonem celebraſſe ſilentium in tribunali decem & nouem accubituum aduerſus imagines. erat & ſchola ſeu collegium Silentiariorum, qui curam haberent, ne quis in palatio ſtrepitus excitaretur, ſed ſilentium ſeruaretur. Apud Perſas ſilentij quoque numen colebatur.

16. Hæc vitia à ſtirpe reciderentur, ſi & cauſidicorum aliorumque pragmaticorum moderatus eſſet numerus; boni tantùm, non vaniloqui, non turpis lucri cupidi, non qui primoribus tantùm labris Aſtrææ fontes guſtauerint, non quorum opinio vllatenus eſt imminuta; ſed qui ita ſe habuerint, vt per hunc gradum meritò illis ad altiores dandus ſit aſcenſus, vt pluribus exequitur Thuld. *d. lib.* 4. nam ſuprema illa quam deſiderat iudiciorum emendatio, ab alio quàm à ſupremo Principe, qui omnia poſſit & velit, ea vixdum ſperari poteſt.

17. Eademque cautio circa Notarios, Scribas, & Solicitatores adhibenda eſt. quos olim Cato fragili pennâ victum quæritantes in ordinem

Notariorum.

nem

nem redegit, vitia coërcuit, fastum & arrogantiam repressit.

18. IX. Iudicum. Denique vt à capite & corde vita fluit, adeoque temperatura vitæ omnis, & sanitas; ita in iudicijs frustrà quæras malorum succisionem, si caput sit languidum; si Iudex inquam ipse laboret, si vitijs ipsis vrgeatur, quæ in alijs exscindere eum oportet, cuius non tantùm negligentia illa in alijs prætereat, sed exemplum in reliquis pariat.

—— Exempla parantur,
Cùm Iudex, alios quod monet, ipse facit.

19. Ad Iudicem itaque pertinet rerum omnium diligentissimè satagere, quibus breuissimus cuique liti cursus detur, fomenta & occasiones litium tollantur, & quidquid est remorarum, secundùm leges ipsæ saltem dirigantur, & dirimantur, secundùm communem legum ratione nixam interpretationem. officium non nundinatione, aut ambitu adeptum, non malis artibus quæsitum, melioribus exequatur; ex forma iuramenti regat, consulat, iudicet. omnes quidem Deum ipsum iudicijs suis interesse sibi persuadeant, illum solum & Iustitiæ præcepta præ oculis habeant, ab eo pœnas sibi imminere etiam illi credant, qui nulli hîc rerum gestarum dare rationem tenentur. alij porrò meminerint se vel ad syndicatum vocandos, vel alias ad pœnas iniustè per sordes, vel malitiam iudicantium. improbi scilicet vt cingulo exuantur, & honore priuentur. *l. Iudices. C. de dign. l.* 12. sed & qui officio defuerint, emolumentis, quæ ex eo acquisierint, spolientur. *l. Iud. C. de annon. & trib. l.* 10. & superiores quidem siue per appellationem siue aliàs aditi diligentissimè despiciant, ne inferiores in litibus cognoscendis & finiendis delinquant. Principes etiam consultissimum est non tantùm optimos quosque rebus iudicandis admouere, sed rescîscere an sibi similes maneant, an in melius mutentur; quales Magistratus ostendat viros, quin & ipsosmet interdum, quantum miiora Reip. negotia patiuntur, iudicijs interesse & præesse. Fecit id Augustus, Seuerus, Traianus, Adrianus, Antoninus, multique alij Romani Principes; Carolus Magnus, Lotharius I. Philippus Augustus, Carolus Sapiens, Ludouicus XII. aliique Germanorum & Francorum Reges, Robertus III. Schotorum Rex; Carolus Audax Belgarum Princeps, Parlamento Mechliniæ à se instituto iuri ibi dicundo sæpissimè ipse præfuit, eoque Iustitiæ, & Imperij Belgici à patre conditi supremam ipse potestatem insigniter stabiliuit.

20. Sed & illud superiores Iudices seruare oportet, & mirum in modum ad minuendas lites facit, si, vt ipsi inferiores Iudices neminem opprimant, aut concutiant, diligenter animaduertunt; ita etiam ipsos litigantes, (qui dicere solent, se malos Iudices fuisse perpessos, perperam & iniquè iudicatum, quamuis manifestâ veritate fuerint superati, appellationis remedio, non ad euadendam sed infestendam oppressionem abutentes) non damnatione tantùm in expensas; quæ liberaliter contra tales sycophantas taxandæ sunt; sed etiam mulctâ insigni ob temerariam & malitiosam appellationem castigent. Ita abhorrebunt à litibus formidine pœnæ; iudicijs, ac Iudicibus sua constabit auctoritas, & honor: qui omnibus Iudicibus est impendendus. *l. om. C. quando prouocare non est necess. c. vt debitus de appellat.* id enim agendum est diligenter, quod Cicero 3. *de leg.* monet, vt subditi non solùm obtemperent, obediantque Magistratibus, sed vt eos etiam colant, diligantque: & quod monet D. Paulus *ad Gal.* 5. *si inuicem mordetis, videte ne ab inuicem consumamini.*

Quò etiam refertur, ne Iudices superiores, facilè aduersus inferiores querelas recipiant decreta inhibitiua, & causarum auocatoria emittant, vnáve iurisdictio quomodocumque alteram extra iuris præscripta ne impediat, sed iuuet potiùs, atque in vnum conspiret: vt plures equi currum iustitiæ trahentes loco quique suo. 21.

Enimuerò aduersus inueteratas consuetudines irrationabiles, litium plurimarum genitrices, quæ populari errore inducuntur, insurgere eos oportet, penes quos rerum summa, & populi regimen. Neque eam in rem quidquam efficacius, quàm vt omnes passim obseruatæ consuetudines ad Principem mitti iubeantur, vt in eius sanctiori concilio. examinentur. quæ contra rationem sunt, reprobentur; quæ ratione nixæ, emologentur. Ita sæpiùs constituêre Principes nostri, quorum Belgicæ ditiones ferè sunt omnes consuetudinariæ; & nouissimè Albertus & Isabella *edicto an.* 1611. Nascituris porrò prauis consuetudinibus iterum resuscitandum atque opponendum est Censorum officium, qui mores sensim obrepentes aut validè prodeuntes sistant, disturbent, atque exterminent. luxum publicum, priuatumque notent, in decoctores animaduertant, filios-familias prodigos, & Macedonianos creditores coërceant, omnes qui censum nisi post omnia Kalendaria maculata non putant, qui vsuris res augent, & qui absorbent. vnde exinde creditorum inter sese, & cum debitoribus lites. quibus illud censorium Martialis præcinendum foret; 22. X. Aduersus consuetudines irrationabiles.

Et Iudex petit, & petit patronus,
Solum censeo Sexte creditori.

Huiusmodi decoctorum lites vt breuibus terminis circumscribantur, & solutio mox indicatur, ideò expedit, vt ea amaritudo à residui consumptione deterreat, aut saltem tempestiuè creditoribus quod suum est tribuatur, aliàs commiseratio crudelitas est. vt & illa Romana, quæ debitorem pluribus creditoribus secandum dabat, terrebat tamen. Ago de decoctoribus; nam alijs debitoribus per fortunę iniquitatem in fœlicibus non sunt auferenda miseranda iuris remedia, sed nec illa tamen, quod sæpè solet, litibus implicanda, quæ Iuris beneficium inane reddunt.

 Vsura-

Vſurarum voraginem & vſurariorum, qui fœnerando iudaizant, hydropicam, & nunquam expletam ſitim ſi Magiſtratus,quantum neceſſitas permittit,præſciderit,magnam etiam partem litium abegerit;ſi Montes pietatis,qui aut gratis, ſi ſufficiant eleēmoſynæ, aut modico interuſurio,quantum aceruus pecuniæ reditituum,ſumptuum,expenſarum annexum dumtaxat habet,mutuentur;populi pauperies magnum ſubleuamen ſenſerit; vt experientia Belgica teſtatur.

Si dotium immenſam largitatem Principes reſtrinxerint; multas familias conſeruauerint. Mahomet quidem ſine dote ſponſas nubere voluit, ſed difficile id impetratu. Apud Romanos non omne patrimonium in dotem dare licuit. Apud Venetos,Maſſilienſes,Polonos ſumma quæ excedi non poſſit, præſcripta ſaltem ad ratam aliquam verè poſſeſſi patrimonij dotes reſtringi, admodum proficeret familijs non exhauriendis, & litibus minuendis,atque virtuti ante nummos quærendæ, ac denique concordiæ publicæ: vt videtur Plauto;

Si opulentiores pauperiorum filias
Vt indotatas ducant vxores domum
Et multo fiat ciuitas concordior,
Et inuidia nos minore vtamur, quàm vtimur.

Nunc litigatur de dote promiſſa non numerata, nunc de inofficioſa, nunc de ſoluto matrimonio repetenda, nunc ad inopiam marito vergente conſeruanda, nunc de illius ante alios creditores prælatione, nunc de rerum in dotem datarum iniuſta æſtimatione, & ſexcentæ aliæ quæſtiones mouentur, ceſſuræ foro cùm virtus vxorum maius in dote momentum feret, quàm pecunia.

25. Sed & delictorum, quæ paulò antè propoſuimus, aliorumque impunitas magnam ſegetem litibus ſubminiſtrat, demeti eam ergo oportet, & materiam mali ſubtrahi, in aliaque crimina omnia & reos quàm diligentiſſimè inquiri, & puniri. modis tamen à iure,& ſpecialiter famoſo *c. qualiter & quando. x. de accuſ.* approbatis. Quaiis non fuit Conani Schotorum Regis arca perforata, in templo cuiuſque vrbis poſita, in quam cuilibet incognito libellum accuſatorium immittere, additis criminis conſciorum nominibus,& reo damnato parte media bonorum delatori cedente. ſed neque nebulonum fraudes probandæ, neque Principes per præmia delatores excientes;*apud quos plena*, inquit Polyb. *omnia ſuſpicionum, & vix ſecreta domuum ſine formidine. Delatores*, inquit Tacitus 4. *Annal. hominum genus publico exitio repertum, & pœnis numquam ſatis coërcitum. &* Tiberius *quidem tantùm licentiæ delatoribus dedit, vt plerique criminis poſtulati ante iudicium ſupplicium prauenerint.* Sed probius remedium Platonis, vt delatores publici, viri probi, iuratique ordinentur, ad perquirenda maleficia, *lib. 3. de leg.* & ad eum morem apud Eccleſiaſtica tribunalia teſtes ſynodales, & promotores inſtituti, & in foro ſeculari ſculteti, bailliui,droſſardi: qui ex officio crimina perſequuntur, quaſi publico nomine. ſed de his alibi.

Impræſentiarum autem ſufficit monuiſſe, crimina quàm diligentiſſimè perſequenda, nec flaccidè, ſed ex Iuris rigore, cum lenitate puniendà; idque quàm celerrimè, vt vulnus per crimen Reipub. inflictum, antequam putreſcat, vindictam remediumque accipiat. rarò enim medicina prodeſt, ſi venenum in corpore diu latere permittatur. crudelitas acerbiſſima eſt, quæ trahit pœnam; 26.

Morſque minus pœna, quàm mora mortis habet.

Quos tenet carcer incluſos, aut conuictos velox pœna ſubducat, aut liberandos cuſtodia diuturna non maceret. *l. 5. C. de cuſtod. reor.* vbi Gratianus Iudicem deſidem, ac reſupinâ ceruice tantùm titulum gerentem, extorrem impetrata fortuna decem auri libris mulctat. Legale ſpatium criminalibus litibus terminandis biennium eſt, atque ad breuius reſtringi poteſt ſi rei per ſe cauſam dicant, & ſine fucis cauſa peragatur. Et quidem in appellationum inſtantia Pius V. ſanxit, vt niſi intra menſes ſex expediantur, Iudex primæ inſtantiæ pecuniariam pœnam poſſit exequi, ſine appellationis præiudicio. In Prouincia Mechlinienſi curiæ Eccleſiaſticæ ex ſtatuto obſeruant, vt ſententiæ quæ non excedunt 50. floren. executioni mandentur, & in criminalibus cùm eam ſummam mulcta excedit, expenſarum tamen fiat executio. & Trid. *ſeſ. 24. c. 20.* niſi infra biennium cauſæ Eccleſiaſticæ fuerint terminatæ, facultatem facit partibus ſuperiores adeundi, qui cauſam in eo ſtatu aſſumant, & quàm primùm terminent. idemque Concilium appellationes reiicit, à ſententijs non definitiuis aut definitiuarum vim habentibus.

27. Et apud Belgas pleriſque locis in criminalibus non admittitur appellatio in iudicijs ſecularibus. Optandum tamen eſſet ne à paucis ruſticis eæ ſententiæ ferrentur, ſed cauſæ coram ijs inſtructæ pro reorum commoditate,& ne inferiorum dynaſtarum Iuriſdictio exſcindi videatur, ad ſuprema Principum tribunalia, aut criminales aliquot aſſeſſores perpetuò à Principibus deſignandos mitterentur, ex quorum cenſura ſententia diceretur. quoniam de capite hominis nulla cautela nimis cauet. quare & captura nec leuibus indicijs, nec leui cauſâ facienda eſt, nec ſquallida, obſcura, ſeu aliàs præter cuſtodiam incommoda, neque compedibus & manicis facienda eſt. nam id ad tormenta & pœnas pertinet; iuxta *Pſalm. 149. Ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis: ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis.* Sed nec ad torturam deueniatur niſi ex indicijs legitimis, claris, & delicto proximis, quorum copia reo etiam non petenti fiat (quanquam Interp. edicti 1611. data 28. Nouemb. 1611. in criminalibus id vlteriùs non fieri iubeat, quàm ſit hactenus conſuetum) de corpore delicti conſtet: moderata humani Iudicis arbitrio,

trio,& pro qualitate ætatis, sexus, roboris torquendi, sit tortura, nec repetenda, nisi ex vrgentioribus nouis indicijs, nec vnquam ferè vltra vicem tertiam; nec ad complices nominandos; neque enim eculeo ea nominatio exigenda est, quæ & sine eo facta exilis fidei habenda est.

28. Denique vbi appellationes admittuntur, satiùs esset sine intermedijs ad supremos Iudices acta referri,& si ab interlocutorijs appellatum fuerit intereà, non omitti instructionem causæ criminalis,quo nihil temporis depereat reo liberando, vel publicæ vindictæ; quam bis dat, qui citò dat; nam vt impunitas delicta prouocat, ita & dilatio, quæ temporariam vehit impunitatem.

Sed & delictorum, litiumque criminalium occasiones amputandæ sunt. Lupanaria omninò, vbi possunt, tollenda. Ludi & aleæ prohibendæ, vnde nascuntur tumultus, rixæ, cædes, iurgia, iniuriæ, conuitia: quarum actionum, vbi mors secuta non fuerit, ex tabulis legum Brabantiæ officiario prompta mulcta est, & apud Antuerpienses huiusmodi inter partes actionibus cognoscendis, & maximè componendis Iudices speciales dati sunt, sub nomine *Pacificatorum*. Sed & otiosorum adeoque vitiosorum inspectio necessaria est; nam ex otio exæstuat magna malorum cohors, & inde litium, quibus præcauendis Ægyptij apud prouinciarum Præsides profiteri tenebantur, vnde viuerent, quî se familiamque alerent, quam artem, aut disciplinam exercerent.

29. Processus stylus. Ad extremum, processus ipse & stylus iudiciarius à næuis suis omnibus est purgandus, in eoque Iudicis industria summoperè præstat in eo quidem corrigendo, sicubi per vitia temporum nostrorum est corruptus: alioqnin in eo quàm accuratissimè obseruando, vbi non est vitiatus. Generalissimum porrò vitium in longæuitate, ac ferè immortalitate litium consistit. vnde & vniuersale Concilium Trid. monet *sess.* 25. *c.* 10. omnes Iudices, vt terminandis causis quantà fieri poterit breuitate studeant, et litigatorum artibus, seu in litis contestatione, seu aliâ parte differenda, modis omnibus ac termini præfixione, aut competenti aliâ ratione occurrant. Cui celeritati promouendæ præconem in iudicijs optat Anthon.Fab. *C.l.* 9. *tit.* 22. qui litigantibus semper inclamet *Hoc age*, vt dilationes non necessarias non exigant, neque Iudex concedat. Quare Feriæ etiam non in populo festæ, & quæ vocantur festa palatij, tollendæ videntur, aut saltem minuendæ: ex ratione etiam quæ est apud Tacitum *lib.* 3. *si pro benignitate Diuis grates agerentur; ne totum quidem annum supplicationibus sufficere; ideoq́; oportere diuidi sacros, & negotiosos dies: quibus diuina colerentur, & humana non impedirentur.* Et litigantes per sese potiùs audiantur, quia lites, vt rumores, & fama, eundo crescunt, & quantum fieri potest, summariè semper procedatur. Sed & Faber alterum breuiendarum litium remedium suggerit Compromissum, de quo iam pluries, sed maximè *l.* 1. *cap.* 26. alij alia. nemo autem admiserit monomachiam, similésve modos olim vulgares, hodie apud Polonos, Moscos, & quosdam alios populos etiamnum vsitatos: quæ furiosa sunt remedia, & Dei tentatio. Comitia etiam populi subito arbitrio iudicantis periculosa sunt. nullius rei bonus author populus censetur, nisi boni ductores præeant.

CAPVT VII.

De breuitate & ordine Iudiciorum.

ALlaborare Iudices quàm diligentissimè oportet, vt sciant quæ inter partes controuersia agitetur, id est, statum causæ intelligant: eò enim omnia dirigi oportet, vt rectè Æschin. *in oratione contra Xenophontem* à Iudicibus petit, ne Demosthenem permittant euagari, sed dicere de ipso statu causæ cogant. *Errant consilia nostra*, inquit Senec. *epist.* 71. *quia non habent quò dirigantur.* ignoranti quem portum petat, nullus suus ventus est. Et quanquam Thulden. *de caus. corrup. Iud. lib.* 3. *c.* 13. 14. 15. 16. multa præclarè de cognoscendo & constituendo causæ statu disserat, quædam tamen ex antiquitate rediuiua facit, quibus posteriores sanctiones, præsertim Canonicæ, distinguendis, illustrandisque laboriosam operam dederunt, quarum fructum non parum perditum iremus. dum enim iure negat olias dilationes dari, quàm quæ quærendis probationibus, & testibus debeantur, redigit omnia in vnam scenam, & ferè quomodo popularia iudicia olim agitabantur. A quibus non longè abest Plato, *lib.* 33. *de leg. dial.* 9. *Coram accusante*, inquit, *defendenteq́, quàm proximè seruatâ ipsorum dignitate Iudices sedeant, omnes adsint, taliaq́, iudicia diligenter audiant, in quibus cùm prima oratio ab accusatore fuerit habita, defensor alteram dicat, deinde senior de Iudicibus quæ dicta sunt omni adhibitâ diligentiâ sufficienter examinet; post eum cæteri omnes considerent quodcunque ab aduersarijs dictum vel non dictum perquirendum singuli putant; qui autem nihil discussione suâ dignum censent, alteri examinationem relinquant, ac tandem in Vesta sacrario scripta, quæ tunc conclusa fuerunt, insertis omnium Iudicum signis deponantur. Postridie rursus eodem in loco congregati, eodem modo existiment iudicentq́, & signis appositis omnibus quæ dicta fuerant, deponant; cumq́, hoc similiter tertiò fecerint, signis, testibus, sufficienter assumptis, sacrum singuli ferentes suffragium, iureiurando per Vestam verè iusteq́, pro viribus se iudicaturos affirment, atque ita huic iudicio finem imponant.*

Et Budæus *in annot. poster. in l. muner. §. Iud. D. de Muner.* antiquum Iudiciorum morem, qui Romæ viguit, explicat. Crudè fanè Thuld. omnes quæ non ad probationes pertinent iure Romano dilationes reiici autumat; nam vt nihil dicatur de spatijs citationum, e- 3.

temo-

Marginalia (right column): 1. Causæ status noscatur, intelligatur. — 2. Ita breuiter, vt non confusè.

remodicijs, vadimonijs, miſſione ex primo & ſecundo decreto; reus comparens delationem habet viginti dierum pro deliberatione. *Auth. efferatur. C. de litis conteſt.* Dilatorijs vtitur, ijſque ad litis conteſtationem. *l. excep. C. de probat.* nec ſine dilatione de ſatiſdationibus ſtatuitur, de ordine cognitionum, de excuſandis contumacibus, de admittendis vel reiiciendis, qui alieno nomine iudicijs interueniunt, de aptitudine libelli, de illuſtranda editæ actionis ſpecie, de mutuis petitionibus, de tergiuerſantibus ad conteſtationem cogendis; datur & dilatio ad ſiſtendum aliquem in iudicio, *l. ſanciui. C. de fidei.* Quid? quod Iuſtin. *Nouel.* 115. §. *ſed & hoc.* altero litigatore diſceptationi renuntiante, ſi alter dicere quippiam adhuc velit, menſem iubeat indulgeri, & ſecundum, deinde adhuc & tertium. Neque iuuat lex 7. & 10. *D. de ferijs l. 1. & 2. C. de dilat. l. 45. de Iud.* nullibi enim quod is tradit aſſeritur, nec quia producendis teſtibus ſpatia dantur, ideò reliquis actibus negantur, fateor nunquam tanta friuolis fuiſſe data quanta hodie.

Scrupuloſas ceremoniarum iudiciariarum præſtigias, quibus & ipſe Iudex faſcinetur, vt quaſi ſenſus motuſque impos, penè nihil officij præſtare poſſit, niſi quod partes exegerint, poſtquam iam mutuâ pugnâ laſſæ procubuerunt, veteribus ignotas fuiſſe conceſſero, reſecandaſque eſſe: quod portò tempora iudicijs diſtinctè peragendis inuenerint neceſſarium, non id omne conuellendum eſt, non præſertim Canones longâ ſapientiſſimorum Pontificum lucubratione laborati.

4. Vno congreſſu poteſt in notorijs cauſa peragi, ac vbi de facto conſtat: non item in cæteris.

Sed ſanè Platonis forma vt vnâ oratione actores, vnâ rei defungantur, benè ſe habeat, vbi de facto conſtat, de iure quæritur; verbi gratia, poſt duellum Horatiorum & Curiatiorum ſolus ille, qui victor euaſerat, in publica lætitia ſororem, ob ſponſum interemptum lugentem, occidit; factum liquidum erat; quærebatur iuſtáne ſatis indignatione ſororem priuatus occiderat; an meritis in Rempub. delictum condonandum eſſet? poterat accuſatio, poterat defenſio vnâ vtrimque oratione peragi, vnâ die, vnâ conſultatione ſententia ferri, vti Innoc. III. *c. ad noſtram de iureiur.* rectiſſimè dicit de ordine Iudiciorum procedere, vt in manifeſtis Iudiciarius ordo non obſeruetur. veriſſimus ſæpiùs cenſetor ordo non ſeruare ordinem. *c. de manifeſt. II. q. 1. c. ſcelus. ibid.*

Sed varietas negotiorum vlteriores congreſſiones introducit. aliquando actioni reſiſtitur ſolâ negatione, aliquando ea exceptione eliditur, aliquando aliâ allegatione opus eſt adiuuandi rei gratiâ, quæ replicatio, & duplicatio dicitur, & denique triplicatione, aliiſque vlteriùs. *Inſtitut. de except. & replicat.* cùm quidem ſolâ negatione reus ſe defendit, expedita res eſt, iniunctâ actori probatione & dilatione breui in eam conceſſâ; ſed vbi exceptiones, replicationes, duplicationes, triplicationes, & cæteræ obuoluuntur, longiora ſpatia cauſa exigit.

Quid ſi iure Romano vtatur reus? *l. 9. C. de except. Si quidem*, inquit, *intentionem actoris probatione deficere confidis, nulla tibi defenſio neceſſaria eſt.* Quòd ſi is nimium fuerit confiſus, productis teſtibus eorumque teſtimonijs reſignatis deprehendat actorem intentionem probaſſe ſufficienter, confectâ nunc vnâ lite, aliam ingeret reus exceptione propoſitâ, in qua cùm fiat actor, *hunc eſſe locum exceptioni monſtrari conuenit. d. l. 9.* 5. Simul & ſemel omnia proponenda.

Igitur actor nunc reus confidat etiam exceptioni deeſſe probationes, eamque adeò inficietur, oportebit à reo teſtes produci, à Iudice audiri, interrogari; quæ ab ijs dicta erunt publicari. quòd ſi tum rurſus liqueat exceptionem eſſe probatam, actor replicationi ſe accinget; inficiabitur rurſus reus; teſtimonijs probabit actor, & deinde vlteriùs pro negotiorum varietate. quot in vno actu ſcenæ, quot in vna actione iudicia!

Rectiùs iure Canonum *in c. paſtoral. x. de excep.* & moribus noſtris quæcumque reus allegenda habet, ſimul & ſemel, vt loquuntur, proponere iubetur; probationes ſimul vtrimque fiunt, ſub præſcripto vtriſque termino; teſtimonia ſimul reſignantur, in ea teſteſque ſimul dicitur; ſimul teſtium fides propugnatur, teſtimonia in ſpeciem contraria conciliantur; ſimul & iudicandi calculus porrigitur.

Tametſi porrò in his non vniformis vbique ſtylus, & ordinis iudiciarij filum; pleriſque tamen in locis in eo conuenit, vt petitionem proponat actor, reſpondeat reus: replicet actor ſi videatur, duplicet reus: acta deinde ad Iudicem deferantur. is ſi quid in Duplica noui ſit ad ſummam rei pertinens, ſuper eo triplicandi actori, & deinde quadruplicandi reo facit facultatem. actis denuo repetitis ſi de facto conuenit, in quo cauſæ ſtatus verſatur, de iure pronunciat Iudex; ſi in facto diſſentiant litigatores, probare eum iubet ad quem ſpectat, & vtrumque quidem ſi ita oporteat; deſignatis etiam capitibus, ſi in paucis rei ſummam conſiſtere animaduerterit, vt reducat in viam quadrigas ſæpè vagabundas, & litigatores in circuitu cauſæ ambulantes: indeterminatè alioquin, ſi multa admodum ſint capita, vt ſæpè accidit in ijs, quæ non viâ regiâ ad metas ſuas deducuntur, ſed per coniecturas, præſumptionum, indiciorumque diuerticula, atque aliàs cùm in vna cauſa diuerſi quæſtionum ſtatus apparent. 6. Stylus vulgaris procedendi.

Siquidem cùm extra iuridicialem ſtatum agitur, cauſæ deciſio ex probationibus dependet, difficiles eæ ſunt, per poſitiones diſtinctas iuuari ſolent: eas fateri vel negare cogitur aduerſarius; confeſſio in iure facta ſumma probatio eſt, adeò vt pro iudicato confeſſus habeatur.

Negatorum fidem facere oportet, actorem priùs quidem, quia eo non probante reus abſoluitur; etſi is nihil præſtiterit. Sed eo aſſerta probante reus exceptiones, in quibus cenſetur actor, probare tenetur: alioquin intentionem actoris non elidet. ſed per mores vtert-

que

que simul, quod sibi incumbit, probat.

Euidentia facti, delatio iuramenti, præsumptio iuris, vice probationum sæpè sunt, quæ alioquin propriè per testes & instrumenta conficiuntur.

Testium fidem Iudex æstimat: pars obiicit, si quid eorum integritati derogat. rectè ante auditionem; sed plerumque protestatur tantùm integras sibi fore exceptiones. & si ex illis decisio causæ pendet, permittitur opponans eas probare, & alter in contrarium probare integritatem.

Iudex ipse testes audit, aut si per alia negotia non licet, aut illi alibi habitent, Iudici loci committit, seu alteri, qui ei examen remittit. Parte præsente, aut contumace iurant testes veritatem se dicturos, quantum eis innotuerit.

Producuntur intra præscriptam dilationem, trinam saltem, & audiuntur si Iudici vacat: sin minùs; iurant intra id tempus; & pòst examinare potest Iudex cùm vacat. ita quidem purè; Mynsing. *cent. 6. obs.* 57. seu cùm aliter fieri nequit. aliàs satiùs præsenti & recenti iuramento moueri, neque dimitti iam aduersario notos in pericula præuaricationum.

Instrumenta, chyrographum, epistola, cautio, apocha, seu qualiscumque scriptura rem gestam continens, ad probationem producuntur. inde hîc documenta vocantur. scriptura priuati scribenti hæredibusque nocet, vt si quis testamento modum sui matrimonij adscripserit, non autem alijs. Publica autem actis publicis comprehensa, seu coram Magistratu gesta continens, & publicis scrinijs tradita plenam fidem facit. Proximè accedunt instrumenta Notariorum, qui in voluntarijs quadamtenus hodie Iudices sunt. sed ea & testibus firmari debent. per alios testes infirmantur: secus quàm strictè publica. Priuata etiam testium subscriptionem desiderant. vt priuato scripturam suam negante per eos probari possit. Id quidem hodiè necessariò non seruatur, sed scripturâ negatâ magnas patitur difficultates comparatio literarum. de qua *l. 20. C. de probat.*

In his omnibus ipsa autographa ad fidem faciendam requiruntur. exemplum, index, copia, calumniosa scriptura vocatur. *l. 2. D. de fid. inst.* seu quæ calumniandi ansam præbeat. inde & instrumentum non habet fidem ex referente, nisi & illud relatum producatur. *Nouel. vt sponsal. larg.* 119. §. *& hoc insup. Authen si quis. C. de edend. l. vltim. D. de prob.* Depositio autem apud acta instrumentis perpetuam fidem conciliat. *Nouel.* 73. *§. vt autem. vers. de quibus. l. hac C. de donat.*

Post probationes, disceptationesque mutuas super fide testium atque instrumentorum tandem quousque voluerint auditi vtrimque concludunt negotium litigantes; aut si alter tergiuersetur, terminus ei præscribitur; secundus etiam & tertius; ac Iudex causam pro conclusa habet: neque exinde quid facti coram illo proponitur, sed iuris allegationes secretæ, quæ de actis non sunt, & quas Iudex supplere deberet, ad iuuandam eius diligentiam porrigi possunt.

Si nimia olim difficultas negotij, non ex facto, sed ambiguo iure videbatur, ipsi Principi relatio fiebat. *l. 1. & tot. tit. C. de relat.* rescriptis Codex est plenus. Hodiè id non passim permissum. *Nouel. vt Iud. non expect.* 125. *Authen. nouo Iure C. de relat.* non tamen vetitum semper: sed cùm extricare rem marte suo queunt Iudices, & post magnos sumptus nimia est dilatio. quam causam præfatur *d. Nouel.* 125. & mores admittunt relationes, & alicubi sub pœna nullitatis iniungunt: nec decretales aspernantur. *c. intimati de appell.* Atque hæ de litibus sunt relationes, communicanturque partibus, adiunctâ totâ causæ serie, & litis actis. *l. 3. C. de relat.* aliæ sunt relationes de negotijs publicis. de quibus infrà *l. 3. c. 9.*

Id porrò in omnibus litis partibus pro suprema lege vsurpari potest, vt quæ ad principalem causam pertinent, quàm breuissimis spatijs circumscribantur; accessoriæ porrò de satisdationibus v. g. aliæque liticulæ incidentes, cursum illius non remorentur, nisi omnino tales sint, vt causæ principali præiudicent, atque illis non cognitis hæc cognosci non possit: quam si quidem breuiter expedire conuenit, multò minimè hærere oportet in accessorijs discutiendis. 7.

Causæ principali breues termini præfigendi, nec illius cursus per incidentes quæstiones remorandus, sed illæ suo marte procedant.

In omnibus autem vtilissima esset Antoninæ constitutionis obseruatio *in l. orat. D. de ferijs*, denuò sancita *in l. 1. in princ. C. eod.* à qua non distat. *l. fin. D. eod. c. consuluit. x. de off. delegat.* vt non nisi semel detur vnius rei iudicio exequendæ dilatio seu, vt practici loquuntur, vt omnes termini sint peremptorij. Denique necessarium est, vt Iudex teneat cognitionis suæ rationem, non litigatorum affectibus obsequatur prorogantibus causarum spatia prætextu iudiciariæ obseruationis. 8.

Litis instructiuæ dilationes sint peremptoriæ.

Enimuerò breuitati litium valde proficeret partes initio litem contestari voce, non scripto, & per sese si possint; sin minùs, adsint saltem, subsidiario oratore vtantur, atque ita causa tota initio agitetur. si de tribus capellis eam esse viderit Iudex, ex tempore expediat; si grauis momenti, & dubij iuris, de facto tamen conueniat, permittat vtrique breui scripto atque intra paucos dies ius suggerere; sin autem ex scripto iudicandum est, & legitimæ causæ constitutio facienda, schedæ apud acta deponantur; refellantur vtrimque, contradictaque dissoluantur, & continuò iudicandi potestas fiat. In statu autem causæ inficiali ad testes deueniatur, &, vt suprà diximus, pergatur. vt rectissimè Imbertus ad mores nostros triplicem hunc causarum statum constituit, exequiturque; iuridicialem, legitimum, & inficialem. *Instit. for. lib. 1. c. 36.* & Lagus *in Methodo Iuris tit. de lit. contest. sub fin.* vt in Oratore suo Quintil. pluribus locis de statu disserit, definit, diuidit, & explicat. 9.

Partes per se litem voce contestentur.

Censeat

10\. Leuis cauſæ ex tempore, & cùm de facto conſtat poſt breue motiuum, vbi de facto quæritur breues itidem ad probandum, refellendum, ſaluandum termini figantur.

Cenſeat autem ſemper Iudex, pro cauſæ neceſſitate ſcripto, an voce peragenda ſit; ordinario, an extraordinario curſu: ſemperque meminerit Iuſtin. *conſt.* 12. *Nou.* præcepta Præſidi dantem iubere, vt Iudici *ſtudio ſit, vt cauſas cum ſumma æquitate cognoſcat, ac breuiores quidem, & maximè quæ viliorum conditionis hominum ſunt, ſine ſcripto decidat, & diiudicet, & mutuâ inter ſe homines contentione liberet.*

11\. Pleræque hodie cauſæ de plano, & ad formam Clementinæ Sæpè, expediri poſſent.

Nam paucæ ſunt cauſæ hodie, quibus non poſſit nimia ordinis iudiciarij obſeruatio relaxari, & ſufficere, quæ *Clem. Sæpè de verb. ſig.* proponit. In qua Conſtit. ſingula pœnè verba monita ſingula ad Iudicem ferunt, eò autem pœnè tendunt omnia, vt lites fiant quàm breuiſſimæ. eum ſcopum ſi ſibi ſemper Iudex propoſuerit, ſi eò actionem ſuam iudiciumque omne direxerit, multum ſanè Reipub. priuatæque ſingulorum commodauerit.

12\. In ſua cuiuſque ciuitate ideò defenſores ciuitatum, & pedanei Iudices ad leues cauſas.

Sic & Iuſt. *Nouel.* 80. *c.* 2. Defenſori (quale officium nunc valde paſſim deſiderari poteſt) iniungit, *vt procuret iucidi negotia, vt non longitudo eis fiat temporis, & maximè agricolis, & cum omni inſtantia Iudices vrgeat, cum feſtinatione eos contentionibus abſoluere, & litibus liberatos, in ſuas ciuitates remittere.* & *Nouel.* 79. *Sed etiam,* inquit, *accelerari lites ſancimus monachis illatas, vt non mens eorum occupetur circa litis ſollicitudinem, ſed velociter liberati ſacris operibus obſecundent.*

13\. Maximè litera pauperum, agricolarum, monachorum & clericorum.

ſed & de clericis *Nouel.* 83. iubet cum magnanimitate, & velociter lites eorum decidi, vt non propter *eiuſmodi cauſas ſacris amoueantur obſequijs, & cùm oporteat Deum placari, & decentia ſacerdotibus agi, auditorijs detineantur, & illis turbis, atque inhærente tumultu litigantium animalibus, ſi tamen de criminibus conueniantur; ſiquidem ciuilibus, non tranſcendente lite menſium duorum ſpatium* (quantum abſunt hodie mores!) *ex quo litis conteſtatio ſit, quatenus breuis imponatur cauſa terminus.*

Eandem ob cauſam Iuſt. defenſorum ciuitatem reſuſcitauit energiam, & auxit, vt ſinguli in ſuis locis breuem litium expeditionem nanciſci poſſent. *Sic enim,* inquit, *in Auth. de defenſ. ſic congruentia vtilis, ſi Iudicum ſumant officium ciuitatum defenſores, & Prouinciæ Præſes videbitur quidem Iudicum Iudex potiùs eſſe, & hoc honeſtior apparere. quanto enim quis præeſt melioribus, tanto maior ipſe & honeſtior eſt. audient quoque leuiora crimina, & caſtigationi competenti contradent, & eos, qui in maioribus criminibus capiuntur, detrudent in carcerem, & mittent ad Prouinciæ Præſidem. ſic enim fruetur vnaquæque ciuitas curâ iudiciali, & omnis gens ſub maiori conſtituta Iudice maiorem ſentiet prouidentiam.* Eademque ex cauſa Iudices, *Auth. de Iud. c.* 3. *Audient,* inquit (pedanei Iudices) *omnes quidem litem vſque ad trecentos ſolidos exiſtentem, ſub ſchemate annotationis. ſic enim velociùs lites iudicabuntur, & circuitu cognitionalibus ac temporis contritione omnes litigantes liberabuntur.* vt in Prouincia quidem ideò etiam cauſas decidi idem Iuſtin. *Nouel.* 9. mandat, *Quid enim,* inquit, *durius quàm læſum circa ſublationem bouis aut equi, iumentorum alicuius, aut pecudum, aut, vt exiguum dicamus, domeſtica gallina, hunc cogi non in qua aufertur prouincia litigare, ſed alibi currere, & ibi probationes eorum, quæ pertulit exigi, & aut plures expenſas pati, quàm rei æſtimatio eſt, aut inopiam ingemiſcentem ferre.* eundemque ad finem ſedere pedaneos Iudices continuò iubet *c.* 3. *matutino mox, & meridie, & veſpere audientes cauſas.* ſub ſchemate annotationis audire pedaneos iubet vſque ad 300. 14. Sub ſchemate annotationis vſque ad 300. ſolidos.

ſolidos (in antiqua auri caritate) quod rectè Ant. Contius ſine ſcripto interpretatur, id eſt, ſine ſcriptis vtrimque voluminibus. ſed tamen per notas breues allegationes conſignabantur; aderant enim Iudicibus ſerui publici, qui in notas capita allegationum referebant, vnde & Notarij ſunt dicti. compendioſa ſigna erant, quibus integer ſenſus inerat, integræ periodi ſignificabantur. hoc modo cauſæ minores notis tantùm, non ſcripto agitabantur. Ad eum finem pertinet quod *d. Clem. ſæpè* dicit petitionem faciendam ſine ſcriptis, ſiue verbo, actis tamen continuò inſerendam.

Sed & tamen cauere Iudicem oportet, ne 15. Sic tamen ne quid neceſſarium omittatur.

breuitas noxia fiat dum prolixitatem fugit. *non ſic tamen,* inquit, *Iudex litem abbreuiet quin probationes neceſſariæ, & defenſiones legitimæ admittantur;* non ita litigatores anguſtè concludet, quin cauſam ſuam dicere, teſtibus, inſtrumentis ſe munire, ceteraque omnia ad eam neceſſaria expedire poſſint. nec partibus ſuis etiam deerit Iudex. *ſed interrogabit,* inquit Clemens, *partes ſiue ad earum inſtantiam, ſiue ex officio, quandocumque hoc æquitas ſuadebit.* Conſonat *lex* 21. *D. de interrogat.* Et Plato in formula ſupra ſcripta Iudicibus interrogandi officium iniungit, ſicubi cauſa diſcuſſione eguerit?

Vt Clemens VIII. dum omnes nullitates 16. Competentibus non inutilibus dilationibus.

ſuſtulit *conſt. incip. lit.* 5. *Id. Feb.* 1592. ſatis ſcrupuloſos litium labyrinthos ex conſequenti expeditos voluit: excepit tamen Clemens tria genera nullitatum: eam quæ eſt ex defectu citationis; quæ ex defectu mandati; denique quæ ex defectu iuriſdictionis. nam & has naturæ leges ſanxerunt. inauditus enim nemo damnari poteſt. non auditus etiam eſt, pro quo falſus tantùm Procurator interuenit, & ſine iuriſdictione nemo ius dicit. Priuatus ſi quid ſtatuat, tyrannus eſt. Ipſe Deus ordinem iudicij ſeruauit in Adamo & Gomorrhæis, *Geneſ.* 18. in Achan, *Ioſue* 7. in villico, *Luc.* 16. Ad illum, *Adam vbi es?* in ſecundis, *Clamor multiplicatus eſt. Deſcendam & videbo, &c.* in tertio ſorte extractâ, & vocato eo atque confeſſo, prolato furto, conſtito de corpore delicti: & vltimus diffamatus erat; *Quid audio de te, &c.* In vltimo iudicio generali citatio erit per tubam generalis D. Paul. *ad Theſſ. c.* 4. *in iuſſu & in voce Archangeli, & in tuba Dei deſcendet de cælo, &c.* Rectè *Eccl.* 11. *Antequam ſcruteris, ne reprehendas: intellige priùs, & tunc increpa.* Igitur fatendū eſt Leges noſtras iubere inducias quàm pauciſſimas, atque breuiſſimas litigatoribus dari, atque Iudicem curare oportere, vt omnes controuerſiæ quàm citiſſimè dirimantur: *l. oratione, & l. vlt. D. de ferijs l.* 1. & 7. *C. de dilat.*

Nouel.

Nouel. vt cùm de appell. 115. §. *sed & hac Auth. Iubemus, C. de Iudiciis.* maturo tamen & non præcipiti judicio. *nam quia dubium non est*, vt ait Cicero 4. *in Ver. quin omnes omnium pecunia sunt in eorum potestate, qui iudicia dant, & eorum qui iudicant*, præcipitatio sanè in iudiciis maximò perniciosa est.

17. Neque iudiciorum omnis forma vt apud Turcas tollatur.

Et quanquam apud Turcas, aliosque barbaros, nec actionum formulæ, nec judiciorum normæ, vt apud nos locum habeant, & sint qui probent eiusmodi expeditionem; tamen dubium non est, quin ea summam sæpè iniustitiam inuoluat, neque esse ob aliquorum abusum cælestem virtutem è terris eliminandam. vt multa Dei beneficia possidemus, quibus nullatenus carere velimus, ideò quòd aliqui abutantur. vt malè etiam senserunt, qui medicinã, eiusque professores omnes è Republ. profligabant, ideò quòd aliqui non rectè eâ scientiâ essent vsi. vt nugiuendulus liber Octauij Pisani, contra Iureconsultos similesque non seriâ lectione, sed risu dignus sit, & non aliud tempus mereatur, quàm quod seriis ineptum est.

18. Quando Iudex quærere debeat, à partibus non explicata? & supplere?

Quod porrò quęritur apud Agell. Debeátne Iudex inter cognoscendum id, quo dicto quæsitoque opus est, dicere, & quærere, etiamsi cuius id dici querive interest, neque dicat, neque postulet? *Patrocinari enim*, inquit, *prorsus hoc esse aiunt, non iudicare.* Sed Imperatores Diocl. & Max. *in l. vn. C. vt quæ desunt Aduocat.* de eo ambigi noluerunt: *Non dubitandũ est*, inquiunt, *Iudicem si quid à litigatoribus vel ab his qui negotiis assistunt minus fuerit dictum, id supplere, & proferre, quod sciat legibus & iuri publico cõuenire.* Id quod tamen per postrema verba non pauci restringunt, vt non ea suppleat Iudex, quæ facti, sed quę Iuris sunt: sed ego existimo longè aliam fuisse Imperatorum mentem. certum enim est, Iudicis officium esse secundùm leges iudicare, quamuis litigatores idiotæ fuerint, per se causam dixerint, adeoque constitutiones nullas, senatusconsulta, plebiscita, leges nullas allegârint; vtpotè quas nesciant. neque eâ de re dubitari vnquam potuit, aut Imperatoriâ decisione opus esse: sed de ijs supplẽdis, quæ facti sunt, meritò dubitari potuit, & dubitauit apud A. Gellium Phauor. Id decisum voluerunt Imperatores, si quid minus fuerit dictum, id supplere aiunt: neque leges supplere; sed quod legibus & iuri publico conueniat. non quod iudex quod narratum non est à litigatoribus, ipse narret; etiamsi antè priuatim rei notitiam adeptus esset, sed quod suis Iudicibus Plato præcepit *lib. 33. de leg. dial. 9. vt considerent quodcumque dictum, vel non dictum perquirendum putant.* Atque ita Alex. *in l. 3. C. de transact. Iudex*, inquit, *quæret de quanta pecunia nominatim transactum sit.* Scilicet eâ inquisitione opus erat, vt sciretur num pecunia, quæ petebatur, sub transactione comprehensa esset. Facit æquitas *l. 21. D. de interrogat. Clem. sæpè. vers. interrogab de verb. signif.* Si enim causa cognoscenda Iudici demandata est, omnia demandata esse intelliguntur, sine quibus ad notionem veniri non potest. Sed hæ, inquies, partes patroni sunt, non Iudicis, imò Iudicis: si litigatores aut patroni defuerint partibus suis, quò minùs Iudex liquidum causæ statum deprehendat. id verò cùm generatim Iudici commissũm intelligitur, non rei causam, non actoris sustinere, non huic, non illi suffragari, aut vllius fauori quidpiam dare dicendus est; sed inuestigare rei, de qua quæritur, veritatem; suæ notionis subsidia poscere. laudatissimum est Salomonis exemplum: quantâ solertiâ suppleuit, quod deerat litigãtibus matribus de prole viua & mortua, quæ tamẽ aliàs defectæ probationibus dimittendæ fuissent.

In omni ergo Iudicij parte vbi Iudici videbitur non satis propositum esse, non satis disertè distinctum, vt definiri possit negotium, interrogando supplebit id, quod noscendo causæ statui deest, & probationes exiget, quarum defectus definitionẽ remoretur. hinc ea, quæ praxis *Puncta officij* vocat, nascuntur, & frequentissima sunt apud nostratia tribunalia. perquirente Iudice ea quæ causæ desunt, & litigantes totâ aliquando viâ aberrantes dirigendo: non id datur personis, sed causæ, sed Iustitiæ. Porrò ex facto ius nascitur, factum obscurum sit, tantisper oportet vt ius partium Iudici non minus obscurum sit: factum interrogando Iudex excutere, vmbras iuri depellere, lumen causæ adferre, decisioni facem accendere possit: qui, si non velit, si damnet eum quem absoluere, si absoluat quem damnare face eâ accensâ debuisset; aut si non liquere dicat; quis inquam officio functum dixerit? si cœnatum hospitem quamuis lautè, per tenebras, non prælatâ à famulo tædâ quis dimiserit, non functum amico officio dixeris; si nec viri boni quem vides errantem viam non monstrare; si non boni hospitis, boni viri officium præstant qui hoc negligunt; boni Iudicis sanè officium non præstiterit, qui contempserit. Apud subsellia non errare, non hospes esse, sed in luce veritatis ambulare, sed habitationem firmam habere vult Astræa; aures illa non tantùm habet, sed & oculos acres: non audire tantùm eius mystam oportet, sed & acriter perspicere, vbi controuersiæ veritas hæreat, eruere interrogando, perquirendo eam ex obscuris, & demum proferre, quod statu negotij iam cognito sciat *Iudex legibus, & iuri publica conuenire.*

Hæc tamen ita agere Iudicem oportet, vt nec grauitatem suam offendat, nec litigatores dicentes interrumpat, dicturos fortè quod quærere volet: neque enim vno hiatu omnia dicuntur: præcipitis id esset, non celeris tantùm, non grauis. quin nec ipsis partibus permittere Iudex debet, vt inuicem se confundant, medios sermones intercipiant, sed loquendi vices seruent; atque ipse suas: scilicet non in singulas periodos, sed in finem, cùm non aliud à litigantibus expectat, quæ scire vult, quæ clariùs explicari reseruet, ac proponat. ita etiam, vt ex rogandi modo nihil eius quod sentiat deprehendi possit. non oculi, frõs, vultus, lingua animi indicium præferat ante sententiam. 19. Seruatâ semper grauitate.

Præter hæc magnum momentum adfert rei benè cognoſcendæ, benè iudicandæ teſtium interrogatio, ſi ab ipſo Iudice fiat. in ipſa actione energia eſt, quæ non ſe effert in imaginem ſcripti teſtimonij. Vnde rectè Imperator Adrianus reſcripſit ſe teſtibus, non teſtimonijs credere; atque iterum teſtimonijs apud ſe locum non eſſe. ſanè frons, oculi, vultus, vox, geſtus, apparens religionis reuerentia, aut neglectus, conſtantia, titubatióve teſtimoniorum fidem firmant, vel eleuant. Vnde idem Imp. *Tu magis ſcire potes quanta fides habenda ſit teſtibus, itemque ex ſententia animi tui te æſtimare oportet, quid aut credas, aut parum probatum tibi opineris.* Diſpiciet enim ipſe Iudex qui ſimpliciter viſi ſint dicere, vtrum vnum eundemque meditatum ſermonem attulerint, an ad ea quæ interrogantur ex tempore veriſimilia reſponderint. *l. 3. D. de teſt.* quæ tanti fecit Iuſt. vt in cauſa criminis teſtes etiam in alia prouincia morantes coràm exhiberi iuſſerit. *Nouel.* 90. *c.* 5. non ei ſuffecerit examinari à Iudice regionis. Ratio eſt apud eundem Adrianum, *nam ipſos*, inquit, *interrogare ſoleo*. Si occupatiſſimus Imperator tanti fecerit teſtis præſentis examen, non facilè debent Iudices, quibus minor rerum moles incubat, à partibus ſuis illud reiicere, aliiſve cauſæ iuriſve imperitis demandare, qui neſciant, quid pro notione negotij, quid pro teſtium exploranda fide, ex varijs rei geſtæ circumſtantijs interrogandum ſit. Quòd ſi porrò ita Iudex alijs negotijs diſtineatur, vt huic dare ſe non poſſit, vices ſaltem ſuas non imperito alicui Scribæ, ſed Iureconſulto non ignobili committat, qui ſi quid in vultu, geſtu, ſermone teſtium extra quod ſcriptum eſt deprehenderit, quò religio iudicantis moueri, vel cauſa penitiùs noſci poſſit, non omittat ad viuum referre.

An nomen actionis edendum ſit? Sed & coronidis hîc loco lubet quærere, quia traditum eſt, ad officium Iudicis pertinere, ſine actione agentem à limine Iudicij repellere, & ineptum libellum reiicere, an ſi actor certam actionis ſpeciem non propoſuerit, id Iudici præſtandum incumbat? nam variè diſputatum eſt; actorem, niſi actionem exprimat, audiendum non eſſe. & olim quidem neceſſarium fuiſſe nihil dubitatur: quando & impetrare actionem, & nec ſyllabâ quidem præſcriptâ cadere oportebat. ſed id ſublatum eſt. & Thuldenus quidem nouiſſimè, *de cauſ. corrup. Iud. lib. 3. c. 13.* qui Iudicia hodierna multis ſuperfluis exoneranda rectè tradidit, contendit neque ſpolianda eſſe neceſſarijs, atque inter hæc editionem eſſe actionis ſpeciatim ſignatæ. quòd Imperatores ex vetere iure formulas tantùm impetrationeſque ſuſtulerint, non actionum ſpeciatim ſignandarum neceſſitatem.

Enimuerò neceſſarium id non eſſe ratio ſuadet, dummodo ita factum narretur, & petitio applicetur, vt hanc ex illa naſci (nam ex facto ius oritur) conſtiterit. diſertè ita Alexan. II l. reſcripſit *c. 6. x. de Iud.* dummodò negotiorum natura, & ſpecialis actionum ratio non ſecùs exigat. qualia ſunt, quæ egregiè exequitur Lagus *in methodo Iuris, tit. de libell.* & vlteriùs obiicit Thuldenus. qui tamen rectè addit etiam ijs caſibus quibus actio diſertè exponenda ſit, non ſeuerè illud requiri vt nominatim fiat, ſed ſatis eſſe ſi ita circumſcribatur factum, vt intelligi perſpicuè poſſit, ex qua cauſa agendi quis litem reo intendat.

Porrò Imperator ſublatis formulis, & impetrationibus, quòd actionem nihilominus negotio competentem eſſe voluerit, non ſignificat nomen actionis ſe deſiderare, ſed cauſæ propoſitionem, ex qua ius perſequendi in Iudicio quod ſibi deberi exiſtimat actor, intelligatur. quo modo dicimus neminem ſine actione experiri, vel alicui competere actionem. *l. ſi pupil. §. videamus, D. de negot. geſt.* quid enim, cùm non in antiquam ſyluam reducamus iudicia, ſed præſcindamus tantùm luxuriantes palmites, ſi eos qui rei ſuæ ſupereſſe gnari ſatis ſunt, & eloqui poſſunt, voce ſiue ſcripto cauſam ſuam agere alibi per ſe voluit, & nos aſſentimur, cogemúſne eos, qui in Aſtrææ adyta numquam penetrârunt, ſed ſimplicem veritatem exhibere naturâ tantùm & rerum vſu didicerunt, iuris vocabula, quæ nec mediocriter eius periti omnia nouerint, proloqui; vt Anabaptiſtę ſcripturas recitant? haud dixero. *Simpliciter*, inquit Alex. *& purè factum ipſum, & rei veritatem ſecundùm formam Canonũ, & Sanctorum Patrum inſtituta inueſtigare curetis.*

CAPVT VIII.

De ſententia dicenda, & ordine votorũ.

1\. Ordo Solitus incipere à dignioribus.

POſtquam in lite ſatis vtrimque dictum, ſcriptúmve eſt, ad Iudices acta deferuntur, qui ſacrum, vt vocat Plato, ſuffragium ferentes, iudicio finem ponunt. atque ordo quidem in dicendis ſuffragijs non idem vbique neque ſemper fuit. diuerſimodè etiam ipſi Romani ſunt vſi, ſed maximè pro dignitate fuit primo ordine ſententiam dicere. & quia rogabantur ſententiæ, prærogari dicebatur, qui priori loco; & inde prærogatiua. *In municipijs eorum*, inquit Papinianus, *in l. ſpurij 6. §. vlt. D. de decur. potior cauſa habetur in ſententijs ferendis, qui pluribus eodem tempore ſuffragijs iure decurionis decorati ſunt: ſed & qui plures liberos habet, in ſuo collegio primus ſententiam rogatur, cæteroſq; honoris ordine præcellit.* Coactâ verò curiâ quiſque prout dignior erat altiore loco ſedebat; tum duumuiri, ſi res difficilior erat, nominatim ſingulorum ſententias inquirebant, ordine ſeruato, qui in albo ſcriptus erat. *l. 1. D. de Alb. ſcrib. l. 3. §. reſtitutus D. de decur.* Sed rectè Dioniſius Halicarnaſſus *lib.* 6. & Dion. Caſſius *lib.* 36. exiſtimarunt periculoſum eſſe ſecundùm ordinem dignitatum ſingulos gradatim conſuli, vt aſſuetum refert in ſenatu Romano Agell. *lib. 14. c. 7.* perire libertatem iuniorum, aut inferiori gradu conſiſtentium, cùm neceſſitas ſequendæ ſententiæ à maioribus ingeritur, quorum authoritas cæteros pertractura ſit.

Inde

2. Liberior à Iunioribus. Inde Piso apud Tacitum, *Quo loco censebis Cæsar? si primus; habeo quod sequar: si post omnes; vereor ne imprudens dissentiam.* Ariopagitæ globolis ideo definiebant, quos hodie sequuntur Veneti: albo absoluunt, atro condemnant.

3. Romani viuâ voce sententiam dicebant, illustres quidem Senatores, *l. fin. D. de senat.* alij discessionem faciebant, in eam partem quam, sequebantur: & quod maiori parti placuerat, in tabulas referebatur: senatus-consultum vocabatur, aut decretum decurionum. sed & postmodum tabulis & scripto tacitè vota ferebantur. quod malo exemplo introductum Plinius *l. 3. epist. ad mess. max. & l. 4. ad eundem* queritur: prudenter tamen Titus Arius, cùm Iudicio domestico Cæsarem adhibuisset, scripto sententiam proferre voluit; ne omnium sententia fieret, quæ Cæsaris fuisset. Senec. *1. clem. c. 15.* nec minùs rectè in supremis Galliarum Curijs sine ordine vota rogantur, prout quisque Relatori proximus assidet: Cicero *act. 6. in Verr. Mos est,* ait, *Siracusanis, vt si qua de re ad Senatum referatur, dicat sententiā qui velit: nominatim nemo rogatur, & tamen vt quisque honore, & ætate antecedit, is primus solet suâ sponte dicere: idque à cæteris ei conceditur; si quando taceant omnes, tunc sorte coguntur dicere.* Alibi Iuniores dicunt sententiam priores. Gam. *dec. 1.*

4. Remouendum quicquid officit libertati, & veritati. Resecandum est quidquid metum adferre potest, quicquid in dicendo libertatem onerare. *l. 1. §. onerande D. quar. rer. act. Non enim,* inquit Chrys. *solus ille est proditor veritatis, qui transgrediens veritatem, palàm pro veritate mendacium loquitur; sed etiam ille, qui non liberè veritatem pronuntiat, quam liberè pronuntiare oportet; aut non liberè veritatem defendit, quam liberè defendere conuenit, proditor est veritatis. c. nolite timere 11. q. 3.*

5. Quæ nec ob numerum deserendæ. Quare & ad libertatem etiam voti pertinet, vt rationem quis non deserat quòd à parte contraria numerum videat. *Non sequêris turbam ad faciendum malum, nec in iudicio plurimorum acquiesces sententiæ, vt à vero devies. Exod. 23.* Veritatem semper Iudex omnibus, quæ hac in vita chara habere potest, anteponere debet, neque in pectus dimittere quòd *veritas odium parit.* amicus sit Plato, amicus Socrates, magis sit amica veritas. cogitet se cætera omnia ante aram Iustitiæ seposuisse. Et quoniam non tam bene cum humanis rebus agitur, vt meliora pluribus placeant, non turbetur si contraria aliqua sententia communis esse dicatur sunt & communes contra communes: sunt & opiniones sine examine receptæ, ad modum quo auium quò vna volat cæteræ sequuntur: ideóque non numero, sed rationi deferendum est. *l. ob carnem. §. fin. D. de test.* Dec. *cons. 481. n. 12.* vbi multa Panorm. inter quæst. suas *q. 4. vers. item multum.* Thes. *dec. 57. n. 10.*

6. Laconicè dicendum. Modus votum dicendi & hoc comprehendit, vt laconicus sit, nam veritas in paucis consistit; neque oportet prudentioribus dicendi locum auferre. Rebuf. *in l. femina §. senatores n. 1. de senat.* Inter prudentes odiosa verbositas. sufficiunt intelligenti pauca. *Narrauerunt fabulationes, sed non vt lex tua. Psal. 110.* Sed & nullus debet immodestis vocibus perstrepere, aut tumultibus perturbare, nullis etiam fallis vanisque aut obstinatis disceptationibus contendere, sed quicquid dicatur sic mitissimâ verborum prolatione temperetur, vt nec audientes offendantur, nec recti iudicij acies perturbato animo inflectatur. Trid. *f. 2.*

7. Et circumspectè liberè. *Et quanquam sit rara temporum felicitas, vbi sentire quæ velis, & quæ sentias dicere liceat.* vt Tac. *1. hist.* tamen credat semper Iudex quod vbi ad se tedeunt, *voluntas Regum labia iusta. Prou. 16.* circumspectè tamen loquatur, non dicax sit, neque acerbis facetijs quempiam irrideat, maximè Principem. *nam earum apud prapotentes in longum memoria est, præsertim, vbi multum ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt.* Tacit. *lib. 5. & 15.* sed ita se habeat, vt dicendi modus dulcoret amaritudinem audiendæ à Principibus veritatis. nam *simplicitas & libertas ni adsit modus in exitium vertuntur.* Tac. *hist. lib. 3.* & *sicut vrbs patens, & absque murorum ambitu; ita vir qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum. Prou. 15.* quare *Eccle. c. 4. noli citatus esse in lingua tua.* Vbi & quomodo vtile aut necessarium est liberè vetum promatur, & si dicendi modus tei dicendæ ingratum saporem temperet; Reip. consulitur, & priuatæ dicentis, atque Iustitiæ. quod si fieri nequit, quin priuatim ineatur mala gratia, neque in opportunum tempus res differri potest; tamen veritatem non abdicare oportet, Iustitiam non offendere. præponderat enim publica dicendi necessitas priuatæ dicentis vtilitati. Nam rectè Salust. *Ego ita comperi, omnia regna, ciuitates, nationes, vsque eò prosperum imperium habuisse, dum apud eos vera consilia valuerunt: vbicumque gratia, timor, voluptas, ea corrupêre, post paulò imminutas opes, ademptum imperium, seruitutem impositam. salus hac publica cuique pra sua carior esse debet.*

Curare ad extremum Iudicem oportet, vt sententia certa sit, non ambigua, aut aliquo dubio respersa. *§. curate. Instit. de action. tot. tit. de sent. quæ sine cert. quant.* & quia sententia libello conformis esse debet, reijcitur libellus obscurus, incertus, generalis. *l. final. C. de anal. except.* Iudices qui ambiguis, incertis, obscuris verbis vtuntur, non litem finiunt, sed alias serunt, generant, sumptus augent, disceptationes producunt, & sportulis suis tantùm prosunt.

Igitur accuratissimâ actorum discussione factâ, eorumque ad leges circumspectâ applicatione, ne quid ab iis discrepet, ritè conceptis verbis in tabellam sententia refertur, & iuxta Constit. 45. Extrauag. Leonis, Iudicis manu obsignatur, & ore Iudicis proprio, nisi Illustris sit, qualis & Episcopus habetur, aut hodie ab actuarijs pronunciatur; absoluendo, aut condemnando in id quod in iudicium deductum fuit, non aliud etiam in litis sumptus, damna, & id quod interest, si iustum, æquumque fuerit. Calumniæ quidem, & temeritatis hæc pœna

pœna est. ideoque iure quidem sine dolo & culpa, vt in re facti, aut iuris admodum obscuri litiganti non imponitur. sed Edictum ann. 1611. *art.* 9. non facilè id admittit. Taxat hodiè expensas Iudex, actoris libello comprehensas, earum quantitate à reo diminuendo contradictâ.

CAPVT IX.

De Appellatione eiusque Instantia.

1. *Appellatio iuris remedium.* SI condemnatus iniustè iudicatum putat, remedium habet appellationis ad superiorem Iudicem, aut delegantem, à quo non iurisdictio, sed cognitio tantùm delegata fuit, concessum omnibus quibus non interdictum, non concessum contumacibus, non confessis, non ter prouocantibus, non de momentanea possessione, non de re quæ dilationem non ferat, non ab interlocutoria reparabili, alimentis, visitatione, correctione, aliisque casibus diserto iure vetitis.

2. *Qui interponendum?* Interponendum intra decem dies à pronunciatione, aut scientia, & copia Notarij, coram quo in scriptis fiat; nam si viuâ voce coram Iudice, illicò fieri debet.

3. *Qui admittendum?* Admittendum à Iudice, datis dimissoriis, additis actis, & si visum, causâ cur sic iudicauerit. sine dilatione: saltem infra dies triginta, nisi casus sit, quo non liceat appellare. quando Iudex reiicit appellationem, & si causam adiecerit, Iudex appellatus de negotio non cognoscit antequam cognouerit de appellatione.

4. *Qui inchoandum?* Inchoandum apud superiorem oblatis dimissoriis, & actis intra tempus à Iudice aut stylo præscriptum. à iure bimestre datum appellanti à pedaneo, aut delegato, semestre ad magistratus, biennium olim & dein annus ad Principe. alioquin exinde fatales dies currunt.

5. *Qui prosequendum?* Prosequendum intra præscripta similiter tempora. alioquin appellationem fata illa ad interitum vrgent, sententiam firmant. quam tamen adhuc examinari aut roborari aut corrigi vult Nou. 126. §. *in omnibus.* quam nō vbique vsus seruat, sed causæ desertione contentus est; seruat tamen, vt si appellans tergiuersetur, appellato liceat præuenire, litem introducere, & prosequi. sed iure Pontificio ea tempora à Iudice præscribi possunt & coarctari, & à superiore ex iusta causa aduersus lapsum restitutio dari. *c. ex ratione.* latè ibi Phil. Franc. *de appell.* Panorm. & alij *eodem tit.*

Moribus fori sæcularis, apostoli non petuntur, instantiæ prima & aliæ perpetuæ sunt. tempora tamen certa introducendæ appellationi præscripta sunt, ita vt alioquin ea deserta habeatur.

5. *Qui cognoscendum?* Si ex iisdem actis appellans ius dici petit, Iudex mox ea discutit: benè pronunciat iudicatum, vel malè; corrigitque, vel confirmat: expensis etiam & mulctâ *l. eos. §. ne temerè C. de app.* temerè appellantem castigat. Quòd si quid non dictum priùs allegare probareque velit appellans, id ei permittitur, factâ & appellato eadem facultate. modò non ad nouum caput pertineat, sed coniunctum sit iis, quæ apud priorem Iudicem proposita fuere. *l. 4. C. de temp. ap.* emendare enim actionem in eodem iudicio. §. *sin minus Instit. de act.* non aliò potest. vt illud est in quo mutatus est Iudex. neque testes produci possunt super iisdem omninò aut directè contrariis capitibus, super quibus in prima instantia alij auditi sunt. *c. fraternitatis. x. de test. Clem. vlt. eod.*

A summis tamen tribunalibus appellatio interdicta est. vt olim à præfecto prætorio. tum vt aliquando liti finis imponatur: tùm quia creditum est, summos Iudices pro sapientia ac luce dignitatis suæ non aliter iudicaturos esse, quàm ipse Princeps foret iudicaturus. *l. 1. D. de offic. pref. prat.* 6. *A quibus in concessum.*

Sed & friuola appellatio vetita est, sine ratione interlecta, & protelandi tantùm causâ, in eamque reiiciendam, & per eam tergiuersantes puniendos, Iudices vt incumbant strenuè Reipub. conuenit.

Nec minùs ne à rebus minimis iudicatis appellatio foueatur; nam non minùs iniquum quàm absurdum est, quod sæpè euenit, vt super minimis causis maximi Iudices inquietentur, & homines propter minimas causas magnis fatigentur dispendiis, vt forsan totius litis æstimatio ad sumptus iudiciales non sufficiat. *Authent. de appell. §. illud etiam.*

Appellationem causæ si fieri potest ex iisdem actis decidantur: sin minùs, propositis vnâ schedulâ grauaminibus, & altera iustificationibus, vel nouis factis, si ex eorum consideratione sententia mutanda est, breuissimis tamen omnia terminis peragantur. atque in criminalibus semestri, iuxta constitutionem Pij V. aut saltem biennali, iuxta Conc. Trid. expediant, neque tertiò prouocare vnquam liceat, neque in correctione, aliisque singularibus causis, neque nullitas sine allegatione iniquitatis, aut citationis, mandati, aut Iurisdictionis defectu attendatur. 7. *Qui maturandum?*

Affinis appellationi est supplicatio, cùm à summo Principe eiusve Senatu iudicatum est, quæ non nisi semel permissa est. *l. 5. C. de prec. Imp. off.* si supplicabatur intra decem dies, iudicati executio suspendebatur, nisi satisdaretur. & iure quidem ex supplicatione procedebatur sicut ex appellatione. 8. *Appellationi affinis supplicatio.*

Propositio etiam erroris seu reuisio vicina est, sed non nisi ex iisdem actis fit, & iudicatum interim executioni mandatur. *Propositio erroris.*

Restitutio etiam in integrum aduersus rem iudicatam minoribus datur. *C. si aduers. rem iud.* & executionem suspendit *C. in integ. rest. post. ne quid noui.* *Restitutio.*

Querela etiam nullitatis ex Iurisdictionis, aut personæ litigatorum non qualificatæ, formæue iudiciariæ defectu executionem suspendit. *l. si Prætor. §. Marcel. D. de re iud. l. vlt. C. si ex fals. inst.* nisi tres fuerint sententiæ conformes. *l. vlt. C. de ord. cog. Clem. vt de re iud.* ea tamen nullitas vt in tribunalibus Ecclesiasticis hodie ex causa Iurisdictionis, mandati, citationis *Querelæ.*

tionis

tionis (ex Clem. VIII. decreto) proponi tantum potest, nec in vlla causa alia attendi, ita nec in sæcularibus frequentatur. Imbert. *Enchyr. ad V. nullam quando.*

9. Iudicantem vtere non debet. Appellatio ad Iudicis iniuriam non pertinet. *l. 20. de appel.* ideoque nec indignè ferre Iudicem conuenit, si quis ab eius sententia appellauerit, neque se quis tam eximiè sentire debet, quasi labi non possit. dummodo innocentes manus, animum ab omni passione alienum, sine ignaua imprudentia ad causæ notionem, sententiamque dicendam attulerit. nam vt ex consilio, ita & iudicio non fraudulento nemo obligatur. sed ad fraudem reducitur insignis imprudentia, atque lata culpa.

Graue non oportet videri cuiuscumque retractari iudicium, quia veritas exagitata sæpiùs magis splendescit in luce: & pernicies reuocata in iudicium grauiùs, & sine pœnitentia condemnatur. nam fructus diuinus est iustitiam sæpiùs recenseri. c. *Graue* 35. q. 9. & Conc. Sard. *Episcopus, qui aut iustè, aut iniustè aliquem eiecit, patienter accipiat vt negotium discutiatur, vel vt probetur sententia eius à pluribus, vel emendetur.* quæ Innocentij & Concilij Sard. monita optandum esset, vt expenderent multi Iudices, qui excandescunt vel ad sonum appellationis à suo iudicio interpositæ, vel ad inhibitionem pertinacis progressus; ad definitiuam autem iudicij sui emendationem, perpetes sumunt simultates, & Iudicibus, præsertim delegatis, qui post eos in aliam iuerunt sententiam, verbis perpetuò, atque re ipsâ infesti sunt. tanta certè philautia, non charitatem, quæ non cogitat malum, non iustitiam redolet.

CAPVT X.

De executione rei indicatæ.

1. Executio rei indicatæ. CVm sententia lata, & rata est, nullo appellationis aut alio remedio suspensa, rei iudicatæ fit executio; siue per actionem iudicati *l. 3. §. vlt. D. eod.* siue implorato Iudicis officio: vt passim hodiè vsus seruat. nisi hanc implorationem, cum Gudel. *in comm. Iur. nou. l. 3. c. 6.* ab illa actione non distinguamus.

Iura quæ temporal Damnatis olim diuersa tempora concessa sunt; hodiè non seruantur, nisi quæ stylus aut Iudex dederit, cùm res iussa est restitui, quæ in promptu est, nulla mora contumaciæ permittenda est. *l. debitorib. 31. D. de re iud.* alioquin idoneum tempus tribuitur. eo lapso per executores, &c, si opus per manum militarem, *l. qui restituere. D. de rei vind. l. si quis iussu D. ne vi fiat ei qui in poss. miss.* res aufertur, aut pro pecunia exhibenda pignora capiuntur, distrahunturque, mobiles primùm res, dein immobiles; denique iura & nomina. mores eum iuris ordinem non seruant, sed quod promptius se offert, executioni subiiciunt, per licitationes plus offerenti addicunt, etiam ipsi victori. *l. 2. C. si ex caus. iud. pig.* nonnumquam possidenda pignora creditori traduntur donec ex fructibus satisfiat; & alicubi immobilia aliter distrahi omnino non permittunt mores, alicubi non nisi multo pòst tempore, ex fructibus summa confici non posset.

Per detrusionem etiam in carcerem cogitur damnatus sententiæ parere, & excommunicationem, si remedium aliud non supeteft. Trident. *f. 25. c. 3.*

Speciem rei iudicatæ habent confessio in iure facta; bonorum cessio, transactio, iusiurandum, arbitri laudum, voluntaria contrahentium condemnatio, contractus Iudicum sigillis muniti, instrumenta guarentigionata, & præsto est Iudicum officium illud ex hisce postulantibus. 2. Affini confessio & ex his excommunicatio.

Cùm pignorum precium omnibus creditoribus non sufficit, præferuntur hypothecarij personalibus; inter hos causa crediti; inter illos ratio temporis quo pignus datum est, potius ius facit, siua specialis sit hypotheca, siue generalis; ex conuentione, vel in causam iudicati accepta: siue expressa, siue tacita. nisi quòd apud nos conuentionalis nisi coram Iudice rei sitæ facta reale ius non tribuat, aut prælationem, nec generalis sine immobilium designatione. saluo tamen dotis, & fisci priuilegio, eiusque qui in ædificij restitutionem, militiæ emptionem, aut, vt ad priuilegiarium creditorem peruenerit, pecuniam dedit. Omnium creditorum exactam rationem habet Iudex in distribtione precij, ex pignorum distractione redacti, *iuxta titulos D. & C. Qui potior in pign. &c.* quorum priuilegia breuiter complectitur Gudel. *Iur. nouis. l. 4. c. vlt.* 3. Creditorum prærogat. ux.

CAPVT XI.

Recidiua monita de seruando ordine iudiciario, præsertim in litibus criminalibus, & quæ ex officio Iudici incumbunt.

EXegimus quæ ad morem modumque iurisdicundi spectare videbantur, quasi per Indicem & transcursim, quo filo Iudex telam iudicij texendam habeat, qua in re nec illud Apostoli reiiciendum puto, *1. ad Corint. c. 14. Omnia honestè, & secundùm ordinem fiant.* Ordo sanè iudiciarius anima est iurisdictionis: dummodò meminerimus in causis quibusdam iuris ordinem esse, nullum ordinem seruare. *Est*, inquit Cicero *pro Rabyr. Posth. sapientia Iudicis in hoc, vt non solùm quid possit, sed etiam quid debeat, ponderet: nec quantum sibi permissum meminerit, sed etiam quatenus commissum sit.* quo scilicet iure, quo ordine, quo ritu, more maiorum, an forma specialiter mandatis præscripta. adeò vt & Fulliucius. *Quæst. mor. tom. 2. tract. 40. in 8. præcep. c. 6. n. 199.* Iudicem ob ordinem inris non seruatum obliget ad restitutionem; verbi gratiâ, si inquisiuit cùm iuris ordo non permitteret: si confessionem extorsit, 1. Ordo Iuris seruandus.

cùm indicia idonea non eſſent, &c. poſt Leſſ. *de Iuſtit.l.2.c.29. d.* 18. Ampla ſpacia paterent ſi in eam diſſertationem deſcendere luberet, quę de toto ordine iudiciario concinnari poſſet. *& nos ſuprà hoc lib. c. 7. ſatis pra inſtituto diximus. Plura extant inſignium autherum volumina in eam ſingulatim rem diſertè ſcripta. ad ea maria, quibus lubet haurire, dimittimus.* Apud nos ex edicto Principum 12. *Iul.* 1611. *art.*3.

2. Belgæ ſtylum præſcriptum aut ordinandum ſeruant.

4.5. qui ſtylum habent emologatum, mandata, & inſtructiones ſuas exactè ſeruare debent, & ſi quid mutatione eget, ad Principem referre: qui non habent emologatum, ad curiam Prouincialem recurrere: eo interim vſuri, quo vtuntur ſuperiores illius territorij. ſed *art.* 46. pro ſecuritate maiori decernitur, vt in criminalibus cauſis Iudices, qui ordinarium certumque ſtylum procedendi non habent, eo vtantur qui decretus eſt pro ſuo prouinciali Concilio. omnia enim hîc Concilia Prouincialia ſtylum, ordinationes, & Inſtructiones à Principibus præſcriptas pridem habent; inter reliquaſque inſtructiones non infimum locum ea obtinet, quam Carolus V. Imperator Batauis dedit, 20. Auguſt. 1531. quam inſigni libro, quem Synopſin praxeos ciuilis appellat, excuſſit Paulus Merula. affines aliàs inſtructiones comparauit, & in ordinem iudiciarium analiticè digeſſit.

3. Præſertim in iudicijs criminalibus.

Porrò quia *omnia*, ait Cicero *pro Cæcinna, iudicia aut diſtrahendarum controuerſiarum, aut maleficiorum puniendorum causâ reperta ſunt.* in illis minor cura eſt, in his maior, non tantùm quia in illis de re minori, pecuniola, agellóve agitur, in his de ſtatu, de vita hominis; ſed & quòd in ciuili controuerſia ipſi litigantes periculo ſuo expendere debent, iure, an iniuriâ agant; defendántve, & pœnis ſuis coërcentur temerè litigantes: at in iudicijs criminalibus, ijſque quæ Iudex ex officio inſtituit, non alieno ductu, ſed ſuo marte Iudex progreditur. &, vt in bello non ſolet iterum peccandi locus ſupereſſe, vt Lamachus reſpondit veniam oranti errati in prælio commiſſi; ita vbi de re criminali agitur, vix eſt vt errore commiſſo res in integrum poſſit reſtitui. *Eſt* ergo *ſapientis Iudicis cogitare ſibi tantum eſſe permiſſum, quantum commiſſum ſit & creditum, & non ſolùm ſibi poteſtatem eſſe datam, verùm etiam fidem habitam eſſe meminiſſe, poſſe quem oderit abſoluere, quem non oderit condemnare: & ſemper non quæ velit ipſe, ſed quid lex & religio cogat, cogitare.* Ita Cicero *pro Cluentio.* vult lex & religio quod iuſtum eſt etiam iuſtè fieri, inſontem rectè abſolui, reum ritè condemnari.

Maranta quidem *tractat. de ordin. iudic. part.* 6. §. *& pervenitur* & c. n. 106. *n.* 208. enumerat 65. caſus in quibus Iudex procedit ex officio, qui eapropter delicatiori diligentiâ ſunt tractandi; nos generatim comprehendemus ſub nomine cauſarum criminalium, non rigore nominis ad ſcelera reſtricti, ſed per antitheſim litium ciuilium, & pecuniariarum. In criminalibus ergo iudicijs Iudex aliorum motu & metû carens, (nam rarò hodie accuſatio cum inſcriptione fieri ſolet; denuntiatio etiam magis ad Euangelicam referri ſolet quàm iudicialem, quæ delatores ad expenſas temerarias obligat) agmine quadrato incedere debet, ne recta iuſtitia vllo vndecumque inſultu detrimenti quippiam capere poſſit. Et nos quidem iterum Edicta Principum, & Inſtructiones dirigunt, & nominatim Edictum ann. 1611. *art.* 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47.

Enimuerò id imprimis cauendum, ne quis temerè in numerum reorum vocetur. tametſi enim Iudices etiam Epiſcopi habeant in ſuis Diœceſibus liberam poteſtatem adulteria & ſcelera inquirendi, vlciſcendi, & iudicandi; *c. perniciosam de aff. Iud.* prouincias & diœceſes ſuas obire iubeantur, & viſitare, de vita & conuerſatione ſubditorum quærere; *c. Romana de cenſib. in* 6. non tamen ſpeciatim de authore criminis inquirere poſſunt, niſi ſuper eo fama ipſius læſa ſit. *c. cùm oporteat de accuſat.* adeò vt generatim rogare, non nuncupatim tantùm poſſit; & rogati etiam iurati occultum authorem deferre non poſſint. Leſſ. *de iuſt. lib.* 2. *c.* 29. *de iudice dubit.* 14. *n.* 118. nullus eſt pro crimine, ſuper quo non laborat infamia, ſeu clamoſa inſinuatio proceſſit, puniendus; quinimò ſuper hoc depoſitiones contra eum recipi non debent. *c. inquiſitionis. §. tertia de accuſat. c. qualiter* 2. *ibid.* ne quidem tametſi duo vel plures teſtes iurati aſſerant. *d. c. inquiſitionis.* niſi fortè quis crimen confeſſus ſit, aut commiſerit in iudicio, aut patefactum ſit ex generali inquiſitiona, aut aduerſus bonum publicum ſit, ut crimen læſæ Maieſtatis Diuinæ vel humanæ. Leſſ. *ibid. d.* 15. *Scipio minor Caium Liuium prætereuntem cùm vidiſſet; Hunc, inquit, virum ſcio peierasse: verùm quoniam nullus eum defert, non paſſum ſimul eſſe & accuſator, & Iudex.* Plut. *in Apoth.* Praxim ſæcularium Iudicum contrariam, vt infamia præuia non requiratur, excuſat Leſſ. *ibid. n.* 131. & Filliucius *d. c.* 6. *n.* 191. ijdem tamen requirunt vt Iudex non inchoët ex ſe iudicium, ſed aliquid præcedat, quod inquiſitioni viam aperiat, & Iudicem ex officio procedere cogat, quod vices infamiæ ſuppleat, duodecim id genus cauſas conglomerat Filliucius *n.* 183. & Leſſ. *dub.* 16. non admittit tamen Leſſius eandem praxim in Prælatis Eccleſiaſticis *dub.* 15. *n.* 140. præſertim aduerſus perſonas Eccleſiaſticas. vtpotè quarum propalati defectus plus Reipub. noceant, quàm correctio proſit. vt omittamus Concil. Trid. *ſeſſ.* 24. c. 5. innouaſſe dictum cap. *qualiter & quando*, & ab omnibus obſeruari iuſſiſſe.

4. Inquiſitione ſpeciali.

Quòd ſi tam ſeriò exigitur ne quis inquiratur, in ius vocetur ſine præuia infamia; quantò magis cauendum eſt, ne citra præuiam infamiam, neceſſitatem, & criminis grauitatem, quis in carcerem compingatur, qui per ſe de facto infamat? quapropter Prælati clericos temerariè, vel per iniuriam incarcerantes in excommunicationem incidunt. *c. ſi clericus de ſent. excom. in* 6. & rectè Marcus Antonius Genuenſ. *in prax. c.* 29. tradit, Neapoli non incarcerari clericos, niſi adſint probationes ſuffi-

5. Carcere decernendo.

tientes

tientes ad condemnandum, vel saltem ad torquendum, dummodò clericus non sit suspectus de fuga, ob quam & Trid. in atrocioribus delictis necessariam detentionem admittit. *sess.* 25. *c.* 6. detentionem vocat Concilium, non carcerem, adeoque addit; in omnibus casibus ea ratio habeatur, vt iuxta qualitatem delicti ac personarum delinquentes ipsi in loco decenti custodiantur. & benè d. Edictum *an.* 1611. *art.* 39. vetat officiarijs cuiquam inijcere manus, qui fixos habet lares, nisi in flagranti delicto deprehenso, aut ex Iudicis decreto, cui ex informationibus *iuxta art.* 38. semiplena probatio delicti, aut vehemens suspicio fuerit, aut accusator formalis requisiuerit, vbi is admittitur.

Iterum breuibus dilationibus peragendi sunt rei, peccantque grauiter qui morarum tædio, carcerum, aliorúmve incommodorum fastidio, eos affligunt, & non æquè in excusando, quàm accusando laborant. quod vtrumque inculcat d. Edictum *art.* 40.

6. Tortura. Multò autem magis peccant Iudices, si non sufficientibus indicijs neque ex iuris ordine præscripto reum quæstionibus subiecerint, quæ sufficiant breuiter differit Less. *d.* 17. repetit Filliucius *n.* 195. pluribus exequitur Farinac. *tract. de indicijs, & tort.* aliique.

7. Condemnatione. Maximè autem in ipsa condemnatione peccatur, si præter ordinem iuris crimine deprehenso confessione illicitè extorta reus plectatur: *arg. l. antep. in fin. D. de quæst.* vbi ob quæstionem illicitè habitam Imp. sententiam irritauit. Less. *d.* 18. Fillincius *n.* 199. qui vtrique *sequent. cc.* prosequuntur Iniurias quæ fiunt in iudicio ab accusatore, teste, Aduocato, reo, &c. quas hîc prosequi non est huius instituti: dummodo id repetamus spectare ad Iudicem, compescere omnes eos qui adyta, & sanctitatem iustitiæ temerant suâ improbitate, sibique Iudex semper illud Deuter. *c.* 16. dictum obseruet, *iustè quod iustum est prosequeris.* non iustè, prosequitur, qui ordine à iure præscripto non prosequitur.

Super hæc autem si non ad mensuram delicti imponatur plagarum modos, pœnaque ad culpæ proportionem non exigatur; si is cui parcendum fuit ob delicti, personæ, sexus, ætatis, aliásve circumstantias, ad rigorem plectatur; si cuius pœna asperanda potiùs fuit, parcatur.

Ad profundum autem peccatorum venit, si Insontes puniat, sontes impunè dimittat sciens, prudens, cùm de causa ritè liquet. de culpa lata, quæ dolo comparatur, leui, leuissima in causa capitali cognoscenda iudicandaque, non finit hic locus multa dicere. hoc sanè casu vitandæ huiusmodi culpæ valet illud Democriti, *Optimus Iudex esse iudicatur, qui citò intelligit, & lentè iudicat.*

Dixi initio huius cap. exegisse nos cursim quæ ad morem modumque iuris dicundi pertinent, ad dictionem inquam ipsam iuris. nam quod attinet ipsa causarum iura, non fuit animus ea tangere; Oceanum ingredi, tota Iuris volumina inuoluere: ea in pectoris scrinio habere Iudex debet, & causis in suum prætorium delatis applicare & *habera*, inquit Cicero *pro Cluent. in consilio legem, fidem, religionem, æquitatem: libidinem autem, & inudiam, metum, cupiditates omnes amouere: maximi æstimarè conscientiam mentis suæ, quàm à dijs immortalibus accepimus, quæ à nobis diuelli non potest.* Eadem ferè habet Innocentius I.V. *in c.* 1. *de sent. in* 6. *in concipiendis sententijs & ferendis præ oculis habeat solum Deum.*

CAPVT XII.

De Stipendijs.

1. Rectè à fisco dandæ. Qvo minùs per sordes iudicetur, & appellationibus materia subtrahatur, stipendia publica statuta sunt. *tot. t. C. de Annon. & capitat.* Iustinianus sanè munerum capturam seuerè prohibens, à fisco stipendia Iudicibus dari iussit: à litigatoribus accipi aliquid vetuit, præterquam Iudicibus pedaneis. *Nouell.* 82. *c.* 9. & *Nouell.* 15. *c.* 16. vbi ferè idem de defensoribus ciuitatum dicitur. & quatenus id in Francia olim obtinuerit, bellè refert Loyseau *de aff. lib.* 1. *c.* 8. quomodo sportulæ atque huiusmodi emolumenta pro Iudicum opera in voluendis actis, examinando partium iure, dictandisque sententijs, successerint. & sanè optandum erat, vt iure & antiquis moribus res staret. iniquissimum enim esse Cic. censet Iustitiæ mercedem petere: sed & illud tamen iniquissimum, vt labor in damno sit. Itaque dum Iustinianus fisco onus stipendiorum imposuit; fiscus locuples erat, seu meliori fortunâ, seu maiore parcimoniâ, seu frugaliori œconomiâ. nam belli sumptus res eius gestæ summos etiam fuisse plus satis arguunt. vnde & nulli salarium tribuebatur, nisi iubente Principe. *l. nulli. C. de prob. sal. l.* 10. maturè perpensis meritis. Hodie vbique ferè terrarum Principes non sufficiunt aulicis oneribus, cùm & olim domaniales reditus bellis insuper gerendis sufficerent. tributa populorum, subsidia belli, etiam in alias causas abeunt, vt vix digna Iudicum stipendia à fisco solui queant, vix dum alicubi pars aliqua nisi ex mulctis, alijsque id genus subsidijs, maximè in Gallia, vbi etiam ipsa Iudicum officia sub hasta veneunt; & qui emunt, vtinam mercaturæ suæ incremento lites non seminent! Magna profectò olim stipendia fuisse Iudicum discimus ex *tit. Cod. de Annon. & capitat.* atque aliundè passim.

2. Magistratus in prouinciam euntes instruebantur necessarijs. Vetus institutum fuit, vt Resp. Præsidibus annonas, & pecoribus eorum alimenta subministraret. *l.* 2. *C. de curs. publ.* quin & Magistratus exeuntes mulis, tabernaculisque, & omni supellectili instruerentur. Liu. *lib.* 52. Augustus verò magistratui prouinciarum pro supellectili ac cæteris necessarijs certam pecuniam numerauit. vnde vtensilia locari desierunt, ita vt posteà cùm Iudices promouerentur, argento, &

& neceſſarijs inſtruerentur, mulis, veſtibus forenſibus, domeſticis, balnearibus, coquis, &, ſi vxores non haberent, concubinis.

3. In officijs occiſi remuneratio.

Quòd ſi quem in exercitio officij ſui occidi contingat, officium eius hæredibus relinquendum eſt, vt iudicatum refert in apparitoribus Loiſeau, *des offices l.1.c.12. n.33.* quod & deciſum in militibus, *tit. de filijs officialium qui in bello moriuntur. C.lib.12.* Hi enim qui pro Rep. ceciderunt, in perpetuum per gloriam viuere intelliguntur. *§. filius. Inſt. de excuſ. tut.* eiuſmodi mortuorum vitam in memoria viuorum poſitam eſſe inquit Cicero *Phil.7.*

CAPVT XIII.

De animaduerſione in Iudices.

1. Magni magiſtratus officij tempore non accuſabantur.

QVi de appellationibus cognoſcunt, ſententias emendant, nonnumquam & ipſos Iudices pro ſua religione, ſi per dolum aut ſordes eas dictauerint, aut aliàs litem fecerint ſuam. nam quo rectiùs iudicent, non deſunt leges vltrices. quominùs tamen Auctoritas Iudicum vileſceret, eius ſaltem qui imperium habebat, & iubere poterat in carcerem duci, durante magiſtratu in ius vocari, vel accuſari is non poterat. *l. 2. D. de in ius vocand.* quanquam Panicirolus *in Commentarijs ad Notitiam Imperij de magiſtratibus municipalibus c.8. in fin.* de duumuiris idem, dum magiſtratu fungebantur, aſſerit. *per l. pars litter. 48. D. de Iudic.* quam non de ſolis Athenienſibus magiſtratibus, vt Alciat. *diſpunc. 4. c. 6.* nec de Prætoribus, aut Præſidibus, vt alij, ſed de omnibus magiſtratibus municipalibus, qui à Græcis *ἄρχοντες* vocabantur, intelligit.

Præſides quidem alióue nomine prouinciarum rectores, depoſito magiſtratu per dies quinquaginta in prouincia manere debebant, reſponſuri omnibus qui de eis quererentur. Ita etiam Borel. *lib. 1. de magiſt. c. 52. in fin.* refert practicam magnę Curiæ Neapolitanæ, quòd pendenti officio accuſatus de concernentibus adminiſtrationem, liberetur data cautione de ſtando iuri tempore ſyndicatus, in quod Curia cauſam remittit. rectius, quàm quòd alij paulò antè ab ipſo citati, ſuſpendendum magiſtratum putant ſtatim atque accuſatur; eum verbi gratiâ qui perpetuus eſt: nam Zeno *in l. vlt. C. vbi ſenatores.* ſtatuit, ne qui in crimen vocati ante probationes, iniurias patiantur. ideoque ſi illuſtri dignitate fulſerint, *ſedendi quoque*, inquit, *in aliqua ſecretarij parte, quæ Iudicibus inferior, altercantibus ſuperior eſſe videatur, habeant licentiam.* & iterum, *ſedendi cùm celebratur cognitio in ſecretarijs iudicantium ius conſequantur.* cuius legis formam in iudicando Duce Bironio ſeruaſſe ſcribitur ſenatus Pariſ. Vetatur vel excandeſcere Iudex aduerſus eos, quos malos putat. *l. 19. D. de offic. præſid.* Diſertè etiam Papin. *in l. Libertus. §. in quæſt. D. ad municipal.* *Magiſtratus*, inquit, *capitalis criminis accuſati priſtinam dignitatem interim retinent*, tamen ſi illius legis diſpoſitionem in Gallia non ſeruari refert, & queritur Loiſeau *des offices, lib. 1. c. 14.* vbi latè incommoda tum ſuſpenſionis accuſatorum, tum inquiſitionis aduerſariorum, tum nouimembris rigoris, quem Gallica praxis & ferè noſtra exercet contra accuſatos, ſupra quam iure Romano permiſſum ſit.

2. Accuſatis vſque ad ſententiam dignitas ſeruatur.

3. Etſi praxis multis locis contraria.

4. Sed ea ritè temperanda.

Enimuerò vt abuſus Gallicis Iudicijs abſint, vt optandum eſt; ita neque eò concedendum, vt nulli cognitioni magiſtratuum actiones ſubiici cenſeantur; ne impunitatis confidentiâ laxatis habenis in innoxios graſſentur; fas atque nefas pari loco habeant; ne populum concutiant liberè, ſi repetundarum agi cum iis non poſſit: ne pecuniam publicam interuertant; ſi de peculatu teneri non poſſint: ne fictis criminibus inſontes ſupplantent; ſi falſi accuſationem non vereantur: ne per ſordes, ſupinam imprudentiam iudicent; ſi litem ſuam facere non poſſint, & in vicem aduerſarij ſuccedere: *l. vlt. D. de extraordinar. cogn.* vel quantum videbitur religioni iudicantis teneri illi, qui iniquo iudicio læſus eſt.

Sed vt redeamus ad accuſatum Magiſtratum; vt neque ſuſpendi eius exercitium durante accuſatione æquum eſt, ita neque in perpetua ſpatia criminalem quæſtionem protrahi; ſed intra annum olim, & biennium ſaltem, ex prorogatione Iuſtiniani terminari oportebat. *tit. vt intra certum tempus criminalis quæſtio terminetur*, ne perpetuo Reſpub. careat viro, ad res agendas idoneo, quamobrem ſolo anni lapſu reus delatus abſolutus erat, & promotionis capax, qui non damnabatur. *l. reus delatus D. de mun. & honor.* Et per ſacros Canones enormia tantùm quædam crimina id priuilegij habent, vt clericus accuſatus à ſacris functionibus abſtinere debeat, donec ſe purgauerit, vt hæreſis, ſimonia, &c. alioquin pœna ſuſpenſionis non niſi cauſâ cognitâ irrogatur. *c. Presbyter 15. q. 5. verſic. & quod niſi fecerit, interim non videmus ſuo debere Presbyterum, vel diaconum officio priuari.* Sic & conſtitutum eſt, ne clerici deficiant ab Epiſcopo accuſato, priuſquam ſub luce obiecta conſtiterint, & ſententiâ damnatus ſit, *c. 1. & 2. 8. q. 4.* Rectè igitur Iudices poſt depoſitum magiſtratum 50. dies in prouincia commorari debebant, eorumque Conſiliarij, Cancellarij, & Miniſtri. *l. 3. de aſſeſſ.* ius tamen dicebant vſque ad aduentum ſucceſſoris. *l. 10. de off. proconſul.* nec priùs deponebat imperium deceſſor, quàm ſucceſſor in Metropolim venerat, licet prouinciam attigerat, *l. 1. de off. præf. Aug.* non tamen vltra tres menſes poterat hærere. *l. 2. ad l. Iul. Maieſt.* Dion. *l. 53.* &, quod notandum moroſis Iudicibus, huiuſmodi controuerſiæ ciuiliter vel criminaliter ventilatę intra viginti dierum ſpatium debebant terminari *l. 1. de off. diuerſ. Iud.* Ex diuerſo autem, inquit Iuſtinianus *in Auth. vt Iudices ſine quoquo ſuff.* etiam pœnis eos omnium amariſſimis ſubiugamus, ſi eos qui puris vſi ſunt manibus, & fiſcalium exactionem cum omni detulerint ſubtilitate, poſteà deponentes adminiſtrationem iniuriari præſumpſerint, & nō cum omni

5.

6. Depoſito magiſtratu per 50. dies in prouincia morandum.

fauore

fauore post legitimum tempus prouinciam relinquentes deduxerint.

7. Inquisitio in Iudices Hispana. Hodie Iudiciorum antiqua ratio contra Magistratu functos obsoleta est, quæ olim potentissimos quamuis in officio retinebat, vel audacium præuaricatorum insigniter multabat, morte, exilio, vel aliâ pro meritis pœnâ: successit in monarchia Hispaniæ vsus mittendi in prouincias qui inquirant in acta Prælidum, aliorúmue Iudicum, & qui ea quæ comperta sunt ad Concilium regium referant pro ea gente in Hispania institutum, cuius iudicio benè meriti liberaliter munerantur: qui autem negligenter versati sunt, desidè abiectóque animo officium administrarunt, vel iniquè sunt grassati, pro demerito castigantur. *quæ*, inquit Bellus, *profectò præcipua est causa & ratio, quà sacratissima hæc Corona conseruatur, & magis indies exaltatur.* an æquè hodie præmia & pœnæ pro meritis dentur, & Coronæ benè sit Bellus alius examinet.

8. In Iudices animaduersio. Alexander Seuerus solebat dicere, paratos se semper digitos gerere, vt si quem Iudicem improbum obuium haberet, oculos ei erueret, optimè; nullum enim malum grauiùs affligere potest Remp. quàm Iudicum improbitas, quid enim si à quibus medicina expectatur, venenum præbeatur; à quibus vera doctrina, falsa doceatur? quo argumento Christus, *si sal infatuatum fuerit, in quo salietur?* numquam ergo nimia esse potest in Iudices inspectio, vigilantia, animaduersio. Primùm Reges ipsi, atq; Principes vniuersim eam curam suam esse putent; deinde magni sub ipsis magistratus; atq; gradatim inferiores singuli in suos; atque in primis Ecclesiastici: quos ipsos Episcoporum titulus iam ab Apostolis vsurpatus, id est speculatorum, functionis suæ monet, & singuli quidè id putent quatenus eis auctoritas commissa est: scilicet Archiepiscopis monendi, corrigendi Episcopos, non amouendi data nunc est auctoritas; sed in grauioribus causam instruendi, & ad Sedem Apostolicam instructã mittendi; quæ definitiuum calculum ferat. Trid. *sess.* 24. *c.* 5. *s.* 13. *c.* 6. 7. 8. *sic. l.* 2. *de off. pref. August. Præfectus*, inquit, *Prætorio augustalis ordinariorum sub se Iudicum examinandi flagitia, & super his referendi, non amouendi, vel puniendi habeat potestatem.* & iterum, *l.* 1. *de off. Com. sac. Larg. Palatinis*, inquit, *hæc cura debet esse præcipua, vt periculo proprio notarias destinatis super negligentia Iudicum, si ita res exegerit, conquerantur, ne eorum sit impunita desidia.* Ex aduerso tamen aliud statutum est in Præf. Prætorio Orientis *l.* 3. *dict. tit. Si quos*, inquit, *Iudices, vel propter aduersam corporis valetudinem, vel propter negligentiam vel furtum, vel simile aliquod officium sublimitas tua inutiles esse reperiat: his ab administratione remotis & vice eorum aliis subrogatis, furibusq́; pœnis legitimis subactis, ad nostra mansuetudinis sententiam non crimina, sed vindicta referatur.* Nullus ergo præscriptum Iurisdictionis suæ modum excedat, diligentem suorum inspectionem negligat nullus. si quis scintillam neglexerit, quæ inde incendium excitarit, & humanis & diuinis legibus resarciendo detrimento erit obstrictus.

Prudenter etiam suprascriptis de causis cautum erat, ne prouinciarum rectores extra ea, quæ ad victum pertinent, quidpiam emerent, ipsi, vel, qui circa eos erant; aliásue contrahent, donationésve reciperent, etiam per interpositam personam: nec ratificari ea possent, quamuis consensu post depositos fasces adiecto vel quinquennij lapsu. *l.* 1. *de contrac. Iud.* sed & illud prudenter non minùs Senatus-consulto cauebatur, vt de his quæ prouincias regentes, comites, aut liberti eorum, antequam in prouinciam venerint, contraxerant, parcissimè ius diceretur. *l.* 16. *de off. præsid.* ita vt præter victus commercia, quæ vitari non possunt, nulla daretur ansa aut vmbra Iudicibus malè in administratione versandi, & puris seruatis manibus iudicia & munia iustè & sanctè exercerent; si secùs accidisset, minas legum non euaderent. 9. Ne Iudices in prouincia negocientur.

10. Episcopi citra iudices vigilare etiam iubentur. Sed & quò pleniùs contra malignitatem Iudicum prouideretur, Iustin. *in Auth. vt Iud. sine quoquo suffragio.* postquam multis eos monitis & mandatis instruxerat, in fine addidit edictum ad omnes Episcopos: *Tua*, inquit, *igitur sit reuerentia, & caterorum, hac custodire; & si quid transcendatur à Iudicibus, ad nos referre; vt nihil contemnatur horum quæ sanctè à nobis statuta sunt.* & iterum, *in Auth. vt nulli Iudicum liceat habere loci seruator. Omnem*, inquit, *damus licentiam locorum sanctißimis Episcopis & Primatibus ciuitatum, huiusmodi præsumptiones prohibere, & studere, vt hæc omnia sine impedimento & sine dispendio secundùm legem virtutum procedant, & de his nobis nuntiare.* Sed neque id tantùm per formam facultatis, aut monitì Iustin. proloquitur, sed addit; *Vos autem si negligentes non referatis, rationem reddetis apud Deum pro aliorum iniustitia, si quod non agnoscentibus nobis damnum apud vos hominibus inferatur. Sed oportet præsentes vos prouincijs, & pro ijs, ac reliquis detestantes manifestos nobis facere & rectos Iudices & transcendentes hanc legem nostram, quatenus vtrosque cognoscentes, hos quidem puniamus, illis autem repensemus.* Quinimò Iudices per Episcopos ad officium adiguntur. *Auth. vt differentes Iudices audire interpellantium allegationes, cogantur ab Episcopis hoc agere.* & vlteriùs *ibid. c.* 1. *Iubemus sanctißimum Archiepiscopum audire cum clarißimo Iudice, vt ambo per amicabilem conuentum dissoluant quæ dubia sunt.* & infrà: *si tamen contigerit quendam nostrorum subiectorum ab ipso clarißimo prouinciæ Iudice lædi, iubemus eum adire sanctißimum illius ciuitatis Episcopum, & ipsum iudicare inter clarißimum illius prouinciæ Iudicem & eum qui putatur lædi ab eo.* Enimuerò nescio an odiosa magis hæc essent hodie si fierent; an damnosa sint, quia non fiunt.

LIBER III.

CAPVT PRIMVM.

De Legiſlatione.

1. Satius legibus, quàm regum arbitrio regi.

Rincipio officij ſui olim Prætores edictum proponebant, ex quo ius dicturi erant. quo exemplo non incongruũ nobis viſum fuit, ſi hunc librum, qui de adminiſtratione politica Iudicis eſt acturus, auſpicaremur à legibus. Enimuerò iure certo, quàm manu regiâ adminiſtrari Rempub. ſatius eſſe iam docuit pridem experientia. & gentium eò quaſi vnanimem conſenſum traxit, *arg. l. 2. in prin. D. de orig. Iur.* quia reges, vt ſint boni, & qui non litigantium, ſed æquitatis ſolo affectu ducantur; tamen rectiùs ſe habent, ſi architectos imitentur, qui lineâ vtuntur, & libellâ, boni quamuis & periti. nam, vt Cic. ait *l. 9. epiſt. fam. ad Poët. omnia ſunt incerta, quando à Iure diſceſſum eſt.* Caligula iactauerat ſe effecturum ne I. Cti. quid reſpondere poſſent præter eum; id eſt, non niſi eo vt oraculo conſulto, eius reſcripto impetrato. incommodum ſecutum refert Tac. *l. 1. ann. in princ.* *Cuncta,* inquit, *legum & magiſtratuum munia in ſe trahens Princeps, materiam patefecerat prædandi.* Hæc eſt apud bonos etiam illa indeciſa æquitas, ſi eius ab imagine à quouis obiecta lex vinci poſſit. quam deprecati ſunt Allobroges à Franciſ. I. vt ne permitteretur Senatui extra ius certum atque præſcriptum ad boni atque æqui bullas tranſilire. vt Coraſ. *ad l. benignius. D. de leg.* nec ſummis tribunalibus permittit ius ex æquitate vel interpretari, quod alij concedunt, *Auth. hodie C. de Iud.* & DD. paſſim.

2. Sed paucæ ea ſint.

Legibus Romanis nihil non deciſum eſt, quod ad Remp. tuendam pertineat. ſed quamuis ius finitum eſſe debere non malè monet *l. 2. D. de Iur. & fact. ignor.* illæ mole ruunt ſuâ, & facit Rom. legum numerus, vt paucioribus ſciantur, & mutata Rerumpubl. regnorumque forma, vt quæ diuerſis officijs ſunt adſcripta, niſi eorum curam lucrum comitetur, pauci ad ſe pertinere exiſtiment, vt ferè paſſim videamus leges multas facili conſilio & ſalubres valuis Eccleſiarum & poſtibus Prætoriorum affigi, paucas executioni committi. Fruſtrà præſcribit ægrotis pharmaca Medicus, ſi ea non ſumant, ſi pharmacopœorum officinas ſchedis impleant, in ſtomachum ægrum nihil immittant.

3. Executioni mandentur.

Itaque in omni Repub. conſtituenda cùm primis curandum eſt, vt leges & magiſtratuum edicta executionem inueniant, ſubditi vt ſiot factores verbi, & non auditores tantùm. *quia ſi quis auditor eſt verbi & non factor, hic comparabitur viro conſideranti vultum natiuitatis ſuæ in ſpeculo; conſiderauit enim ſe, & abijt, & ſtatim oblitus eſt qualis fuerit: qui autem perſpexerit in legem perfectam libertatis, & permanſerit in ea, non auditor obliuioſus factus, ſed factor operis, hic beatus in facto ſuo erit.* Ita Iacobus *c. 1.* ſanctè de lege ſancta. Sed & ſuo modo idem in lege & rebus profanis obtinet, ſi in ſpeculo tantùm leges idoneas conſideramus, neglectâ curâ praxeos, atque executionis; Platonicas & Vtopicas leges bellè expendimus, dandas illis orbibus, quos adhuc quærit Alexander. manum operi admouere, manum mittere ad aratrum oportet, non philoſophari tantùm. Præcepta omnia & leges elanguidæ ſunt, ſi non accedat cura obſeruationis, ſi fine ſuo deſtituantur,

Si non conceditur vti.

Rectè igitur D. Ambroſius *de 24. manſ. Lex Dei exactiſſimâ quaq; cenſurâ examinanda, & omni quâ poteſt maiori ſedulitate ſeruanda.* & prodentiſſimè Iuſtin. *in Auth. de prouinc. Præſid. Non tantùm,* inquit, *decenter leges ferre ſummo bono eſt, ſed etiam ſancita accuratè cuſtodiri & ad effectum deducere, tranſgreſſoreſq; competentibus pœnis ſubijcere.* Benè Tertul. *Quale eſt vt præcepta conſtituat non executurus? vt delicta prohibeat, non vindicaturus? permiſſum tacitè quod ſine vltione prohibetur.* & iterum, *Fruſtrà inſtituiſſet, ſi obſeruari noluiſſet: & fruſtrà obſeruari voluiſſet, ſi vindicari noluiſſet.*

4. Paucitas legum quibus, cur, curæ fuerit.

Corruptiſſimâ Repub pluri̇mæ leges, vt ait Tacitus: & Strabo *l. 4.* Zaleuchũ ait Thurijs paucas olim & ſimplices leges dediſſe, ſed alios ſecutos, qui alias per ſubtilitatem & ſuperuacaneam curam adderent: ex quo factum ſit, vt celebres magis quàm boni euaderent. Romuli, regumque Romanorum paucas leges fuiſſe veriſimile eſt. Libellus XII. Tabularum exiguus fuit, quem pueri in ſcholis ediſcebant, vt neceſſarium carmen. Sed, vt inquit Seneca, *epiſt. 45. non opus adhuc erat remedijs diligentibus, nondum in tantum nequitia ſurrexerat, nec tam latè ſe ſparſerat; poterant vitijs ſimplicibus obſtare remedia ſimplicia; nunc neceſſe eſt tanto operoſiora eſſe munimenta quanto valentiora ſunt quibus petimur. Medicina quondam paucarum fuit ſcientia herbarum, quibus ſiſteretur fluens ſanguis, vulnera coirent paulatim; deinde in hanc peruenit tam multiplicem varietatem.*

Pri-

5. Primùm Iulius Cæsar, deinde Adrianus destinarunt multitudinem legum ab optima quæque & necessaria resecare; sed iniquitate temporum distracti fuerunt. Adrianus tantùm Saluij I.C. laborem probauit, qui edictum perpetuum composuit, ex eoq; Prætores ius dicere voluit. Theodosius propiùs tentauit; Iustinianus immensa volumina, quæ in librorum duo millia, versuum autem tricies centena extendebantur, in Pandectas contraxit, & Codicem edidit; vetans ne imposterum ea commentarijs onerarentur; Paratitlis tantùm permissis. *Procemium & confirmatio Digestorum & ad Tribonianum, & ad magnum senatum.* Carol. Magnus & Alphonsus Hisp. Rex, eadem in re laborauit. Sed & ipse Iust. quidem Nouellis verbosis magnitudinem Codicum auxit: deinde barbararum omnium gentium colluuies imperium distraxit, & leges illas silentio inuoluit; alij alias ediderunt: donec leges Romanæ rursus ante aliquot sæcula ex vndis illis caput extulerunt, & in scholis apparuerunt, atque in regnis ijs, quæ Romanum imperium excusserant pro sua æquitate admissæ sunt, in supplementum vernaculi cuiusque Iuris: quasi precario: eaque talionis ratione, quâ apud Romanos constitutum fuerat, vt qui sub eo imperio degerent, Romana iura, quin & officiorum nomina susciperent. *Auth. De Armeniis, & vt ipsi per omnia Romanas sequantur leges. & Auth. de descript. quatuor præsid. Armen.* adeò vt hodie in ipso Latio, in ipsa Roma posteræ Imperatorum constitutiones energiam suam non agnoscant, & in ipsa Germania splendidum magis nomen, & decus gerant, quàm virtutem sentiant.

6. Vnde tam multa statuta? Hinc nata tam innumera non regnorum tantùm, & prouinciarum, sed singulorum districtuum, territoriorum, ciuitatum, oppidorum, pagorum, villarum statuta, quibus discendis nulla iam sufficit ætas; nec ad doctrinam pertinent, nisi in suo quæque climate: & sæpè peruerso hodie iuris omnis & rationis modo. nam quod domi suæ natum esset, quod diuturni mores consensu vtentium comprobassent, cuiusque ciuitatis ius dicebatur: hodie ijs qui ditionum aut vrbium statuta conscribunt, non sufficiunt vsu receptæ consuetudines, vt eæ in scriptum redigantur, sed officio suo non benè sibi functi videntur, nisi magnam partem Pandectarum, & Codicis in libellos suos contraxerint; sed & quarumcumq; externarum gentium scita, vsus, & abusus in suam œconomiam traduxerint, etiam ea quæ patrijs nominibus explicare non possint. Quo morbo Belgæ etiã nostri laborant, faciles exterorum morum, idiomatum, & vestium admiratores, & receptores: adeò vt & omnem morem suum nonnihil insolitum priuilegij nomine vestiant, quod si quis attigerit, facer mox & intestabilis censetur. erat optandum, vt quę vera priuilegia non forent, in vnam consonantiam componerentur. & fuisse creditur aliquibus Principibus id propositum, sed ne quem motum ciêrent distractis.

7. Recognoscẽda illa, & probanda aut reijciẽda. Quod fieri commodè potuit, fecit Albertus Pius: qui an. 1611. controuersa quædam Iuris Romani decidit, quosdam ex moribus belgicis meliùs disposuit; & omnes non emologatos hactenus à Curia, scriptos ad eam transmitti voluit, examinandos; & porrò vt singuli qui de rebus & fundis statuunt suis territorijs concluderentur, & suas in ijs vires dumtaxat exercerent. vtinam Deus vitam ei longiorem dedisset! vt cætera ex Iure hodie & moribus hîc controuersa maturâ deliberatione composuisset.

Vtinam sic vbique res eò reduceretur, ne leges retia litigantium, & thesauri contentionum, lucra patrocinantium audirent: & superfluis resecatis liquida claritate iustitiæ breui constitutionum epitome consultum esset. vt nec opus foret tanto pragmaticorum exercitu, qui vt singuli viuant, ne singulos litigantes depascantur: qui si omnes toto Christiano orbe in militiam armatam numerarentur, inundationi Turcorum opponi possent. Paucæ, clatæ, & decisæ leges & sciri faciliùs & obseruari possent, si modò & illud caueretur, ne tam superstitiosæ litium negotiorumque essent actiones, qua de re alibi diximus. neque absonum est ei fini iudicium Besoldi optantis erigi Collegium quod de Iure responderet, quoties partes in facto conueniunt. vt in Saxonia esse ait, & in Turcia quod Testam vocant.

8. Breues Leges. Paucitatem legum ex vicino imitatur Breuitas. *Legem breuem esse oportet quo faciliùs ab imperitis teneatur, veluti emissa diuinitus vox iubeat, non disputet.* Sen. ep. 94. quare & addit; *nihil mihi videtur frigidius, nihil ineptius quàm lex cum prologo.* & Plato sensuit, *l. 4. de leg.* procemium legis naturâ nullum esse; nec XII. Tab. habuerunt. tametsi in iure nostro secus multas leges cum causa impulsiua & finali explicata, aliisque rationibus additis latas videamus, maximè Iustinianæas, & præsertim Nouellas: moti hi conditores credi possunt vt faciliùs legem persuadeant, non imperent tantùm, vt non voluntatis esse solùm, sed & rationis videatur. Azor. *Inst. mor. p. 1. l. 5. c. 2.*

9. Claræ. Huc & pertinet, vt claræ sint leges, non ambiguæ, simplices. eodem modo edicta clara esse & perspicua oportet, atque manifesta, ne aliquid per obscuritatem in captionem contineant, *c. erit autem lex. dist. 4. vnde Deut. c. 27. & scribes super lapides omnia verba legis huius planè & lucidè.* Lex enim non debet ambages continere, sed veteres abrumpere. *l. fin. C. de interdict. & relegat.* Adeoque ne vel in syllabis hæsitetur, non sensu tantùm legis scribi eam oportet extensè sine notis seu breuiaturis. *l. 1. C. de vetere Iur. enucl.* Qui scribunt leges captiosas, vtuntur statera dolosa, cuius abominatio apud Deum: *Prou. c. 2.* quibus comminatur Isaias *c. 10. Va qui condunt leges iniquas, & scribentes, iniustitiam scripserunt; vt opprimerent in iudicio pauperes, & vim facerent causa humilium populi mei: vt essent vidua præda eorum, & pupillos diriperent: Quid facietis in die visitationis, & calamitatis

mitatis de longè venientis? ſed & leges eo ſermone ſint latæ, quo populus vtitur, vt intelligantur (quamuis Romani è maieſtate eſſe putarint latino ferri, eumque omnes ſcire) eo publicentur, vt ligent, non eloquentes, ſed præceptiuæ.

Iuris iter longum, iuſtitiaq; breue eſt.

10. Non ambiguæ, iuſtæ. *Vitium legis*, inquit Quintil. *l. 2. c. 4. aut in verbis, aut in rebus eſt. In verbis quæritur, an ſatis ſignificent, an ſit in his aliquid ambiguum. In rebus; an lex ſibi ipſa conſentiat, an in populum ferri debeat, an in ſingulos homines: maximè verò commune eſt quærere, an ſit honeſta, an vtilis; nec ignoro plures fieri à pleriſque partes, ſed nos iuſtum, pium, religioſum, cæteraq; his ſimilia honeſto complectimur, iuſti tamen ſpecies non ſimpliciter excuti ſolet; aut enim de re ipſa quæritur, vt digna ne pœna vel præmio ſit: aut de modo præmij pœnæuè, quia tam maior quàm minor culpari poteſt; vtilitas interim naturâ diſcernitur, interim tempore.*

11. Vtiles, honeſtæ. Saluti publicæ, quæ priuatam continet, inuentæ ſunt leges. Cicero *lib. 2. de leg. Conſtat profectò ad ſalutem ciuium ciuitatumq; incolumitatem, vitamq; omnium quietam & beatam, conditas eſſe leges, eoſq; qui primùm eiuſmodi ſcita ſanxerunt, populis oſtendiſſe ea ſe ſcripturos atque laturos, quibus illis adſcriptis, ſuſceptiſq; honeſtè beateq; viuerent, quæque ita compoſita ſanctaq; eſſent eas leges videlicet nominarunt.*

Et Plutarchus; *In ciuitate quædam ad honeſtatem, quædam ad neceſſitatem pertinere*; honeſtorum ſummum & primum eſſe τὴν εὐνομίαν, neceſſariorum τὴν εὐπορίαν affluentiam. & Diodorus Siculus *lib. 1. hiſtor. Optimæ leges cenſendæ ſunt, quæ non opibus maximè homines cumulent; ſed quæ morum humanitate, rerum ciuilium prudentiâ, quàm inſtructiſſimos efficiant; quæ ita publicam tranquillitatem conſeruent, vt priuatim ciues omnes virtutis ſemitam ſectentur.* quæ priuatim ad vitia ducunt, occaſiones, & cauſæ reſcindendæ ſunt. qui priuatim eſt bonus, publicè bonum fore credendum eſt: qui

12. Ad bene viuendum ducentes. malus priuatim, publicè bonus non erit. Vnde Ariſt. *3. polit. c. 6.* dicit finem ciuitatis eſſe, benè viuere; neque enim eſſe poteſt bonus ciuis, qui omninò non ſit bonus homo. & *c. vlt. polit.* vult tam Principem quàm ciues habere virtutem, ſed in ea Principem excellere. Impiè ergo ait Marchiauellus aliquid religioni poſſe detrahi, vt pax & proſperitas conſeruetur. ſed nec ille, nec eius doctrina ad eum pertinet, qui teſtamento ſuo pacem nobis conſignauit, *Pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis.* mundana pax illa eſt. *& mundus eum non cognouit.* & cùm finietur mundus, non ille eum cognoſcet, aut confitebitur coram Patre ſuo.

13. Pro genio gentis. Genium porrò cuiuſque gentis legiſlator conſiderabit, & quà ad virtutes inclinabit, iuuabit; quà ad vitia, obſtabit: & tantum ſeueritatis legibus addet, quantum vitia creuerunt, fiunt enim leges, *vt earum metu humana coërceatur audacia, tutaq; ſit inter improbos innocentia, & in ipſis improbis formidato ſupplicio refrenetur nocendi facultas, c. 1. diſt. 4.* & maximè Eccleſiaſtici legis-latores peccata corripere, & peccantes corrigere debent. *c. nouit. x. de iud.* Debent enim leges accomodari ad Remp. non Reſpub. ad leges. vnde exactis Romà Regibus exactæ leges regiæ *l. 2. §. 3. de orig. Iur.* Cognoſcenda gentis natura legiſlatori, vt medico morbus ægri, inde lex illa Moſaica ad genium Iudææ gentis lata, & proinde illa optima à prudentiſſimo legiſlatore, non tamen optima ſimpliciter, & quoad omnes gentes, quæ adeoque nec moribus eam retinuerunt, aut receperunt; quamquam & in ea ſint quàm plurima moribus contrarijs meliora.

Leges iuſtas & æquales eſſe oportet, & propter commune bonum impoſitas. Ouid. 3. *Faſt.* 14. Iuſtæ, æquales.

——— Datæ leges, ne fortior omnia poſſet.

& Sen. *ep. 60.* legem vocat armatam virtutem. vnde rectè Plutarchus, *lib. de doct. princ. ſtoic. Herm. de leg. tot tantiſq; muneribus, & bonis, quæ Dij largiuntur, non licet frui, nec vti rectè, ſi deſit lex, Iuſtitia, & Princeps: itaque iuſtitia legis eſt finis, lex autem Principis opus.*

Iura non in ſingulas perſonas, ſed generaliter conſtituuntur. *l. Iura D. de leg.* eſt enim lex commune præceptum ad communem vtilitatem ſtatutum. *l. 1. D. de leg. Leges*, inquit Cicero, *l. 2. de off. inuentæ ſunt quæ cum omnibus ſemper vnâ atque eâdem voce loquerentur.* quamuis enim de priuato ferantur, etiam publicam tamen vtilitatem reſpiciunt. Ariſt. *l. 3. Ethic. c. 6.* Plutarch. *problem. 40.* hinc Cicero *lib. 1. de Inuent. Eâ virtute, & ſapientiâ maiores noſtri fuere, vt in legibus ſcribendis, nihil ſibi niſi ſalutem ac vtilitatem Reip. proponerent. Ordinatio noſtra*, inquit Caſſiodor. *variar. lib. 11. c. 9. vtilitatem publicam dumtaxat reſpiciat.* Laudat inde Athenienſes Æſcines *Orat. in Timar. nempe quia leges à vobis ſanciuntur habitâ ratione æquitatis, non iniuſti lucri, neque odij priuatorum, ſed ipſius iuſtitiæ, publicæq; vtilitatis dumtaxat, & quia ingenij dexteritate alios omnes populos antecellitis, non mirum eſt vos ferre pulcherrimas leges.* 15. In publicam vtilitatem, non priuatam ſcriptæ,

Quâ ratione etiam priuilegia niſi publicam vtilitatem contineant, iniuſta ſunt. non tantùm, quia à lege exorbitant, ſed quia publicam vtilitatem, & quietem offendunt, ac ſeminaria ſunt diſcordiarum; tum ex aliorum inuidentia, tum ex vſitato priuilegiorum abuſu, qui fini priuilegiorum aduerſatur. & quanquam, vt ait Auguſt. *ſerm. 247. de tempor. iudicio legum iure obtentâ dignitate deijcitur qui priuilegio ſibi conceſſo abutitur*: tamen non ſine populi motu auferri poſſunt, ſeditionibus materiam præbent, vim & neruos principatus incidunt. ac proinde moderatè ac vix dum benè meritis concedenda ſunt, niſi fortè honoraria, quæ ad virtutem excitent, quæ nemo oderit; niſi qui & virtutem: quæ priuilegiarios dum eximent, alios non grauent: quæ politiam non turbent, ſed communiant: quæ ita priuatis gratificentur, vt ad Reip. tamen bonum dirigantur, cuiuſmodi ſunt priuilegia clericalia, academica, militaria, veteranorum, nobilium, patriciorum, primogenitorum, ruſticorum, mercatorum, 16. Quò etiam priuilegia vergant. 17. Nec ea tamen facilè concedenda niſi honoraria, ad publicum bonum,

mercatorum, artificum, dotium, plurium liberorum, & sexcenta alia: quorum tamen omnium ratio publicam vtilitatem respicit, sed tantâ prudentiâ sepienda sunt, vt in nullorum iniuriam transiliant; vt clericus oret, non de altari luxurietur: vt scholaris studeat, non diu noctuque oberret, libris situ obsitis: miles limites defendat, hosti insidietur, non rustico, viatori, hospiti, stipendijs contentus: Nobilitas maiorum legat vestigia, non fastu plebem irritet: Primogeniti iura protomiseos splendori Reip. & familiæ inuenta credant, non vt reliquum sanguinem despectent, aut ostiariæ mendicitati subiiciant: Rustici colendo, serendo, metendo abundantem segetem curent, non annonam flagellent, aut in vijs latrocinentur; Mercatores quod ciuitati aut prouinciæ deest, aliunde aduehi curent commeatibus, & cuiusuis generis mercibus, ciuitatem, prouinciam impleant, non monopolijs lucrum suum faciant: Artifices necessitati omnium subueniant; immoderatâ mercede neminem grauent: dotes mulierum lapsis mariti fortunis ex incendio debitorum ita efferantur, vt nulla, præter numeratam, creditoribus summa decedat. neque enim priuilegijs vllis vti nocentes permitti debent. *Auth. de mand. Prin.* §. *non permittas.* sed priuilegia omnia ita intra terminos sui finis coërceri, ne quid eos prætergrediatur, quod publicam tranquillitatem possit offendere. Nam rectè Greg. *c. 7. dist. 74. priuilegium meretur amittere, qui permissâ sibi abutitur potestate.* Quantisper porrò nec publicam vtilitatem excedit concessio, nec imminuit vsus; retinenda omni modo sunt. quamquam concessio raró sit facienda, rariùs tamen imminutio, vel abro-
18. Minus abroganda. gatio. periculosa enim hæc est, & tam obstinatè sæpè resistitur, vt Principes & Resp. in præcipitia, & ruinam trahat, nec vmquam tam grata est concessio, quàm ingrata abdicatio.

Quamquam alioquin Principes liberalitas Diuis simillimos, & gratos maximè facit populo, tum quæ exhibetur singulis, tùm maximè quæ vniuersis: illa quidem priuatos paucos deuincit, hæc autem omnes. huius
19. An à successoribus confirmanda? generis sunt indulta, priuilegiaque quæ collegijs, vrbibus, prouincijs, ditionibus conceduntur. Et si quidem concessio fuerit gratuita omnino, tametsi beneficium Principis decet esse mansurum, existimant tamen multi, præsertim Galli, reuocari posse: quin etsi acquisitio fuerit onerosa, à successore, quin & ab ipso concedente reuocari posse ex causa boni publici; dummodò tamen indemnes seruentur quibus auferuntur. Hinc in Gallia atq; alibi obtinuit, vt priuilegiorum à successoribus petatur confirmatio. quod ipse Tiberius primus Romæ in vsum inuexit, decreuitque vt indulta à Principibus defunctis beneficia non aliter rata haberentur, quàm si ipse firmasset, cùm antè Principis beneficium nisi ad tempus datum esset, perpetuum haberetur. Suetonius *in Tito,* quem addit superiorum Principum beneficia vno confirmasse edicto, nec à se peti passum esse. Aurel. Victor *in Domitiano, cùm donata,* inquit, *concessáue à prioribus Principibus firmare insequentes solerent, simul imperium cœpit talia possidentibus sponte cauit.* refertur illud *lib. 10. epist. Plinij.* refert & Bartolus *in constitutione, Ad reprimendam, in verb. reges. n. 21.* se deputatum à ciuitate Perusiana ad Carolum IV. Imperat. non aliter 20.
Quomodo? obtinuisse priuilegiorum illius vrbis confirmationem, quàm ad reuocationem vsque successorum. sub hac ratione Hospital. Cancellarius Galliæ noluit sigillum appendere diplomati regio; quo perpetua immunitas dabatur. Improbauit id Bodinus, quasi illud verbum *perpetuum* interpretationem reciperet à re subiecta, scilicet in priuilegijs vsque ad reuocationem: probarunt alij, quod religiosum magis esset non dari ijs verbis priuilegium, cui si postmodum derogaretur, fides regia imminuta videretur. iuuari enim, non decipi beneficio nos oportet. Ego quidem non dubito beneficium personale personam sequi, & cum ea extingui, sed & *decere etiam beneficium à Principe concessum esse mansurum c. 16. de Reg. iur. in 6.* Romani iuris id fuisse vsque ad Tiberium, Titum ab ea æquitate recedere noluisse, aliosque bonos Principes Tiberio dissimiles; nec tamen etiam dubito quin Princeps, si boni publici necessitas exegerit, derogare possit priuilegijs gratuitò concessis. vt tradi solet *in d. c. 16.* sed tamen non leuiter consideratum bonum publicum velim, qualiter aliqui Galli vniformitatem aliquam constitutionis regiæ alicuius existimant etiam alioqui sufficere ad derogationem priuilegij onerosi, quod est tollere omne priuilegium: quippe semper ab vniformitate iuris abit. Rectiùs alij id admittunt, cùm incipit priuilegium esse damnosum priuatim nimis, vel publicè. iuxta *c. suggestum x. de decimis,* mitigandum, minuendum, tollendum, prout damni non iniuriâ dandi cautio exigit.

Denique existimo etiam priuilegium grandibus meritis in Principem aut Remp. aut 21. Non infirmanda nisi summa causa.
etiam numeroso ære obtentum, cùm grandis est Reip. necessitas, reuocari in vnam præsertim vicem, vel suspendi posse: sed nolim imaginariam admitti necessitatem, aut compositâ ratiocinatione productam magis quàm ineuitabili quodammodo fato; non secus quàm priuatos fundos, excitandis fortè arcibus pro necessaria Reip. defensione, auferre priuatis licitum est: priuata enim publico cedunt, vt membra corpori. sic tamen vt ex publico pretium rependatur. Extra hunc casum quo priuatis res suas inuitis auferre liceat, onerosa priuilegia abrogare neque fas esse puto, neque securum concitatur populus non secus, quàm raptis leæna catulis, si quod carissimum habet, ei excutiatur: in ijs præsertim ditionibus, vbi & priuilegia multa sunt, & sanguine multo olim empta adulterina consilia quæ in neglectum ducant. Experti id sæpius multi, præsertim Duces, militiâ quam

politiâ meliores, qui de illa ſtatuere, in hac aliena conſilia ſequi didicerant eorum, apud quos non ſatis æſtimatum illud Taciti, *morum*, inquit, *animorumq́; prouinciæ niſi ſint gnari, qui de ea conſultant, perdunt ſe & Remp.* Vix aliquid in moribus Belgarum eſt, quod non ſuis priuilegijs nitatur, non alia natio eſt, quæ tantis animis ea promeruerit, tantis defendat. Albertus ſanè tam piiſſimus, quàm prudentiſſimus Princeps ooſter, nullis vnquam conſilijs induci potuit, vt iota vnum ex priuilegijs noſtris expungeret. ſi quid per ſubreptiones in contrarium obtentum erat, monitus ſtatim reſcidit; indignatus ijs, qui tranſuerſim obrepſerant, aut conſilijs abduxerant.

22. Iuſtæ leges. Iuſtas porrò leges eſſe oportet, ſiut non leges. quia *lex eſt recta ratio imperandi, atque prohibendi; quam qui ignorat, is eſt iniuſtus, ſiue eſt illa ſcripta vſpiam, ſiue nuſquam.* Cic. *lib.* 1. *de legib.* non enim Ius ex iniuria facere lex poteſt, nec bonum ex malo; nos enim, inquit ibidem, *legem bonam à mala nullâ aliâ niſi naturali normâ diuidere poſſumus.* & Auguſt. *lib.* 19. *de ciuit. Dei c.* 21. oſtendit geri ſine iuſtitia non poſſe Rempubl. vbi ergo iuſtitia vera non eſt, nec ius poteſt eſſe. quod enim iure fit, profectò iuſtè fit; quod autem fit iniuſtè, nec iure fieri poteſt, non enim iura dicenda ſunt vel putanda, iniqua hominum conſtituta, cùm illud etiam ipſi ius eſſe dicant, quod de Iuſtitiæ fonte emanauerit, falſumque eſſe quod à quibuſdam non rectè ſentientibus dici ſolet, id eſſe jus, quod ei qui plus poteſt, vtile eſt. Audiat Marchiauellus doctrinam Auguſtini, & ſequatur; ſi ciuitatem & Remp. ſuam dirigat ad Ciuitatem Dei, quò Auguſtinus, ſi ad ciuitatem Belial; videant quò ducantur, qui doctrinam ſequuntur, de cuius promptuario impia doctrina deſumitur. Aliter æterna illa ſapientia: *Per me reges regnant, & legum conditores iuſta decernunt.* Iuſtiùs Cic. *lib.* 2. *de leg. eos qui pernitioſa, & iniuſta populis iuſſa deſcripſerint, quiduis potius tuliſſe quàm leges. vt perſpicuum eſſe poſſit in ipſo nomine legis interpretandi ineſſe vim & ſententiam iuſti, & iuris colendi. quòd ſi*, inquit Cic. *lib.* 1. *de leg. populorum iuſſis, ſi Principum decretis, ſi ſententijs Iudicum iura conſtituerentur, ius eſſet latrocinari, ius adulterari, ius teſtamenta falſa ſupponere, ſi hæc ſuffragijs aut ſcitis multitudinis probarentur.*

23. Honeſtæ. Denique ſicut inter Iuris præcepta primum refertur honeſtè viuere; ita leges quæ vitam ciuilem formant, honeſtatem continere, eoque ducere debent: ideoque & legiſlatores non præterire eas leges conuenit', quæ ad diſciplinam pertinent, & ad mores. quibus & cenſoria diligentia præficienda eſt; quam in vſum magis reuocari expediret, legendique ſunt cenſores quàm optimi, qui parati ſint in alium dicere, & careant omni vitio.

24. Maturè ferendæ. Vt lex porrò non deſtituatur ijs quas diximus conditionibus, maturè ea rogari, examinari, iuberi debet, vt Romæ poſt trinundinum demum ſuaſa, diſſuaſa, diſputata, demum ſub libero populo iubebatur, ſub Principibus diu examinata adhibitis in conſilium præclariſſimis viris. Auguſtus (Xiphil. in Aug.) multas leges condebat non ſuo conſilio, ſed eas ad populum ferebat, atque omnibus ijs qui poſſent emendandi faciebat poteſtatem. ſic Lamprid. *in Alex. Negocia*, inquit, *& cauſas prius à ſcriniorum principibus & doctiſſimis iuris peritis & ſibi fidelibus, quorum primus tunc Vlpianus fuit, tractari ordinariè, atque ita ad ſe referri iuſſit.* quod maximè in legibus obtinebat, vti per I. C^tos. antè concipi ſolerent Senatuique probari. *Auth. de mand. Princip.* §. 1. & *l.* 8. *C. de legib.*

Quia leges ſeneſcunt atque naſcuntur, Gell. 20. *c.* 1. mutari eas poſſe, nihil eſt dubitandum, non quia, vt docet Auguſt. *confeſſ. l.* 7. *c.* 3. iuſtitia mutabilis ſit, ſed quia tempora atque homines, & loca mutantur: nec valent homines ſenſu cauſas contexere ſæculorum priorum, aliarumque gentium, quas experti non ſunt; in vno autem corpore, vel die, vel domo facilè poſſunt videre, quid cui membro, quibus momentis, quibus partibus, perſoniſque congruat, ideoque in illis offenduntur, in illis ſeruiunt. 25. Mutandæ non facilè.

Sed quia legum mutatio multa ſecum vehit incommoda, rectè Mecænas ad Auguſt. *Leges firmiter retine, nec quicquam in his muta.* & apud Medos *Daniel.* 6. edicta regum immutabilia fuerunt. & Philoſophus, *lib.* 2. *polit. c.* 6. non facilè vult legem mutari, ſed vel errata potiùs legiſlatorum, legumque diſſimulari, rationem ex graui incommodo addit; *non enim tantum proderit qui corrigere perget, quantum nocebit aſſuefactio ſuperioribus non parendi.* Adeoque *l.* 2. *D. de conſtit. in rebus nouis conſtituendis euidens eſſe vtilitas debet, vt recedatur ab eo iure quod diu æquum viſum eſt.* Euidens, inquit, vtilitas; non quæ cauſis problematicis, in vtramque partem diſputationem ſuppeditet, nam veterum legum damna apparent, nouarum latent. nouitas omnis ſuſpicionem, querelas, commotionem populi producit; facilè creduntur, qui veteres abrogant, nouas rogant, ſibi rogare, non publicæ ſaluti. vt non immeritò apud Locrenſes, qui legem nouam ſuadere voluerunt, nec potuerunt perſuadere, fuerint puniti; ſed crudeliter, quod laqueo. frequenti mutatione etiam optima quæque concutiuntur, & rectiſſimè conſtituta inuadit nouandi cupido.

— Cunctarum eſt nouitas gratiſſima rerum.
Vilia ſunt nobis quæcumque prioribus annis
Vidimus, & ſordet quidquid ſpectauimus olim.

Prudenter Cleon. cenſuit meliorem eſſe ſtatum Reip. quæ deterioribus legibus vtitur, ſed firmis, quàm eius quæ frequenter eas commutat. nam, vt Auguſtin. *epiſt.* 118. *ad Ianuar. ipſa mutatio conſuetudinis (& legis conſulta) etiam quæ adiuuat vtilitatem, nouitate perturbat.* quapropter quæ vtilis non eſt, perturbatione infructuoſa conſequenter noxia eſt.

16. Neque consuetudines. Quæ consideratio efficit, vt & legislatori summa ratio consuetudinis sit habenda. Consuetudo eorum quibuscum versamur, si non sit peruersa, obseruanda est, *c.omnia 16. q.3. c.omnes dist.1. cap. mala dist.8.* inuiolabilis est consuetudo, quæ nec humanis legibus, nec sacris Canonibus obuiare monstratur. *c.Ecclesiast.dist.11.* in his rebus de quibus nihil certi statuit diuina Scriptura, mos populi Dei, & instituta maiorum pro lege tenenda sunt. *tot. dist. 12.* Sed sicut immemoriales consuetudines vellere non oportet, ita nec nouas admittere, quæ sanctos Canones, aut iustas leges, & nouitate suâ Rempub. turbent. Sanctum simul ac prudens monitum est Nicolai Papæ ad Hincmarum Remensem Archiepiscopum; *Mala consuetudo, quæ non minus quàm perniciosa corruptela vitanda est, nisi citiùs radicitus euellatur, in priuilegiorum ius ab improbis assumitur, & incipiunt præuaricationes celerrimè non compressa pro legibus venerari, & priuilegiorum more perpetuò celebrari.*

CAPVT II.

De varijs hominum generibus.

VT legum ferendarum, ita regiminis prima est ratio, nosse genium, naturam, conditionemq; suæ gentis, nosse vultum pecoris sui. ea de re hîc instituendus sermo.

1. Varia hominum genera. Natura homines liberos omnes creauit, & statu pares. mores gentium seruos dederunt, & dominos. veteres illos quidem rigido iure habitos, cum vitæ & necis potestate; posteriores moderatiori: qui deinde secutis sæculis in adscriptitios & id genus alios; denique in homines proprios degenerarunt: & pro locorum varietate, tum serui, tum domini in varios gradus ordinesque defluxerunt. Quacumque quis in Republica versetur, non sine periculo ordines turbauerit, nec sine periculo inuidis terminis nimium distinxerit. vt

2. Seruandi vtrique gradus. vetitis Romæ inter patricios plebeiosque matrimonijs, alijsque pluribus de causis ab vnis in aliorum inuidiam conceptis sæpiùs accidit. politici magistratus ingenium tum in eo re maximè clarescere possit, si corpus publicum publica concordia compaginarit; vt à vertice ad calcem vsque singula suis officijs membra fungantur, quemadmodum corporis physici partes alteræ alterarum ope indigent, & coniurant amicè.

3. Primum inter parentes & liberos. Qua in re primas obtinet Censoria auctoritas, quâ illi qui naturaliter inter se distant, constantque, officio suo vlli nusquam desint; sed à natura pacta conuenta diligenter obseruent. Quos inter primi sunt parentes filijque, mariti atque vxores. illis leges scripsit natiuitas, hisce à Deo & primo homine primo marito in prima mundi creatione sunt expressæ. *Genes. c.2. & 3.*

Primum parentum officium est filios alere, bonis moribus & bonis artibus instruere, virtutibus imbuere, pietate in Deum, probitate ad salutem suam, publicamque educare, atque educere. debitum filiorum in reddendis vicibus consistit, vt parentes honorent; non reuerentiâ tantùm exhibitâ, sed etiam egestate subleuatâ ob quã olim & liberos vẽdere licuit. 4. Parentum officium & liberorum.

Imperium paternum à naturâ quidem est; sed illud apud Romanos insigniter augebat patria in suos potestas, cui ius vitæ ac necis inerat; sed amplitudo ob abusus est restricta, remanente vestigio in filia adultera. *l. 20. cum seq. D. ad l.Iul.de adult.* Inde vetita sine patris consensu filiorum matrimonia iure ciuili. quo & quidem ea irrita esse voluerunt. & Ecclesia quidem ea detestata est semper, vera tamen & rata esse censuit, nec soluere ea parentes posse. Trid. *sess.24.c.1. de mat. c.aliter. c.nostrates 30. q.5. c.non omnes 32. q.3.* Vnde etiam euenit, vt vota impuberum à parentibus irritentur; & pubetibus nec temerè præterito patre nec rogato monasterium ingredi liceat. Petrus Erod. *Tract.sing. de iur. patrio.* quamuis nimis ille acerbè inuehatur in religiosum aliter ingressum: quem lex *Deo nobis. §. hoc etiam. C. de Episcop.* ob id vetat abstrahi, vel exheredari, vt ingratum; non concedit tamen ea lex, vt patrem contemnere possit, per eumque calcatum incedere, vt nec potest lex, nisi cùm ille spiritui ad salutem vocanti resistit. quod non facit, qui ignorat, qui experiri vult, num vocatio à Deo sit, an animi nouitatem appetentis, aut humeris imparia leuiter considerantis vitium potiùs, quàm virtus. cui rei noscendæ Ecclesia annum nouitiatus si præscripsit, quis credat reiecisse iudicium patris, filij salutem amantis, genium, naturam, vitia, vires, constantiam, mutabilitatémve pridem noscentis? Aliter sentit Chrys. *hom. 84. in Ioan. Sicut*, inquit, *cùm spiritualia impediunt parentes, nec cognoscendi quidem sunt; ita cùm nihil impediunt, meritò omnia illis tribuenda, & omnibus anteponendi.* & Greg. homil. 37. in Euang. *qui nobis carnis cognatione coniuncti sunt, & quos proximos nouimus, diligamus: & quos aduersarios in via Dei patimur, odiendo & fugiendo nesciamus.* 5. Patria potestas. 6. Sine canone ritè matrimonia ineuntur. 7. Nec Monasticus ingressus.

Ex patria potestate & olim obtinuit vt filij nihil proprium haberent. quod tamen posteriores leges mitigarunt. *tot. tit. C. de bonis quæ liberis tot. tit. C. de bon. mat.* sed & necessarios habebant hæredes suos liberos. vt tamen antiquitus immorigerorum foret abdicatio, sed ea sublata, & ingratorum exhæredatio admissa est. *l. abdicatio, C. de pat. pot*, restricta tamen deinde ad certas causas. *Nou. 115. c. 3.* 8. Ex ea potestas in bona, successio, emancipatio.

Emancipatio & olim & hodie frequentatur, rariùs hodie adoptio, matrimonio passim, & cùm parentes familiam separatam filijs permittunt, emancipatio inducta censetur, & soluta potestas.

Vitæ conseruationem defensionemque inuicem parentes liberique debent. nullũ maius impietatis signum, quàm fœderis huius neglectus. Vnde & successione leges priuant, vt indignũ, filium patris necem non vindicantẽ. 9. Defensio & conseruatio mutua.

hôrrenda ſupplicia patricidis propoſita, & à quibuſdam legiſlatoribus omiſſa, quòd non crederent aliquo naturæ abortu tanta monſtra naſcitura.

10. Coniugum ſocietas, & mariti poteſtas.

Coniugio à natura æqualis ineſt amor, & qui ſuperet paternum. *Geneſ. c. 2.* à culpa primæ vxoris originem habet mariti in vxorem poteſtas. *Geneſ. c. 3.* quæ tamen rebus humanis deprauatis retinenda eſt. Litteræ ſacræ vxorem ſub poteſtate mariti conſtituunt, & adiiciunt dominatum. apud pleraſque gentes olim & ad vitæ neciſque ius porrectum, cuius reliquiæ in adultera in flagitio deprehenſa, occidi per leges permiſſa. ſed veteres mores rigidi ab hodiernis magis temperati, coniugiumque ad veriorem vitæ ſocietatem, & bonorum communionem redactum. quamuis vxor teneatur mariti ſocij dignitatem comiter colere; quod libertatem non aufert *l. 7. D de capt.* Quò referendum matronæ ad ſponſam monitum; *Sint oculi tui ſuſpenſi in maritum, vt oculi ancillæ in manum ſuæ heræ; & tunc honorata eris in oculis eius. quòd ſi fueris ei ancilla, erit ipſe tibi ſeruus, & honorabit te vt dominam: ſed ſi extuleris te contra eum, erit tibi dominus, &c.* Sic Liuia Auguſtum, Dion. *lib.* 58. Monica moroſum maritum vicit. Auguſt. 9. *Conf. c. 9.*

Modica tamen correctio marito etiamnum permiſſa eſt. Moſcouitæ viciniq́ue ad verbera extendunt: Belgæ non ferunt. intra verba ergo bic illa conſiſtit. & quoniam maritus inſtar regis familiam gubernare debet, imprudenter fecerit, ſi coram liberis & familia vxorem coërcuerit: penes quos non eſt illius minuenda auctoritas. quia ſuo modo & illos regere debet, liberos præſertim iuniores, ſeruitia intra domeſticos parietes, atque in rebus œconomicis.

11. Dominorum & ſeruorum reſpectus, poteſtas.

Dominorum & ſeruorum inuicem reſpectus, longiùs recedit à naturali hominum fine. ex bellis enim natæ ſunt ſeruitutes, contra ingenitam omnibus libertatem. vetuſtiori iure in ſeruos erat ius vitæ & necis; vſus omnis, & abuſus: poſteriores leges vetuerunt nimium ſæuire, proſtituere, aut ad turpitudinem vendere. ex poteſtate dominica naſcitur, vt ſeruus ita domini iuſſum ſequi debeat, vt etſi deliquerit ob eum excuſetur, eiq́ue ignoſcatur, *ad ea, quæ non habent atrocitatem facinoris, vel ſceleris: l. ad ea. D. de reg. Iur.* ſerui dominum obſeruare atque defendere teneantur: adeò vt ſi domi ſit occiſus, omnes qui intra domum fuerint ſontes inſonteſq́ue ad mortem rapiantur. Iura ſeruitutis bello inter vtrimque Chriſtianos ardente ceſſant hodie: lytro capti redimuntur. in ijs, qui in bello quod cum hoſte infideli eſt, capiuntur, iura ſeruorum etiamnum obtinent. niſi quòd aliquæ regiones, vt Brabantia noſtra, tam puro aëre ſint, vt ſi quis aliunde ſeruus aduenerit, ſtatim ibi in libertatem proclamare poſſit, & ab ipſo aëre manu-miſſus cenſeatur.

12. Quis hodiernus?

In hodiernis ſeruis conditio admodum eſt mitigata; homines proprij, de *main morte*, adſcriptitij, alijſq́ue nominibus, alijs atque alijs in locis vocantur: ſimulachra potiùs ſeruorum, quàm ſerui: deuictis gentibus agros colere olim iuſſi, ne infructuoſi victoribus eſſent, Paſchier. 4. *Rech.* 5. & quia, qui Europam vicerunt, pulſis Romanis Germani fuerunt, latiori voce ſeruitus ea ad morem Germanorum inducta, quem Tacitus illis aſſcribit: *non ſeruis, vt apud Romanos, per familiam deſcriptis miniſterijs vſi ſunt: ſuam ſed quiſque ſedem, ſuos penates habent; frumenti modum, aut pecudis aut veſtis domino iniungente.* Vel, quod magis placet Beſoldo; hodierna ſeruitus accepto ferenda eſt adſcriptitijs, dedititijſq́ue Romanis. vt apud Vopiſcum Probus Imperator ad ſenatum ſcribit, *ſubactam eſſe omnem, quà tenditur latè, Germaniam, omnes iam barbaros Romanis arare, Romanis ſerere.* ſi non priora hæc illorum poſterrorum armis, & legibus ceſsére, vt agricolæ, cenſiti, glebæ aſſcripti, emphiteutæ, atque ob rem magis ſerui ſint, quàm ex perſona; nummos aut ſpecies ſoluere obligati, & apud ſuos à publicis officijs multis in locis non alieni. Qua in re, id quod conuentum, aut pridem obſeruatum, excedi non debet. *l. 1. C. in quib. cauſ. l. 3. §. 1. C. de agric. & cenſitis.* & operæ quidem indefinitæ determinari, & ad certum numerum redigi poſſunt. *arg. l. ſi libertus. 30. de oper. lib. l. 22. §. 1. d. reg. iur.*

Inter Ciues etiam varij ſunt ordines, quos Bodinus *de rep. lib. 1. c. 6.* eſſe ait liberos homines, ſummæ alterius poteſtati obligatos, ex qua ſcilicet naſcitur hominium ſeu homagium, iuramentúmve fidelitatis, voce barbarâ, re antiquâ. Romani quotannis in facta Auguſtorum iurarunt, etiam ſub Tiberio in verba Seiani ſed apud Dionem eo mortuo ſenatus decreuit in cuiuſquam nomen niſi Imperatoris ne iuretur. adeoq́ue præſtatur ab omnibus ſubditis. *§. vaſalli noſtri de pace conſtant. in vſib. feud.* non tamen clericis. *c. nimis x. de Iur.* ſed neque niſi à ſummis Principibus exigi poteſt, vti ſingularis præeminentiæ ſymbolum à maieſtate fluens: quæ quantiſper agnoſcitur, præſcribi non poteſt; neque rerum cauſa abſolutum exigi, cùm ſola bona ſubditum non faciant extra eorum cauſam: quæ complectitur iuramentum quod vaſallus feudi domino præſtat. *c. 1. qualiter iurare debeat vaſallus domino fidelit. lib. 2. feudor.* quale iuramentum longè differt ab eo, quod quiuis ſubditus præſtare tenetur, quà ſubditus & ciuis. & quòd ſi alicui infrà ſummum Principem præſtatur, ſemper ius ſuperioris habet exceptum. *c. venientes x. de Iureiur.* 13. Inter ciues varij ordines. iuramentum omnes principi præſtant.

Inter Ciues, vt dicere cœpimus, varij ſunt ordines, variæ diuiſiones. pleni alij ſunt, non pleni alij, & ſemi ſerui, capaces omnium iurium, & magiſtratuum quidam actiuè & paſſiuè, quidam non ſunt; quidam inter viles, quidam inter medios, quidam nobiles; patricij, imperantes alij, alij ſubditi; quidam municipes, & coloni tantùm: quoſdam origo, quoſdam adlectio, ciues facit. quidam honoris tantùm gratiâ inter ciues verſantur, incolæ, pe-

regrini,

regrini, aduenæ; qui cautè obseruandi, præsertim mercatores; mendici tamen vagi & maximè validi eliminandi; & secernendi à natis intra territorium debilibus, miserabilibusque personis. & procul omninò pellendi ij, qui se Ægyptios venditant. de quorum origine optimè Pasquier. *lib. 4. de Recherches c. 17.* & alij: cùm propter grauem populo mendicitatem, & furta, tum propter impias superstitiones, & dæmoniaca auguria, quibus populum dementant.

Inter ciues denique quidam eminentioris sunt conditionis, atque inprimis officij ratione quidam prosunt; & præsunt; quidam subsunt: humana societas regitur ex inæqualitate. concordia hæc discors, & discordia concors apotelesma publicum pulchrè sustinet. tum Ecclesiastici, tum seculares alij alijs præstant; alij imperant, alij parent. benè cum ijs rebus publicis agitur, vbi is est omnium ordinum mutuus amor, & nexus; vt & inferiores promptè obediant; & superiores sine austeritate imperent; nec cum arrogantia inferiores despiciant: gnari sine inferioribus corruere superiores, sine superioribus non dirigi inferiores; sed Andabatharum in pugnam & perpetuum chaos circum-volui.

14. Semper atque apud omnes obseruata nobilitas.

Nobilitatis etiam ratione quidam in Repub. eminent à plebe secreti, & inter se etiam gradibus distantes, quos conuellere non liceat sine turbatione machinæ politicæ. Nobilitas apud omnes gentes (Turcis, vt quidam volunt, exceptis) in pretio fuit, & obseruata. Romulus initiò duos ciuium ordines instituit, senatores & ex his patricios, qui patres senatores ciere possent; & plebeios. His agros colere, pecora alere, opificia exercere: illis sacra curare, magistratus gerere, Rempub. secum administrare, res vrbanas obire iussit. sed patriciorum fastu & plebis contemptu seditionem mouente, res admodum & sæpiùs mutatæ sunt. mansit tamen nobilitas ijs, qui orti erant ex illis, qui antiquo genere claruerant. quibus accesserunt qui Magistratum curulem gesserant; inter quos necdum erant equites, sed is ordo ex plebe sumptus ad munus iudicandi, sedes in ordinibus theatrorum seorsim accepit, solo censu lectus.

15. Nominatim generis.

Apud Hebræos & Græcos stirps atque progenies nobilitatem conferebat; apud Germanos nobiles olim fuerunt, quicumque seruitutem non seruierant: apud Hispanos quicumque ex Gothis; apud Gallos, quicumque ex Francis; apud alios quicumque ex gentibus olim victricibus descenderunt: & apud quos in eius rei signum gentiles homines dicuntur, ita vt communi earum nationum consensu nobiles origo faciat. *Omnes*, inquit Cicero *pro Sextio, boni semper nobilitati fauemus, & quia vtile est Reipub. nobiles esse homines, dignos maioribus suis: & quia valere debet apud nos clarorum hominum benè de Repub. meritorum memoria.* quæ est illa æstimatio, quæ in mortuis etiam durat: orta ex virtute, neque cum ea confundenda; sed distinctio agnoscenda virtutem inter & virtutis insignia. cui non satis dant loci, qui in sola virtute Nobilitatem constituunt.

16. Nobilitas descendit, non ascendit, aut transuersim porrigitur.

Cæterùm nobilitas generis in omnes posteros descendit, non ascendit; neque abit in adoptatos, non in transuersos consanguineos, non ex materno tantùm genere, non ex damnato coitu natos, nisi Principis rescripto iuuentur, aut moribus regionum. vt extra Germaniam nonnullibi ex soluto nobili, & soluta nati pro nobilibus habentur. quibus etiam ius Romanum fauet, *l. 3. §. spurios. D. de Decur.*

17. Virtus ad nobilitatem politicam inducendam publicæ auctoritatis et codicillis eget.

Enim verò quamuis basis Nobilitatis sit virtus, & fortia facta: publicâ tamen opus est auctoritate, quâ stabiliatur: adeòque codicillis Principalibus, quando hoc sederit maiestati. *l. 3. C. de senator. lib. 12. l. 3. §. viros. C. vbi senatores.* quamuis nonnumquam eiusmodi codicilli ex gratiâ potiùs procedant, quàm meritis; tamen non licet de iudicio Principali disceptare. *l. 3. C. de Crim. sacril. sic honoretur, quem Rex voluerit honorare. Esther c. 9.* eo tamen casu aliquibus videbitur huiusmodi Nobilitatem non porrigi extra concedentis territorium, præsertim si qui non supremi Principes (quibus id *d. l. 3. verbis nostræ sederit maiestati. C. de senator. l. 12.* reseruare videtur) codicillos eiusmodi concesserunt. maximè si de aliquorum præiudicio agatur. vt de immunitate à collectis, vt & Imperatoris beneficium extra limites Romano-Germanici Imperij non extendatur: quamuis intra illud omninò prodesse debeat, etiam in Electorum ditionibus, alijsque quæ à iurisdictione Cameræ sunt exemptæ; dummodò non omnibus Imperij luminibus obstruxerint, omnemque respectum maiestatis pridem excluserint.

18. Ex professo & expressè eam largientibus.

Ex professo autem huiusmodi codicilli condecorare Nobilitate aliquem debent; non nobilem tantùm appellare aliud agentes: quamuis non leuem probationem eiusmodi codicilli quasi pridem obtentæ Nobilitatis faciant.

19. Nisi officijs concessis annexa sit.

Tacitè tamen & quasi per consequentiam nobilitasse censetur Imperator, si quem de nobili feudo inuestiat, equestri dignitate donet, ad latus, ad consilium, ad comitatum suum admittat, palatinis officijs adhibeat. *lib. 1. C. de domest. l. vn. C. de prap. labor. l. nemo. C. de dign. lib. 12.* vt & eorum filios priuilegijs & immunitatibus gaudere summis præiudicijs firmatum referat Papon. *Arrest. l. 5. t. 4. Arrest. 4.* quibus se Iurisconsulti annumerant; quamuis non æquè medicinæ professores; quibus immunitates tantùm aliquas concedunt, non viduas eorum aut liberos honorant.

20. Militia armata, quando nobilitet?

Militia etiam armata præsertim cum aliquo Imperio per plures annos obita, nobilitat, vt nomen militis in feudis pro nobilis vsurpatur. quod nobilium proprium sit pro patria militare. *tot. tit. de vasall. milit.* Et ante pauca sæcula; vt soli nobiles feuda possidebant, ita soli militabant defendendæ ditioni, quam maiores olim deuicerant: non admissis olim vicine

ne patriæ libertatis reminiscerentur; & arma tractantes illius recuperandæ desiderium solicitaret ad res nouandas. Sanè apud Romanos, milites suprà vulgum fuisse constat. *Authent. vt nullus mutuans agricola. in verb. milites autem altiori nitentes fastigio. & fscturis militibus qui præsenti legi non esse obediendum existimant, quod cingulo denudati inter priuatos habebuntur.*

21. Possessio & præscriptio. Diuturna etiam possessio & præscriptio pro tacita concessione valet. donat, alienat, qui patitur vsu capi. vt & iuxta nuperum Alberti Pij edictum maiorum possessio turbanda non sit in ijs, qui non nuper nobiliter se gerunt. falsi tamen tenetur plebeius nobilitatis insignia & priuilegia vsurpans. *Arg. l. eos. §. qui se pro milite. D. de fals.*

22. Diuitiæ & feuda? Diuitiæ multis in locis nobilem faciunt vbi sufficit, quem fucco suo viuere posse, nec vilibus opificijs, aliisve indignis modis victum quærere. & fauet Bald. *in c. super de test. Alb. in l. Imp. in princ. D. de decur.* præsertim si opes sint antiquæ. Decian. *respons. 66. num. 40. vol. 3.* & maximè feudum antiquum sapere Nobilitatem idem Bald. tradit *in proœm. feudo.* præsertim si dominica aliqua iura, subfeuda, canones, similiáve insignia adiuncta habet. feudum tamen recèns emptum, quamuis nobile plebeium non nobilitat, nisi, vt alicubi, consuetudo id habeat. res enim hominibus accedunt, non contrà: & Nobilitas non nascitur in ictu oculi. *l. stemmata, & ibi gloss. D. de grad.* quin & Albertus nuper statuit feuda maiora nobiles titulos amittere, si in manum ignobilem venerint.

23. Codicillis nobilitatus an vbique & quoad omnes sit nobilis? Porrò Nobilitas quæ per rescriptum datur, vt à multis coërcetur intra territorium concedentis, vt neque hac in ditione pronunciatus nobilis vbique talis habendus sit; ita & à Papa data ad patrimonium D. Petri restringitur, & à Principibus sæcularibus concessa à Clero in sacris non vsque quaque recipitur: v. g. in collegijs quæ Canonicos requirunt à quatuor auis & proauis nobiles, non facilè admiserint humilibus parentibus natos, codicillis quamuis Principalibus decoratos, & haberi iussos ac si tot auos nobiles longo ordine recenserent; sed codicillorum vires remittunt ad hastiludia & officia secularia. An autem præbendæ Cathedrales Belgicæ nuper nobilibus affectæ codicillares admittant, vt pluries vsus habuit, nolim modò disquirere.

24. Sunt & inter nobiles sui gradus. Verumenimuerò & inter Nobiles sui sunt gradus; apud paucas gentes in vno omnes consistunt, vt non nullis quidam ita stultescunt, vt se tam nobiles iactent ac regem suum. alij simpliciter nobiles, alij domi dumtaxat nobiles, & patricij, alij minorum, alij maiorum gentium sunt. Equites alij, Barones,

25. Et discrimina. Comites, Vice-comites, Duces, Marchiones, Principes, & si qua alia sunt feudorum nomina, quorum gradus, graduumque insignia, armaque diligenter discriminanda singulis competunt. de quibus Ioan. Holland. *dissert. de nobil. post med.*

26. Inter pares vetustas & patria prærogatiuam dat. inter filios primogenitura, & si ante nobilitationem natos. Inter gradu pares vetustatis & patriæ claritudo auget Nobilitatem. qui ab officijs nobilitantur, officiorum graduum retinent, in eoque temporis prærogatiuam. Sed quid de filijs ante codicillos & officia adepta natis? natura fauet, & *l. 5. D. de senator.* vt paternos honores filijs non inuideamus, & naturâ primos infra eos non locemus, quos ratio genituræ ad reuerentiam priorum vocat, & sacræ litteræ: *Esto dominus fratrum tuorum, & incuruentur ante te filij matris tuæ.* quare si quid spinosum *in l. 11. C. de dignitat.* ita accipiendum est, ne naturam pungat, ne cruentet.

27. Quid inter alios marte nobiles, alios arte? Quid porrò inter eos statuendum, qui arte, alij marte Nobilitatem adepti sunt: conueniens est, vt in artibus militaribus nobiles milites, in litterarijs nobiles litterati, in communibus milites primas teneant. nisi officij splendor prærogatiuam concedat. Indignatus tamen refertur Lotharius, cùm in concilium adhibuisset mercuriales simul & martiales, illisque sub finem vt in duas classes decederent iussisset, consiliarium quemdam legum doctorem nuper à le militari baltheo donatum titubasse, dubium cui ordini se adiungeret; ac tandem ad nobiles deflexisse: Lotharium que iniquam ei electionem exprobrasse, quòd vnâ horâ mille equites creare posset, mille annis non vnum doctorem formare. & sanè Innocent. III. *in c. de multa x. de dig.* cùm ratio postulat aliquem pluribus beneficijs honorari, litteratas personas comparat non quibusuis gregarijs nobilibus, sed sublimibus.

28. Concessa nobilibus priuilegia seruanda. Concessa porrò Nobilibus priuilegia enixè eis sunt seruanda, ne quo modo offendantur, nequid turbent. in salutationibus, ambulationibus, sessionibus primas teneant, in testimonijs ferendis eorum fides magis spectetur, promissiones (non testimonia) sub fide Nobilium factæ, iuramenti fidem habeant, in causis criminalibus per procuratorem agere, & respondere possint, domi examinari, iuratoriâ cautione dimitti, non in carcerem trahi, nec vmquam ob debitum ciuile: iniuriæ eis illatæ grauiùs puniantur: ampliora eis alimenta constituantur: à collectis eximantur; nec bonorum quidem causa, nisi recèns emptorum grauentur, nec tutelis ignobilium, nisi fortè cognatorum: pœnis corporalibus, nisi enormitas criminis exegerit, aut læsa maiestas sit, non afficiantur; non ignominiosis supplicijs, suspendijs, virgis, flagellis, fustibus, tormentis, palinodijs subijciantur.

29. Nobiles rite pollеant, criminе careant. Caueant tamen ipsi Nobiles vt virtutibus se dignis, & quas Ioan. Hollanderus *Dissert. de Nobilit.* commendat latè, insistant; ne à maioribus degenerent, ne in crimen se dedant, ne turpibus ministerijs, quibus ipsa merces est auctoramentum quasi seruitutis, ne vilibus artibus, monetarijs, argentarijs, nummularijs, tabernarijs, & exilibus mercimonijs se immisceant. nam famosis mercatoribus, & qui non tenuiter negotiantur, alibi dixi non officere mercaturam, præsertim si mores gentis id ferant.

Quem-

30. *Agriculturā exercere possunt.*

Quemadmodum nullibi Nobilitati nocet agros colere, & olim quidem præcipua Nobilitas rus habitabat, & vrbanam infra se despiciebat.

31. *Paupertas, sacerdotium, Religio, literarius gradus patrocinium non nocent nobilitati, an officium Notariorum & Procuratorum?*

Cùm verò *Fortuna non mutet genus*, neque paupertas, neque Religionis ingressus, sacer ordo, litterarij honoris gradus, non temporis cursus, nisi immemorialis, eam periment; nec Procuratorum, Notariorúmve officium: præsertim à Principibus eorúmve curijs supremis concessum, & apud eas exercitum. quâ in re tamen locis & moribus gentium aliquid est dandum. nam qui apud infimos & infrà pedaneos Iudices, cum magna vitæ turpitudine vt rabulæ, harpyæque forenses illud exercent; procul dubio, ad eorum ferè condicionem degenerant, qui olim apud veteres Notarij & serui publici erant, de quibus accipiendæ leges hac in re aliud innuentes.

32. *Nec genere nobilibus intermediæ parentum viles mercaturæ.*

Porrò ijs qui ex antiquo genere nati sunt, non ita obstant intermediæ patrum sordes, si nihil ipsi commisêre indignum; quin ipsi patri rursum prælucere, & auorum splendorem repetere possint. tamen cedunt ijs, quorum patres nullâ maculâ se asperserunt. sed & hos ipsos si à maioribus acceperunt nobilitatem, eam recuperare, si se sordibus abstinuerint, iudicatum à senatu Sabaudiæ refert Anton. Fab. *in Cod. suo l. 9. tit. 28. defint.* 1.

33. *De Collegijs artificū.*

Verumenimuerò ciues ortu & professione viliores, intra vrbes præsertim artificijs, opificijs plerique sunt addicti, quæ vt probè magis exerceantur, atque ignara plebs minùs eorum operis, rebúsve per emptionem communicatis decipiatur, in collegia redigi solent; quæ statutis professioni suæ idoneis insidias operas coërceant; improbas merces deijciant. quâ procul dubio ratione è Republica est eiusmodi collegia haberi. sic Numa Romæ omnis generis opificum, quin & mercatorum collegia instituit; & secutis temporibus promota sunt. *l. vn. de priuil. corporat. & titulis aliquot sequent. C. l. 11.* alioquin paucis admodum in causis huiusmodi corpora sunt concessa. *l. 1. D. quod cuius. vniuers.*

34. *De eorum statutis.*

Possunt ergo qui ius collegij habent in ijs statuere, quæ arti suæ exercendæ idonea sunt, eamque in rem iurisdictione & castigatione modicâ vti in contumaces, dum ne aliquid ex publica lege corrumpant. *l. fin. C. de Iurisdict. l. fin. D. de colleg.* vt si quid statuant de monopolijs; quæ damnat lex *vn. C. de monopol.* de immoderatis comessationibus, mulctis in eas exigendis, epulis aduenticijs, inopibus etsi peritis in collegium non recipiendis, de opere alteri commisso ab altero non implendo; si decreta euulgent, quæ non à maiori parte præsentium ordinata sunt; qui omnes vocari debent si extra professionem suam quidpiam ordinent, aut in alios qui de collegio non sint.

CAPVT III.

De institutione iuuentutis.

1. *Institutio infantiæ in omnem ætatem prodest aut obest.*

POst gentis condicionem, naturamque cognitam adhibenda ars est, eaque principio ætatis. quare qui salutem Reip. curandam habent, non minimum illius fundamentum esse credant institutionem iuuentutis, virtutes aut vitia; quibus tenera ætas assueuerit, simul adolescunt, & in omnem deinceps ætatem adhærent, seruat odorem testa quo recèns est imbuta. si assueuerint pueri iurgijs, litibus, pugnis, neque ars naturam emendare studuerit, cùm prouectiores erunt, ijsdem vitijs Remp. turbatum ibunt; materiam mutabunt, ingenium non mutabunt, paruis assuetum, magnis inserent: & qui de crepundijs olim decertauerunt, iam summam sæpè rerum turbabunt; seræ tunc erunt monitiones, cùm ætas non amplius flexilis erit, & qui non est emendatus surculus, arbor corrigi non poterit, nisi per excisionem. Bona itaque iuuentutis educatio atque institutio, ad Reip. salutem, mala ad euersionem quàm maximè spectat, Aristoteles, *lib. 5. Polit. c. 9.*

2. *Adeoque & ad curam Magistratus pertinet.*

Ad hanc rem scitè Liuius *l. 7. Parua sunt hæc, sed parua ista non contemnendo maiores nostri maximam hanc Rem fecerunt.* atq; ita qui Reip. præsunt in primis commendatam habere debent institutionem iuuentutis; etiam infantium: quorum etsi cura ante omnes tangat parentes, tamen cùm illi desunt officio, Resp. est parens, & quæ hanc curam illorum vice supplere debeat, sed & maximè succedit in hoc officium, cùm illi iam sunt adultiores; quibus iam scholæ aperiendæ sunt. Et quoniam ad exemplum magistri formantur plerumque discipuli;

3. *Eligendi apti præceptores.*

deligendi sunt in primis probi & docti, qui iuuentuti præficiantur. vt sanè Persæ olim iuuentuti Principes proposuere, t. Xenophon *lib. 1. Pæd.* doctores legis à Moyse, Aarone, Iosophat, constituti sunt.

4. *Ea cura iam olim Ecclesiasticis commissa.*

Præfecturam scholarum Carolus Magnus sacerdotali ordini attribuit. Ludouicus Pius, & Lotharius gymnasiorum magisterium Episcopis. Choppin. *monast. l. 1. tit. 2. num. 8.* Eadem Eugenius statuit in Synodo. *c. de quibusdam 37. dist.* vt censores essent morum iuuentutis, & magistrorum. eosque constituerent quorum inculpata esset vita, mores iustæ reprehensioni non obnoxij, & peritia minimè vulgaris. *Fons enim*, vt rectè Plutarchus, *& radix virtutis est, institutio proba. vtq; agricolæ stirpibus pedamenta apponunt; sic probi magistri accuratis præceptis, admonitionibusq; adolescentes suffulciunt, vt mores rectè inde germinent.* Quod quantâ diligentiâ elaborandum sit, probat Trid. *sess. 23. c. 18.* & accuratè scripsit Dauid Lindanus affinis meus *libello de Instit. hominis.* sed & iussit Carolus IV. *in Bulla aurea tit. 26.*

inter cætera quibus imperium regi ac sustineri putauit, vt illustrium Principum filij ab anno saltem septimo exteris etiam linguis erudiantur, & in Rep. Romana multis priuilegijs insigniores viri ad docendum prouocati sunt. Theod. sanè & Valent. *C. de prof. lib.* 12. eos

5. *Honoribus & lautis stipendijs præceptores inuitandi.*

qui ad viginti annos sedulo docendi labore peruenissent, comitiuâ honorarunt. immunitate etiam inuitabantur, *l. nec intra eum seq. C. de profes.* salaria opima ex publico percipiebant, *l. 2. l. magist. 7. C. eod. l. 4. in fine de decretis ab ordine faciend.* Grammatici, Rhetores, Philosophi, Medici, & numero quidem competenti, *l. si duas 6. §. 1. & seq. D. de excusa. tutor. d. l. 1.* centena sextertia Vespasianus constituit. *vt in eo Tranquil.* quam summam aiunt conficere bis mille quingentos aureos nostros. & tanto fauore studia promouebantur, vt quod eorum professoribus erogari mandabatur, ad nullum exemplum trahi posset, neque vllis alijs honorarium ex publico constitui. *l. vnic. C. de prob. salar.* & si decernebatur, decretum tanquam ambitiosum aut in gratiam alicuius factum rescindebatur, *l. 4. de dec. ab ord. fac.* aut irritum fiebat. Legum verò professores alibi quàm Romæ in Capitolio, & Constantinopoli, & Beryti docere non poterant. *in proœm. digestorum. §. hac autem tua. l. vnica C. de stud. lib. vrb. Rom.* hodie sanè viliter nimis professores habentur, ob exilia quæ à Rep. præstantur stipendia. *Dat census honores.*

6. *Alij per Iudicem quoad studia curanda.*

Quamobrem ante sæculum alterum penès solos monachos litteræ delituerant; ventumque erat ad extremam barbariem: donec liberalitate quorundam Principum cœperunt litteræ reuiuiscere; & successit *Societas Iesu*, quæ tum ad pietatem, tum ad eruditionem apertis iuuentuti scholis egregiè duxit. quod institutum latiùs euoluit Consen. *polit. lib. 4. c. 6. 8. 10.* sed & *eod. lib.* rectè docet magno delectu hæc artium liberalium, & scientiarum studia admittendos esse discipulos; *c. 7. c. 11.* Professores scientiarum in honore habendos; *c. 9.* professoribus & studiosis priuilegia danda; & qualia *c. 14.* quæ data sunt à Pontificibus & Principibus *c. 15.* qualia Rebuff. 180. collegit, quæ *d. c. 15.* per epitomen referuntur. Academias & Gymnasia publica instituenda; *c. 13.* gradus & honores legitimè conferendos eruditis, eosque magnificiendum; *c. 16.* litterarum studium non obesse politicæ prudentiæ, siue togatæ, siue militari; *c. 18.* Grammaticam; *c. 8.* Poësim *c. 19.* Eloquentiam solutæ orationis discendam; Philosophiam & Rempublicam; *c. 23.* studium Logicæ, Physicæ, Metaphysicæ, Mathesεos, *c. 24.* Medicinæ, *c. 25.* promouendum; sed priora quidem omnia tamquam introductiones ad altiores scientias diriguntur. ad Remp. verò capessendam Iurisprudentia lapis est angularis, ea docet iudicia, vrbium, prouinciarumque regimina, subsidijs aliarum scientiarum iuuatur valdè, & ornatur: & eloquentiæ quidem non parum, sed maximè historiarum cognitione: in quibus discitur, & cernitur prudentia: ex moralium dogmatum inquisitione; Christianis ac sacris, Prouerb. Salomon. & Ecclesiastici, Psalmographi, alijsque libris; sed & gentilium philosophorum quorum doctrinam tamquam ab iniquis possessoribus vendicamus, & in ius nostrum redigimus. *c. dominus declarauit. 1. q. 1.*

Hisce omnibus disciplinis academiæ aperiendæ sunt, quibus numquam orbis caruit, vt Lipsius *in Louanio c. 6. l. vn. C. de stud. lib. vrb. Rom. l. 11.* Consen. *d. l. 4. c. 13.* quæque semper magnatibus inter primas curas fuerunt. atque adeò earum confirmatio ad iura maiestatis relata, & quatenus ad spiritualia spectant, Papæ reseruata. Et insignis differtatio est de rebus & personis academiam constituentibus, dignitate Rectoris, & Cancellarij, Collegijs, Facultatibus, Professoribus, de honoribus scholasticis, eorum antiquitate, potestate, gradibus (qui tamen non dissolutâ facilitate tribuendi, non nisi ritè emeritis: ne cruda adhuc studia in forum propellant, ne audacia pro sapientia vtantur, ne initiatos se credant, cùm tantùm in vestibulo sapientiæ hæserunt, & vilescat honos sic vulgatus) de studiosis quà tales sunt, eorumque priuilegijs, de iurisdictione academica, tribus Iudicibus studiosorum, an academicus criminalem habeat, an territorio inhærentem, ad quem ab eo prouocetur. quæ omnia non nemo tractat. 7. *Academiarum institutio.*

Academiarum ratio etiam exemplo Lacedemoniorum commendatur; qui iuuentutem extra finium maternum, extra domum paternam instrui volebant. excitant alieni vultus sui aliorumque notionem. domestica quibus semper assueuerint iuuenes, veternum fouent. quare & studiosos ætate nonnihil maturiori peregrinari consultum est. *In terram alienigenarum gentium pertransiet. Eccles. c. 39.* domi nascuntur Hectores, foris fiunt Vlysses. vt illius est commendatio, *qui mores hominum multorum vidit & vrbes.* Peregrinatio tamen finem eum habeat, vt mores hominum videantur, non tantùm vrbes, castella, sepulcra, amphiteatra, templa, palatia, columnæ, statuæ, ruinæ: sed & vt dignoscantur genij, & leges populorum; vt ea notitia in Reip. vtilitatem deinde conuertatur. Lipsij epistola ad Philippum Lanoyum. ideoque potiùs ad eos populos diuertant iuuenes, qui cultioribus sunt moribus, à quibus aliquid disci possit, quod in rem nostram vertatur. quâ tamen cautione peregrinandum, & quo fructu pleniùs apud eos requirendum est, qui eam rem ex professo tradunt. Perpetua esse peregrinatio non debet, vt nec studia: sed suo tempore circumscripta. vt Heluidij Prisci *apud Tacit. 4. Hist. ingenium illustre altioribus studijs iuuenis admodum dedit, non, vt plerique, vt nomine magnifico segne otium velaret, sed quo firmior. aduersus fortuita Remp. capesseret. nam sæpè quemadmodum omnium rerum, sic literarum quoque intemperie laboramus. non vitæ, sed scholæ discimus.* Sen. *ep.* 107. inde sequitur turpis affectatio literarum, doctrinæque ostentatio. 8. *Peregrinatio.*

CA-

CAPVT IV.

De Castitate.

1\. Mala à libidine.

VT Iuuentus benè adolescat in ætatem Reip. vtilem, intet summa præcepta referenda est obseruantia castitatis. Sacræ siquidem & prophanæ historiæ omnium sæculorum & gentium plenæ sunt funestis cædibus, excidijs vrbium, vastationibus prouinciarum à libidine inuectis. Hispaniam solam testari lubet, vbi vir nobilis ignominiam filiæ à rege illatam vindicare volens, Saracenos inuitauit, qui victimas violatæ pudicitiæ vltra septies centena Christianorum millia immolârunt. totamque ditionem ad montes vsque Pyrenæos occupârunt, & tot sæculis insederunt, vt vix pàtrum nostrorum memoriâ reliquiæ sunt eiectæ.

Vix Remp. inuenies imperio deiectam, in qua non priùs bonos mores libido prostrauerit.

—— Aspice latè
Florentes quondam luxus quas verterit vrbes.

2\. Iuuentus te nouenda à corruptelis.

Itaque pudicitiam magnæ curæ in Repub. esse conuenit. & maximè vt iuuentus ab ijs omnibus remoueatur, quæ corrumpere animū possint. nam, vt inquit Ci. l. 4. Tusculan. *qui se præcipitauit, sustinere se cùm velit non potest.* qui semel pudorem profligauit, difficilè se aut numquam ad probitatem reuocat. violentum hoc malum est, vix arbitrio libertatem relinquit: intellectum porrò adeò obtenebrat, vt vix potestatem iudicandi reliquam faciat. Vnde rectè Claudianus:

Sed quia cæcus inest vitijs amor, omne futurum
Despicitur, suadentq; breuem præsentia fructum,
Et ruit in vetitum damni secura libido.

Libido, inquit Augustin. *luxuria ita totum corpus interius & exterius sibi vendicat, & totum commouet hominem affectu animi & appetitu carnis coniuncto, vt sequatur voluptas omnibus corporis voluptatibus maior; ad eius tamen peruenitur extremum, vt penè omnis acies, & vigilia cogitationis omnis obstruatur.*

Ex aduerso Minerua pudica fingitur & Musæ virgines. comitatur non modò, sed conseruat sapientiam castitas. abstineatur ergo ab ijs omnibus, quæ mouere in malum possint; absint cuiuscumque generis irritamenta malorum, amoueatur ignis à stipulis, alioquin denunciatur certissimum incendium. remoto satellitio mitius sæuit malum. sine Cerere, & Baccho friget Venus. vnde rectè apud Plutarchum, *in Abbacon. Quo pacto*, inquit Geladus, *Sparta existit adulter in qua diuitiæ, deliciæ & corporis adscititius cultus probro habentur; contra verecundia, modestia, atque obedientia magistratibus debita obseruatio decori, laudiq; dantur?*

Igitur spectacula quæ bonis ac pudicis moribus obsunt omninò ex Repub. tollantur, eaque retineantur dumtaxat, quæ ad virtutem excitant. *Nihil est*, inquit Seneca, *tam damnosum bonis moribus, quàm in aliquo spectaculo desidere: comœdiæ tragœdiæq; ita repræsentant scelera, vt doceant.* 3. Spectaculis.

Sanctè Constantinus cruenta spectacula & gladiatores prohibuit. *l. cruenta C. de gladiat. l.* 11. Arcadius & Honorius Maiumæ ludos antè prohibitos restituerunt, *l. clementia de Maiuma l.* 11. *ita tamen*, inquiunt, *vt seruetur honestas, verecundia castis monitu perseuerit.* non ergo amatoria cantentur, & turpia, aut obsceni motus corporum choreis & saltationibus efferantur. *c.* 19. *dist.* 34. turpiloquium & libidinosi gestus, illecebræ sunt voluptatum, & pronubi, iacula cordi infigunt, numquam non cruenta, quæ penetralibus numquam extraxeris; vel si extraxeris, non antequam è cuspide venenum biberint.

Proinde histriones, præsertim exteri, & ex corruptis regnis aduenæ cautissimè coërcendi sunt. 4. Comœdijs.

Nil fœdum dictu, visuue ea limina tangat,

Intra quæ puer est, id est, puræ animæ, noxio & plus quàm Regio veneno inficiantur. plus quàm enim Basilisci visus spectacula intoxicant. & quamuis.

Segnius irritant animos dimissa per aures,
Quàm quæ sunt oculis subiecta fidelibus;

Irritant tamen. nec ideò negligendum aconitum, quia aliud venenum reperiatur eo subtilius. Vtrumque enim præsentem mortem per aurium oculorumque fenestras inducit. quid interest spiculo tactus an hastâ moriaris; si moriaris tamen? Igitur magistratus ea omnia spectacula, atque ludos prohibeat, quibus puræ animæ infici possunt. Sanctissimè Principes nostri vetuerunt comœdias, tragœdiasque vllas exhiberi, vel mutas etiam repræsentationes aut cantilenas sine præuia Censorum visitatione & admissione: qui non tantùm in verba, sed & modos & gestus inquirant.

Et ne faciliores in admittendo sint Iudices, nihil pro spectaculorum licentia ab histrionibus accipere decet, nec turpi colludio quærere prætia aliorum. *l. quicquid. C. publica lætitia lib.* 12. nec si ipsi ludos ament, duos aureos excedere in eorum expensis. *l. finali C. Theod. de expens. ludor.*

Enimuerò quia chorearum spectaculorumque olim magna fuit impuritas Clero sanè illorum aspectu fuit interdictum, *c.* 19. *distin.* 54. & lectione, *c.* 2. *distin.* 37. *c.* 3. *distin.* 35 *quia in vno se ore cum Iouis laudibus Christi laudes non capiunt.* & Hieronymus, *c.* 4. *distinc.* 35 *Ecclesiæ Principes*, inquit, *qui delicijs affluunt, & inter epulas atque lascinias pudicitiam seruare se credunt; propheticus sermo describit, quòd euertendi sunt de spatiosis domibus, lautisq; conuiuiis, & multo labore epulis conquisitis, & euertendi propter malas cogitationes, & opera sua.* 5. Maximè clerus ab his abstineat.

Cæterùm

6. Latinæ comœdiæ probantur.

Cæterùm vt declamationes aliquæ Scholasticæ exercitationes admittendæ sunt, ita & comœdiæ latinè & pudicè scriptæ, & quæ verecundè agantur à studiosa iuuentute. His enim actionibus formantur ad publicas functiones in futurum; sine illis causarum patroni, Oratores, Concionatores, Magistratus perfecti non existunt.

7. Nec reijciuntur vernaculę pudicę, cautæ.

Quin etiam collegia quædam per has hæreses ι & belli turbas intermortua Principes nostri resurgere permiserunt, eâ inter ceteras lege, nequid repræsentent nisi ritè approbatum, atque aliquis è clero atque senatu curam habeat, inspiciatque ne quid agitetur, quo religio, mores, Resp. damnum capiat. quâ sanè cautione adhibitâ liberalia hæc exercitia succisiuis horis permissa, & honestè auditores recreare, & à potibus & tabernis auocare possunt.

8. Et citra argumenta sacra.

Cæterùm obseruari conuenit, ne dum vernaculo sermone comœdiæ recitantur, argumentum ex litteris sacris sumatur. alioquin enim facilis lapsus est in irreuerentiam diuinæ Scripturæ, illiusve abusum, aliaque incommoda: ob quæ Concilium Trid. lectionem Bibliorum vernaculorum passim vetuit. & iam pridem Innocentius III. Gallicam sacrorum librorum translationem non permittendam passim laicis & fœminis statuerat; Azor. *mor. lib.8.c.26.n.4.* & Alexander IV. disquisitionem fidei publicè vel priuatim laicæ personæ interdixit. *c.2.§.1.de haret.in 6.*

9. Sed quæ amorem virtutum, horrorem vitiorum instillent.

Generatim porrò obseruandum permissis comœdijs, vt ea argumenta ijs verbis tractentur, quibus in odia vitiorum, virtutumque amorem auditores trahantur, nec gestus, nec incessus oculos vel aures incestent, non blandè proposita vitia illiciant, sed horridè tractata deterreant, aut amantium affectus ne bono quidem fine repræsententur, nisi obiter, & in transcursu, ne li hæreat in amoribus animus, inficiatur vitio, antequam catastrophen exaudiat. dicere, audire, facere breui distant interuallo. lepores, & sales sint honesti, joci liberales, non maleuoli, non turpes. mulier ne scenam ingrediatur, absit à theatro, quantum fieri potest, schema muliebre, nihil sit inuerecundum, nihil indecorum, & argumenta & stylus honestus sit, politus, eruditus, indolis liberalis index: omnis actio comiter grauis, & quæ in omni persona ciuiles mores doceat: ne cui contingat, vt quàm minimè tunc homo sit, quàm cùm inter homines fuerit; omnia tendant in ædificationem, nihil in destructionem.

10. Pœnæ in adulteros rectè latæ.

Per legem Iuliam *de adult.& stup.* satis pœnarum coërcendis libidinibus positum fuit, vt nec actus, nec conatus, non sollicitatio, non interpellatio etiam sine effectu sceleris, non comitis abductio, & corruptio, nec quidquam impudicitiæ gratiâ factum extra pœnam fuerit, quo matrona, aut virgo tentaretur. quinimò leges infames adulteros, in turpitudine domi deprehensos occidere permiserunt. *l.marite D. de adult.* quod & Iustin. auxit, permittens ei occidere illum, quem suspectum habet, si ter testato ipsi denuntiauerit, ne cum vxore sua versaretur, & is repertus esset spreuisse denuntiationes in loco ad suspicionem huius turpitudinis apto. sin autem maritus alio in loco, in quo huiusmodi suspicio minimè esse possit, cum vxore versantem illum repererit, debet custodire, vel tradere eum Iudici, secundùm constitutionem *Nov. vt liceat matri & auiæ* 117. *Auth. si quis C. de adul.*

11. In fornicarios.

Castimoniæ legum veterum defuit punitio simplicis fornicationis; quam tamen Ecclesia numquam neglexit. vt dixi *in Iur. Pontif. nou. anal. de cohabit. cler.* & Extrauag. *Constit.* 91. *Leonis, vt concubinam habere non liceat.* manum admonere cœperat. sed Nerones, Heliogabali, Caij, Maxentij, Messalinæ, & similia generis humani monstra, vi & exemplo Remp. totam in luxum & libidinem traxerunt, & vitijs leges oppresserunt. nec diu Romani foris strenui manserunt, dum domi malè viuitur: honores, & quæcumque virtutibus ambiri solent turpitudini tribuuntur; & similitudine vitiorum Principalium obtinentur.

12. Eliminandæ lenæ, meretrices.

Igitur Princeps, Magistratus, & quicumq; Remp. curant, si eam saluam velint, legibus luxuriæ comprimendæ scriptis vim, vitamque suam restituant, seruentque, reos castigent, reatuum instrumenta, & irritamenta, lenones, lenas, lupas procul abigant. & quidem si fieri potest ex totis ciuitatibus exterminent vnà cum meretricibus, venundatis vt faciant malum. vt obtineatur quod Deuteron. *c.21.* dicit Dominus, *Non erit meretrix de filiabus Israël, neque scortator.* & quidem D. Ludouicum regem Galliæ edicto expulisse meretrices scriptores asserunt.

13. Saltem coërcendæ intra aliquas angustias.

Cæterùm si is sit gentis genius, aut clima, vt sine periculo adulteriorum, stuprorum, præposterarum libidinum inhiberi meretricij coïtus non possint: *si non huius aut illius hominis est periculum, sed populorum strages iacent; detrahendum est aliquid seueritati, vt maioribus malis sanandis charitas sincera subueniat. c.25.distinct.* 50. in morem probi medici, qui omittit leuiorem morbum, si ex illius cura motis humoribus maior morbus timeatur. malè affectis corporibus fistulas potiùs tolerare, quàm paralysim pati conuenit. Ideoque perditum hoc genus hominum si profligari non potest, coërceri tamen ita, & recludi in angustias aliquas, & sentinam ciuitatis oportet, vbi corruptis iam dumtaxat seruiat hominibus, non corrumpendis. atque ita receptum est, vt à consortio, & vicinia honestarum familiarum expellatur. quod in regno Neapolitano Rogerius rex decreuit *Const. incip. Qua passim, ibi, inter boni testimonij fœminas eis habitationem vetamus.* quam olim Matthæus de Afflict. & hodie Borel. *de mag. edictu l.* 3. ritè obseruatam tradidêre. quod & Senatus Antuerpiensis pluries ordinauit. eo etiam addito, vt si quos lenocinium & meretricium exercere in vicinia honesta contigeret, quia contra desperatam eam fœcem palam testari meticulosis aliquando graue videtur,

videtur, testimonio aliquot vicinorum, quorũ nomina non publicarentur, sine strepitu, aut figura judicij ædilitio quodam & censorio iure statim in destinatam istis hominibus ciuitatis insulam relegarentur. vetitis etiam dominis (quod contra manifestos vsurarios. *c. 1. de vsur. in 6.* iubet) ne qui turpiter viuentibus domos vllas elocent: additâ pœnâ, siquis secùs faxit. Prudenter profectò, si & ostracismus erga probos quamuis, sed suspectos apud Græcos laudari meruit. *Meretricem*, inquit Cicero, *l. 2. de fin. in matronarum cœtum inducere perinde est, ac si quis voluptatem in virtutum concilium conducat.* Affricat earum consuetudo aliquid de suo morbo; anhelitus & corpora inficiunt, & animos non vehementior pestis vllius contagio.

Quare rectè iterum Neapoli constitutum refert Borellus, ne meretrices vehi possint carrucis, non chirothecis manum induere, & apud Iudicem meretriculum turpitudinem suam profiteri, & in matricula describi debeant, quòd si Iudæorum more panno aliquo fuluo aut flauo caput obligari, vel vt apud nos peste tacti virgulam feralem quoties prodeunt gestare iuberentur, fortè huiusmodi probrum aliquas retardaret in præcipitio stantes, aut lapsas etiam reuocaret. In id saltem incumbendum, vt infamiâ habitationis ab honestis secernantur, noscanturque, ne incautos corrumpant, & nõ nisi spõte se præcipitantibus obsequãtur.

14. Maximè puniendæ coniugatæ, nisi sint emendatæ.

Quare non admittenda est controuersia, num meretrix marito nupta in reliquarum chaos reijcienda sit? quia cùm Vlp. *in l. 46. D. de verb. signif. matrem-familiàs*, inquit, *accipere debemus eam quæ non inhonestè viuit; matrē enim familiàs à cæteris fœminis mores discernunt atque separant: proinde nihil intererit nupta sit an vidua, ingenua an libertina.* nam neq; nuptiæ neq; natales faciunt matrem-familiàs, sed boni mores. consonat lex 41. *D. de rit. nupt.* ex quibus conficitur nuptias turpitudinem non excusare, sed augere. & quamquam non absorbeatur turpitudo, quæ posteà intermissa est. *l. 43. D. de rit. nupt.* tamen meretrix, quæ meretriciũ quæstũ, postquã in mariti manũ venit, intermisit, pœnâ turpiter viuentibus scriptâ vt non teneatur ratio euincit, esto famæ maculã non eluerit.

15. Castitatem promouet fauor matrimonijs factus.

Seruandæ castitati non parum contulerint Magistratus, si matrimonijs inprimis fauerint. & Romani quidem multis priuilegijs eos donauerunt, qui proli gignendæ incumberent. priuatis, publicisque à muneribus excusabantur, quibus ius trium, pluriúmue liberorum obuenerat. Inter candidatos etiam numerus filiorum præualebat Germanicus *apud Tacitum l. 1.* ad inuidiam insidiatorum, *numerate*, inquit, *sex liberas.* & Drusus, cùm vxor ei geminos peperisset, nullis ante se Romanis Principibus tale aliquid contigisse in senatu gloriatus est. nec priuilegia nubentium sacris litteris data ignorantur, fœcunditas & sterilitas agnoscuntur pro pœna aut beneficio Dei; qui sterilem facit *matrem filiorum latantem.* Nuper Rex Hispaniæ insignia priuilegia attribuit in matrimonium se dantibus, cùm per bella quæ per Europam geruntur, nauigationes, ac colonias Indicas viduari Hispaniam incolis, vrbes ciuibus, rura agricolis animaduertisset. quin nec malè olim cœlibatui pœnę pręscriptę fuerunt. quæ in gratiam quidem virginitatis, & continentis vitæ abrogatæ sunt; vt Euangelico consilio obsecundaretur: cæterum ijs, qui contempto matrimonio, quod sacramentum magnum dixit D. Paulus, vagis libidinibus diffluunt, aut cum focarijs concubinis poluuntur, nec ratio fauet, nec legales pœnæ remitti deberent; vt Resp. legitimis ciuibus suffulta, domi fortis, & foris non ignobilis habeatur. præsertim si ad ciuitates, & prouincias deseri cœptas, vel alias amplificandas, multi prudentissimè peregrinos etiam non admiserint tantùm, sed & varijs priuilegijs allexerint, iure ciuitatis donarint, seu aliter coluerint. quá ratione non parum Roma profecit. vti Oratio Claudij *apud. Tacit. lib. 11.* luculenter proponit. & hodiè ratio Religionis multas vrbes & prouincias impleuit, vt Delus olim ob templum creuit, vndiq; ad affirmationem Maiestatis concurrentibus hominibus. Iust. *l. 24.* Sed & illud ad fauorem matrimonij pertinet, vt vxores honore maritorum splendescant, & nobilitentur, forum & domicilium sortiantur. *Mulieres*, inquit *l. mul. C. de Incol. honore maritorum erigimus, & genera nobilitamus, & forum ex eorum persona statuimus.*

CAPVT V.

De reformatione.

1. Vterque Magistratus strenuè officio suo incumbat.

Nihil tam felix, vt nõ aliquando à primæuo instituto nonnihil deflectat. itaque si quando benè instituti cespitauerint, reuocandi sunt in viam. In eam rem magistratuũ in Rep. duplex ratio. Ecclesiasticus est, & Ciuilis. vtriusque diuersa functio: sed & in quibusdam tamen communis. ad illum sacrorum cura, ad hunc ciuilis administratio pertinet; ad vtrumque in suo ministerio ea decernere, & pridem decreta exequi, quæ à maioribus ad Ecclesiã, & Remp. benè constituendam, benè regendã ordinata sunt. Ecclesiasticus quidẽ subditos, ad pietatem, religionem & supernam beatitudinem dirigit: Ciuilis ad publicam tranquillitatem, virtutemq; moralem. ille docendo, hortando, æterna pręmia atq; pœnas proponendo: hic imperio magis, quàm admonitione vtitur. pœnis hic ciuilibus, infamiâ, exilio, morte: ille internis plerumque, excommunicatione, alijsq; censuris: quamuis & alijs nonnumquam, citra corporis & membri mutilationem, sed & moderatè admodum. grauis enim aliarum pœnarum inflictio ad opera gladij materialis refertur. vnde Greg. *lib. 2. epist. 52. refertur d. 45. c. 1.*

2. Sed Ecclesiasticus sine sanguine, & rigore vindictæ.

quid autem de Episcopis, qui verberibus timeri volunt; Canones dicant; benè fraternitas vestra nouit. Pastores enim facti sumus, non percussores: & egregius prædicator dicit; Argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina. noua verò atque inaudita est ista prædicatio, quæ verberibus exigit fidem. Ad hos pertinent, qui sine graui scelere & certo periculo fugæ clericos, & maximè

ximè in dignitate conſtitutos in carcere conijciunt, quorum temeritati ſacri Canones excommunicationem infligunt : ſæpè non ſatis à Prælatis expenſi. *c. ſi clericos. de ſent. excom. in 6.* non enim pro lubitu nobiliora præſertim Eccleſiæ ſuæ membra vrere, ſecare poſſunt : ſed poſt adhibitam demum omnem aliã medecinam, & valetudinem deſperatam.

3. Rebus ſacris ne ſæculares ſe immiſceant.

In Synodo III. Romana decretum, ne Reges rebus ſactis ſe immiſcerent. *c. bene diſt.* 96. In Chalcedonenſi Imp. Marcianus, *Ad confirmandam fidem*, inquit, *non oſteudendam potentiam ad exemplum Chriſtianiſſimi Principis Conſtantini intereſſe volumus.* & *c.* 5. negat ſe de rebus diuinis iudicare. Conſtantinus Magnus appellationem Donatiſtarum ad Melchiadem reiecit. Valentinianus reſpondit *non licere ſibi negotiis ſe Eccleſiaſticis immiſcere; ipſi vbi lubitum ſit conueniant.*

4. Vtraque enim poteſtas diſcreta.

Vtramque poteſtatem diſpeſcuit Gelaſius, Anaſtaſio ſcribens; *Duo ſunt, Imperator Auguſte, quibus principaliter hic mundus regitur: Auctoritas ſacra Pontificum, & Regalis poteſtas. in quibus tanto grauius eſt pondus ſacerdotum, quanto etiam pro ipſis regibus hominum in diuino ſunt reddituri examine rationem.* & Felix Papa *diſt.* 10. *c.* 3. & iterũ Anaſtaſius vbi ſuprà proſequitur latius.

5. Res diuina ſanctè fiat, & à pijs ſacerdotibus.

Non exiguâ ſanè curâ ijs, qui clero præſunt, allaborandũ eſt, vt pro dignitate diuinę Maieſtatis ſacrificium à Chriſto inſtitutum ritè peragatur, vt meritis & virtutibus ſacerdotes ſint digni, vt cum reuerentia & tremore ſacrificent : ſi vel ſpectantes angeli contremiſcunt. integer vitæ ſceleriſque purus ſit ſacerdos, cuius manibus immaculatus agnus tractatur: innocens os, atque lingua, quæ illius ſanguine rubeſcit: caſta mens atque præcordia, quæ illius hoſpitio nobilitantur. Sacri Canones ſacerdoti vxoris vſum vetant; quanto magis ſcorti? bigamum repellunt; quanto magis fornicarium, concubinarium, adulterum? quin nec ſpeciem mali, vel ſuſpicionem ad ſacra admittunt : vetant cohabitationem cleri, & mulieris, colloquia ſuſpecta, aut quodcumque aliud, quod populum offendere poſſit. *diſt.* 81. *c.* 26. 27. Conc. Lateran. *ſub Leone X. c.* 1. Trid. *ſeſ.* 25. *c.* 4.

6. Quorum mores Prælati diligenter inſpiciãt.

Porrò *inferiorum culpa ad nullos magis referenda ſunt, quàm deſides, negligenteſq; rectores, qui multam ſepè nutriunt peſtilentiam, dum auſteriorem diſſimulant adhibere medicinam. c. inferiorum. diſt.* 86.

Ad eorum igitur ſolicitudinem, quàm maximè pertinet vt inuigilent in vitam, mores, reformationem ſacerdotum, aliorumque miniſtrorum immaculati ſacrificij; in nitorem, ornatum, decorem domus Domini, omniumque ad ſacrificium puriſſimum neceſſariorum, de quibus pulchrè Conc. IV. Mediolan. S. Caroli.

7. Officia Eccleſiaſtica ritè peragantur.

Sed & laudum diuinarum pſalmorumque vſum, pſallendique officium clericis iam olim mandatum conſtanter retinendum eſt, & ſanctè colendum, ad modum Moyſis & Mariæ *Exod.* 15. & monitum Pauli *ad Coloſſenſ* 3. ſicut & Plinius teſtatur *lib.* 10. *epiſt.* 97. nihil in primis olim Chriſtianis delicti repertum eſſe, niſi quod ante lucanos cœtus concelebrent, & Chriſto laudes canant. & Damaſus conſtituit, vt pſalmi diu noctuque canerentur per omnes Eccleſias, idque præcepit Epiſcopis, presbyteris, & monaſterijs.

Cùm verò periti, imperitique ſimul concinerent, ſæpè abſonæ voces deuotionem turbabant, religionique officiebant. in Conc. *ſub Martino Papa* ſtatutum fuit, ne cui liceret in pulpito pſallere, qui ab Epiſcopo non eſſet ordinatus lector. Greg. verò pſalmos & lectiones præter Euangelicam per ſubdiaconos, vel ſi neceſſitas exigeret, per minores ordines cantandos cenſuit: Diaconos autem & ſuperiores prædicationis officio & eleëmoſynarum ſtudio vacare iuſſit. *c.* 2. *&* 3. *diſt.* 92. Vnde fortè natum eſt: vt Canonici Eccleſiarum collegiatarum, ac præſertim Cathedralium, vbi inferioris gradus alij ſunt miniſtri, cantandi onus in hoſce reclinauerint. Trid. tamen vt per ſe pſallant iterum iuſſit, *ſeſ.* 24. *c.* 12. §. *omnes.* quod tamen ſcrupulum meritò non inijcit ijs, quorum in Eccleſia functio forſan aliò eos auocat aut impedit totis officijs pſallendis inſiſtere. iuxta *d. c.* 2. *&* 3. *diſt.* 92. 8. Ab Ordinatis.

9. Sine muſica laſciua.

Inſtrumenta muſica, aliaque cantui primitiuæ Eccleſiæ non adhibebantur, tum quia polluta erant laſciuis & idololatris officijs, tum ne in cryptis proderent latitantes Chriſtianos. ac ſerò muſica in Eccleſia recepta eſt. alioquin vſus eorum piè adhibitus, dummodò laſciuũ nihil aut impurum miſceatur, Trid. *ſeſ.* 22. *decreto de obſeruando in miſſ.* inſtituto congruit: monente ipſo Pſalmiſtâ frequenter, pſallere cytharis, cymbalis bene ſonantibus, in chordis, & organo, & pſalterio decachordo.

Præclara ſunt S. Caroli monita de cantu Eccleſiaſtico propoſita *Concil. Mediol. V.* nec minus ſancta Conc. Baſ. *ſ.* 21. quæ ſi miniſtri Eccleſiæ eo ſtudio, quo conuenit, obſeruent, immunes erunt à minis Aggæi *c.* 1. vbi omnium malorum ſequelam ſacrorum neglectui aſſignat. quam ob cauſam *dicit Dominus exercituum; quia domus mea deſerta eſt, & vos feſtinatis vnuſquiſq; in domum ſuam : propter hoc ſuper vos prohibiti ſunt cæli ne darent rorem, &c.*

10. Horæ Canonicæ diligenter canentur.

Horarum etiam canonicarum vſus in Eccleſia antiquus eſt, patet ex Tertulliano *contra pſychicos c.* 10. Cypr. *l. de Orat. Dom.* Hieron. *epiſt. ad Demet. & Letam.* Anaſtaſio *de virgin.* vt non ſit Damaſi, Hieronymi, Ambroſij inuentio. quamuis ij ordinatiùs diſpoſuerint. Horis dicendis obligantur beneficiarij, qui fructus olim in eam rem relictos percipiunt, religioſi profeſſi, pro ſuo quilibet inſtituto, & clerici ordinibus maioribus initiati. *c. presbyt. c. dolentes de celebrat. Miſſ. c. ſi quis presbyter diſt.* 92. & quò minùs negligantur Horarum officia, ſolent diſtributiones, debentque ſingulis aſſignari. Baſilienſ. *ſeſ.* 21. Trid. *ſeſ.* 21. *c.* 3. *ſeſ.* 22. *c.* 3.

11. 12. Iudicia etiam, & viſitatio Prælatorum ad inſtitutum

Iudicia etiam inter ſuos vel notionis ſuæ cauſas Eccleſia exercet Paul. 1. *Corint.* 6. Alexander Pelag. Conc. Agatenſ. *c.* 14. 15. 16. 17. *etc.* 11. *q.* 1. *c.* 2. *c.* 5. *ibidem* Trid. *ſ.* 13. *c.* 1. pluribus Conſen *polit. lib.* 6. *c.* 8. *&* 9.

In D. Pauli.

In Ecclesia superiores in sui suorumque reformationem gnauiter incumbere oportet, reuocando omnes ad institutum D. Pauli. 1. *Timot. c. 3. 2. Timot. c. 3. Ad Titum 1.*

13. Ita vt clerici sint irreprehensibiles. Primùm igitur requirit Paulus Episcopum, atque ad proportionem gradus inferioris ordinis clericum, *irreprehensibilem*, vitæ actionumque innocentiâ purum.

14. Sobrij. 2. *Sobrium* : vnde 1. *Cor. 5. si quis nominatus frater fuerit fornicator, aut auarus, aut ebriosus, cum eiusmodi nec cibum sumere. & Canones Apostolorum 42. & 43. Episcopus vel presbyter vel diaconus alea vel ebrietati seruiens, vel cesset, vel damnetur, seu deponatur. hypodiaconus, aut psaltes, aut lector similia faciens aut cesset, aut communione priuetur: similiter & Laici.* & Cong. Agath. *c. 4. Ante omnia à clericis vitetur ebrietas, quæ omnium vitiorum fomes ac nutrix est. Itaque eum quem ebrium fuisse constiterit, vt ordo patitur, aut triginta dierum spatio à communione statuimus submouendum, aut corporali subdendum supplicio.*

15. Prudentes. 3. *Prudentem* : quod non solùm litterarum peritiâ, verùm etiam secularium negotiorum dispositione intelligendum latè docet Gratian. *dist.* 36. 37. 38. 39.

16. Ornati. 4. *Ornatum* : quod moribus, vitâ, vestibus, internâ, externaque decentiâ, multis iterum Gratian. *dist.* 40. 41. sine affectatione, vt genus illud monachorum incusat Hieron. ad Eustachium: *Apud hos*, inquit, *affectata sunt omnia; laxæ manicæ, caligæ follicantes, vestis crassior, crebra suspiria, visitatio virginum, detractio clericorum.*

17. Hospitales. 5. *Hospitalem* : qui exemplo ostendat, quod populo prædicat, vt numerum eorum fugiat, quibus in Iudicio dicetur; *Hospes eram, & non suscepistis me.* quod iterum prosequitur Gratian. *dist. 42. c. offerebat. 32. q. 7. c. quoniam* 16. *q. 1.* maximè Prælatum: *c. volumus dist. 89. c. quia 12. q. 1.* Vnde Greg. in hospitalem Archidiaconum in Episcopum electum repulit. *c. Archid. dist.* 85. & Carolus Rex Swæonum domum eius incendi iussit, qui ter hospitium negasset. Ioan. Mag. *lib. 4. c. 2.* barbara pœna in barbarum morem.

18. Pudici. 6. *Pudicum* : vt moribus & verbis pudorem exhibeat.

19. Doctores. 7. *Doctorem* : vt potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere. nam latratu canum, & baculo pastorum lupi sunt arcendi. vtrumque Gratian. *dist.* 43. latiùs exequitur.

20. Non vinolenti. 8. *Non vinolentum*: non multo vino deditum, vinoque contumelias iungentem: de altari viuentem, non luxuriantem; temperantèr & piè conuiuantem. iterum Gratian. *dist.* 44.

21. Non percussores. 9. *Non percussorem* : sed in mansuetudine & patientia arguentem, obsecrantem, increpantem. rursus Grat. *dist. 45. c. non liceat. dist.* 86.

22. Modesti. 10. *Modestum*: cui contentio odiumque displiceat. qui velit fratri ignoscere septuagesies septies, qui infirmantibus misericordiâ condescendat. *c. vera. c. discedite. dist.* 45.

23. Non litigiosi. 11. *Non litigiosum* : qui vel adulationibus animos magnatum sibi conciliet, vel detractionibus fratres infamet, vel discordiam seminet. Gratian. latè *dist. 46. & dist.* 90.

12. *Non cupidum* : non turpilucrum. cupido facilè à iustitia abducit, & in negotijs circumuenit proximum. Gratian. *dist. 47. & x. ne clerici vel monachi secularibus se negotijs immisceant.* 24. Non cupidi.

13. *Suæ domus benè præpositum*: vt neque res suas prodigat, nec malis artibus augeat; domesticos in officio disciplinaque contineat, subditosque in omni castitate. *qui enim domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit?* 25. Domus suæ benè præpositi.

14. *Non neophytum : ne in superbiam elatus in iudicium incidat diaboli.* qui heri erat in theatro, hodiè non sedeat in Ecclesia: qui vesperi erat in Circo, manè non ministret altari: qui dudum fuerat fautor histrionum, hodiè non sit consecrator virginum. Gratian. *dist.* 48. 26. Non neophyti.

15. *Qui & testimonium habeat ab ijs quæ foris sunt* : vt Christi bonus odor sit. 27. Boni testimonij.

16. *Non bilinguem: Os bilingue Deus detestatur, Prou. 8. Susurro & bilinguis maledictus, multos enim turbauit pacem habentes. Ecclesiast.* 28. 28. Non bilingues.

17. *Habentem mysterium fidei in conscientia pura*: adeoque probatum, & sine crimine repertum. *c. infamis 15. q. 35. c. nulli 3. q. 4. c. omnes 5. q. 1. c. presbyt. 2. q. 2.* 29. Habentes mysterium fidei.

18. *Dei dispensatorem* : de quo Conc. Antioch. *12. q. 1. c. 23.* 30. Dei dispensatores.

19. *Non superbum* : ne se extollat aduersus Scripturas, & Ecclesiasticos Canones, & noua introducat præcepta. *c. hac autem. dist.* 30. ne cum austeritate imperet *c. licet. dist.* 45. 31. Nō superbi.

20. *Non iracundum*: adeoq; omni sensu & iudicio mobilē. *c. ira 11. q. 3. c. velut, 5. q. 1. & 5. q. 2.* 32. Non iracundi.

21. *Benignum*: erga bonos; non delinquentes. *c. sed illud. c. licet 4. & 6. c. syncera distinct.* 45. 33. Benigni.

22. *Iustum*: non vitâ tantùm, sed & judicio. *Iustus Dominus & iustitiam dilexit.* 34. Iusti.

23. *Sanctum* : vitæ simul & Sacramenti sanctitate. *c. dou. 1. q. 1.* morum nobilitate, & fidei puritate. *c. nos qui c. non est c. multi, c. ante dist.* 40. 35. Sancti.

24. *Continentem*: Gratian. latè *dist.* 31. 32. 33. 34. Trid. *sess. 24. c.* 14. 36. Cōtinentes.

25. *Amplectentem eum, qui secundùm doctrinam est, fidelem sermonem.* 37. Fidelis Sermonis.

26. *Bonum Christi militem*: militiâ sanè spirituali, vt se suosque aduersus diaboli infestas insidias cautè tueatur, non aduersus pyratas excubet, diu noctuque arma corporalia tractet. *c. reprehensibile 23. q.* 8. sed eam curam Magistris militum & Principibus relinquat. *c. vt pridem c. simpliciter, ibid.* 38. Boni Christi milites.

27. *Qui Solicitè curet se ipsum probabilem exhibere Deo.* nam cum honoris augmento cura quoque solicitudinis debet accrescere. *c. rationis dist.* 100. 39. Soliciti coram Deo.

28. *Operarium inconfusibilem* : quem non vincat inanis pudor, non erubescat Euangeliū; Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam. *Loquebar de testimonijs tuis in conspectu Regum, & non confundebar. Psal.* 118. 40. Operarij inconfusibiles.

Sanè reformatio Cleri ad hanc normā Apostolicam seriò est vrgenda, & ad veteres Canones, nulla gratior nouitas, quàm quæ vetustam habet auctoritatem. Nulla reformatio porrò facilior, quàm ex delectu eorum, qui clero adscribuntur: si eorum vita, & mores ad Aposto- 41. Promptissima reformatio ex cleri delectu.

lica præſcripta exigatur, & maximè in ſummo ſacerdotio, atque Epiſcopatu; vnde fluit in reliquos viuendi norma. quare Epiſcopum indignè ordinatum, & ordinantem Zozymus Papa deponit. *c. qui, diſt.* 59. alios ordinantes indignos ordinandi poteſtate priuat Conc. Carthag. IV. *c. ex pænitentibus diſt.* 50. Quæ in delectu Epiſcopi, Præpoſiti, parochi, clerici exigantur paſſim; & à Concil. Trid. nos *in Iur. Pontif. nou. analyſi tit. de Ordinand.* contraximus. Quarum rerum examen vt ſanctum, ita & accuratum S. Carol. *in Concil. Mediol. V.* propoſuit.

42. *Frequenti Prælatorum viſitatione.* Secundum reformationis ſubſidium eſt frequens Viſitatio, annuam exigunt antiqui Canones. 10. *q.* 1. *c.* 10. per ipſos Epiſcopos, ſi valẽt: ſin minùs, per ſubſtitutos, pietate, & prudentia probabiles. *c.* 11. *ibid. q.* 2. *c.* 28. Trid. *ſeſſ.* 24. *c.* 3. *ſeſ.* 14. *c.* 2. nec quicquam magis infregit Eccleſiæ mores, quàm viſitationis omiſſio, & ab ea exemptio. adeoq́ue Trid. illam reducit ſub cautione Apoſtolicæ delegationis hac ſalua. *ſeſ.* 7. *c.* 8. *ſeſ.* 14. *c.* 9. 43. *Cuius quis ſcopus?* Viſitationum porrò ſcopũ exactè commonſtrat Trid. *ſeſ.* 24. *c.* 3. & Decret. *x. de cenſ. & procurat. cauſ.* 10. *q.* 1. *c.* 4. Conc. Mediolan. IV. *ſub. S. Carolo.*

44. *Et viſitantis officium?* Sed & viſitantem nihil remorari debet, quin actutum quæ emendatione indigent corrigantur. & clericorum quidem vitia ſeueriùs, quàm laicorum punienda ſunt, quia poſiti ſunt in ſignum, & peccatum eorum grauiorem ideò pœnam meretur. *c. qualis* 8. *q.* 1. *c. nolo* 12. *q.* 1. *c. præcipuè.* 11. *q.* 3. *c. Paul.* 2. *q.* 7. *& diſt.* 93. *c. qui bona.* 17. *q.* 1. *c. quæro* 6. *q.* 1. *c. nemo diſt.* 83.

45. *Clericorum exceſſus (ſupra quam laicorum) corrigere.* Adeoq́ue & multa, quæ in laicis delicta nõ ſunt, in clericis tamen vel illicita ſunt, vel etiã puniuntur. vt in caſibus, *c. obſeruand.* 15. *q.* 2. *c. ſi quis propter* 1. *q.* 2. *c. nullis* 3. *q.* 1. *c. ſi quis. x. de vita & honeſt. cler. c. nullis.* 43. *diſt. c. non liceat & ſeq. diſt.* 44. *c. ſacerd. diſt.* 37. *c. eccleſ. diſt.* 35. *c. cler. diſt.* 81. *c. epiſcop. diſt.* 35. *c. diacon.* 12. *q.* 2. *c. ſi quis* 11. *q.* 1. *c. cler. diſt.* 64. *c. negociatorem. diſt.* 88. *c.* 1, 2. *x. de cler. venatore.*

Sanè minores exceſſus in clerico non ſunt omittendi, quamuis in laicis negligerentur: qui eam perfectionem non profitentur, quam promiſerunt ij, qui in ſortem Domini adlecti ſunt. non eſt ſanitas, ſed languor, vbi mali mores non corriguntur. *c. non putes* 23. *q.* 5. non corrigere malos, fouere eſt, & occidere. *c. ſi quis Diacon diſt.* 50.

46. *Frequentes Synodi maximè ad reformationẽ faciunt.* Alterum reformationis ſubſidium conſiſtit in Synodis dioceſanis, prouincialibus, nationalibus, œcumenicis. quarum veteres Canones, & Trid. nuper ſummam voluerunt eſſe rationem. vbi in commune conſulitur de via, modo & ratione, quâ clerus ſuo inſtituto, populus ſinceræ pietati, & fidei; eccleſia ſuo nitori, & dignitati reſtituatur. nihil adeò potens, quàm communis conſultatio de Rep. capeſſenda. & Prælati dum communia decreta exequuntur, ſecuriùs ipſi regunt, & faciliorem obedientiam inueniunt: ſi ſingularia ſua feruidè promouent, philautiæ vitium facilè incurrunt, faciliùs multo illius arguuntur, difficiliùs paretur, & dum ſinguli pugnant, vniuerſi vincuntur; præualentque impetu, quæ non ſunt damnata communiter. & vt naturâ cauſæ afflictæ compatimur, fit vt patronos inueniat priuatim eos, qui eam in cœtu rogati damnaſſent. Vnde etſi Canones Eccleſiarum Cathedralium Capitulis deciſiuum ſuffragium non concedant; vocari tamen ea iubent, eorumq́; nuntios ad tractatum & deliberationem admitti: maximè ſuper illis, quæ ipſa capitula contingere dignoſcuntur. *c. vlt. x. de his quæ fiunt à Prælat.*

47. *Capitula morum, quæ vocant.* Ad reformationem itidem morum conuentus Capitulorum celebrantur, & maximè quę vocant Capitula diſciplinæ; tum apud ſæculares, tum apud regulares: in quibus de diſciplina retinenda, reſtaurandaque agatur: & ſi quid contra eam commiſſum eſt, dignâ correctione vindicetur. De ijs egregiè Conc. Colonienſ. *an.* 1548. *c.* 12. Mediolanenſ. II. *decret.* 13. Colonienſ. iterum 1549. *c.* 20. Moguntin. an. 1549. Mediolan. III.

48. *Prælatorum cum Cathedralibus deliberatio.* Sed & maximè Capitulorum Cathedraliũ rationem ad reformationem pertinere conſtat: cum Epiſcopi eorũ conſilio vti debeant in negocijs ſuæ dioceſis, religionis, atque morum. *tot. tit. x. de his quæ fiunt à Prælat.* vbi *c.* 4. inſigne monitum Alexandri III. dignum eo Pontifice; *Nouit tuæ diſcretionis prudentia, qualiter tu, & fratres tui vnum corpus ſitis; ita quòd tu caput, & illi membra eſſe probantur. Vnde non licet te omiſſis membris aliorum conſilio in Eccleſiæ tuæ negotiis vti. cùm id non ſit dubium & honeſtati tuæ, & ſanctorum patrum inſtitutionibus contraire.*

49. *Ex eius defectu incommoda.* Hodiè multis in locis fructus ille, qui ex communibus deliberationibus Epiſcoporum cum ſuo ſenatu ab Eccleſia ſperatur, multum impeditur; dum quidam Epiſcopi ab eiuſmodi communicatione alieni ſunt; & aliorũ conſilijs (quod quidem Alexander non vetuit) vtuntur, ſed ſuorum omiſſis: quod vetuit. *cùm id*, inquit, *non ſit dubium & honeſtati tuæ & ſanctorum patrum inſtitutionibus contraire.* Fit iterum inde, vt dum Epiſcopi à Capitulis abſtinent, his etiam curæ ſit, vt res ſuas ſibi habeant; fimbriaſque quiſque ſuas dilatet; mox ſurrepat frigidum illud verbum *Meum*, ac *Tuum*; quicquid eſt malorum ſecum vehens; mox non de bonis tantùm, ſed de authoritate, de iuriſdictionibus certamina. alter caput extollit, & contemnit membra; membra viciſſim intumeſcunt: quod capiti debetur, non deferunt, & redit Æſopi fabula. Lites inde & populi ſcandala, eoq́ue grauiora quòd ſub religionis & pietatis ſpecie ſæpè peccatur. quæ quamuis maior apud maiores fuit, apud eos tamen ſua cuique ſtetit authoritas. maiori religione in eam rem antiqui Canones conditi, quam hodiernæ controuerſiæ excitentur.

50. *Conuentus parochorũ:* Denique ad reformationem inſtar Synodorum pertinent capitula conuentúſue parochorum in ſingulis diſtrictibus; cum archipreſbyteris ſuis de diſciplina & moribus diſpicientium: minora per ſe emendando, ardua ad ſuperiores referendo. quorum magna procul dubio eſt vtilitas: maximè ijs in locis, vbi Epiſcopales Synodi raræ ſunt. vt nimis hodiè paſſim,

passim, tum languore, tum iniquitate temporum, vel, sæculariũ Magistratuum; qui celebrandis Synodis nonnumquam impedimento sunt. contra quam Valentianus, cuius illud suprà retulimus, *vbi libitum sic conueniant*. vt omittam Marcianum *in l. 1. D. de colleg. illic.* coitiones religionis causâ permittentem: & Epistolam Margaretæ Regentis pro executione Conc. Trid. ad omnia Belgicæ Concilia Regia scriptam, adeoque Synodorum conuentus ab eo præscriptos permitrẽntem. ita vt Concilijs mandet, vt si in ijs negligentes fuerint ij, ad quos spectat, Rex admoneatur.

51. Hierarchici Ordinis obseruatio. Ad reformationem etiam quàm maximè pertinet, vt Hierachicus ordo, quod summum est mundi miraculum, omnibus modis manu teneatur: vt sua cuique dignitas constet, & ab inferioribus reuerenter agnoscatur: tum quatenus Ordo est Sacramentum, quod in primis commendat Trid. *ses. 23. c. 11.* tum quatenus officia, instituta, & functiones in Ecclesia sunt ordinatæ, ad illius ordinis cum potestate administrationem.

52. In quo primus Pontifex Romanus, cui assident Cardinales. In qua primum gradum Romanus Pontifex, successor Petri, vicarius Christi, obtinet. cuius lateribus assident tanquam senatores S. R. Eccles. Cardinales. de quibus prudentissimè statuit Basil. Conc. *sess. 23. sess. 27. decret. 2.* Lateran. *sess. 9.* Trid. *ses. 24. c. 1. ad finem constit. Sixti V. incip. Postquam. & alia in c. Religiosa.*

53. Proximi Patriarchæ. Secundum in ordine Hierarchico locum obtinent antiquitus Patriarchæ. quorum in primitiua Ecclesia præcelsa fuit auctoritas, vt primis œcumenicis Concilijs constat.

Primates. Primatum deinde locus est, Metropolitarum, Archiepiscoporum, & Episcoporum. ceterùm Archiepiscoporum & Metropolitarum eadem fuisse videtur auctoritas. 9. q. 3. quanquam alij illum huic, alij hunc illi præferant. Singuli autem Episcopi diocesim suam curât. Archiepiscopi Metropolitæ. Archiepiscopi & Metropolitę honore præcellunt, visitatione, & prouocatione, *c. 2. & seq. 9. q. 3.* & Synodorum conuocatione. quibus omnes suæ prouinciæ interesse teneâtur. Synodus Aurelianens. III. *c. 1. Emericana c. 4. 5. 6.* Terraconens. *c. 6. 13.* Braccarens. II. & negligentiæ comprouincialium Episcoporum suppletione. *d. q. 3. c. cùm scimus.* Vid. de omnibus Quarant. *in sum. V. Archiep. auct. V. Concil. Prouinc.* Barbos. *de Offic. Episcop.*

54. Episcopi. Episcoporum sanè officium ipsum nomen commendat; vt speculentur atque despiciant, ne quid Ecclesia capiat detrimentiſ: vt clerus, & populus in viam salutis dirigatur.

Chore-episcopi. Chore-episcoporum etiam vsus antiquus fuit, in latis diocesibus, vbi ipsi Episcopi non tædio rerum spiritualium, sed amplitudine locorum coacti eorum subsidio vtebantur, quorum adeò quod fuerit officium constat ex canone Niceno 54. & deinde 58. qui Episcopo Archidiaconum à dextera, Chore-Episcopum à sinistra sociat: *quia hi*, inquit, *sunt tamquam duæ manus, & duæ alæ quibus Episcopus volat.* vetatque ne cuiusuis gradus alterius clericorum quisquam audeat sedere suprà illos.

Dignitates deinde, & officia Præpositorum, Decanorum, Primiceriorum, Oeconomorum, Vicariorum, aliaq; id genus nomina quorum officijs singuli ferè tituli in Decretalibus scripti sunt. & appositè statuit Conc. Colonicns. *an.* 1548. *c.* 9. Treuirens. *an.* 1548. pulchrè de omnibus Coloniens. *c. 3. Interpretetur quisq; vocabulum suum, & curet esse quod dicitur, secundùm veterem Patrum institutionem, ac regulam, atque eo solo fecerint, vt omnium piorum expectationi magna ex parte respondisse videantur.* Non minima reformationis pars erit, si clerum sibi commissum diligenter curarint direxerintque, reliquumque onus rectè executi fuerint. 55. Dignitates.

Demum Parochorum delectus summũ momentum ad reformationem adsert, ideoque Trid. *ses. 24. c. 18.* tam diligenter eorũ electioni per concursum, vt optimi habeantur, studet. In quam rem sanctè Lateranens. Conc. *ses. 11.* Trid. rursus *ses. 25. c. 15.* Mediolanens. I. & IV. Coloniens. 1536. *part.* 8. Senense *c. 11. & 12.* Augustanum *an.* 1548. *c.* 8. Mediulanens. IV. S. Caroli, cuius aurea verba huc inserre luberet, nisi pro instituto longiùs excurrerent. 56. Parochi. Eorum delectus.

Porrò si tales habeantur, quales Trid. desiderat, si totis animis in officiũ suũ incumbant, vt idem Trid. locis mox citatis & alijs, Concilia iam dicta, veteres nouique Canones desiderant; Ecclesia sanè nouam breui faciem est habitura; si verbo pariter doceant, & exemplo: si se ipsos officij admoneant, dum alijs prædicant: si vigilent super gregem suum: sunt enim inferiori quidem gradu, sed in Episcopali solicitudine constituti. animas subditorum de manu eorum Deus requiret, si quas negligentiâ perdiderint, vel exemplo.

Enimuerò quo magis idonei ad parochias se offerant, laborandum est Episcopis, alijsque ad quos pertinet, vt pastoratus congruè sint dotati, tenues augeantur. Trid. *ses. 14. c. 13. s. 21. c. 5. s. 25. c. 12. & 13. s. 7. c. 7. c. 1. de præb. in* 6. & diximus aliquid in *nou. Iur. Anal. de parochijs n.* 10. alijs non curatis prouentuum gratiâ non vniantur. *d. c. 13. s. 14. c. 9.* & quæ cœnobijs vniti sunt, deriuatis in illud prouentibus non minuantur. neque enim Prælati per hos mensas suas, aut monasterij augere possunt. vt nuper non rectè in Capitulo Ordinis cuiusdam decretum dicitur. 57. Pastoratuũ dotatio.

Parochiæ vbi nimis sunt amplæ, vt vnus sacerdos non sufficiat, aut diuidendæ sunt, aut plures sacerdotes in partem solicitudinis assumendi: vt populo, quantum animarum cura exigit, satis sit cautum. Trid. *ses. 21. c. 4.* 58. Nimis latorum diuisio.

Multò minimè beneficia curata in simplicia conuertantur, & olim conuersa visitentur, dotentur, atque aliàs si commodè factum non erit, quam primùm vacauerint, curam animarum recipiant, & in antiquum statum reuertantur. Trid. *ses. 25. c. 16.* 59. Vnitorum solutio.

Reliqua est ad reformationem omnium aliorum beneficiariorum cura: quorum si vita atque mores ad antiquam innocentiam reuocentur, credi non potest quantam trahet populi sequelam. 60. Cleri ad veterem innocentiam reuocatio.

61. *Canonici in eo primi.*

Inter hos Canonici primum gradum habent dignitatis: & vocabulum significat olim habuisse primum gradum vitæ, ex pietatis regula institutæ. *c. in omnibus 34. de consecrat. dist. 5.* Conc. Rauennatens. *an.* 1286. *Rubric.* 5. aliud eiusdem loci 1317. Basiliens. *ses.* 21. Trid. *ses.* 6. *c.* 4. *ses* 24. *c.* 12. 13. *ses.* 22. *c.* 4. 3. *s.* 23. *c.* 1. Moguntinum 1549. *c.* 72. Trid. *sess.* 7. *c.* 2. 3. 4. & etiamnum habebunt, si quæ his locis præscribuntur, obseruent. & si alij beneficiarij suis partibus *c. his igitur. c. tales dist* 23. nō deërunt, merito & loco subpares erunt.

62. *Omnes etiā alij sors Domini.*

si in sortem Domini electi, non nisi de eius hæreditate cogitent, quorum *status perfectionem & perfectionis statū* eximijs lineis pingit *Clericus Maus-feldij.*

Cleri sanè multitudinem non improbabit, quisquis officium considerarit, famulitio sanè Christi specialiter adscripti sunt, in numeros relati, in sortem Domini vocati, quis indignetur Christum numeroso satellitio stipari? quis multos, quod non omnium est strictiorem vitæ disciplinam sponte assumere? sed neq; tot regnorum in Hispania Clerus æquat ciuitatem vnam, non item Belgij totius, nec dissormiter de alijs prouincijs. Tribus Leui, decimatertia erat, & totius populi Domini decimas capiebat, exactiùs Consenius *l. 6. polit. c.* 44.

63. *Boni potiùs quàm multi sint.*

sed sancta est Clem. constitutio *d. c. tales, dist.* 23. *Tales ad ministerium eligantur clerici, qui dignè possint Dominica Sacramenta tractare; melius enim est Domini sacerdoti paucos habere ministros, qui possint opus Dei dignè exercere, quàm multos inutiles, qui onus graue ordinatori adducant.*

64. *Ecclesijs omnes adscripti.*

Quare nemini citò manum imponi permittit Apostolus. & rectè ad sacros ordines prohibet Tridentinum quempiam admitti, nisi qui alicui Ecclesiæ sit adscriptus, quamuis idoneas alioquin habeat facultates. *ses.* 21 *c.* 2. beneficijs verò singulis singulos possessores dari iubet. *ses.* 7. *c.* 4. & 5. *ses.* 24. *c.* 17. summoperè enim Ecclesiasticus ordo peruertitur, quando vnus plurium officia occupat clericorum.

65. *Singuli tamen singulis.*

Sanè extra controuersiam est antiquitus insolens fuisse, vt aliquis duabus Ecclesijs adscriberetur. & Conc. Salisburgens. sub. Greg. X. pluralitatem beneficiorū generatim interdixit. Innocent. III. *c. multa x. de prab.* de dignitatibus, personatibus, & curatis beneficijs sanxit vt primum amitteretur per adeptionem secundi, & secundum per retentionem primi. Greg. IX. inhabilitatē ad superiores dignitates addidit. *c. dudum x. de elect.* vbi Archidiaconū pluriū retentorem Episcopum electum non admisit. & Trid. *d. c.* 7. sufficiens habenti aliud dari nō permisit, nisi cum dimissione primi. Canonicatus porrò plures incompatibiles sunt, non ob dictum *c.* 4. & *d. c. de multa.* vt diximus *in Iur. nou. Anal. de cler. non resid. n.* 11. sed ratione residentiæ, quam Tridentinum exigit in illis omnibus. *ses.* 24. *c.* 12. cùm in altero tantum loco residere quis possit. sed hoc decretū in paganicis & minorum oppidorum Ecclesijs consuetudo nondū passim recepit, sed more aliorum simpliciū beneficiorum non nullibi habentur.

66. *Sic plures alerentur.*

Multitudo profectò clericorum maior, & decenter ali posset, si quisq; pro suo statu vno beneficio contentus, vno officio benè fungeretur; cupiditati non succumberet, cui nihil necessarium deest. *quod satis est cui contingit, nihil amplius optet.* sed numerantur tituli, vt nomina dignitatum, ab ijs, qui non tot radijs splendescunt, quot documenta recitantur damnatæ cupiditatis.

67. *Ecclesiæ regulares commodi.*

Ad extremum succedunt diuersorum ordinum institutorumq; religiosi. quorū in Ecclesia atq; Rep. ingens est vtilitas, maximè eorum, quorum instituta ad populi instructionē diriguntur; iuuentutē docendo; Catechismū, verbum Dei prædicando. Sed & eorum qui meditationi atq; orationi se dederunt, non est ratio contemnenda: qui non tantùm exemplo inculpatæ vitæ populo prosunt, sed & puris precibus Deum placando, eius benignitatē in tutelā Reip. prouocant. Israëlitæ pugnabant, vincebantque, si Moyses orabat, manusq; extendebat: cedebant, si ille remittebat. *Ipsa,* inquit Iustin. *Nou.* 133. *solitaria vita atque in ea contemplatio suapte naturâ animas ad Deum adducit; neque ijs tantùm, qui eam colunt, commodat, sed etiam omnibus alijs puritate suâ, & apud Deum interpellatione.*

68. *Variè eam illustrant.*

Varia sanè Monachorum instituta, vario habitu, vario pietatis cultu, mirè sanctam Ecclesiam illustrant, in vestitu deaurato circumdatam varietate. neque infimum locum obtinent virginum cœtus. S. Cyprianus *de habitu virginum: Iam refertus est orbis, impletus est mundus eorum, qui capere continentiam possunt, more spadonum viuentes, castrati ob regnum Dei.*

69. *Summa omnium reformatio reuocatio ad primum institutum.*

Horum omnium summa reformatio est, reuocatio ad primæuam regularum obseruantiā: & eorum quæ de regularibus tradidit Conc. Trid. *ses.* 25. *S. Cōgregatio Regular.* 12. *Iul.* 1592. & *an.* 1625. & Clem. VIII. 19. *Martij* 1603 *super recept. nouit.* aliaque apud Quarant. Piaicetium, &c. sed & S. Borromæum *in I. & IV. Synodo Mediolanens.*

70. *Omnium preces magis iuuāt Remp. quàm aliquorum grauet mendicitas.*

Horum preces, religionis exercitia, labores tantum sanè Ecclesiæ & Reip. conferunt; vt nec meritò aliorum mendicitas tamquā Reip. grauis; aliorum magnæ opes, tamquam quæ ab otiosis cōsumātur, redargui possint. quę vtraq; auerruncatur Cons. l. 6. *polit. c.* 42. 43. 44. quin imò *ibid.* quàm Reip. in omnē necessitatem expediat, magnas opes penes Ecclesiam esse demonstrat.

71. *Et opes penes aliquos esse in omnē causam interest.*

id tantùm Deo & Prelatis commēdandum est, vt prouideatur ne opes istæ, pauperum patrimonia, in luxum conuertantur; sed in causam à fundatoribus destinatam.

72. *In regularibus cauendū ne per exemptionem disciplina eneruetur.*

In Ordinibus per exemptiones plerisq; cōcessis labefactatus est ordo Hierarchicus, & Ecclesię disciplina. Trid. *ses.* 24. *c.* 11. qua de re aliquid diximus *in Iur. Pont. nou. Anal. t. de priuil.* & quoad sęculares quidem aut regulares extra monasteriū degētes obtineri potuit, vt derogaretur satis per Trid. *d. c.* 11. & *s.* 6. *c.* 3. *ses.* 21. *c.* 6. vt si deliquerint, ab Ordinario corrigantur; quoad regulares verò in monasterio degentes, diuersi Pontifices & Concilia, vt diximus *d. tit. de priuil.* casus quosdam secreuerunt, quibus emptiones non suffragentur.

& maximè

& maximè Gregorius XV. sed nemo hactenus misit securim ad radicem. Morborum periculosa curatio aliquando omittenda, leuioribus interim medicamentis, progressum mali sistendo. Interim igitur Prælati Ecclesiæ auctoritate, vbi possunt; monendo, rogando, obsecrando, vbi non aliter possunt, allaborent; vt disciplina regularis pristino vigori restituatur: & tot conuentus conceptæ à fundatoribus expectationi, & sperato Ecclesiæ fini non desint: sed omnes in vtilitatem publicam, quà orando, quà prædicando, quà aliarum regularum instituta exequendo, conspirent, & collaborent.

73. Summa reformatio exempla superiorum. Illud porrò ad fontem & scaturiginem omnis reformationis maximè spectat, vt populi Principes tam Ecclesiastici, quàm seculares, magistratus tam spirituales, quàm politici gradatim omnes suis quique virtute præëant. inde enim, quod de Vespasiano Tacit 3. *æmulandi amor validior, quàm pœna ex legibus, ac metus.* nam rectè Liuius *lib. 5. Multitudo semper ferè Regenti est similis.* vt idem Tacit. *lib. 18.* principatum tangens Vitellij: *Legati, tribuniq́, ex moribus Imperatorum seueritatem amulantur, vel tempestiuis conuiuijs gaudent.* Cùm olim Consules propter Annibalis bellum edixissent, vt priuati ex censu ordinibusque, sicut antea remiges darent, cum stipendio, cibarijsque, atque ob id magnus fremitus, atque indignatio orta esset, vt seditioni Dux tantùm deesset; Consul alter Patribus suasit, vt senatores, equitesque singuli pro virili Rempublicam iuuarent, vt nullo ante senatus-consulto facto voluntaria collatio, & certamen adiuuandæ Reip. excitaret ad æmulandum animos omnium. In quæ tanto animo consensum, tantumque auri & argenti collatum fuit, narrante Liuio *l. 26. vt nec triumuiri accipiendo, nec scriba referendo sufficerent. ita fine edicto, fine cohortatione Magistratus nec remige in supplementum, nec stipendio Respubl. eguit.*

74. Populi reformatio. Populi ergo reformatio, vt corpus vmbra, sequetur facilè reformationem cleri. *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Matth. 6.* Nihilominus adlaborandum est, vt infantia atque iuuentus congruè instruatur in disciplinis simul & pietate; necubi desint scholæ, & accurata catechisatio; maiores atas pijs atque frequentibus concionibus imbuatur; vt quasi sponte suâ virtutum semitam decurrat: & si quà deuiauerit, quà monendo, quà hortando, quà increpando ad rectum iter manu ducatur: & si forsan refragetur, seueriori disciplinâ coërceatur.

Sed rursum facillima methodus hæc obtinendi, si ad magistratus assumantur optimi, si honores virtutibus deferantur: si id agatur ne honoribus donati cespitare incipiant; sed in melius mutentur: saltem ne degenerent: ius dicant iustè; politiam administrent prudenter; Imperij, potestatisque negotia ad criminum vindictam infractè; sine imminutione, sine diuersione neruí res militares ad defensionem Reipublicæ animosè; cetera summi arbitrij negotia ita meditentur, ac dirigant circumspectè, & quadrato agmine incedentes nihil quod ordines turbare possit, chaos, confusionemque in Rempublicam immittere, timere debeant: firmi consistant in iusta directione, vt polus arcticus & antarcticus; alioquin reliquarum omnium stellarum ordines oportet vt confundantur.

Tum porrò si quis magistratuum extra zodiacum suum deflexerit, præsto mox sit syndicatio; adeoque superiorum in inferiores continua inspectio, & curatio; ne, qui duces viæ delecti sunt si aberrauerint; reliquos inducāt in nullâ arte extricabiles postmodū labyrinthos.

Itaque etiam in omni ciuili gubernatione in id incumbendum est, vt qui ad gubernacula admouentur, omnibus virtutibus sint præditi ab ijsdemque in administratione ne quà desciscant. Ita spondeo fieri non posse, quin & digna populi reformatio comitetur.

CAPVT VI.

De Quiete Publica.

Proxima reformationē consequitur quies publica, quæ per prouincias, atque ciuitates omni modo curanda est, adeoque mandatis Principum continetur, vt curet is, qui prouinciæ præēst, malis hominibus eam purgare. nec distinguitur vnde sint. *l. 3. de offic. Præsid.* Quin etiam propter vtilitatem publicam, atq; tranquillitatem tam iuris communis ratio, quàm vsus recepit; vt vbicumque reperiuntur criminum rei, ibi prehendi, accusari, & condemnari possint. *l. 1. C. vbi de crim. agi oportet,* quanquam remitti solent, postulantibus Magistratibus, eò loci, vbi delictum est commissum, vt ibi puniantur ad exemplū, terroremq́; aliorum. *l. solent. D. de custod. & exhib. reor. Nou. vt nulli Iud. t. 3 4 § si verò Auth. si verò C. ad l. Iul. de Adult.* sed & qui crimini obnoxium in suo prædio detinet, si non offerat eum, vel tradat, atriter punitur. *l. 2. C. de his qui latrones.* Quin & constitutio Frederici *l. 2. feud. tit. de pace tenend. & eius violat. §. si iudex*; domino castri, quò pacis violator fugerit, iubet eum iudici sistere, & domo suâ excludere, ac saltem bona eius mobilia exhibere, operamque ad eum apprehendendum dare. 1. Quies publica curanda.

Præfectus etiam vrbi debet dispositos milites stationarios habere, ad tuendam popularium quietem: & ad referendum quid ibi agatur. *l. 1. de offic. præfect. vrb.* Erat & olim Romæ familia publica circa portam & muros disposita, vt inde, sicubi opus esset, deuocaretur. *l. 1. de off. præfect. vigil.* Quin & per totam noctem vigilabat, & coërrabat calceatus præfectus vigilum: *l. 3. eod. t.* prospiciens ne tumultus noctu exorirentur, vel incendia: monebat inquilinos, ne ea per negligentiam aliquam orirentur; vt extinguendis aquam vnusquisque in cænaculo haberet. *d. l. 3.* incendiarios quoque, fures, latrones, receptatores, & effractores puniebat. *l. 3. §. 1. & l. vlt. D. eod. & l. 1. C. eod.* 2. Specialibus in eam datis magistratibus. 3. In ciuitatibus.

Auguſtus pluribus vno die ortis incendijs ſeptem cohortes opportunis locis conſtituit, vt binas regiones vnaquæque cohors tueretur. à quo & Vico-magiſtros inuentos ſcribit Tranquillus *in Auguſto c.3.* quibus etiam Præfectus vigilum imperabat. *Spatium*, inquit, *vrbis in regiones vicosq́; diuiſit*, inſtituitq́ue, vt illas annui Magiſtratus ſortitò tuerentur. Hi Magiſtri è plebe cuiuſque viciniæ electi. Hi Conſtantinopoli numero 70. inſtituti: & quini quatuordecim vrbis regiones cuſtodiebant. Sed & eadem cura prouinciarum.

4. Et Prouincijs.

Tranquil. *in Tiber. c. 19. tuendæ pacis*, inquit, *à graſſaturis, ac latrocinijs, ſeditionumq́; licentia curam habuit, ſtationes militum per Italiam ſolito frequentiores diſpoſuit.* Hæc ille. Idem & Iure-conſ. *l. 2. & 4. D. de ſeru. fug.* Græci irenarchas vocant. *l. 6. D. de cuſtod. reor. Irenarcha*, inquit, *l. Irenarcha C. de irenarch. l. 10. ad prouinciarum tutelam, quietis, ac pacis, per ſingula territoria faciunt ſtare concordiam.* à decurionibus iudicio Præſidum prouinciarum idonei nominabantur, curioſi etiam & ſtationarij vocabantur. deſtinati certis locis milites, qui ortos tumultus ſedarent, factioſos vincirent, criminaque patrata Præſidi indicarent. *l. 1. de Off. præf. vrb.* & liminarchæ; quorum erat ſolicitudo, ne delinquentes fugerent: *l. 4. D. de ſer. fugit.* denique quidquid illicitum fieri viderent, prohibere tenerentur. veluti ne hæretici ad cœtum piorum, litaniaſque conuenirent. *l. 3. C. de hæret.* ne qui alteri etiam impio iniuriam inferrent. *l. 6. C. de pagan.* eos qui in illicitum collegium coierint, apud Præfect. vrbi accuſare, *l. 1. d. t.* omnia enim quæ ad turbandam tranquillitatem pertinent, per ſe atque hos miniſtros Iudices impedire oportebat.

5. Qui & ipſi coercentur ſi malè verſentur, aut calumniantur.

Deinde, inquit Iuſtin. *in Auth. de mandat. primò conueniens eſt te prouidere, vt nulli populi ciuitatum alterutris ſeditiones faciant: ſed omnem pacem eſſe Dei ciuitatibus. dum æquitas etiam hinc noſtris ſubiectis ſeruatur, & neque lucri, neque paſſionis alicuius cauſa ad aliquam partium declinatur.* & iterũ; *neque occaſione religionum, hæreſúmve, quæſtiones alicui prouinciarum commouere.* ſed ſæpè eiuſmodi miniſtri compoſitis nefariè criminationibus iniecto paſſim metu, præſertim remotiſſimo cuique, fœdas concuſſiones faciebant. ideoq́ue rectè Conſtantinus *in l. 1. C. de curioſis.* edicit, vt curioſi, vel ſtationarij, vel quicumque funguntur hoc munere, ctimina Iudicibus nuntianda meminerint, & ſibi neceſſitatem probationis incumbere; nec citra periculum ſui, ſi inſontibus eos calumnias nexuiſſe conſtiterit. quod hodie fiſcalibus officijs, ijſque omnibus, ad quos mores hodierni inquirendi, & accuſandi publicam authoritatem tranſtulerunt, & curiarum Eccleſiaſticarum Promotoribus, &, ſicubi adhuc vigent teſtibus ſynodalibus valdè inculcandum foret: & clancularijs delatoribus; quibus ſatis eſſe videtur Superiorum aures ſauciaſſe, & eorum quibus malè volunt apud illos exiſtimationem; probationis aut veritatis nullâ curâ ſuſceptâ.

6. Non tamen ſi ex officio delata bona fide non probent.

Cæterùm qui ex officio accuſationes ſuſcipiunt, mouente eius officij ſolicitudine, vel iuſſu Iudicis cauſam conuenienti diligentiâ inſtruunt, dummodo calumnia & temeritas abſint, voluntarij delatoris, aut accuſatoris periculo non ſubiacent. *l. moueat. C. de delat.* nam hic omninò ad talionem, ille ad ſumptus, aliaq́; tenetur. nec eſt quod hodie tranquillitatem publicam priuatis ex cauſis magis turbet, quàm exoleta eorum caſtigatio: quam olim adeò Principes atque Iudices ad ſolicitudinem ſuam reuocabant. & maximè ſi fides domeſtica violaretur, & ſeruitia dominorum arcana proderent. quod vnico tantum caſu maieſtatis admiſſum fuerat. *l. ſeru. C. de delatorib. l. 10.* 7.

Sed voluntarij delatores & domeſtici omnino.

vbi Gratian. Valentin. Theod. *Seruum*, inquiunt, *domini delatorem iubemus in exemplum omnium perditorum ſeueriſſima ſententia ſubiugari, etiamſi obiecta probauerit, excepto crimine maieſtatis.* Id enim in patriam admitti, & pattem patriæ, cuius ſalus catior eſt, quàm ſalus priuata patrisfamiliàs vnius. Digna ſanè cenſura magnanimitate Romanâ. ne quam viam facerent perfidiæ, niſi quis perfidus priùs foret, & perduellis, vt nec in hoſtem quidem publicum petfidis ſeruitijs vti vellent; quæ in Regum vel dominorum ſuorum cædem operam ſuam offerrent: quamuis per eam Reges vincere, & regna imperio adijcere potuiſſent; quibus carere maluerunt, quàm fidei domeſticæ infrigendæ anſam dare. Quare Senatus reſpondit litteris Cattorum Principis Arminium veneno interimere offerentis, *non fraude neque occultis, ſed palàm, & armatum Populum Romanum hoſtes ſuos vlciſci. quâ gloriâ* inquit Tacitus *l. 2. auſum fuiſſe æquare ſe priſcis Imperatoribus, qui venenum in Pyrrhum Regem vetuerant, prodiderantq́;.* & Alphonſus Rex Neapolitanus cùm inimicitias haberet cum Alphonſo Caſtellano, & Rogerius Comes Pallanzæ obtuliſſet ſuâ manu Caſtellanum occidere; reſpondit, *ſi totius mundi regnum conſecuturus eſſet, numquam ſe tantum ſcelus permiſſurum.* Quare cùm Annibalis cædes apud Regem Pruſiam procurata artibus eſſet, in hæc verba erumpit Liuius *l. 39. Mores quidem Populus Romanus quantum mutauerit, vel his dies argumento erit. horum patres Pyrrho regi hoſti armato exercitum in Italia habenti, vt à veneno caueret prædixerunt: hi legatum conſularem, qui auctor eſſet Pruſiæ per ſcelus occidẽdi hoſpitis, miſerũt.*

Proh! quantis hodie pretijs ſamulitiorum te- 8.

Ex quorum teſtimonijs occulta non propalanda.

ſtimonia emuntur! at cui porrò bono? euoluuntur ſamiliarum receſſus, & quæ pluribus quàm allia & cœpæ tegumentis ſunt obuoluta, explicantur, in lucem efferuntur, & quæ ſolum Deum vltorẽ habere debebant, publica offenſa eliminantur quo enim fructu? vt ſauciâ per ſcandalum Repub. ſola officiariorum marſupia ſanentur. quos grauiter obiurgat Iuſtin. *Auth. de mandat. Princ. §. oportet. non res ſunt, quæ delinquunt, ſed qui res poſſident. at illi reciprocant ordinem. eos quidem, qui digni ſunt pœna, dimittunt; illorum autem auferunt res.* & iterum *Auth. vt nulli Iudic. liceat. §. quoniam verò Iubemus*, inquit, *prouinciarum Iudices omnia ſecundùm leges iudicare.* & infrà: *non criminis vindictam proprij lucri cauſa inferre, aut delinquentium res proprium lucrum*

erum facere. & infrà: *vt ne propter rerum desiderium inueniantur iniustè aliquos castigantes, aut peccantes vendere.* at quanta hodie nundinatio impunitatem ementium! sed ab his quæ ad auaritiam ministrorum faciunt omnino abstinendum est, si etiam Vlpianus *in l. diuus. §. 1. D. de bon. damnat.* loquens de nummis & annulis quos damnati penes se habent, *nec speculatores,* inquit, *vltrò sibi vendicent, nec optiones desiderent, quibus spoliatur, quo momento quis punitus est.*

9. Ne remedia morbis sint grauiora.

Igitur eruere delicta non oportet, quorum prolatio Rempub. magis sauciat, quàm patratio. boni medici bona regula est, ne remedia morbis sint grauiora. quam ob causam Pompeius reprehensus fuit, quòd censor fuerit grauior remedijs, quàm delicta erant. Tacitus *l. 3.* & cùm Germanicæ legiones seditionis reos occidissent. Tacitus *l. 1.* trucia illa castra nominat. & Germanicus *ibidem* horruit à scelere; *non medicinam illud pluribus cum lachrymis, sed cladem appellans.* & *l. 2.* cùm diu agitatum foret, de luxu ciuitatis coërcendo, Tiberius diu apud se pensitauit; coërcitio plus damni in Rempub. ferret, quàm indecorum attractare, quod non obtineretur; vel retentum, ignominiam, vel infamiam virorum illustrium posceret. Proinde Cato *melius esse,* inquiebat, *improbum hominem non accusari, quàm præuaricari.* Omitto contra charitatem & iustitiam fieri, atque Euangelica præcepta, si omninò occulta in lucem efferantur: & non priuatus tantùm, sed Respub. amplius læditur exemplo, quàm emendetur remedio. adeoque quod & alibi dixi, prudentissimè & sanctissimè ad inuiolabilem vsum reuocaretur, quod Innocent. III. in Concilio generali decreuit. *in c. qualiter & quando x. de accus.* quam Constit. inter xxiv. à Concil. Trid. citatas benè examinat Steph. Weyms.

10. Sed & Iudices à quibus non appellatur in damnandis reis valde sint circumspecti.

Est & aliud quod Iudices Magistratusque nostrates, apud quos in causis criminalibus appellationibus iam-olim locum mores non faciunt, monitos oportet: vt cùm de capite hominis absolutè iudicant, non nisi cunctis exactissimè cognitis pronunrient. cùm enim nulla sententia criminalis precipitanda sit, sed manifestissimæ probationes priùs desiderentur; tum ibi maximè iudicium præceps cauendum est, vbi error prouocatione corrigi non potest.

CAPVT VII.

De Criminum vindicta.

1. Quies publica à vindicta criminum iuuanda.

QVietem publicam maximè conseruat criminum vindicta, quâ mali è medio tolluntur; alij, ne mali sint, exemplo terrentur. is finis est iudiciorum criminalium, & pœnarum. Impunitas peccata preuocat, in his vindicandis iustitia distributiua adhibenda est; summis acerba, medijs minora, leuioribus lenia remedia. Læsæ maiestatis rei plectuntur vitâ & bonis. memoria eorum post mortem damnatur; adeò vt lugere eos non liceat; *l. liber. §. non solent. D. de his qua notant. infam.* (In reis, liberis, bonis.) quod in hæreticis alicubi seruatur; vt non petantur sepeliendi. *l. 1. de cadau. punit.* & in liberis circumscripio omnis dignitatis priuilegio, vt non tantùm hæreditate patris arceantur, quam fiscus occupat; sed & matris, aut, propinquorum, & extraneorum; vt miseri viuant, egeni, infames, & intestabiles. *l. quisquis ad leg. Iul. maiest.* nec ius sepulchrorum habeant. qui rigor & olim obtinuit, *vt charitas,* inquit Cicero, *filiorū amiciores parentes Reipubl. redderet.*

2. Pœnæ adulterarum grauiores quàm virorum ex circumstantijs.

Adulterium etiam matris-familiàs lex capite punit. non ita mariti crimen, quod alioquin par esset, cum soluta peccantis: ob rationem publicæ honestatis, seruandarum familiarum, hæreditatum, homicidiorum, aliorumque incommodorum vitandorum gratiâ, quæ ex muliere aliena timentur; non æquè autem ex muliere vacua, seu quæ virum non habet. singularia ex hoc crimine traduntur, de pœna adulterij, de mulcta dotis, & de iure occidendorum deprehensorum, de ordine instituendæ & exercendæ accusationis, de præscriptionibus, quæ accusantibus obiiciuntur; de transactione inter reum, & accusatorē habita.

3. Eadem causa in alijs stupris pœnas alterant.

Eadem honestatis publicæ consideratio causa est cur libera mulier cum proprio seruo rem habens capite luat, seruus cremetur; *C. de mulier. quæ se seru. prop.* Vnde & illustres hodiè cum ministris peccantes, non eo rigore quidem, sed supra reliquas puniendæ sunt.

Libidinum pœnam etiam auget persona pupilla, si tutor eam corruperit, cuius informandi mores commissi ei sunt. *C. si quis eam enim tut. fuer.* adeoque non inelęganter duci proditori comparatur violator pupillæ tutor. Quint. *declam.* 284. nisi fortè vxorem eam duxerit.

Grauius etiamsi nondum viripotenti stuprum illatum sit punitur: *l. si quis 38. 4. §. qui nondum. D. de pœnis.* si sanctimoniali: in qua etiam conatus pro effectu est; *l. 5. C. de episcop. & cleric.* si vi publica aut priuata adhibita; *C. ad l. Iul. de vi.* si per raptum; *C. de rapt virg.* vbique ex his causis pœnæ asperantur. per insecutum coniugium tamen mitigantur, vt videtur colligi *ex Nouel.* 143. in raptore tamen Trid. *s. 24. de matr. c. 6.* pœnas ibi irrogatas vtroque casu iubet habere locum.

4. Etiam homicidijs.

Homicidia etiam capitali pœnâ lex coërcet, dolo tamen malo occisum hominem lex exigit. vt fortuita *l. 1. & 5.* & vitæ tuendæ causâ *l. 2. 3. 4. C. ad l. Corn. de sic.* excludantur. & emendationis, si seruus loris cæsus mortuus sit: sine distinctione dierum, de quibus *Exod. 21. C. de emendat. seru.* quæ emendatio obtinet & in propinquis senioribus, vt stultos iuuenes mediocriter in leuioribus delictis patrio iure corrigant. *C. de emendat propinq.* nam ob graue delictum ad Iudicem mittendi sunt. *l. 4. C. de pat. pot.* vt & serui à dominis. *l. circumcidere in fin. D. ad l. Corn. de sic.* Vnde Cuiac. *in Parat.*

C. de emendat. ſeru. negat propinquos poſſe mulierem adulteram caſtigare. Idem dicendum in monachis, vt ob grauia delicta ad Iudicem ordinarium remittendi ſint. & in Capitulis ſecularibus, etiam exemptis, ea etiam ratio cauſam dedit decreto *c. 6. ſ. 25.* Trid. alijſque.

5. Parricidijs. Homicidia aſperantur ſi parentes à liberis, vel liberi à parentibus, vel intra quartum gradum propinquis, affines, patroni, & coniuges cæſi ſint. *D. & C. ad l. Cornel. de ſicar. C. de ijs qui parent. vel liber. occid.* item ſi maleficijs, aut veneficijs in vitam aliorum graſſati ſunt. *C. de malef. & mathem.* nam plus eſt hominem extinguere veneno, quàm gladio. *l. 1. C. eod. tit.*

6. Alijs criminibus. Maleficis affines ſunt ſepulchrorum violatores. *Graue crimen*, inquit Tacitus, *læſarum religionum.* vt & ait *l. 1. C. de ſepul. viol. quando è buſtis & rogis reliquiæ quædam, & cadauerum præſegmina ad exitiabiles viuentium fortunas petuntur.* Falſi crimen graue etiam eſt, & vltimo ſupplicio ſi exigat magnitudo punitur. *l. cui. 22. C. ad l. Cornel. de falſ.* grauius fit ſi accedat plagium liberi hominis. *l. vlt. C. & l. vlt. D. ad l. fabiam de plagiar.* ſi qui adulterinam monetam flant, feriunt, vel probam vitiant, minuunt, arrodunt. *C. de falſ. monet.* ſi qui dolo malo nouum ſibi nomen imponunt, quo quid alienum accipiant. *C. de mutat. nomin.* ſi qui libertini, aut ignobiles pro ingenuis, aut generoſis falsò ſe gerunt, & irrepunt in honores ſolis ingenuis, & nobilibus debitos. *C. ad. l. Viſcell.* ſi qui falſum teſtamentum fabricant, hæreditatem, aut legatum in eo ſibi aſſcribunt. quod adeò odioſum eſt, vt Senatus-conſulto Liboniano puniatur ex quaſi falſo, qui dictante, volente, & iubente teſtatore in teſtamento quid ſibi aſſcripſerit. *C. de his qui ſibi aſſcrib. in teſt.*

Alieni appetentia circumſtantijs etiam ſuis intenditur, adeoque pœnis diuerſis coërcetur. nam & lex Iulia quadrupli pœnæ ſubijcit Præſidem, ſi quid ſordidi tempore gerendi honoris acceperit; ſi quid dederit ambitu honoris. *l. vlt. C. ad leg. Iul. repetund.* ſi ſe geſſerit vt mercator litium: vt ait *l. 3. eod.* quò ſpectant Iudices qui cauſas trahunt vt ſportulas dilatent. & nominatim eorum etiam ambitus coërcetur, qui antequam rationem ſuæ adminiſtrationis reddiderint, repetunt officia eadem, atque continuant. *C. ad l. Iul. de ambit.* iterum Iudices grauiùs puniuntur, ſi pecunias publicas ceperint, nec retulerint in ærarium. Peculatus id crimen eſt. Repetundarum autem, cùm pecuniæ priuatæ ſunt captæ. Eo crimine inuoluuntur & ſocij, & miniſtri, qui ſcientes ſubſtractas pecunias recipiunt. Non eſt diſſimile crimen rapere, & ei qui rapuerit rapta ſeruare. Crimen peculatus capitale fuit. qui rigor ſi ſeruaretur, ſtarent regna, quæ vacillant, aut concidunt. Bella geri poſſent ſpongijs iſtis ſanguiſugarum publicarum expreſſis. quæ magno Regum dedecore geruntur eſuriente milite, & mendicante, ſubſidijs etiam quaſi mendicatò poſtulatis. magnum operæ pretium foret ſi illud ſaltem obſeruaretur quod Plinius *3. epiſt. de Betica,* refert: *Senatui*, inquit, *placuit bona defuncti, quæ habuiſſet ante prouinciam, à reliquis ſeparari; illa filiæ, hæc ſpoliatis relinqui.* ſi prouincialibus, ſi regijs ærarijs reſtitui iuberentur, quæ ijs furtim aut malis artibus extorta ſunt. quod frequens Veſpaſiano fuit.

Furtum etiam, ſi pecuniæ ſacræ fuerit, valde intenditur: *C. de crim. ſacril.* ſi vis adhibita, *C. de vi bonor. rapt.* ſi hæreditas expilata, *C. de crim. expil.* ſi grex ouium abductus. *C. de abig.*

Iniuriæ aſperantur, ſi quis verberatus, percuſſus, domuſúe eius vi introita ſit, ſi facta ſit iniuria ſacerdoti, dum ſacra facit, dum procedit cum infulis & ornatu, ſi facta ſit illuſtribus viris, ſi per famoſum libellum. cuius adeoque non tantùm auctor, ſed etiam qui inuenit nec combuſſit, ſed euulgauit, tenetur quaſi auctor. quomodo & qui latrones receptat, extra ordinem punitur. *l. 1. D de recept. C. de ijs qui latron.* *Proximos*, inquit Quint. *dec. 255. exiſtimo eſſe eos transfugis à quibus transfugæ recipiuntur. hec natura ſimile eſt facere ſcelus, & probare.* Magnitudine etiam damni iniuria creſcit, & pœna. vt in ijs qui Nili aggeres rumpunt. *C. de Nili agger. non rump. l. pen. D. de extraord. crim.* & capite punitur, qui vllos inde riuulos deriuarit, & vſurparit ſibi. 7. Iniurijs.

Hæc igitur ſumma ſit, vt nulla ſcelera ſine vindicta omittantur, & iuxta menſuram delicti ſit & plagarum modus. menſurare oportet, atq; accuratè attendere ne menſor falſum modum dicat, ne morbis remedia ſint grauiora, ſed & ne demerito leuiora: multò minimè ſcelera vlla remaneant impunita; fœcundum crimen inultum mox alterum atque alterum parit. vix eſt vt Iudicum diligentia tam felix ſit, vt Herculis ſortem ſuperet; quin ſi vnum hydræ caput amputent, plura ſubnaſcantur. 8. Omnis pœna ad menſuram qualitatum, delicti.

Sed & prudenter verſandum eſt in criminalibus Iudicijs, præſertim publicis, non inuitandi præmijs delatores, non accuſandi omnibus permittenda facultas, non Iudicibus quando & quomodocumq; liber inquirendi, ſed præeunte famâ, eaque non à maleuolis orta. & ad ritum capit. *qualiter & quando. x. de accuſ.* delatoribus præſertim voluntarijs non licet impunè denunciare; ſed niſi probetur crimen, ſumptus & damna reponunt. accuſatores ſine inſcriptione non recipiuntur; ſed neq; qui in reatu ſunt; qui duos habent delatos: qui ab accuſatione deſtitere; & ferè quicumque infames: quin & miles & mulier, niſi ſuam ſuorumque iniuriam proſequatur. *C. qui accuſare. & C. de accuſat. & inſcrip.* ſed & recepti accuſatores qui intra tempus præſcriptum reum non peregerint, infamiâ, & quartâ parte bonorum mulctantur, etiam exilio, ſi pauperes ſint, quibus damnum famæ iniuria non eſt. *C. vt intra cert. temp. crimin. ques. term.* quod ſi tergiuerſati ſint, & animo ab accuſatione deſtiterint, incidunt in Turpilianum, infamiam, & quinque librarum auri mulctam. *C. ad Senatus. conſ. Turpilian.* quòd ſi dolo malo falſa crimina intenderint, in publicis iudicijs per inſcriptionem talio pœna eſt. *l. 7. C. de calum.* olim & inuſtionem litteræ K. in fronte patiebantur, ex lege 9. Prudenter in cauſis criminalibus & quomodo procedendū.

Remmia.

Remmia. quod hodie ſublatum. *l.* 17. *C. de pœn.* Itaque non vt cuilibet lubitum eſt, ad criminum vindictam proſilire licet, ſed ex legum præſcripto. Quæ tamen nec Iudicem prætermittunt; curioſos, vel ſtationarios reliquóſue quibus inquirendi & deferendi officium incumbit, ſi partibus ſuis defuerint; ſi gliſcere crimina per ſocordiam ſinerint.

Sed & ritè exhiberi, cuſtodiri, tranſmitti reos, & requiri leges voluerunt. requiri quidem: nam aliàs in grauioribus damnari non poſſunt. *l.1.C.& l.1.D.de requir. reu.* bona tamē poſſunt obſignari, & poſt annum publicari, quę vix reſtituantur. *l.2. & 3. C. eod.* quamuis redeuntes ſemper audiantur, *l. vlt. C. eod.* vt famæ reſtituantur.

Exhibiti rei, vel carcere & vinculis compedibuſque, vel cuſtodiâ militum, aut ſeruorū quorundam publicorum, aut fideiuſſionibus, aut pignoribus & repromiſſionibus ſecundùm delictorum aut delinquentium qualitatem obligantur, & prout præſumptiones innocentiæ, aut argumenta criminis fuerint. *C. de cuſtod. reor.* ſemper tamen ex ſpeciali Iudicis præcepto. *l. vlt. C. eod.* & cuſtodia publica ſit oportet. *l. vnic. D. de verb. ſign.* nam qui priuato carcere quem cohibuerit, olim vltimo ſupplicio damnabatur, tamquam Maieſtatis reus: *l.1.C. de priu. carc.* hodiè pœnam carceris publici tot diebus ſuſtinet, quot priuatum exercuit. *l.2.C. eod.*

Iudicium criminale eodem ferè filo deducitur, quo ciuile; niſi quod quantò maius momentum eſt vitæ, quàm fortunarum; tantò maius ſit oporteat Iudicis diligentia: adhibitis etiam quæſtionibus quæ ſeueræ indagationes vocantur; non nudis interrogationibus fiunt; ſed per vim & tormenta cruciatuſque corporis reorum vel teſtium; & quandoque accuſatorum; ſi aliter rei veritas haberi non poſſit. *D. & C. de quæſt.*

10. Quomodo pœnæ infligendæ?

Conuictis autem vel confeſſis reis pœna mox irroganda eſt. quæ æſtimatio eſt delicti. *l. Sanctio. D. de pœn.* atque ſupplicium peccati, adeoque hodiè omnes poſitæ ſunt in arbitrio iudicantium, olim certæ erant, & legitimæ: quas nec Iudices exprimere oportebat, de facto tantùm iudicantes. *L.1.§. nam ſiquidem D. ad S.C. Turpil.* nec enim factum ſequi non poterant. *l. non poterit. D. de furt.*

Per mores hodiè Iudices qui ſententiam ferunt, pœnam exprimunt, vt arbitrium indicent. & qui apud Belgas merum Imperium & ius gladij exercent, ferè, ex decreto tantùm Senatorum, qui Scabini vocantur, illum exerunt. ſed & raro apud nos exemplo Marcgranius pœnæ genus irrogat. Scabini damnant, pœnâ non expreſſâ. cōcludit ille ad confiſcationem corporis, & bonorum: hi adiudicant petitionē: vel abſoluunt, ſi oporteat: vel ſi minùs oporteat, quàm petitum ſit minùs adiudicant.

Pœna plerumq; apud Belgas furca, gladius, latronibus rota, fuſtes, & virgæ, cum ſtigmatibus dorſo impreſſis, ſecundis etiam & tertijs, ſi recidiui fuerint, exilium, relegatio, ad infamiā oſtētatio in theatro columna publica, mulcta, & bonorum confiſcatio. quæ tamen apud Belgas nec vbique, nec ex omnibus criminibus infligi poteſt: ſæpè non niſi ex crimine læſæ Maieſtatis, annotatis tamē bonis viuente reo.

CAPVT VIII.

De Oſtraciſmo.

NOn tantùm malis hominibus prouinciā purgare oportet, ſed & expedit nonnumquam Reip. ſuſpectum, quamuis probum, per oſtraciſmum dimitti. quo genere cenſuræ Græci vſi ſunt. ſed & Romani Imperatores non malè ſi quos ſuſpectos habebant, ſpecie legationis, honorumq; in alias prouincias ſepoſuerunt, per ſimulationem amicitiæ, ſecum ab exercitibus abduxerunt. & Nero nondum malus Plautum per litteras admonuit, *vt conſuleret ſibi & vrbi, ſeq; prauè diffamantibus ſubtraheret, eſſe illi per Aſiam auitos agros, in quibus tuta & inturbida iuuenta frueretur.* Tacit. Oſtraciſmi eo genere prudenter ſæpè Hiſpani vtuntur, in Indias, ſeu alias prouincias dimiſſis ijs, qui Reip. ibi operam non malam ſæpè præſtiterunt, quamuis non leuem ſuſpicionem antè dediſſent. Quod ſanè laudabilius eſt, quàm exemplo in eos vti, quo Seianus, Cecinna, Parmenio ceciderunt. præſertim ſi conſtare apertè eorum ſcelus non poſſit. vt Cecinna concidit ita vigente diſcrimine, Sueton. *in Tito* referente, vt is etiam chirographum eius præparatæ apud milites coniurationis deprehendiſſet. nam hoc tantùm caſu, & cùm aliter ſaluus Princeps, ſalua Reſpub. eſſe non poſſit; vbi pernicioſior eſt quies, quàm temeritas; & conſiliū laudari non poteſt, niſi peractū; admitto quæ habet Clapmar. *de arcan. rerump. l.4.c.12.*

1\. Cùm res & quies publica requirit, vſurpandus.

2\. Circa mortē niſi in ſceleribus luce clarioribus.

Ratio ſanè imperiorum eſt, *ne noceri poſſit*, vt ait Dio. ideoque *ſatius eſt prouidere*, vt ait Philoſophus *polit. lib.3.c.4. ne aliquis in Rep. tantoperè creſcat.* vbi verò Reſp. in eum ſtatum peruenit, medicina vtendum eſt. *Cedat*, inquit Seneca, *quidquid excelſum eſt.* Quale & illud Athenienſium; *Nemo de nobis vnus excellat, ſed ſi quis exſtiterit, alio loco, & apud alios ſit.* quomodo Africanus lubens ciuitate ceſſit *Periculoſum erat*, inquit Liuius, *in Rep præſertim libera vnum hominum eſſe caput & columen imperij: ſub vmbra Scipionis Vrbem terrarum orbis dominam latere, nutus eius pro decretis patrum eſſe.*

3\. Ratio imperiorum ne noceri poſſit. nihil nimis excelſum ſit.

Quare & inter Principes id obtinuit, nē fœminę ex domo Auguſta pro arbitrio nubāt; Aggrippinâ maritum petente Tiberius negauit, *non ignarus*, vt ait Tacit. *quantum ex Rep. peteretur.* auidiſſima enim potentiæ erat, quod illi ridens exprobrabat Tiberius; *Si non dominaris filiola, iniuriam te accepiſſe exiſtimas?* Idem Tiberius Seiano Liuiæ nuptias ambienti apud Tacit. *lib 4. Falleris*, inquit, *Seiane, ſi te manſurum in eodem ordine putas, & Liuiam, quæ C. Cæſari, mox Druſo nupta fuerit, eâ mente acturam, vt cum equite Romano ſeneſcat.*

4\. Ideò & Principum filiæ non niſi de conſenſu nubunt.

Nam vt idem Tacit. *in Agric. matrimonium ad maiora nitenti, decus ac robur.* Sic Darius apud Iuſtin. *lib. 1. Principio regni Cyri Regis filiam, regalibus nuptijs regnum firmaturus, in matrimoniũ recepit, vt non tam in extraneum tranſlatum, quàm in familiam Cyri reuerſum videretur.* ita Octauia Claudij Imp. filia Neroni deſponſata eſt *quod maiora illi patefacturum erat*, inquit Hiſtoricus: progeſſum ſcilicet ad imperium. itaque in elocaodis regijs filiabus diligente circumſpectione opus eſt, vt ambitioſus proeus non admittatur, qui regnum aliquando affectare poſſit, ſiue in monarchia, ſiue in Rep. Non carere myſterio multi credunt, quòd Palatinus Boëmici ambitus reus, nec à ſocero admiſſus fuerit, nec à ſororio intra regnum magnæ Britanniæ receptus, ſed in nemore Hagiano venari relictus, & tranquillam vitam degere.

5. Non diſſimili ex cauſa apud multas gentes non in liberos eorum dumtaxat, ſed & in propinquos ſæuitum eſt. ſed & apud Romanos non rarò. *Mutianus*, inquit Tacitus, *Vitellij filium interfici iuſſit, manſuram diſcordiam obtendens, ni ſemina belli reſtrinxiſſet.* Nam gnati paterni regni vindices. Sen. & iterũm Tac. *lib. 5. Annal. Placitum poſthac vt in reliquos Seiani liberos adueteretur.* & apud Amian. Mercellin. *intercepti imperiali motu interiêre omnes ad vnũ, eorumq́ſ ſoboles, parua etiam tum, ne ad parentum exempla ſuccreſceret, pari ſorte deleta eſt. Nec verò me fugit*: inquit Cicero, *quàm ſit acerbum, parentum ſcelera filiorum pœnis lui: ſed hoc præclarè legibus comparatum eſt, vt charitas liberorum amiciores parentes Reip. redderet.* Sed hoc nihil facit vt iuſtè occidi inſontes poſſint: vt abeſſe iubeantur à Rep. cui periculoſi ſunt, concedi poteſt ſaluti pubicæ, non vt in corpora ſæuiatur. ideoque rectiùs Alexander, *apud Curtium lib. 8. olim iſtum morem occidendi cum ſceleſtis inſontes propinquos parenteſq́ſ ſolui, & profiteor omnes eodem honore futuros eos in quo fuerunt.* Diocletianus non tantum Caſſij

6. liberos viuere permiſit, ſed etiam honoribus affecit. Cæſar & Auguſtus, alijque non hoſtium multorum liberos tantùm, ſed & plurimos, qui ipſi hoſtes fuerant, non in gratiam dumtaxat receperunt, ſed dignitates, & ipſos conſulatus dederunt. beneficijs tantis animi hoſtiles expugnantur, & hoſtilia obliuiſcuntur tùm nihil potentiùs ad clementiæ famam. Hæc tamen ita prudenter temperare oportet iram inter & clementiam, vt Caſſij & Bruti in Principis nimium clementis & Reip. perniciẽ non alantur. Arcadius & Honorius *in l. quiſquis C. ad leg. Iul. Maieſt.* teſtantur filios paterno debere perire ſupplicio, in quibus paterni, hoc eſt, hereditarij criminis exempla metuuntur. tamen ſe vitam eis dare, ciuilibus tantùm pœnis irrogatis. in cauſa ſcilicet maieſtatis, nam aliàs pœnæ ſuum tenent auctorem. *l. 22. C. de pœn.* neque alieni criminis quiſquam ſucceſſor conſtituitur. *l. 26. D. de pœn.*

7. Sed & aliàs tamen cùm delicti atrocitas exempli ſeueritatem requirit, etiam inſontes nonnumquam pereunt. ita obſeruatum cùm interfecto domino omnes ſerui trucidabantur. qua de re Caſſius *in Tacito 14. Annal. & quidem inſontes peribunt; nam & fuſo exercitu cùm decimus quiſq́ſ ferītur, etiam ſtrenui ſortiuntur.* & Liuius *lib. 2. Centuriones duplicarioſq́ſ, qui reliquerant ordines, virgis cæſos ſecuri percuſſit: cætera multitudo ſorte decimus quiſq́ſ ad ſupplicium lecti.* Rationem in Cluentiana dat Cicero; *vt metus ad omnes, pœna ad paucos perueniret, & ne miles in bello propter hoſtium metum delinqueret, amplior ei mortis & ſupplicij metus eſt à maioribus conſtitutus: ne autem nimium multi pœnam capitis ſubirent, idcircò illa ſortitio comparata eſt.*

[Margin: Conſanguineos in pœnam vocari non poſſe ob aliorum reatum.] [Margin: Niſi fortè vt abſint.] [Margin: Niſi in ſeruis & militibus.]

8. Sanè neceſſitas ius ordinarium ſoluit. ita ſeditioſum & latronem occidere licet ſtatim, ac deinde ad Principem ſcribere. *l. 6. De de iniuſto rupto.* ſic caſtrorum præfectus ſeditioſos ſupplicio afficit, quamuis ad legatum ea iuriſdictio pertineat. *l. 9. D. de cuſtod. reor.* quod Tacit. *1. Annal.* à Menio refert factum eſſe *bono magis exemplo, quàm conceſſo iure.* ſic difficili tempore annona vendi iuſto pretio iubetur inuitis. *l. 6. de extra ord. crimin.* cùm aliàs nemo inuitus vendere cogatur. ita filius etſi non hæres pro debito principali tenetur, & vxor in pignore poſthabetur. *l. 4. C. de primipil.* ſic priuatum depoſiti ius publicæ rationi cedit. *l. 31. D. depoſiti.* ad eandem notam pertinent. *l. 11. D. ad l. Ial. maieſt. l. 10. §. 16. D. qua in fraud. creditorum.* [Margin: Neceſſitas exlex in multis.]

9. *Sic & ſalutis cauſâ rei familiaris commoda negligenda eſſe*, ait Vercingetorix, *apud Cæſarem lib. 7.* Gallis ſuadens vt ſua ipſi frumenta & ædificia incenderent, quo libertatem & imperium tenerent. ſic & *l. 3. C. de primip.* ſed alio ſenſu, *vtilitas publica præferenda eſt priuatorum contractibus.* Iuſtam rationem tradit Liuius *lib. 26. Reſp. incolumis & priuatas res facilè ſaluas præſtat, publica perdendo tua ne quidquam ſerues.* adeoque, quatenus ſalus publica exigit, hæc iuſta ſunt; non pro lubitu. *quaſi verò*, vt inquit Saluſt. *iniuriam facere, id demum eſſet imperio vti.* Laudabiliùs Titus apud Sueton. *abſtinuit alieno vt ſi quis vnquam.* quare quod ſalus publica alieui auferendum ſuadet, ex ærario publico reſundendum videtur. *l. 2. C. pro quibus cauſis ſer. prem. lib. accip* quantum fieri poteſt: id enim iuſtitia deſtributiua exigit, quæ non permittit vt publicum onus in paucorum humeros reclinetur: & prudentia politica, *ne per ablationes rerũ coniurationes inſtituantur.* vt minatur Philoſophus, *lib. 5. polit. c. 6.* [Margin: Et ſalus publica.]

CAPVT IX.

De ſeditionibus.

I. Congruit bono & graui Præſidi curare, vt pacata atq; quieta prouincia ſit quam regit: quod nõ difficile obtinebit ſi ſolicitè agat, vt malis hominibus careat prouincia, eoſq; cõquirat. *l. 13. D. de off. Præſid.* atq; in primis odia, atq; ciuiles contentiones vt remittãtur, allaboret, nã ex his vires paulatim ſumẽtibus à priuatis familiæ, [Margin: In ijs officium Iudicis vt cauſæ tollantur.]

familiæ, à familijs tribus, à tribubus vrbes, ab vrbibus prouinciæ integræ incenduntur, & totæ demum conflagrant. seditiones atque bella ciuilia contemptis sæpè initijs nata sunt, nec nisi multo sanguine restingui potuerunt. Ita ciuilis nec legem nec modum nouit, bellum ciuile nullam disciplinam: victoria ciuilis calamitas, etiam pace obtentâ sæuitia bello grauior.

2. In hæc initia vigilate, & præoccupare noxias Magistratum oportet. etiam minima non contemnere: causas sanè nullas præbere iniustè arreptas auferre, aut moderari: furijs aliquando, & tempestatibus cedere: operiri, quà ad rationis semitam redeatur; nouitatem omnem vitare, & oblatam præscindere; optimatum atque plebis statum antiquum nec augere, nec minuere; vtriusque mores pristinos sartos, tectos seruare. si quid enim insolentius fiat, qui se læsum credit, facilè surgit in iras, & turbas. præterquam quòd genus humanum querulum est, & pessimo cuique facilè murmurare, & ex plebe aliquis Marius, aut ex nobilitate quispiā Sylla, Catilina, Cæsar esse velit; ac dominatus causâ sursum deorsum omnia vertere. neque enim libido dominandi vllibi aut vmquam suos Tamberlanes defuisse permisit. Sacræ Litteræ atque omniumgentium Historiæ plenæ sunt. Confer *lib. 9. polit. cap. 3.* Romanas seditiones ab vrbe condita singulatim omnes enarrat, tum sub Regibus, tum sub Consulibus, tum *c. 4.* sub Imperatoribus, tum *c. 6.* aliarum Rerumpubl. ex Lipsio Louaniens. tum *c. 7.* Osmanidarum.

Causæ à superioribus. 3. Superbia & auaritia. Rectores Prouinciarum, vrbiúmve sæpiùs populum superbâ arrogantiâque crudelitate in seditionem verterunt. sæpè auaritiâ, tributorúmque exactionibus, maximè nouorum maiorúmque duriter imperatis. quæ sæpè Principibus exitio fuerunt, rarò non nisi ministris lucro. tum verò si non consensu Ordinum, & notoriâ necessitate exigantur; si nec ipsi Principes indixerint, sed Præsides tantum extorqueant, immane periculum est. non alios hîc quàm Belgas testes volo. nisi accedat Battus Dalmata Tiberio exprobrans, *Romanos belli causam dare, quòd non canes, sed lupos pecoris custodes mitterent*, Nihil enim mirum, tumultuari subditos, si Magistratus latrocinentur.

4. Iniustitia. Iniustitia etiam, cùm ius non redditur, aut iniquum redditur, facit non rarò vt malè habiti ad vim conuertantur.

5. Minæ, metus. Magnum insuper incitamentum ad seditionem est metus, ac minæ. quas, antequam executioni mandentur, & quodcumq; malum prospicitur, anteuerti, & præoccupari solitum est. Aristot. *lib. 5. polit. c. 3.*

6. Spes. In vicino est spes, maiora, melioraque consectantium, inter quos primi, qui honorum cupidine & ambitione incensi sunt. quæ causæ vix absunt ab vlla rebellione: sæpè sunt solæ. Aristot. *d. c. 3.* & huc spectat nimia vnius paucorúmve potentia, quæ vel ipsos in spem dominatus erigit, vel æmulos excitat. *Propter excellentiam porrò*, inquit Aristoteles, *seditio oritur, cùm aliquis vnus, aut plures ampliores opes, maioremq́; potentiam obtinent, quàm fert ciuitas. aut Reip. administrationis potentia. ex talibus enim rebus monarchia, aut dynastia nasci solet.* quo circa in nonnullis locis præstantiores per testam ad certum tempus relegari solent. quod Græci dicunt ὀστρακίζειν, vt Argis & Athenis. Atqui præstat ab initio prouidere, ne viri tam excellentes in ciuitate possint existere, quàm malo ex patientia & ex negligentia natos posterius mederi.

Contumelia adhæc si magni viri eâ afficiantur, & licentia deinde in fœminas, præsertim nobiles, vltionem prouocat. 7. Contumelia.

Fastus denique, amicorumque pridem contemptus. Suet. *in Iulio, c. 76. 77. 78. 79.* & Tarquinio vrbe pulso, non aliud nomen inditum, quàm *Superbi*. quo populus existimauit satis illius vitia, & iustas suæ defectionis causas denotari. Et fastus tum est intolerabilior, cùm sub titulis Maiestatis accedit crudelitas. quare bonus Imperator aiebat crimen Maiestatis suo sæculo cessare. admonentq́ue Iurisconsulti veteres crimen hoc non habendum in occasione ob Maiestatis venerationem: personam spectandam, an potuerit facere, & an antè quid fecerit. Sub malis Principibus crimen Maiestatis, nobilis scriptor singulare dicit, & vnicum crimen eorum, qui crimine vacant. denique quot sunt imperantium vitia, tot esse possunt causæ rebellionis, sed, quas iam diximus, genere & impetu præualent. 8. Fastus.

Imprudenter ergo etiam administrata Respub. vel ipsos Ordines, vel ipsum vulgus ad seditionem excitat, sed maximè si antiquum regionis morem, prisca iura, aut priuilegia contemni videant. præsertim ea, quibus aliqua populi libertas consistere, eaque sub regium arbitriū subigi credatur. quod incautè aliquādo Hispani Belgæ septuagenario nunc bello testātur. 9. Imprudentia, morum incuria.

Periculosum etiam est diuersos inter se populos miscere, & in ciuitatem asciscere. Arist. *d. c. 3.* nisi fortè in exigua Rep. vbi multis mox matrimonijs affinitates fidem, amicitiamque conciliant. vt Romulus multos eodem die hostes eosdem & ciues habuit; & Sabinarum raptus, ne soceri & generi semper pugnarent impedijt. 10. Populorum confusio.

Tandem & multarum seditionum seminaria sunt oppositi inuicem Magistratus. vt apud Romanos tribuni plebis. 11. Oppositi inuicem magistratus.

Ad extremum populo arma ad defensionē permissa occasionem in multis Imperij ciuitatibus dederunt eijciendis Magistratibus. 12. Arma vulgo permissa.

Insuper inconsulta Principum liberalitas, dum aliena, aut olim à prædecessoribus data alijs largiuntur, rixas sæpè & bella excitant. Ob Walachriam aliasq; Zelandię Insulas antè Hollando, deinde Flandro datas per quatuor olim sæcula subinde pugnatum est. 13. Inconsulta liberalitas.

Prouincialium etiā & subditorum vitia sæpiùs seditionibus originem præbent. præsertim in amplo imperij corpore, vt ab vno capite difficile tegi possit, & diffusis sub vno Principe longè lateq; prouincijs, vt difficiliùs mandata regia, & 14. A subditis etiam causæ populi vitia.

& plerumque tardiùs eò deferantur. neque tutum ſemper & vbique ſit legatum mitti cum ſumma poteſtate. D. Auguſtinus *de ciuit. Dei lib. 19.c.7. Quamuis deſunt hoſtes, tamen ipſa imperij latitudo peperit peioris generis bella, ſocialia ſcilicet & ciuilia: quibus miſerabilius quatitur genus humanum, ſiue cùm belligeratur, vt aliquando conquieſcant; ſiue cùm timetur, ne rurſus exſurgant.*

15. Odia. Plerumque ſeditionibus mutua odia & inuidiæ quibus in Principes amor prætexitur, cauſæ ſeditionum ſunt. vt in Gallia auorum ſæculo, Burgundico & Aurelianenſi ſanguine odijs conſanguineis litatum eſt, fomes ſtirpitus nondum eſt eradicatus.

16. Nobilium egeſtas. Potentes qui patrimonia abſumpſerunt, qui fodere non valent & mendicare erubeſcunt, nouas res moliri ſolent, ex quibus ſugant quod patrimonio ſurrogent. Ariſtotel. *lib. 5. polit. c. 6.* Iulius, Catilina, Cetegus, Curio, Milo, Antonius Triumuit poſt rem decoctam ambitioni publicas cauſas prætexerunt.

17. Aut plebis. Mercimonia, opificiorum, artificiorumq; lucra ſi intercidantut, & cum finitimis commercia; ſi plebs labore vacua ocietur, fameatque; timendæ ſunt expilationes domorum, & grauiora incommoda.

18. Contemptus Magiſtratus. Remp. etiam turbant facilè potentes, ſi poteſtas Magiſtratuum paulatim ſit imminuta; ita vt eos contemnant ij quorum eſt parere: nec audeat, nec facilè poſſit magiſtratus reprimere inſolentes; felicitate rerum elatos, in luxum, ſuperbiam, & Magiſtratuum contemptũ, cæteraque vitia inde conſectaria prolapſos. vnde Florus *lib. 5. c. 12. Quæ enim res alia furores ciuiles peperit quàm nimia felicitas?*

19. Collegia incauta. Collegia etiam, ſodalitates, confraternitates, quibus etiam ius coëundi datum eſt, niſi diligenter obſeruentur, ne quid contra leges faciant, periculoſa admodum ſunt.

20. Religionis nouatio. Denique nihil potentius ad omnem ſeditionem quàm religio, & ſuperſtitio, in eiſq; nouationes. id quod per omnium ſeculorum hiſtorias liquet; ſed multò maximè per noſtri ſæculi tempeſtates, ab hæreſiarchis ſeditionum ventilabris excitatas. Id quod pluribus exequitur Conſen *lib. 9. polit. c. 10. & 11.* vbi præſentem Reip. ac religionis Chriſtianæ in Europa ſtatum explicat. turbatam in Imperio publicam pacem *c. 18.* atque euerſam *c. 17.* nec ciuilem obtineri poſſe, niſi Eccleſiaſtica turbari deſinat *c. 18.* poſſe tamen certis conditionibus *c. 22. 24.* non mixtione religionum *c. 23.* aut ſyncretiſmo *c. 24. 29.* etiam Lutheranis non probato. *c. 27. 28.* colloquia *c. 33.* ſcriptiones *c. 34.* conducere, petulantia interim ingenia *c. 30.* calumnias *c. 32.* coërcendas: arbitrôs affectibus liberos quærendos, *c. 31.* certiſſimam eſſe rationem Concilium generale, *c. 35.* ex more Eccleſiæ: *c. 36.* ſententia etiam aliorum *c. 37.* vtile eſſe, quod ſecundùm vetetem Eccleſiæ formam & conſuetudinem celebratur, adeoque Tridentium toties antè à Germanis petitum: *c. 42.* contra exceptiones, quæ opponuntur, inanes, *c. 43.* Principibus religionum concordiam debere eſſe commendatam, *c. 20.* eius pacis publicæ ineundæ rationem. *c. 44.*

Semper tamen ea ratio tenenda, quæ ex more & ingenio gentis ipſi religioni, & Reip. vtilis eſſe queat. non nullibi carceres, & ignes religionem conſeruant; alibi euertunt: quædam gentes ſupplicijs emendantur, quædam in peius ruunt: quædam alicubi ſectæ contemptæ exoluerunt, quædam pœnis vindicatæ alicubi violentiùs repullularunt: *Meridionalium multitudo vbi religione capta eſt, meliùs vatibus, quàm ducibus ſuis ſemper paruit.* Curt. *l. 4.* Modus regiminis cuique climati applicandus, non quaſi animis perindeac linguis imperari poſſit, vt de Alexandro Curtius; ſed ne ouis vna infectionem alteri affricet. Regiminis porrò ea in re ratio à Mecænate ad Auguſtum prudentiſſimè præſcripta eſt; ſi de vera religione accipiatur: *Diuinum numen omni modo atque omni tempore ſecundùm ritus patrios cole, atque ad eius cultum alios compelle: eos verò qui circa illud aliquid innouant odio habe, & coërce: non deorum ſolum cauſa, quos qui contemnit, nihil aliud magni fecerit; ſed quia noua quadam dæmonia introducentes, multos impellunt ad rerum mutationem. Vnde coniurationes, ſeditiones, conciliabula exiſtunt. res profectò minimè conducibiles Monarchiæ.* Iuſſit & id lex *XII. Tab. Nihil,* inquit Tac. *lib. 19. æquè diſſoluenda religionis eſſe, quàm vbi non patrio, ſed externo ritu ſacrificaretur.* 21. Remedia. 22. Religionis antiquæ & fidei ſtrictè obſeruatio.

23. Id porrò ſemper Principes atque Magiſtratus propoſitum habeant, vt verum Dei cultum, veram religionem, quocumque vtiliori, pro ratione loci, & temporis modo promoueant: neque ſecularibus rationibus aut politiciſmis vltra genuinos Chriſtianæ politices terminos abducantur: memores promiſſorum, & minarum *1. Regum c. 2. Nunc autem dicit Dominus: Abſit hoc à me, ſed quicumque glorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.*

24. In omnes caſus & cauſas intenta vigilantia. Porrò in omnes ſeditionum cauſas, & origines diligenter inuigilare Magiſtratui conuenit. & quidem nullo poteſt efficaciori modo quàm principijs obſtando: quæ inualida eſſe ſolent, ſed impetu creſcere, eoque valentiùs quò velociùs. quibus enim tempus datur, tanquam mare, cui non opponitur agger, gliſcere permittuntur, omnemque in circuitu regionem inundare. & fit, vt ſeditio iam iuſtâ poteſtate ſuperior ſit, nec vi compeſci poſſit; ſed iam cuniculis oppugnati debeat, tempeſtati cedi, & aliquid de rigore veteris iuris remitti; poſtulata in totum, in partem, ad tempus, concedi. Nihil enim eſt periculoſius, quàm in iſtis turbinibus indurare animos, ſæuitiâ etiam vel deſperatione ad extrema impellere. exarmare etiam quocumque modo, aut promiſſo ciues, ac prouinciales oportet, ne armis aſſuefcant, pericula contemnant, militarem audaciam induant, vires ſuas introſpiciant, alienas contra Principem ſuppetias petant, impetrent: in bella etiam primùm ſui defendendi nomine, & mox offendendi Principis causâ ruant ipſi, & vicinos,

& vicinos, adeoque semper æmulos Principes trahant: deinde quo iustiùs populus rem geri putet, senatusconsulto etiam atque Ordinum decreto Principem iure sui dominatus excidisse declarent; nouam Remp. forment; alijs Principibus & Rebuspub. probatam reddant; fœderibus stabiliant.

25. Et in Auctores. Omnes ergo, vt diximus, seditionum causas auferre, aut ne nascantur, si fieri potest, impedire, quàm maximè oportet; natas quàm ocissimè amoliri. adeò vt seditionum etiam auctores, si in principijs ipsis tutò extingui non possint, donis tamen & muneribus placandi sint, promissis etiam honorum & dignitatum. synceris quidem & à quibus fraus publica absit.

26. Excitatis etiam inter eos discordijs. Deinde si magis id fieri tempus suadet, inter ipsos seditiosos discordiæ excitandæ, seditiosi inter se committendi. diuidere distractos, punire, negotij, præsidiorum nomine dimittere oportet, alijs modis quos sors offert coërcere, discutere. sed nosse gentis genus oportet, & mores vulgi. *Multitudo omnis sicut natura maris per se immobilis est, vti venti & aura cient, aut tranquilli, aut procellosi.* Tac. *l.* 18. *Non est*, inquit Cic. *pro Planc. consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia. Hac*, inquit Liuius *l.* 24. *natura multitudinis est, aut seruit humiliter, aut superbè dominatur. libertatem qua media est nec spernere modicè, nec habere sciunt, nihil in vulgo modicum. terrere, ni paueant, mutabile subitis, tam pronum in misericordiam, quàm immodicum sauitia, sine rectore praceps, pauidum, socors.*

27. Non tamen perpetuò alendis. Quòd si tamen tempus suaserit discordias inter seditiosos excitari, rebus compositis omninò alendæ non sunt, sed stirpitus tollendæ. factiones plerumque cum Reipub. periculo sunt coniunctæ. strages magnas dederunt Guelfi & Gibellini: Arminiaci ac Burgundij; Rosa alba atque rubra; Liguistæ ac Hugonoti, Snouckij ac Cabilaui.

28. Coërcitio pro modo culpæ tumultuantium. Si grauiùs nihil admissum in motu populi quàm turbulenti clamores; solent mitiùs coërceri. *l.* 28. *D. de pœn.* §. *solent quidam, qui vulgò se iuuenes appellant in quibusdam ciuitatibus turbulentis se acclamationibus popularium accommodare, qui si nihil ampliùs admiserint, nec antè sint à Praside admoniti, fustibus casi dimittuntur, aut etiam spectaculis eis interdicitur: quòd si ita correcti in ijsdem deprehendantur, exilio puniendi sunt; nonnumquam capite plectendi: scilicet cùm sapiùs seditiosè & turbulentè se gesserunt, & aliquoties deprehensi tractati clementiùs in eadem temeritate propositi perseuerauerint: si grauiora delicta accedunt grauiùs statuendum est, transfuga ad hostes, vel consiliorum nostrorum renuntiatores, aut viui exuruntur, aut furcâ suspenduntur, & auctores seditionum aut tumultuum populo concitato pro qualitate dignitatis aut in furcam tolluntur, aut bestijs obijciuntur, aut in insulam deportantur.*

Quisquis cùm barbaris aut militibus scelestam iniit factionem gladio feritur, bonis omnibus fisco addictis. l. quisquis C. ad l. Iul. Maiest. sæpè cùm à multis peccatum est, sorte deliguntur puniendi, decimantur; decimus, vigesimus, centesimus pœnæ subditur.

Canones seditiosos excommunicant. *c. fin. d.* 90. seditionarios initiari vetant. *d.* 46. *c.* 8. & vt in seditione solent in Magistratus & Principes maledicta proiici, Canon. 83. Apost. ita statuit; *Si quis contumeliâ affecerit Regem, aut Principem, pœnas luito. Si quidem clericus, deponitor: si laicus, communione priuator.* Sic Maria soror Moysis aduersus eum insurgens leprâ percussa est. *Exod.* 12.

Apud multas gentes vsitatum fuit, vt filij, nepotes, & consanguinei omnes eorum interficerentur, qui in Principem aut Rempub. aliquid moliti essent. Id Arcadius & Honorius non admittunt. sed tamen in liberos pœnam extendunt. 29. An & propinquorum? Iure hæc inquam statuta sunt; sed ad prudentiam Rectorum pertinet dispicere, quando lege agere conueniat, quando silere legem, & supplicijs non asperare populum, & impellere inclinantem. 30. Prudenter & sæpè lenius agendum. quando leges audaciæ impares futuræ sunt, pacare mollibus dictis, & promissis. Roboamo seniores auctores erant, vt eâ die populo cederet, & pacatum dimitteret. 3. *Reg.* 12. *Si hodiè obedieris populo huic, & seruieris, & petitioni eorum cesseris, locutusque fueris ad eos verba lenia; erunt tibi serui cunctis diebus.* sed ex consilio iuniorum respondit Rex populo dura: & mox populus regem aspernatus est; *qua nobis pars in Dauid? vel qua hareditas in filio Isai?* ab eoque defecit: *Vade in tabernacula tua Israël; nunc vide domum tuam Dauid*; tributisque præfectum Aduram lapidauit omnis Israël. fugere coactus est rex, recessit ab eo Israël, vocauerunt Ieroboam congregato cœtu, & constituerunt eum regem. & tribus Iuda & Beniamin centum & octoginta millia electorum virorum ne in rebelles duceretur oraculo & religione impedita est. Sanè, in huiusmodi seditionibus promptâ prudentiâ & solerte iudicio opus est. Id numquam malè cessit, dulcibus verbis lenire plebem, quando manifestum non est leges auctoritatem habituras.

Cæterùm tempestiuè causas non auferre, vnde effectus ad seditionem prodeunt, extra culpam numquam est. præbere autem earum ansam perditi consilij. aluerunt plures in Repub. dissidia, quibus ipsi dein conciderunt. Ægypti reges in more id habuerunt: sed malo suo domi debiles, externum hostem inuenerunt, qui eos facilè inuasit, vicitque. & sæculo nostro apud Gallos exemplum, ac alibi non defuit.

31. Moderatio tributorum. Profectò Principes exigendis vectigalibus, ne noua ratio aut quantitas imponatur. diligenter cauere debent. perniciosa est eorum propagatio; plerumque subditos à suo Principe diuidit, & eorum amorem, & obseruantiam tutissimum omnis imperij vinculum disiungit. infinita sunt omnis ætatis, omniumque regnorum exempla. Bodin. latè *de repub. lib.* 6. Monet optimè Tacit. *l.* 5. *hist. pecunijs conquirendis Principes plus inuidia sibi, quàm virium addere.* moderatio & veteris consuetudinis obser-

uantia, ſubditos ſuo Principi reddit obſequentiſſimos. magni faciunt prouinciales, ſeruari ſibi veterem conſuetudinem, vt loquitur Martian. *in l. 1. D. de Off. prat. l. obſeru. §. recte. D. de Off. proconſul.* & , vtcumque ſubinde minui videatur poteſtas imperantis, cùm vel ſubditorum vetera iura, vel immunitates fert, vel adauget; redditur tamen re ipsâ tutior & firmior. vt rectè Theopontus Spartanorum rex vxori regiam poteſtatem ab eo imminutam conquerenti reſpondit. nam vt eleganter ſcribit Valerius Max. *lib. 4. cap. 1.* factum Theoponti commemorans; *ea demum tuta potentia eſt, quæ viribus ſuis ponit modum.*

32. Ex Ordinum iudicio. Quinimò qui prudentiæ nomine laudatiores fuêre Principes, quamquam arbitrio ſuo poſſent noua vectigalia imponere, non aliter licere ſibi voluerunt, quàm ſi comitijs ex more euocatis, Statibus, vt nos loquimur, congregatis, id probetur. *Part. lib. 6. tit. 7. lib. 1. noua recapit.* Regni ac Reipub. quies nullâ re magis conſeruatur, quàm humanitate & beneuolentiâ Principum, cui reſpondet amor ſubditorum. noua vectigalla vtrumque offendunt.

33. A nouis abſtinentia. Et ideò tam iuſtè quàm prudenter Vlpian. *in l. 4. §. final. de public. & vect.* in omnibus vectigalibus ferè conſuetudo ſpectari ſolet: idque principalibus conſtitutionibus continetur. & Paulus *in l. licitatio. §. earum. D. eodem. Earum*, inquit, *rerum, quarum vectigal numquam præſtitum eſt, præſtari non debet.* & Imperatores *in l. ſi prouincialium, C. noua vectigalia inſtitui non poſſe, in verbis, & probatum fuerit vltra antiquam conſuetudinem.* & denique ipſe Iuſtinianus *in Nouella 43. c. 3 1.* his verbis *Neque enim ſuſtinemus aliorum onus ad alios deferri, aut tam immitem proponere formulam, vt quotidiè vectigalia augeantur, & quemadmodum ſuperiùs edocti ſumus, & quadruplo, quintuplo, atque adeò decuplo maiora irrogentur. Cùm nihil tam magno ſtudio, atque tam ſeriò affectemus, quàm ne nouo quiſpiam vectigali oneretur. Nouum autem fuerit, non tantùm quod nunc primum impoſitum fuerit, ſed etiam quod primum modum excedat.* Hactenus benè & prudenter Iuſtinianus. Druſus Friſijs tributum iuſſerat, modicum; vt in vſus militares coria boum penderent: non intenta cuiuſquam cura, quæ firmitudo, quæ menſura: donec Clenius Friſijs impoſitus terga vrorum delegit, quorum ad formam acciperentur. quæ res Friſios ad rebellandum adegit. Tac. *l. 4.*

34. Magiſtratuum punitio. Vehementiores etiam habent aculeos latrocinia Magiſtratuum, qui nullo iure plebem exhauriunt concuſſionibus, & hoſtili peculatu. quia Magiſtratuum facinora Principi imputantur, qui non emendat; minorumque ſcelera Magiſtratibus, qui non puniunt. profectò numquam nimia poteſt eſſe diligentia in inquirendis his reis: numquam nimia ſeueritas in puniendis ritè conuictis: nulla ſecuritas in neglectis. exercita diu populi patientia erumpit in furorem, cui dein Magiſtratus ſæpè nec Princeps pat ſit.

Sed & maximè Magiſtratuum crudelitas furorem populi prouocat, & ſi vnquam alio in caſu, hoc maximè recidit in auctorem ſcelus; ſed & in Principem: atque omne dein Imperium excutitur. ſi ament Imperium Principes, crudeles non ſint; crudeles non tolerent Magiſtratus. *Errat*, inquit Senec. *lib. 1. c. 19. de clem. ſi quis exiſtimat tutum eſſe ibi Regem, vbi nihil à rege tutum eſt. ſecuritas ſecuritate mutua paciſcenda.* & Plutarchus: *Reges verà pro ſubditis, tyranni ſubditos timent.* 35. Clementia.

Crudeles nulli ſecurè vixerunt. Vnde ad Neronem vox illa Flauij Tribuni rogati, quibus de cauſis ad obliuionem ſacramenti proceſſiſſet? *Oderam te*, inquit, *nec quiſquam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruiſti: odiſſe cœpi, poſtquam paricida matris, & vxoris, auriga, hiſtrio, & incendiarius extitiſti.* Tac. *lib. 15.* 36. A crudelitate, minis, contumelia, abſtinentia.

Iuſtum Principem timent mali, crudelem omnes: viuum execrantur, ſublatum ex oculis diris deuouent, & publico gaudio. De Neronis nece tantùm gaudium extitit publicè, vt plebs pileata totâ vrbe diſcurreret. Sueton. *c. 57. De Tiberio, c. 75.* morte eius ita lætatus eſt populus, vt ad primum nuntium diſcurrentes pars Tiberium in Tiberim trahi clamaret, pars terram matrem, Deoſque manes oraret, ne mortuo ſedem vllam niſi inter impios darent. Domitiano ſimiliter occiſo, *Suet. c. 23.* ſenatus adeò lætatus eſt, vt repleta certatim curia non temperaret quin mortuum contumelioſiſſimo atque acerbiſſimo acclamationum genere laceraret. De alijs alia. Vitellio etiamnum viuo tanta rerum ludibria irrogata, quibuſdam ſtercore, & cœno inceſſentibus, vt minùs fuerit apud Gemonias minutiſſimis ictibus excarnificari, & vnco in Tiberim trahi.

Ab antiquo ſapiente dictum: *Alieno ſanguini parce, vt tuo.* tum ſcilicet charitate quæ proximo debetur, tum metu, ne qui effuderit ſanguinem, effundatur ſanguis illius. pretioſus æquè eſt ſanguis agaſonis ac regis, ſerui ac liberi, cucurbitæ atque Imperatoris. vnus enim eſt Deus omnium, vnus creator, vnus redemptor, qui æquo iure de omnibus ſtatuet, pellem pro pelle exiget, ſceptra ligonibus æquabit, homicidia, latrocinia, aliaque ſcelera in omnibus æquo iure vindicabit: imò rigidiùs in Regibus & Magiſtratibus: *Potentes potenter tormenta patientur*, quia non rectè iudicarunt, quia ſanguinem innoxium fuderint, aut ne à ſuis funderetur non impedierint, effuſum non vindicauerint.

Ad crudelitatem pertinet metus, atque minæ imperantium, ſeu Magiſtratuum. *Nec verò*, inquit Cicero, *vlla vis imperij tanta eſt, quæ præmente metu poſſit eſſe diuturna.* Rectè Camillus, *apud Liuium l. 12. Tot populos inter ſpem, metumq́, ſuſpenſos animi habetis, & veſtram itaque de ijs curam, quàm primum abſolui, & illorum animos dum expectatione ſtupent, ſeu pœnâ, ſeu beneficio præoccupari oportet.* Silures vulgato rumore quòd Imperator dixiſſet, vt Sicambros ita Sylurum nomen penitus extinguendū, *l. 12* Tac.

Tac. in desertione pertinacis manebant. Futuri mali apprehensio violentiùs suadet, quàm præteriti recordatio. magis agitat cura imminentis periculi, quàm memoria iniecti. qui de vita sua diffidit, alienâ morte suam vitare nititur, atque ex desperatione in spem erigitur, & periculosa Principibus atque Magistratibus consilia, spes & metus eloquentissimi persuasores, vbi audendum, aut moriendum creditur. Caueant porrò Magistratus atque Principes, ne in huiusmodi præcipitia suos agitent, ne minas iniiciant, metum incutiant, & insurgendi necessitatem: si quid imprudenter factum fuerit, emolliant, inflictumque aculeum euellant; aut si memoriam nimis tenacem vereantur, honoribus atque præmijs alibi datis, vbi nocere non possunt, medeantur.

Adeoque & contumeliâ abstineant; & in vxores præsertim magnatum licentiâ; maiestatem sine fastu tueantur; in verbis ab acerbitate caueant;aliorum contemptu,atq; irâ prudentiæ aduersâ: ingenia suorum noscant,atque ambitiosa honoribus mulceant. de ijs, quibus nocere non possint, nihil temerè aut imprudenter statuant; sed negotijs maturè discussis: adhibitis etiam in consilium fidissimis æquè ac peritissimis. Iustitiam porrò & summè colat ipse Princeps & Magistratus. qui in eam peccauerint seuerè emendet; & liberalibus stipendijs ne corruptibili auto egeant præcaueat. exemplo Cambysis, qui atroci & nouâ pœnâ, nequis posteà corrumpi Iudex posset, prouidit.

37. Subditorum vitia corrigantur. Denique in omnia Magistratuum crimina, quibus populus ad seditionem aut rebellionē moueri posset, quàm rigidissimè animaduertat per se, Magistratus maiores in minores.

Subditorum etiam vitia Principes ac Magistratus coërceant, mutua odia tollere nitantur. audiant Iustin. *in Auth. de mandat, Princip. c. 2. Conueniens est*, inquit, *te prouidere, vt nulli populi ciuitatum alterutru seditionem faciant, sed omnem pacem esse Dei ciuitatibus.* Veterem nobilitatem & præsertim pauperem ab ignominia & paupertate vindicabit: locupletibus matrimonijs, quæstuosis muneribus. periculosa paupertas in magnis & nobilibus animis, munificentiâ ac liberalitate ab alijs cogitationibus auocanda est. Mechanicarum artium magnam curam habeat: mechanica opera plurima instituat: negotiatoribus, vt volentes concurrant, magnam det immunitatem.

38. Mercimonia, artificia augeantur. Omnimodò allaboret vt mercimonijs & artibus populus implicetur; ne ocietur, discescat imò, saltem nullatenus egeat; ne ducirà plebem necessitas in facinora impellat. nihil non suadet, & audet egestas. opulentus populus grauiora & grandiora tributa sine tædio soluit, merces abundanter illatæ sine murmure vectigalia pendunt. Optimè id norunt Bataui, qui omne in id studium contulerunt, vt artes mechanicæ & negotiorum cursus vndique in suas prouincias abundanter defluerent, vnde neruum belli cum obsequij integritate tot nunc annos tendunt,& ex angusto orbis angulo tot tantorumque regnorum monarcham, vt mus elephantem, diuexant. Appositè admodum Mauritius Nassauius supra vestibulum secretioris cuiusdam cubiculi scripta habebat tria hæc verba: *VVindt, leest, gheest.* lucrare, viue, tribue. ita accidet; si Principes atque Magistratus sollicitè curent, vt annona vilis sit, artes atque merces abundantes, & ex ijs lucrum desideratum, vt sine luxu viuant, parum esse videbitur, si de lucris aliquid præcidatur, quod in publicum tribuatur. Ex diuerso si populus ijs subsidijs destituatur, egeat, fameat, & languida corpora circumferat, atque his tamen sanguisugæ applicentur, qui reliquum sanguinem exprimant; non aliud agitur, quàm vt ad fatales casus ante fatum oculis propositum audendos miseri cogantur.

Sed & pacatâ Repub. artibus mercibusque affluente, & fructibus vernaculis abundante, summâ sollicitudine luxus coërcendus est. ne priuati insolescant, ne Magistratum non satis audiant, potestatem publicam imminui nullo modo ferendum est, nec vnquam nisi fortè si non præcautus populi furor intumuerit, cui ad tempus cedendum sit, & mutatis fortè personis, potestatis tamen ratio semper habeatur. 39. Luxus coërceatur.

Nocturni cœtus & vagationes prohibendæ sunt, scelera suadent, & mala grauia, etiam vigiliæ Christianorum primitiuorum posterioribus sæculis sublatæ, ob mores aliquorum malos. Couar. *Var. c.* 19. Nocturnas coitiones leges XII. Tab. interdixerunt, nocturnum furem occidi permiserunt, secùs quàm diurnum. iter noctu faciendum non esse,nisi prælato lumine,author Paulus *rec.sent. l. t.* 21. quod & multorum statuta rectè prohibent. nox enim & dies distinguendi sunt,vt Deus *Gen.c.* 2. appellauit lucem diem,& tenebras noctem. quibus & si clerici vi legis non ligentur, committendum tamen non est, vt securitatem publicam turbent.sed & personat vultus compescendi sunt.Borel.*de Magist.edict l.*3.*c.*9.*&* 10. Clodij id & Materni Commodum Imper.in personatis sacris Matris Deûm, trucidare tentantis exempla suadent. 40. Nocturni cœtus vitentur.

Periculo quod à ciuilibus armis parari potest opponenda est, & in vsum reuocanda Constitutio *Nouella* 85. *de armis c.* 1. 2. 3. 4. ne cui liceat priuato ea habere, vendere, fabricare. Cyro & eius Proceribus arma reseruata. Philistini 1. *Reg. cap.* 13. cauent ne Hebræi gladios aut lanceas fabricent. In Ægypto Mammelucis solis in armis esse licuit. Augusto concilium à Mæcenate datum huius rei summam apud se esse fineret. deditìtijs & subactis gentibus iussum arma tradere, ponere. Sed id quidem vbi quietæ domi res permittunt, non in turbidis limitibus: præsertim si absint militum præsidia; ne vicino hosti moliendi 41. Armis plebs abstineat.

quippiam anſa præbeatur in fines milite, & armorum tractandorum gnaro ciue destitutos. & continua ciuilia bella Belgis noſtris vetuerunt, ne ciues arma ponerent, ſed tutandis muris ſumpta hactenus retinerent. Sed & in pace collegia (*Gulden*) peculiari ſacramento Principi obſtricta pleriſque Belgicæ locis habentur. quorum vſus ſæpè compeſcendis ſeditionibus fuit ſalutaris, iuuandis etiam bello Principibus, & magnis olim rebus conficiendis vtilis. cùm ſtipendiarios milites cenſus Principum, vt hodiernæ rationes, nondum ſolos admiſiſſent. ita vt pacis etiam tempore (quod conſulit Scriban. *polit. lib.* 2. *cap.* 37.) exercitum Principes noſtri ſemper haberent.

42. Collegia cautè habeantur. Denique collegia & ſocietates ciuicæ diligenter obſeruandæ ſunt; ne illicitæ coëant, ne licitæ aliquid ex lege publica corrumpant. *l.* 1. 2. 4. *D. de collegijs & corporibus*. ne vni pluribus collegijs adſcribantur. *d. l.* 1. coëant ad negociationem, eaſque pactiones, quæ publicis legibus prohibitæ non ſunt. *d. l.* 4.

43. Vt in Belgio. Porrò in Belgio præter artium merciumque ſodalitia, alia etiam ſunt (quas guldas diximus) publico ſacramento Principi obſtricta, quibus ſolet prudenti conſilio vir aliquis conſularis, aut ſenatorius præeſſe, & conuentibus intereſſe: qui poſſit etiam aduigilare ſi qui periculoſi ſermones habeantur. Demetrius Cynicus à Veſpaſiano relegatus eſt in inſulam, quòd de Republica parum cautè diſputaret. Diogenes quidem & Crates Cynicus grauiora paſſi. Alia etiam vrbium Belgicarum collegia, quæ tanquam illarum membra, iure patrio etiam publica tractant, prudenter etiam haberi ſolent, atque intra eos terminos ſolerter contineri, quos antiqua eis conſuetudo præſcripſit, vt publica ita tangant, ne tamen vltra crepidas efferantur. ſubſidia Principi decernant, leges non ponant, ſed orent. In his laborandum ne à ſe inuicem, ne à Magiſtratibus diffideant, aut controuerſias, quas publica negotia adferunt aliquando, ſeminaria faciant altercationum inter populum & ſenatum: ne vnius corporis membra diſtrahantur, aut ſeditioſi ſermones naſcantur; vel ſi quid ortum fuerit, emendatis vtrimque culpis actutum componatur.

44. Bono ciui an & quando in partes eundum? Sed & in his ſeditionibus quæri ſolet, quæ ſint partes boni ciuis, quieſcere, an moueri, an partium alteri admoueri debeat? Solon legem ſanxerat, ſi ob diſcordiam, diſſenſionem, ſeditio atque diſceſſio populi in duas partes fieret, & ob eam cauſam irritatis animis, vtrimque arma caperentur, pugnareturve; tum qui eo tempore, in eoque caſu ciuilis diſcordiæ non alterutri parti ſe coniunxerit, ſed ſolitarius ſeparatúſve à communi malo ciuitatis ſeceſſerit; is domo, patriâ, omnibuſque fortunis careret, exul, extorriſque eſſet. & Cic. 1. *de Off.* eleganter contendit, quòd qui potens imminentem iniuriam proximo non repellit, æquè eâdem inſimulandus ſit culpâ, ac qui parentes, patriam, ſocioſq; deſpectat, qua eadem ratione multorum locorum conſuetudines illud Iuris vſurpatunt, vt quiſquis duos rixantes & depugnantes, cùm poſſet interceſſione ſuâ diſiungere, contempſerit; homicidij correus habeatur.

Crudelis ſanè in patriam eſt, & ciues, ſi quis eâ ſit authoritate, aut potentiâ, vt cùm componere ſeditionem poſſit, negligat: ſi impedire, ne Reſp. detrimentum capiat, contemnat: ſi prohibere, ne iniuria alteri parti fiat, deſpiciat: ſi acceſſione ſuâ ſuorumque iuſta cauſa victoriam certam ſperare poſſit, non ſe in partem dederit. 45.

Quòd ſi non liqueat Sylla an Marius potiori iure nitatur, cùm vſurpari illud Ciceronis poteſt: *Habeo quem fugiam, quem ſequar non habeo*; iterum ſi exiguæ cauſæ multus ſanguis pareretur; in neutras partes ei, qui, vt mox dictum, non eſt potens, eundum eſt: tunc ille audiatur; 46.

——— *nec te ciuilibus inſere bellis.*

Quòd ſi in Magiſtratum, in Principem, in Remp. moueatur, maieſtatis reus fuerit, qui Remp. aut Principem, cùm iuuare poſſit, deſeruerit. quòd ſi improborum vires nimiæ ſunt, vt inanes iræ futuræ ſint proborum, ferueat ſe Principi, & Reip. in meliora tempora. vt Ioiadas puerum regem clàm educauit in ea vſque tempora, quibus Athaliæ pellendæ iam par eſſet. 47.

Allaborandum tamen ſemper ne medicina morbo grauior ſit, ne victoria crudelis ſupra meritum, ne barbararum gentium auxilia vocentur, qui impios ritus inuehant, & quibus periculum ſit ne pars vtraque prædæ aliquando cedat. 48.

Et profectò extrema omnia tentanda ſunt, antequam palàm ad arma veniatur. omnia conſilia priuata, publicaque tentanda, vrbium prouinciarumque comitia. quibus, præſertim in Gallia, ſemper rerum nouarum appetente, ſalus publica ſæpiùs ſtetit: emendatis ijs, quæ à miniſtris regijs peccarentur, poſitiſque limitibus, vbi populus exceſſerat. intercurrentibus Mercurijs Regi populoque gratis, quorum virtus, integritas, atque intra iuſtitiæ ſphæram conſtantia, huic atque illi æquè probata eſſet. qui numquam niſi bonis artibus fauores regios ambiuiſſent, aut popularem gratiam affectaſſent. ſæpè, inquam, huiuſmodi comitia regibus populiſque ſalutaria fuerunt. ei doctrinæ Tholoſanus inſumit librum *de rep.* 25. Sanè noſtros iam olim conſtat ex Tacit. *de morib. German. ſtato tempore in ſyluam auguriis patrum, & priſcâ formidine ſacram omnes eiuſdem ſanguinis populos legationibus coire.* ita de Sennonibus. De Germanis porrò in vniuerſum coire, *niſi quid fortuitum & ſubitum inciderit, certis diebus*, deinde *illud ex libertate vitium quod non ſimul, nec iuſſi conueniunt, ſed & alter, & tertius dies contatione coëuntium abſumitur.* Infringendæ amplæ libertati oppoſitum Commodi conſilium, cum Marcomannis, & Quadis pacem eâ lege of- 49. Comitia indicenda ſed prudenter.

fert

fert, *ne sæpè aut pluribus locis conuentus haberent; sed semel in mense dumtaxat, & in vno certo loco, idq; centurione aliquo præsente Romano.* Dion. *frag. lib.* 78. ita per antithesim Liuius *lib.* 13. de libertate Ætolorum & Siculorum restrictione; *Sicut vos Naupacti legibus vestris per Magistratus à vobis creatos concilium habetis; sic Siculorum ciuitatibus Syracusas, aut Messanam, aut Lilibaum indicitur concilium, prætor Romanus conuentus agit, eo imperio euocati conueniunt.* Grotius *de Repub. Bat. cap.* 6. tumultus nostros Belgicos ob inhibita comitia à vulgo excitatos asserit; dum publico consilio medela querelis dari omittitur. & Eyndij Senatus Conuiuialis ait Philippum Bonum Belgicis Prouincijs in vnum corpus contractis priuilegia varia, atque inter ea libertatem vbi locorum, quando, & quibus de rebus conueniendi deliberandique pro communis rei commodo dedisse: alij asserunt solis id Brabantis competijsse, atque ob incommoda secuta publico scito remissum. Lætus profectò Introitus Brabantiæ, libertatem quæ in comitijs erit capite sancit, conuocationem tamen Principi tribuit. *art.* 41. Cæterùm & prudenter ea comitia habenda sunt, nec eo tempore, quo ita turbati sunt prouincialium animi, vt si coïerint, diuidere non possis, æqua simul atque iniqua petituros; quæ nec negare possis nec concedere. Si negaueris, in præsens secessio: si concesseris; in omne imposterum æuum tumultuum seminarium immineat. quo errore Gandauenses olim Comitum auctoritatem adeò depresserunt, tot tantisque Impetratis priuilegijs, vt ex eis deinde ortis seditionibus, tot centuriatis, & per Rolandum calatis comitijs, vt magis populus, quàm Princeps dominari; nec aliud quàm à stirpe præcisâ remedium peti posse videretur. quod Carolus V. Imperator, eo quamuis loco natus, tandem adhibuit; edito magno illo priuilegio omnium antecessorum priuilegiorum abrogatorio: vrbe post tumultum territâ; atque armis sine sanguine in potestatem redactâ, castroque imposito, ne veteres tabulas relegerent, & Rolando imposterum tacere iusso: ne sonitu memoriam irritaret. post quæ tempora, excepto fatali totius Belgij tumultu, ea vrbs tranquillitatem suam admirata est, & causam amauit.

50. Quid in rebellione? Quid si populus Principem tyrannum, Magistratum nullo iure regere, tyrannidem per omnes exerceri, iura, priuilegia, libertatem patriæ violari clamet; preces, legationes, nihil profuisse, nihil reliquum spei nisi in armis, si non placet crudeli seruituti immori? Sanè D. Petrus docet nos obedire præpositis etiam discolis. & D. Paulus. *ad Roman. c.* 13. piæ mentes Deum orabunt, vt meliorem lucem affulgere patiatur. Boni etiam aliqui ciues sentiunt rebus ita constitutis voluntario potiùs exilio sibi consulendum, quàm aliquid in Rempub. moliendum. Augustinus *propos.* 73. *in epist. ad Rom. Ex tyrannis*, inquit, *bonus subditus laudem habet, vel eos lucrando, vel patienter ferendo, non autem eos occidendo.* & Concil. Constantiense *sess.* 15. errorem tyrannicidarum damnauit.

51. Sanè priuatis aut per tumultum non licet quippiam in Regem aut Rempub. statuere: an ordinibus patrijs, quo ritu, quâ formulâ aliquid in Principem statuere, Imperium obrogare, exauctorare, priuatum aut exulem esse iubere liceat; multi Iure-consulti, Theologi, & Historici veteres, & hodierni disputarunt, & præsertim tempore nuperæ Gallicæ ligæ, & Batauorum defectionis. quæ non lubet hîc excutere: nec causam aliorum sub diuersis prætextibus rebelliones ausorum contra Principes, aut supremum Reipub. dominatum. Quem nullâ feloniâ amitti, nullâ perfidiæ causâ dynastam principatu exui, qui superiorem non agnoscat, post *Pennam, Baldum, Afflictum* tradit Choppin. *de feud. Andiga. libro* 2. *tit.* 4. *in fin.* & Alberic. Gentil, tractatum non ita pridem edidit, vltimam ex tribus Regalibus quas vocat disputationibus, *de vi ciuium in Regem semper iniusta.* Laudant omnes, non admittunt omnes pro regni lege Traiani vocem Suræ tribunatum militum tradentis, *Ensem accipe, quem pro me ita demum strinxeris, si iustè imperauero: quod si perperàm per me fieri quidquam cognoueris, etiam in perniciem meam vtaris.* Quamquam Hotoman. *q. Ill.* 5. *Rex*, ait, *qui fidem publicè subiectis datam, & iureiurando confirmatam violat; non iam Rex, sed humanæ fidei, & iuris gentium expers habendus est.* Sanè Carolus Audax ob perfidiam Ludouici XI. & iniusta sæpiùs bella ei, prouincijsque illius illata semper sustinuit, eum supremo in Artesiam & Flandriam imperio excidisse; adeoque se, vasallosque suos ac subditos à Regis obedientia, & Parlamenti Parisiensis iurisdictione, quam ex natura etiam ditionis debitam fuisse olim negat Damhoud. *prax. ciuil. c.* 232. subtraxit; in eaque possessione mortuus est; pactis cum Rege inducijs quòd pacem nec Rex renunciato supremo eo Imperio, nec Dux eo agnito inire vellet. Præclarè Faius noster, *in libello M. S. quem de Iure ditionum Mariæ Burgundicæ scripsit.* Galli sanè dominos feudis priuant Iure suo abutentes. Papon. *arrest. lib.* 13. *arrest.* 13. sed regna & supremi dominatus legibus sunt soluti: adeoque tantùm subsunt rationi, & legi, quæ diuinâ manu scripta est *in tabulis cordis nostri*; altiùs sanè repetenda, & disputanda; vt Cic. 1. *de legibus. cuius muneris colendi efficiendiq; nati, & in lucem editi sumus, quæ sit coniunctio hominum, quæ naturalis societas inter ipsos. his enim explicatis fons legum, & iuris inueniri potest. non ergò à prætoris edicto, vt plerique nunc, neque à XII. Tabulis, vt superiores; sed penitus ex intima philosophia hauriendam iuris huius disciplinam puta.* Igitur rectè Grotius *libro insigniter erudito* (si quædam eximas, quæ 52. ad religionem pertinent, quæ Romani notarunt) *de bello lib.* 1. *cap.* 4. satis luculentè

docet bellum in superiores ordinariè licitum non esse iure naturæ, lege Hebræâ, minus Euangelicâ, censurâ, & factis veterum Christianorum, vix admissâ ineuitabili resistendi necessitate, si non resistu tunc quàm pati priuatim aliquos publicè magis expediat. vt si manifestè Rex totius regni hostem se ferat, si regnum alienet. Nisi regnorum delationibus olim leges ea super re scriptæ fuerint, quod de singulis regnis inquiri potest. Ita Regi restituitur post amissum regnum ex lege commissoria, vel qui partem dumtaxat imperij habet, pro ea parte æquæ ipsius non sit, pro ijs casibus, quibus in delatione imperij resistendi libertas reseruata est, sic & resistitur Principi populi liberi, si pro ductu imperium inuadat: nam quatenus supra id quod olim delatum est, attentant; non Principes, sed priuati sunt.

53. Porrò qui non reges sunt aut principes, sed inuasores alieni imperij; ijs resisti posse ex iure belli manentis, quod pactio aut fides data nulla interrumpit, ex lege antecedente, ex mandato ius imperij habentis, vix alio casu. Nam, vt Salust. *de bel. Iug.* ait, *Vi quidem regere patriam aut parentes, quanquam & possis, & delicta corrigas, tamen importunum est; cùm præsertim omnes rerum mutationes cædem, fugam, aliaq́; hostilia portendant.* & plerumque seditiones non malum auferunt, sed peius adferunt, *an,* inquit ille apud Tacit, *l.4. Hist. Neronem extremum dominorum putatis? idem crediderant qui Caio, qui Tiberio superstites fuerant, cùm interim intestabilior & sæuior exortus est,* quare prudenter & sanctè Ambrof. *l. 3. off. c. 9. Si non potest alteri subueniri nisi alter lædatur, commodius est alterum non iuuare, quàm grauari alterum.* Sed & hæc omnia non alicuius priuati arbitrio. sic quia Cæsar in possessione erat imperij, & imaginem nummus præferebat; tributum ei solui Christus iussit. *vt hæc omnia plenius vbi supra Grotius, & Gentil.*

54. Brabanti sanè nostri lege læti introitus *art. fin.* id patrij Iuris habent, vt si iustum regimen & priuilegia quinquaginta octo articulis promissa non seruentur, ad nulla Principi obsequia, aut obidientiam teneantur, donec is quod contra ea factum erit, in pristinum statum, & ius restituerit.

Quem articulum Bataui aliique fœderati perinde atque si etiam ad se pertineret, eorumque scriptores citarunt, & Gentil. tam *ea Disp. de vi Ciuium in Regem,* quàm *lib. de bello* & Eyndius *in senatu Comitiali* peculiarem eam Brabant. legem sub principatu Mariæ & Maximiliani per vniuersum Inferioris Germaniæ tractum publico pacto communem, & vniuersalem factam esse, ait. citat Tractatum An. 1488. quem hactenus videre non licuit, nec Grotius allegat. *c.6. art.7. de Rep. Bat.* cuius diligentiam, si genuinus sit, miror si fugisset.

Sed neque articulus dicit, quòd ad priuatum quemlibet pertineat iudicium, an rex promissis non steterit; quo ordine, quo ritu ea declaratio facienda sit, an non preces, & honesta monita præmitti debeant, antequam non dico arma sumantur in Principem, quod non permittit articulus, sed antequam obsequia non præstentur. Filius-familiâs, & pater si contendunt; filius bonus cedit, non patrem domo pellit: ergóne pellet incola patrem patriæ? Parentem, patronum liberi io ius non vocant, aut liberti: nisi veniâ à Prætore petitâ, & domesticis medijs priùs tentatis. sed nec exteris bellum indicitur nisi per feciales rebus ablatis, repetitis, & negatis. Nihil à rege iustè petitum est; vt emendaretur, si quid ministri peccauerant, quod non concesserit; multa etiam quæ nullo iure peti poterant, concessit. testes sunt enim primæ seditiosorum petitiones, libellis vulgatæ, Pacificatio Gandensis, Tractatus cum Ioanne Austriaco initi, dimissio omnium præsidiorum ac militum Hispanorum, conuentus Coloniæ, Brædæque habiti; aliaque sexcenta. etiam reus stellionatus si debitum offerat, lis & condemnatio cessat. *l. 1. C. de crim. Stellion. Securitati,* inquit Alexander, *tuæ consulere poteru, si oblato omnibus debito criminis causam peremeris.*

Heu quantum terra potuit pelagiq́, parari
Hoc, quem ciuiles hauserunt sanguine dextra!

Sanè rarò aut ferè numquam excusari possunt, qui contra Principem coniurant. cui ne maledicendum quidem à sacris litteris docemur. qui patrio iure, metu, & honore à patria coli debet. & dum concurrit Princeps, præ patre timendus est, tuendusque præsertim priuatò, qui non statuere, ita nec tollere potest: qui malis publicis medicus datus non est; qui medicinam, neque certam atque indubitatam dare potest. si singulorum arbitrio subesset Princeps, nemo subditus non meliore conditione viueret, qui suos habet Magistratus, extra quos nihil alijs in eum iuris est. Rectiùs Cerealis *apud Tac. l. 20. vt imbres & cætera natura mala, sic luxum & auaritiam dominantium tolerandum esse,* & Liu. *l. 27. vt parentum sæuitiam, sic patria patienda & ferendo leniendam esse. Bonos Principes vota expetendos, qualescumq́; tolerandos esse.* & Tac. *lib. 11. falsò libertatis vocabulum obtendi ab ijs, qui priuatim degeneres, in publicum exitiosi, nihil spei nisi per discordias habent. & lib. 20. libertas & speciosa nomina prætexuntur: nec quisquam alienum seruitium, & dominationem sibi concupiuit, vt non eadem ista vocabula vsurparet.* & *lib. 16. Vt imperium euertant, libertatem præferunt; si prauerterint, ipsam aggrediuntur.* Quid ad hæc Bataui? quid ad hæc Arminiani? an non hîc legunt originem, prætextum, successum rebellionis suæ? *vtinam saperent, & intelligerent, ac nouissima prouiderent!*

CA-

CAPVT X.

De Mendicantibus.

1. Validi non permittendi.

MEndícitas multis de causis, de quibus proximè, perniciosa aut periculosa est Reipublicæ, quam & grauis vt mures exedit. quapropter mendicantes validi, & Iuris scripti & Principum nostrorum aliorumque constitutionibus, & Magistratuum hîc municipalium ordinationibus coërcentur. sed rectè illud: *Fortis res est lex, si Præsidem adiuuantem habeat.* quod quia hac in causa aliquando non satis contingit, sæpè innouantur, sæpè proclamantur leges, sæpè raucescit præco, manet tamen malum.

Rectè *lex cunctis. C. de mendic. valid. l. 10. Cunctis, quos in publicum quæstum incerta mendicitas vocauerit, inspectis exploretur in singulis & integritas corporum, & robur animorum. atque inertibus absque vlla debilitate miserandis necessitas inferatur, vt eorum quidem quos tenet conditio seruilis, proditor studiosus, & diligens dominium prosequatur; eorum verò, quos natalium sola libertas persequitur, colonatu perpetuo fulciatur quisquis huiusmodi lenitudinem prodiderit ac probauerit, saluâ dominis in eos actione qui vel latebram fortè fugitiuis, vel mendicitatis subeundæ consilium præstiterint.* sed pleniùs insuper *Auth. de quæstor. Nouel.* 80. cùm plurimi Constanti-

2. Inquirendi.

nopolim confluerent desertis proprijs sedibus, quæstorem Iustin. instituit, qui inquireret in peregrinos, & causas aduentus eorum: si lites forent, velociter eos, præsertim agricolas, eripi difficultatibus curaret, & contentionibus absolutos remitti in suas ciuitates & prouincias. Vniuersitatum verò lites (notandum hodiè) duo tantùm aut tres, cæteris in patriam dimissis, procurarent. illis porrò qui negotium ibi non haberent excedere compul-

3. Operibus applicandi.

sis. mendicantes verò, *Si huius*, inquit, *terræ fuerint, & corporibus quidem validis vtantur, vita autem eis decens non est occasio, hos non frustrà esse terræ onus permittere, sed tradere citiùs eius operum publicorum attinet artibus ad ministerium, & præpositis panificantium stationum, & hortos operantibus, alijsq́; diuersis artibus, aut operibus, in quibus valent simul laborare, simul autem ali, & segnem ita ad meliorem mutare vitam. Læsos autem aut læsas corpore, aut canicie graues, hos sine molestia esse iubemus in hac nostra ciuitate, aut piè agere volentibus adscribendos, & eorum singulos interrogare. quâ venerint gratiâ, & inquisitu, quæ digna sunt super ijs agere, vt non pigri hîc sedeant, sed competentia agentes ad proprias reuertantur prouincias.*

4. Qua in re rectè Batauis.

Qua in re confœderatarum Prouinciarum Belgicarum ciuitates excellunt, & præsertim Amsterodamensis, quæ non patiuntur aliquem publicè mendicare, sed infirmis & debilibus necessarias eleëmosynas procurant, validos in loca publica cogunt, quorum præfecti singulis pensa præscribunt pro artis suæ peritia. quam si nullam norint, alia imperant, quæ nullo vel leui artificio expediuntur. victum interim & amictum præbent: & si frugis bonæ apparuerint, etiam lucellum. Nuper Alostenses omnes vndique aduenas validos mendicantes fossis, quæ vrbem cingunt, purgandis deuouerunt, atque ita opus publicum minimo sumptu perfecerunt: vitia otiosorum minuerunt: quin imò id obtinuerunt, vt breui eum locum mendicantes vt charybdim vitarent, & aliò declinarent, vbi eos labor improbus non vexaret.

Romæ institutus erat Magister census, qui singulis mensibus peregrinos, qui vndéve essent, & quid agerent, inquireret; otiosos in patriam remitteret, ne ijs quidem qui studiorum causâ aduenerant vltra annum ætatis vigesimum primum manere permissis. *l. 1. C. Theod. de stud. liberal. Vrb. Rom.* qui tamen & Præsidum Prouinciarum vnde venerant litteras, quibus eorum oppida, natales, & merita exprimerentur, exhibere, & hospitia sua indicare tenebantur: alioquin in prouincia sua liberalibus studijs, præsertim circa iuris professionem operam dantes, vsque ad vigesimum quintum ætatis annum à studijs non auocabantur. *l. cùm vos. C. qui ætate vel professione. l.* 10. 5. Romani.

6. Cleri etiam ne otientur aut mendicent nisi ex voto.

Otiosa sanè & vaga mendicitas etiam sacris Canonibus est odiosa: adeò vt Concilium Carthag. decernat, vt etiam clericus victum & vestitum sibi, quantumlibet verbo Dei eruditus, artificiolo & agriculturâ paret, & omnes qui ad operandum validi sunt, & artificiola & artes discant. *c. 9. & 4. dist. 91. c. 2. ibidem.* Quare nec Ordines, quos vocamus mendicantes, à turpi otio ita dicuntur, sed à diuitiarum contemptu, & humili perfectione: quod etiam relictis amplis patrimonijs in vsus pauperum, seu alios pios, stipem ipsi ostiariam rogant, quâ vitam tenuiter tolerent, dum suæ interim saluti, proximorumque insudant, & leuis momenti temporalia metunt, dum toto vitæ cursu, & studio spiritualia serunt.

7. Nec tamen eleëmosynarum largitio rectè vetatur.

Id tamen non satis piè quidam obseruant, vt vetent, ne qui mendico debili quamuis, & ægro eleëmosynam largiantur; non enim id statui potest, vtpotè pugnans cum lege diuina, quæ nunc ex charitate, nunc etiam ex iustitia dari necessitatem patienti eleëmosynam iubet. non aliud præco nunciet, aliud Iudex clamet. fateor politicis & iustis sæpè ex causis prohiberi posse ne qui mendicent, dummodo debilibus necessaria prouideantur; nec aliundè egeni aduenient. singuli apud suos ciues, municipes, paganos maneant, necessaria postulent. Id quod etiam Principes nostri iusserunt, edictis editis: sed quid si apud suos alicui fame pereundum esset? quòd si iaceat moribundus in plateis, cui licebit claudere viscera misericordiæ? cui vt claudantur mandare? quis poterit obscurare minas Iudicis;

Esuriui, & non dedistis mihi manducare; Sitiui, & non dedistis mihi potum: ite in ignem æternum: quem vadem contra has minas dabunt, qui quod Deus iubet ipsi vetant?

CAPVT XI.

De Relationibus.

1. Lubenter audiendæ.

SÆpè Resp. eo morbo correpta est, vt à suis Magistratibus curari satis nequeat. id quod tempestiuè Principi denunciandum est, quem eas relationes lubenter audire oportet. Sic *l.4.C.de off.mag. offic. quemadmodum*, ait, *se militum numerus habeat, castrorumq; ac clausurarum cura procedat, quotannis significare nobis propriâ suggestione procures.*

2. Sed dignæ principatu seu cuiusque gradu.

Sed tamen dignas principatu, res minutas nec consectetur, nec admittat. vt Tiberius Senatum arguebat, quòd cuncta curarum ad Principem reiicerent. & in Senatu dixit, neque ædilis, neq; consulis *personas se sustinere*, subdens *maius aliquid & excelsius à Principe postulari*. Tac. *l.3.* quod gradatim ad

3. Minores ad minores reiiciat.

superiores Iudices, Magistratus, & Episcopos spectat, vt maioribus ipsi se negotijs dedant; minora ijs, quos sub se habent, relinquant: dummodo in ipsos inuigilent. ad exemplum Cosmi Magni Ducis, qui importunè à quodam interpellatus, respondit causæ illius cognitionem ad octo viros spectare, eorumque arbitrij esse sententiam pronuntiare. Tiberius autem, *cui neque virtus, neque sapientia, dummodo vellet, vnquam defuit, vim principatus sibi firmans imaginem antiquitatis Senatui præbuit, postulata prouinciarum ad disquisitionem patrum mittendo.* Tac. *l. 3. Ann. & 2. An. adhuc frequens senatoribus si quid è Repub. videretur, loco sententiæ dicere.* & *1. an. de Augusto; cuncta per Consules incipiebat tamquam vetere Rep. & iterum, insurgere paulatim, munia senatus, Magistratuum, legum in se transferre nullo aduersante.*

4. Frequenter fiant.

Ex his causis vetus Ecclesiæ decretum est, vt omnes Episcopi per orbem vniuersum constituti ad sedem Rom. singulis biennijs, triennijs, quadriennijs, quinquennijs, pro distantia prouinciarum venire; aut morbo seu aliâs legitimè impediti, è clero suo aliquem mittere teneantur; vt referant statum suæ diocesis Vniuersali Pastori; & diligentiæ suæ, ac profectus populi, rationem reddant. in limitibus relationem annuam exigit *d.l.4.*

5. Et subordinatè.

Libenter relationes ergo audiant Principes, & magni Magistratus. *l.2. off. vrb.* subordinatè enim inferiores recurrere debent. Vnde legatos non oportet Principem consulere, sed Proconsulem suum, & hic ad consultationes Legatorum debebit respondere. *l. 6. de offic. Procons.* Porrò aliquando sunt necessariæ, vt si quid Princeps mandauerit quod contra legem sit. nuntiare enim debet Principi, & secundam præceptionem suscipere. *Auth. de mandat. Princip.*

CAPVT XII.

De pœnis & præmijs.

1. Nulla communitas sine pœnis & præmijs stare potest.

QVæcumque in Repub. nutare Principes Magistratusque animaduertunt, præmijs pœnisque sustineant. *Nec domus vlla, nec Resp. stare potest, si in ea nec rectè factis præmia extent, nec supplicia peccatis.* Cic. *3. de natura Deorum*, Magistratus ergo virtutes beneficio promoueat, vitia pœnis exscindat, nempe

Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

Sæpiùs infamiâ tantùm, & probro notasse puniuisse est: præsertim si sciatur & seruetur portas hisce ad dignitatem adipiscendam clausas, existimationemque perite: sed &

— egregios inuitant præmia mores.

2. Ad proportionem magna magnis tribuantur.

Nil non aggressuri sunt homines, si magna conatis magna præmia proponantur. Quare numquam committendum est, vt virtutibus sua merces desit, sua delictis pœna, geometricâ tamen proportione, magnis magna, minoribus minora tribuantur. Consuli triumphus, legatis consulatus, torques equitibus, cæteris spolia, plebeiis ius aureorum annulorum, nobilitatis, cingulum militare, maiorum gentium nobilitati torques aurei velleris, sancti Spiritus, fascia cruralis, & si qua alia id genus magnis præmia promittuntur. vt ne quidem Ecclesiasticæ dignitates extra eam causam sint, quin benè de Ecclesia meritis conferantur. qua tamen in re nulla temporalis rei consideratio admiscenda est: nihil commercij Simoni sit cum gratia Spiritus sancti.

3. Non auri pretia sint, sed honorum notæ.

Porrò præmia virtutum non in ære tantùm & auro constitui constat, sed etiam in rebus momenti exigui, quæ virtutum notæ habeantur. vt apud Græcos, & Romanos coronæ, aliaque: nam tradit Tacitus *lib. 18. apud maiores virtute quàm pecuniâ rem Romanam meliùs stetisse.* Notarum enim eiusmodi maius pretium erat, quàm auri. Vnde fortis eques à T. Labieno ex præda Gallica aureis armillis donatus cùm Scipio Imperator; *Habes*, inquit, *donum viri diuitis*; proiecit ille ante pedes Labieni aurum: cùm subintulisset Scipio; *Te Imperator argenteis armillis donat*; alter gaudens abijt. Valer. Max. *l.8.cap.15.* In concilio Persarum cùm deliberaretur bellúmne cum Græcis suscipiendum esset, Perseus ille suos prudenter admonuit, *viderent quibuscum bellum aggrederentur: ijs scilicet qui propter coronam oleagineam nulla pericula detrectarent.* Ita apud Romanos coronæ ciuicæ, querneæ, obsidionales gramineæ, ouales, myrthæ triumphales, laureæ erant: ludicra munera, si materiam spectes: magna virtutum incitamenta, si notas honorum. vnde apud Tacitum

Tacitum *l.* 2. Flauius Arminij frater ob fortia facta, oculumque in prælio strenuè amissum in præmium stipendia adaucta, torquem, coronam, aliaque dona militaria memorat: *Inridente Arminio vilia seruitij pretia.* sed quæ contrà à Romanis æstimabantur. adeoque cùm miles ciuem seruauerat, duos hostes occiderat cùm lex vnicum requireret, sed locum deserere, quòd lex non admittebat, coactus esset; consuli oportuit Tiberium, an corona ciuica deberetur. Gell. *l.* 5. *c.* 6.

Ad eam rationem de Repub. meriti libertate, societate, ciuitate donabantur, integræ etiam vrbes, & prouinciæ. multa hodie præter titulos scutiferi, militis, equitis, baronis, milorti, comitis, marchionis, ducis, velleris, aliorumque nominum equitum, vel antiquitus, vel medio æuo vsurpata, ad excitandas per gloriæ cupiditatem virtutes ad vsum reuocari salubriter, vel noua inueniri possent. dummodo ea insignia non nisi virtutum pretium essent, nec tantùm ignaua nobilitas sufficeret, aut omnino requireretur. aut non nisi per Seianum aliquem impetrari possent, sed Seiani voluntas, nisi scelere quæri: sed Principes saltem quamuis ipsi minùs boni, vel Tiberium imitarentur, *qui quamuis imminentes virtutes non consectaretur, rursus tamen vitia odio habebat.* Tacit. *l.* 1. Allaboret igitur Iudex vt quaquà possit ipse iure suo, vel apud Principes consilio virtutibus viam aperiat, vitijs obstruat: beneficijs, & pœnis. quos duos Democritus Deos in hoc mundo posuit. Plin. *lib.* 2. *cap.* 7.

4. Benè meritis, eorumque Liberis contra paupertatem cautum sit.

Quæ quamquam ita sint, & præmia virtutum insignibus constare possint non sumptuosis, non tamen est admittendum, vt benè de Republica meriti viui cum paupertate conflictentur, morientes vxoribus & liberis inopiam derelinquant. Pericles Atheniensium Dux spondebat Magistratum liberos eorum, qui in prælio occubuissent, vsque ad pubertatis tempus aliturum.

5. Vt tamen opes reip. non superentur.

Veneti sæpiùs non tantùm stipendia à defuncto in liberos prorogarunt, sed etiam nubiles filias ex fisco dotauerunt. Nemo vnquam in viuos aut defunctos liberalior fuit Hispanis nunc Regibus. sed Reipubl. opibus metienda sunt præmia. nimia promissio Neronem & post Galbam perdidit.

6. Neque immeritis communicentur.

Pessima præmiorum gratia est, si non tantùm sine examine, & æquilibrio meritorum, sed nihil meritis, imò turpibus personis & turpem ob causam conferantur. *Vbi malos præmia sequuntur, haud facilè quisquam gratuitò est bonus: malitia præmijs excitatur, vbi ea dempseris, nemo omnium gratuitò est malus.* Præmia etiam si passim vulgentur, non sunt præmia. Honores quondam fuerunt rari, & tenues, ob eamque causam gloriosi; nunc autem effusi, atque obsoleti. Mordax est illius dictum apud Thuanum, *Torquem conchyliatum postquam indignis promiscuè communicari cœpisset, non iam esse fortium virorum insigne, sed omnium bestiarum collare.*

7. Pœnarum necessitas à malitia hominum.

Pœnarum necessitas ab hominum malitia fluxit. ita enim comparatum ait Arist. 10. *Ethic.* *c.* 9. vt *verba, doctrina, ac præcepta possint illa quidem liberalia ingenia cohortari, & excitare: at reliquos, qui sunt multo plurimi, non possint ad virtutem impellere.* boni præmijs excitantur, mali pœnis cohibentur, optimi vt & pessimi qui sunt, neque pœnis neque præmijs permouentur. quare legis virtus est imperare, vetare, permittere, punire, eorum causà qui corrigi possunt & qui non possunt. Inclementia pœnæ ad vnum aliquem, aut paucos; fructus ad omnes pertinet: *ne pars sincera trahatur.* denique ne legis ac Magistratus authoritas vilescat. *quia conturbasti nos, conturbet te Deus.*

8. Asperandæ sunt ex causis.

Quare & pœnæ exasperandæ sunt, si gliscit malum; & frequentiæ criminis, aut alteri incommodo grauior pœna imponitur. In Mylia vitium incisores grauiùs, quàm alibi plectuntur: seu ob criminis frequentiam, aut viri inopiam. ita & in Africa messium incensores. *l. aut facta.* §. *vlt. D. de pœnis.* sic & circumstantiæ incendij, ruinæ, naufragij; aliorumque casuum, quibus per trepidationem aut tumultum res incustoditæ multorum insidijs patent, arborum furtim cæsarum, armentorum studiosè abactorum, instrumentorum ad agriculturam pertinentium, lapidum pro terminis positorum, rerum ad Ecclesias vel Respublicas aut fiscales pertinentium, vel è loco sacro, vel die sacro, vel terrore potestatis publicę subtractarum. hæ inquam circumstantię omnes in Iure nostro vel criminum species mutare videntur, vel ita augere, vt peculiarem vltionem desiderent. quod passim leges canonesque demonstrant: & attigimus suprà *de vindict. Crim. c.* 7. & rectè Tac. docet *multa crudeliter agere, quo cæteris quies sit*; & Polybius *crudelitatem exercere terroris*; & Symmachus *tantum legibus seueritatis addendum esse, quantum flagitia creuerunt.*

9. Non tamen cum legis excessu.

Sed tamen in pœnis irrogandis præscriptum legis Iudex excedere nequit. *l.* 6. *D. ad leg. Iul. peculati.* hodie verò qui extra ordinem de crimine cognoscit, potest quam vult sententiam ferre, vel grauiorem, vel leuiorem: ita tamen vt in vtroque modo rationem non excedat. *l.* 13. *D. de pœnis.* ideoque neque pœnam arbitrio suo relictam ad mortem vsque extendere. *l.* 1. §. 1. & 2. *D. de effract. l.* 2. *D. de furib.* quamuis etiam circumstantia supra modum aggrauet. *l.* 7. *D. vers. quid enim. D. ad legem Iul. repet.* vbi non magis corrupti Iudicis crimen ob accessionem homicidij punitur, neque ipsum homicidium ob adiunctam violationem iudicialis religionis.

10. Ordinariè potius mitigandæ.

Sed & mitigandæ rursum sunt pœnæ, si qua causa suadeat, præsertim in dubio. *Mitigasti omnem iram tuam.* *Psalm.* 84. Dicitur Emanuel Lusitaniæ Rex consiliarios laudare solitus, si quando inuenerant rationem, quâ reos ab vltimo supplicio liberarent aut mitius haberentur. sic vindicanda sunt delicta, vt supersint, quos pœniteat peccasse. in leuioribus causis proniores ad lenitatem Iudices esse debent;

bent; in grauioribus feueritatem pœnis cum aliquo temperamento benignitatis ſubſequi. Meritò Liuius gloriatur quòd nulli gentium minores placuerint pœnæ, quàm Romanis.

11. *Nec anxiè in delicta inquirendum.*

Quò & pertinet ne nimis anxiè in delicta inquiratur: vt rectè Turcæ ſeruant. Busbeq. *epiſt.* 3. & optimè Stephanus *c. coſuluiſti.* 2. *q.* 5. *Spontaneâ*, inquit, *confeſſione, & teſtium approbatione publica delicta, habito præ oculis Dei timore, noſtro regimini iudicare ſunt commiſſa: occulta verò & incognita illi ſunt relinquenda, qui ſolus nouit corda filiorum hominum.*

12. *Carcer, & tortura, &c. mitigand.*

Huc & facit, vt carcerum ſqualor mitigetur; tortura non neceſſaria nec ſatis per indicia admiſſa non adhibeatur; in corpora occiſorum non ſæuiatur, ſupra rationabilem loci conſuetudinem; purgationi vulgari, aquæ frigidæ, vel feruentis, ferri candentis, vel duelli nemo ſubijciatur; ſed neque canonicæ, niſi ea ſit infamia, non ab inuidis excitata, aliaque indicia, ob quæ ſacri Canones eam admittunt, vel exigunt; & hodierna conſuetudo ſummâ circumſpectione demum vſurpat; nec omnibus in cauſis, nec omnibus in foris.

13. *Purgationes Canonicæ vix, vulgares numquam vſurpentur.*

Optimè Fredericus in Siculis legibus iubet communibus probationibus Iudices eſſe contentos, tam antiquis legibus, quàm ſuis conſtitutionibus introductis. *Eorum etenim*, inquit, *ſenſum non tam corrigendum duximus, quàm ridendum, qui naturalem candentis ferri calorem tepeſcere, imò quod eſt ſtultius, frigeſcere nullâ iuſtâ cauſâ ſuperueniente confidunt: aut qui reum criminis conſtitutum ob conſcientiam læſam tantùm aſſerunt ab aqua elemento non recipi, quem ſubmergi potiùs aëris competentis retentio non permittit. Sapiens* ergo *Iudex*, inquit Bodinus *l.* 4. *de monoma. cap.* 4. *in fin. ad conſequendam veritatem omnes præſumptiones comportaturus eſt, modò ne id faciat, quod multi Iudices in Germania ſolent. hi enim aut magos alios conquirunt, vt per eos ad ſaltum cribri reſciſcant, an reus ſortes exerceat: aut puerulis templum adeuntibus nouos calceos axungiâ ſuillâ perunctos curant indui, vt magæ inde nequeant egredi, niſi eis viſum fuerit, qui pingues calceos ferunt: aut ambos pedes ſagæ & manus colligantes, eam imponunt aquæ leniter, eamq́; ſi ſaga fuerit, in fundo mergi non poſſe putant; hâc enim viâ diabolus iudicia, quæ ſanctè oportet ſeruari, commutat in ſcholam magiæ.*

14. *Mulctæ publicis operibus aut fiſco applicentur.*

Mulctarum compendia ærario fiſcali inferuntur, niſi ipſe Iudex vel publicis operibus, vel alijs neceſſarijs cauſis ſpecialiter deputauerit *l.* 5. *C. de mod. mulct.* ne tamen Iudex rem fiſci, non publicam facere videatur, ter tantùm pecuniâ mulctare poteſt perſonam eandem, ob eiuſdem criminis continuationem. *l.* 6. *ibidem.*

15. *Ter pecunia quis mulctari poteſt, ſed recidiuus grauiùs puniri.*

nec tamen ad illius legis moderationem pertinent, qui in peculatibus, aut manubijs, aut concuſſionibus, furtis, alijſque flagitijs, quæ coërceri ſeueriùs conuenit, fuerunt deprehenſi. *ibidem.* ſed neque tamen remiſſa propter inopiam mulcta, iterum exigi debet. *l.* 6. *de Offic. Præſ.*

CAPVT XIII.

De cogendis Nominatis.

Coguntur nominati etiam bonorum ſpoliatione ad officium. 1.

PRæmiorum rationem conſequitur, vt ij quos virtutes efferunt, etiam honoribus attollantur, quamuis inuiti. quos neque omittere ij poſſunt ad quos Magiſtratuum creatio ſpectat; neque ipſi electi nimium refragari. nullum enim ſibi ſoli eſſe natum benè ſcripſit Plato *ad Archit.* 9. ſed ortus noſtri partem ſibi patriam vendicare, partem parentes, partem amicos. Vocante igitur te patriâ ipſâ ad Rempublicam gubernandam, impium eſſet non parere. quare & iure noſtro conſtitutum eſt, vt ad publicum Magiſtratum nominati fungi eo cogantur. *l.* 2. *§. vlt. D. de decur.* & ſi latuerint, requiruntur, eorumq́ue bona ijs applicantur, qui in loco eorum ad munera vocantur. *l. ſi ad Magiſtratum. l. ex omnibus C. de decur. l.* 10. Idem decretum eſt de defenſoribus ciuitatum; *Auth. eo tit.* 5. *interim.* ita vt nulli ſit licentia defenſoris ordinationem declinare, ſed inuicem vniuerſi nobiliores ciuitatum habitatores hoc miniſterium adimpleant; & dum circulus expletur, rurſus reuertantur ad ſolicitudinem; & ſi quem in eo contingat officio mori, ex circulo propinquus ſubrogetur. *d. nouel. §. & ſic.*

Sed functi non niſi per circulum ad idem reuocantur. 2.

Quòd ſi curiales numeroſi fuerint idonei, officio functi ad illud reuocari non debent, niſi alijs ſimiliter functis. *l. quis eam d. t. de decur.* nam neque eos, qui placuerint, grauare iuſti eſt, neque eos qui diſplicuerint tenere prudentis. ſi tamen qui cùm excuſari poſſet, patriæ ſuæ vtilitatibus ceſſerit, vel gloriæ cupiditate pauliſper ius publ. relaxauerit, impoſterum competens priuilegium non amittit. *l. qui publici. C. de his qui ſponte. l.* 10.

Sponte tamen paſſus inuocationem impoſterum priuilegium non amittit. 3.

Qui verò omnia decurionum munera, vel functiones, ſeu honores nullâ imminente neceſſitate, ſed ſuâ ſponte peregit; pro ſua liberalitate pater ciuitatis nominatur, quo homines allecti, non inuiti etiam ineant Magiſtratum. quem vt ambire non debent, ita & ritè electi non præfractè refragari, & ſolitudinem ſuam publicæ ſaluti præferre. *Sunt*, inquit Cic. 3. *de Orat. boni viri, & quoniam ſibi ita videntur beati; tantùm eos admoneamus, vt illud etiamſi ſoret veriſſimum, tacitum tamen tanquam myſterium teneant, quod negant verſari in Rep. eſſe ſapientis. nam ſi hoc nobis atque optimo cuique perſuaſerint, non poterunt ipſi eſſe, quod maximè cupiunt otioſi.*

Per iniuriam nominatus excuſatur. 4.

Creatio porrò ex inimicitia facta non nocet, cùm & publicæ vtilitatis interſit creationes fieri æſtimatione verâ, & commodo Reipub. *l. ſi propter C. ſi propter inimicitias creatio facta ſit. l.* 10. vnde per iniuriam nominatus ſumptus litis à nominatore recuperat, *l. obſeruare D. de decur.*

Quare

5. A maioribus ad minores honores vel extra patriam quis cogendus non est.

Quare maioribus honoribus functos ad minores deuocari non oportet. *l. maioribus. C. d. t. ciuil.* Sed neque ad alieni corporis munera quis vocandus est, sed eius patriæ honoribus respondere debet, cui est attributus. *l. cum se. C. quemad. ciuil. mun. indic.* nec vltra terminos propriæ ciuitatis iubetur exhibere sui præsentiam, nisi publica necessitas exegerit. *l. curial. d. tit. de decur.* vt nec licet duumuiris extollere potestatem fascium extra metas territorij propriæ ciuitatis. *l. d. tit.*

6. Ad decurionatum qui admitti, qui cogi poterant.

Nati ex decurionibus etiam per adoptionem *l. 4. C. de decur.* pattum conditionem sequebantur, adeoque inuiti curiales fiebant. *l. in filijs 35. & seq. l. decur. 3. C. de decur.* nec religionis aut monachatus prætextus excusabat. *l. quidam. 26. t. de decur.* Libertus ius aureorum annulorum non adeptus, vel natalibus non restitutus, nec cogi nec admitti poterat. *l. 1. C. si seruus vel liber ad decur. aspir.* Nec maior 55. annis *l. 2. §. final. l. non tantum 11. D. eod.* minor autem viginti quinque annis nisi ex causa creabatur, vel creatus suffragium non ferebat, *l. spurij 6. §. t. d. l. 11. l. ad Remp. de muner. & honor.* nisi cepto anno vigesimo quinto *l. 8. D. de muner.* Externus cogi non poterat olim lege Pompeiâ, nec admitti. quam desuetudine antiquatam iterum Traianus restituit aliquando. sed si nunc sponte susceperit, subterfugere deinde non potest. *arg. l. 3. C. de decur.* sed tamen vt ciues origine, manumissione, & allectione, vel adoptione fiunt; *l. ciues C. de incol.* ita & in ordinem quis allegitur. *l. general. §. spurios, D. eod.* Inopes etiam excusabantur. nam decurio censum habere debebat centum millium nummûm. vt census equitis erat quadringenta millia nummûm. Plin. *in epist. 1. ad Romanum.* dignissimi enim meritis & facultatibus decuriones eligebantur. *l. ad subeunda 45. l. eos 12. D. eod.* non infames: *d. l. 6. §. qui Iudaij.* artifices tamen & negotiatores facultatibus abundantes quamuis expertes litterarum creari poterant. *d. l. 12. l. expertes. 6. C. eod.*

Quare artifices huiusmodi, & negotiatores non esse infames constat. Sed tamen decuriones, ne à debito munere auocentur, nec præfecturam tabellionisve officium exercere. *l. omnes, 50. l. si quis decurio 55. l. vniuersos 15. C. eod.* non vectigalia, nec prædia etiam ciuitatis conducere, procuratorisve officio fungi poterant. *l. 2. §. 1. D. de administ. rer. ad ciuit. pertinent. l. curiales 21. l. si quis procurationem 34. §. 1. de l. spurij, 6. §. de curia. D. eod.* quæ & Romæ Hadrianus senatoribus interdixerat. Inuiti ad magistratum capescendum coguntur, & in municipijs præsertim decuriones: de quibus Iustin. *Qui nobis*, inqnit, *olim constituerunt Rempub. hi ex vsu fore rati sunt, si ad imitationem regia vrbis per singula municipia nobiliores congregarent, & formam quandam senatoria curia constituerent: per quam & publica tractarentur, & omnia rectè fierent, atque ordine.*

7. Onera ob quam plerique inuiti.

Inuiti erant, quòd præter personalem operam tenerentur ad grauiora onera. vt nominatim ad vectigalia colligenda, & quod eis deërat, de suo tenebantur sarcire. ob quod rure eis habitare prohibitum erat. *l. vnic. C. curial. relic. ciuit. iure habit. mal.* quanquam Anastasius decuriones à recipiendis vectigalibus deinde liberasse videtur. nam in qualibet ciuitate exigendis tributis quosdam præposuit, quos vindices vocabant. Niceph. *l. 16. c. 44.* (hodiè vbique Principes per quæstores suos tributa curant)

8. Sine libris morientes curiam pro quarta hæredem habebant.

quodque sine prole morientes quartam partem curiæ relinquere tenebantur. *l. 1. & 2. C. quando & quib. quart. pars.* quamobrem multi facultates suas inutiliter effundebant. *Nouel. 38.* aliásve grauabantur.

9. Contrà & priuilegijs donabantur.

Quare & priuilegijs quibusdam è contrario donabantur; honore in primis singulis Magistratibus proprio, etiam in municipijs duumuiris, ciuitatum defensoribus, Iuridicis, decurionibus, &c.

10. Non subijciebantur tormentis.

Iterum nec ipsi nec eorum filij plebeiorum tormentis subiiciebantur; veluti eculeo, vngulis, & fidiculis. *l. diuo. 11. l. decur. 16. C. de quæst. l. 2. §. in filijs l. fin. D. de decur.* nisi publicam pecuniam interuertissent. *l. qualibet. 40. C. eod. l. 80. C. Theod. de decur.* aut falsum instrumentum fabricassent. *l. si quis 21. C. de falsis.*

11. Pauperes de publico alebantur.

Quin etiam decuriones ad paupertatem redacti, præsertim propter munificentiam publicam, ex publico iuuabantur. quod & hodiè eorum priuilegium asseritur, qui in Hispania *Grandes* nominantur.

12. Spurij legitimabantur.

Spurij à patre Curiæ oblati legitimi efficiebantur, vt & spuriæ decurionibus nubentes. *l. si quis 3. C. de natur. lib. §. fin. instit. de nupt.*

13. Litis causâ extra prouinciam non vocabantur.

Sine speciali iussu decuriones nec Romam, aut Canstantinopolim, vel in aliam prouinciam litis causâ vocari poterant. nec eorum prædia sine decreto alienari. *Nouel. 131. l. 1. & vlt. C. de præd. decur. sine decret.*

14. In proprijs synedrijs iudicabantur.

Erant & penes aliquos populos collegia, synedria appellata, in quibus causæ decidebantur, nec extra illa determinari poterant. *l. fin. D. de decret. ab ord. faciend.* quale fuisse videtur Iudæorum in *l. 17. C. de Iudæis.* & hodiè vigente per Orbem vniuersum mercaturâ, in emporijs habent mercatores pro singulis quique nationibus; cum ea auctoritate, & priuilegijs, qualia à Principibus obtinuerint, aut prout cum populis contraxerint.

CAPVT XIV.

De dignitate non imminuenda.

1. Ideò non viles assumendi.

NE Magistratuum dignitas vilescat si indigni sint, qui ad eos ascendunt; prohibitum est ne ij assumantur, qui sordidis quæstibus, ministerijs, artificijs adscripti sunt, aut sint ex vltimis mercatoribus. *l. nequis C. de dignit. l. 12.* Rectè lex vltimos mercatores notat, id est, infimos, & qui taber-

nam

2. *An vilis mercator.*

nam tantùm exercent, viles merces, in eadem tantùm vrbe emendo minoris, pluriſque vendendo, vexantes. Cæterum qui *per mare per terras currit mercator ad Indos*, qui ex Ægypto, Polonia, Pruſſia frumentum, ex Arabia aromata & medicinas, ex Perſide, Aſia, Africa, Moſcouia, America ea deportat, quibus domi Reſp. caret, & periculo ſuo Reip. indigentiam ſubleuat, naturæ & climatis defectum ſupplet; næ ille bonus ciuis eſt: non nigrâ notâ, ſed laudę dignus. vnde per Italiam non Nobiles, non Principes eiuſmodi mercaturâ infamantur; non Rex Luſitaniæ, aliſve. quanquam apud Liuium *l.* 3 *t. in fin.* quæſtus omnis patribus indecorus viſus; cùm Q. Claudius Tribun. Pleb. legem promulgaſſet; ne ſenator nauem ampliorem haberet, quàm 300. amphorarum, quæ fructibus domum vehendis ſuffectura videbatur.

3. *Inuicem ſe honorent.*

Ad conſeruandum honorem Magiſtratibus etiam illud pertinet, vt ſe inuicem pro debito honorenr. vnde Hieronymus *c.* 7. *d.* 95. *Epiſcopi ſacerdotes ſe eſſe nouerint, non dominos; honorent clericos, quaſi clericos; vt & ipſis à clericis quaſi Epiſcopis honor deferatur.* Scitum eſt illud Oratoris. Domitij; *Cur ego te*, inquit, *habeam vt Principem, cùm tu me non habeas vt ſenatorem?* & infrà; *peſſima conſuetudinis in quibuſdam Eccleſiis tacere presbyteros, & præſentibus Epiſcopis non loqui, quaſi aut inuideant, aut non dignentur audire.* vnde & *c.* 9. & 10. *ibidem ex Conc. Carth. Epiſcopus ſedens ſtare presbyterum non patiatur: in Eccleſia, & in conceſſu presbyterorum ſublimior ſedeat, intra domum verò collegam ſe presbyterorum eſſe cognoſcat.* facit & *c. ecce ego*, & *alia ibid.* vnde lex *in ſacris. C. de prap. in ſac. ſcrin.* inquit, *ſcriniis noſtris militantes in prouinciis ordinarij, vel ſpectabilis Iudicis ſalutatione non arceantur, & inuiti in conceſſum accipiantur. ſciturus vel principe, vel cornicularo, vel capitibus officij ternas libras auri ex ſuis facultatibus eruendas, ſi conſiſtorium noſtrum ſæpè ingredientibus ſecretarij Iudicum non patuerit ingreſſus, aut reuerentia non fuerit in ſalutatione delata, aut ſedendi cum Iudice ſocietas denegata.* Ex cuius legis cauſa Prouinciarum Prælatis & Magnatibus qui Principum conſiliarij ſunt, in conſeſſu Conciliorum Principis locus dandus eſt. vt in Parlamento etiam Pariſ. & alibi fit.

4. *Seruato dignitatum ordine & gradu.*

Facit eodem & titulus *vt dignitatis ordo ſeruetur. C. l.* 12. neque Magiſtratum ſuum quis imminuat, neque ſupra competentem gradum efferat. ſi quis indebitum ſibi locum vſurpauerit, nullâ ſe ignorantiâ defendat, ſitque planè ſacrilegij reus, qui diuina præcepta neglexerit. *l. ſi quis. C. vt dignit. ord.* Primùm ergo inter gradu impares ordo ſeruatur dignitatum, inter pares temporis prærogatiua. *l. antiquitus. C. de conſul. l.* 12. ſaluo gradu, ſemper honore inuicem præueniant; ſemper omni modo abſit maledicentia, neque Magiſtratus ſe inuicem calumnientur, aut detrahant. *Videte*, inquit D. Paul. *ne dum inuicem mordetis, ab inuicem conſumamini. Galat.* 5.

5. *Quare & de anteceſſoribus dignè loquantur.*

Quare & anteceſſores verbis & factis colant. Vitellius omnes, qui præmia pro cæde Galbæ oblatis libellis petierant, conquiri, & interfici iuſſit. *Non*, inquit, Tac. *l.* 17. *honore Galba, ſed tradito Principibus more, munimentum ad præſens, impoſterum vltionem.* Dauid parricidas Saulis, & Isboſeth percuti iuſſit. *Reg. lib.* 2. *c.* 4. *vltor eſt quiſquis ſucceſſit.* Tacit. 17. Darius inter vltima verba, quæ Alexandro referri iuſſit, monuit cauſam proditorum & parricidarum ſuorum regibus cunctis communem magis, quàm Darij propriam eſſe. *quam negligere illi & indecorum eſſet, & periculoſum.* Iuſtin. *l.* 11. Curt. *l.* 5.

6. *Vnus plurium officia non occupet.*

Quin & illud ad dignitatem Magiſtratuum imminuendam pertinet, cùm ſingula ſingulos viros exigant, ſi vni occupent officia plurimorum. vnde tam ſæpè quàm ſanctè Canones vetuerunt, ne quis in pluribus Eccleſijs conſcribatur, ne quis pluribus militijs, dignitatibus, officijs imponatur, ne quis binis, trinis, pluribúſve mereatur cingulis, non coniunctis ex priſca conſuetudine: & nemini facultas pateat eodem tempore pluſquam vnius ordinis nomen affectare: & qui ſupplicandum de re vetita Principi exiſtimauerint, pœnæ decem librarum auri pro temeritate quamuis infructuoſa plectantur. *l. hi quidem. C. qui milit. lib.* 12. *l. quiſquis de cohortal. C. l.* 12. *l. hac parte, C. de proxim. crim. C. l.* 12.

CAPVT XV.

De Miniſtris.

1. *Cum delectu aſſumendi.*

IVdicem ſine miniſtris eſſe & dignitas & negotia non permittunt. quoſdam autem eorum à Principe vel inferiore Magiſtratu accipit, quoſdam ſibi aſſumit. illos obſeruare debet, ne quid ſupra officium attentent, ne quid in eo negligant, hos magno delectu aſſciſcere, ne per eos dignitatem ſuam minuat, ne noxiam ſibi eligat. *Domeſticorum enim*, inquit Cicero, *non modò facta, ſed dicta etiam omnia præſtanda nobis ſunt.* Quare Agricolam rectè laudat Tacitus; *A ſe*, inquit, *ſuiſq; orſus, primùm domum ſuam coërcuit, quod pleriſque haud minus arduum eſt, quàm prouinciam regere.*

2. *Quia eorum facta Iudices præſtant.*

Aſſiduè in hiſtorijs legimus etiam magnos Principes, etiam magnos viros ea incommoda paſſos. *Iam afferebant*, inquit Tacitus *l.* 17. *cuncta venalia præpotentes liberti, ſeruorum manus ſubitis auida, & tamquam apud ſenem feſtinantes:* Itemque; *eadem quoque noua aula mala aquè grauia, non aquè excuſata:* &c. Iterum *l.* 18. *nondum quartus à victoria menſis, & libertus Vitellij Aſiaticus Paricletos, Patrobios, & vetera odiorum nomina æquabat.*

Igitur domeſticos quidem nullos aſſciſcat improbos; ne ipſi ignominiam parent. ſolent enim vitia miniſtrorum etiam heris affingi. nec enim creduntur probi famulitio improbo delectari. Deinde domeſticos coërceat ne ſe officijs

ficijs aliorum ingerant, sed domesticæ solicitudini sibi demandatæ inuigilent. *Domesticus*, inquit *l. 4. C. de assess. Iudicis à publicis actibus arceatur*. Agricolam laudat Tacit. *in eius vita, quod nihil per libertos aut seruos publicæ rei*. quare & Honorius assessores & cancellarios quasi domesticos Iudicibus vetuit in prouincias ducere, sed ex officijs eligi iussit. *l. nullus 1. C. de assess.*

Quin & Iustin. *in Auth. vt Iud. sine suff. in formula iurisiurandi* in hæc verba Iudicem adigit; *Sed etiam mihi assidentem semper talem studebo assumere, & circa me omnes, vt non ego purus quidem sim; qui verò circa me sunt furentur, & delinquant: sed si quis autem inueniatur circa me talis, quod fit ab eo, me sanare, & eum expellere.*

3. Et quidem grauiùs punire delinquentes domesticos, quàm extraneos Iudicem oportet. *grauior enim pœna*, inquit *l. conducto C. de conduct. l. 1 t. constituenda est in hos qui nostri iuris sunt, & nostra debent custodire mandata*. quapropter piè Conc. Cabilon. sub Carolo *cap. 21.*

4. de Iudicibus ait, *ministros, quos vicarios & centenarios vocant, iustos habere debent, ne forte eorum auaritiâ, aut rapacitate populus grauetur. Ad peccatum Regis quippè pertinet, quando Iudicibus, ministrisq́, iniquis ministerium suum complendum committit.* Parisiense sub Lud. & Lot. 2. *c. 3.* quare & Senatus censuit, vt si quid vxores eorum qui ad officia proficiscuntur deliquerint, ab ipsis ratio & vindicta exigatur.

5. Vnde Vlpianus *l. 4. D. de Off. procon.* proficisci Iudicem melius esse sine vxore; cum vxore tamen posse, tametsi Augustus non habentibus vxorem, cum reliqua supellectile, quâ missos Iudices instruebat, concubinas dederit. sed harum minor auctoritas, vxorum plerumque nimia. vt apud Tacitum *lib. 3.* rectè Cecinna censuerit, ne quem Magistratuum, cui prouincia obuenisset, vxor comitaretur. inesse aiebat comitatui mulierum, quæ pacem luxu, bellum formidine morentur; non imbecillem tantùm & imparem laboribus sexum, sed si licentia adsit, sæuum, ambitiosum, potestatis auidum. & inter cætera obiiciebat, numquam repetundarum fuisse aliquem accusatum, quin plura vxoribus obiecta fuerint.

An consultum vxores secum ducere, &c.

6. Quare & iterum Iustinianus *in Auth. de mandatis Princ. præcipuè verò*, inquit, *officiales tuos retinebis, non permittens eis subiectos nostros impellere, neque vt illi officiales videantur quidem subiecti tibi, pro veritate autem tua præsint voluntati.*

Cura in Officiales.

7. Numquã infrequens fuit à Iudicum officialibus multa indigna postulari. *l. prater. l. curialibus C. de suc. Aduoc. l. 12.* sed iterum atq; iterum monet Iustin. *d. l. prater.* vt prouinciales cuncti Iudices tueantur, nec iniurias inultas transire

Et animaduersio.

8. permittant; & vt nihil apparitoribus vniuersorum Iudicum liceat, quod ad prædam prouincialium pertinet. vnde & rursus Iustinian. *d. Auth. de mandat Princip. Festinabis etiam consiliarium, & quicumque fuerit circa te assumere, virum optimum, & purum vndique, & contentum ijs quæ à fisco dantur.*

Et seuerè Gratianus ducem non solùm quòd ipse, sed & domesticus, manipularis, & minister pet iniuriam extorsisset; in quadruplum exsoluere iussit. *l. 1. C. ad l. Iul. repet.* Verè, cùm ita agitur, *inimici hominis domestici eius*. quin homo ipse sinemetipsius, qui sciens volens serpentem in sinu fouet; qui venena spirantem non excutit, sed alienorum debitorum pœnas mauult luere. Post concussiones 9.

Lingua mali pars pessima serui.

Si infidelis sit, arcana non celet, si quæ fortuitò dicuntur, foris eliminet, si sermones adiaphoros alijs cincinnis vestiat, alijs coloribus pingat. 10.

Sint ministri fideles & secreti.

Quapropter cuius fidem quis non habet exploratissimam, cum eo arcana sua communicare nullatenus debet. & quod in genere de amico docemur, vt semper cogitemus reddi posse inimicum; ita maximè de domesticis statuat Iudex, vt, quod sequitur, ne cum quopiam nimium sit familiaris, ita vitium in domestico vitet maximè, 11.

Arcana cum ijs non communicentur.

Nulli te facias nimis sodalem:
Gaudebis minus; at minus dolebis.

Rara felicitas cui intra domesticos parietes non aliquando verbum excidat, quod in foro à præcone proclamati nolit: à quo non aliquando dicatur aliquid, fiat, geratur, quod non in calumniam trahi possit, si alio verborum sono, & sensu recitetur; si alijs circumstantijs donetur; si coloribus non natiuis pingatur.

Meritò ergo summus delectus adhibendus est in ijs asciscendis, quibus Iudex vti velit. non eques quamuis bonus indomitum sumit equum; non institor quamuis prudens inexpertum nauclerum; non Rex quamuis bellicosus ducem exercitus effœminatum: non ergo Iudex quamuis bonus subministris vtetur, qui malitiâ, qui negligentiâ, qui culpâ non vacent, alioquin, vt optime dixit pessimus Diocletianus, *bonus, aptus venditur Imperator*. Maximè autem solicitum esse oportet Iudicem circa assessorem, conciliarium: vt disertè is in mandatis Principum solet exprimi; graphæum, secretarium, & quicumque actis arcansue adhibentur. veniunt enim in partem Iudiciorum, & rerum agendarum. quamuis enim Iudices per se, non per assessores libellis subscribant, *l. 2. de assess.* & causas criminales definire ipsi teneantur; *l. 1. de off. eius cui mandata*. sanxit tamen Diocletianus, vt Præsides ciuilia negotia possent, non tenerentur, cognoscere. *leg. 2. de pedaneis Iudic.* Igitur eos in quorum humeros Iudices partem curæ suæ non tantùm, sed & famæ, atque animæ reclinabunt; tales exigant apud quos confidenter hæc deponi posse credant. 12. 13.

Solicitudo maxima circa assessorem, scribam, &c.

Eoque hodiè maior cura esse debet circa eos qui sunt ab actis, secretis, graphæos, scribas, notarios, actuariorum adiutores, subadiuuas, exceptores; præsertim quòd hodiè tanta fides eorum scriptis tribuatur, vt testibus non interrogatis plenè probent, quanta non olim. Bald. & Iass. *in l. prætor. in* 14.

princip. D. de edendo. & apertè à Iuſtin. *in Nouel.73. ſiue Auth. de Iuſtr. caut. §. ſi verò nullus*, declaratur. vult enim teſtes inſtrumentis forenſibus ſubſcriptos, de illorum veritate interrogari, & ſi mortui fuerint ſcripturam fide carere.

15. Liberaliter habendi. Aſſumptos autem huiuſmodi aſſeſſores & actuarios Iudices amicè & liberaliter habeant. optimè iterum Diocletianus *l.1. de aſſeſſ. Studiorum labor meretur, vt hi qui in publicis adminiſtrationibus conſtituti, ſociari ſibi conſiliorum participes cupiunt, ſpe præmiorum, atque honorificentiâ ſuâ prouocent eos, quorum prudentiam ſibi putant eſſe neceſſariam; non metu terribili, & neceſſitate incongruâ libertati.*

Quare ad modum Iudicum Peſſenninus Niger ſalaria ex publico aſſeſſoribus conſtituit; ne etiam eos grauaret, quibus aſſidebant. dicens Iudicem nec dare debere, nec accipere. ita Sparrianus, quod & Alexander ſtatuit. quamuis diceret eos ad Magiſtrarum promouendos eſſe, qui ſine aſſeſſore poſſent adminiſtrare. idemque Peſſenninus conſtituit, Seuerus aliique ſeruarunt: vt quibus in prouincijs aliqui aſſediſſent, poſtea adminiſtrarent, atque præeſſent.

16. Qui & vni tantùm aſſideant. Ex his etiam cauſis non eſt conceſſum cuipiam duobus Magiſtratibus aſſidere, & vtriuſque iudicij curam peragere. neque enim facilè credendum eſt duabus neceſſarijs rebus vnum ſufficere. *l.14. de aſſeſſor.* ſed neque licitum eſt aduocationem & patrocinium præſtare, in eademque cauſa deinde aſſidere. *ne affectionis ſua*, inquit eadem lex, *vel aduocationis memor incorrupti Iudicis non poſſit nomen perferre.* vnde & Mandatis cauebatur, vt Præſides attenderent, ne patroni in cauſa cui *patrocinium præſtiterant, teſtimonium dicerent. l. fin. D. de teſt.*

17. Ac in pluribus comparantur. Iudicibus ipſis. Iterum ad modum Iudicum ad 50. dies poſt depoſitam adminiſtrarionem remanebant in prouincia. *l.3. D. de aſſeſſ.* nec qui ſemel aſſederant, per ambitionem ad eandem functionem redibant. *l.4.* ex prouincia ortus in eadem non aſſidebar. *d. l.3.* ea diuiſa ex altera ortus, in altera aſſidebat. *ead. l.* peculium caſtrenſe habetur, quod conſilijs adminiſtratores iuuando licitis, honeſtiſque lucris acquiſiuerint. *l.7. eod.*

18. In apparitoribus olim admodum numeroſis non datur tantus delectus. Enim verò difficile eſt æquè ſcrupuloſam adhibere cautionem in aſſumptione apparitorum, cohortalium, ſimiliumque officialium, quorum numeroſus erat exercitus. nam Comes Orientis 600. habuit apparitores. *l.1. C. de apparit. Comit. Orient. lib. 12.* Officium Præfecti prætorio Africæ fuit virorum 398. *l.1. §. in officio C. de off. P.P. Afric.* aliorum numerus amplior. & apparitores hi dicebantur, *l.2. C. de com. ſac. lar. l.1. C. de filijs Official. qui in bello mort.* beneficiarij etiam dicebantur. ſic omnes, inquit Vegetius *lib.2.c.7 conſecuti aliquod munus in officio Præfectorum, beneficiarij, vel ordinarij vocantur.* quo modo feuda beneficia, & vaſſalli beneficiarij appellantur.

CAPVT XVI.

De fide obſeruanda.

Nil magis eorum lumen obſcurat, dignitatemque imminuit quos Deus & fortuna altiùs euexit, quàm fidei neglectus, adeoque eius obſeruantem eò quemque magis eſſe conuenit, quò ſublimiùs eſt collocatus. vinculum eſt humanæ ſocietatis, cui ſeruandæ poteſtates omnes ſunt inſtitutæ. quare Franciſcus I. cùm Carolum V. in regno & poteſtate haberet, à quibuſdam Marchiauellici ſeminis conſiliarijs moneretur, vt occaſione vteretur, reſpondiſſe fertur; Si fides toto orbe terrarum exularet, eam tamen Regibus ſeruandam eſſe, qui eâ ſolâ, nullo autem metu conſtringi poſſint. Sanctè: ſi tamen verè. nam diſcrepant aliorum temporum actiones, & monitum illuſtris fœminæ ab adamante elicitum, ac veredaria Caroli fuga. 1. Fidei obſeruantia eo maior ſit, quo quiſque maior.

Vladiſlaus ſanè Pannoniæ Rex prætextu piæ cauſæ, & Chriſtianiſſimi propagandi; fidem per Chriſtum Turcæ iuratam fregiſſe dicitur; & Turcam ante conflictum iuſſiſſe tabulas recitari, quibus hunc ipſe epilogum coram exercitu addiderit: *Hæ ſunt, Ieſu Chriſte, fœdera quæ Chriſtiani tui mecum percuſſere, per nomeu tuum ſanctè iurarunt, datamq́, ſub nomine tuo fidem violarunt, perfidè Deum ſuum abnegarunt: nunc Chriſte, ſi Deus es, vt aiunt, & nos hallucinamur, tuas meaſq́, iniurias, te quaſo, vlciſcere: his qui nomen tuum ſanctum nondum agnouere, violata fidei pœnas oſtende.* Cenſuerunt viri docti & pij non aliter quàm ipſi barbaris, etiam illis datam fidem ſeruandam fuiſſe, & ob violationem Vladiſlaum exercitu, regno, vitâ à Chriſto mulctatum. E contrario animaduerſum eſt, Germanos fidei renaciſſimos tot ſæculis Imperium tenuiſſe, Germaniæ regem nullum inter multa & grauiſſima bella à ſuis deſertum, in acie cæſum, aut ab exteris in captiuitatem ductum; & ab annis octingentis ſex tantum à Germana ſinceritate degeneres à ſuis in ordinem redactos, Carolum Craſſum, Araulphum, Venceſlaum, Henricum III. Ottonem IV. Fredericum II. Non eadem fides Orientalibus ſtetit. ſed Imperatorum 86. fuſus ſanguis: & alibi nec reges populo, nec populus regibus eandem fidem præſtiterunt: periere plures non ſiccâ morte. 2. Pœnæ violatæ. 3. Præmia ſeruatæ fidei.

Priſci Romani tum exteris tum inimicem datæ fidei obſeruantiſſimi fuere. vt & Vitellius Fabio Sabino quærenti quòd pacta turbarentur, corruptis licet temporibus, non aliud auſus fuerit reſpondere, quàm *nimio militis ardori modeſtiam ſuam eſſe imparem.* Tac. *l.19.* Sanè Hanno Carthaginenſis cùm fiduciâ fidei Romanæ ad colloquium veniſſet, & tribunus fortè militum ei dixiſſet, poſſe meritò ei euenire, quod à Carthaginenſibus Cornelio accidiſſet, vterque conſul tribuno tacere iuſſo, 4. Romani tenaciſſimi.

iusso, *Isto te*, inquit, *metu, Hanno, fides ciuitatis nostra liberat.* Valerius *l.9.c.6.* Acceperat ea ciuitas ab incunabulis suis à Numa Pompilio eum morem, *vt fides, ac iuramentum propulse legum ac pœnarum metu ciuitatem regerent.* Liu. *l.1.* neque alioquin Claudius in deditione Mithridatis dubitasset, *accipere captiuum pacto salutis, an repetere armis rectiùs foret, nisi obseruanda esse pacta putauisset. Quid enim*, inquit Iurisconsultus, *in l.1. D. de pact. tam congruum humana fidei, quàm pacta seruare?*

CAPVT XVII.

De dissimulatione.

1. Oportuna & necessaria sæpè.

FIdem simulatio mendaciumque oppugnat. Candorem & veracitatem in viris magnis esse, mendacium & dolum malum abesse, quàm deceat, alibi diximus: Dissimulationem tamen oportunam nemo potest improbare, sed & sæpè necessariam esse fateri oportet. Saul initio regni, cùm filij Belial eum despicerent, neque pro more munera adferrent, *dissimulabat se audire.* *1. Reg. 10. in fin.* prudenter sanè, in regno nouo, & electione ipsius noua. *Cùm populum persuaderi posse diffidimus, cogi fas esse non arbitremur.* Cic. *lib. 1. epi. 9.* Populo quidem inest malignum quiddam & querulum in imperantes, cui si quando Principes nonnihil cesserint, maiora ab eo obtinebunt. Senatus post mortem Romuli offerendum populo ratus, quod amissurus erat, electionem noui regis detulit, &

2. Aliquantum de iure decedere fructuosum aliquando parcendo populo.

populus ad iudicium senatus remisit. *Est non modò liberale paululum nonnunquam de suo iure decedere, sed interdum etiam fructuosum.* Cic. 2. *off.* Eo genere Belgæ de Principibus benè mereri soliti. nec vlla gens est, quæ in vicem tot priuilegijs sit donata, sæpè & seditiones ne erumperent, priuilegijs concessis impeditæ: sæpè quæ eruperant sedatæ sunt. Idemque obtinet quàm maximè apud eas gentes, quæ nec integram libertatem, nec seruitutem ferre possunt. sæpè in senatu Romano disputatum de plebe, imperio, an verbis lenibus compescenda. Appius alijve superbo ingenio, imperio consulati rem agendam censebant: vno aut altero arrepto quieturos alios: Seruilius alijque lenibus remedijs aptiores, *concitatos animos flecti quàm frangi putabant cùm tutius tum facilius esse. certatumq; haud incruento prælio foret; ni Quintus Consul alter consularibus negocio dato, vt collegam vi, si aliter non possent, de foro abducerent, ipse nunc plebem sæuientem precibus leniisset, nunc orasset tribunos, vt concilium dimitterent, darent iræ spatium.* Liu. *lib. 2.* & iterum *lib. 3.* *atrox certamen aderat, ni Fabius consilio neutri parti acerbo rem expedisset.*

3. Insidiæ ciuium sæpè dissimulandæ.

Quin imò in insidijs & coniurationibus dissimulandis, summa prudentia est, si eo vsque populus aut miles deuenerit. *solum sæpè insidiarum remedium est si non intelligantur.* Tacitus *Annal. l. 14.* nisi dissimulaueris, adigis vt attentent qui coniurarunt. *Professa perdunt odia vindictæ locum.* Seneca in *Medea*, *periculum est ostendere ciuitati, quanto plures mali sunt.* Sen. *de Clem. cap. 14.* *securiùs consulendum antequam vindicta.* Condemnati Lucius Vectius, & Tarquinius, quòd Cæsarem & Crassum Catilinariæ coniurationis reos nominassent, ne populus eorum auctoritate moueretur; lætabatur Cicero coniuratione detectâ; anxius autem erat, & dubitans in maximo scelere tantis ciuibus deprehensis. Senatus Carthaginensis à præcipuo ciue ad filiæ nuptias inuitandus, & epoto veneno tollendus, legem sanxit quâ numerum conuiuarum sumptusque restrinxerit. *Scelus*, inquit Iustin. *lib. 21.* *declinatum, non vindicatum est. ne in viro tam potenti plus negotij faceret res cognita quàm cogitata.*

Non minori ratione dissimulandum est Principi, si quid à vicinis Principibus quod minùs velit, fiat. non oportet eum intermittere solita officia, congratulationes, legationes, honores qui legatis deferantur, & munera. 4. Et exterorũ iniuriæ.

Præsertim si vires non sint pares. *Turpe est enim, si qua Respub. vt acceptam iniuriam vindicet, ipsa in maiorem quàm alijs paret, calamitatem incidat, aut se det præcipitem.* Thucydides. Sabini raptis filiabus furiosi, incompositi præcipitant se in bellum: *fit obuius cum exercitu Romulus, leuiq; certamine docet vanam sine viribus iram esse.* Liu. *lib. 1.* *Sapiens numquam potentium iras prouocat, imò declinat, non aliter quàm in nauigando procellam.* Senec. *Non litiges cum homine potente, ne fortè incidas in manus illius.* *Eccl. c. 8.* Soli Tusculani vera arma verasque vires quibus ab ira Romanorum sua tutarentur inuenerunt, pace scilicet constanti vim Romanam arcuerunt, quam armis non poterant. Liu. *lib. 6.* nam Camillus Consul, cùm infesto exercitu aduersus eos tenderet, nihil se mouerunt, non portas, non templa, non fores, non tabernas clauserunt; frequentabant fora, plateas, negocia, nihil solitum intermittebant, nihil insolitum aërem aurésve percutiebat, vt vrbem ingrediens nihil hostile Camillus obuium haberet, nihil quod iram prouocaret, nihil in quod iure sæuiret. Quod exemplum perbellè nuper imitati sunt Bruxellenses: eoque offensi per sinistros rumores, ac nuncios Principis iram placauerunt; Decretumque absolutorium retulerunt.

Id quod in bello maximè obtinet, vt res aduersæ etiam vultu tegendæ sint. *Duces enim* 5. Res aduersæ nec vultu prodendæ. *rebus afflictis hilaritatem de industria simulant, & aduersas res adumbratâ lætitiâ abscondunt, ne militum animi, si fractam Ducis sui mentem viderint, & ipsi collabantur.* Senec. Quare & qui declinat conflictum, curat vt sui nesciant ideò recedere, ne desperent, aut dilabantur; sed credant fieri id ob artem, & insidias collocandas; sed & ne hostes sentiant, & irruant. Cùm Darius plenis campis innumerum exercitum Alexandro obiiceret, *milites haud aliàs tam*

alacrem viderant Regem, & vultu eius interrito certam ſpem victoria augurabantur. Curt. *lib.*4.

6\. Aduerſi rumores ſupprimendi vel eleuandi.

At verò vt Duces oportet in rebus anxijs ſpem vultu ſimulare, diſſimulare metum, aduerſas clades, ac nuntia; ita & ſatagere, ne rumoribus populus miléſve terreatur. capite ſanxit, ne aduerſam cladem quis ex ea ſuperſtes militi denuntiaret Alexander *apud Curt.lib.*7. Eumenes vltrò ipſe indicauit *apud Iuſtinum. lib.* 14. ne fama aut rem in maius extolleret, aut militum animos rerum nouitate terreret. Vercingetorix *apud Caſ. de bel. Gal. lib.* 7. amiſſo Auarico tantum incommodum verbis & vultu minuit, neque in occultum ſe abdidit, aut conſpectum multitudinis fugit, pluſque animo prouidere & præſentire exiſtimabatur, quòd re integrâ, primò incendendum Auaricum, pòſt deſerendum cenſuerat. In contrarium Terentius Varro Conſul apud legatos Capuanos *auxit rerum ſuarum ſuiq; contemptum, nimis detegendo cladem ab Annibale acceptam, nudandoq;*. Liu.*lib.*23.& Furius Philus apud Romanos furioſi ferè inſtar diſſerebat, *ne quidquam eos conſultare, perditam ſpem fauere, deſperatam comploratamq; eſſe Rempubl.* Liu. *lib.*22. Huiuſmodi ſermones, & de rebus aduerſis rumores omninò cohibendi ſunt. *Quæ ciuitates*, inquit Cæſar, *lib.*6. *commodius Remp. adminiſtrare exiſtimantur, habent legibus ſancitum, ſi quis quid de Republ. à finitimis rumore aut famâ acceperit, vti ad Magiſtratum deferat, néve cum alio communicet, quod ſæpè homines temerarios atque imperitos falſis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de ſummis rebus conſilium capere cognitum eſt. magiſtratus quæ viſa ſunt occultat, quæq; ex vſu iudicauerit*
7\. Non ſpreto tamen periculo.
multitudini prodit. Sed iterum hæc ita agere oportet, vt Alexandrum *diſſimulato magis quàm ſpreto periculo*, Curt.*lib.*4. & illum, vt nihil timendi, ita nihil contemnendi authorem, *apud Liu.l.*6. non vt Vitellium, *fractis apud Cremonam rebus nuntios cladis occultantem ſtultâ diſſimulatione remedia potiùs malorum, quàm mala differentem.* Tac. *hiſt.lib.*3.

8\. Qui legant & legantur maximè ſimulant, & diſſimulant.

Inſuper vt pleræque hodiè legationes aliud agunt, aliud intendunt; ita qui legant, primùm eos, *per quos fallere olim cogitant, fallunt.* Senec. ſed & qui legatos excipiunt, verbis aliò ducunt, quàm quò mente pergunt. Ventidius *exploratorem quemdam vt falleret, quæ maximè fieri cupiebat, ea vereri ſe ne acciderent; quæ timebat, ea vt euenirent optare ſe ſimulabat.* Front. *lib.* 1. *ſtratag. nulla ſunt meliora conſilia, quàm quæ ignorauerit aduerſarius antequam fierent.* Veget.*lib.*3. Ideoque *fieri quid debeat cum multis tracta*, inquit idem *eod. quid facturus ſis cum pauciſſimis, vel potiùs ipſe tecum.* ſed & deliberata exequi conſcijs pauciſſimis oportet. *nemo omnium quò iretur ſciebat*, Liu. *lib.*27. *ſeptem tantùm conſcij fuere huius coniurationis, qui ex continenti, ne dato in penitentiam ſpatio res per quemquam narraretur. &c.* Iuſt. *lib.*1.

CAPVT XVIII.

De Legatis.

Fidei obſeruantia maximè elucet in Legatis, qui eo ipſo quo legantur, fide publi- 1. Ex fide publica inuiolabiles.
câ à iure gentium muniuntur: eoque ſunt inuiolabiles. *Rarum*, inquit Tac. *lib.* 1. *etiam inter hoſtes, vt Legatum Pop.Rom. Romanis in caſtris ſanguine ſuo altaria Deûm commaculauiſſet.* vt iuſtiſſimè ſimul & ſeueriſſimè Dauid vltus ſit iniuriam Legatis ſuis ab Anon illatam, 2.*Reg. c.*20. qui dimidiam barbæ eorum raſit, & præſcidit veſtes eorum medias, vſque ad nates, & dimiſit eos, ſuſpicatus ad explorandum regnum veniſſe, prætextu condolendi lugenti mortem patris. Rectiùs Romani cùm Tarqui- 2. An etiam delinquentes.
nij regis Legati rebellionem ſuſcitare in vrbe tentaſſent, *Quanquam*, inquit Liuius *lib.*2. *viſi fuerint commiſiſſe, vt hoſtium loco eſſent; ius tamen gentium valuit.* vt ne quidem delinquentes, etiam maieſtatem Regis aut Populi ad quem mittantur offendentes, ab eo puniantur. Id quidem pro animi generoſitate: ſed ſi iuris gentium rigor attendatur, nullum ancile protegere poteſt Legatum, in ipſum ad quem legatur molientem; multò minùs, ſi quid re ipſâ attentarit. Sed id in vſu fuit Romanis, vt qui ingrati eſſent, vel quorum legatio diſpliceret, mox Vrbe, paucos infrà dies Italiâ, dein Imperio excedere iuberent, & comites darent.

Sanè Legatorum ſecuritas, iure gentium ſancta, & ciuili laudata eſt, *l.vlt.D.De legationibus.* etiam exardeſcente interim fortè bello, *l.*7.*D.de vi publica.* quod eorum libertatem non minuit, *dict.l.vlt.l.ſanctum,D.de rerum diuiſ.* vt nec repreſaliæ in eos licitè concedantur, eaque ſecuritas obtinet, quamuis nullâ partium conuentione, pacta ſit; nata, vt diximus, ex iure gentium. adeoque ſemper vt adeundi ita & redeundi libertatem includit, *l.*3. *C. de nauicularijs. lib.*11. quam malè Bellus etiam ſaluis conductibus denegat, *l.de ſalu. conduct.*

Securitas Legatorum etiam comites com- 3. Etiam comites.
plectitur. Gentil. *de legat. l.*2.*c.*15. & æqualis quidem, quando ſocij ſunt, vel miniſtri à mittente Legato additi. Cæterum ab ipſo *aſſumpti*, non mox mittentis priuilegio tuti ſunt, ſi quid grauiùs accidat; forum tamen & priuilegia cum Legato ſortiuntur. vnde & comites Legatorum Reip. causâ abeſſe cenſentur, atque à muneribus vacant. *l.abeſſe. D.Ex quibus cauſ.maior.l.*12.*D.de vacat.& excuſat.* immunitatem à vectigalibus habent, pro ijs rebus, quas legationi conuenientes deportant.

De non pulſandis Legatis mentionem facit dicta *l.vlt.* ſed quælibet iniuria continetur, ſeu 4. Non pulſandi non tantum, ſed nullâ iniuriâ afficiendi.
facti; vt barba Legatis Dauid ſemiraſa à rege Ammonitarum. quam ille gente ad internetionem deletâ, vltum iuit: ſeu verborum contumelia; vt Corinthijs & Mithridati bellum Romani intulerunt, quod eorum Legati

gati

gati superbiùs essent appellati. Alia habet Gothofred. *d.l.vlt.*

5. An apud omnes an eos, tantùm ad quos mittuntur? Porrò Legatum ijs esse inuiolabilem ad quos mittitur, liquidum est: an etiam alijs, non item, eorum enim respectu priuatus censetur. eoque minùs Legatorum ius læditur si ad hostem mittatur. & vetera sunt apud Romanos aliosque exempla eiusmodi Legatorum interceptorum. & sub Carol. V. Legati Francisci I. cum perniciosis Christiano orbi mandatis ad Turcam, Caroli communemque omnium hostem, missi interempti sunt. super qua re Galli altùm exclamarunt quasi gentium Iure læso, sed perperam. An aliquid ex inducijs tunc inter Carolum & Franciscum pactis per id læsum sit, & an vterque lęserit, Carolus eâ cæde iussâ aut non vindicatâ, vel deditis percussoribus Franciscus eâ legatione, quæ mandata inducijs aduersaria contineret, seu aliàs;

Historici certant & adhuc sub Iudice lis est.

Tutiùs ergo faciunt Legati extra mittentium eorumque ad quos mittuntur, territoria iter facturi, si saluum conductum ac transitum innoxium obtinuerint. Generosiùs etiam fecerint Principes qui Legatos sine cæde reiecerint, vel transitu prohibuerint. maximè si ad Principem non hostilem proficiscantur, sine noxa generosè dimittuntur, quos nil hostile molientes ius belli vindictæ nulli subiecit: & quamquam nec ius Legatorum eos tueatur, quod relatiuè inter mittentem & eum ad quem mittitur constituitur, tamen dum neuter inter hostes est, nec hostilia mandata perferuntur, securitas & transitus debetur, vt cuilibet peregrinanti. sic Albertus Pius Missum ad Batauos à Turca hîc interceptum innoxium dimitti iussit; vetuit tamen ne hàc rediret.

6. Pœnæ violatorum. Quòd si porrò violati sunt Legati, meritò violatores pœnas soluunt. *Si ciuis pulsatus erit, actio iniuriarum est: si Magistratus, Maiestatis: si Legatus, bella, & iure gentium agitur.* ita Fabius. Ius hîc gentium accipio solemnem deditionem eorum, qui læserint. ea frequens apud Romanos iam inde à Romulo, qui dedendos censuit qui Laurentium Legatos violauerant; sed obsistens Tatius ipse pòst ad sacrificia Lauinij cæsus est. exinde Romulus absentibus aquâ & igni interdixit. Laurentes Tatij percussores Romulo dediderunt. Porsena cùm inter Tarquinios & Romanos quasi arbiter cognosceret, ac Tarquinij Legatos ad Porsenam intercepissent, Tarquinios Româ iure eiectos pronunciauit: quasi causâ cadant, qui ius hoc gentium violant. Q. Fab. & Cn. Apronium ob pulsatos Legatos Apolloniæ senatus dedidit Legatis. & L. Minutius Myrtillus & L. Manlius à Prætore Vrbano dediti Legatis Carthaginensibus, quos pulsauerant, & Carthaginem auecti.

Deditione eorum qui læserunt, satis fit iuri gentium: & placantur Numina. deditio antequam fiat, dedenti constare de illata iniuria oportet. tum porrò is, cui fit deditio, cognoscit quantum demeriti sint, quo supplicio digni, an potiùs laudem clementiæ affectare velit deditis viuere beneficio suo iussis; res autem ob quas Legati iuerant, marte suo vlteriùs decurrunt.

7. Falsi seu non Legati tuti non sunt. Falsus Legatus nullo beneficio, sed supplicio dignus est. Scipio tamen captiuos qui ex necessitate nomen Legatorum falsò sumpserant dimisit inuiolatos, *vt Romani Imperatoris potiùs decepta fides* (inquit Valerius) *quàm frustrà implorata videretur.* Sic idem Scipio Legatos Carthaginem Româ redeuntes interceptos, quamuis Carthaginenses Romanos violassent; dimitti iussit, tametsi iure aduersus eos id decerni, quod in alios statuissent; & frangenti fidem fides frangi posse videretur. *Nam enim,* inquit apud Polyb. *tam inspici oportet, quid meruerint Carthaginenses, quàm quid deceat Romanos.*

8. Vsque ad renunciationem. Vsque ad renunciationem porrò actorum Legatus inuiolabilis est, externis quidem iure gentium; ciuibus autem iure publici muneris: instar Magistratus, quem qui lędit, Maiestatem offendit. maximè quia summè Reip. interest, ex Legatis intelligi, quæ ab eis acta sunt.

9. Etiam inter ciues. Populo in partes sedente qui vltrò citroque commeant tuti etiam esse debent. sic L egationes à Cinna ad Syllam ad Marium à Pompeio ad Cæsarem: ab Octauio ad Antonium, & vice versâ. & hos temerare, Tacito est violare ius gentium. ignominiosa hæc quidem fateor aliquando sunt: sed sæpè cedendum tempestati, & contrahenda carbasa, vt nauis salua nauiget. sed & subditorum quamuis Legati violari non debent in seditione fortè missi. vt Porsena Legatos Romanorum à Tarquinio violatos abiudicatis ei postulatis vindicauit. quamuis Tarquinij Romanos subditos adhuc allegare possent, & rebelles.

10. Violatoribus sacris interdicitur. Iis qui legationibus obsistunt sacris Interdicitur iure sacro. *Vigilat Iustitia aculus sempiternus vltrixque, Legatorum Dira.* S. Martinus Papa ob violatos Legatos suos & in insulas relegatos à Patriarcha Constantinop. Romæ coacto Concilio Patriarcham anathemate ferijt. ex quo nata causa eius martyrij.

CAPVT XIX.

De Cursu Publico.

1. Quibus iure permissus. Legatis præsertim vt ferè sunt hodiè, quasi exploratoribus maximè subseruit cursus publicus. adeoque non permissus olim passim, sed ijs qui Legati de diuersis Gẽtibus ad Principe properabant. *l.bis.C.de curs.pub.* & ducibus in Prouinciam sibi decretam proficiscentibus, *l nemo ibidem.* vel quibus Principes, Præfecti prætorio, aut Magistri Officiorum *l.9.ibid.* faciebant potestatem. *Euectiones*, inquit Constant. *in l.3.d.tit. ab omnibus postulentur, & tam Iudices, quàm custodes publici cursus minimè transire patiantur, antequam seriem euectionis aspexerint.* sed & Iulian. *l.4.&* 2. euectionis datę for-

mam & licentiam non excedi mandat. Hodiè
2. Vel motibus? veredis vtuntur ferè quibus lubet sumptum soluere, sed olim prouinciale onus publicùm erat. imperabantur enim tot iumenta quot necessaria erant pro locorum situ, & itineris qualitate. Vnde angariam dixerunt Græci, quę per viam basilicam, & cursum publicum ducitur. parangariam, quæ per alias. Hinc & bastaga *l.* 3. *C. de cabort.* & pia embola. *l. Iubemus nullam C. de sacrosanct. Eccl.*

3. Nunc exactior. Hodiè exactior est cursus publicus dispositis per certa interualla equis, in omnem horam paratis, qui quaquà versum lubeat eurrant, & exiguo tempore magna spatia nuncij percurrant. quod quanti in omnem causam intersit nemo ignorat. celeritas summum momentum rebus prosperè conficiendis sæpè attulit. summam Alexandri Magni eam virtutem fuisse historiæ tradunt. nec minimam illius, qui de se scripsit, *Veni, vidi, vici.* Ludouicus XI. Galliæ Rex, qui ferè patrum æuo cursum veredariorum dispositis per loca equis volantium inuenit vel restituit, eâ tunc arte aduersus Belgas & Burgundos, & pupillam Principem cæso ad Nanceium Carolo Audace præualuit, vt ducatum Burgundiæ inuaserit, & ad posteros in hunc diem transmiserit. Artesiam verò aliosque Belgicæ fines afflixerit, imparatis omnibus, donec vndique concursum ad pellendum hostem, quem pupillæ tutorem esse oportebat. quo tempore omnes ad arma idonei ære campano per viginti continuos dies totâ Brabantiâ pulsato ciebantur ad fines & Principem ruendos.

CAPVT XX.

De Potentia.

1. Principibus necessaria. NEcessaria est dignitati Regiæ vel Reip. asserendæ, atque defendendæ Potentia: quam boni reuereantur, mali vereantur: incolæ suspiciant, vicini timeant: ob quam subditi nihil innouare, exteri nihil inuadere audeant. Dauid sanè 1. *Paral. c.* 27. ducenta octuaginta octo millia satellitium seu militum habuit in singulos menses distributa. Iosaphat. 2. *Paral. c.* 17. vndecies centena sexaginta millia bellatorum robustorum, ac virorum fortium, quamuis in regno non ita magno.

2. Sed cum timore Domini. Quid ad has vires Alexander, Romani, Xerxes? Ille vt fulgur celeritate res magnas confecit, sed & celeriter confectus. Isti mole ruerunt suâ. Hic Græciam inundaturus, mare exsiccaturus, ingentem traxit exercitum, sed in ruinam, confisus *in curribus & in equis.* Iosaphat autem ingentem illum numerum continuò aluit, iustâ potentiâ, non illâ tamen fisus, sed diuinâ: *sumpsit cor eius audaciam propter vias Domini.* nam vicinas gentes audiens insurgere, timuit, iejunium prædicauit, oratione vicit, 2. *Paral. c.* 20. nec spem fefellit Deus, sed nutu suo hostes strauit, & Regi laborem legendorum per tres dies spoliorum reliquum fecit.

3. Domestica est animorum vnio. Potentia domestica est animorum vnio, nam *omne regnum in se diuisum desolabitur.* quod autem amore mutuo coniunctum est, facilè se conseruat.

4. Externa fama, & existimatio. Externa potentia, Auctoritatem, Maiestatem, famam existimationemque complectitur. Famâ fortitudinis Alexander plura bella confecit, quàm virtute suâ: plures vicit, quàm vidit nationes. cùm moriturus Babylonem postremùm venit, plurium gentium legatos habuit etiam ex ipsa Hesperia, quàm vel ipse vt se dederent proposuerat. Sic Iosue inualuit *c.* 5. 1. *postquam ergo audierunt omnes Reges Amorrhæorum, qui habitabant trans Iordanem ad occidentalem plagam, & cuncti Reges Chanaan qui propinqua possidebant magna maris loca, quòd siccasset Dominus fluenta Iordanis, coràm filijs Israël, donec transirent; dissolutum est cor eorum, & non remansit in eis spiritus, timentium introitum filiorum Israël.* Sic Iosaphat tutus fuit 2. *Paral.* 20. 29. *irruit autem pauor Domini super vniuersa regna terrarum, cùm audissent quòd pugnasset Dominus contra inimicos Israël. quieuitq́; regnum Iosaphat, & præbuit ei Deus pacem per circuitum.* nec facilè regnum, Imperium, Rempubl. euersam legeris, vbi non priùs virtus, fortitudo, iustitia extincta crederetur: omnisque bonæ famæ læsus pridem anteà status fuerit.

5. Diuitiæ iustæ. Diuitiæ potentiæ materiam subministrant, si iustè quærantur, si prudenter administrentur. donum Dei sunt, vt docet Augustinus, gratum cùm datur priuatis, necessarium cùm Principi. itaque & illas propter supplementa necessitatis, vt loquitur Augustinus *in Ps.* 86. desiderabit Princeps. Quare idem Augustinus *lib.* 2. *cap.* 10. *de ciuit.* in diuitijs cupiditatem reprehendit, non facultatem. *Nescio,* inquit, *quomodo cùm superflua & terrena diliguntur, arctiùs adepta, quàm concupita constringunt: sed hæc ex eo est, quod pecunia priuatis ad sua desideria implenda petuntur, Principi ad salutem Reipublicæ.* Quare sapientissimi Reges, & inter eos pijssimi thesauros atque diuitias immensas habuerunt. de Dauid 1. *Paral.* 22. & 27. de Salomone 2. *Regum* 10. 2. *Paral.* 9. de Iosaphat 17. de Ezechia 32. Ioseph quàm accurato consilio & Ægyptum à fame seruauit, & Regi immensos agros & reditus in posterum annuos parauit? Sanè parando & retinendo imperio diuitiæ oportunæ non tantùm, sed & necessariæ. aurum salurem ciuium ruetur, hostes expugnat. neque enim quò asinus aureis clitellis onustus penetrare potest, arces, vrbes, prouinciæ expugnari non possunt.

Igitur parandæ Principi atque Reip. opes. parandi modos probos, improbosque scriptis tradiderunt multi. Consenius *polit.* *l.* 8. Tholos. *de republ.* *l.* 3. *c.* 6. plures alij vsurparunt.

Legitimi, vsitatique iustis Regibus, ac Rebusp. Magistratibus digni imprimis moderata tributa,

6. tributa, iustâ causâ, iusto modo, ad ritum patrium exacta. quæ ita notoria esse optandum foret, vt nec Theologi dicerent difficillimum esse iudicare de iustitiâ tributi, Salas *de legibus tract.* 14. *disp.* 25. *sec.* 10. nec casuistæ, ideò quòd pleraque præsumantur iniusta, licere illæsâ conscientiâ fraudem illis facere. quod sanè nullatenus admittendum foret, si scito Ordinum, si patrio ritu, si hostis pellendi, si religionis, si patriæ seruandæ causâ indicta esse, eò verti, non, quò non decet, diuerti, iustâ proportione exigi, non arrosa distribui constiterit. nemo enim ita patriam odit, quin grauari eam malit, quàm amitti. *Nevrbibus,* inquit Appianus *l.* 5. *ciuil. agrisq; pellamini, pecunia danda est, in vsum militum. nec ea maxima, sed quâ auditâ libenter acquiescatis. Impossibile enim est,* inquit Iustin. *Nouel.* 149. *vt sacris tributis non illatis, aliòqui Respub. conseruetur. Militares namque copia assignato sibi salario inde percepto, hostibus resistunt, & collatores à barbarorum incursionibus, & truculentia vindicant. denique agros atque ciuitates à latronum aliàve modo incompositam vitam sectantium, irruptionibus, agendu excubijs defendunt.* quod iterum inculcat *Nouel.* 161. *de prouin. præsid. c.* 2. §. *ad hæc.* vbi tamen Iustinianus tam gloriosè quàm sanctè vectigalia minuit, quo Respublica meliore successu potiatur.

Tributa moderata ritu patrio indicta.

7. Munera personalia, operæ publicæ, moderatè indictæ, nec minùs ad potentiam faciunt, & faciliùs præstantur. ideòque personales functiones pretio olim redimi vetabantur. *tit. de exc. mun. C. l.* 10. Inter iura Regia 1. *Reg.* 8. operum præstationes recitantur. abusi sunt tyranni, Pharao, alijque Ægypti reges, Romani, Nabuchodonosor, Nemrhot, Semiramis, Tarquinius Priscus *apud Plinium l.* 36. *c.* 15. insanis per rupes & saxa aquæ-ductibus, cauandis montibus, immittendis fluminibus. quod opus insaniam pyramidum Ægyptiacarum in quibus trecenta & sexaginta hominum millia sudarunt, superauit. Insana ista, & gloriæ aucupandæ, pro qua apud probos & posteros ignominiam, vel etiam nominis obliuionem retulerunt, non publicæ saluti structa sunt. cui muri arcium, mœnia ciuitatum, turres & propugnacula ædificantur.

Munera personalia.

8. Oeconomia, Regum, Rerumque Publ. opes seruat, & auget. non exigo nummularium, neque instar Euclionis circumspectantem procuratorem; liberalem velim permitto, sed neque prodigum; gnarum velim rerum, rationumque suarum, nosceré œconomiam; non, quæ per tot vectigalium vocabula corraduntur, proiectare, & in inutilia terræ pondera impendere. Seuerus *malum dicebat esse Principem, qui ex visceribus prouincialium homines non necessarios, nec vtiles Reip. aleret,* ministros licet habeat fideles, numerosos etiam pro dignitate; quibus non desint liberalia honoraria, vt etiam externo cultu veneratio Principis in ministris lucescat, citra luxum tamen inutilem. Parcimoniam etiam commendatam habebit. quæ pridem maximum vectigal audijt. Parcimonia non excludit munera benè meritis, aut de quibus speratur benè, eroganda. excludit largitiones quæ ex iniuria fiunt, atque expensas nullo publico fructu faciendas. Vt Romani tributorum exactionibus graues, & eorum inutilibus expensis fuerunt. Lips. *de Magnit. Rom. c.* 10. *& sequent.* sed neque prodigæ tantùm profusiones, sed & promissa ingentia non minùs improbanda sunt, & perniciem pluribus attulerunt. Vt de Galba Plutarchus, *promissâ, eius rei gratiâ aulicis & prætorijs (vt vocant) militibus virilim denarios septies mille, ijs qui in prouincijs militabant M. CCL. quam pecuniam nisi pluribus quàm Nero maleficijs totum humanum genus affecisset, nullo modo comparare poterat. ea promissio primùm Neronem, mox Galbam perdidit: quorum alterum spe accipiendi prodiderunt; alterum, quòd non pendebat, necauerunt. ac postea quærentes eum qui tantundem daret, priusquam voto potirentur, inter defectiones, & proditiones perierunt ipsi.* malo hoc quàm etiam hodiè quidam Principes laborent, pereantque nemo non videt.

Oeconomia.

9 Succedunt leges sumptuariæ in vestibus, conuiuijs, munusculis conuiualibus, baptismalibus, alijsque centum id genus ex causis, quibus optimi depauperantur, quæque prodigè alij absumunt.

10. Mercimoniorum magna condemnatio est in Reip. vtilitatem institutorum: quod Rempublicam alibi natis rebus abundantem reddant: quæ domi supersunt foras exportent, & quibus domi opus est inuehant. Sed ad rem nostram, ideò qui Reipub. præsunt, mercaturam promouere debent, quia ex mercibus euectis & inuectis per vectigalia suauiter ærarium ditescit.

Mercimoniorum abundantia adeoque vectigalium.

Omitto Lusitanos, aliosque Reges & Principes quarundam rerum commercium sibi reseruasse, & per institores non leuia lucra fecisse, quibus sine subditorum querela Reipubl. onera non minima ex parte sustulerint.

11. Artium etiam artificumque vtilissima est ratio. qua plebs alitur, crescit, occupatur. nam vulgus si otietur, famem, inopiam, rerum nouarum auiditatem patitur. artificum sanè operâ in merces numerosas crescunt, mercatores auidos conciliant, qui in exteras regiones eas deportent, & pro operis tantùm & laboribus, frumenta, vina, ceteraque ad victum vestitumque spectantia, diuitias, gazas aliarum ditionum reportent.

Artificiorum.

12. Agriculturam veterum esse diuitias tam notum est, quàm hodiè illius neglectum ærarium ingenti iacturâ afficere, & ingenti annonæ pretia incremento. vnde etiam nobiles olim, & diuites, qui & domus splendorem, belli pacisque onera sustinere poterant, non sufficiant hodiè alendæ dignitate congruâ familiæ; multique qui stipendijs suis olim merebant, nunc quo viuant bellum sectantur, vt prædæ patrimonij vicem suppleant. in quam primi cedunt immeriti rustici, quibus pulsis aut expilatis longo tractu aduehendi commeatus

Et agriculturæ.

meatus cariùs ærario conſtant, quàm integri exercitus ſtipendia.

Nulli genti maior olim agriculturæ cura fuit, quàm Romanis, nulli melius diuturnorum & grauiſſimorum bellorum ſumptus tulerunt, quàm ij ipſi. Soli Thraces agriculturæ oſores fuerunt. Narrat Herodotus, otioſum eſſe, laudabile apud eos fuiſſe, contemptiſſimum eſſe agrorum cultorem: nec mirum ijs barbaris, quibus

Viuitur ex rapto, non hoſpes ab hoſpite tutus.

Eumolpus Petronianus per Numidiam tam magnam familiam ſparſam habuiſſe dicitur ex more Romanorum, vt capere Carthaginem poſſet. ſparſam vtique ad agriculturam, & actiones. Quòd ſi Principes, & Reſpub. agros in ditionibus adhuc incultos per ſeruitia & famulitia, ſeu aliàs coli curarent, quanta annonarum vilitas ſuccederet! quibus ærarium in ſumptus exhauritur. quanta pretia, quantæ mercedes in ærarium quotannis inferrentur! Olim pars maior Germaniæ ſiluis, vepribus, tribulis occupabatur: labor docuit feracem terram fuiſſe, vtilibus nunc & optimis frugibus idoneam: quæ adhuc iacent, quis neget optimas glebas calcari, non coli?

13. *Auri argentique fodinæ.*

Aurum per bella quærere nefas eſt; per maria, periculum; per falſitatem, opprobrium; in ſua verò natura, iuſtitia. vt monet Caſſiodorus. Igitur Principes qui metalla in terræ viſceribus latentia ſcrutantur, operis conductitijs, damnatis reis, hoſtibus captis, naturæ diuitias eruunt, ærarium inſigniter iuuant, ſubditoſque ſuos graui tributorum onere leuant.

14. *Nobilitas regnorum fulcrum, & ex eo equitatus.*

Nobilitas plerorumque regnorum fulcrum eſt ad ſubitos motus internos, externoſque ſiſtendos, ſeu reprimendos oportuniſſimum. Sj benè habeatur, fida Principi: ſi malè, indolei quidem; decoquit tamen: nec infida facilè, niſi contempta, & in præceps acta: non eadem ſperes de populo, de plebe, de ſeruilibus ingenijs.

Carolus V. Imperator, Belgarum Princeps, rerum omnium prudentiſſimus æſtimator, nobilitatem pro meritis ſemper æſtimauit, firmamentum potentiæ ſuæ eſſe in Belgio credidit, quando Belgium toties vndique turbatum pro ſumma ſecurſtate, præter limitanea præſidia continua, muniendum putauit turmis equeſtribus, quas ex nobilitate conſcripſit, atque hodiè *Bendes d'Ordonance* vocantur, complectentes numeros militares trium millium, quorum vſus per viginti quinque & ampliùs annos ob incommoda temporum intermiſſus, quaſi poſtliminiò reuerſus, & quamuis ex tyrocinio ferè prodiens, docuit tamen nuper ad Bredam quanti fuerit momenti, quàm ſalutaris, quàm vtilis commeatibus, qui per tanta ſpacia aduehebantur, tutandis, quos adeoque impoſſibiles contra præſentem exercitum ſemper crediderat Mauritius, eo ſolo errore; & ter ſine ſucceſſu tentatæ interim arcis Antuerpienſis deceptus, & amiſſæ vrbis iacturâ mulctatus. quam initiò alioquin multorum inſignium Ducum iudicio potuerat ſeruare.

Et hæ turmæ, quod ad rem noſtram facit, pacis tempore ſtipendia non merent, ſed belli tantùm. ſemper tamen in omnem occaſionem debent eſſe paratæ: ob eamque rem inſignibus immunitatibus gaudent; quas non ita ſentit ærarium.

15. *In magnis Imperijs ſemper militum certus numerus alendus.*

In magnis Imperijs certum militum numerum coſcriptum ali neceſſe eſt, qui ſemper ad quoſuis impetus hoſtium excipiendos parati ſint & expediti. Herodot. ſic de Cattis Caucisque, Tac. *de mor. Germ. prompta omnibus arma, ac ſi res poſcat exercitus plurimorum virorum equorumq;, & quieſcentibus eadem fama.*

Numquam enim belli cogitatio etiam quieſcentibus aliâ pace omittenda eſt, vel apparatus pellendo ſaltem hoſti neceſſarius. Ita olim feuda militibus data, vt numquam deeſſent qui fines tuerentur, & agri limitanei militibus Romanis.

16. *Et commeatus abundè habendus.*

Commeatuum annonarumque abundantia, quibus & populus quietè viuat, & exercitus alatur, mirè ad potentiam facit. magnos exercitus diſſolutos, res magnas pulchrè cœptas, turpiter deſertas, Duces magnos victoriam iam prenſantes ſpe deſtitutos, retrorſum actos commeatuum defectu, omnium temporum hiſtoriæ & vberrima ætatis noſtræ exempla perdocent. bellica ſanè Carolo V. (quo ſæculum iſtud maiorem Imperatorem non tulit, neſcio an ſuperiora) fortuna numquam defuit, quin priùs commeatuum defectus ìdfuerit, aut grauis mortalitas. quæ ſæpiùs ex illo naſcitur, adfuit autem ille ſæpiùs, & magnos conatus pænè ad complementa perductos diſiecit.

17. *Muratæ vrbes & arces.*

Muratarum etiam vrbium & populoſarum, arciumque firmitudo, admodum ad potentiam faciunt, Bodin. *de rep. l.6. c.2. n.644. & ſeq.* præſertim tuendæ ditionis. atque cum vna parte in hoſtem itur, & altera metus eſt, nequid ille moliatur. *qua de re diximus tit. de ædif. n.5.* Romani certè exercitus etiam proficiſcentes vix vnâ nocte ſine vallo conſidebant, neque tumultuarijs illi tantùm vtebantur, ſed imò caſtris perpetuis. vt rectè diſputat Conſen *Polit. l.8. c.23.*

18. *Fœdera.*

At verò fœdera cum alijs Principibus aut Rebuſpublicis icta, ſummoperè ad potentiam faciunt. tum id ditionis propriæ ſeruandæ alienis viribus, copijs, pecunijs, facile conſilium. ita debiles à potentibus adiuti res ſuas ſeruant, potentes autem ſuas augent. Ita legimus Romanos ſocios iuuando, orbem terrarum ſibi ſubegiſſe. ita Turcam inter Chriſtianorum Principum diſſidia imperium ſuum protuliſſe: quamuis fide improbâ, vt qui poſt ſuperatum eum, contra quem vocatus eſt, hoſtem, etiam deinde amicum & ſocium, cui auxilia tulerat, ſoleat ſupplantare, ditioneſque antè amicas hoſtiliter inuadere, & ſibi habere. ita patrum memoriâ iuuando Ioannem

nem seu eius filium quasi Pannoniæ Regem contra Ferdinandum Austriacum, nobilissimã vrbem Budam, maioremque regni partem occupauit, atque etiamnum detinet, & ab ipsis regibus Hungariæ tributum capit.

19. Coloniæ. Ad potentiam stabiliendam & incrementum Imperij nec parum fuerit colonias deducere & in finibus collocare: Longobardorum more, qui in omnes ferè gentes transiji, nuper bello acquisitas terras, fundos, castella, vicos, pagos, territoria, dummodo non nimia sint, non regiones integræ, in feudum dare: non corpora tantùm, sed animos Prouincialium humanitate subiugare; vt doleant tardè venisse in eam potestatem: adeoque tributis leuare, gratiam priorum Regum superare, & per eam in amorem morum, legum ac linguæ victos trahere: ad eos etiam si opus sit domicilio translato, etiam in vnionem ditiones contrahere: nihilque non agere ad conciliandum affectum deditorum, seu quomodocumque nuper in potestatem lapsorum.

CAPVT XXI.

De Annona.

1. Summè curanda. Ratio Annonæ meritissimo Iure apud Aristotelem *polit. lib. 6. c. 8.* ad primam quasi legem Reip. refertur; neque enim pudendum Principi minùs & Magistratui si Resp. extra iram Dei annonæ penuriâ laboret, quàm si paterfam. vxorem, liberos, famulitia fame vexari negligat. vt adeò incredibile non sit, quod de Augusto refert Eutropius, cùm resciuisset in dies tantùm tres in publicis horreis suppetere frumenta, venenum parasse sumendum, nisi infra eos dies frumenta adueherentur. O patrem patriæ! sed & sui causâ Principem ea cura solicitare debet. Nihil enim non cogitat ieiunus venter; domi seditionibus aptus, militiæ desertor signorum, & imperij, reuerentiam Magistratuum excutit, Principum maiestate non terretur. rara enim omni æuo patientia, qualis ea vox Cæsarianorum (*narrat ipse de bello Gallico lib. 3.*) priùs se cortice ex arboribus victuros, quàm Pompeium è manibus dimissuros. nihil populum vel pacatiorem reddit vel seruat, quàm annonæ cura. *duas tantum res amplius optat, Panem & Circenses.* Rectè Liuius *l. 2. multa*, inquit, *blandimenta plebi per id tempus data: annona in primis habita cura, & ad frumentum comparandum missi alij in Velcos, alij Cumas. salis quoque vendendi, quia impensè pretio venibat, in publicum omni sumptu ademptò concessum, priuatis portorijs queque, & tributis plebe liberatâ* & paulò pòst: *hac indulgentia patrum asperis post modum rebus in obsidione, ac fame ad eò concordem ciuitatem tenuit, vt regium nomen non summi magis quàm infimi horrerent, nec quisquam vnus malis artibus postea tam popularis esset, quàm tum benè imperando vniuersus Senatus fuit.* Hæc ille.

Posterioribus temporibus magna in plebem beneficia panum ciuilium, gradilium, aliorumque. eam in rem Præfectos Ægypti primùm omnium curare oportuit felicem embolam, id est, frumenti ex Ægypto transuectionem. 2. Panes. *Augusto Imperante*, inquit Aurelius vict. *ex Ægypto vrbi ducenties centena millia frumenti inferebatur*, scilicet modiorum: Itali viginti millia vocant. Constantinus, quo anno Consul fuit, diebus singulis panem inter plebem diuisit. cui deinde etiam vinum, carnem, & oleum addidit: & per multos annos obseruatum fuit octuaginta millia panum eum quotidie pauperibus elargitum. *Suidas & Metaphrastes narrant.* Ciuiles hi panes vocabantur; quia ciuibus dabantur, ad palatinorum differentiam, & aliorum qui quibusdam scholarum hominibus præstabantur, *l. 2. C. de annon. ciuil.* hæ populares etiam annonæ & ciuicæ sunt dictæ. *d. l. 2.* de his Valentinian. *l. 3. 4. C. Theod. eo. tit. Ne quid*, inquit, *super gradili pane fraudis oriatur, iussimus omne illud quod populo penditur, palàm in gradibus, non clàm à pistoribus ministrari*: Lipsius *in mirandis l. 1. c. 10. ex Suetonio & Dione* ex publico frumento numeratum fuisse, nunc ducentorum, nunc centum & sexaginta millium asserit.

Sed & magnis viris annonæ curam domi militiæque demandatam fuisse & leges nostræ, & historiæ docent; & res porrò exigit. elocant aliqui rei frumentariæ curam minùs exigenti, seu vilissimo pretio licitanti; sed incommoda, quæ referre nolo in contrarium suadent. Apud Romanos inter prima vrbis munera annonæ præfecturam fuisse non ignoramus. quia statim Consulum officia subsequitur, & cæteris secundùm Præf. Prætor. senatoribus præfertur: sed & Præfectus vrbi curam hanc agnoscebat. *l. 1. §. cura carnis D. de off. præf. vrb.* quæ inter primas dignitates fuit. docet id Liuius *l. 10. Caritas etiam*, inquit, *annona solicitam ciuitatem habuit: ventumque ad inopia vltimum foret, (vt scripsere quibus adilem fuisse eo anno Fabium Max. placet) nisi eius viri cura, qualis in bellicis rebus multis temporibus fuerat, talis domi tum in annona dispensatione, praparande, ac conuehendo frumento fuisset.* Præfectum etiam annonæ fuisse anno salutis 223. Vlpianum testatur *l. 4. D. de contrahen. & commit. stipul.* quo Alexander imperare cœpit. vt nec sit mirum, quod vel ad solam horreorum causam Valentinianus & Valens *l. omnia C. de condit. in public. horr. l. 10. ad istud*, aiunt, *negotium arbitratu & iudicio tue nobilis, prudens, fidelis, optimè sibi conscius apponatur custos, & mensor.* 3.

Porrò annonæ cura in tribus consistit; comparando, conseruando, dispensando. in quibus singulis diligentia exigitur, prouidentia, & industria singularis. 4.

Ad comparandum pertinet, quod Aristoteles monet, vt Magistratus curent prædia, agrosque 5. Agriculturæ

Illuc spectat gratia. agrosque lustrari, cultores diligentes præmio, ignauos infamiâ affici. quomodo Romæ agrum malè colere censorium probrum fuit. Antuerpiæ alijsque locis, quotannis proposita præmia sunt ijs, qui de messe noua primitias venum primi adportarint.

Claudius Imperator non parua proposuit præmia ijs, qui nauibus frumentum adferebant, & damna, quæ maritimis tempestatibus patiebantur, ipse resarciebat: & hac de causâ ædificantibus opem ferebat. Tranquillus c.18.

Dauid eâ prudentiâ Rex operi rustico, vineis, oliuetis, pecoribus non suis tantùm, vt Marianæ placet, sed ciuium omnium præfecit viros selectos. Raris quidem locis non agrorum natura, sed agricolarum ignauia, Magistratuum incuria penuriæ causam præbet. quod suo sæculo exprobrat Tacit. l.12. *Olim*, inquit, *ex Italia regionibus longinquas in prouincias commeatus portabantur; nec nunc infæcunditate laboratur, sed Africam potiùs & Ægyptum exercemus, nauibusq́ue, & casibus vita populi Romani permissa est.*

6. Et fauor. Fauori agriculturæ Iure nostro varia priuilegia sunt concessa, quæ Rebuffus latè exequitur. Romani si quidem agricolas magnificabant; vt pro laude haberetur eo nomine appellari. Plin. l.18. c.3. & Leo Imper. *duas*, inquiebat, *artes ad sustinendam, ac seruandam Rempub. vtilissimas esse, agriculturam propter militum alimenta, & militiam propter agricolarum tutelam.* & iterum, *has duas artes cunctis præferendas esse, cætera aliquando superuacanea sunt.*

7. Ne fruges corrumpantur. Romani ne agricolarum labores irriti fierent, cauerant, vt capitalem pœnam subirent, quicumque eorum fruges meterent, corrumpeténtve. Plin. l. 18. c.3. quantum distamus, quàm non tutandis, sed de populandis agriculis milites hodiè ali se putant! Nec crediterit

8. Vsuris grauentur. tor iustus quidem quantumcumque tritici, vel hordei vel in alia specie, quæ in fructibus aridis est, crediderit, vltra octauam partem hordei pro singulo modio quotannis præstandam obligare agricolam potest; quin & terram creditor restituere cogitur. Auth. *vt nullus Agricolæ mutuans teneat eius terram.* & Auth. *Nullum credentem agricolæ tenere illam terram, & quantam debeat vsuram dare.*

9. Aut longis litibus. Sed & lites rusticorum breues esse voluit Iustinianus: Nouel. 80. c.2. *Vtilitatem ratione prospectum est, vt innocens & quieta rusticitas peculiaris patrocinij defensoris locorum beneficio perfruatur, & apud eum in pecuniarijs causis litigandi habeat facultatem.* l. 3. C. de defens. ciuit. quin imò vetitum fuit tempore messis,

10. Ne tempore messis in ius vocentur, instrumenta vendantur, à militibus vexentur. cæterarumque illarum vacationum in ius eos vocare, Plin. l.18. c.26. sed & Athenienses rastra, vomeres, aratra, aliaque rustica instrumenta vendi, aut violari prohibuerunt seuerè. idem Plin. l. 18. c.26. Alexander III. ne quid vel de Ecclesiæ authoritate deesset, c.2. extra de treuga statuit, *vt mercatores, rustici, euntes, vel redeuntes, vel in agricultura existentes, & animalia quibus arant, & semina portant ad agrum, congruâ securitate lætentur.* Nunc bellum in nullos magis exercetur, nec hostiles tantùm milites aduersæ partis rusticos deprædantur; sed & ij qui tutandis illis ipsis conscribuntur. Illud porrò infame, vt non sufficiat, si cibos hominibus, pabula equis præstiterint; nisi etiam tormentis vltimus terrencius rusticis excutiatur. qui si defuerit aut negetur; equis vnâ nocte tota horrea substernuntur, quibus cohors, quibus legio in plures dies possit sustentari: quin imò incenduntur. vnde in plebe annonæ caritas, & in exercitu mox penuria; cui ex vicino agro si citra noxam habitus fuisset, in plures menses suppetere frumenta poterant: quæ deinde aduehi ex dissitis etiam regionibus debeant. quorum nuper vecturam constitisse vidimus in singulos modios quanto emi poterant quinquaginta, & eo amplius. Inde æraria publica exhauriuntur, atque æs alienum tantum contrahitur, vt in annos aliquot sequentes subsidere debeat bellum; & quod confici posset, perpetuum fiat. sic narrat Plutarchus, exercitum Mithridatis ignaro ipso fame propemodum interijsse, quia duces qui adulabantur, nihil ei hac de re significabant. Exercitus Catholicus cùm primùm ante paucos annos in Rheno-palatinatum veniret Dux Spinola capite sanxit, ne quis miles vel gallinam, nisi empto acciperet. nisi enim iusto metu soluti fuissent, fugâ passim rusticorum, non annonæ subuectio speranda erat.

Mandatis Principum ita denique cauetur: *Debetis custodire, ne dardanij vllius mercis sint, ne ab his qui coëmptas merces supprimunt, aut à locupletioribus, qui fructus suos æquis pretijs vendere nolunt, dum minus vberes prouentus expectant, annona oneretur.* l.4. de extraord. crimin. Quâ causâ B. Carolus Comes Flandriæ Stratanos & complices nobiles, vt plebi succurreret, frumenta pretio iusto vendere adegit. eoque ab impijs illis sicarijs occisus cùm causam martyrio iustitia regiminis suppeditasset, Optimates, & populus & Successor non siuerunt eos abire inultos, posteritate etiam æterno exilio damnatâ. 11. Dardanarij compescantur.

Sed & quo rei rusticæ continuò incumbant, iure vetitum est, ne rusticani ad vllum obsequium deuocentur. l.4. C. de agricol. l.10. numquam etiam de sationibus vel colligendis fructibus insistentes agricolæ ad extraordinaria onera trahuntur. cùm prouidentia sit opportuno tempore his necessitatibus satisfacere. l. numquam ibid. 12. Rustici alijs rebus non auocentur.

Prouidendum etiam maximè ne dum pretia annonæ statuuntur, vilioli agricolæ vendere teneantur, quàm steterit, sed iustum aliquod lucrum totius eis anni labor adferat; quo familia sustentetur: ne illius desperatione in annos sequentes ignauiæ se dedant, agrosque deserant; frumenta desint; aut rariora sint increscentibus pretijs. 13. Pretia frumenti sic statuantur, ne rustici laboris præmia non habeant.

Idemque accipi oportet quoad mercatores, ne eo pretio vendere cogantur, quo sumptus 14. Idem seruandum in mercatoribus.

sumptus non recuperent: ne desistant in posterum, mercesque aliò dirigant; quin imò aliquod lucellum supersit, quo prouocentur ad artem Reipub. maximè salutarem, aduehendo aliunde quæ domi desunt; auehendo, quæ domi in vsum nullum sunt, aut superfluunt, meliora reportando. Quamobrem prudentissimè constitutum iure nostro, in mercatoriæ artis, quin potiùs Reipublicæ fauorem, vt ne Iudæis quidem mercatum exercentibus, molestiam liceat exhibere: aut alicui præter rectorem prouinciæ ijs, quæ venalia proponunt, pretia statuere. *l. nemo exterus C. de Iudæis*, sed hodiè singulæ ciuitates id præstant. Obseruandi tamen sunt admodum illi qui annonam intra easdem ditiones emendo & vendendo vexant, pretiumque augent. quod vt ne fieret curasse præfectum annonæ tradit Fenestell. *de Magistrat.* & Halicarnas. *l. 7. antiq.* fraudes huiusmodi coërcet *l. 2. D. ad leg. Iul. de Annon. l. 6. D. de extraord. crim.* magna veterum cura, vt pauperibus ac diuitibus tolerabilis per ciuitates esset vita. & varia Principum nostrorum edicta aduersus frumentarios fraudatores, & euectores. an. 1522. 1523. 1531. 1535. 1545. 1546. 1549. 1551. 1552. 1616.

15. Quàm minimis etiam tributis grauentur merces, quæ nisi ab ementibus recuperauerint, aliò vergunt, onerentur ea, quæ luxui seruiunt, quibus carere possumus: immunia sint, quibus non possumus. pretia statuta eos maximè tangunt, quibus agricolarum, & plebis sudor emplos prouentus domum vexit, quique coëmptas leui pretio merces in vltimam penuriam seruant.

Quorum merces quàm minimis tributis grauentur.

Quando etiam Valentin. & Valens Imper. *in l. 1. C. de Episc. audien.* de re sua statuant, *Negotiatores si quid ad domum nostram pertinent, ne modum mercandi videantur excedere, Christiani prouideant episcopi.*

16. In municipijs ex decurionibus curator annonæ creabatur, qui frumentũ non dumdaxat, sed & oleum comparabat, publicâ pecuniâ. Vnde munus hoc Modestin. *in l. si duas, 6. §. est autem. D. de excus. tut.* sitoniam & eleoniam appellat, id est, frumenti oleique emendi curam; quæ inter munera personalia refertur. *l. finali, §. cura quoque. D. de mun. & honor.* ad munus minor 25. annis non eligitur, *l. 2. D. de vaca. & excus.* si nihil tamen propriè in patria seruatur. Huic officio & dignitas, & auctoritas non deerat. Vnde Sceuola in *l. vlt. §. Titius. D. de pig. act.* *Colleos, inquit, cùm Seius in horreo haberet, missus ex officio annonæ centurio, culleos ad annonam sustulit, ac posteà instantia creditoris recuperati sunt.* & Romæ præfectus annonæ non quidem initio *l. 2. §. hæc omnia. D. de orig. iur.* sed aucta Republ. in negotiatores annonæ tritici, hordei, & similium ius dixit. *l. vlt. D. quod cũ eo qui in aliena potest.* creabantur etiam ædiles, qui emptum frumentum diuiderent, *l. ideò 17. de compensat.* quod ipsum munus personale est. *l. t. §. 2. D. de muner. & honor.*

Reipub. annona coëmenda

Sytonia, elconia.

17. Decuriones pretio viliori quàm annona temporalis exigit, patriç suæ præstare non sunt cogendi. *l. decur. 5. de administrat. rer. ad ciuit. pertinent. l. vlt. D. ad l. Iul. de annon.* & si curator cariùs quàm temporis conditio postulat, vendidisset, mulctabatur. *l. 2. D. de annon.* distracto frumento pecunia ciuitati statim restituebatur, ne admissa quidem compensatione. *l. 2. §. ad frumenti. D. de administ. ad ciuit. pertin.* In summa autem necessitate alicuius vrbis alia, cui melius prouisum erat, illi iusto pretio frumentum conferre à Principe cogebatur. *l. t. & 2. C. vt nemini liceat in coëmp.*

Vilius nemo vendere cogendus quàm præstare possit ne quidem officio astrictus.

18. Sed & hæc cura erat, vt iusto pretio, pondere, ac mensura omnis annona veniret. & episcopi vocabantur, qui præsunt pani, & cæteris venalibus rebus, quæ ciuitatum populis ad quotidianum victum vsui sunt. *l. fin. §. item episcopi. D. de munet. & honor.* sic omnium Romę venalium rerum cura ad ædiles pertinebat, ne vitiose distraherentur. *l. 1. in prin. D. de ædil. edict.*

Prouidendum ne quod in rebus sit vitium, in pondere aut mensura.

19. Sed non alia suauior præsertim in bis ditionibus, quæ totæ mercatoriæ sunt, statuendi frumentorum pretij ratio, quàm ea quâ vsus est sæpè omnium pauperum applausu Senatus noster Antuerpiensis, vt copiam frumenti habeat in publicis horreis seruari mandat *l. 1. 2. pen. C. de nauicul. l. nulli C. de off. rect. prouinc.*) seruatam in omnes necessitates obsidionis, & caritatis, quâ ingrauescente, solet quantum opus ad forum mittere, & leui pretio distrahere, vt alij ad illud exemplum de rigore pretij remittere cogantur. Laudabile toto orbe exemplum Abbatis S. Vedasti apud Atrebates, vt in singularum hebdomadarum frumentarias nundinas tantum frumenti (cuius amplissimos habet reditus) ad forum destinet, leui pretio distrahendum, quantum pauperibus eius vrbis, & districtus sufficiat, eoque exemplo remoratur, ne pretium vltra modum increscat. quadrat elogium quod in hanc rem Valentin. & Valens *in l. 1. C. de Episc. audien.* assignant Christianis, *quibus verus cultus est adiuuare pauperes, aliosq; in necessitate.* sic & *c. t. x. de empt. & vend.* ad presbyterum deferri iubet eos, qui hospitibus vltra pretium vendunt; & qui iniustâ mensurâ, pœnitere in pane & aqua.

Pretium diminuendum venditæ publicè in singulas nundinas annonæ.

20. Alterum subsidium rei annonariæ, præterquam quod omnes, qui ea quæ ad victum pertinent, & necessitatem (non luxum superfluum, vt queritur Tiberius *apud Tac. l. 3. lapidum causâ pecunia nostra ad externas aut hostiles gentes trãsferuntur.*) aliundè aduehunt, benè habeantur, neque tributis grauentur, neque exactorum iniurijs subiaceant, est; ne ea quæ vel domi creuerunt, vel aliundè aduecta sunt, negligantur: aliáve exportentur, quibus postmodum Resp. egeat: idque & edictis prohiberi à Magistratu potest, *l. 1. & 2. C. quæ exportari non possunt.* & seriò curari debet. sed contrà potiùs in id incumbendum omnibus neruis, vt aduectiones naturâ & industriâ sint faciles, & moribus stationariorum viç, & flumina, & mare nihil impedita, vel à piratis, latronibus, vel viatorum aut fluminum incommodis; purgentur, reficianturque studiosissimè. Quin imò noui aquarum-ductus, si

Benè coëmenda, seruanda, non exportanda quibus opus habemus.

21. *Benè habendi eorum mercatores.*

22. *Portus atque ductus*

benè curandi, noui fodiendi.

ſi qua fieri,& prodeſſe poſſunt,fodiantur,quò merces faciliùs & quàm minimo pretio traiiciantur. Vidimus & patrum & noſtrâ memoriâ quantum in omnem cauſam & caſum interſit. non aliter Batavi proſperitatem Reipublicæ ſuæ ſtabiliuerunt,aut ſeruarũt hactenus,quàm ductu aquarum,obiectu fluminum, maris nauigatione. Ambracium Nero cum ſinu Corinthiaco iungere voluit, *primuſq; terram egeſtam ſuis humeris tulit.* Sueton. *in eius vita.* & à lacu Auerno nauigabilem foſſam vſque ad oſtia Tiberis ducere: *ſed intolerandus labor,nec ſatis cauſa.* Tacit. *l.15.* foſſa etiam Mariana,Druſiana, Ottonia,nec ignobiles, olim nec inutiles pacis & belli neceſſitatibus. Studium L. Veteris fuit Moſellam atque Ararim foſſâ connectere, *vt copia per mare,dein Rodano,& Arare ſubuecta per eam foſſam, mox fluuio Moſella in Rhenum, exin Oceanum decurrerent, ſublatiſq; itinerum difficultatibus nauigabilia inter ſe Occidentis Septentrioniſq; littora fierent.* Sed Ælius Cratius Belgicę legatus quanti intereſſet gnarus deterruit Veterem, *ne legiones aliena Prouincia inferret,ſtudiaq; Galliarum affectaret.* Tac. *l.15.* ſexcenta alia ſunt. ſed nulla experientia clarior eâ quam apud Batauos ſexagenarium nunc bellum fecit,innumeri ſunt fluuij,aquę-ductuſque ab induſtria naturaque dati, mercium aduehendarum nullibi commoditas, nullibi annonæ vilitas maior, exercitus verò & commeatuum in omnem partem quò ducendus eſt, tam expedita traiectio,vt ſex horis tantùm itineris conficiat quantùm caſtra Regia per continentem ſex diebus, tantilli ſumptus vt centeſimam regiorum non æquent; dum vna oneraria plus tranſuehit quàm centum quadrigæ tot equis & aurigis famelicis, & agrorum populatoribus inſtructæ ſint ferendo. Quæ procul dubio ratio vnica eſt, præter confœderatorum conſilia,frugalemque & prudentem adminiſtrationẽ,vt orbis ille angulus tanti monarchæ arma tot iam annos ſuſtinere potuerit non tantùm, ſed & in proprijs ſedibus, atque vtrarumque Indiarum inſulis magnis damnis irritârit. Ita nuper Rex Rhenum in Moſam ducere cœpit:quod quanti momenti ſit in belli & pacis cauſam oſtendit Batauus, miſſo exercitu ad eos conatus impediendos. Faxit Deus vt quæ alia id genus pertinent ad Reipublicæ tutelam, annonæ, merciumque omnem abundantiam,& vtilitatem, cum ſalute publica dirigantur: vt non minùs domi ſit benè,quam Dei beneficio Belgarum noſtrorum per annos proximè lapſos foris in Italia, Hungaria, Germaniaque bellica gloria renouata eſt, illudque Belgis euenit, quod Germanicus apud Tacitum *lib.1.* abominabatur: *Dij,* inquiebat, *non ſinant vt Belgarum quamquam offerentium decus iſtud & claritudo ſit, ſubueniſſe Romano nomini, compreßiſſe Germaniæ populos.*

23. Distributio annonæ prudenter facienda.

Deniq; annonæ ratio conſtat in diſtribuendo rectè,vt ingruente neceſſitate ſciatur quantum ſit frumenti,quanto populus egeat. Singulis vicis,ſingulis inſulis præficiantur qui inquirant,qui quod cuiuſque indigentiæ ſupereſt, in hebdomadas, in menſes vendi iubeant,partianturq; ne cuiquam deſit,aut quod alteri opus eſt ſuperfluat. inutilia terræ pondera ablegentur, validi mendicantes, otioſi decoctores, profuſi helluones,immodicis gulæ ſumptibus prodigi (quibus coërcendis ſcriptæ olim leges Fannia, Licinia,Cornelia, Antia, Agell. *l.2. noct. attic.* Macrob. *ſatur. l.4. c.9.*) vſurarij,qui res alienas malè exedunt,& ſuis abutuntur malè, harpyæ inſatiabiles alienarum rerum,ſuarum prodigi, qui canibus proiiciunt,quo multi ieiuni ventres ſaturari poſſent. Canes incumbente aut imminente fame occidi ſolent,omniaque inutilia animalia,quę alimenta hominibus idonea abſumunt. apud Belgas etiam ſtatui ne aqua nimio frumento in potum corrumpatur; aliaque quæ vſus & prudentia ſuggerit.

CAPVT XXII.

De ædificijs.

1. Ædificia curanda.

PRoſpiciebatur olim diligenter ne vrbs ruinis deformaretur. collapſa ciuium ædificia reſtitui iubebantur. Paul. *lib.1. diſp. c.26. l. ob negotium 20. D. de compenſ.* ſi iuſſum negligebant domini,curator Reip. domum extruebat,& niſi illi impenſam cum vſuris reſtituerent Reſp. eam diſtrahebat. *l. ad curat. 46. D. de dam. infect.*

2. Viæ ſternendæ, curandæ, reparandæ.

Ædiles etiam ſternendis reparandiſque vijs ſunt creati, *l.2. §. deinde cum eſſet. D. de origine iur. l.1. de via publica. l. lectos 12. de peric. & commod. rei vend.* Ædiles, inquit, *curam gerant per vrbem viarum,vt complanentur,néve flumina damnũ dent ædibus, & vt pontes ſint quocumq; loco opus fuerit.* curent etiam vt priuati muri,vel alij,vel ædium qui in publicam viam feruntur, ſi ruinoſi ſint,ędium domini eos vt oportet,demoliantur,aut reparent. quòd ſi non demoliantur neque reparent,eos mulctent,donec vitium emendauerint. Prouideant quoque,nequis vias publicas effodiat,aut aggeribus obſtruat, néve quid in via ædificet. quòd ſi contrà factũ fuerit,ſeruus à quocumque,qui eum deprehenderit,cædatur; liber verò ædilibus indicetur,qui in eum lege animaduertent,& factum opus deſtruent. Præterea vt antè ſuas quiſq; ædes vias publicas reficiat, & aquæ-ductus, qui ſub dio ſunt,purget,nequid euntem currum impediat, & qui conductas ędes inhabitant,ſi earum dominus nõ reparet ipſi reparent,impenſã in penſionem imputabunt. curent etiam nequid antè officinas ponatur,niſi fullo veſtimenta ad aurã recreet, vel faber rotas exponat, ita tamen & hi collocent,ne euntem currum impediant. neque etiam quemquã in via rixari,aut ſtercora eiicere,vel morticina pelléſve proiicere permittãt.

3. Et ſacræ ædes.

Sacrarum ædium in primis cura Iudici eſſe debet, vt ſartæ tectæ ſeruentur. in quam rem olim quarta bonorum Eccleſiaſticorũ pars deſtinabatur, *c. vulter. & ſeq. 12. q.1.* & ob id hodiè cùm ea partitio bonorum ceſſat, in eos onus maximè incumbit,qui aliquos ab Eccleſia prouentus obtinent. Trid. *ſeſ.21. c.7.* aut in ea beneficia poſſident. *c.1. & 4. de eccl. ædif. c. fin. de his quæ fiunt à maiori parte Capit.* latè Pecq. *tract. de ædif. & repar. eccl.* Langecruc. *in ſpec. Can. l.5. c.5. 6.7.8. & nos egimus in iur. pontif. noui anal. eo tit.*

Mu-

4. Muri ciuitatis. Murorum etiam ciuitatis & arcium non est cura negligenda, tum ob decorum, tum ob munimentum. nam si ædificia priuata ob aspectũ publicum domini reparare etiam inuiti coguntur; multò magis muri vrbium & arcium, turres, & propugnacula: si quidem ad ritum priscum structa sint veneranda antiquitatis gratiâ, si ad hodiernum, defensionis & securitatis causâ, muratas enim vrbes atque arces Regnorum Prouinciarumque præsidia non semel rebus deploratis extremam salutem attulisse non est quod multis exequamur. relinquimus eam contentionem alijs, qui longè lateque discutiunt, expediátne muratas vrbes & arces habere, an solo virorum fortium robore niti. Tholos. *de rep. c. 3. 5.* Confen *Polit. l. 8. c. 23. 22.*

5. Arces & muratæ vrbes an Reip. expediant. Sanè vt antiquas historias nihil attingamus, sed Belgium tantùm, quod per annos nunc septuaginta bello iactatur plusquam ciuili, in quod contra Hispaniæ Regem iuuandis Ordinibus vnitis vires, viros & belli neruos contulerunt omnes ferè Europæi Principes & Resp. præter Austriacos; vbi tot nunc annis tantâ impensâ, tanto incolarum, aduenarum, militum, ciuiúmque sanguine militia discitur, & docetur: quasi in amphitheatro hodiernæ Belgicæ artis & disciplinæ: hoc inquam bellum in tantam moram protrahitur, præter reliquas causas, maximè ob infinitum numerum muratarum ciuitatum, oppidorum, municipiorum, arcium, castellorum, præsertim ad fines, limites, aditusque Prouinciarum sitorum (quos & flumina frequentissima vndique interfecant, cigunt, tuentur & paludes non paucæ) atque ad eos limites quos hoc bellum inter partes posuit.

Exactum est ab inducijs sexennium *t* sudatum & ad Bergizomam, vbi & Belgicus, & alter Palatinatus, & tertius magnæ partis Germaniæ victor exercitus cursum sisti victoriarum indoluit, denique ad Bredam quantum temporis insumptum est bello? quod Hugo descripsit, tam operoso, vt labores Herculis comparari possint: tam sumptuoso, vt expensas exacti nummularij difficulter supputent. His inquam vicibus ad Bergizomam & Bredam luctando sexennium absumptum est: tot antè anni ad munita oppida alia, atque arces, post quæ an. 1619. successit clades Siluæ-ducensis. Non inficiatur Alexandrum Asiæ imperium vno cum Dario prælio rapuisse, Iustin. *l. 11.* ad quod illud monentis apud Curtium, *l. 4. Et bello vicerimus, si vincimus prælio.* post conflictum cum Perseo constat *omnem ferè Macedoniam infra biduum deditam,* Liu. *l. 44. Antiù paucos dies circumsessum deditum, nullâ oppugnantium nouâ vi, sed quod iam inde ab infelici pugna castrisq́, amissis ceciderant animi.* Liu. *l. 2. &* quæ alia adducit Marnixius *in resol. polit. sect. 8. c. 6.* vbi contendit euincere eum, qui superior acie agnoscitur, facilè vrbes superare. sed & *ref. 7.* vrbem vnam præcipuam amissam suo motu percellere cæteras, vt collabantur, sed id asfero, vt natura fluuios, maria, montes, syluas, paludes muniendis Prouincijs dedit, ita & industriam castella, muros, munimentaque locorum sexcenta, quibus sistatur fortunæ cursus, si aduersari cœperit. vt ne vnus dies destruere imperium possit, vt arma, vires, per moram reparari, & si cadendum sit, honestis conditionibus fieri queat. Ipsi Romani nullibi considebant, nisi castris, vallis, munitionibus structis, ne vnam noctem. *vt alibi dicimus.*

Fora etiam tum iudicijs exercendis, tum rebus venalibus opportunis locis statuenda sunt, tum Concilijs vrbicis, & prouincialibus idonea, fora iudicialia pro causarum & Iudicum dignitate, sellę, subsellia, vel tribunalia, publica saltem, atque aperta, dum causa noscitur (& iudicatur. nam sententiam in secreto latam statuit irritam lex, *cum senten. 6. C. de senten. & interloc.* Forũ muricibus sterni quidã nõ malè optarũt, ne temerè in illud litigantes prosiliant; sed necessitate dumtaxat compulsi, & qui desiderent mox expediri. Addendum & aliud votum, ne quæ circa miseros Harpyæ versentur: de quibus Cato, *fures priuatorum furtorũ in neruo atq; compedibus ætatē agere, fures publicos in auro atq; purpura.* Gellius *l. 11. c. 18.* aduigilent Principes, Iudices, atque Magistratus, vt à foro suo absint; sed ij magis reperiantur, quos Leo & Anthemius aiunt non minùs prouidere humano generi, quàm eos qui prælijs & vulneribus patriam, parentesque tuentur: multis priuilegijs digni donatique, *l. 5. & seq. C. de aduoc. diuers. iudic. & tit. sequent. l. aduoc. C. d. tit. C. de aduoc. diuers. iudic. l. 4. l. cum aduoc. C. eod.* 6. Fora iudicialia.

Locum foro idoneum exigit Arist. *l. 7. Polit. c. 12.* excellentem, ac liberum ab omni mercatura, quò neque opifices, neque agricolæ, neque alij tales vlli appropinquent, nisi à Magistratibus vocentur. 7. Rerum venalium.

Venalium etiam rerum omnium fora pro faciliori commercio separanda sunt, monente Aristotele *ibidem*, vt alibi oues, sues, boues, alibi carnes, alibi panis veneant, vt & faciliùs quorum ea cura est inspicere possint, vt omnia fide bonâ, & iusto pretio emantur. *l. vnic. §. cura carnis. D. de offic. præfec. vrb. l. fin. D. ad l. Iul. de annon. l. vnic. D. de nundi. & tit. de adil. edict.*

Athenis agoranomi duo hæc præcipuè curabant, vt omnia in foro compositè citraq; tumultũ agerentur, deinde vt abstinerent à mendacijs non vendentes modò, sed etiã ementes.

Portus publici, viæ vicorum, angiportus ad vtilitatem publicam instituti rectè curari debent, nec vllâ parte priuatis domibus includi, *l. qui fine 19. C. de operib publ.* sed publica omnibus esse statio, & secura: *l. nemo igitur, 4. §. final. D. de rer. diuis.* vt facilis sit accessus, & secura inuectorum conseruatio, nec morosa tributi exactio. *Eximia,* inquit Cassiodorus, *l. 7. variar. c. 9. res tibi committitur, si moderatè peragatur, tu copiam facies dum ingredientes iustè tractaueris, auara manus portum claudit, & cùm digitos adtrahit, nauium simul vela concludit.* 8. Portus.

Id tamen diligenter Magistratibus prospiciendum est, ne simul cum peregrinis mercibus, peregrini mores, & vitia inuehantur. *Profectò,* inquit Plato, *mare ciuitati proximum quotidiana* 9. Cum peregrinis merc.

cibus mali mores ne inuehantur.

tidiana eam iucunditate afficit; verumtamen vicinitas ea reuerà nimium salsa est, aut amara. nam cùm mercibus & pecuniis ciuitas cauponando repleatur, dolosi animi instabiles & infidos mores parit, vnde parum & ipsa ad se ipsam & ad gentes alias fidem & amicitiam colit.

10. Theatra, portoria, balnea.

Theatra etiam, stadia, balnea, prætoria, palatia, basilicæ, pontes, viæ publicę, & similia, quæ in vsum communem habent ciues, curati etiam vt publica debent. siue agatur de illis sartis tectis seruandis, siue de his quæ in illis aguntur, vt neque desit vtilitas, & honesta voluptas, neque luxuriet in theatris vel mimorum seu histrionum turpitudo, nec lasciuiat in balneis, ad corporis valetudinem seruandam repertis, meretricia mollities.

11. Carceres publici, priuati, monastici.

Carcerum autem cum primis ratio habenda est Magistratibus; vt sint idonei ad custodiã, ad quam deputantur. *l. aut damnum*, §. *solent. D. de pœn. D. & C. de custod. reor.* & securi quidem, at non duri. vt qui ad castigationem leuium delictorum, vt *in l. 3. D. de custod. rear. l. 2. C. eod.* nec isti tam horridi, quàm qui ad supplicium. vt erant Gemoniæ, Tullianum, & alia loca subterranea Romæ. Quare & iustissimæ sunt Ecclesiasticæ constitutiones, quæ vetant carceribus ita mancipari reos, vt vel fame vel fœtore interimi possint. Diaz *in prac. crim. can. c. 129.* & Regiæ ordinumque Galliæ iustissimæ ordinationes, ne vllibi cerceres sint subterranei, vel hypogea. Comitijs Aurel. *art. 55.* ne loci corruptio, fætor, bufones, serpentes carceratis officiant: est enim id non custodire, sed necare.

Quare ædificia carcerum hisce custodiæ, delictorum, & pœnarum, nec non sexuum distinctionibus idonea vt sint, satagendum. sed &, vt ne Commentarienses negligenter, aut crudeliter inclusos habeant, inuigilandum. *l. 1. de custad. reor.*

Nec minùs qui vi è carceribus reos vel alio mndo eximunt, sunt de vi publica puniendi. *l. qui de dol. 10. ad l. pub. de reput.* & damno actori sarciendo. *l. 4. & tot. tit. ne quis eum qui in ius vocatur, vi eximat.* denique ijs qui carceres effregerunt, capitale supplicium proponitur. *l. 2. de car. de his qui carc. effreg.* nisi custodis negligentia interuenerit, per quam sine effractione euadentes leuiter puniuntur. *d. l. 1.*

Præterea ne quis carcerem priuatum habeat, publici enim iuris est, & sine auctoritate publica nec construi, nec habeti potest. *l. vnic. C. de priuat. carc.* Excipio parentes qui filios habent in potestate, qui intra familiam emendare eos possunt. solent tamen si seueriori eos disciplinâ detineant, magistratui indicare. Excipio etiam dominos, qui seruos vincire & cædere possunt; dummodo meminerint animaduersuros Iudices, si discipl inæ modum excesserint. Ad parentum dominorumque rationem rediguntur carceres monastici, disciplinæ seruandæ, & leuibus excessibus puniendis permissi. nam grauiorum scelerum vindicta censuræ, iurisdictionique Ordinariorum reseruatur.

12. Forme ædificiorum.

Vt ædificijs vrbium honestaretur aspectus, in Romana Repub. ædilium officia fuerunt, quibus ædium priuatarum & sacrarum cura demandabatur, nec non viarum vrbis, vt planæ, mundæ, tutæ essent. *l. vn. D. de via pub. & si quid in ea fact. esse dic.* quare si quà vulgò iter fit, animal nocens habeatur, competit ædilitia actio. *l. bi enim cum seq. D. de adil. edict.*

Et Curatores operum, & Comites formarũ, riparum, & aluei Tyberis, & procurationes vrbicæ in iure nostro leguntur. sed & tribunus rerum nitentium: cuius erat solicitudo, vt ædes sacræ, basilicæ, fora, balnea, circi, theatra, amphitheatra, viæ, bibliothecæ, campi, omnia denique loca publica nullis sordibus vitiarẽtur: tantum erat veteribus munditiei, nitorisque studium.

Sed & ita Iustinianus *in mandatis Principum Auth. eo. tit. §. sed etiam pro vbertate necessariorũ, & operum ciuitatum diligentiam habebis, procurans ex ciuilibus pecunijs partes quæ valde necessaria sunt operum facere. & pontium similiter, & viarum & portuum, in quibus omninò sunt locis Prouinciæ, cui præsides, portuumque & murorum curam habebis, & quidquid omnino est & ciuitatibus vtile, & cogitabis, & facies, & nuntiabis, &c.*

13. Vetus forma, interualla, prospectus.

Hoc itidem constitutum est, vt qui ædificaturus est, veterem & consuetam formam ædificiorum non possit excedere, & vicino lumen, prospectumue auferre. *l. penult. Grac. C. de ædificijs priuat.* & Constantinopoli quidẽ duodecim pedum spatium inter proprias & vicini ædes relinqui oportebat: *l. vlt. C. eod.* quod inde porrectum est ad Prouincias: quamuis legibus duodecim tabularum suffecerit interuallum duorum pedum & dimidij: Isidorus *l. 15. Æthymo. c. vlt.* sed & amplius, ne cui gratissimus in mare prospectus in directam tolleretur, centum pedum spatium exigebatur. *Nouel. 63. de noui operis nuntiat.* quod deinde & in obliquo prospectu maris placuit. *Nouel. 165.* quod Hermenopolus paritate rationis ad prospectũ montium porrexit *l. 2. epitom. iuris ciuilis. c. 4.*

14. Aquæductus, & circa eos plantatio.

Vetitum etiam fuit dextra, læuaque per pedes quindecim propè aquæ-ductus ne arbores plantarentur. *l. 1. C. de aquaduc.* scilicet ne quid eis noceatur. cuius rei tanta fuit cura, vt ab extraordinarijs oneribus essent ij immunes, per quorum fines formarum meatus transirent, nedum ad aliud superindictæ rei onus attinerentur, aquæ-ductus sordibus repleti non mundãrentur. Id quod si negligerent, amissione possessionum mulctabantur. *l. aquarum. C. de aquaduct. l. 11.*

15. Cloacæ aluei.

Cloacarum etiam ratio insigniter habita fuit. nam *cælum pestilens & ruinas*, inquit Vlpian. *in l. 1. §. 1. D. de cloac. minantur immunditia cloacarum, nisi mundentur.*

Ripæ.

Sed & aluei & riparum Tyberis inuentus est curator ab Augusto. quo diligentiùs quod singulis commissum erat, curaretur. seu vt Tranquillus notat *c. 43. quo plures*, inquit, *partẽ administranda reipub. caperent noua officia excogitauit.* & singulos diuersis curis distraxit, ne otiosi in nouo imperio commune negotium facescerent.

facesserent. de horum aliquo officio accipitur quod Vlpian. ait Saluianum beneficio Principis vrbicam procurationem adeptum.

16. *Prætoria à Præsidibus habitanda.* Quin imò nulli Iudicum, qui Prouincias regunt, in ciuitatibus in quibus sacra palatia aut prætoria sunt, (ea autem dicebantur in quibus publicè ius dicere, atque habitare solebant Præsides, *Nouel. 24. in princ.* vt etiam Leo vocat, *in l. omnes §. 1. C. de episc. & cler.*) licet his relictis, priuatorum sibi domos ad habitandū, veluti prætoria vindicare; sed sacratissima modis omnibus inhabitare palatia, seu prætoria cogantur: vt hac necessitate compellantur eorū reparationi prouidere. *l. 14. de Off. rectoris Prouinc.* quin imò si ad priuatos diuertissent domos, eæ publicabantur. *l. 4. C. Theod. eod. tit.*

17. *Vrbes lustrandæ.* Mandatum quoque Præsidibus fuit vrbes lustrare; *Nouel. de prætor. Nou. de Præt. Paphlag.* & ædes sacras, & opera circuire; inspiciendi gratiâ, an sarta tecta quæque sint, vel aliquâ refectione indigeant; & si qua cœpta sint, vt consummentur: prout vires eius Reipub. permittunt. curatoresque operum diligentes sulemniter proponere. *l. 7. de off. Proconsulis.* Castrorū etiam refectionis lustrationisque curam habere, *l. 4. de offic. Iud. milit.*

18. *Ædes etiam priuatæ restaurari iubendæ.* Cura hæc, vt diximus, non publicas tantùm ædes, sed & priuatas complectitur vnde Præses Prouinciæ inspectis ædificijs, dominos eorum causâ cognitâ, reficere ea compellit; & aduersus detrectantem competenti remedio deformitati auxilium fert. *l. 7. de offic. Præsid.*

Quare rectè Magistratus Bredanus antè non ita multos annos cùm fortuito incendio pars vrbis conflagrasset, vetuit ædificia refici, nisi parietes lapide, tecta tegulis seu scandijs munirentur. & cauendo in futurum periculo, iussit intra annum straminea omnia tecta nudari tegulasque itidem vel scandia surrogari. vnde nihil mirum si in tantis delicijs à suis Principibus habita fuerit, & potentissimi Hispaniarū Regis arma, iramq; Europæorum Regum, Principum, atq; Rerumpub. & contentionem prouocauerit. Sic & antè annos plus centum Magistratus noster vetuit, nisi ex lapide domos vllas ædificari vel instaurari. Vnde euasit in eam formā Antuerpia, vt meritò iustus rerū æstimator Lipsius ocellū eam vrbiū appellârit.

Sed & insuper per leges priuatis prospectū est, adeò vt prætor, nec in loco quidē publico fieri quidpiam permiserit, quod priuatis possit incommodare. *D. nequid in loc. public.* publici enim vsus quæ sunt, omnibus æquè ad vtendum & prohibendum communicantur iure communi ciuitatis. *Loca publica,* inquit, *l. 1. D. nequid in loc. public. priuatorum vsibus deseruiunt iure ciuitatis* (nota) *& tantùm iuris habemus ad obtinendum, quantum quilibet ex populo ad prohibendum.* Vnde & sequitur, quod eadem lex infert, quòd damnum pati videatur, qui commodum amittit, quod ex publico consequebatur quale quale sit. proinde si cui prospectus, si cui aditus sit deterior, aut angustior, interdicto locus est.

Vnde *l. 1. C de seruit.* cùm veterem formam mutari, luminibus officit vetat, consuetudinem in hisce vice esse seruitutis declarat. & *l. 3. C. de ædificijs priuat.* si facies prior mutatur in ędificando, Magistratuum & vicinorum consensu opus esse. Item quæ in oppido frequenter in eodem genere controuersiarum seruata sunt, Iudicem causâ cognitâ statuere. *d. l. 3. C. de ædif. priuat.*

Interea autem quæ publicam & priuatam considerationem continent, nihil magis seriò ac sæpiùs leges inculcant, quàm ne vetus forma ædificiorum mutetur; ne lumen, ne prospectus vicini auferatur. Vnde *l. penult. C. de ædif. priuat.* (quæ est constitutio Græca, quam interpretatur Contius, quam non localem pro Constantinopoli, sed vniuersalem esse Iustin. *in l. vlt.* declarat) *qui proprias,* inquit, *domos renouare volunt, veterem formam nullatenus excedant, vt nec hi qui nouas ædificant, lumen aut prospectus auferant.* quod operosè & verbosè prosequitur eadem Constitutio. cuius intentioni pleniùs explendæ Iustinianus duas Nouellas edidit, 63. videlicet & 165, de prospectu non impediendo, adeò quidem, vt *l. 5. C. de oper. publ.* decernat diruenda ædificia in publico, quamuis ex rescripto Principis, ædificata, si fuerint contra ornatum & commodum, & decoram faciem ciuitatis: *& l. 3. eod.* si spatia platearum angustent.

Ex qua *leg. 5.* & illud conficitur, permissum Principis in publico ædificandi, si is simpliciter impetratus fuerit, non sic accipi posse, vt cum incommodo alicuius quicquam fiat; neque solere Principem aliter permittere. *l. 2. §. merito, §. si quis à Principe. D. nequid in loc. public.*

Et exceptionem factam *in d. §. si quis à Principe nisi fortè quis hoc impetrauerit.* ita accipiendam esse; vt possit Princeps summâ & supremâ potestate concedere, vt cum incommodo alicuius in publico ædificetur; sed insolitam esse eam concessionem, & simpliciter factam non tò extendendam, & ex rescripto simplici ædificatum *iuxta l. 5.* destruendum; at demum ex summa potestate cùm sufficienter informatus est, posse quidem; sed tamen ex causa publica, in gratiam Reipub. non priuatū fauorem. bonus enim Princeps imperio vti nō solet, cùm legibus locus esse potest; neq; plenitudine potestatis, quâ non id tantùm quod cuilibet competit ex publico, sed priuata etiā bona auferre potest, si ineuitabilis necessitas, aut summa causa ita exegerit. Ad quam rationē Mercurius Italicus *Ioannis Henrici à Pflaumern in descriptione vrbis Senensis n. 7.* ædes vltra cæteras in forum procurrentes ab architecti culpa aut temporum iniuria vindicat, quod Ioannes Vgurgerius Reip. inopiâ pecuniæ laboranti bina plaustra auro onusta miserit, hocque facto consecutus sit, vt ædes quas circa forum exstructurus erat, proferre vltra definitū spatium, eaq; nota conspicuas præ alijs reddere liceret. duobus ergo auri plaustris ea deformitas redempta est in magna Reipubl. inopia: publica ergo causa, & magna, & ad exemplum vtilis fuit.

19. Principes exemplo, ſubſidioq́ue ædificaturos inuitent.

Principes ſanè Magiſtratuſq́ue & exemplo prouocare ſubditos ad ædificanda ſpecioſa ædificia decet. exemplo quidem; vt ipſi palatia, prætoria, arces, caſtra, ædes, alias fiſcales & publicas ædificent, inſtauréntue dignitati pares. apud populos quidem qui ſplendore & magnificentiâ ſub obedientia Regia duci atque retineri debeant infra maieſtatem paulò apud eos, quibus eminens exceſſus inuidiam, familiaritas reuerentiam, & amorem, firmiſſima obedientiæ ſignacula, pariunt. Beneficio autem; vt ſicut reſtaurationi mœnium aliorumq́ue operum publicorum tertia portio eius Canonis, qui ex locis fundiſúe annuâ præſtatione confertur, impenditur: *l. reſtaurat. C. de diuerſ. præd. vrb. lib.* 11. Ita quoque priuatis ędificium, quo publicus aſpectus decoretur, exſtructuris, in id opus, præſertim ſi nobile frontiſpicium habebit, ex ærario publico liberale ſubſidium detur.

20. Citra nimiū luxum.

Commendat ergò meritò Regibus *in inſtitut. l. 3. c.* 10. Mariana, alijq́ue alibi ædificandi ſtudium, atque opera Principibus digna extruendi, admiſſo tamen leges ſumptuarias, quas *Conſ. polit. lib.* 8. *c.* 14. §. 8. *& ſeq.* ſed rarò; eo videlicet caſu, quo Regia palatia ſuperant, æquant, vel iuſtum interuallum inter Regem & ſubditum ædificia non ſeruant. vt theatrum Scauri. de quo Plin. *l.* 36. *c.* 15. & per quæ illuſtres familiæ vel intereant, vel ita depauperentur, vt ſibi deinceps non ſufficiant, vel Reipub. neceſſitati. in quam feuda olim, & magnæ opes nobilibus datæ ſunt. denique priuatos vitare velim cenſuram Plinij *lib.* 36. *c.* 1. *Cadimus*, inquit, *montes, trabimuſq́, nullâ aliâ quàm deliciarum causâ, quos tranſcendiſſe quoque mirum fuit. In portento propè maiores habuere Alpes ab Annibale exuperatas, & poſteà à Cymbris: nunc ipſa cæduntur in mille genera marmorum, promontoria aperiuntur, maris & rerum natura agitur in planum, euehimus ea, quæ ſeparandis gentibus pro terminis conſtituta erant: naueſq́, marmorum cauſa fiunt, ac per fluctus ſæuiſſimam rerum naturæ partem huc illucq́, portantur iuga montium.*

Sed luxum ſuum ſæpè Roma punitum vidit. toties legimus incenſa, collapſaq́ue templa, Capitolium, ſepulchra, theatra, & Sabinum à Vitellianis in Capitolio oppugnatum, *reuulſas vndique ſtatuas, decora maiorum in ipſo aditu vice muri obieciſſe*: ſed multò maximè integra luit, quando intra paucos annos toties capta, direptaq́ue fuit; ab Alarico, Genſerico, Odoacre, Theodorico, Beliſario, Attila; & altero ſæculo à Burbonio.

21. Quem in ordinibus etiam mendicantibus ius vetat.

Enim-verò in Religionibus Mendicantibus etiam hodie viri quidam non minùs pij, quàm politici, ſeruandam putant conſtitutionem Clementis V. & Concilij Vienneņſis de ædificijs conuentualibus paupertati & mendicitati conſonis, atque ita vt cathedralibus, collegiatis, abbatialibus, cæteriſq́ue id genus Eccleſijs etiam quoad templorum ſplendorem ſuus ordo conſtet ædificandis, in hæc verba ſtatuentem: *Conuenit ipſis quòd nullo modo deinceps fieri faciant, vel fieri ſuſtineant, Eccleſias vel alia quæcumque ædificia, quæ (conſiderato fratrum inhabitantium numero) exceſſiua in multitudine, & magnitudine debeāt reputari. Ideoq́, volumus quòd vbique in ſuo ordine deinceps temperatis & humilibus ædificijs ſint contenti, ne huic tantæ paupertati promiſſæ, quod patet oculis, contrarium foris clamet, quamuis etiam paramenta & vaſa Eccleſiaſtica ad honorem diuini nominis ordinentur, propter quem omnia fecit ipſe Deus, tamen qui abſconditorum eſt cognitor, ad animum ſibi miniſtrantium reſpicit principaliter, non ad manum: nec per illas ſibi vult ſeruiri, quæ ſuorum ſeruitorum conditioni & ſtatui diſſonarent. Propter quod ſufficere debent ijs vaſa, & paramenta Eccleſiaſtica decentia, in numero & in magnitudine ſufficientia competenter; ſuperfluitas autem aut nimia pretioſitas, vel quæcumque curioſitas, in his ſeu alijs quibuſcumque non poteſt ipſorum profeſſioni vel ſtatui conuenire: cùm enim hæc ſapiant theſaurizationem ſeu copiam, paupertati quoad humanum iudicium derogant manifeſtè.*

22. Sed mores apud aliquos & publicum decorum laxat.

Quamquam, inquam, hæc ita olim decreta fuerint tamen mores hodie, & tempora quorumdam alia iudicia ferunt: videmuſq́ue templa domoſq́ue mendicitatem profeſſas antiqua Eccleſiarum decora ſupergredi. Qua in re nec ego Conſenij cenſuram interponam. id de publico tantùm dicam, vrbium aſpectum per eiuſmodi ædificia honeſtari, populi dignitatem augeri; priuatis per operas, mercimoniaq́ue iſtæc noſtraria præſertim, vbi vilium mechanicarum perſonarum copioſus eſt numerus, Reipublicæ eas molitiones vtiles eſſe, dum ſuppeditatur quod hi laborent, illi vendant; vtrique victitent, augeanturq́ue; & Reſpublica otioſorum periculis careat.

CAPVT XXIII.

Monita Miſcellanea.

1. Varij olim Magiſtratus.

Magiſtratus (vt *libro primo capite primo* ſtrictim diximus, & perquàm ampliſſimè tradidit Notitia Dignitatum vtriuſque Imperij, & quam belliſſimè explicuit G. Pancirolij Commentarium non literis tantùm, ſed figuris etiam atque imaginibus) in vtraq; Roma varij admodum, alij atque alij ſub Regibus, Conſulibus, atque Imperatoribus fuerunt, alia atque alia officia, atque nomina. In orbe Romano ad formam vrbis pleraque directa fuerunt. *qui nobis*, inquit Iuſtinianus *Nouell. de Decur.* 38. *in princ. olim conſtituerunt Rempublicam, hi ex vſu fore rati ſunt, ſi ad imitationem regiæ vrbis per ſingula municipia nobiliores congregarent, & formam quandam ſenatoriæ curiæ conſtituerunt, per quam & publica tractarentur, & omnia rectè fierent atque ordine.* In Prouincijs Præſes omnium Romæ Magiſtratuum officia ſubibat. *l.* 7. §. *vlt. l.* 8. *de offic. Proconſul.* Poſt inuerſum ſæpiùs, atque euerſum imperium Romanum alia vbique vita alios mores poſtulauit, aliæ vbique Rerumpublicarum formæ inductæ, officia, & poteſtates. In ipſa Roma retentis Magiſtratuum nominibus ſæpiùs

piùs, prout mutationes intendebantur; vnis vis addita, alteris adempta eſt: noui inſtituti ad veteres minuendos. Reliquum id eſt hodiernis temporibus, vt non ignoremus quidem Magiſtratuum veterum hiſtoriam, tum aulicorum, tum eorum qui apud Principem erant, tum qui Prouincias gubernabant, tum qui vrbes & municipia. quos compendioſè cum officijs deſcribit Gudelinus *in comment. iur. nouiſſ. lib.* 5. *cap.* 4. 5. 6. 7. ſed maximè
2. Nunc attendendum quid facere eos oportuerit. ad ea attendamus, quæ à ſingulis leges exigunt: ſeu quo ad iuſtitiam populo per iudicia adminiſtrandam, ſeu ſecuritatem populi armis defendendam, ſeu quæcumque ad vſum vitæ populo neceſſaria abundè habenda. ad quæ tria capita omnium officiorum cura, poteſtaſque Iudicum referri poteſt.

3. Eius rei ſumma. Summam officiorum hanc facit Gudelinus *d. loco*, vt Iudices humaniter erga ſubditos ſe gererent, vt vindices forent criminum, executoreſque legum; vt controuerſias omnes ſubditorum dirimerent, vel ſopirent; ne Principem ſæpè interpellari neceſſe eſſet; ac vt minimè vterentur vicarijs, ſed cuncta ipſimet obſeruarent; vt curarent affluentem rerum copiam eſſe in vrbibus, ne quid ciuibus deficeret; vt inſpicerent pontes, muros, itinera publica, aquæ-ductus, & reliqua opera ciuitatum, curarentque ea inſtaurari; ne permitterent quemquam ſua ſigna imponere rebus ab alio poſſeſſis; vt denique puris manibus eſſent, abſtinerentque ab omni conceſſione, & munerum acceptione, publicis ſtipendijs contenti. In ingreſſu vt nihil darent vel promitterent cuiquam pro adeptione ſuæ dignitatis, vt iuſiurandum præſtarent de Catholicâ Religione, de obſequendo Principi, recteque adminiſtrando officio, de nulla pecunia data vel promiſſa ad officium obtinendum; deniq; nulla accipienda à ſubditis, & tributorum illatione iuſtè procuranda, de defendendis ſubditis, eorumque controuerſijs ex æquitate dirimendis, de vindicandis flagitijs, de tuenda publica diſciplina, de miniſtris denique bonis aſſumendis, vt cautionem præſtarent tributorum nomine ſaltem nuda repromiſſione, quæ ſi foret omiſſa, pro præſtita haberetur, ne diu hærerent in itinere otioſi, ne antequam fines Prouinciæ ingrederentur, vlla edicta mitterent, ſed biduò tantùm antè ſcriberent deceſſori ſuo vt ſibi cohortem obuiam mitteret, curarent quietam eſſe Rempublicam, omnes tumultus prohiberent, ius ex legibus & æquitate dicerent, omnium querelas audirent, cunctas lites breuiter expedirent, bonos colerent, malos & nocentes pœnis proſequerentur, haberent rationem tributorum, nihil à priuatis acciperent, contenti annonis quas de publico haberent, ne quemquam opprimerent, vt iuſſiones omnes Principis adimplerent, etiam tempore deceſſoris ſui factas, ne Prouincias deſererent, quàm diu adminiſtratio ipſorum duraret, quin etiam & aduentum ſui ſucceſſoris expectarent, ut depoſita adminiſtratione quinquaginta dies in Prouincia permanerent, obſeruarent ne etiam noctu delinqueretur, ne incendium oriretur, in incendiarios, fures, effractores, adulteros, alios extra ordinem fuſtibus & flagellis, alios extremo etiam ſupplicio animaduerterent, expellerent ex vrbe inertes, atque errones, inquirerent de peregrinis, curarent vt coloni ad agriculturam, ſerui ad dominos, cæteri omnes ad ſuam habitationem, ſuumque opus redirent, ne quis prætextu litis diutiùs in vrbe hæreret, expellerent validos mendicantes, & otioſos, vel eos ad opera compellerent, de concuſſionibus & nimijs exactionibus inquirerent, nulla munera acciperent, pecuniarum tam ex mulctis quàm aliundè acceptarum aut expenſarum tabulas conficerent, viæ planæ, mundæ, tutæ vt eſſent curarent. Non ſunt, vt dixi eadem hodiè Iudicum nomina, non officiorum diſtributio: quiſque diligentiam ſuam in ijs functionibus vt præſtet oportet, quas hodiernus vſus officio ſuo proprias fecit. quæ noſtratium ferè ſunt, alibi diximus, & egregiè proponit Gudelin. *d. c.* 6. 7. *ſub fin.* præter ſuprema Principum, & Prouincialia Concilia, Rationalium ſupremorum, & Prouincialium, Conuentus militares, Poteſtates, & Auditores.

Magiſtratuum enixa cura eſſe debet, vt ſint orphanotrophi, qui parentibus atque ſubſtantijs deſtitutos minores ſuſtentent; brephotrophi, qui alumni ſunt infantium; ptochotrophi, qui pauperum & mendicorum; Xenodochi qui aduenas, ægrotos, inopes, debiles, inualidos hoſpitio excipiant: noſocomi & gerontocomi, quibus curæ ſint valetudinarij, & ſenes, & vt maiorum opes in has cauſas olim collatæ omninò ſecundùm extremæ voluntatis ſtylum impendantur, neque quocumque citra ſupremum Pontificis arbitrium diuertatur, *Clem. quia contingit de relig. dom.* Trid. *ſ.* 7. *c.* 15. vt ſit cura captiuorum domi alendorum, foris redimendorum, expoſitorum infantium, ne alij quàm Chriſtiani, orthodoxi ad Reipubl. curam, vel adminiſtrationem, vel iuuenum inſtitutionem admittantur, hæretici coërceantur, relegentur, præſertim qui lotum reuocant ad fontem, iterant quod ſemel eſt, aut duplicant quod vnum eſt. qui à religione deſciſcunt puniantur, ſignum crucis humi non ſculpatur, cæteræ fidei teſſeræ reuerenter habeantur, Iudæi obſeruentur, ne Chriſtianum mancipium poſſideant, aut circumcidant, pagana ſacrificia ne fiant, qui ad Eccleſiam confugiunt loci reuerentiâ defendantur, *C. l.* 1. *t.* 3. *vſque* 13. ſi contra ius vel vtilitatem publicam quid fuerit impetratum, à Iudicibus non recipiatur 14. 22. ne matres-familiâs domo extrahantur in forũ, ne Iudices confundant inuicem dignitatum gradus. *tit.* 48. ne commercia illicita exërceantur. *tit.* 52. Iudices ne illicitè contrahant. *tit.* 53. modum mulctæ ne excedant. *tit.* 54.

Iudex ita omnibus acceſſum ad ſe facilem det vt omnium deſideria audiantur: ne fortè 4. Facilis acceſſu Iudex ſit.
dum aliquid honori poſtulantium datur, vel improbitati ceditur, mediocres deſideria ſua non proferant. *l.* 9. *de offic. Proconſ.* *Cognoſcant*

omnee, inquit Iustin. *quia & maximorum, & mediocrium, & paruulorum nobis cura est: & nihil est tale, quod à nostra solicitudine remoueamus. In Auth. de defens. in fin.* etiam serui audiri debent, si verecundè expostulent, si sæuitiam, si duritiam, si famem, quâ eos domini premant, si obscœnitatem, in quam eos compulerint, vel compellant, exponunt. Hoc enim ad officium eorum pertinet, vt mancipia tueantur, ne prostituantur. *l. 1. de offic. præf. vrb.*

5. Aduocatos pupillis, & pauperibus det. Vnde & Aduocatos quoque petentibus debebit indulgere; plerumque fœminis, vel pupillis, vel aliàs debilibus, vel eis, qui suæ mentis non sunt si quis eis petat, vel si nemo sit qui petat, vltrò eis dare debebit.

6. Puras manus seruet. Primùm caput in *Authent. de mandat. Princip.* est; vt Iudices puras Deo & Principi seruent manus, nullum lucrum contingant, nec captiosum aliquid contra subiectos faciant, contenti sint stipendijs fiscalibus. & *Authent. de Iud. c. 7.* vt nullus præsumat transcendere, quæ in sportulis aut litis expensis disposita sunt, vt neque ab eis aliquid peccetur neque prodatur, neque malignè agatur.

7. Ecclesiam reuereatur. Ad hæc oportet Ecclesiæ reuerens sit, & priuilegia seruet, & inprimis vt omnes Ecclesiæ à sordidis muneribus habeant immunitatem, & quamcumque iura aut mores patrij concesserunt, nequaquam imminuat. Parochialibus Ecclesijs faueat, in ijsque diuina audiat. matrices hæ sunt, & directa linea attinent: cæteræ laterales consanguineæ. Illis cuiusque cura demandata est, siue prosperâ gaudeant, siue aduersâ fortunâ conflictentur: hæ copiæ sunt auxiliares. hinc & Iustin. *in Auth. de Eccl. tit. §. si quis.* mandat, vt legatum Deo relictum, Ecclesiæ deputetur, vbi testator domicilium habet.

8. Decorum seruet. Decorum semper Iudex seruet, comparato respectu sui, eorumque quibuscum agendum est. Admonuit *apud Tacitum* Tiberius *l. 3. non eadem esse decora Principibus viris, & Imperatori, populoq; , & modicis domibus aut ciuitatibus.* Vnde & illud Alexandri *apud Curtium, Et ego id agerem, si essem Parmenio.* & Electræ: *Adorato illos, meoe id mores dedecet.* Themistoclis amico inter cæsos hostes aureas armillas ostendentis, *Tolle tu hac, qui non ee Themistocles.*

Etiam in aduersa fortuna sui ne obliuiscatur. ita Marobodius Tiberio scripsit, *non vt profugus, aut supplex, sed ex memoria præteritæ fortunæ.* Tacit. *l. 2.* & Mithridates *apud Eunonē preco haud degenere*, agit: Tac. *l. 12.* & Vitellius tribuno insultanti respondit; *Se tamen Imperatorem eius fuisse:* Tac. 19. & irascitur Paulus Persio nimis ad genua abiecto: *Quid miser maximo crimine liberas fortunam, quid ostendis te indignum pop. Rom. hostem fuisse, quid meoe laberee minuis, meamq; fortunam commaculas?* Plutarch. *in Æmil.*

9. Non se pluribus ingerat. Non se ingerat pluribus quàm opus sit officijs. Corbulo, cùm Parthicum bellum ei esset commissum, ad Neronem scripsit, *proprio Duce opus esse, qui Armeniam defenderet.* Tac. *l. 15.* cur ita? secundis rebus moderandam fortunam ratus cùm ipse ei posset se immiscere. sic Moyses; *Non possum sic sustinere hunc populum, quia grauis est mihi. Num. c. 10.*

Caueat contradictionis studio aliorum consilia excutere. caueat etiam ab ea existimatione: nam nec tunc cùm rectè, prudenterque consulet, ei credetur. inde *apud Tac. l. 14.* Caius Cassius, *simul quicquid hoc in nobis auctoritatu est, crebris contradictionibus destruendum non existimabam, vt maneret integrum, si quando Resp. consilijs eguisset.* 10. Caueat studium contradictionis.

Vt de tempore, ita dignitate prioribus rectè loquendum est. de Deo & Sanctis religiosè, de Principibus reuerenter, de Magistratibus obsequiosè. degeneris animi index maledicentia. quamuis enim magni ingenij sit, vt Princeps maledicta, senatores conuitia, & quilibet cordati probra contemnant; eoque magis, quo culpa vacant; manet tamen impudentia criminis, nec ideo est minor, nec magis toleranda, Dauid viuus contempsit maledicta Semei, & palatinos percutere volentes retraxit, moriturus tamen vindictam filio mandauit. Vespasianus decreuit illicitum esse maledicere senatori. Sueton. *in Vespas.* Concilium Carthag. IV. *c. cler. maled.* 46. graui pœna linguæ petulantiā coërcuit. quod & placuit Aristoteli *polit. l. 5. c. 11.* seruarunt plures Principes, & Magistratus. Borel. *de Magist. edict. l. 3. c. 3.* imminuit enim Majestatem Principum, Magistratuum dignitatem simul, & auctoritatem. eoq; magis, quò maledicus gradu altior. quare Claudius Cæsar dicere erat solitus, *non ita de pulice sicut de fera sumendam esse vindictam.* non ita ergò de eo qui potus ad arma posilijt scurrarum, plura etiam dicturus nisi vinum defecisset; ac de eo qui sciens prudens est conuitiatus, non ita de eo, qui iracundiæ calore & linguæ præcipitio lapsus est; quàm de eo qui nocturnâ vigiliâ crimen meditatus est, & in lucem proiecit. vt Nicolaus Francus vir non indoctus ob maledicos in Pium V. versus in laqueum actus est. 11. Maledicentiam.

Erga benè meritos Remp. & Principes oportet gratos esse. prouocat gratitudo virtutem; ingratitudo moratur. *Non est*, inquit Seneca *de benef. quod tardiores facit ad benè merendum turbâ ingratorum.* 12. Gratus sit.

Liberalitatem in Principibus & Respub. sine profusione maximè constat, & amicos hostesque in gratiam pellicere. tum porrò maximè liberales esse conuenit, cùm sua suorumque virtute hostilia loca subegerunt, quando non præda modò militibus, sed & partem victoriæ Ducibus & magna meritis erogare, & quasi partiri conuenit: vicos, castella, ciuitates, territoria, in feudum dare: quò & remunerationem sentiant, & postmodum arctiori clientelâ obstringantur; præsertim nobili genere orti. vt de Vespasiano Sueton. *in omne genus hominum liberalissimus, expleuit censum senatorium, Consularee inopes quingentis sestertijs annuis sustentauit, plures per totum orbem ciuitates terra-motu aut incendio afflictas restituit.* 13. Liberalis.

Titulis populum non irritet, præsertim nouis

14. Titulis populum non irritet. uis, inusitatis, atque odiosis. quo consilio Augustus cùm Ægyptus primùm sub Regibus esse desijt, nouitate fascium & securium eum populum perterrefacere noluit. Nec adulatorum ijs compellantium voces admittat. vt Scipio Africanus à militibus Hispanis Rex salutatus; sibi maximum nomen Imperatoris (hoc tum nomine erant exercituum Duces) esse respondit: Regum nomen alibi magnum, Romæ intolerandum esse. Si quid in hominis ingenio amplissimũ ducerẽt tacitè iudicarẽt, vocis vsurpatione abstinerent. Liu. *l.* 27. sic Augustus *cuncta discordijs ciuilibus fessa, nomine Principis sub imperiũ accepit, laudibus elatus quòd non regio vel dictatorio, sed Principis nomine Remp. ordinasset.* Tacit. *l.* 5. reliquissetq; *eadẽ Magistratuum vocabula*, & *l.* 3. idem de tribunitia potestate, *id summi*, inquit, *fastigij vocabulũ Augustus repetijt, ne Regis aut dictatoris nomen assumeret, ac tamen appellatione aliquã cætera imperia præemineret.* & Nero initio imperij dicebat, *teneret antiqua munia Senatus, Consulum tribunalibus Italia, & publicæ Prouinciæ assisterent illi, patrum aditum praeberent, se mandata exercitibus consulturũ pellucebatur, se negotiorum omnium Iudicem non fore, vt clausis vnam intra domum accusatoribus & reis paucorum potentia grassaretur; nihil in penatibus suis venale, aut ambitioni peruium, discretam domum & Remp.* Rem scilicet affectabant, inania transmittebant. secus quàm Alexander quem iuuenili adhuc, & gloriæ æstu nimio exercitum Curt. *l.* 4. *præcipuè mouisse*, ait, *quòd Darius sibi regis titulum, nec eundem Alexandri nomini asscripserat.* Hodiè res negliguntur, in titulis hæretur, litteræ, legationes, manu, & aspectu arcentur, si quid titulis desit, quamuis non debitum, sed affectatum dumtaxat. & minor est controuersia inter Principes, & Respub. de ciuitatibus & Prouincijs integris victis, bello restituendis, quàm de titulis amittendis vel omittendis, qui post amissam possessionem per aliquot sæcula geruntur. Non ergò Iudex nominum aliquorum fastu animos ciuium alienos à se reddat; credat Euripidi hac in re, quàm maximè: qui affabilitatem lucrum minimo impendio quæsitum nuncupauit.

15. Odia seponat. Monitum feruet Tacit. *l.* 1. *priuata odia publicis vtilitatibus remittat.* sic Fabius Max. rogagatus, vt memoriam simultatum quas exercebat cum Lucio Papirio patriæ remitteret; silentio obstinato Papirium Dictatorem designauit, & insignem dolorẽ ingenti compressit animo, Liuius *l.* 9. & Tiberius Gracchus cùm causa Scipionum coram eo ageretur, omnesq; asperrimam sententiam expectarent, Scipiones absoluit, professus inimicitias cum Scipionibus quæ fuissent manere, nec se gratiæ quærendæ quidquam fecisse. Liuius *l.* 4. Laudanda etiam vox Seruilij (idem *l.* 27.) *pluris se Remp. quàm collegarum gratiam æstimare*, & iterum Fabius *apud Liuium l.* 24. communi populi Romani ore laudatur, *quòd minorũ inuidiam suam, si qua ex re oriretur, quàm vtilitatem Reip. fecisset.* Iterũ Liuius *lib.* 36, *ne suas quidem simultates pro Magistratu exercere boni exempli esse.* & *lib.* 42. *iniuriam Consulis Romani & si iustam minimè tamen in Magistratu exercendam.* & callidus quamuis ille Princeps: *priuatas inimicitias non vt Principis vlcisci.* & illi similis Ludouic. XI. *non oportere Regem Franciæ vlcisci iniurias Ducis Aureliani.*

Odia ergò simultatesque priuatas publico incommodo non vindicabit, seponet. atque Remp. quasi eæ non essent capescet, sed neque inuidiam, odia, aut fabulas vulgi curabit, vt à Magistratu rectè gerendo auocetur, aut ad mala consilia impellatur. vt quidam aliquando nõ ignobiles Duces. *Neque enim*, inquit Liuius, *l.* 44. *omnes tam firmi & constantis animi contra aduersum rumorem esse possunt quàm Fabius fuit, qui suum imperium minui per vanitatem populi maluit, quàm secunda fama malè rem gerere. Non ponebat enim rumores ante salutem.* firmet animum exemplo Saul. *l.* 1. *Reg. c.* 10. audientis filios Belial murmurantes, *Num saluare nos poterit iste?* dissimulantisque se audire. L. Volumn. ob simultatem cum Appio Claudio expertus est, *quàm propè*, inquit Liuius *l.* 10. *ad vltimum discrimen nuper ventum foret.*

16. Maturo & solerte consilio. Maturâ deliberatione cùm res moram fert; cùm minùs solerti aliquo consilio vtatur. sic Cecinna fugientibus legionibus proiectus in limine portæ viam clausit, quia per corpus legati eundum erat. Tacit. *l.* 1. & non absimile Plutarchus de Pompeio refert. Antonius Primus raptum vexillum in hostes vertit. Tacit. *l.* 19. Cæsar signiferum fugientem inuertit; nõ illic hostes esse, sed contrariâ viâ in illos eundum monens. Agrippinæ suggestum imperatorium conscendere, & simul pro sidere parantis Senecæ monitu Nero matri occurrit, *ita specie pietatis obuiam itum dedecori.* Tacit. *l.* 13. è contrario vituperatus Vitellius quòd omnis humani diuinique iuris expers, pari libertorum amicorumque socordiâ velut inter temulentos agebat. Tacit. *l.* 58.

17. Non vtatur imperio vbi lege agi potest. Sapienter etiam Tiberius censuit non vtendum imperio, vbi legibus agi possit. militaris executio violenter, & ferè hostilis esse videtur, & præter cætera incommoda plerumque hæc inuoluit, vt vnus pro altero aut cum altero, cùm ad eum non spectet, luat. *Iubemus*, inquit Iustin. *in Auth. vt nulli Iud. liceat. Prouinciarum Iudices omnia secundùm leges vindicare; & peccantes tenere, & non alio pro alijs, aut ex quibus nati sunt vicis, qui crimina præsumpserunt aliam pro alia comprehendere, aut damnum eorum inferre vicis. sed neque pignorationes facere propter peccantem.* Quibus tamen etiam in ciuilibus negotijs locum hodiè faciunt nonnullorum locorum consuetudines. non rectè: obsistente non tantùm lege *Nouel. vt non fiant pignorationes pro alijs personis*, &c. sed & iustissimâ legis ratione, sacris litteris firmatâ: *filius non portabit iniquitatem patris.* Sed iterum Iustin. *in Auth. vt Iud. sine suff. §. eos autem.* iubet Iudicibus deuotis paternè se exhibere, deinde subiectos reseruare vndique sine violentia, nihil ab vllo eorum percipientes, sed æqui sint in iudicijs, æqui in publicis disciplinis. exequentes quo-

que delicta, innoxios quidem vndique cuſtodientes eos, qui puri ſunt, reis autem pœnam imponentes, ſecundùm legem, & ita præſidentes collatoribus, tamquam patres filijs; diligentes quidem eos, qui ſunt innocentes; qui verò rei monſtrantur caſtigantes, aut punientes, omnemque iuſtitiam in publicis & priuatis documentis eis ſeruantes.

18. Non militari executione.

Numquam omninò in negotijs priuatorum, vel tuitio militaris, vel executio tribuatur. *l. 1. C. de off. milit. Iud.* ſed per apparitores cuiuſque. qui tamen olim numeroſi erant, & pro diſtrictus magnitudine plures, paucioreſúe. *l. apparitione. C. de apparit. Procon. l. 12. l. in off. de apparit. Com. Orien. l. 12. l. per Illyricum C. de cohortal. l. 12.* & ſuo nomine milites. *Adhibendi autem ſunt*, inquit d. l. *per Illyricum ad huiuſmodi miniſteriorum obſequia non illi, qui vano militia nomine immania lucra ſectentur, ſed qui neceſſitatem officij ſolicitudinibus debitis exequantur.* Sed neque matrem-familiàs in publicum Iudex protrahi iubeat. *l. nemo. D. de off. diuerſ. Iud.*

19. Loci ſeruatorem non conſtituat.

Nulli quoque Iudici penitus conceditur neque ciuili neque militari, mittere per ciuitatem Prouinciæ, quibus præſidet, eos, qui vocantur loci ſeruatores. *d. Auth. vt Iudices ſine ſuffragio. & in Auth. vt nulli Iudicum liceat habere loci ſeruatorem, niſi certis ex cauſis diuina conceſſerit iuſsio.*

20. Leges ſumptuarias promoueat.

Leges omniũ rerũ ſumptuarias, reducere ſeu nouas condere pro genio populi vtile non minùs eſt, tam priuatim, quàm publicè, dum neq; exhauriuntur inutiliter domeſtica æraria neq; per paupertatem priuati ſtimulantur ad turbandam publicam tranquillitatem. & ſi qua publica incumbat neceſſitas, faciliùs feratur ab opulentis, quàm ijs, quibus domeſtici ſumptus nihil reliqui fecerunt ad publicas ſuppetias. conuiuiorum veſtiumque luxus abſumuht, quod Reip. debetur, aurata fræna, balthea, calcaria, thoraces intertextum veſtibus aurum, argentumque. Regius olim cultus viles hodiè mechanicoſque tamquam perſonatos circumfluit, & abſumitur cum dedecore quod in monetam & publicas pecunias ſatis eſſet, & materia nummis ſubtrahitur, & infamia fraudibus æra ſubrogantur: lapillis, gemmiſque vilia colla, & digiti cinguntur, quibus inuehendis diuitiæ Prouinciarum emittuntur. nec viuis ſatis eſt luxuriari. niſi etiam in funere, & exequijs inutilis pompa ſuperbiat; nec leges *De impenſis quas fieri oporteat in defunctorum funerationibus* morituri magis curant quàm viui. *Nouella de impenſis, &c. Cœnam*, inquit Tranquil. *in Auguſto cap. 74. ternis ferculis, aut cùm abundantiſsimè ſenis præbebat.* vt non nimio ſumptu, ita ſummâ comitate: cui nunc gregario capiti hæc ſufficiant, quæ Auguſto? cui nunc ad ſumptus funerum ſatis eſt ſumma, cuius exceſſum ſæculo vno vixdum lapſo Leo X. vetuit ipſis Cardinalibus? quot hodiè ſunt diuites epulones induti quotidie vetitâ purpurâ, & byſſo: quot & interim Lazari, quibus micæ panis negentur, dum vlcera lingunt canes. velit Deus ne vt rem politicam hæc malè habent, ita eorum exequiæ nihil trahant ex funere epulonis!

Collegia omnium artium fouenda ſunt. vt Alexander Imperator, *auctore Lampridio*, ſicut omnium artium, ita & vinariorum corpus & collegium inſtituit, qui negotiationem vini in vrbem vehendi exercerent, addito, ne quid peccaretur, officio Rationalis vinorum. qui & à Notitia imperij Rationalis appellatur. ſic & ſaccarij (ita baiulos appellabant) ſoli merces in portum vectas comportabant. ſed Comes portus curabat iuſto pretio vt id fieret. *l. 1. C. Theod. de ſaccar. port. Rom.* non diſpar reliquorum cura. 21. Collegiaq; artium.

Fraudem legi per argutias fieri Iudex ne patiatur, minimè ipſe faciat. Procul dubio committit in legem, qui verba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem, quàm turpiter Tiberius, cùm reperiſſet Veſtales Virgines ſupplicio affici non poſſe; ne lex violaretur, iuſſit, vt à carnifice laqueum iuxta comprimeretur, exin obliſis faucibus in Gemonias abijceretur. Tac. *lib.* 5. ſic cùm Senatuſconſultum prohiberet ne ſerui in dominos inquirerentur, iuſſit ſeruos Libonis emancipari; callidus *& noui iuris repertor*. Tac. *l.* 1. 22. Iuris argutias vitet.

Quin & interpretatio fœderum, pactionum, actionumque publicarum non ad apices & tricas legiſtarum, ſed viri boni & æqui ſermonem reijcienda eſt. Mauritius Saxo de Haſſi liberatione Carolo V. ex conſiliariorum argutia quædam ad verſutum ius, vt ille arguebat, flectenti, *At ego te*, inquit, *tamquam Imperatorem, non tamquam Iuriſconſultum & legiſtam volo pactiones & fœdera interpretari* quod Cicero *in epiſt. ad Q. fratrem* docet: *poſſunt in pactionibus faciendis non legem ſpectare cenſoriam, ſed potiùs commoditatem conficiendi negotij & liberationem moleſtiæ.* Vidimus & noſtrâ ætate comitia in longas moras tracta, magnis ſupercilijs peracta per ſubtilem paucorum verborum inſertionem, ac deinde interpretationem eluſa eſſe, atque ſpe ſuâ caruiſſe. Sanè Cæſar oportunitates ſæpè inſignes neglexit, *ne*, inquit, *dici poſſet eos à ſe per fidem in colloquio circumuentos*, ſanè candor & fides publica non leuem calumniam pariuntur, cùm ſpecie colloquij, pactionúmve id ſolùm agitur, vt verbis decipulæ imponantur, moræve nectantur, quibus aut oportunitates hoſtibus depereant, aut nobis quærantur. ſed turpiſsimè, cùm ritè initæ pactiones verſipelli interpretatione corrumpuntur, atque violantur. 23. Præſertim in publicis contractibus, &c.

Quamquam in manu Dei mors, & vita noſtra verſetur, & apud eum momenta ſingula, in ſtatera pendantur; tamen idem Deus naturæ curſum non interſecat, niſi ſpeciali nutu; adeoq; cauſis ſecundis vires non adimit, neq; morbis, neque remedijs. Quapropter vt ſingulis valetudinis conſeruandæ, & recuperandæ cura, & obligatio innexa eſt; ita & Iudicibus, & Magiſtratibus competit curare, quantum humana ſubſidia conferre poſſunt, vt morborũ cauſæ auferantur, remedia ſuppetant. cui rei impensè fauent leges noſtræ, & ciuitatum re- 24. Medicorum neceſſitas & ſtipendium.

ditus

ditus archiatris, & medicis, non exili parte, pro salario publico impendi permittunt. *l. 2. l. magistros. 7. l. Archiat. 9. C. de profess. & med.* etiam promissâ immunitate eos inuitare. *l. nec intra. cum seq. C. de profess.* minores quidem ciuitates medicos quinque, maiores septem, maximæ decem habebant. *l. si duas, 6. §. 1. & seq. D. de excus. tut. l. 1. D. de decret. ab ord. faciend.* & Principes olim magna salaria statuerunt: & ciuitatibus permittitur, vt ipsi eos eligant, quos morum probitate, & artis peritiâ spectatos cognouerint, quibus suam ipsi, & liberorum vitam committant. *d. l. 1.*

Quare Iudices & Magistratus curare diligēter conuenit, vt in Repub. periti sint medici, pro magnitudine vrbiū, & populorū numero sufficientes; & maximè tempore alicuius mor-
25. Ægrorum præsertim peste tactorum cura.
talitatis & contagij; quando personæ atque ædes infectæ vitantur, vt ij medici non desint qui eiusmodi morbos, causas, remedia noscant. nam si docemur quòd non alere sit necare; & victus nomine etiam medicinæ veniant; *l. cætera. 44. de V. S.* quidni intelligamus ægrotos nō curare, ijs adhibitis, qui curare sciant, necare esse? & cur demùm tanta vectigalia vrbibus ciues totâ vitâ pendunt, si, cùm semel in tali agone egent, despiciuntur? Itaque mortalitatis tempore Magistratus omnia quę faciunt ad remedia infectorum & progressum contagij sistendum, & in ea necessitate pauperum sublevandam inopiam, quàm maximè debet habere commendata. Magnâ laude ante paucos annos Senatus Hanno-montensis omne ærarium in eam causam effudit, & immenso ære alieno vrbem onerauit, melioribus annis paulò pòst soluendo. Quin & Senatus noster Antuerpiensis strenuè partibus suis functus est, pluribus nunc annis, quibus post finitas inducias, cum epidimia, peste, & varia id genus contagione conflictamur, editis etiam pluribus ordinationibus admodum vtilibus pro ratione frigidi huius climatis, quas etiàm aliæ vrbes amplexæ, & imitatæ sunt.

26. Semper qui præest de salute publica cogitet.
Semper quisquis præest Reip. animo reuoluat quod monet Cicero 8. *ad Atticum ep. 1. 1. vt Gubernatori victoria, sic moderatori Reip. beata ciuium vita proposita est, vt opibus firma, copijs locuples, gloria ampla, virtute honesta sit.* nam, vt idem ait, *vt tutela, sic procuratio Reipub. ad vtilitatem eorum qui commissi sunt, non ad eorum quibus commissa est, gerenda est.* quod communiter omnibus prodest, hoc est rei priuatæ & vtilitati Principis præferendum. *l. vn. §. hac autem. C. de caduc. tollend.* Imperialis beneuolentię proprium est omni tempore subiectorum commoda inuestigare. *l. 3. C. de nupt.* salutem Reip. tueri nulli magis conuenit, quàm Principi. *l. 4. D. de off. præf. vigil.* & subinde omnibus Reip. moderatoribus, vt beata illa fit. beatitatem quatuor finibus circumscribit Orator.

27. Vt opibus firma sit.
I. *Vt opibus firma sit*, publicè priuatimque, euertitur ergò luxus, prodigalitas, libido, otium, quæ opes absumunt. Alcibiades ciuitatem negotiosam, si negotium cum otio commutet, statim euersionem, aut vt minimùm statùs mutationem passuram censuit.

II. *Copijs locuples fit.* nam qui rem perdiderunt, prodegerúntve, in nouis rebus spem ponunt, vbi opes defecerunt, ad facinora animus incenditur. contemptui est paupertas, vt priuata, ita publica, nec domi reuerentiam, nec apud hostes metum reperit. 28. Copijs locuples.

III. *Gloriâ ampla sit.* inglorij degeneres animos gerunt. honos alit artes. amplitudo gloriæ ad omne genus virtutum propellit, ad res benè gerendas, ad Rempub. defendendam, augendamque. 29. Gloria ampla.

IV. *Virtute honesta sit.* hæc summa rerum. non enim felix Respubl. stantibus mœnibus, ruentibus moribus. Vespasianus adolescentem præfecturâ donatum, quòd vnguento fragraret, increpitum officio destituit. quot nunc hodiè ea censura deijceret! quàm pauci alliū, laborem, vigilias, sudorem bellicum obolent. 30. Virtute honesta.

Ad deteriora faciles sumus, nec pronum tantùm est iter ad vitia, sed etiam præceps. natura ipsa in deterius prona est, & quibusdam blandimentis lenioribus in vitia præcipitat. opponendi labores ruenti naturæ, eradicandis vitijs, danda opera serendis, alendis virtutibus. nec ignorare debet quisquis Magistratui im- 31. Quam exemplo moueat, & quibus in rebus?
positus est, totius ciuitatis mores ad exemplū eorum, qui præsunt conformari. Itaque non postulet vt alij modestè viuant, suam modò ipsis continentiam proponat. parum esse credat negotij continere eos, quibus præsit si se ipse contineat. Veram tamen continentiam animique moderationem seruet, ac ptæ se ferat, non fruatur laude per blanditias adulteratâ, sed stabilitâ per veritatem. Vera virtus, atque animi magnitudo nihil ad ostentationem, omnia ad conscientiam refert: tectéque facti non ex populi sermone mercedem, sed ex facto petit. animo magis quàm voce laudari cupit. Cupiditas tamen gloriæ nocet immoderatiùs appetita: ergò tantum dumtaxat gloriæ desideret, quantum satis est ad conciliandam in rebus gerendis auctoritatem. Summa & perfecta gloria, Iudice Tullio *l. 2. de off.* constat ex bis tribus, *si diligit multitudo, si fidem habet, si cum admiratione quadam honore nos dignos putat.* Multi hodiè, nec multitudinis amorem, nec fidem curant, fallere illam modò possint. & quamuis in admiratione aliqua sint, non ea est 32. In quibus vera gloria?
perpetua temporis filia veritas, fucos & vela tollit, admirationem etiam exinde, & verum honorem fraudnimque partus interimit. Vera autem virtus ipsa vetustate florescit, & apud posteros manet gloria illius sempiterna.

Sed neque gloriam ex vano aspectu auri fulgore atque argenti parat. turpe credit ei, qui animum habet, captare laudes ex corpore, astri- 33. Quibus moribus?
ctimoris amator, antiquo ipse cultu, victuque ad viuendum credit, velut ad natandum, eum meliorem, qui onere sit liberior. commodatis à Deo facultatibus vtendum, quasi precarijs possessionibus. debere opulentiam sine reprehensione, parsimoniam sine sordibus esse. delicijs, otio, languore, desidiâ animum infici. vincere debere ad exempla, ratione componi,

non

non conſuetudine abduci. remouere pompam, vſu rerum ornamenta metiri, fugere epularum libidinem, non moueri ſupra neceſſitatem eſculentis, & poculentis; fugere quidquid inducit obliuionem ſui, & rerum agendarum, quidquid obſcœnum dictu, viſu, auditúve. neque enim obſcœna petulantia menſis oberrare debet, ſed benigna inuitatio, & liberales ioci, & ſtudiorum gloria. nec loquaces conuiuæ, nec muti legendi, ſermones id temporis habendi, non ſuper rebus anxijs, ſed iucundi atque ineuitabiles, & cum quadam illecebra, & voluptate vtiles, ex quibus ingenium noſtrum venuſtius fiat, & amœnius.

34. Animi relaxationes an & quæ laudandæ? Eodemque modo relaxationes animi admittendæ. amant alterna Camœnæ. omnis vita noſtra in remiſſionem ac ſtudium eſt diuiſa. naſcitur ex aſſiduitate laborum, animorum hebetatio quædam & languor. laudabilis remiſſio, quæ nec gerendis rebus vllum impedimentum gignit. quæ ludos non admittit, ex quibus crimina oriuntur, dignitas diminuitur, opes amittuntur. laudabilis maximè remiſſio, quæ eruditorum virorum ſermonibus vtitur: quædam virtutis exercitatio eſt cum bonis viris conuerſari. non cum quibus iucundiſſimè tempus quis conterat, ſed quorum operâ adiutus Rempublicam gubernet. ſed & muſica animi curas pellit, & triſtitiam. venatio etiam & equeſtris exercitatio in viris principibus imprimis laudanda.

35. Maximè peregrinatio. Peregrinatio etiam ad animi relaxationem, & voluptatem inſtitui poteſt, & maximè à iunioribus nondum ad Remp. admotis. mirè illa ad prudentiam facit, eamque cum voluptate parturit. prudentiores illi ſemper habiti ſunt, qui multorum hominum conuerſationibus probarentur eruditi.

36. Intra Prouinciam in promotis ad Remp. & quare? ſeu quibus in rebus? In ijs porrò qui iam Magiſtratibus impoſiti ſunt, maximè conuenit prouinciam omnem oberrare. Principibus etiam adeunda ſæpiùs longinqua imperij, vt noſcant Rempublicam, quantum ſociorum ciuiumque in armis, quot claſſes, prouinciæ, tributa, vectigalia, neceſſitates, largitiones. multi ignorant vires ſuas, & dum ſe tam magnos, quàm audiunt, credunt, attrahunt ſuperuacua, & in diſcrimen rerum omnium peruentura bella. Traianus cognouit pea ſtipendia decem mores gentium, regionum ſitus, oportunitates locorum: & velociſſimi ſyderis more omnia inuiſere, omnia audire, & vndecumque inuocatum ſtatim veluti numen adeſſe, & aſſiſtere ſolebat. Solus ſæpè aſpectus Principum ac nutus magnos motus compeſcuit. *Rex*, inquit Sapiens *Prouerb. 20. ſedens in ſolio diſſipat omne malum intuitu ſuo.* nihil promptius ad intelligendas prouincialium querelas, atque expilatores publicos noſcendos, & conſtringendos, & in omnem Reipubl. cauſam, & caſum expeditè prouidendum. aliàs perquàm ſæpè ex diſtantibus terrarum ſpatijs conſilia poſt res aſferuntur.

Quoniam autem nullum animal moroſius eſt homine, vel maiori arte tractandum; nihil magis prouinciales turbat, & ad motus ciet quàm priuilegiorum olim conceſſorum contemptus. vnde Chokier *Polit. lib. 2. c. 2.* Regem Franciæ aliosque ſolemni inaugurationis iuramento ad eorum obſeruantiam adſtringi tradit. & Ioannem Angliæ Regem an. 1216. quòd illud detrectaret, adeò à ſuis deſertum fuiſſe, vt tres tantùm aliquando equites illum aſſectarentur. ſuper his querelas Rex moderatórve Reipub. prouincias obiens, tempeſtiuè intelliget ac maturè prouidebit. videbit quanta ſit vis temporum in Repub. quanta varietas rerum; locorum, geniorumque, quàm incerti exitus, quàm flexibiles hominum voluptates, quid inſidiarum, quid vanitatis in vita ſit. nulla horum melior magiſtra, quàm peregrinatio, & oculis ſubiecta pars vnaquæq; Reipub.

Intelliget etiam, quos Magiſtratus oſtendat viros: qui ſpei reſpondeant, qui ſpem fallant: qui in melius, qui in deterius mutati ſint; qui pares, qui impares officijs habeantur. nihil perſpiciet inter homines inæqualius, & lethalius, quàm ignauum, & fortem virum æqualia conſequi.

Parui refert à Principibus ius dici æqualiter, & diligenter, niſi etiam ab ijs fiat quibus illi eius muneris aliquam partem conceſſerint. Fertur Carolus VIII. certis diebus dequerelis prouincialium cognoſcere ſolere. tametſi autem ipſe non multa perficeret, tamen eò pertinebat inſtitutum hoc, vt præfecti in officio, metuque continerentur: quod ſatis vtcumq; erat ad iuſtitiæ adminiſtrationem.

Peregrinatio id etiam commodi habet, vt dum mores hodiernos videmus, præteritos ſciſcitemur, & in hiſtoriarum cognitionem traducamur. vbi prudens inuenit vnde ſapientior fiat; bellator, vnde animi virtute roboretur; Princeps, quomodo ſubditos ſub æqualitate componat, magno ſemper vſui eſt memoria rerum geſtarum. viam probè Remp. adminiſtrandi oſtendit, optima ad agendum inſtitutio, commemoratio rerum ab alijs geſtarum. Optimè ille inſtitutus eſt, qui peregrinando quod apud quamque gentem optimum eſt, edidicit: & exinde ad vſum, qui omnium magiſtrorum præcepta ſuperat, traducit. eo enim fine diſcendum eſt, vt ad Remp. doctrina transferatur. & quemadmodum Medici pharmacum ad vnum morbum fugandum efficax, ad finitimos transferunt; ita quæ quiſque vna in re didicit, ad proximè cognatam traducat. ita experti certiùs, citiuſque quod intendunt conſequuntur, quàm ij qui rationem abſque experientia tenent.

De inimicitijs etiam ita ſemper prudens ſtatuat, vt Reipub. condonandæ ſint, vitandæ earum origines diligenter. conciliatio ex fide ſeruanda; ſed cautè, vt ſuſpecta. Iniuriarum ſemper eſt memoria, quicquid offendit ægrè eximitur, aut obliteratur. *Non credas inimico tuo in æternum; ſicut enim æramentum æruginat nequitia illius. Eccl. 12. Nunquam fidelem habeas tibi,* inquit Senec. *quem ex inimico amicum habueris.* 37. Circa inimicitias prudenter agendum? & qui.

habueris. quamuis enim multi speciusè magis iniurias beneficijs vincere, quàm mutui odij pertinaciâ pensare se malle simulent; multi tamen sunt in animis hominum recessus, in quibus odium recondunt. *Quanta sunt*, inquit Cicer. *infidelitates in amicis! quàm ad tempus aptæ simulationes! quanta timiditates! hæc est celeberrima virtus, hæc animi suspiciendi moderatio, vincere iram, & inter simultates quoque vincere animũ.*

38. Circa iram. Igitur neq; irasci oportet eum qui Reipub. præest, quoties se materia, quoties se res offert. quod enim momentum est, quo non improbanda videat? omnia si conlectetur, nunquam irasci desinet, omnis illi per iracundiam, mœroremque vita transibit. Optimum est ad primum mali sensum mederi sibi, tum verbis quoque suis minimum libertatis dare, & inhibere impetum. quod quidem etsi non est perfectæ sapientiæ, tamen est non mediocris ingenij: imò non inferioris, quàm omninò non commoueri. vt fumus oculos mordicans non sinit vel id quod ante pedes est videre; sic ira exurgens obtenebrat rationem. est ira sui impotens, decoris oblita, necessitudinum immemor, in quod cœpit pertinax & intenta, rationi consilijsque præclusa, vanis agitata causis, ad conspectum æqui verique inhabilis, ruinis simillima, quæ super id, quod oppressere, franguntur. absit longissimè ab ira, & quæ illam consequitur vindictæ cupiditate, quisquis rectè præesse voluerit; neq; admittat, vt per eam à recto vnquam abducatur. Assuerus iratus quamuis, & nimio furore succensus, quòd eius iussa Vasthi contempserat, nihil mox in eam statuit, sed *interrogauit*, inquit Codex sacer, *Esther. 1. sapientes, qui ex more regio semper ei aderant, & illorum faciebat cuncta consilio, scientium leges, & iura maiorum; cui sententia Vasthi Regina subiaceret.*

39. Circa fidem. Ad extremum hortari rursum lubet, vt quisquis Rempubl. moderatur, fidem, dictorum conuentionumque constantiam seruet. Eam in Capitolio vicinam Ioui statuerunt Romani, vt tamquam Numen, ac certissimum humanæ salutis pignus coleretur. quibus persuasum erat, nisi in fide stet Resp. opibus non staturam. Seruanda est igitur fides; præsertim iurata, aut alioquin ritè ac publicè pacta ciuibus, Prouincialibus non tantùm, quin & hosti, etiam iniusto, & prædoni, subditisque rebellibus, sed etiam proditori. vt rectè in Onosandro scriptum. tametsi Ayala *de re mil. l. 1. c. 6. n. 6.* aliter sentiat. quia omne iuramentum est seruandum, quod non vergit in animæ periculum, aut tertij præiudicium. vnde & iniusto bello victus, non suo marte fidem non exoluit, sed alter iubetur promissa relaxare. *c. sicut. 29. x. de iureiur.* & inter *simplicem loquelam, & iuramentum Deus nullam vult esse differentiam: & sicut in iuramento nullam conuenit esse perfidiam, ita quoque in verbis nostris nullum debet esse mendacium. c. iuramenti. 22. q. 5.*

Vinculum tamen iniquitatis non est. adeoq; iniusto bello capta non obstante iuramentu de rebus ablatis non repetendis restituenda sunt. *d. c. sicut.* malè ergò promissa, & quæ sine scelere non adimplentur, præstanda non sunt.

Altera promissi non implendi excusatio est, si alter fidem ipse non præstat. *d. c. sicut. §. fin.* vtique in rebus connexis, secus in separatis. *cap. inter cætera de rescript. l. qua religios. de rei vendic.* Ayiala *de re milit. d. lib. 1. c. 6.*

Præter has causas quisquis publicæ rei admotus est, aliam non admittere semper statuat, *nec regnu postferre fidem.* tametsi corrupti iam, & deprauati sunt multi, quorum omne artificium in decipiendo consumitur. quin & omnimodè satagat, vt fidei seruans sit ipse non tantùm, sed & talis credatur: atque ipse credat quòd nulla res vehementiùs Rempublicam continet, quàm fides.

Et quoniam in adagium transijt non solere 40.
sub bono Principe bonas esse fiscales causas, Fiscalibus causis non fauendum, & officijs fisci benigni imponendi.
conuenit omnibus istis officijs, quæ ex alieno compendia sua sectantur, imponi homines non aquilineos, vultureosque sed miti ingenio, qui rem duram non ipsi exasperent, in dubio contra fiscum facilè sentiant, & aduersus eos etiam quos reos credunt, non excandescant; sed benignitate actionem, modumque temperent: qui in fiscalibus compendijs non legum verba, in quæ quis imprudens fortè impegit, sectentur, sed voluntatem, animamque legis, rationem, & hanc semper ad sensum humaniorem benignioremque traducant, præsertim vbi de tributis, vectigalibus, & fiscalibus lucris agitur, & ob illa non ritè agnita mercium commissarum pœnis. quæ dum duriùs solent esse exactæ, magno Principum Rerumquepub. damno ad liberiores stationes mercimonia migrant, vectigalium damna, atque imminutiones immensas imposterum, & tandem publicam priuatamq; post longa fastidia egestatẽ parturiũt.

Lubet hæc Miscellanea monita concludere per dimissionem nondum saturi lectoris ad Socraticas Iustiniani Authenticas de Præside Pisidiæ, Prætore Licaoniæ, Thraciæ, Hellesponti, Paphlagoniæ, &c. quas vbi iterum, iterumque legerit, videat an non leget;

Iam satis est, abe, libelle.

LIBER

LIBER IV.

CAPVT PRIMVM.

De Iure Maieſtatis.

NE cui mirum videatur non tantùm nos politiæ administrationique Reipub. libro tertio, ſed etiam negotijs autocratiæ atque Imperij hoc libro quarto nos immiſcere, memoriâ repetitum volumus, quod initio diximus, dum Iudicem exhibemus, non tantùm pedaneum, ſed & maiores etiam atque ſupremos intelligere, pro more loquendi, quo Iuſtinianus *in Authent. de Iudicibus*, atque *in Codice lib. 1. C. tit. 29. vſque ad finem. & l. 1. D. l. 12. C. vſus eſt*, & alibi paſſim iuris noſtri auctores vſurparunt. quo modo *veteres*, inquit Aſcon. *omnem Magiſtratum, cui pateret exercitus, pratorem appellarunt, quòd reliquis praires, vnde & pratorium tabernaculum eius dicitur, & porta pratoria, quà exire ſolet, & hodiè quoque Præfectus pratorio, item milites pratoriani, & cohors pratoria.* & tamen ſcimus non minùs edictum Prætorem proponere ſolere, ex quo ius diceret, ex eoque natum exinde edictum perpetuum, & partem magnam iuris noſtri atque iudiciorum prætoriam eſſe, vocarique; vt mirum non ſit ſub vno nomine iuris atque militiæ auctoritatem conſiſtere. Eo itaq; modo Iudicum vocabulum non iudiciorum tantùm, ſed & adminiſtrationis ciuilis, atque militaris poteſtatis energiam habet. Id quod vel ſonat titulus 44. *lib. 1. Cod. de officio ciuilium Iudicum*: 45. *de efficio militarium Iudicum*. 47. *de eff. diuerſorum Iudicum*: 48. *vt omnes Iudices tam ciuiles, quàm militares poſt adminiſtrationem depoſitam quinquaginta dies in ciuitatibus vel certis locis permaneant*. 50. *de aſſeſſoribus & domeſticis & cancellarijs Iudicum*. Hos ergò etiã Iudices compectimur, qui tales minoſtros habent: qui militaria etiam ac ſummæ rei negotia gerunt. Sic Præfecti Prætorio, Orientis, Illyrici, Aphricæ: Magiſtri militum, Quæſtores, Magiſtri officiorum, Proconſules, Legati, Prætores, Rectores Prouinciæ, Præfecti vigilum, Præſides, eorumdenique officia tam accuratè à Iuſtiniano in Codice pertractantur: omneſque nomine Iudicum veniunt *in d. tit. & Auth. de iudicib.* Vnde & conſectarium eſt, vt ſumma hæc Imperij negotia à ſcientia, prudentia, atque officio Iudicis exiſtimentur non eſſe aliena, quo modo Papinianus, quem aſylum iuris atq; theſaurũ legum Spartian. in Seuero nominat, Præfectus Prætorio apud eumdem Seuerum *l. lecta. 40. D. Si cert. pet.* fuit, alijque Iuriſconſulti ſummos honores geſſerunt, & conſilijs laudatiſſimorum Principum adhibiti ſunt. Lamprid. *in vita Alexand. & Maxim.* & Vlpian. Magiſter ſcriniorum, quòd Alexander plurimùm eius conſilijs vteretur, & diſſolutos militum mores ad veterem diſciplinam reuocabat, apud eos odioſus ab impetu & furore militari obiectu corporis Imperatorij protectus eſt, aſſeruque Lampridius illum in ſummum euaſiſſe Imperatorem, quòd Vlpiani conſilijs præcipuè Remp. adminiſtraret. Adeoque quamuis hodiè eadem Iudicum nomina non habemus, tamen quia ſummæ rei conſilijs adhibentur etiamnùm ſeu Iudices, ſeu Conciliarij, qui ideò Secreti Concilij ac Status nominantur, ac olim Comites conſiſtoriani dicebantur *de Comit. conſiſtor. C. lib. 12.* à conſiſtorio in quo Princeps audire legatos & de cauſis Imperij ac alijs grauioribus cognoſcere ſolebat, Ammia. Marc. *l. 15.* & Comitum nomen Conſtantinus præcipuis officijs adiecerat; Euſeb. *l. 4. de vit. Conſtant.* Cuiac. *de Comit. & trib ſchol. C. l. 12.* non poteſt videri eius rei materia propoſito noſtro importuna. Eam itaque exordiri lubet à iure, notiſque Maieſtatis.

Iura ergò Majeſtatis, ſacra Regni, ſumma rerum, arbitrium, principatus, ſeu quocumque nomine lubuit appellare, pro ratione temporum, forma Reip. aut libidine dominantium, admodum apud Romanos, aliaſque gentes diuerſa fuerunt. Hodie ferè, qui de iure aut politia ſcribunt, ad hæc capita reducunt; *Legem condere, atque alijs dare, non accipere, lege ſolutum eſſe, Magiſtratum creare, legates mittere, & recipere, bellum inferre, & pacem pangere, monetam cudere, ius vitæ & necis, rerum ſacrarum, nundinarum, vectigalium, extremam prouocationem*, aliaque quæ feudiſtæ regalia vocant. *ad titulum feud. quæ ſunt regalia*. quorum tamen quædam minoris notæ ſunt, & cum inferioribus dynaſtis communicantur, ſic tamen vt beneficio Principis hæc accepta ferant: vt vtilitatem quidem ſentiant, ius autem directum diademati Principum remaneat inſcriptum. Canoniſtæ ſupremam hanc poteſtatem vocant *plenitudinem poteſtatis*. Pragmatici ſoueranitatem indigetant. & diſertè excipi hodiè ſolet in omnibus litteris conceſſionem magnorum dominiorum, & feudorum. quamquam lucis cauſâ id fiat. cùm non cenſeatur Princeps id velle, quod non poteſt. non poteſt autem ſupremi

I. Supremitatis iura ſeu notæ.

2. Nulla conceſſione ſupremitas communicatur aut alienatur.

premi dominij auctoritatem lædere, nam personalis maiestas, quæ in Principe est, exercitium est illius realis, quæ in Republ. vt instar dotis & vsusfructus illas habeat: non de potestate detrahere, non de substantia, & dominio alienare possit. Vnde solent Reges lucis causâ iurare iura Regni illibata se seruaturos. *c. intellecto. 33. x. de iureiur.* Nostratibus autem diplomatibus, cum supremitate excipi solet campanæ pulsus. sed iterum lucis causâ. maiores nostri, si hostis ingrueret, campanas pulsabant proximi, & sequebantur vicini actutum ad vltimos regionum vsque fines: ita vt intra paucas horas integræ ditiones in armis essent: imprimis qui feuda possiderent, qui deinde Principi peculiari sacramento tenerentur, vt ciuitatum collegia, ac subditi demum omnes qui arma ferre possent. Hic campanæ pulsus ad maiestatem pertinet, vtpotè ad sumenda arma, quæ iniussu Principis sumi non possunt. iussus quidem quamuis præsumatur generatim pro defensione ad ritum priscum, est edicto tamen Car. V. concessus. 18. *Sept.* 1542. 25. *Oct.* 1544. 15.. 1556. *lib. edict. fol.* 23. *& seq.* quamquam & hic pulsus frequenter hodiè aures rusticorum vexet, ad compescendam insolentiam militū. sed iterum ex Principis venia, id securitati paganorum tribuentis; ciuili etiam & naturali iure suffragante.

3. Enimuerò indicia supremæ potestatis per Bodin. aliosque relata non per se singula eam infallibiliter inferunt, sed effectus sunt ab illa dependentes. sed hæc citra erroris periculum est regula; Quicumque in sua ditione supremū habet rerum arbitrium, à superiori nullo dependens, eum maiestatem habere, supremum, soueranum esse Principem: *l. 7. §. liber. D. de Captiu.* qui non habet, non esse. rectè Loyseau *de Seigneuries, l. 1. c. 2. n. 10. & seq.* non ergo illi penes quos non suprema potestas est, sed tantùm principatus. non illi, in quos non minus habet iuris multitudo, quàm ipsi in multitudinem. *Qui Rex est, Regem Maxime non habeat.* Sic oblatum à Demetrio Iudæis pactum inter cætera summi imperij, vt non obediant alij potestati, nisi summi sacerdotis. *1. Machab. c. 10.*

Supremus unanimò qui alium non agnoscit.

§. I.

De Principe legibus soluto.

1. Legibus soluti fuerunt Principes. *Senatus*, inquit Dion. *l. 63. Cæsarem, à quo magno honore afficiebatur, Imperatorem decreto liberauit omnibus legum vinculis, vt ea quæ vellet faceret, & ijs quæ nollet abstineret.* Augustam legibus solutam non inueneris. *l. 31. D. de leg.* & si non pauci crediderint; quia Principes illi priuilegia tribuunt, quæ ipsi habent. *d. l. 31.* ad filios pertinet illud Tac. 2. *Annal. lætabatur*, inquit, Tiberius *cum inter filios eius, & leges Senatus disceptaret. victa est sine dubio lex.*

Princeps legibus est solutus.

§. II.

De legum vinculo.

1. Quamuis, vt diximus, Princeps legibus solutus sit, tamen aurea est Imp. sententia, *Reuerà maius est Imperio submittere legibus Principatum.* hoc est, viuere secundùm leges. quamuis nemo ad pœnam trahere possit. adeò quidem vt quamuis Principes supremi, non leges tantùm positiuas, sed etiam à naturâ scriptas transiliant, non habeant criminis vltorem. nec minùs rectè ille; *Cæsari cùm omnia liceant, propter hoc minus licet.* sic & sancto sensu Princeps legibus solutum se dicit: nam bonis posita lex non est: legibus tamen viuit; quia perfecti non propter legem, sed ob rem ipsam, quod legis est, faciunt. Vnde & illa Antiochi ad adulatorem, omnia Regibus iusta, æqua, licita, iactitantem responsio; *non Regibus sed Tyrannis.*

Non tamen ideò minus eas reuereatur.

§. III.

De legum-latione.

1. Leges ferre, alijs dare, non accipere, tessera est summi Imperij. Curt. *l. 8. quos equidem victores esse confiteor, si ab illis leges, quas victimus accipimus.* Huc spectat Extrauag. Constit. 78. Leonis, *Ne amplius Senatusconsulta fiant.* abrogata *l. 9. D. de leg. & Senatusconsultis.* & ad Principem id iuris retrahit.

§. IV.

De iure sacrorum.

1. Iura Sacrorum & Religionis à iuris & politicæ peritis ad summum Imperium referuntur. Iudæi diu eosdem Reges & Sacerdotes habuerunt. Melchisedech Rex Salem fuit, & Dei sacerdos. Anius apud Virgilium

Rex idem hominum Phœbiq; Sacerdos.

Nunc Deum munere, inquit Tacit. 3. *Annal. Summum Pontificem, Summum hominum esse Imperatorem.* sic & apud multas gentes. quarum Reges, seu qui clauum Reip. tenebant, de religione leges tulerunt. ita Numa, ita decemuiri in legibus XII. Tabul.

De sacris statuere.

Deorum fabulas ne credunto.
Deos peregrinos, præter Faunum, ne colunto.
Separatim nemo habebit Deos.
Neque nouos, sed nec aduenas, nisi publicè
Adscitos, priuatim colunto.
Nocturna in temple vigiliæ ne habente.
Nocturna mulierum Sacrificia ne sunto.
Præter illa quæ pro populo ritè fiant, &c.
Ne quem initianto (nisi vt assolet Cereri)
Græco sacro, &c.

Ita & apud Liuium *l. 15.* decretum, ne qua Bacchanalia Romæ, néue in Italia essent. *apud Tac. 2. Ann.* factū senatusconsultū de sacris Iudaicis, Ægyptijsq; pellendis. & sub Claudio, *Viderent Pontifices quæ retinenda, firmandaq; Aruspicum essent.* sed hæc initio Imperij atque in speciem. alioquin ad se deinde Iura Sacrorum in solidum Impp. transtulerunt. Ita & Constantinus mox à baptismo Christianis templa, & Christi cultum permisit. quod Tiberius proposuerat; sed Senatusconsulto repulsus

fuit. & Alexander Seuerus, & Adrianus cogitarat.

§. V.

De Magiſtratuum creatione.

Magiſtratuum creatio ad ſummi Imperij iura etiam pertinet. Cùm Romæ Maieſtas penes populum eſſet, in comitijs creatio peragebatur: tandem è Campo ad Patres tranſlata eſt; mutata Rep. ad Principem. *Ad curã*, inquit Modeſt. *in l. vn.D. ad l. Iul.ambit. Principis Magiſtratuum creatio pertinet, non ad fauorem populi*. & Zonar. *Creatio*, inquit, *Magiſtratuum maxima pars eſt muneris imperatorij*. ideoque Mæcenas apud Dion. multo antè Auguſtum monuit, vt ſolus ſine plebe, populo, ac ſenatu Magiſtratus crearet. Tiberius Conſulum renunciationem vſurpauit, alij etiam commendare ſolebant alijs, quibus in ſpeciem ius creationis videbantur relinquere:alijs viſum eſt,minora aut ſecuriora ſenatui vel ſummis Magiſtratibus permittere, vt *l. 1. cap. 42. latiùs diximus*. Et Leonis Extrauag. Conſtit. 47. habetur: *Abrogatio legis quæ Senatui Prætores, Decurionibus verò Præfectos conſtituere concedebat*. ſic ea auctoritas ad Principem delata.

§. VI.

De extrema prouocatione.

1\. Voniam appellatio eſt ab Inferiore Iudice ad ſuperiorem facta prouocatio, neceſſariò ſequitur eum, cui arbitrium de rerum ſumma darum eſt, prouocationem pati non poſſe. niſi quam ille à Principe malè informato ad rectiùs informandum proponebat. qualis ferè eſt prouocatio, de qua reſcripſit Pius *l. 1. D. de appellat.* vt ſi Princeps nõ ex vero fuerit conſultus, & ſecundùm ea quæ propoſita fuerit,reſcripſerit; prouocare liceat: ſed ad Principem. *Nihil enim*, inquit Pius, *à nobis videbitur iudicatum priuſquam contra ſcriptum fuerit quemadmodum aliter res ſe habeat quàm nobis inſinuatum ſit*.

2\. *Maieſtatem lædit, qui aliò appellat.* Qui Principe Supremo ſuperiorem alium facit,quò appeller,Maieſtatem lædit. ad Principem enim omne Imperium atque poteſtas pertinet lege Regia, *l. 1. D. de conſt.* vt olim poſt pulſos Reges ad populum lege Valeria. cui cùm à Conſulibus aliquando non ſatis deſerretur,eamdem legẽ ſæpiùs publicare oportuit: eiuſq; tandẽ obſeruationem lege Duilia mortis pœnâ ſanciri.quam legem Liuius fundamentũ libertatis vocat.adeoque (poſtquam iam *Principis omnia ſunt imperio etſi non dominio*, vt loquitur Seneca) meritò vocaueris fundamentum Maieſtatis.

3\. *Gallis vltimum reſortum Supremitas dicitur.* Vnde non inconcinnè Galli extremam prouocationem ſeu vltimum reſortum nomine Supremitatis intelligunt, *le dernier reſort de iuſtice,en commun langage eſt appellé ſouueraineté*, vt in conceſſionibus feudorum maiorum;quando Principes ſibi reſeruant fidem,hominium, reſſortum,& ſoueranitatem:prioribus verbis priuatum, atque directum feudorum dominium; poſterioribus publica poteſtas ſignificatur. Vnde qui ad ſupremum Imperium viam ſibi ſternebant, ſuperioribus ſæculis in Gallia, ac alibi leges condebant, Magiſtratus creabant, bella gerebant marte ſuo, pacem pangebant, monetam ſuâ imagine ſignatam cudebant, pecuniam populo imperabant, coronam, quam hodie inſignibus tantùm pictura adſcribit, capiti imponebãt:ad morẽ Caligulæ, qui *parum abfuit quin diadema ſumeret, & ſpeciem Principatus in Regnum conuerteret*. Inter hæc inquam indicia ſupremitatis ſemper extremam prouocationem penes ſe ſiſtebant, donec tandem regijs rebus firmatis Parlamenta illorum appellationes à ſubditis iſtiuſmodi regulorum receperunt,leges infirmarunt, magiſtratus, niſi ab eis probarentur,deiecerunt, arma mouentes in reorum maieſtatis numerum receperunt, nummos ab illis cuſos aureos, atque argenteos reprobarunt, collectas vetuerunt, priuilegiarijs caſibus exceptis,ac tandem in iuſtum ordinem redegerunt.Latiùs Paſquier *Rocherches l. 2. c. 2.* Loyſeau *de ſeigneuries l. 1. c. 5. n. 60.* 4. *Qui imperium affectant, has notas ad ſe trahunt.*

Germaniæ Principibus Electoribus, aliiſq; non paucis notæ ferè Regum competunt, ſi Iuriſdictionem Cameræ Imperialis excipias, & Imperij conſtitutiones *de paco ſeruanda*,&c. 5.

Ex his fluit & ea ratio,ne liceat inferioribus Principibus multiplicare Iuriſdictionum gradus,ne cùm tertiò prouocare non liceat, vltima ad illos interponatur, quamquam hoc ipſum, quod de tertia prouocatione ius ſtatuit, non paſſim ſeruetur, vbi iam pridem gradus multiplicati ſunt. quia vno abſurdo dato cætera ſequuntur. 6. *Iuriſdictionum gradus tertiam appellationem vltimam non faciunt.*

§. VII.

De pacis ac belli arbitrio.

Arbitrium pacis & belli nota eſt ſupremæ poteſtatis. bella decernere,& pacem pangere. nam contrariorum eadem eſt doctrina,& maieſtas eſt arma capere iniuſſu Principis, *l. 3. ad leg. Iul. Maieſt.* vnde procul abſunt à iure Romano deprædationes quæ vaſſallis aliquando Iure feudorum in dominos permittuntur, *lib. 2. feud. tit. 22.* nec olim niſi comitijs populi centuriatis bellum decernebatur. & ſponſione, quæ iniuſſu populi Romani facta erat,non tenebatur populus. vt cenſet Poſthumius *apud Liu.* qui & hæc addit, *quid ſi ſpopondiſſemus vrbem hanc relicturum populum Romanum?ſi incenſurum? ſi Magiſtratus, ſi Senatus, ſi leges non habiturum?* & plerumque in ſponſionibus ducum adiungebatur, *ita id ratum fore,ſi populus cenſuiſſet*. Quare cùm populus Romanus per pacta Conſulum iniuſſu ſuo inira obligari non poteurat, ea contra dignitatem ſalutemq; publicam contracta pro irritis habuit.ne tamẽ vel in ſpeciem fidem lædere videretur, Conſules per feciales Samnitibus tradidit loro vinctos, vt iuſta fieret deditio,& erroris publici pœnas luerent illi,qui commiſiſſent. 1. *Nihil de bello, aut pace ſtatui niſi ab eo qui ſupremus.*

Sic

2. Huc & castra & arces.

Sic ad belli iura spectant arma, armorum fabricæ, armamentaria, arces, muri, fortalitia, castella, facultas concessa extruendi, & ne vicinis extruere liceat. Vnde sine publica auctoritate circa muros publicos nihil licet. *l. 9. §. 4. D. de rer. diuis.* & apud Tacitum Iudæi ius muniendi magnâ pecuniæ vi redemerunt.

3. Aliaque spectant.

Spectant & huc pignorationes, represaliæ, litteræ marcæ, publici hostis declaratio, securitas, guardia, saluus conductus, legati missio, receptio, comitia generalia, &c.

§. VIII.

De legatis.

1. Mittere & recipere legatos supremi est.

LEgatos mittere & recipere etiam ad maiestatem pertinet. propriè enim à Principe Supremo legatio mittitur. vt ferè hodiè censent. Marselaer *de legato c. 2.* Vnde Curt. *l. 10. & pristina quadam regia species manebat. nam & legati gentium Regem adibant, & copiarum duces aderant, & vestibulum satellites armatiq́ complebant.* eò potissimùm quòd summæ legatorum mittendorum causæ solent esse

2. Quomodo aliorum?

belli, pacis, aliarumque summarum rerum negotia. Quare subditi ius legationis non habent, nisi largo modo loquendi, pro Oratoribus, Deputatis, Commissarijs. quamuis *tit. D. & C. l. 10. de legation.* eos nomine legatorum comprehendat. Sic ciuitatibus ex edicto Vespasiani legatos, sed ternos, non plures mittere licet. *l. 4. in fin. D. de legation.* sed tamen nec sine consensu Præsidis. *l. si quis. 16. C. de decur.* quod & in Prouincijs obtinet, vt sine assensu Præfecti-prætorio legatum mittere non possit. *l. pen. C. de decur.* Panicir. *ad Notit. Imp. tit. de Magist. munic. c. 26. legat.* quin & ciuitatis statu turbato legati partis alterius prærogatiuam obtinent, ne violari possint. Cic. *lib. 3. de fin.* alioquin è medio tollatur ratio compescendæ seditionis forsan ortæ. extra hunc casum, vix priuilegium eiusmodi competit. Vnde apud Liu. *l. 6. Colonis Circeiensibus denuntiatum, Senatus verbis, facesserent properè ex vrbe, abs ore atque oculis populi Romani, ne nihil eos ius legationis externo, non ciui comparatum tegeret.*

§. IX.

De iure vitæ ac necis.

1. IVs vitæ ac necis autocratiæ insignis etiam nota. Curt. *l. 4. Cùm in regali solio residebis, vitæ necisq́ omnium ciuium dominus.* sic olim Romæ morte mulctabat solus Populus, leg. XII. Tab. Eius insigne pugio olim; & gladius. & olim & hodiè in inaugurationibus velut insigne imperij gladius præfertur. Tac. *l. 3. histor.* ait Vitelliū solutum à latere pugione Cecilio Simplici Consuli in concione reddidisse, tanquam ius vitæ ac necis. Carolo Magno ante tribunal spatha nuda perpetim præferebatur. Commodus, cùm Imperator salutaretur, Iulij gladium delubro Martis detractum tenens, circumlatus est per celeberrimos vicos.

§. X.

De pecunia imperanda.

PEcuniam imperare, vectigalia capere, telonia, solius est Principis. *l. 10. de public.* vectigalia sine Imperatorum præcepto neque Præsidi, neque Curatori, neque Curiæ constituere, nec præcedentia reformare, & his vel addere, vel minuere licet. non admittit tamen Loyseau pro nota imperij, contra Bodinum, quod hæc potiùs facti, quàm iuris æstimet. sed rectiùs Bodin. supponenda enim est potestas in Principe, etsi abuti in imperandis tributis, sicut & cæteris, quæ ab eius arbitrio fluunt, contingat: quia & rectè vti potest. 1. Pecuniam imperare.

§. XI.

De Moneta.

CVdere monetam & imagine suâ signare, solius Principis est. sic Vopiscus in Firmo, *Cùm ille diceret Firmum latrunculum fuisse, non Principem, contra ego illum & purpura vsum & percussa moneta Augustum esse vocitatum: quinque etiam nummos Seuerus Archontius protulit.* Commodus Perennum familiarem suum pœnâ capitis affecit, quòd nummos publicos suâ imagine signasset. ita iubetur leg. XII. Tab. *Triumuiri monetales aurum, argentum, æs publicè signanto.* & de Vngarorum politia Otto Frising: *Nullus*, inquit, *in tam spatioso ambitu, Rege excepto, monetam vel telonium habere audet.* prout & vetitum est *l. 2. C. de fal. mon.* vbi etiam Maiestatis crimine obligatur, qui circa monetam peccat, qualitatem, mixturam monetæ, ideoque ad Principem spectare constat. *l. vnic. C. de arg. pret. lib. 10.* quia nummus publica mensura est, & æstimatio. *l. 1. in prin. D. de cont. emt.* mensuram falsam fieri si corrumpatur moneta, ideoque labentis Imperij præsagium corruptionem monetæ innuit ille; 1. Monetam cudere, signare. 2. In Maiestatem peccat qui in monetam.

Discitur ex nummis quàm se malè tempora mutēt.

Et magnâ apud veteres religione moneta tractata est. vt ne rescripto quidem competere alicui posset. *l. vlt. Cod. de fals. mon.* sed nimium hodiè priuilegijs & præscriptionibus inferiores Principes ius monetæ cudendæ, præsertim in Imperio vsurparunt. quod & patrum memoriâ in Gallia accidit. sed Ludou. Huius Rex plurium Principum priuilegia ære redemit; & Francis. I. edicto generali vsurpationes sustulit, & residua priuilegia. Lud. autem XI. inter reliquos prætextus belli Duci Britanniæ indicti moneta aurea à Duce cusa iuxta præcipuos refertur. nec mysterio vacat interrogatio Christi, exhibito census numismate, *cuius esset imago & superscriptio?* & ad responsum Cæsaris esse, *date ergo Cæsari, quæ Cæsaris sunt.* 3. Hodie nimis communicatur inferioribus ius monetæ.

§. XII.

De reliquis iuribus Maiestatis.

1. Sunt alia iura Regia minoris notæ.

SVnt & alia quæ ad iura Maiestatis referuntur, ab eaque distribuuntur, sed vel ex his, quas diximus, notis vt fontibus fluunt, vel non ita emicantem habent splendorem, aut etiam inferioribus aliquatenus communicantur, vel lege aliquâ magis, aut communi vsu Summo Principi reseruantur. vt in integrum restitutiones, quæ lege Romanâ Prætori competunt; canonicâ Iudici ordinario; vsu plerorumque regnorum à supremo Principe postulantur.

2. Mandata Principum.

Primum ergò locum habent Mandata Principum, quæ ad legum condendarum auctoritatem referuntur. *Quod Principi placet legis habet vigorem.* Hinc litteris Principum ad calcem inseri solet mandati clausula, *quia nobis ita placet*; auctoritatis plena: *sic volo, sic iubeo, sic pro ratione voluntas*: non quidem ipsi Regi, qui nihil debet velle, quod ex iustitia non potest; sed subdito, qui in rationem voluntatis Regiæ non debet inquirere, sed obedire: nisi legi diuinæ liquidò repugnet: *Seruus* siquidem *berilis Imperij non censor, sed minister est.* atque *abditos Principis sensus, & si quid occultius parat, inquirere illicitum, anceps, nec ideo assequare.* & ex *l.* 157. *D. de reg. iur.* ad ea quæ non habent atrocitatem facinoris, ignoscitur seruis, si dominis obtemperauerint; quorum iussa capessere fas est.

3. Dominatus maris vicini.

Vt continentem possident, ita quod eam ambit mare sui iuris Reges faciunt, ad exemplum legis 9. *D. ad l. Rhod. de iac.* vbi Imperatorem mundi dominum, & legem maris videmus, quatenus scilicet lambit orbem Romanum. sic Leo *Nouell.* 56. diuidit Bosphorum. Plura imperij in mare exerciti antiqua & noua colligit Le Bret *lib. 2. cap. 11. de la souueraineté.* nullum solemnius, quàm annuum Veneti Ducis mare Adriaticum subarrantis.

Quidquid conspicuum, pulchrúmve est æquore toto,
Res fisci est, vbicumque natat.

Benè acquiritur, inquit Cassiodorus, *quod à nullis adhuc dominis abrogatur.* Eo axiomate pleraque quæ nullius, quæ communia, quæ publica, sui iuris Principes fecêre. veteribus

——— *Vsus communis aquarum est,*
Nec solem proprium natura, nec aëra fecit.

4. Molæ Piscatio.

Nobis posteriorum sæculorum vsus proprium mare, proprium aëra fecit. Mirantium Christi miraculū tempestates sedantis exclamatio describitur, *Quis est hic? quia venti & mare obediunt illi.* Reges mare & ventos sub imperium redigunt, nauigare, mercari, piscari permittunt, prohibent, portoria, telonea imponunt; Insulas in mari natas, terras pridem inundatas suas faciunt; ventorum vsum molis agitandis concedunt, vetant. quanquam Grotius Mare liberum scripserit esse in Indias vsque, non Iberum. quidque iuris semper fit vsurpatum in mari Batauis vicino in Isagoge *l. 2. cap. 1.*

5. Flumina, portus, riparica, vectigalia, telonea.

Flumina etiam nauigalia, & ex quibus fluunt nauigabilia, portus, riparica, vectigalia, telonea, pridem à Frederico Imp. inter regalia relata sunt. vnde & libera illa, tuta, & nauigabilia præstare Princeps debet. *tit. de littor. custod. lib. 12. C.* vti Tiberius *statuit stationes militum, grassaturis tollendis.* piscationem pro more regionis sibi habet, Vasallis concedit, aut passim permittit: semper tamen piscandi leges præscribit.

6. Viæ regiæ.

Viæ etiam publicæ eodem referuntur à Frederico, & pridem *arg. leg. 2. §. viarum. D. ne quid in loco publico.* vnde vulgò viæ dicuntur regiæ. in eaque natas arbores vsus regias facit.

7. Siluæ nobiles.

Siluæ magnæ & nobiles etiam publicæ sunt, & regales; omnesque quæ non priuatim occupantibus olim cesserunt. multis tamen locis accolis lignandi ius concessum, aut vsu captum est.

8. Venationes.

Venationes etiam regiæ sunt. præsertim vt illis exercendis idoneæ leges præscribantur. ita *l. vnic. C. de venat. ferar.* permittit leonum venationem. vnde inferunt aliqui reliquarum ferarum prohibere; quamuis titulus generalis sit de feris. & *l. 1. §. bestias D. de post.* de omni fera, quæ regioni nocet, accipi suadeat. *& tit. si quadrup. pauperiem fecisse dicatur.* Constitut. Frederic. *de pace tenend. cap. 7.* vetat communi populo venationem. *l.* 16. *D. de seruit. rust. præd.* in fundo alieno inuitis dominis, nisi quis è suo fugientes volantésve persequatur. *argum. l. 2. D. de seru. fugit.* vbique penè hodiè occidi vetitæ sunt feræ rufæ & nigræ, scilicet apri, cerui, hinnuli, &c.

9. Auri, argenti, metalli fodinæ.

Auri argentique fodinæ & quorumcumque metallorum inter regalia recensentur. *l. inter public. §. publica. D. de verb. S.* & viam strauit *l. 1. & 2. Cod. de metall. & metallar.* & Senatusconsultum *apud Plinium lib. 5.* Italiæ metalla scrutari interdicens, *& l. nulla. C. Theodos. de metal.* ex licentia Principis permittens. olim quidem priuati iuris fuit metallorum proprietas, *l. fructus*, 7. §. 13. *D. solut. mat.* sed vbique Reges sui iuris fecerunt: vt deserta & inculta loca, in qualibus solet reperiri.

——— *habitat desertis montibus aurum.*

10. Argentariæ.

Argentarias Fredericus recenset. sed puto eo nomine nummulariam vsurarij publici mensam significari. vt dixi *in iur. Pont. nou. anal. de vsur. n. 8.*

11. Thesauri.

Addit Fredericus dimidium thesauri in loco Cæsaris, aut religioso fortuitò inuenti, sed le Bret etiam territoriorum dominis, & feudorum partem permittit, si in territorio aut fundo suo fuerit inuentus. *de la souueraineté, lib. 3. c. 6.*

12. Bona vacantia, nullius.

Bona vacantia, adespota, & nullius, regia censentur. finita linea vnde agnati, vnde cognati, vnde vir & vxor, successor est fiscus. & ex vsu bona bastardorum, & alibubi peregrinorum, damnatorum, præscriptorum, præsertim reorum maiestatis. *d. tit. quæ sunt regalia.*

l. 1. Cod.

l. 1. Cod. de bon. præscript. l. 1. Cod. de bon. vacant. l. vnic. Cod. ne fine iuss. Princip. ſed alia pleraque multis locis territoriorum domini ad ſe traxerunt, præſertim ſundos adeſpotos.

13. Domanium. Denique domanium, quod Regi in dotem regni cedit, regia multa & ſingularia priuilegia habet. de quibus latè Chopinus *lib. de doman.* ſed imprimis protopraxiæ, ſiue præferentiæ, quod olim ſolius ſummæ Reipublicæ ſuit. *l. penult. D. de priuileg. cred.* Plinius *epiſt.* 113. cui accedit aliud dominicorum bonorum, ſeu Regis priuileginm, maximè apud Gallos, vt Regi de re aliqua litiganti interim poſſeſſio cedat. quod etſi ſit contra leg. *probibitum l. defenſionis. Cod. de iur. fiſ. l.* 10. admitti tamen poteſt, cùm Vaſallus officio deëſt, ex inueſtitura debito; cùm finito iure alicuius res redit ad Coronam; cùm controuerſia eſt de regalibus, non communicabilibus. In compendijs autem pœnarum nullatenus eſt admittendum, ſed quod ait *lex vlt. C. Theod. de appell. ſaluâ Maieſtatis noſtra venerentiâ, ius nobis cum priuatis non dedignamur eſſe commune.*

14. Quid de feudis, &c. De feudis, bonis emphyteuticis, cenſualibus libellarijs, alaudialibuſque nihil attinet dicere, quia non ſunt Principum ſingularia.

15. Abolitio, remiſſio. Ad Principem ſolum etiam ſpectat abolitionem aut remiſſionem criminum concedere. *l. 1. C. de ſenten. paſſ.* vbi reſtituit Imperator ad preces Præfecti Prætorio; cuius erat infra eum ſumma poteſtas, neque tamen eò porrecta. Senatus ipſe ſententiam non poterat reuocare. *Sed non Senatui*, inquit Tacit. *lib.* 11. *libertas ad pænitendum fuit.* generatim Iudex officio definiendo ſunctus, cauſam retractare non poteſt. *l. quod iuſſit, D. de re iud. l. pœnam, C. de pœnis.* Eiuſmodi clementiam cum examine cauſæ exercendam *lib. 1. cap.* 20. diximus. Regia porrò cauſa eſt, inaugurationis dies, ſeu iucundus introitus in regnum, aut nobilem ciuitatem. *l. ſi interueniente. D. ad Turpil.* & ſummè regia olim obtinuit, vt in die paſſionis Dominicæ carceres reis ſpoliarentur. *Hodie*, inqnit S. Cyprian. *patent carceres, damnati libertate donantur, feueritate depoſitâ Iudices manſueſcunt.* ſed & iuſta clementiæ cauſa ſemper fuit, & publica, maiorum in Regem aut Rempublicam merita. condonata Quintio res ad Veios malè geſta, ob merita Cincinnati, Liu. *lib.* 4. Æſchylo delicta propter Amintam, Salomoni dilata diuiſio regni propter Dauid. Enimuerò non dabatur abſolutio in peculatu *l.* 3. *Cod. de abolit.* periculoſa ſiquidem inciſo regni neruo. Hodiè non datur tantùm, ſed & parum nimis inquiritur in multos prædones impunè in publico ære graſſantes. vnde quæ non plurima Reip. deliquia?

16. Immunitatum conceſſio & priuilegiorum. Immunitates etiam, vacationes, & priuilegia concedere ſolius eſt Principis. *l. vnic. Cod. de his qui à Principe vacationem acceperunt, tot. titul. de excuſ. mun.* quia eius eſt legem ferre, *l. 1. D. de conſtitut.* condere, interpretari, æquitate mollire. *l. 1. Cod. de legib. Inter æquitatem*, inquit, *iusq; interpoſitam interpretationem nobis ſolis & licet & oportet inſpicere.* Qui ergo de oneribus communem legem fert, ſoluere poteſt, quia ſupra legem eſt. *Omnibus autem à nobis dictis*, inquit Nou. 105. *Imperatoris excipitur fortuna, cui & ipſas Deus leges ſubiecit, legem animatam eam mittens hominibus.* Raró tamen & magna ex cauſa procedere debet eiuſmodi exemptio: quæ vel Regijs prouentibus nocet, vel alios aggrauat. Etenim quamuis largitas & benefacta Principis ſint amplianda, tamen priuilegia ſunt minuenda. *Tum lex præclariſſima*, inquit Cicer. 3. *de legib. quæ priuilegia tollit.*

Solius etiam Principis eſt ciuitate aliquem donare, Quiritibus aſſcribere, iure aureorum annulorum donare, atque equeſtri ordine, & laureâ doctorali, titulis Baronum, Comitum, Palatinorum, Marchionum, Ducûm, & ſi quæ aliæ ſunt *honoris vmbra & ſimulacra*, naturalizare, vt loquimur, & nobilitare. *l. 1. l. quæris D. natal. reſt. l. 1. C. de natural. lib. c. venerabilem x. qui fil. ſint legit. l. 1. C. de iur. aur. annul. Natales* inquit *antiquos & ius ingenuitatis non ab ordine decurionum præſtari, ſed à nobis peti potuit. Sæpè*, inquit Cicero 5. *in Verrem*, *etiam Imperatores noſtri ſuperatis hoſtibus & Repub. optimè geſtâ, ſtrenuos annulis aureis in concione donarunt.* Adoptione etiam mutari familia citra Principis aſſenſum non poteſt. *l. 2. C. de adopt. Iure*, inquit Cicero, *pro domo ſua, à maioribus prodito, nemo ciuis Romanus in alterius poteſtatem tranſire poteſt, niſi populus auctor fiat.* 17. Naturalizatio, legitimatio, nobilitatio, &c.

Sed & Fredericus primo loco inter regalia ponit armannias, quas Cuiac. ad eam. Conſt. potiùs arimannias vult, quæ videntur ei eſſe officia apparitorum, vel ſabricæ, & publica armamentaria. Vtrumque ſuâ ratione veſtit: Prius quòd Magiſtratus creatio numeretur inter regalia: *ad l. Iul. D. de ambit.* Alterum quòd arma ad Principem ſpectent: *Nouell. de arm.* ſed Ioan. Ferrar. Mont. *in vſus feud. lib.* 5. *c.* 7. Prouentus ex armentis ſignificari cupit, & Andream de Iſernia perſtringit in ea voce hallucinantem. Ego exiſtimo legendum eſſe almanniam ab *altman* quod ſeniorem ſignificat, vt ſit altmannia ſenioratus. cuius vocis dignitatem explicuimus. *lib. 1. c.* 38. apud nos Ammanni euphoniæ causâ, vel Altmanni apud vicinos, ſunt Prætores, Præfecti ſve vrbi. de quibus diximus *lib. 1. c.* 22. vnde Fredericus dum inferiùs inter regalia recenſet, *poteſtatem conſtituendorum Magiſtratuum* adiunxit *ad iuſtitiam expediendam*, qui ſunt moribus noſtris ſeu Germanis Scabini. vt eodem loco diximus, quò mihi veriſimile eſt Frederici diſtinctionem reſpicere. & quæ citat vlteriùs Cuiac. locatas ciuitates cum ammannijs ſuis, ſecundùm lectionem noſtram ſignificat ambitum quouſque iuriſdictio Ammanni porrigitur; eo enim teutonicè ſenſum ea vox apud nos etiam habet. 18. Almanniæ.

Curſus etiam publicus & euectionis copia regali tantùm numini eſt reſeruata. *l. Iudicibus. C. de curſ. pub. l. nullus eod. l. 137. de verbor. ob. l. 6. C. d. t.*

19. Arma & quicquid eò pertinet.

Vt armorum mouendorum copia non niſi ex nutu Principis tribuitur, *l. vnic. C. vt arm. vſus*, nec antè legem Regiam conſuli, ſi legem curiatam non habuiſſet, attingere rem militarem licebat; Cic. *Phil.* 7. ita neque priuato licuit ad exercitum ſcribere, neque mutari numeros, *niſi hoc Auguſta maieſtas publica vtilitatis causâ fieri iuſſerit, l. contra de re milit.* nec vrbes muris cingere, *l. 9. D. de rer. diuiſ.* militem legere ſine probatoria Principis. *l. neminem. 17. C. de re milit. lib. 12.* ſaluam guardiam concedere hoſti aut reis, *l. cùm ſæpè. C. de erog. mil. an. lib. 12. l. iubemus C. de præpoſ. ſac. cubil. lib. 12. Edict. 12. Iul. an. 1611. ar. 45.* vectigalia, tributa colligere, *l. 3. C. vectig. non. inſt. non poſ. l. 10. D. de publican. Ad hoc tributa præſtamus*, inquit Auguſt. *lib. 22. contra Fauſt. vt propter neceſſaria militi ſtipendium præbeatur.* quem habere non licet niſi Principi. Sed & Regiæ Maieſtatis eſt, vt illius tantùm *domus, & patrimonia titulorum Inſcriptione legantur. l. 1. C. vt nemo priuat. præd. tit.* quin & illi dumtaxat competit ſacro encauſto litteras munire. *l. 6. C. de diuerſ. reſcript.*

20. Angariæ, collationes, &c.

Denique angarias, parangarias, plauſtrorum & nauium præſtationes, & extraordinariam collationem recenſet Fredericus; & ad auctoritatem imperandæ pecuniæ pertinent. atque de his omnibus latiùs Le Bret *de la ſouueraineté*. Beſold. cautè legendus *de iur. Maieſt. ſec. 3. c. 8.* Azor. *inſt moral. part. 2. lib. 10. c. 7.*

21. Ærarij vtilitates.

Sed huiuſmodi regalia magnâ ſui parte ærarij vtilitates ſunt potiùs, quàm imperij iura; quæ Summo Principi in ſignum Supremitatis reſeruentur. illorumque communicatio eſt quædam cum inferioribus. ſed quoad vtile dominium dumtaxat, eo modo quo à laicis decimæ, quoad vtilitatem, non quoad directum dominium, quòd ius ſpirituale eſt, poſſidentur. fluuntq; à Majeſtate tamquam fonte, & effectus à causâ. Ideoque in his conceſſionibus nunquam ſuprema auctoritas cenſetur comprehenſa, ſed penes concedentem ſemper maior reſeruata, quàm ſit conceſſa. *arg. c. dudum. §. hoc igitur de præbend. in 6.* Beſold. *de iur. Maieſt. ſec. 3. c. 9. n. 2.*

22. Comitia.

Comitiorum etiam cogendorum auctoritas Regia eſt. *Poſt imperium*, inquit Tacitus, *à Tiberio initum ita deſierunt fieri comitia, vt numquam poſteà populo reſtituta ſint.* quia ſcilicet, *ad curam Principis*, inquit, *l. vnic. D. de amb. hodie omnia pertinent.* ſed verò ante Imperatores Populus volebat, iubebat: hodie regnorum Ordines ſuadent dumtaxat Regi conſultanti. *Quid porrò maius*, inquit Cicero, *3. de leg. ſi de iure quærimus, quàm poſſe à ſummis Imperijs, & à ſummis poteſtatibus comitia & concilia vel inſtituta dimittere, vel habita reſcindere? Francorum Regibus*, inquit Sigelbertus, *moris erat Kalendis Maij præſidere coram tota gente, & ſalutare & ſalutari, obſequia & dona accipere.* ſed maximè rerum agendarum conſilia in ſtatu rerum perplexo. ad morem Prophetæ, *Cogite*, inquit *omnes populos, vt inter me & inter populum iudicent, ſi quid à me fieri debuit quod ipſe non fecerim.*

Referri ſolet & inter Regias actiones academiarum erectio. ad modum quo Pharao *conſtituit* Ioſeph *dominum domus ſuæ, & Principem omnis poſſeſſionis ſuæ, vt erudiret Principes eius, ſicut ſemetipſum, & ſenes eius prudentiam doceret.* Pluribus proſequitur Le Bret *de la ſouueraineté lib. 4. c. 12.* facit *l. 1. C. de ſtud. liberal. vrb. Rom. C. de profeſſ. &c.* ſed quo generaliores ſint, ſolet Papæ accedere auctoritas. *x. de Magiſt.* ab eoque literæ erectionum magis ad Regum inſtantiam quàm à Regibus dari ſolent, Laicos dumtaxat laudant auctores Vniuerſitas Leydenſis, aliæque Romanam doctrinam aſpernantes.

Nundinarum etiam priuilegium Regium eſt. Le Bret *lib. 4. c. 13.* rerum euehendarum, 23. Nundinæ. inuehendarumque auctoritas, æſtimatio, ſine monopolijs iuſta negotiatio, collegiorum mercatorum, artificum inſpectio, admiſſio. Idem *lib. 4. c. 4.*

Denique Regium eſt cogitare *cuncta mortalia incerta, quantoq; plus adeptus ſis, tanto magis* 24. Deo & Eccleſiæ ſubeſſe. *te in lubrico conſtas; hora momentum intereſſe, inter ſolium & aliena genua; Supremum omnium eſſe Deum deorum & Dominum dominantium, per quem Reges regnant, Principes imperant, & legum conditores iuſta decernunt; eſſe vnam ſanctam Eccleſiam Catholicam conſtitutam ſuper gentes & regna: eſſe in ea vtrumque gladium; alterum pro Eccleſia, alterum ab Eccleſia, exercendum: illum ſacerdotis, hunc manu Regum, & militum; ſed ad nutum ſacerdotis: eſſe gladium ſub gladio: temporalem auctoritatem ſpirituali ſubijci poteſtati: ſi deuiat terrena poteſtas, iudicari à ſpirituali poteſtate: ſi deuiat ſpiritualis minor, à ſuo ſuperiori: ſi ſuprema, à ſolo Deo. eam etſi data ſit homini, & exerceatur per hominem, non humanam, ſed potiùs diuinam ore diuino datam.* ita *c. vnam de maiorit. in Extrauagant. Omnia*, inquit Val. Max. *Rob. 1. poſt religionem ponenda ſemper noſtra ciuitas duxit, etiam in quibus Summæ Maieſtatis conſpici decus voluit.*

Quid ergò dicemus de reliquo iure Regio, 25. Quid de cætero iure regio à Samuele propoſito? quod Samuel propoſuit populo Regem poſtulanti? 1. *Reg. c. 8. filios veſtros tollet, & ponet in curribus ſuis, &c. filias veſtras faciet ſibi vnguentarias & focarias, agros, vineas, & olioeta optima tollet & dabit ſeruis ſuis, vinearum reditus addecimabit; ſeruos, & ancillas, & iuuenes optimos & aſinos auferet*, &c. 26. Bona ſubditorum non dominio, ſed imperio poſſidet. ſine dubio non hoc ius Regi permiſſum fuit: ſed Samuëlis præmonitio populum deterrentis. alioquin non rectè Elias increpaſſet Achab propter vineam Naboth. Lege diuinâ Rex tenetur, vt quiuis, vt obſtineat alieno. *Væ*, inquit Iſaias, *qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis, vt auferatur aliquid proximo ſuo.* Dauid nec in locum ſacrificij Iebuſei Areunæ aream occupare voluit, ſed emere pretio. *Non accipiet Princeps*, inquit Ezechiel, *c. 46. de hereditate populi per violentiam, & de poſſeſſione eorum.* Perſtitit tamen populus.

populus. *Rex erit*, inquit, *super nos, & erimus nos quoque sicut omnes gentes, & iudicabit nos, & egredietur ante nos, & pugnabit bella nostra pro nobis.*

27. Omnia hæc verba suam emphasim habent. I. *Rex erit super nos.* supremitatem Regis continent, qui supet omnes, super quem nemo. *In Dei solius potestate sunt* (Impp.) *à quo sunt secundi, post quem primi, ante omnes, & super omnes*, Tertul. *Apol. c.* 30.

28. Sicut omnes gentes. *Erimus nos quoque sicut omnes gentes.* periculo vtique isti subiecti, apud quas ea incommoda sæpiùs obtinebant, qui suos magis vt seruos habebant, quàm vt subditos. vt etiamnum multi Asiatici, Africi, Americani Reges: qui proximè absunt ab ijs, qui imperium habent in belluas.

29. Cur Europæorum Reges cæteris dignores? Qui inter illos? Ante omnes Rom. Imperat. Vnde & Turca Magnus Dominus rectiùs quàm Rex dicitur. Regum vera auctoritas est in liberos subditos, quorum tantò dignior autocratia, quantò digniores subditi, vt communi omnium iudicio Europæorum Principum dignius imperium, quàm omnium barbarorum. Consequenter inter Europæos, qui subditos habent digniores, grandiores, potentiores. adeoque Romani Imperatoris Majestatem etiam ideò ceteras præcellere semper existimaui, quòd sub Imperio tam sublimes Principes habeat, quàm nullus alius dominatus. vt Romani veteres, cùm ad summa fastigia venêre, *habuêre instrumenta seruitutis & Reges*; quo imperij dignitatem non obscurari, sed magis splendescere existimarunt. vt non derogat lumini Solis septem planetarum, aliarumque stellarum claritas. Malè ergo semper sunt mihi visi de Rege, & regno suo mereri, qui titulo supremitatis multa subditorum iura Regi suo vendicant. non quasi impatienti consortis, (quod Solis & omnium Principum est) sed omnium etiam radiorum atque cuiuscumque emicantis splendoris: eoq; quò Rex plus splendoris habet, subditi minus; quò Regem Asiaticæ, Africanæ, Americanæ, absolutæ potestati vicinorem faciunt; subditos hominum propriorum, mancipiorumque conditioni viciniores; eò Reges suos alijs præferendos barbarè contendunt.

30. Quæ virtus verborum iudicabit nos? Sed redeamus ad verba iuris Regis à Samuele postulati. *& iudicabit nos*, inquit Populus. Emphasim habet hoc verbum, vt sicut anteà Iudices in populo illo rerum potiebantur, ita summa illa rerum transferatur in Regem, quemadmodum lege Regiâ populi omnis auctoritas in Vespasianum. Monet & hoc verbum vt Reges ex iure & iustitia regant. id enim est iudicare, non vt pro iudicio & ratio ne habeant voluntatem.

31. Egredietur ante nos. Rursus; *& egredietur ante nos.* quod tam spectat ad supremitatem, quàm vt Rex admoueat manum operi, summæ rerum intendat, Rempub. curet.

32. Pugnabit bella nostra. Iterum; *pugnabit bella nostra.* defertur arbitrium belli. & (quoniam contrariorum eadem est disciplina) etiam pacis. quæ res penè est, in qua maximè elucet regia auctoritas, & quem ob finem, innocentiumque, in quorum tutelam vocati sunt, defensionem, Reges, Dynastæ, & cuiuscumque nominis Principes inuenti sunt.

Extrema iuris Regij verba sunt *pro nobis*: 33. Pro nobis. seu in Rempub. vt infrà *c.* 2. *n.* 2. ex lege Regia Vespasiani citabimus hæc verba; *vti ex vsu Reip. Maiestate diuinarum, humanarum, publicarum, priuatarumq, rerum esse censebit.* vt Reges omnes sciant populi sui causâ se esse constitutos, in rem populi actiones omnes suas dirigere debere, non spectare suas vtilitates, libidines, voluptates.

Denique Samuel postquam eessisset populo, & forte in Regem electus esset Saul, 1. *Reg. c.* 10. *locutus est ad populum legem regni, & scripsit in libro, & reposuit coram Domino.* firmauit ea ceremonia, non infregit auctoritatem Regis. Qua ex re rectè inferimus leges regnorum dominatuumque fundamentales, non imminuere dignitatem Regum, ac Principum, nihil supremitati derogare. *quod infrà mox latius dicemus.* Vt non ex eo quod Reges Galliæ (qui acerrimos habent scriptores & assertores suæ souueranitatis, & qui si illi penè despoticè non *dominentur*, *iniuriam illos accepisse existimant*:) diuinis legibus teneantur, & (præter ea quæ dicemus *infrà ex Franco-gallia Hotomanni, c.* 15. *c.* 25.) lege Salica obligentur, nec Principibus inferioribus sua territoria, iurisdictionésve abrogare, (tametsi lege Regia Romana ad Imperatorem omnium Magistratuũ & iurisdictionem auctoritas spectarit) subhastata officia, ciuilia, aulica, militaria nequeant auferre, Principes consanguineos morte mulctare, Patium dignitates, Parlamentorum consessus abrogare, & sexcenta alia regni Ordinibus, Prouincijs, ciuitatibus promissa: Tametsi Clodouæus Hormisdæ & Sedi Apostolicæ coronam auream miserit, quasi submissionis tesseram; Carolus Magnus alijque annuos denarios Sancti Petri per singulas domos colligi permiserint: tametsi in consecratione Regum Galliæ, antequam præsententur consecranti, rogetur Populus an Regem acceptet: in memoriam, vt reor, quòd olim Franci Galliam occupaturi natali loco exierint, vt examen apum, non cum Rege, quem domi habuerint, sed quem migrantes elegerint: vt pleræque gentes, quæ alias terras inundatunt, vt apud eos legimus qui historias & migrationes gentium scripserunt: quæ vt pleræque ex Septentrione prodierunt; ita ferè omnibus quadrauit quod scribit Tacitus; *In Germania & Gallia tum Reges erant auctoritate suadendi, non iubendi potestate*: Tametsi, inquam, hæc ita se habeant in Gallia, aliaque multa sint vsu, & consuetudine introducta, quæ Rex pro lubitu inuertere non possit, ex fundamentalibus regni legibus, scripto aut traditione susceptis: quæ Romæ olim & alibi secùs se habuerint; non ideò supremitatem obrogare Regi Franciæ quis ausit. nec abrogauit quisquam Parthis, Persis, Medis, tametsi *Danielis* 6. legamus quòd *lex Medorum atque Persarum est, vt omne decretum*

34. Lex Regia Samuelis non derogauit supremitati: vti nec alia alibi, dummodo alteri non subijciat.

35. Liquet nobili exemplo Galliæ.

36. Persarum. *quod constituerit Rex non liceat immutari*: adeoque sic passus Rex ille inuitus abiectionem Danielis in lacum leonum, quin & ipsi Romani diuersis fœderibus & pactis obstricti fuerunt Latinis & Prouincialibus subditis. Hæc, Romanorum. inquam, non officiunt supremitati; sed eam semper fundamentales regni leges præseruant sartam, tectam; dummodo superiorem in temporalibus non recognoscant, quod in Reg. Galliæ inculcat Innocent. III. *in c. per venerabilem x. qui fil. sint legit.* qua de re post Philippi Pulchri tam enixam contentionem cum Bonifacio VIII. eiusque Const. *Vnam. de maior. & obed. in Extrau.* tanto studio à Clemente V. obtenta extat alia Extrauagans *Meruit, de priuilegijs.* qui tamen Pulcher sine inuidia passus est per totum regnum multos dynastas communicatis plurium notarum Regiarum radijs splendere. alijq; post eum vsque ad Ludouicum XI. qui regnum se ex ephebis emisisse gloriari solebat. neque veteres tamen illos Reges souueranos non fuisse iure quis dixerit. tametsi & illi & hodierni comprehendi non possent souueranorum definitione, 37. Ab impossibili. quam aliqui protrudunt illiusmodi, vt sub eius rigorem redigi nullus hodiè Europæus Princeps possit. quamuis ea verba sint plurium significatiua, à populo inuenta, rebus vt extant, & populariter applicanda. non vnis forsitan vt propria, & minùs ideis Regum in spacijs Orbis imaginarij regnantium.

CAPVT II.

Ratio dicendorum, atque imprimis de supremarum legum iure.

PErstriximus breuiter Regias notas primæ atque secundæ classis. sed de primis latiùs hîc dicendum est, vt magis proprijs. & quidem materiam condendarum legum, creandorumque Magistratuum lib. III. tractauimus, tamquam ciuilem. quoad causam verò suam efficientem vtraque huius loci est. Solius quippè Principis est leges ferre. *l. 1. D. de Const.* & Magistratus creare. *l. 1. D. de amb.* Superest igitur vt de primis latiùs dicamus, adeoque vt legati, bella, fœdera, pax publica, induciæ, salui conductus, infractiones, repræsaliæ, moneta, vectigalia suum deinceps locum habeant. & quoniam status publici mutationes periculosæ hisce insunt, inuersionésve ab euersionibus sæpè parum, sæpè nihil absfuerunt, vt arcana quædam paucis complectamur, quibus Regia, & Democratica, & Aristocratica gubernatio suis singulæ sedibus feruentur, & à fallacijs contrariorum conatuum protegantur. & quia augustissimũ dixit Philosophus esse consultare; de consultatione etiam dicendum est, & demùm Miscellanea aliqua pro coronide Monita subijcienda.

Igitur tametsi Princeps legibus solutus sit, vt suprà diximus, tamen summa Imperij potestas Principibus data est, vt in Rempub. vtantur, non abutantur. *in ædificationem, non in destructionem.* traditur Principibus Imperium in publicam salutem, non in meram voluntatem; vt in viro bono. *l. 75. D. de leg. 1.* vt tueantur Remp. non perdant: vt subditos regant, non dissipent: vt pascant oues, non deglubant, non lanijs vendant: alioquin vis est, non potestas. qualis eorum fuit, qui primi in vicinos surrexerunt, progressi in familias, gentes, populos. quò redigitur ab argumentis, quæ ipsi sibi obijcit Alberic. Gentil. *quæst. regal. de potestate Regis absoluta.* vbi tam absolutam potestatem astruere ille contendit supra omnes, contra quos stomachatur Alciat. *L. 111. de V. S.* quod vbique laqueos tendant Satrapæ, hallucinentur Theologi, adulentur Iurisconsulti, persuadeant omnia Principibus licere, summamque eorum, & liberam esse potestatem. quæ tamen verè ob vtilitatem ciuium inducta est, non ipsorum regnantium, instar Medicorum verè, etsi Gentilis rideat, quos honorare præcipimur. *Propter necessitatem enim creauit eos Altissimus*: vt & Reges: quos incorrupta natura non nouerat. Neque porrò populus amens vspiam adeò fuit, qui Regem sibi statuit eâ mente, vt potestate abuti posset, in destructionem. Quæ vt Gentilis aliaque diluat, dilabitur ad Afros, Asiaticos, similesque: demum ad populos vi captos, ac bello, qui pro victoris voluntate parere habent, non pro ipsorum lege vlla, quam nec ponere vllam valeant. quò & redigit suo à Fergo Hiberno, & Guilielmo Nortmanno victos. quò ergo reijcit eos subditos, nobiles, milites, quorum manibus vicit Fergus, & Guilielmus, eorumque posteros? vt pro præmio sortiantur conditionem captiuorum? quo loco eos habet: qui ipsi à Fergo & Guilielmo descenderint, etsi non omnes ad Coronam vocari potuerint? an horum Reges sunt tantùm, an & illorum? Denique dum de Imperatore contemptim, de Gallo & Hispano ineptè sentit, quid de Anglo tam gloriosè, cuius à legibus Regni & Parlamentis magis restricta potestas, quàm illorum? Sanè Regni leges supremitatem non tollunt; *vt c. proximo tetigimus, & in tr. Pont. anal. t. de Relig. domib.* iudicio communi Regum populorumque; & in primis Populi Romani: cuius scito *Princeps solutus est, sed quod Principi placuit legis habet vigorem.* Romanis Romulus *vt libitum imperitauerat.* Tac. 3. *Annal. Reges omnem potestatem habuerunt, omnia manu à Regibus gubernabantur. l. 2. D. de orig. iur.* & tamen Seruius Tullus *sanctor legum fuit, queis etiam Reges obtemperarent*, Tac. quis tamen negarit eos ad Superbum vsque supremos fuisse? & *d. l. 1. a.* indefinitè loquens ad vniuersos porrigitur. & verò lege Regia quam ipse Gentilis citat (sed quam ex ænea tabula aliter Besold. *diss. pol. 1. de Monarchia*

Margin notes (right): 1. Potestas Regia ad salutem publicam. — 2. Sic lex Regia interpretanda.

narchia generatim, c.5. vti quacumque ex vsu Reip. maiestato diuinarum, humanarum, publicarum priuatarumq́; verū esse censebit, ei (Vespasiano) agere, facere, ius potestasq́; vti Augusto fuit: non quod lubet, licet. Augusto potestas non pro lubitu fuit, ex Senatus iudicio agere solito. nisi quod impetrarit, vt ob numerum nimium liceret seligere viginri senatores, quibuscum deliberata perinde essent, ac si à senatu toto probata essenr. Iterum, *quæ ex vsu Reip. & Maiestate esse tensebit*, noo alia. at censura ei permittitur. sed seimus quæ sie alteri quo eum contrahis permittuntur, ad arbitrium boni viri referri. & verba vsum Reip. & Maiestatem reseruant. realem scilicet, personalem Vespasiaoo in exereitio, & censura, vt dixi, ad boni viri sententiam.

3. Prudenter supremitatis exercitium disertis Regulis dirigitur, vt in Brabantia.

Quapropter quoniam natura difficile intra sanctos rationis limites consistit, apud multos populos translatæ in Principes omnimodæ potestati aliquæ cautiones additæ sunt; quibus intra terminos deuia ministrorum regiorum incuria, alijvè errores retinerentur. In ipsis Romuli legibus, qui Romam, & in ea potestatem Regiam condidit, lex quinta est: *Populus Magistratus treante, leges sciscunto, bella decernuntq.* Ita Brabanti & ferè Hollandi, Grot. *in Republic. Bat. cap.* 5. in Læto Introitu à Principibns iam olim, atque hodiè obrinent, vt in eos non imperio, sed lege atque iudicio agatur. *artic.* 1. vt ne pro lubitu vitæ necisque potestas exereeatur. Iuret se inaugurandus Princeps, Magistratus, officiarios dignos, qualitatibusque ab Ordinibus requisitis præditos creaturum *artic.* 5.6.9.10.16.19.22.13. 37.38. sine pecunia à manu, aut opera, *art.* 11. qui in patria resideant, *art.* 7. ius dicant, *art.* 7. 24.25.26.27.28. 30.31.32. 48.53.54.55. *in Addit. Philip. artic.* 23.4.5.6.9. 11. patrio idiomate, *art.* 8. ex patrio more, *art.* 10. in competentibus tribunalibus, *artic.* 36.39.42. intra patriam, *artis.* 17. 24. 51. per se, non elocato, vt non empto officio, *artic.* 12. 22. 23. Comitia Ordinum intra patriam, cùm res exiget, habiturum. eum summa opinantium libertate, *art.* 41. priuilegia non imminuturum, *art.* 2. 45. 56. 57. 58. bella non indicturum, aut pignorationes, nisi de Ordinum consilio, & assensu, *art.* 3. ritulo atque insignibus Ducatus vsurum, atque sigillo, *art.* 4. de dominio omninò nihil imminuturum, *art.* 18. flumina viasque publicas tutas, idoneas nauigationibus, & itineribus seruaturum, *art.* 13. 14. 15. *art.* 9. *in addit.* 2. *Philip.* fruges seruandi à feris, & ritè venaodi libertatem seruaturum, *art.* 33. 34. 35. *art.* 8. *in addit. Philip.* & piscationem, *artic.* 15. quæ omnia iusti Principis sunt, iustâ potestate vtentis. Atque ob id audio, cùm aliqui his calumniam struxissent, oggerentes quædam in Læto Introitu Principe non digoa deprehendi, curauit Albertus Pius seriò omnia per intimos Consiliarios, etiam non Belgas, examinari, qui responderunt patrium illud ius nihil indignum continere. cumque eadem calumnia tacitè Ordinum aures pulsasset, legauerunt ad eumdem Principem, qui dicerent libenter Ordioes rationem omnium daturos, vetera monumenta, antiquas membranas, vsum anteriorum Priocipum: at Albertus sibi factum esse satis respondit, priscos ritus ad amussim seruaturum. vt fecit sanè religiosissimè.

4. Huiusmodi leges fundamentales ditionum Maiestatem non tollunt.

Pattium istiusmodi ius supremitatem nnn abrogat, vt diximus. alioquin & Galli Reges, quorum Monarchia nullam magis regiam fingi posse ait Bodin. *l.* 2. *c.* 1. *de Rep.* extra hane calumniam non foret, cùm illis sine publici Consilij auctoritate statuere nihil liceat, quod ad statum Reipub. io vniuersum pertineat, si credimus Hotom. *in France-gallia*, *c.* 25. pactum eorum ratum non sir nisi à Parlamento probatum, *c.* 15. nec bellum licitum nisi ex Parlamenti decreto: oec monetæ mutatio, Magistratuum Regni exauthoratio; &c. *c.* 15. nam id nihil impedit. vt oeque si etiam ex more gentis primores, Senatúsve, ac Ordines audiri consiliumq́; exquiri soleat, imò debeat, & conseosus, ex legibus fundamentalibus ditionis. non enim hæc Maiestatem alteri deserunt, sed exercitium potestatis moderantur ne deuiet. dummodo huiusmodi Ordines suo Principi ius ipsi dicere, imperare, sciscere ipsi, mandata præscribere non possiot: vt Duci suo Veneti, & similes. nam supremus est, qui ante alios, ante quem nemo. *l.* 34. *de vulg. & pupill. l.* 9. *de reb. dub.* ita Imperialis fortuna omnes dicitur supereminere. *l.* 7. *C. de bon. qua lib.* à Deo coronam accipere *Nouel.* 82. *c.* 4. *in fin. Nou.* 83. *c.* 1. *l.* 1. *C. de vel. iur. enucl. l. fin. C. de leg.*

Martialis non aliud exigit, quàm

Qui Rex est Regem Maxime non habtat.

Quod & resonat illud Horatij;

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Iouis.

Deo ergo soli Supremi subsunt Principes, nulli homini.

Indequi Maiestatem habent, qui Supremi sunt, Dei Grariam Principis titulo præponunt. Sed neque tamen olim autj hodiè Imperator Romanus, nisi per Syoecdochen orbis vniuersalis dominus est, fuítve. sed neque summus Roman. Pontifex. cuius *de iure sæculari* Marc. Anton. Marcel. libellum dedir, quo in singulas quod prætenditur ditiones examinat.

5. Vt in Belgis.

Porrò si qui populi olim liberi sui iuris, suæ potestatis, elegerunt sibi Principem certis pactis, quos ideò pactitios vocant, omninò ea pacta inspicienda sunt, an Maiestatem ei solidam deferant, an partem præseruent. ij autem populi qui ex successione Principem habenr, etsi lucis causâ ej iuramentum proponant, quo officium boni Principis explicatur; nihil officiunt Maiestati. vt nec priuilegia antiquitus obtenta. *d. c.* 3. *n.* 4. ob quæ subditos priuilegiarios vocant. vt sunt Belgæ: qui hæreditarium omnes Principem habent, non ipsi imperium

rium detulerunt, niſi fortè ijs qui hîc ante Romanos, & Francos dominati ſunt: quorum pridem tabulæ interierunt. vt & naufragia ſua prodit Grot. *in Reipub. Bat. antiq. c. 4. & 5.* vt abſurda ſint, quæ habet Beſold. *de iur. Maieſt. c. 5. n. 3.* de conditionatis Belgis ex Meterano. neque enim Status noſtri atque Ordines aut Populus in Principes, vt Ephori olim in ſuos, ius habent. Id tantum Brabanti habent, vt ſi iura patria Principes non ſeruent, interim vices obſequiorũ reddere non teneantur; dormiat obligatio ſubditorum; poſitiuè ipſis ſtatuere nihil liceat. olim ante Romanos & Francos eſtò licuerit, cùm ſibi Principes hæ ditiones eligebant optimo, aut reſtricto iure: non poſtquam Franci, alijque has ditiones olim ſubiugarunt: dynaſtæ iure patrimonij tot ſæculis poſſederunt.

6. Sed neque clientela feudalis. Rectiùs quidem Loyſeau clientelam etiam & quamcunque ſeruiturem non extinguere, etſi dedecoret nonnihil, ſupremam poteſtatem, ad priuatum dominium ea, non ad poteſtatem pertinent, & quæcumque ſeruitus quamuis vilis veram proprietatem non impedit. *l. rectè dicimus de verb. ſignif.* alioqui regna à Bodino *l. 9.* & Loyſeau *c. 2. n. 46.* enumerata contra communem ſenſum ſouerana, ac ſuprema non eſſent, quod explodit etiam Gudelin. *iur. nouiſſ. lib. 5. cap. 2. in princip.* ſicut & Iuramentum fidelitatis ſupremæ poteſtati non officit. nam & hoc Imperator Rom. Papæ præſtat. *Clem. vn. de iureiur.* Greg. Tholoſ. *Syntagm. l. 6. c. 7. l. 18. cap. 2.*

7. Sed tamen niſi extraordinaria cauſa ſit, Princeps ordinario iure vti debet. Verumenimuerò ſed neque Princeps ordinariâ poteſtate omnia extra leges tractare debet: ſed extra ordinem, cùm res exigit & publica ſalus. alioquin regit, & viuit ſuis ipſe legibus, quas non vllâ magis ratione ſanctas atque æquas oſtendere poteſt, quàm ſi exemplum in ſe, ſequelam in alijs dederit.

CAPVT III.

De legum-latione, & obligatione.

1. Ad ſolum Supremum Principem ſpectat legẽ ferre. Leges condere ſoli imperatori eſt conceſſum, leges interpretari ſolo dignũ eſt imperio. *l. fin. C. de leg.* leges confirmare: *l. 2. C. de decur. conſt.* leges mutare: *l. 1. pen. vlt. C. de leg. l. 35. de reg. iur.* ſeu legem ferendi auctoritatem dare. ſic Prætores olim ante edictum perpetuum, ius quod dicturi eſſent edicebant, & ædiles. neque enim refert per ſe quis, an mandatarium faciat. *l. 6 §. 1. D. Quod cuiuſque vniu.* ſedtamen Principes à Senatu, à Præfecto-Prætorio probari leges voluere. *l. 8. C. de leg. Nouell. 151. 152.* neque aliter promulgari. quam auctoritatem pridem in Galliis ſolemniter vſurpauit Parlamentum Pariſienſe. priuilegium dare, gratiam, ac diſpenſationem ſuper legibus eodem pertinet, iudicata mutare, gratiam facere criminis, & pœnæ corporalis, famæ reſtituere, ſpurios legitimare, contra ius reſcribere, generaliter demum legem ſoluere. ſic tamen vt meminerit Philippi Macedonis, qui Harpalo pro reo intercedenti reſpondit: *Melius eſt vt ipſe qui deliquit ignominiam ferat, quàm ego.*

Nam & ad Maieſtatem pertinet legum cuſtodia, & vindicta contemptus, & armari iura gladio. *Iſtorum*, inquit Iuſtin. *alterum alterius ſemper eguit, & tam res militares legibus, quàm ipſæ leges armorum præſidio ſeruatæ ſunt.* Sic & ille Imper. *apud Gunt. l. 8.* 2. Et ſeruandas curare.

——— Nec me regnante licebit.
Has cuiquam noſtras impunè laceſſere leges.

Vt hîc reminiſcendum ſit, vt Princeps ipſe legibus ſolutus eſt, ita eius curæ æquè eſſe, atque ſummæ auctoritatis, vt quàm optimis populus obligetur, regatur, viuat; & ſemper ad prototypum ſuum reſpiciant leges, & legum-latores, cuius illud; *Per me Reges regnant, & legum conditores iuſta decernunt.* 3. Iuſtas ferre.

Hunc Ducem ſi ſequatur, qui regit, qui legem ſcribit, nuſquam & nunquam aberrabit. ſi non ſequatur, in præcipitia, in ſyrtes, in ſaxa, in charybdes lapſum ſe priùs ſentiet, quàm agnoſcet. improuida mens hominum niſi ſummæ lucis indicio dirigatur, in auia & inuia prolabetur, etiam non alterius culpæ conſcia, quàm quod ſummi legiſlatoris virgulam non continuò reſpexerit.

Porrò legum multitudo minuenda potiùs, quàm augenda eſt nouis conſtitutionibus. ſalus ex legibus religioſa obſeruantia, ſat multæ, ſat bonæ leges, ſi amentur ſatis, & ſeruentur ſatis. illud votum, etiam maius eſt quàm ſpes, vt leges eæ, quas vſus reiecit, aut mores generatim damnarunt, edicto deſignentur: errores quos pragmarici inuenerunt, quos integris libris aliqui complexi ſunt, conſtitutione diſertâ euellantur: quibus magnam iuris partem implicarunt, deciſione Principali explicentur. cui rei collegium ſupremâ auctoritate erigi optat Thuldenus *l. 4 de cauſ. corr. Iud. cap. 16.* Sed & is illud non malè exequitur toto *l. 1. atque 2.* vt qui præparantur legibus inter partes enodandis, iudicijſque, quæ viuæ leges ſunt, exercendis, taliter formentur, vt legum ænigmata rectè ſoluere diſcant. non vt Alexander Gordium nodum enſe findere. quo leges finem ſuum habeant, & quæ per eas exercentur iudicia, ne corrumpantur. hæc in primis ad curam Principis pertinere, hîc ſtatuendum eſt; auctore Horatio Auguſtum laudante: 4. Paucas gerti vtiles. 5. Deciſis controuerſis. 6. Emendaris iudicijs.

Res Italas bello tutaris, moribus ornas;
Legibus emendas.

Et Cicerone politicum munus deſcribente *ciuitatem legibus fundare, regere conſilijs, emendare iudicijs.* Ergo vt medici cauſas morborum inſectantur, quo effectus tollant; ita Principem conuenit principia, & ſcaturigines perſequi, vt ijs purgatis lymphæ deinceps puræ profluant. Academias ergo quæ in ſuo dominatu exiſtunt, conſultis legibus reformabit, vt ex ijs

ijs in Rempub. nihil exeat quod publicæ saluti aduersetur. Et quoniam hodiè orbis imperium, io tot dynastias est discissum, omnioò vetabit, ne quis apud exteros emeritus, concilijs vel causarum patrocinio admoueatur. nisi fortè prærogatiuâ doctrinæ, & morum gratiam legis, dispensationemq; meruerit. quemadmodum regio edicto olim cautum hîc fuit. Igitur Tuldenus reijcit tantam turbam sectantium iuris studia, præsertim plebeiorum. nec sine delectu admittit, ne ars tanta propter tenuitatem hominum à religionis auctoritate abducatur ad mercedem, atque quæstum. summa est enim peruersio finis iurisprudentiæ, si solo diuitiarum voto discatur, & ad quæstum conuertatur.

7. Academijs immaturos promoueri, bus seu aliàs minus aptos.

Ingenium quondam fuerat pretiosius auro:
At nunc barbaries grandis habera nihil.

Sed nec admittit, qui intempestiuè properant iuris studium, nondum ætate, vel peritiâ communis vitæ idonei, non apti ingenio, noo præculti artibus necessarijs. Exigit Doctores qualis publica Reip. salus requirit (quæ ab eorum industria noo parum pendet) aptissimos, eosq; qui edendis iurisprudentiæ munimentis se probarunt, & scientiam experientiâ ciuilium negociorum perfecerunt. Excellentes moribus primùm, deinde facundia. *l. 7. C. de profess.* ne alioqui auctoritatem professionis destruant, se ipsos exemplâ circumferentes inutilis disciplinæ, consultissimam deinde docendi viam requirit, quam per ioterpretationem legum historicam, ætiologicam, analogicam, pragmaticam, & forensem vestigandam censet, & insigniter docuit Ioachimus Hopperus duobus libris elementorum iuris, quos in epitomen eruditè contraxit Martinus Delrio, Ictu vtilissimam. sed quæcumque ratio ineatur, ea semper retinenda est, quam proponit Iustinianus vt primò leui ac simplici viâ, pòst deinde diligentissimâ atque exactissimâ interpretatione singula tractentur. deinde vt id semper obtineatur, vt iuris prudentia nō sit ancipitis vsus, sed cum vera prudentia, iustitiaque connexa. vt ne verbotenus acutè tantùm, sed ad vsum popularem atque ciuilem differatur, ne leges eatenus tantùm discantur, quatenus litigandi artem, vsumque præbent; sed etiam ius publicum quàm minimè negligatur. emeriti rude ne donentur, & in Rempublicam emittantur scholasticis coronis redimiti, nisi ad seueram normam explorati. ne cruda adhuc studia in forum propellant, ne audaciâ pro sapientia vtantur, ne professionem ex dignitate non sustineant, ne initiatos se credant, & tantùm io vestibulo iurisprudentiæ hæreant. Hęc inquam vt à principijs suis cutentur inuigilandum est Principi, illisque qui consilia eius dirigunt. vt Academiæ ijs institutis reformentur, quibus selecti iuuenes, selecti sint magistri, selectæ scholarum leges, quæ & illos doceant hos pro merito reuereri, nec honoraria & publica stipêdia desint, quibus se hi venerabiles, & à vili paupertate vindicatos exhibeaot. Collegiorum fundationes Principali beneficio & auctoritate promoueantur, loca publica designentur, & titulis graduum, citra abusum, ornentur studiosi, & priuilegijs animentur. quæ & per speciales Iudices conseruentur. Quæ etiam omnia latè nec minus eruditè prosequitur Pet. Greg. Tholos. *de Rep. lib. toto 18.*

Porrò vt ad leges reuertamur & ad earum vincula veniamus subditi iustis Principum legibus ex re & salute publica latis etiam in conscientia obligantur; tametsi pœnam etiam habeant annexam. vt optimè in re monetaria an. 1633. censuit Facultas Theologica Louaniensis & Duacensis per testimonium vtriusq; Apostolorum Principis, imprimis per Regulâ quam figit Petrus *ep. 1. c. 2. Subiecti estote omni humanæ creaturæ. an ad oculum*, inquiunt Louanienses, *tantùm, an ne pœna vos camprehendat? nequaquam, sed propter Deum. an Ecclesiastico tantùm, nec ciuilibus potestatibus? siue Regi*, inquit Petrus, *quasi præcellenti, siue Ducibus tanquam ab ea missis. quid ita? an quia hominibus ita placuit? quia sic est voluntas Dei.* Alter verò gentium Doctor *ad Rom. 13. Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* Ecclesiasticæ vtique non tantùm, sed & ciuili: *Non est enim*, inquit, *potestas nisi à Deo. an illi*, inquiunt rursus Louanienses, *tanquam hominibus fortasse resisti potest? Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. At forsan sine noxa conscientia. qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. nam Principes non sunt timori boni operis, sed mali. An librum forsan est edictis eorum obtemperando subijci, vel non subijci? ideò necessitate subditi estote. At sine culpa conscientiæ dummodo pœna subeatur: non solùm propter iram, sed etiam propter conscientiam. Et cur tam stricta debent mandatis hominum obseruatio, & obseruantia? ministri enim sunt Dei in hac ipsum seruientes.* ita Louanienses.

8. Legum vinculum subditos ligat etiam in conscientia quamuis adiecta pœna.

Nullatenus igitur pœnę adiectio legis vinculum soluit & stringit. vt gehennæ comminatio diuinas leges non eneruat. alioquin sine culpâ æternum damnati supplicium pateretur.

Et quamquam alia in materia quæ noo continet salutem publicam, controuersi forsan possit, an penâ legi adiectâ, legislator non parentes subijcere oon culpæ, sed pœnæ tantùm periculo voluerit: tamen non est locus isti quæstioni quando actus prohibitus non tantùm est à lege ciuili, sed etiam diuina damnatur, atque naturali, aut quod mandatur salutem publicam spectat.

9. Nisi materia diuersum suadet.

Quod si porrò de venatione per Principes prohibita, atque aucupio ageretur, cûm naturali iute ea permissa censeantur, & sic apprehensa occupantium fieri: per me liceat vt in dubium vocari possit Principum prohibentiū voluntas, an extendatur ad cooscientias vinciendas, an tantùm aleæ periculoque pœnæ subijciendas, io alijsque materijs vbi neque iustitiæ ratio, neque publicæ salutis necessitas ita militat, sed finis legis est talis, vt vno in loco prohibitio iusta esse possit, in alio permissio, vbi res sui naturâ sunt adiaphoræ, & in

vtramque

vtramque partem flecti possunt, pro nutu legislatoris, sine offensa publici boni: sed in negocijs vbi quidpiam sancitur, quod ad salutem publicam, quæ suprema lex est, dirigatur, à ratione alienum est sentire huiusmodi ordinationes nullo nexu animas vincire.

CAPVT IV.

De Religione.

EX his quæ dicta sunt conficitur de Religione sciscere ad supremam potestatem pertinere. quod in Batauis conatur demonstrare Grotius *in Apologetico suo*. Quare & solent supplicationes ij decernere, penes quos rerum summa, vbique habendas pro rebus feliciter gerendis. cuius rei auctoritas olim in libera adhuc Repub. Romana penes solum Senatum erat. & hodiè Turca receptis in fidem regulis multa imperij iura remittit, publicas tamen preces, pro salute Principis in templis passim faciendas excipit. Cæterùm Grotius, & qui, vt ille, scribunt politici, hanc de religione statuendi auctoritatem ei attribuunt, penes quem est rerum summa, & supremum arbitrium; eo modo accipiendi sunt, quo interpretamur ius Regis à Samuele propositum 1. *Reg. c.* 8. vt quæ ibi pro iure Regis edicuntur, non ius quidem sint licitum Regi, sed externâ auctoritate, cui resisti non possit, munitum, vel minæ violentiæ Regiæ. nam omnis à Deo potestas data est ad iusti atque æqui conseruationem, non iniuriæ isagogem: ad pietatis, veræ religionis cultum, non falsæ stabilimentum. *Debet Imperator*, inquit Leo Pontifex ad Leonem Imp. *incunctanter aduertere regiam potestatem tibi non solùm ad mundi regimen, sed maximè ad Ecclesiæ præsidium esse collatam. Quare si Imperator*, inquit Ioan. Pap. *d.* 96. *Catholicus est, quod salvâ pace ipsius dixerim, filius est, non præsul Ecclesiæ. quod ad religionem competit, discere ei conuenit, non docere. Cùm ad verum ventum est*, inquit Nicolaus Papa, *c.* 6. *d.* 96. *vltra sibi nec Imperator iura Pontificatus arripuit, nec Pontifex nomen Imperatorium vsurpauit. quoniam idem Mediator Dei, & hominum, homo Christus Iesus, sic actibus proprijs, & dignitatibus distinctis officia potestatis vtriusque discreuit.* & Gelasius *c.* 12. *ibid.* obsequi solere Principes Christianos non suam præponere potestatem, Episcopis caput subdere Principem solitum, non de capitibus eorum iudicare. Profectò *sicut quamuis parua ciuitas prærogatiuam præsentia regni non minuit, sic Imperialis præsentia mensuram dispensationis religiosa non mutat. cap. sicut.* & quæ plura alia habet Gratian. *dict. dist.* 96. & eleganter Iustin. *in princip. Nouel. quomodo oporteat Episcopos.* 6. *Maxima quidem inter homines dona Dei sunt à suprema collata Clementia, Sacerdotium, & Imperium. quorum illud quidem diuinis ministrans; hoc autem humanis præsidens, ac diligentiam præstans rebus, ex vno eodemq́; principio, vtraque procedentia humanam exornant vitam.* Itaque Imperium rebus humanis præest, Sacerdotium diuinis. *Alij sunt*, inquit Chrysost. *termini Regni alij Sacerdotij: sed hoc illo maius est. neque enim ex auro aut gemmis æstimari debet. Rex qua sunt in terris sortitus est: Sacerdotij ius à supernis descendit.* & infrà: *Sacerdotis thronus in cælis collocatus, de cælestibus negotijs pronuntiandi habet auctoritatem. Interroga Sacerdotes legem*, Agg. 2. *Labia enim Sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum est.* Malach. 2.

1\. Quo sensu spectet ad Supremum Principem de Religione sciscere?

Itaque Principum est ius, & piorum consuetudo, non nouum aliquid de religione, de fide, de sacris statuere: verùm ita leges scribere, vt quæ ab ijs, qui Ecclesiæ præsunt, decisa sunt, imitando recipi, exequi, obseruari iubeant, sic Iustin. *in Nouel. de sanctis Episc.* 123. *secundùm editionem Haloandrinam (nam in cæteris hæc desunt) si leges* (inquit) *quarum potestatem fides nostra Deus pro sua erga homines amore concredidit, per omnia firmas & stabiles conseruari ad subditorum securitatem studemus: quanto plus studij debemus circa sacrarum regularum & diuinarum legum obseruationem reponere, quæ pro salute animarum definitæ & constitutæ sunt.* & inferiùs: *Sequentes igitur* (inquit) *ea quæ sacris definita sunt Canonibus, pragmaticam legem facimus, &c.* similiter & *in Nouella, quomodo oporteat Episcopos.* 6. §. 1. *Sancimus igitur*, inquit, *sacras per omnia sequentes regulas, &c.* Exequendo ergo, sacras regulas sequendo, & quæ sacris Canonibus definita sunt, boni Principes leges ferunt de rebus sacris non iudicando de ijs, aut Ecclesijs, *c.* 10. *x. de Constit.* de cultu, de ministris, & ministerijs, de quibus multa Iustin. *in Auth.* de synodis vocandis, de hæresibus extirpandis, de bonorum Ecclesiasticorum vsu, abusúve. sic & à brachio sæculari coërcentur blasphemi, magi, mathematici, malefici, sortilegi, astrologi iudiciarij, atheistæ, aliíque contra Maiestatem diuinam, ac primam decalogi tabulam peccantes. Malè ergo Albericus Gentil. *tract. de potest. Reg. abs.* negat ijs Principibus Supremorum nomen conuenire, qui in sacris Papam agnoscunt, quâ doctrinâ excutit omnes etiam Angliæ Reges, qui post Christianismum regnarunt ante Henric. VIII.

Nationes omnes & formatissimæ Resp. atque in primis Romana summam rationem Religionis habuerunt, omnesque toto orbe sapientes & philosophi eam suis sequacibus tradiderunt doctrinam, tantamq́; Religionis vim esse etiam impij semper sunt fassi, vt & illi in administranda Republica Religionis obtentu semper sint vsi.

2\. Excellentia Christianæ Religionis.

Porrò Religio Christiana eâ est supra cæteras excellentiâ, quâ veritas supra fallum, supra imaginem, supra vmbram. per eam diuinum Numen, illius circa res omnes creatas, atque præsertim homines ad imaginem illius formatos prouidentia noscitur, sine eius scientia, & decreto nec vnum folium ex arbore decidere; capillos omnes ei numeratos esse, omnium paternam solicitudinem gerere, præsertim

ſertim Regum & ſupremorum Principum; qui præcipua illius in terris ſunt ſimulacra; illius imitatione, & auctoritate hæc humana gubernant.

3. Cura Chriſtianorum Principum circa Religionem.

Adeoque verum Deum, verum Dei cultum, veram Religionem amplecti, ſequi, promouere eos oportet tanto zelo, quanta laus eſt imagini viuidiſſimè protoypum repræſentare. curare quàm maximè, vt ſubditi veram ac puram Religionem profiteantur, (quæ omnia diſtinctè & latè proſequitur Ribad. *l. 1. de Princip.*) ſumma ratio eſt, quæ pro Religione facit, *l. ſunt de Rel. & ſump. fun.* quod in eam committitur, in omnium fertur iniuriam, tantoque cura maior animæ impendenda eſt, quanta hęc corpore præſtat. *l. Sanci. 18. Cod. de ſacroſanct. Eccleſ. cap. aurum. 12. quæſt. 2.* Inſigne monitum Mæcenatis ad Octau. Auguſtum, *Deum ſemper & vbique cole, vt moribus patria eſt receptum. ad eundemq́; cultum alios compelle. peregrinarum verò religionum auctores odio & ſupplicijs proſequere, non modò Deorum gratiâ, quos qui contemnunt, haud dubiè nihil quoque magni faciunt: ſed propterea etiam quod qui noua numina introducunt, multos ad vtendum peregrinis legibus alliciunt, hinc coniurationes, coïtiones, & conciliabula exiſtunt, minimè principatui commoda res.*

Itaque conuenit Principes Magiſtratuſque Deum ipſos colere ſincerè, reuerenter, & ritè, vt moribus veræ Chriſtianæ religionis receptum eſt: & ad eundem ritum alios compellere: peregrinarum verò religionum, nouarúmve interpretationum auctores odio, & ſupplicio proſequi.

Antiqua & incontaminata Religio Chriſtiana, veteris teſtamenti Tabulas, & noui cõplectitur; veluti indubitatas fidei ſuæ teſſeras & doctrinam ſiue ſcriptis, ſiue per manus traditam ab Apoſtolis in hoc vſque tempus receptam. quibus ſuccenturiantur œcumenici Eccleſiæ conuentus; qui, cùm boni agricolæ æmulus zizania ſparſerit, coïre ſolent, & Spiritu ſancto afflati, lucem pręferre, internoſcendo vero ſemini, &, quid Eccleſia Chriſti credendum proponat, demonſtrare. quæ, quoniam ex Chriſti promiſſo errare numquam poterit, eius deciſiones indubiâ fide recipiendæ ſunt. vt rectè Iuſtin. primis quatuor Eccleſiæ Concilijs œcumenicis eam fidem tribui iuſſerit, quæ quatuor Euangelijs debetur. Id quod ſtatuendum eſt de omnibus alijs œcumenicis Eccleſię conuentibus, de quibus idem Chriſti promiſſum, eundem Spiritum Præſidem habemus,

4. Circa hæreſim.

Sed quoniam hominum improbitas & maligni ſpiritus inuidia, à debito officio plures auocat, tolerante Deo, ad bonorum probationem: (oportet hæreſes eſſe) vt pura fides magis eluceat;

Scilicet vt fuluum ſpectatur in ignibus aurum:

Væ tamen eſt homini illi, qui quod neceſſe eſt vt fiat, vitio ſuo facit, vt per ſe fiat: Principes conuenit armari zelo, & contra huiuſmodi noxias inſurgere. exemplo piorum & magnorum Principum, qui ſtrenuè, magnoque feruore, totiſque viribus Religionem defenderunt, incontaminatamq́ue in ſuis ditionibus ſeruarunt. quibus Deus in vicem fauſta, felicia, diuturna imperia tribuit: & contrà eos, qui Religionem contempſerunt, cladibus infinitis afflixit, regna, & dominatus ſubuertit. eandemq́ue ſortem ijs immiſit, qui per hypocriſim Religione ſunt abuſi, vel falſam religionem parando principatui, aut rebus nouandis ſubiecerunt. quos vltrix ſcelerum diuina dextera impunitos nunquam pertranſijt. quæ omnia latè Greg. Thol. *de Rep. l. 13.*

5. De diuerſis in vna Rep. religionibus.

Non lubet hîc diſputare, num liceat aut expediat in vna Republ. plurium Religionum exercitia admittere. fecerunt id Ribad. *de princip. l. 1. c. 23. & 24.* alijq́ue. lubet tantùm quæri de malignitate noſtrorum temporum, quæ multis locis, non quid expediat diſputandum reliquit; ſed quid fieri poſſit circumſpiciendum. nam quis neget licere pati, quod emendare non poſſis? quis affirmet expedire, quintmò licere in præſens periculum adducere totam Religionem, totum populum Catholicum, vt paucos auios in rectam viam cogas? qui extrema deſperatione animati ſuſq́ue deque omnia vertant, & demum veram Religionem peſſumdent, in Eccleſia, politiaque anarchiam inducant?

6. De hæreſi valida.

Non licere quidem Principi, qui poſſit profligare hoſtes Dei, amicos eos habere; non licere hæreticos in ſua ditione pati, quos propellere poſſit; pridem deciſum eſt à Concilio Magno Lateranenſi. *c. excommunicamus. §. moneantur x. de hæret.* Deciſioni iuſſio & pœna adiecta eſt, vt omninò id Principes faciant, alioquin dominatu excidant. qui alijs Principibus deferatur, qui hoſtes ſe Dei hoſtium profiteantur. Cùm verò vires non ſuppetunt, voluntas, atque affectus pro effectu penſantur, dùmmodo quantum fieri poteſt, legibus & prouidentiâ caueatur, ne fides, ne religio damnum capiat. quæ ſupra vires eſt neceſſitas, non habet legem. Impoſſibilium nulla eſt obligatio. *Bona fide*, inquit *d. §. moneantur, pro viribus exterminare ſtudebunt.* etiam Conſtantinus initio ſuſceptæ Chriſtianæ fidei, non ſtatim re ipsâ, quæ deſiderio, expleuit. Parabola Regis expendentis *Luc. 14.* an cum decem millibus poſſit occurrere illi, qui cum viginti millibus venit ad ſe, id nos docet. Quod ſi nec ſatis conſtet, ſi velit Princeps, quid poſſit; ſi ſubditi malè velint, quid ſint auſuri; prudenter admodum verſari hac in re debet. præſertim ſi is ditionis eius ſitus eſt, vt fœdera inire ſubditi poſſint cum vicinis aliquibus ſiniſtræ religionis Regibus, aut Rebuſpubl. qui etiam auxilia militaria facilè poſſint ſubmittere, & per hoc ſtatum, Religionemq́ue in certius periculum adducere. Attentiſſimè ergo aduigilare debet, ne quæ fiant coïtiones, ne quæ ad exteros legationes: denique ea remedia ſuauiter adferre, quibus ad meliorem mentẽ citra malitiam ſeducti reuocentur. Ij autem quorũ error immedicabilis eſt, non vno ſimul edicto proſcribãtur, ad carcerem aut crucem trahantur, præſertim in nationibus melancolicis, quę auſteritate

pœnarum non emolliuntur, ſed pertinaciùs indureſcunt, ſed ita habeantur ne noceant.

Neque Lateranenſe Concilium exigit, vt Principes inconſulto furore in hæreticos inuehantur: ſatis eſt pro viribus, pro rerum, locorum, temporum ſtatu bonâ fide allaborare, vt extirpentur. manu vnâ, tractu vno euelli ſurculus poteſt, arbor non poteſt. non eodem modo hæc, vt ille, excipienda eſt. denudantur ſoſſione radices illius, nunc huic, nunc illi admouetur ſecuris, atque itur in circuitum, & præciſâ vltima tandem abit in ruinam arbor. ſed & prouidetur tamen, ne caſu ſuo quemquam opprimat. non minori induſtriâ, & prudentiâ hæreſes ſunt tractandæ, cùm naſcuntur, adoleſcunt, inualuerunt. gonetatim id Principibus Magiſtratibuſque commendatum, vt nihil omittant, quod citra maius periculum in cauſa Dei præſtare poſſint.

Cæterùm ſi rebus in ancipiti ſtantibus, in vrbium v.g. deditione, Prouinciarum conciliatione, ſeditionis compoſitione, fidei interpoſitione publica pacta inita ſunt, ea omninò ſeruari ius & iuſtitia dictat. vt alibi diximus.

7. Quæ ad Religionem pertinent commendata habere debent Principes.

Denique Principes & Magiſtratus ea, quæ ad Religionem faciunt, omnia ſuo patrocinio tegere competit, perſonas, ædes ſacras, fundos ac reditus, ſine quibus diuinus cultus, Religionis exercitia, & neceſſarij in ea miniſtri exhiberi non poſſunt, exemptiones perſonarum, aſyla, & libertates, æöium diuinarum, & rerum Eccleſiaſticarum immunitates, quanta iura conceſſerunt, ſeruent, non imminuant; augeant, vt quò largiùs bonis temporalibus & in alios poteſtate ſunt ornati, decorari, atque augeri cupiunt, eò ſanctiùs quæ Eccleſiaſtici iuris ſunt, tanquam Dei præcipua, eiuſque patrocinio tecta venetentur, neque ab vllis lædi patiantur. Trid. *ſeſ.25. cap.20.*

CAPVT V.

De Magiſtratuum deſignatione.

1. Nec aſſumi, nec deponi iniuſſu Principis poteſt Magiſtratus.

Qvoniam ad Supremam Poteſtatem pertinet Magiſtratuum creatio: fit vt ſi è Prouincia non abit, cui ſucceſſor datus eſt, in Maieſtatem peccet. *l.2. ad leg. Iul. Maieſt.* & qui priuatus pro Magiſtratu ſe gerit. *l.3. eod.* ſed & qui ſe Imperio abdicat, nihil agat. *l. legatus.* 10. *D. de off. Præſid.* Hinc & Ducum & Comitum tituli à ſola Maieſtate impetrantur. qui in Magiſtratuum maiorum vices ſuffecti nunc ſunt, rametſi ab Imperatore illi ab ijs etiam poſtulentur, qui Imperio nonſubſunt.

2. Explorandi & aſſumendi digniſſimi.

Porrò ad Magiſtratuum creationem quod attinet, inter ciuilia negotia explicatum, præſertim lib. 1. c.42. ſupereſſe hîc videri poteſt, vt ijs, penes quos eſt rerum ſumma, & qui eorum conſilia dirigunt, ac Iudices Magiſtratuſque, qnibus pro more regionis aliqua creationis, aut de ea conſultationis auctoritas competit, in id incumbant vt quàm optimos, quàm maximè idoneos, quàm maximè meritos deſignent: quibus ſe, quibus Rempub. quàm maximè fidere poſſe exiſtiment. atque in primis tales, qui virtutibus, quas *lib.1.* deſcripſimus, vel iam præditi ſunt, vel longè progreſſi ſunt in via, quâ aſſequantur. Ac denique tales, qui obitis minotibus Magiſtratibus futuri ad maiores ſunt idonei, exploratis ſingulorum ingenijs. vt Daniel. 1.3. Rex ille vaſtator orbis mandat *Aſphenez præpoſito Eunuchorum, vt introduceret de filijs Iſraël & de ſemine Regio, & tyrannorum pueros, in quibus nulla eſſet macula, decoros formâ, & eruditos omni ſapientiâ, & doctos diſciplinâ, & qui poſſent ſtare in Palatio Regis, vt doceret eos litteras, & linguam Chaldæorum.* Seligit formoſos, ingenioſos, de ſemine Regio, cautos, doctrinâ, prudentiâ præditos: *Vt enutriti tribus annis, poſteà ſtarent in conſpectu Regis.* Barbarus Rex curioſè ſeligit benè nata, & excolit idonea ingenia, vt eruditi ſtarent in conſpectu eius, poſteaque ſemper meminiſſent vnde & quò eſſent euecti. vt *Eſdr.* 4. 14. *nos autem memotes ſalis quod in Palatio comedimus.* magnum eſt incitamentum ad gratitudinem, & virtutem illa dignatio Regia, & retinaculum in fidelitate. vnde tamquam nullo oceano eluenda illa inſido facta exprobratio: *Tu verò homo vnanimis, qui mecum dulcet capiebas cibos, in domo Dei ambulauimus cum conſenſu.* Aulæ ergò Principum ſcholæ erant Præſidum, Prouinciarumque Rectorum, & magnorum Magiſtratuum. Inde Comitatus olim Principum, Comites, & è Comitatu miſſi. Sic Comites Italiæ, Aphricæ, Illyrici, Hiſpaniarũ, Orientis, & Comitatuum olim paſſim officia, quæ in feuda & beneficia perpetua degenerarunt. ſed & hodiè Electores ac ſummi Germaniæ Principes Palatina officia retinent. quod & in Gallia, alijſque ditionibus accidit; nomine ſaltem: etſi functiones raræ ſint, vt olim comitatus erat aſſiduus.

3. Formandi institutione, magnorum Comitatu, legatorum Iudicum in prouincias miſſorum.

Adhæc magna olim erat exercitatio, quâ ad Rempublicam capeſſendam formabantur. Iuuenibus permittebatur, poſtquam ætatem virilem attigerant, vt Senatui intereſſent, ſententias audirent, quin & conſulendi causâ dicerent. ita fiebat, vt ſtatum Reipublicæ ſuæ notum haberent, & vicinarum, aliarumque gentium, quibuſcum Reipublicæ intercedere poſſet negotium, quod fundamentum eſt omnium conſiliorum, & actionum.

Sed & Legationes erudiendis, & formandis viris præclaris aptiſſimæ erant. datis in Comitatum ijs perſonis, quæ ſpem facerent ſe vtilem aliquando operam præſtituras. magno numero vel dabantur apud Romanos, vel ſponte ſe adiungebant eiuſmodi Comites, qui & inſtructiores redibant, & Legatos ipſos vel conſultando iuuabant, vel inſpiciendo ne præuaricarentur retinebant.

Idem ſtatuendum eſt de Præſidibus in Prouincias miſſis: quorum & Comitatus amplus erat, nec è triuio. ita vt poſtmodum decretum fuerit, vt Prouincias regerent, qui priùs ibi aſſediſſent. & nobile exemplum eſt Scipionis Africani bello illo, quod nomen dedit,

ſummâ

summâ gloriâ perfuncti; qui fratrem Consulem, cui bellum Syriacum contra Antiochum mandatum erat, voluntariâ legatione comitatus est. Pompeij castra Senatum appellabant, in quibus ait Cicero fuisse decem Consulares. *Philip.* 13. quamquam apud Venetos lex militaris sit, ne quis inuitus munus obire teneatur, qui maiori cum dignitate militauit. Igitur Iudicibus & Consiliarijs Principum, vel qui alio iure Reipub. præsunt, adnitendum est, vt Reipubl. dentur, formentur, educentur viri tales, in quos aliquando inclinata recumbere possit.

Sed & illud non minùs curandum, vt Magistratus à summo primi, ita se habeant, talesque ex probatis seligantur, qui & suæ potestati submissos cum auctoritate benignè regant, & nihil supremi iuris obfuscent. ne vlla in re populus obliuiscatur supremæ potestatis, sed numquam non eluceat illa

Velut inter ignes
Luna minores.

Id cùm ita se habet, numquam clarescet magis Suprema Potestas, quàm cùm sub illa magno aliæ numero, sed minori lumine scintillant. Pulcherrima ea in re consideratio, & Senatus in libera Republ. Romana, & deinde sub Imperatoribus Consulum, Cæsarum, Magistratuum prouincialium, Prætorum, Præfectorum Prætorio, Præfectorum vrbi, Centumuirorum, Triumuirorum, Quæstorum rerum capitalium, Prætorum populi, Decemuirorum, Cancellariorum, Tribunorum plebis, annonæ Præfectorum, Comitum, Dictatorum, Censorum, Ædilium, aliorumque Magistratuum, quos Consenius *lib. 7. Polit. cap. 13. & multis sequentibus*, intus & in cute considerat. sed nemo exactiùs insignia, officia, dignitatem exequitur, quàm Panicirolus *in Comment. ad Notitiam dignitatum vtriusq. Imperij.*

5. Rursus de qualitate assumendorum Magistratuum.

A Rege primi Magistratus, & Consiliarij tantâ cautelâ adsciscendi sunt, quanto grauiùs premit saxum è summo lapsum, nam primorum error reliquos propellit. & faciliùs exercitum fortium virorum inuenias, quàm multos Principum consiliarios omnibus numeris absolutos. etiamsi non ad rigorem Alphonsi Magni exigantur, qui statuebat *Consiliarios Regum, aut Reges esse oportere, aut Regum animos habere.*

Sanè eminentes Consiliariorum dotes sunt, vt labore, studio, meditatione decocta, non præcipitia, non erga aliorum iudicia contumacia consilia adferant, quæ & emendare velint meliori ratione allatâ: qui fortiter censeant, & in periculis solicitè, posito affectu, nec verbis in adulationem conceptis, sed in sinceritatem pro notitia Reip. negotijque, de quo agendum est, & explorata rerum experientia, summâ in Regem fide, nullis alijs Principibus obnoxia, animo mutationis, audaciæ nimiæ, & temeritatis inimico. *Nescio*, inquit, *in horologio Principum* Geuarra *l. 1. c. 43. cur Principes & magnates, cùm adeò soliciti sint in quærendis medicis optimis, ad curam corporis, adeò negligentes sint in quærendis viris sapientibus ad gubernationem regnorum, ditionumq., cùm infinitis modis grauiùs profectò sit damnum malæ in Republ. gubernationis, quàm Principis ipsius aut gubernatoris morbus.*

Princeps, qui suo solius consilio vtitur, citò perit. multorum qui audit, ac rectè diiudicat, & vtitur; sperare potest, quod addicunt Litteræ Sacræ; *Ibi salus vbi multa consilia. Prou. 11.*

CAPVT VI.

De Supremo Iudicio, seu vltimo resorto.

1. Quæ inde fluant?

PRouocationi, quæ olim apud Romanos in rebus maioribus ad Populum erat, successit tribunitia intercessio. & Augustus tribunitiam potestatem ad se traxit. inde prouocatio ad Principem. *apud Tacit. l. 4. Annal. & l. 45. D. de cond. & demonst.* hinc summi momenti iudicia per se tractare, propria in causa iudicare, causas ab alijs auocare, summariè, sine iudiciorum formâ ordinariâ iudicari mandare, nullâ seruatâ procedere (*vt accidit in Seiano, Berengario, Guisio, Anctrio*) ad plenitudinem pertinent potestatis. sed auctores viderint an ad plenitudinem etiam iustitiæ. quod Bernardus Eugenium *lib. de consider.* alia in casu monet. eodem referas contra res iudicatas restituere, supplicationes, reuisiones admittere, Iudicem etiam dare qui citra appellationem cognoscat. *l. 1. §. 4. D. à quibus appell. non licet.* Hisce sic datis Iudicibus similia sunt, quæ Principum nomine iudicant, suprema tribunalia. vt Camera Imperij & Parlamentum Parisiense. ex quo per Galliam deinde octo facilè Curiæ diductæ sunt; pro commoditate Prouinciarum qualia ad exemplum singuli ferè præcipui Principes in suis ditionibus instituerunt: vt nobile illud Mechliniense, & maiestate plenum à Carolo Audace erectum est.

Atque hæc tessera tam euidens supremæ potestatis indicium est. vt aliqui ditionis suæ maiestatem lædi existiment, si extra eam ad Principis quamuis sui Concilium supremâ illius auctoritate iudicans, vocati fuerint.

2. Extra Prouinciam iudicari, quomodo non officiat supremitati.

Sed errant tamen; Iudicium enim Principis, & eorum qui eius auctoritate iudicant, non est adscriptum aut circumscriptum loco. solent Concilia Principum in Comitatu illorum esse, & vbique de illis iudicare. quare & Parlamenta pro diuersis Prouincijs instituta, quamuis singulæ supremam Maiestatem habeant, sine earum præiudicio de singularum negotijs iudicant. vt olim ipsi Principes, & ambulatoria Concilia, dummodo iudicent nomine, & supremâ auctoritate Principum, respectu singularum ditionum, vt talium. quo sensu & consensu Hollandi, quos nullius vnquam alterius, quàm sui iuris, fuisse contendit Grot. *in antiq. Reip. Batauæ*, aliæque nationes Belgicæ, nec ipsæ sub clientela aliena existentes ad Prætorium Mechliniense vocari non abnuerunt.

Fateor Brabantos magnâ olim contentione

ſe ſubduxiſſe à Parlamento Mechlinienſi, & eam populo imaginem dignitatis retinuiſſe, ne foris iudicarentur; & vt ſuprema Cancellaria Brabantiæ remaneret, ac ſine prouocatione ius diceret: id tamen alijs cauſis latè diſtantibus acceptum ferendum eſt priuilegijs ſcilicet Aureæ Bullæ Caroli IV. Sigiſmundi, Maximiliani, Caroli V. quatenus olim ad imperium pertinuiſſe poſſunt Brabanti, prærogatiua data eſt, ne extra Brabantiam vocari aut ſiſti poſſent, non ad Cameram Imperialem, aut quemuis Iudicem delegatum citari. horum priuilegiorum obtentu domeſticum tribunal ſeruarunt, & liberalibus in bellicas neceſſitates ſuppetijs. quibus aut deliniuntur Principes, aut promiſſis implicantur.

CAPVT VII.

De Bello, eiuſque cauſa iuſta.

1\. Bellum iuſtè ſuſcipiendum, iuſtè gerendum, iuſtè finiendum.

QVi conſilijs Principum Rerumq́uepubl. interſunt etiam atque etiam aduertere debent, vt cùm de bello deliberatur, maturè omnia circumſpiciant, quò & iuſtè ſuſcipiatur, & geratur iuſtè, nec minùs iuſtè finiatur. defenſiuum quidem bellum magnâ deliberatione non eget; cùm neceſſitas defenſionis conſilium non exigat. dummodo hoſti iniuria illata non ſit. eam enim honeſtè potiùs ſarcire, quàm iniquam cauſam tueri armis, non tantùm decentius, ſed omninò ex iuſtitia neceſſarium eſt. qui enim iniuſtum bellum excitat, omnium belli incommodorum reus eſt, tot cædium, furtorũ, ſacrilegiorum, latrociniorum, raptuum, adulteriorum, publicæ vaſtitatis. alioquin *ſemper iuſtũ bellum eſt, quibus omninò neceſſarium: ſemper pia arma, quibus nulla niſi in armis ſpes vitæ poſita eſt: omnibus alijs rebus æquis & iuſtis tentatis & oblatis*. Heren. *apud Liuium*. Defenſio nullâ præuiâ iniuriâ omni iure permiſſa eſt, vim vi pellere licet, non Principi tantùm, ſed & priuato cuilibet. *Oportet*, ait Ariſtoteles, *lib.7. polit. c.14. negocia quidem, & bella gerere poſſe, ſed magis agitare pacem*, atque ociari poſſe. pax enim finis eſt belli, nec iuſtè bellum gerit quicumque eum finem non reſpicit. Auguſt. relatus *c. noli 23. q. 2. Pacem*, inquit, *habere debet voluntas, bellum neceßitas*. non enim pax quæritur, vt bellũ excitetur, ſed bellum geritur, vt pax acquiratur. bellum ſine eo fine ſummum omnium malorum: ſcelerum omnium chaos. *Quid aliud*, inquit Oroſius, *l.1. bella dicenda ſunt, quàm vrgentia in alterutrum mala? mala ſcilicet huiuſmodi, quæ fuerunt, vel nunc ſunt, aut manifeſta peccata ſunt, aut punitiones peccatorum*. Oportet ergo magis agitare pacẽ. diuina vox; *Ego cogito cogitationes Pacis*. Voluere ergo atq; reuoluere omnia oportet priuſquam in deliberationem belli deſcendatur, cogitare cogitationes; nullam rimam negligere, quæ quodcumq; ad pacem medium prodere poſſit. *Omnia prius experiri verbis, quàm armis ſapientem decet*. Terent. nam vt Tac. *l.1. hiſt. æquè apud bonos miſerum eſt occidere, quàm perire, nec victis, nec victoribus vnquam ſolida ſtetit armis voluptas*. & ſemper *felicior eſt pax numquam laceßita, quàm multò reparata ſanguine*. Senec. *Felicitas eſt maior vicinum habere concordem, quàm ſubiugare bellantem*. Auguſtin. *l.4. de ciuit. c.15*. alioquin vbi pacem obtinere non poſſumus; *Dexteras*, inquit D. Chryſoſtomus, *in Pſ.134. à Deo habemus, vt & nobis ipſis & alijs iniuriâ affectis opem feramus, vt his quibus violentia & detrimentum infertur, portus ſimus & refugium*.

2\. Defenſio iuſta.

3\. Omne bellum pacem reſpicit vt finem ſuum.

Igitur ſecuritas noſtra, ſociorumq́ue iniuſtè afflictorum, ſi aliter conſtare non poteſt, bello tutanda eſt. Religio ergo Reipubl. ſalus, atque dignitas, publica, priuataque bona. extra hanc cauſam; ſeu quæ eò pertineat, non iuſtum bellum geritur. ita Cicer. *l.4. de Rep. nullum bellum ſuſcipi ab optima ciuitate, niſi pro ſalute, vel fide*. Salus ad nos pertinet: fides ad ſocios. vtrorumque defenſio iuſta eſt; dũmodo cauſa iniuriam nos, illóſve paſſos, non autem intuliſſe probet. *Qui non repellit*, inquit Auguſt. *à ſocio iniuriam, ſi poteſt, tam eſt in vitio, quàm ille qui facit. cap. non in 23. q. 3. Eripe eum*, inquit Sapiens *Prou. 24. qui ducitur ad mortem*. quare & Populus Iudæorum crimen contraxit, cùm non reſtitit Principibus Chriſtum in mortem dantibus. *quia*, inquit Auguſtin. *qui deſinit obuiare, cùm poteſt, conſentit. cap. oſtendit. ibid*. tum porrò *non oportet*, inquit Iſocrates, *deiecto animo eſſe eos, qui pro cauſa iuſta periclitaturi ſunt, ſed qui iniuriam inferunt. Quid culpatur*, inquit D. Auguſt. *in bello? an quia moriuntur quandoq́, morituri, vt domentur in pace victuri? hoc reprehendere timidorum eſt, non religioſorum. cap. quid. 23. q. 1.* 4. Securitas noſtra, & ſociorum, Reip. ſalus iuſta belli cauſa.

Cæterùm bellum offenſiuum plus habet examinis. neque enim exercitij causâ, vel, vt Galli loquuntur, *par gayeté du cœur*, bella gerere magis licet, quàm furari, latrocinari, adulterari. vt D. Auguſtin. *l.3. c.14. de ciuit. Dei*. de Romanorum cum Albanis bello non alia de cauſa geſto, quàm vt reſides moueret 5. Bellum offenſiuum maiori examine opus habet.

Tullus in arma viros, & iam deſueta triumphis
Agmina.

De quo ita decernit Auguſtinus. *Illo itaque vitio tantum ſcelus perpetratum eſt ſocialis belli atque cognati*. Turpe non minùs non ex cauſa, ſed occaſione rei benè gerendæ, alienaque inuadendi bella inferre. vt Lud. XI. cæſo ad Nanceium Carolo Burgundo iuratas inducias infregit, ditiones Mariæ pupillæ inuaſit: ne bello quidem indicto (quod & neceſſarium in iuſto quamuis bello) ex quibus Burgundiæ Ducatum Galli etiamnum hodiè poſſident, obtentu chimericarum Salicæ legis tabularum; quibus Burgundi nunquam inſcripti. Waldemarus olim Sueciæ Rex in terram ſanctam profectus fratri tutelam Regni commiſit: is illud inuaſit, Waldemarumq́ue reducem Regno excluſit. non nemo alius noſtro æuo exemplum imitatus eſt, turpe factum. turpior Ferrerij defenſio; occaſionem Regiam fuiſſe. ſatis id cauſæ. non eodem iure Regna, quo res priuatas acquiri. cum Antigono Rege ſapit Ferrerius, qui ſophiſtæ cuidam librum de iuſtitia ſcriptum offerenti, *Deſipis*, ait, *qui cùm me videris armis alienas vrbes vexantem, tamen apud me de iu-*

ſtitia

ſtitia differis. Sanctiùs populus Romanus. cùm enim à Ptolomæo Rege tutor eſſet relictus, Æmilium Lepidum Pontif. Max. bis Conſulem ad pueri tutelam miſit. ne fides ciuitatis Romanæ fruſtrà petita exiſtimaretur. cuius beneficio Regia incunabula conſeruata pariter ac decorata, incertum Ptolomæum reddiderunt, patriſne fortunâ magis, an tutoris maieſtate gloriari deberet. ita Valer. Max. *lib.6.c.6*. Sanctiùs Auguſtus, de quo Sueton. *c.20. nulli genti ſine iuſtis & neceſſarijs cauſis bellum intulit. Non enim*, inquit ipſe, *immoderatis cupiditatibus morem gerens, omnia vndiq; parare, & dominio eius adiungere ſuſcepi, ſed duos imperio noſtro limites tanquã à natura datos Iſtrum & Euphratem ſtatui. deinde domitis Tracibus & Schytis non bellum aliud ex bello ſum commentatus, ſed in iuris deſcriptione, & eorum quæ bellis ciuilibus deprauata erant, correctione incubui.*

Latiùs regnes auidum domando
Spiritum, quàm ſi Lybiam remotis
Gadibus iungas, & vterque Pœnus
Seruiat vni.

Non ergò dominandi cupido, ambitio, auaritia, opum, auri, gazarum, pomerij, dominatuſque prorogandi votum iuſtæ bellorum cauſæ: quantumuis hodiè maximè

——— Aurum & purpura curis
Exercent hominum vitam, belloq; fatigant.

Tum denique iræ atque vindictæ, parandi nominis, atque in hiſtorias eundi deſideria. vt Ioſephus Zachariæ & Azarias 1. *Mach.5. faciamus & ipſi nobis nomen, & eamus pugnare aduerſus gentes*. Sed, vt dixi, cauſa ſi defuerit iuſta, non bellum eſt, ſed latrocinium. vt exprobrabat Schytarum Legatus Alexandro, *Tu qui gloriaris ad latrones perſequendos te veniſſe, omnium gentium quas adijſti latro es*. hæc enim eſt cenſura, hoc ius, atque iudicium omnium gentium. nocendi cupiditas, vlciſcendi crudelitas, implacatus atq; implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & ſi qua ſimilia, hæc ſunt, quæ in bello iure culpantur. *c. quid culpatur. 23. q.1. ex Auguſtin.* quare rectè Chryſoſt. vbi ſuprà: *Quomodo igitur ijs venia dabitur, qui armis non ad ſalutem, ſed ad perniciem eorum vtuntur?*

Quare Malderus *de iuſt. q.40. de bello. d.2. aſſert.2.* vnicam & ſolam cauſam belli inferendi ſtatuit iniuriam Reipubl. impediendam, reſarciendam, vel vindicandam. non leuem tamen, notabilem, incommodis belli dignam. quales ex ſacris litteris eſſe demonſtrat, publicam Principis contumeliam, 2. *Reg.10.* rebellionem

6. Iuſta cauſa belli offenſiui, grauis iniuria impedienda, reſarcienda, vindicanda.

ſubditorum, *ibid. cap.20.* violatum fœdus, 4. *Reg.3.* defenſionem malefactorum, ne iuſtas pœnas luant; *Iudic.20.* ſuppetias latas inimicis, 2. *Reg.8.* innoxij tranſitus denegationem, *Num. 21. c. notandum, 23. q.2.* hæreſim ſubditorum, Greg. *lib.1. ep.62. c. qui peccat, c. quando. c. diſplicet. 23. q.4.* negatum locum Prædicatoribus Euangelij, *ex Victoria*. detentas res Principis, inuaſam ciuitatem, etiam paruam, auxilium ab eo, qui iniſtam cauſam tuetur petitum. Molina *de Iuſt. tract.2. diſp.104.* primo loco ponit eam cauſam, vt Princeps recuperet, quę ei debentur ex 2. *Reg. c.3.* vbi bellum mouit Dauid contra Isboſeth pro regno Iſraël. *Iuſta enim bella*, inquit Auguſtin. *relatus cap. dominus. 23. q.2. definiri ſolent quæ vlciſcuntur iniurias, ſi, quæ gens vel ciuitas bello petenda eſt, vindicare neglexerit, quod à ſuis improbè factum eſt.* Non ergo bellum iuſtum, quod ſine cauſa, eaque neceſſaria ſuſcipitur. non vtili tantùm. non cupiditate melioris ſoli, non libertatis in ſubdito, non imperij in liberos, nec ipſorum quidem cauſa; nõ eius habendi, quod non ius, ſed honeſtas duntaxat debitum facit. neque metus vicinæ potentiæ, ſi non animus nocendi aſſeritur, iſq; morali certitudine deprehendatur. Grot. *de bel. l.2. c.22.*

7. An iuſta cauſa ſit metus vicinæ potentiæ valde creſcentis?

Sed tamen lubet latiùs exquirere, an, quod ait Ferrerius, iuſta ſatis belli cauſa ſit, ne vicini Principis potentia nimium excreſcat. Perſeus *apud Liuium lib.42.* Rhodios monet, vt ſi pax à Romanis non impetraretur, ſaltem ita agendum, ne omnium rerum ius atque poteſtas ad vnum populum perueniat. per victos enim vicinos victor greſſum facit ad remotiores. ita Demetrius *ad Philip. Maced. apud Iuſtin. lib.29. enim quanto propius nobiliuſq; ſit regnum, tanto ſit Romanos acriores hoſtes habiturus*. & Mithridates Rex Ponti *apud Saluſt. in eius epiſt. ad Arſacem Regem Parthorum; Nunc quæſo conſidera nobis oppreſſis vtrum firmiorem te ad reſiſtendum, an finem belli futurum putes.* eodemque modo Ætholi ab Antiocho petunt pecuniam & militem, vt ſocios ille tueatur, ne Romani Ætholis extinctis totis viribus in Aſiam ferantur. *Vera erant*, inquit Liuius *lib.36. quæ dicebantur, eo magis Regem mouerunt*. Omnium temporum hiſtoriæ exhibent Principes in ſocialia fœdera, atque actia bella eiuſmodi rationibus tractos. Diximus ſociorum defenſionem iuſtam belli cauſam eſſe, ſed dummodo ſocij iuſtum bellum gerant. ſed an ſocialis belli iuſta cauſa ſit, ſi deſit alia, ne vicinus Princeps ſupra omnes potentiâ excreſcat? Ferrerius quidem eum Gallis metum pro iuſtitia belli contra Hiſpanos, domumve Auſtriacam, quod ſenſim vicina corripiat, ſufficere ait; atque inſtar tempeſtiuæ defenſionis eſſe, malum, quod imminere videas, præoccupare; neque morari, donec ſuppreſſorum exempla plura deeſſe poſſint. Bella quidem ratio eſt: ſed imaginaria. ſed inſomnia rebus agendis non ſufficiunt. quod ſi Hiſpanus, vt ſemper Turca, ſolitus foret quo iure, quáve iniuriâ, ſolaque dominandi libidine bella gerere; profectò aliorum exemplo ſocialia arma prouocare poſſet. cæterùm quòd domus Auſtriaca per fœdera matrimonialia progreſſum ad hanc potentiam fecerit, ſine cuiuſquam iniuria, quis bonus dixerit ſat cauſæ, vt alijs Regibus liceat ditiones eius inuadere?

Dilecta Cœlo eſt Auſtriadum domus.

An quia agri vicina gleba fertilior eſt, ideóne liceat terminos meos in illum promouere? an quia vicinum pecus grandius vber habet, liceat mihi abigere? an quia vicinus ad vtroſq; currit feliciùs Indos, liceat mihi nauẽ eius perforare, aut expilare? an quia corriualis diuiti ſpõſę magis placuit, ideò riuali liceat ferro illius feli-

citatem auertere? ſed non ſunt, inquit, Regum eadem, & priuatorum iura. quod ſibi argumentum in quæſtione regia fractæ pacis inter Anglum & Francum objcit Innocentius III. *in c. nouit. X. de Iud.* reſpondetque ex lege diuina; *ita magnum iudicabis vt paruum.* Sed & quis negabit vnquam ad naturales iuſtitiæ leges teneri etiam Reges, alterum non lædere, ſuum cuique tribuere? Naturæ & gentium omnia iura ſuſtuleris, fœdera, fidem, commercium, & ſocietatem generis humani, ſi hâc viâ pergas. Galli Italiam inuadentes, quo iure veteres atque innoxios poſſeſſores pellerent, rogati; non aliud apud illos ius, quàm quod fortior dextra decerneret; præualere reſponderunt. Eodem Iure Cymbri, Hunni, Alani, Wandali, Gothi, Normanni, Dani, Turcæ, & immaniſſima olim barbararum gentium collnuies orbem terrarum inundarunt, ſat cauſæ habentes, Ferrerio iudice, in Romani Imperij magnitudine. Vtinam ea ratio ad communem Chriſtianæ Religionis hoſtem oppugnandum Principes omnes accenderet, vt pro mandata ſibi poteſtate, non tantùm quâ priuati ſunt, Chriſto ſeruirent, eius hoſtem communibus & fœderatis armis inuaderent! *neque enim fruſtrà gladium portant.* cuius rationem qua Reges dare rigidam tenebuntur. ſed Ferrerio magis placet cum Chriſtianæ Religionis hoſte pacem colere, cum Catholicæ fidei aduerſarijs, quarumcumque ſectarum fœdera inire. nec magni illud facit 2. *Paralipom. c. 19. impio præbes auxilium, & ijs qui oderunt Dominum, amicitiâ iungeris.* vnde fiat vt Regiones Catholicæ expugnentur, mox orthodoxa Religio, ac clerus eliminetur, templa hæreticis tradantur, hæreſiſque in poſſeſſionem ducatur. Auxilia omnia iuſta credit, quæ contra potentiam inualeſcentem Auſtriacam vel Hiſpanam ſubmittuntur. contra hanc cauſam nullum ius, nulla ſententia à quocumque lata Iudice, toto licet orbe pedibus in eam eunte, ei ſufficit. paradoxa iſta ſunt. quorum cùm nec Theologiæ, nec caſuum, nec legum peritum Iudicem admittat, fateri oportet nullo niſi chimerio aut cymmerio iure defendi hæc poſſe omnemque interpretationem eius iuris dependere à dictamine priuati ſpiritus. Ago de iure. ſcio enim arcana Imperij & Dominationum vulgò propalanda non eſſe. *Parendo potiùs, quàm imperia ſciſcitando res militares contineri.* Tac. *lib. 17. Summa,* inquit Greg. *c. vlt. 23. q. 1. militiæ laus hæc eſt; obedientiam Reip. vtilitatibus exhibere.* ſed cùm de factis conſtat, nego iuris Regij ſcientiam eſſe priuati arbitrij, ſed iudicij, iuſtitiæque communis omnium gentium. Nemo Princeps ita de ſe ſentit, vt aduerſus ſe alteri liceat damnatas iuſto iudicio rebellium cauſas tutari, liquidiſſimæ rebellionis reis ſuppetias ferre, alienæ ditionis inuaſores pecuniâ, milite, annonâ iuuare. & tamen cogitare debet quiſquis Fererium ſecutus, non iuſtitiam, ſed iniquitatem iuuat, cùm Deo videbitur leui flabello huiuſmodi muſcas diſpellere, verſâ fabulâ ſibi euenire poſſe, alteri quod fecerit.

CAPVT VIII.

De bello iuſtè gerendo.

CÆterum (vt Fererio valedicamus, eiuſque Catholico-politico) aſſerimus bellum ſuſcipiendum iuſtè, ſed & gerendum eſſe iuſtè. *Iuſtè quod iuſtum eſt proſequêris. Deut. 16.* Iuſtè iniuſtéve bellum geritur, reſpectu Principis, militis, Reip. Prouincialiúmve, hoſtium, mediorum, modi, finis. 1.

Gerendum iuſtè bellum Quot modis iniuſtè geratur?

Reſpectu Principis.

IS ſiquidem illatum bellum iuſtè propulſat, cuicumque iniuſtè infertur. licita eſt enim defenſio contra quemcumque iniuſtam vim inferentem. Vim dico iniuſtam, non modum. nam cauſa iniuſta vim iniuſtam facit, vt reſiſti poſſit, non ſemper modus. non iuſtè infert vim, quiſquis ſuperiorem Principem agnoſcit: tametſi non mox, ſi cauſa iuſta ſit inferendi, iuſtè reſiſtatur. Teneri maieſtatis lege eum, qui iniuſſu Principis bellum geſſerit, delectum habuerit, exercitum compararit, ſcimus *ex l. 3. D. ad legem Iuliam maieſt. Ordo naturalis hoc poſcit, vt ſuſcipiendi belli auctoritas, atque conſilium apud Principes ſit,* inquit Auguſt. *c. quid. 23. q. 1.* & nuper id in Batauis, ipſoque Prouinciæ Prætorio damnata Ioan. Oldenbarneueltij, aliorumque Arminianæ factionis procerum capita docuerunt. quamuis enim Iudicum incompetentiam multi libelli diſputarint, Batauiæque vnitæ, alijs Prouincijs non ſubditæ, libertatem; & ſingulatim Apologeticus H. Grotij; quaſi fœdere Vltraiectino nihil Prouincijs ſingulis ſupremæ Poteſtatis ademptum ſit, neque alijs in alias quippiam conceſſum; vt iudicandi aut Iudices dandi poteſtas ſingulis ſua ſit intacta, non alijs delata, cùm in nullius dominatum conceſſerit; interim tamen, ſub ratione exercitus iniuſſu Ordinum generalium comparati, damnatus Oldenbarneueltius 2.

Non iuſtè indicit bellum, qui ſuperiorem habet, & magis ſi vterque.

——— *iacet ingens littore truncus.*

Tum porrò maximè bellum inferre non licet, cùm vterque vnum Principem agnoſcit, qui vtrique dicere ius poteſt. quo nomine toties in Comitijs Imperij, quæ citat Conſen *polit. l. 10. cap. 5.* deciſum, nulli Principi Imperij licere bellum mouere. & infractoribus pacis publicæ bannum Imperij comminatum.

Iterum reſpectu Principis iniuſtè geritur bellum, ſi ipſe officio & partibus ſuis deſit, ſi non è Repub. diligenter, conſultò agat, ſi temerè in ſalute publica verſetur; ſi delectum nō habeat, ſi diſciplinam non ſeruet, ſi hoſtem populantem negligat, prouinciales militibus ſuis prædæ eſſe ſinat, ſi boni Principis munus vndequaque non expleat, ſi militares meditationes non admittat, ſi præterita, præſentia, futura pari obliuione tranſmittat. Oportet enim bonum ſemper atque vbique Ducem agat, finem, officiumq; ſuum ſibi ſemper propoſitum habeat, 3.

Princeps ſi partibus ſuis deſit non iuſtè gerit bellū, quæ illæ?

habeat, militem benè delectum, bonum efficiat, facere & pati fortia doceat. ijs, quibuscum de Imperio certetur, nec virtute, nec patientiâ, nec disciplinâ rei militaris cedendo, adnitatur semper castra metari, loca capere, præsidia disponere, numquam nisi ex arte, in tempore pugnã inire, firmare subsidijs aciem, equitem peditemque aptè locare, obaudientem reddere, non dictis modò, sed exemplo ab eo petito, amore militem in officio, & à fuga verecundiâ retinere; in eos, qui pauore fugerunt, ita animaduertere, ne hostis maximè timendus militi sit: bonam ac malam fortunam ex æquo ferre, secundarum ambiguarumque rerum scientem, eoque interritum: si cum aduersa luctatus sit, ita se gerere, vt maior clariorque resurgat; in restaurando prælio, damnisque suis terribilior reddatur:

——— *arma felix teneat, infelix paret:*

seu vicit, ferociter norit instare victis: seu victus est, instaurare cum victoribus certamen: neque occasioni deesse, neque occasionem hosti dare: cauta potiùs consilia cum ratione, quàm prospera ex casu laudare; cauendi scientem, declinandique peritum: de instantibus atque improuisis verè, & de futuris callidissimè conijcere: nihil minùs in perfecto Duce quàm festinationem, temeritatemque conuenire arbitrari, minimum fortunæ, casibusque permittere; nusquam culpâ malè rem gerere, semper consilio vincere: prudentem rei militaris, & diligentem esse Imperij; vt numquam suprà industriam fortuna sit: in bello nihil tam leue credere, quod non magnæ interdum rei momentum faciat: extra dilationes positum consultis facta coniungere, nuncios etiam de se præuenire; nec finem alium belli quàm victoriam spectare, nec impetu potiùs illud, quàm perseuerantiâ gerere: plurimum facere & minimum ipsum de se loqui; nihil tumidum in ipso, nihil arrogans, aut in rebus nouis nouum: numquam Dei timorem, atque amorem obliuisci, nusquam militarem disciplinam remittere, pecuniam neruum belli diligenter, nec prodigè, nec parcè nimium administrare; benè meritos benè munerari, euehere, sed non intempestiuè, verum gradatim, numerum militum augere potiùs, quàm præfectorum: vt horum stipendia illorum necessitati nihil detrahant; nullos nisi post longa stipendia exauctorare, ac rude, & pensionibus, quæ nimis ærarium grauant, donare: malè meritos cum ignominia mittere: mare æquè classibus obtinere, ac continentem in potestate habere: incidere hostium commercia; fines omnes infestos habere, fœdera mutua inter eos, & cum exteris, si qua fieri potest, soluere: si armis superari nequeant, perpetuum bellum vna cum gente non gerere, pace in somnum & armorum obliuionem dare: vi debellari qui non possunt, consilio infirmate: meditamentis artis bellicæ semper animum distinere. *Necesse est*, inquit Astyages, *apud Xenophontem lib. 1. Cyrop. fili, vt non solùm quæ à me diligenter didicisti in vsu habeas: sed ex te ipso alia mediteris quibus contra hostes vtare; sicut consueuerunt musici, qui non modò quæ à magistris didicerunt fidibus ludunt, sed alia genera modosq; ex se ipsis inuestigant.* Hæc Princeps meditari debet, sese exercere simul & milites, vt apud Liu. *l.* 44. Paul. Æmilius, quid Ducẽ, quid militẽ deceat, monuit: *Cœperuntq; milites acuere alij gladium, alij galeas, bucculasq;, scuta alij loricasq; tergere, alij optare corpori arma, expeririq; sub his mẽbrorum agilitatem: quatere alij pila, alij micare gladijs.* Tum porrò innocens ipse, nemini grauis, militibus familiaris, cum seueritate comis, manu non secus quàm imperio præeat. ad exemplũ Alexan. Imp. Romani: de quo ita eius historia. *Igitur cùm talis ac tantus Imperator domi ac foris esset, inijt Parthicam expeditionem, quam tantâ disciplinâ, tantâ reuerentiâ sui egit, vt non milites, sed senatores trãsire dicerentur. quacumq; iter legiones faciebant, tribuni accincti, centuriones verecũdi, milites amabiles erant: ipsum verò ob hæc tot & tanta bona prouinciales, vt Deum suspiciebant; iam verò ipsi milites iuuenem Imperatorem sic amabant, vt fratrem, vt filium, vt parentem, vestiti honestè, calceati etiam ad decorem, armati nobiliter, equis etiam instructi, & ephippijs ac frænis decentibus, prorsus vt Romanam Remp. intelligeret, quicumque Alexandri exercitum vidisset: elaborabat denique vt dignus illo nomine videretur, imò Macedonem illum vinceret: dicebatq; inter Romanum Alexandrum & Macedonem multum interesse debere.*

Boni ergo Imperatoris curabit vt existimationem acquirat, tum respectu militum; vt ille etiam apud Tacit. *lib. 1. Annal. circumire saucios, facta singulorum extollere, vulnera intuens, alium spe, alium gloriâ, cunctos colloquio, & cura sibiq; & prælio firmabat:* tum respectu hostium; vt Corbulo *apud Tacit. lib. 13.* egregia apud Armenios statim facinora aggressus est, *vt famæ inseruiret, quæ in nouis cœptis validissima est.* & de Agricola; *non ignarus instandum famæ; & prout prima cessissent fore vniuersa. nam inuiso semel Principe, seu benè, seu malè facta, premunt. lib. 17.* Cæsar Pompeium arctè obsedit, inter cætera *vt auctoritatem, quâ ille maximè apud exteras nationes valebat, minueret:* & Pompeius vicissim militem frequenter in aciem educebat, *vt famam & opinionem hominum teneret.* Cæs. *lib. 3. de bel. ciu.* sic Mutianus venit in Italiam, *non lento itinere, ne cunctari videretur, neque tamen properans. gliscere famam ipso spatio sinebat, gnarus modicas vires esse sibi, & maiora credi de absentibus.* 4

Nomen famamque paret.

Paratâ sibi famâ Princeps seu Dux exercitus, vires hostium expendere debet, tum proprias, tum auxiliares. nulli grauiùs imminet periculum, quàm qui nimiâ sui fiduciâ, hostem contemnit. incauta est securitas, & facilè vulneri, quo pereat, locum præbet. 5

Suas & hostiles vires expendat, neque incautè securus contemnat.

Andriscus Iuuentium Prætorem, Numantini plures exercitus Romanorũ, Cretes M. Antonium, Euno, Manilium, Lentulum, Pisonem, Hyspæum, Athenio Seruilium, & Lucullum; Spartacus Lentulum & Caium Cassium afflixerunt, ceciderunt, aut castris exuerunt. tantâ aliqui clade, qualis inter strages, quas dedit Annibal, vix maior accepta est à Rep. Rom. non quòd summi duces aut tantis viribus niteren-

terentur; ſed quia contempti; negligentique conſilio, obuiàm ijs eſt itum. Non alijs initijs creuerunt Batauí, quàm ſui contemptu; in tantam nunc amplitudinem, vt cum tot Principibus fœdera habeant contracta: tot auxilijs eorum ſint vſi: orbem penè vniuerſum circumnauigarint non tantùm, ſed claſſibus ad vtroſque Indos vſq; miſſis commercia exercuerint, claſſes inuaſerint, captiuum aurum in Inſulam abduxerint: & quod de nullis hiſtorici memorant, mercatorias ſocietates in bella armarint, quæ ſine eorum ſumptu bellent, graſſentur, prædentur. & cùm alij geſtis bellis exhauriantur, ſocietates hæ diteſcant.

Mansfeldius nuper nothus, & nimium notus, cui nec vnus terræ pes ſuus erat, tantis cladibus Orbem Europæum afflixit, poſt Cæſarea, & Belgica ſtipendia miſſionem paſſus, atque ex demerito contemptus, & ad alia caſtra tranſfuga, ſcelere creuit. qui & paulò antè pugnam Floruanam ſui ſuorumque deſpectum vt noſtris imprimeret, ipſe laborauit: ijs, quos ad ſe mitti petierat, nudos lixas, & calones magno numero & inermes militum nomine oſtentans, lecto decumbens, lecticâ vectus, quaſi immedicabile vlcus, aut morbum ſonticum cauſatus; denique fugam ſeu profectionem in Galliam ſimulans, quaſi noſtros limites non auſus attingere, Gondiſalui Cordubenſis tutelâ nimis defenſos; donec Cordubenſis incolas armatos, ſuas quoſq; domos quaſi aliò iam tempeſtate verſâ remiſerat, cùm ille iam extremũ ſuorum agmen frontem vertere iuſſit, & maximis itineribus totum exercitum, in limitem noſtrum immittere cœpit, & penè inexpectatus Cordubenſi ſuperuenit. cuius egregio facinore mixtis inter ſe nationibus reſtitũ quaſi grandini, & tempeſtati è cœlo miſſæ; ſublimi in equo & conſpicuo Mansfeldio per omnem aciem volitante, omnia ducis & militis officia ſtrenuè explente, inſignem equitatum, nec ignobilem peditatum ducente. quo die & fortuna Cordubenſis adfuit, & diſciplina militaris, & ſupra quam quinquaginta infra annos hîc creditum eſt, robur peditatus haſtati. cuius ordines nec bellica tormenta, nec toties circumactus equitatus, nec ter colliſæ legiones laxare potuerunt. cuius virtute eo die ſtetit victoria. Ad rem noſtram auſus eſt ille nothus, dum exercitus regius Berghizomam ſub Marchione Spinola obſidet, & alter ſub Henrico Berghæ Comite copijs Auraicis ad Rhenum obſiſtit, quod inter bella Gallica nullus vnquam Rex auſus, nec audebit propitio nobis Numine, quia contemptum ſe ſciebat, contemptumque ſui, ſuorumque ipſe auxerat.

6. Expendat an feſtinare, an trahere bellum expediat.

Tum porrò Dux expendat diligenter, an rationibus ſuis conueniat feſtinare bellum, an trahere. vt Suetonius in bello Vitellij, & Othonis feſtinationem hoſtibus, moram ipſis vtilem diſſeruit. & Vitellius *apud Tac. l. 16.* quantus vrgendo trahendoque bello modus alios rogitat. Dux Albanus Luſitaniam celeritate obtinuit, antequam Antonius vel ſuos armare ſatis, vel auxilia adſcire poſſet. Marchio Spinola primùm cunctando, & famam aduentus ad multos menſes gliſcere ſinendo, cùm hoſtes magnos ſumptus facerent, quaſi quotidiè eum acie excepturi, morâ eos debilitauit, tum deinde celeritate, & prælio magnanimè oblato in Palatinatu bellum confecit.

Cæſar cùm bellum aduerſus Pompeium prælio dirimere percuperet, prouocauit illum quotidiè. Pompeius qui Cæſarem annonâ defici, & moram trahere volebat, neque caſtris ſe cõtinebat, & quamuis copias educeret, numquam tamen in conflictum ire decreuerat; vt Appianus & Plutarchus teſtantur. & cùm tandem iuit, coactus iuit. *ſi quando*, inquit Cæſar, *quid Pompeius tardius aut conſideratius faceret, vnum eſſe negotium dixi, ſed illum delectari Imperio, & Conſulares prætorioſq; ſeruorum habere numero dicebant.* eâ criminatione primùm, deinde prælio victus eſt.

Eodem pertinet deliberare expediátne hoſtem domi operiri, an in hoſticum ire. generatim quidem ſatiùs eſt ducere exercitum in hoſtilem agrum, ſi quidem ſat virium ſit. formidatur qui laceſſit. *Maior*, inquit Annibal *apud Liuium lib. 21. ſpes, maiorq; animus inferentis eſt vim, quàm arcentis.* Exiſtimatio eſt maior, ſi nõ tua tantùm defendere, ſed & aliena vindicare poſſe videaris. Belli incommoda non domi, ſed apud hoſtem ſentiuntur, vnde domi ſecura fidelitas, apud hoſtem querelæ, tumultus, atque ſeditionum pericula. Laudatur Otho, *quod Italia adiri, nec loca ſedeſq; patria videbantur, tanquã externa littora vrere, vaſtare, rapere.* Tacit. *lib.* 18. quippè Otho *Vitellium ſiſti intra Galliam ſperauerat.* Annibal, exercitum quanto labore in Italiam traiecit, ipſe quantis Antiochus rationibus ſuadet, vt ille traijciat? negans *opprimi Romanos niſi in Italia poſſe.* Iuſt. *lib.* 31. & poſt tot clades in Italia acceptas Scipio cum exercitu in Africam tranſmiſit, & Annibalem aliena omittere, lares tueri coëgit, vicitque nec ſucceſſus perperam reſpondit rationibus, quas Scipio contra Fabium Max. in Senatu allegauerat. & meritò Annibal negauit *ſe vnquam victum priuſquam terris Romanorum coſſerit, euerſo Carthaginem ſtatim cum loco fortunam belli mutatam:* Iuſt. *l.* 31. Quippè conſtat *aliter domi, aliter foris bella tractari, domi ea ſola auxilia eſſe quæ patria vires ſubminiſtrant, foris etiam hoſtem ſuis viribus vinci.* Iuſt. *l.* 22. hiſtoriæ ſanè plures domi victos perijſſe, quàm foris teſtantur.

7. Domi operiri hoſtem, an in hoſtico aggredi.

Iterum Dux exercitum, niſi nimium copioſus fuerit, integrum hoſti obijcere, non diſpartiri debet. Cæcinna non ſimul cohortes, ſed ſingulas acciuerat, quę res in prælio trepidationem auxit: *cùm diſperſos nec vſquam validos pauor fugientium abriperet.* Tacitus *lib.* 17. Eodem errore peccauit L. Apronius contra Friſios, qui diuiſas cohortes, turmas, atque equites in eos immiſerat. *validos*, inquit Tacitus, *lib.* 4. *ſi ſimul incubuiſſent, cùm per interuallum aduentaſſent, neque conſtantiam addiderant turbatis, & pauore fugientium auferebantur.* Vitellius dum diſpergit vires aduerſus Veſpaſianum, militem trucidandum obtulit. Tacit. *lib.* 19.

8. Partiri exercitum an integrum obijcere.

Quò

9. *Num plures simul hostes habere.*

Quò & pertinet ne plures simul hostes conciliet sibi Princeps, aut insectetur. *Maturauit*, inquit Liuius *l. 2. Romanus, ne prælio vno cum Latino Volscoq́, contenderet.* & *l. 29. Verso in Africam bello, omnibus alijs in præsentia leuari bellis volebant.* & *lib. 33. non tam in tempore Punicum bellum terminatum erat, ne simul cum Philippo foret bellandum: quàm opportunè iam Antiocho in Syria moliente bellum, Philippus est superatus.* & Tacitus de Corbulone, prudentissimo duce *lib. 13. fatu comperto Vologesem defectione Hircania attineri.* & *lib. 25. Parthi Hircano bello detinentur:* & *l. 15. contator* (Vologeses) *ingenio, & defectione Hircanorum, gentis validæ, multisq́, ex eo bellis illigatus:* & iterum *ibidem* Corbulo ait se scire quantum Rex intus discordiarum, quamque indomitas & præferoces nationes regeret; contrà *Imperatori suo immotam vbiq́, pacem, & vnum id bellum esse.*

10. *Non omittere occasionem, vt gloriosius vincat.*

Ab eadem temeritate non est absonum, cùm bellorum euentus sint incertissimi, minimæque occasiones præliorum fortunam interuertant, *opportunitatem delendi hostis contemnere*, vt gloriosiùs vincas. adeoque qui in angustijs certò opprimi possint, in aperto campo excipere. vt Lio. *lib. 21.* Alpinos reprehendit, per quos Annibal transijt, si valles occultiores insedissent, coorti in pugnam repentè ingentem fugam, stragemque dedissent. Melius Annibal, cùm in Italiam descenderet, Hannonem ad Alpes reliquit, *vt fauces, quæ Hispanias Gallijs iungunt, in potestate essent.* Liu. *lib. 21.* Ætolos reprehendit idem *lib. 36. Romanum Consulem Acilium cùm illuc peruenisset, quia ex illo monte & iumenta multa præcipitata cum ipsis oneribus sunt, & homines vexati, facilè cognouisse, quam cum inerti hoste res esset, qui tam impeditum saltum nullo præsidio, vt clauderet transitum, insedisset.* & in Perseo simili errore lapso *l. 42. contemptus quoq́, hostium adeò ignorantium opportunitates suas, accessit.*

11. *Non temerè procurrere, hostibus à tergo relictis.*

Facit eodem ne Dux insolenti temeritate nimis progrediatur, hostibus arcibusque à tergo relictis. Cæsar. *lib. 4. de bell Gall.* Morinorum Legato refert, mandata Cæsaris acturos offerentes: *Quæ*, inquit, *opportunè facta sunt, quod neque post tergum hostem relinquere volebat.* & cùm ad oppidum Bellaunodunum peruenisset, expugnandi illud consilium cœpit; *ne quem post se hostem relinqueret, lib. 6.* Nisi fortè locus adeò munitus sit, vt retardaturus sit magnos conatus, seu alia euidens causa, & alteri incommodo aliter prouideatur. sic in bello contra Perseum Consul Gonnus cùm oppidum in saltibus, per quos in Tessaliam transitur, situm aggredi vellet, *cùm & loco & præsidio valido inexpugnabilis res esset, abstitit incepto.* Liu. *l. 42. in fin.*

12. *Non stratis ponte fluminibus, & præsidio firmatis.*

Maximum porrò ijs periculum, qui in hosticum progressi flumina transeunt nisi pontibus sternant, valido præsidio firment, vt si qua necessitas retrò ferre pedem coëgerit, receptui, recessuique locus seruetur. Annibal cum Metello conflicturus, ita exercitum composuit, vt in loca tuta recipere se posset. Vespasianus Italiam petiturus, ad Parthos, & Armenios Legatos misit; *Ne versis*, inquit Tacit. *lib. 18. ad ciuile bellum legionibus, terga nudarentur.* Suetonius Paulinus, cùm Britannorum defectionem reprimeret, elegerat sibi locum *tergo silua clausum.* Tacit. *lib. 4.* Idem peritissimus bellorum suadebat Othoni bellum cum Vitellio trahere *quòd ei non multum virium à tergo.*

13. *Locis non exploratis.*

Peccant porrò maximè, qui loca, in quæ exercitum ducunt, per exploratores non antè cognouerint. quis situs, qui colles, qui fluuij, saltus, naturæ, artisve munimina: quæ hostium consilia, qui conatus, quę molimina, quæ vires ad manum, quæ expectentur auxilia.

14. *Commeatu prouiso, impedimentisque collatis benè.*

Tum porrò supra omnes peccant, qui ita proficiscuntur, vt commeatus deesse, aut impediri possit, aut sarcinæ impedimentaque non sequi. docemur à Vercingentorige, *apud Cæsarem de bel. Gal. lib. 2. non interesse hostem interficere, impedimentisve exuere, quibus amissis bellum geri non possit.* Quapropter oportet si loca hostilia ingreditur subsequi impedimenta, si egreditur, præcedere; si hostis timeatur à latere, ad læuam, aut dexteram; si vndequaque, in medio collocari.

Othonianæ cladis causa mixta vehicula & lixæ, & permixtum vehiculis agmen. Tac. *l. 18.* & Vitellianæ *lib. 19.* dum ordines restitui nequiuere impedientibus vehiculis, tormentisque. Cæsar meliùs in Gallijs conseruit præmissis paulùm impedimentis, atque in tumulo quodam collocatis, & alibi impedimentis in proximum collem deductis. *l. 7. & 8.* ita oportet inire prælium, *vt nec victo, nec victori noceant. addito, ne diripiantur, præsidio idoneo.* ita ait P. Æmilius *apud Liuium lib. 44. nec ignauissimum quemque relinqui ad custodiam sarcinarum.*

15. *Necessitatem pugnæ nec sibi nec hosti imponere.*

Nec suis iterum Dux, nec hosti, necessitatem pugnæ imponere debet. Non suis, quia sæpè pauor pro fortitudine incessit milites atque mœror.

Qui se suosque coniecit in eam necessitatem, vt receptui cauere non possit, nisi victor; si hostis rei gnarus bellum trahat, vallo se contineat, pabulationes tamen, & frumentationes prohibeat, iam victus est, qui vincere, aut non vinci potuisset. cogens, non coactus, loci, temporisque ad prælium ineundum arbitrium habet. ducet, traducetque donec hostem iniquo loco, iniquo tempore cogat conserere manus. Scipio cum Asdrubale conflicturus, tesseram vesperi per castra dedit, vt ante lucem viri, equique pransi essent. victor Scipio, Asdrubal non armis tantùm, sed & siti fameque suorum victus. Liu. *l. 28.* Cæsar Gallorum errorem in Sabino inuadendo scribit, quòd exanimati peruenerint, & causam cladis, oportunitatem loci, hostium inscitiam, ac defatigationem. *lib. 2. de bell. Gall.* & Curionis infelix prælium, ob confectum itinere, & labore exercitum, equos, militesque fessos, hostes integros.

Quare rectè P. Æmilius *apud Liu. l. 24. Nihilne interest*, inquit, *vtrum militem, quem neque via labor hodiè, neque operis fatigauerit, requietum, integrum in tentorio suo arma capere iubeas, atque in acie plenum virium, vigentem, & corpore, & animo educas, an longo itinere fatigatum, & onere*

fessum,

feſſum, madentem ſudore, ardentibus ſiti faucibus, ore atque oculis repletis puluere, torrentem meridiano ſole hoſti obijcias recenti, quieto, qui nullâ re ante conſumptas vires ad prælium adſerat. Colliſæ ante annos non ita multos ad Neoportum aeies hæc etiam incommoda prædicarunt.

16. Nocturna prælia vitet.

Ad iniquitatem temporis etiam cogi poteſt qui in neceſſitatem prælij ſe coniecit, adeóque vt noctu confligere teneatur; cùm prælia nocturna vitanda ſint. Antonius Primus de Cremonæ oppugnatione, *Non ſi*, inquit, *pateant portæ, niſi explorato, niſi diu intrandum.* Tac. *lib.* 19. Q. Fabius intra vallum milites continuit, *ab nocturno abhorrens certamine.* Liu.*l.*22. Cùm ſuaderetur Cuno vt ad Caſtra noctu reuerteretur, ambiguus ne miles deficeret, ſecederétve, qui pudore atque timore refrænatur, quibus rebus nox maximè aduerſaria eſt, induci non potuit. Cæſ. *lib.* 2. *de bell. ciuil.* qui in vltimam neceſſitatem ſe dedit, ſi hoſtis vel ſimulauerit prælium, habet quod maximè vereatur, ne ſui mœrore ſoluti diffugiant, ducemque deſtituant.

17. Hoſtem ad deſperationem non cogat.

Non etiam hoſti vltima neceſſitas pugnæ imponenda eſt. ſæpè deſperatio ſpei cauſa eſt; cùm aut moriendum, aut vincendum intelligit miles. Locrenſibus *non alia cauſa victoriæ fuit, quàm quòd deſperauerunt.* Iuſtin. *l.* 20.

Abner petens, vt fugere ſibi liceret, *Num*, inquit ad Alaël, *vſque ad internecionem tuus mucro deſæuiet? an ignoras quòd periculoſa ſit deſperatio?* itaque nihilominus inſtantem, auerſâ haſtâ transfodit. 2. *Reg. cap.* 2. Antonius Primus docet ſuos, *eſſe adhuc Vitellio vires, ambiguas ſi deliberarent; acres, ſi deſperaſſent.* Tacit. *lib.* 19. Scipio cum Mudonio pugnans, victor quidem redijt; ſed multis è ſuis amiſſis, pluribus vulneratis. & refert Liuius *lib.* 28. cauſam, quia *minùs*, inquit, *cruenta victoria fuiſſet, ſi patentiori campo, ſi ad fugam capeſſendam facilè foret pugnatum.* Inde in ſummum prælij ardore Romani ad ponenda arma inuitabant. *Vna vox*, inquit Liu. *lib.* 9. *ponere arma iubentium per totam fertur aciem.* Parcebant ergo ijs, qui arma ponerent. ſic in reliquijs Vitellianis, *Vicit*, inquit Tacitus *lib.* 20. *ratio parcendi, ne ſublatâ ſpe veniæ, pertinaciâ accenderentur.* ſic & *coactus*, inquit Liuius, *lib.* 57. *periculo militum Prætor receptui canere iuſſit, ne obijceret incautos furentibus deſperatione, ac rabie.* Ita Manlius *apud Liuium lib.* 2. à victis intra caſtra captiua elauſis cæſus.

18. Caſtra muniat.

Magnus hodiè vallorum, caſtrorum, munitionumque militarium neglectus. apud Veteres, maximè Romanos florente Republic. & diſciplinâ militari, ſumma illarum rerum cura. P. Æmilius; *Maiores*, inquit, *noſtri caſtra munita portum ad omnes caſus exercitu ducebant eſſe, vnde ad pugnam exirent, quo iactati tempeſtate, pugnæ receptum haberent, cum munimentis ea ſepiſſent. præſidio quoque valido firmabant: quod qui caſtris exutus, etiamſi pugnando acie viciſſet, pro victo habebatur. Caſtra ſunt victori receptaculum, victo refugium. quàm multi exercitus quibus minùs proſpera fortuna pugnæ fuit intra vallum compulſi tempore ſuo, interdum momento poſt, eruptione facta victum hoſtem repulerunt? Igitur patria altera eſt militaris hæc ſedes, vallumq́, pro mœnibus, & tentorium ſuum cuiq́, militi domus, ac penates ſunt.* Liuius *lib.* 44.

19. Caſtra metetur.

Annibal Pyrrhum omnium maximum Ducem etiam ſupra Alexandrum arbitrabatur, quòd caſtra metari primus docuerit, & nemo elegantiùs loca cœperit, præſidia diſpoſuerit. Liu. *l.* 35. & Philippus Macedo cùm Romanorum inſpexiſſet *vniuerſam ſpeciem caſtrorum, & deſcripta ſuis quæque partibus, tum tendentium ordine, tum itinerum interuallis, negauit barbarorum* (quo nomine Græcis tum adhuc erant Romani) *illa caſtra vlli videri poſſe.* Liu. *l.* 31. Quin & Cæſar ab Arioniſto inuaſus, cùm caſtra nondum ſatis muniſſet, duas acies hoſtem propulſare, tertiam opus perficere iuſſit. *l.* 1. *de bel. Gal.* quod & olim Popilius Lenas præſtitit. nam inuadentibus eum Gallis, partem exercitus hoſti oppoſuit; *nec opus*, inquit Liu. *lib.* 7. *intermiſſum.* quin & noſtri apud Neruios, cùm ferramentorum copia nun ſufficeret ad caſtra muniendâ, non prætermiſerunt gladijs ceſpites circumcidere, manibuſque ſagulíſque terram exhaurire. Cæſ. *l.* 5. & 7. *bell. Gall.* quod Romanæ diſciplinæ fuiſſe, nec caſtrorum munitionem inter ipſa pericula, atque præliorum aleam omittere, docet Vegetius *lib.* 1. *cap.* 25. quin etiam *lib.* 1. *cap.* 21. queritur eiuſmodi munitionum vſum ſuo tempore (ſub Valentiniano Iuniore) intercidiſſe; additque incommoda, *ſic diurno & nocturno interuentu equitum barbarorũ multos ſcimus frequenter afflictos. Non ſolùm autem confidentes ſine caſtris iſta patiuntur, ſed cùm in acie caſu aliquo cœperint cedere, munimenta caſtrorum, quò ſe recipiant, non habent, & more animalium multi cadunt; nec prius moriendi finis fit, quàm hoſtibus voluntas defuerit perſequendi.*

Marchio Spinola ad Bredam tanta valla munitionéſque, tum aduerſus obſeſſos, qui ſex penè millia ſelectorum militum conficiebant præter incolas, tum aduerſus hoſtem ſi ingrueret ad obſidionem ſoluendam, excitauit, tantæque amplitudinis, vt nouem horis circuiri non poſſent. tanto robore, vt Mauritius Princeps Auraicæ fruſtrà adoriri numquam voluerit: Henricus frater poſt illius mortem animoſo auſu adortus, inſigni clade reiectus fuerit, magnâ cum nobilium tum fortiſſimorum cæde; vt deinceps laborandum tantùm fuerit de commeatibus. Ad Syluam Ducis ſupra humanam fidem valla munitioneſque elaboratæ, vt nec tentandæ viderentur, ſed hoſtem relictâ obſidione aliò vocare conſultum inuaſâ Veluâ: quo dubio procul auerſus fuiſſet, niſi turpiter amiſſâ Weſaliâ Dauus omnia turbaſſet. Ad Bergizomam operum eiuſmodi neglectus Mauritium alioſque in admirationem traxit, & adhuc vigentem apud nos diſputationem dedit, an conſilio capiendæ vrbis, non hoſtem diſtinendi, ab alijſque auocandi, an quo alio, proceſſum eò fuerit.

20. Hoſti fugienti viam aperiat.

Hoſti fugienti potiùs via aperienda, quâ fugiat. vt Thuſcis cæſo Conſule Romano *apud Liu. lib.* 2. Antigonus Ætolos erumpentes fugere

gere permisit, Agesilaus Thebanos emisit, Xerxem Themistocles: Pyrrhus semper censuit nõ esse fortiter instandum fugientibus. Lycurgi leges erant, hostes fugientes non occidere. & ferè ea Helueticorum quondam disciplina fuit, armato nemini parcere, fugientem, atque arma abijcientem nec persequi.

21. *Delectum militem habeat.* Tempestiuè quæ ad bellum pertinent parare Principem atque Rempublic. oportet. arma quæ offendant, quæ defendant, quibus eminus, quibus cominus pugnetur, quæ natura dedit, quę industria inuenit, belluas, machinas, equos, tormenta: sed maximè delectum, præter ciues exercitatos, nobiles, vasallos militem domesticum; cui defendendos terminos fidat: externum; quem ictibus hostium objiciat: rusticum præsertim patientem pulueris atque solis, non à fortunis, sed viribus & moribus laudatum, frugalem, animosum peditem equitemq́ue sine altero neutrum, sed pro belli genere, ac regionis alterutrum præ altero numeris maiorem, sed multò maximè exercitus Duces, Magistros militum, Chiliarchas, Centuriones selectos, pridem exercitos, per gradus elatos, vtriusque fortunæ gnaros, prudentes, animo numquam lapsos, non genere tantùm, sed magis virtute eximios.

22. *Paratis necessarijs bellum celeriter gerat.* Sed quàm lento consilio statuendum est de bello, quod ait Salustius *sumi facilè, cæterùm ægerrimè desinere, nec in eius potestate initium & finem esse: incipere cuiuis vel ignauo licere, sed non deponi, nisi cùm victores velint*; ita cùm bellum decretum est, & in id necessaria dux habet parata, celerrimè gerendum est. belli successus Occasio, & Fortuna sibi vendicant, has celeritas. nocuit differre paratis. In bellicis negotijs mora summè noxia; quæ si quando abfuisset, res multi magnas sæpè confecissent. Annibal vnius diei morâ victoriam corrupit. *Mora eius diei*, inquit Liu. *satis creditur saluti fuisse vrbi, atque Imperio.* Magni omnes Duces celeritatem supra cæteras ferè virtutes coluerunt; Alexander, Cæsar, Carolus V. & qui sub eo militiam didicit Dux Albanus. Res Hispanæ maturo, ac lento sæpè consilio peraguntur, nec semper Ducibus libera mandata dantur: securiùs id quidem multis videtur: fatendum est tamen, multas rei benè gerendæ occasiones Ducibus elapsas; dum suo Marte non audent decernere. Adeoq́ue si bellum grauis momenti gerendum sit, expedit ipsum Principem aut interesse, aut non procul abesse. vbi statuere mox de oblata

23. *Ipse Princeps bello adsit.* occasione possit, nullam elabi sinere, & gloriam victoriæ ipse occupare, quasi manu, consilijs, vel auspicijs eius obtentæ. bella fama geruntur. & hostibus timor, & militibus audacia, spes, & rei benè gerendæ cupido à Principis conspectu accedit.

—— *Vrget præsentia Turni.*

pudet vinci, fugere, non strennum esse spectante Principe. sperat miles non gratis exceptum fore, non datum frustrà ictum vnum, cuius Princeps testis sit, excipiet, dabitq́ue quantoscumque poterit, vbi premium, prædam, laudem, munerationem miles sperabit.

Princeps cuius regiones mari alluuntur grauiter errauerit, si imperium illius maris dominatui continentis non parauerit. si mari vinci potest, iam & in continenti habendus est, ac si castris esset exutus, vel obsessæ muri vrbis arietibus, tormentisq́ue quassati concidissent, cùm hosti licet immittere quantum semper voluerit militum. ex aduerso, qui maris imperium obtinet, transfert in horas singulas quò lubet molem belli, eoque vbi imparata omnia reperit. tutandis, parandis imperijs nihil promptiùs paratiúsve, quàm maris dominatus. *Mare*, inquit Liuius, *l. 32. qui in potestate habent, terras, quascumque adeunt, extemplo suæ ditionis faciunt.* Non abs pluribus testimonium nunc petam, quàm à Batauis, quos ob huius rei curam nauibus in cœlum vehit C. Scribanius *in Politico Christ. lib. 2. c.* 38. & militiam nostram naualem instruit, si satis audiatur. **24.** *Mare non secus ac continentem in potestate habeat.*

Delectus olim apud Romanos & curiosus fuit, & rigidus. multos rectè à militia non vtiles reijciebat, multos adigebat inuitos, adeoq́ue multa & secum commoda trahebat, atque incommoda. Commodum non minimum erat inutilem armis turbam, flagitijs grauem, domi, militiæq; noxiam, non admittere; incommodum non minùs graue, Imperij salutem ijs fidere, qui ferro, & catenis ad pugnam tracti sunt, inuitos canes venatum ducere. **25.** *Delectum.*

Disciplina cum delectu etiam rigorem amisit, maioribus quamuis nostris antiquior fuerit liberorum caritate. *l. postliminium, §. fil. D. de capt. & post.* de Manlio Val. 2. c. 2. *satius esse iudicans patrem forti filio, quàm patriam militari disciplinâ carere Nam disciplina maiorum* (inquit Alexander apud Lampridium) *Remp. tenet; quæ si dilabatur, & nomen Romanum & Imperium amittemus.* Dixisse verùm res ipsa pridem docet. sæpè exercitus Romani disciplinam exuerant, strenuos nacti Duces resumpserunt. accidit in Hispania Scipioni, in Africa Metello, in Sicilia Cottæ, in Germania Corbuloni. *Legiones*, inquit Tacitus *lib. 11. operum & laboris ignaras, populationibus lætantes, veterem ad morem reduxit.* & de eodem in Syriam profecto *lib. 13. plus molis aduersus ignauiam militum, quàm contra perfidiam hostium habuit.* quòd si Duces hodiè nostri eorum exempla sequerentur, sperari posset, vt exercitum benè institutum aliquando videremus. dum extremum rigorem sperare non licet; saltem id exigatur, quod diuinæ Litteræ postulant; Deuteron. 23. 9. *quando egressus fueris aduersus hostes tuos in pugnam, custodies te ab omni re mala.* non satis sæpè huius præcepti memores Duces, causam licet iustam tuentes, *propter iniustitias suas humiliati sunt, Psalm.* 106. fusi, fugatique. **26.** *Disciplinam seruet.*

Officium regentis exercitum, non tantùm in danda, sed in obseruanda etiam disciplina consistit. Macer. *in l. 12. D. de re milit.* Igitur & quò ad se, & quò ad milites seruet, seruariq́ue curet disciplinam. Aurea est Aureliani Epistola, *Si vis*, inquit, *tribunus esse, imò si vis viuere; manus militum contine, nemo pullum rapiat alienum, auem nemo contingat, vuam nullus auferat,*

rat, ſegetem nemo deterat, oleum, ſal, lignum exigat, annonâ ſuâ contentus ſit. de præda hoſtis, non de lachrymis prouincialium habeat; arma terſa ſint, calceamenta fortia: veſtis noua veſtem veterem excludat, ſtipendium in balthèo, non in pompa habeat, torquem brachialem, & annulum apponat, equum ſagmarium ſuum defricet, captum animal ne vendat, mulum centuriatum comiter curet, alter alteri quaſi ſeruus obſequatur, à medicis gratis curentur, aruſpicibus nihil dent, in hoſpitijs caſtè ſe gerant; qui litem fecerit, vapulet. Iulius Cæſar quamuis omnia delicta non puniret, nec pro modo exequeretur; tamen erat deſertorum & ſeditioſorum inquiſitor & punitor acerrimus. Sueton. *in Cæſar. c.67.*

Et quoniam militaris licentia facilè inclinat in furta; peculiare iuramentum miles præſtabat, nihil ſe furto ablaturum. Formulam recitat Agellius *lib.16. cap.4.* Quapropter qui ſe meminit armato præeſſe, parciſſimè debet commeatum dare; ſed milites in caſtris continere. *d.l.12.* ne diuagentur, ne prouinciales expilent. ſicut religioſiſſimè Iuſtinianus *in Authent.*130. *de tranſitu militum, Præcipuam*, inquit, *multoq́; maximam Reipublicæ noſtræ conciliationem in hoc conſiſtere arbitramur.* (audiant, qui luſum putant prouincialium vexationem, vaſtationem que) *ſi quà noſter tranſit exercitus, vt ibi citra omnem alatur quærimoniam, & incolumnitas atque indemnitas concedatur collatoribus.* Iubet vlteriùs contenti ſint ſtipendijs ſuis, & annonis, gratis ſumptus non faciant. ſi facti erunt defalcentur collatoribus. ne præfecti legionum, aut milites ab vllis omnimoda occaſione tranſitus per concuſſionem quippiam accipiant. *ne ad alia loca mittant, quaſi neceſſe illic habeat manere exercitus. perq́; hanc cauſam à poſſeſſionibus ac prædijs extorqueant pecunias.* cùm hoſpitantur, patrem familiàs non impediant, ſed meliorem illi partem domus relinquãt, ab omni moleſtia & inquietudine liberam. milites verò in alijs ſibi cœnaculis metata deſumant. *d. Auth.*130.*l.*1.*Cod. de metat. lib.* 12. Optandum eſſet eam curam quam Iuſtin. iubet militarium alimentorum geri, vt citra querelam ſumptúmve prouincialium alatur miles, præter legitimas collationes non in cibum militis, nõ in paſtum equi quippiam exigatur. quòd ſi ſumptũ collatores ſuppeditarint, conficiantur monumenta coram Præſide, Epiſcopo, aut Defenſore locorum, quantum, & à quibus extra leges inſumptum erit, idq́ue reputent in tributa publica.

Præter furtorum & concuſſionum genera, inertiam, & libidinem, otia, atque emollientes militaria brachia voluptates Duces proſcribant. exercitationes, quantum tempora & militiæ noſtræ ratio permittunt, ament, promoueant: ignauiam pœnâ, diligentiam præmio, nõ in vero tantum conflictu, ſed & in ludicro certamine munerent: doceant ordinem ſeruare, laxare, redintegrare, in acie, in orbem pugnare, ad ſigna coïre, caſtra mouere, decurrere, onera, arma, cibaria ferre, opera facere, munire caſtra, clauâ, pilâve palum petere, natare, iter pedibus facere, foſſas tranſilire, omniaque alia exercere, præter labores, famem, ſitim, inediam, cùm opus eſt, ferre. quòd ſi hæc Princeps Ductórve exercitus diligenter egerit, fiet quod in Scipione Florus laudat; reſtituta diſciplina ſecu, inquit, *vt quod nemo viſurum ſe vnquam ſperauerat, fugientes Numantinos quiſque videret.*

Quòd ſi Princeps Ductórve exercitus, quæ 27.
diximus contemnat; errore, ignauiâ, temeritate eius Reſpub. detrimentum capiat, exercitus fundatur, fugetur, hoſtis inualeſcat, inſoleſcat miles, concutiantur prouinciales; iniuſtè bellum geſſerit: tantoque piaculo, ſe obſtrinxerit, quanti ea res eſt; quanta iactura, quanti intereſt victam eſſe Rempub. prouinciam expilatam, tot fortes milites, tot innocentes ciues, iniuriâ neci datos, tot raptas virgines, tot matronas ſtupratas, tot pueros vitiatos, tot ædes ſacras direptas, tot vrbes flammis deformatas, tot agros incendijs, populationibuſq́ue deuaſtatos. Igitur quantum cupit tantorum reus non eſſe malorum, allaboret, viribus omnibus, tum ipſe, tum ij qui ei à bellicis ſunt conſilijs, vt quod ſuſceptum eſt iuſtè bellum, non iniuſtè geratur. non minùs peccat Iudex qui iniuſtè exequitur, quàm qui non iuſtè fert ſententiam. quinimò magis. quippè ſententia ſono, & characteribus tantùm conſiſtit, executio cutem tangit. Proponat ſanè idæam ſibi bonorum ducum Romanorum, quos Liber 1.*Mach.c.*8. in exemplum deſcribit, prælia eorum, & virtutes bonas. *Poſſederunt*, inquit, *omnem locum conſilio ſuo & patientiâ, potentes viribus, acquieſcentes ad omnia, quæ poſtulantur ab eis: regna, & inſulas, quæ aliquando reſtiterant illis, in poteſtatem redegerunt. cum amicis autem ſuis, & qui in ipſis requiem habebant, conſeruauerunt amicitiam: & obtinuerunt regna, quæ erant proxima, & quæ erant longè, quia quicumque audiebant nomen eorũ, timebant eos. & quotidie conſulebant trecentos viginti, conſilium agentes ſemper de multitudine, vt quæ digna ſunt gerant. & non eſt inuidia neque zelus inter eos.* Sanè virtutes bonæ, atque Imperio dignæ. imitetur Princeps virtutes, cui gratum eſt Imperium.

Hæc ſi Princeps negligat partibus ſuis deſit, iniuſtè gerit bellum reſpectu Reipub. quam lædit.

CAPVT IX.

Miles vt iuſtè bellet.

POrrò quod ad militem attinet, vt iuſtè 1.
bellet, neceſſum eſt vt iniuſtæ cauſæ manũ ſe non præbere exiſtimet. nec manum iniuſtè exerat, vibret, conſerat. Miles qui delectu, clientelâ, ſacramento Principi obnoxius eſt, Principi in hoſtem ducenti, vel tuendæ Reipubl. causâ, vel iniuriæ vindicandę, rerumq́ue recuperandarum, iuſtè militat. ſi enim iuſtè receptum eſt vt pro Iudice, pro illiuſq́ue ſententia præſumatur, credere vtique poteſt miles Principem ſuum iuſtè gerere bellum, cuius ille cauſas non ſingulis probandas habet. arcana ſunt Regni, atque Reipub. quæ ſi ſinguli exigant, nec aliter operam Reipubl. præſtent, produnt. Claré Auguſt. *l.*22. *c.*72. *contra Fauſtum*; *Si vir iuſtus fortè ſub Rege ſacrilego militet, benè poteſt*

Miles vt iuſtè bellet, bellum iniuſtum ſit, ſuo inculpatè credatur.

potest illo iubente bellare, cui quod iubetur, vel non esse contra Dei præceptum certum est, vel verū sit, certum non est. ita vt fortasse reum faciat Regem iniquitas imperandi; innocentem autem militem ostendat ordo seruitutis.

2. Neminem concutiat, calumnietur; contentus sit stipendijs suis.

Quapropter D. Ioannes Baptista *Luc.* 3. non iniecit militibus scrupulum opinione suâ iusto bello meritis; re ipsâ tamen, *vt in Analysi iur. Pont. nou. tit. de testam. diximus ex cap.* 8. 12. 14. *lib.* 5. *Machab. & Iosephe antiq. Iudaic. lib.* 14. *cap.* 5. 6. 7. 8. atque reuerà iniusto. Vnde Augustinus *relatus cap. quid* 23. *quæst.* 2. *neque Ioannes*, inquit, *ab armis iubet discedere militee*; iussit tantùm iniusti ipsi ne essent, quod se spectaret. *interrogabant autem eum*, inquit Lucas, *& milites, dicentes; Quid faciemus & nos? & ait illis: Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, & estote contenti stipendijs vestris.* non fecisset satis militum interrogationi Ioannes, si, quod caput rei erat, causam ministerij sui non iussisset examinare, si id ad milites spectasset. dare se militem, cui non licet graue crimen habetur: & augetur, vt in cæteris delictis, dignitate, gradu, specie militiæ. *l.* 2. *D. de re milit.* Cæterùm quem militiæ nullum obli-

3. Externo si militet, notoria sit belli iustitia.

gat vinculum, vt extero Principi militatum eat, non eadem ratio est. nullus enim nexus stringit, nulla salus, aut dignitas patriæ tuendæ, nulla de extero Principe præsumptio excusat. cur enim pro hoc, contra illum suspicetur; cur pro illo contra istum opinetur? Sed neque suspicionibus, neque opininnibus bella geri possunt: si de re maioris momenti, de vita vnius hominis, non nisi manifestis probationibus liceat indicare. ijs, inquam, examen incumbit quos non alia ratio tutatur. ideoque & proreges, Magistri militum, Tribuni, seu quicumque ad consilia vocantur, vbi bellorum causæ agitantur, si eas iniustas esse manifestè deprehendant, cùm in claris non sit locus coniecturis, præsumptioque cedat veritati; non illa hos, quæ militem obumbrat, excusabit ratio, neque vllum prorsus vinculum. quod neminem stringit ad alterum incuriâ lædendum. non origo, non clientela, non sacramentum ad iniquitatem obligat. non si disertè id verbis comprehensum foret: tantum abest, vt exceptum non censeatur, quidquid citra Dei, iustitiæque offensam præstari non potest. Porrò dum Augustinus vrget in milite ordinem seruitutis, si spontanea eum voluntas non ordo seruitutis traxerit in militiam stipendiariam, quæ hodiè magis frequentatur; plus habet quod examinet. ita tamen vt defensio patriæ, minus anxia sit, quàm offensio ditionis alienæ.

4. Quid concussio, quid calumnia?

Igitur Ioannes vetat militibus concussionē, & calumniam. iubet contentos esse stipendijs. Concutere, est iniecto terrore mouere. crimen est, cùm quis officij metu, quod debitum non est, extorquet. Calumnia etiam generaliter pro omni malitia accipitur. specialiter autem est alicuius in litibus per dolum, & frustrationem fraudatio. Iterum concussionis rei sunt, pœnaque legis Corneliæ tenentur, qui in accusationem innocentium coierint, quive ob accusandum vel non accusandum, denunciandum vel non denunciandum testimonium pecuniā acceperint. *l.* 2. *D. de concuss.* Similiter calumniari: est falsa crimina intendere. *l.* 1. *D. ad Turpilian.* Rectè vtroque sensu D. Ioannes. ne cui generaliter iniuriam milites facerent, ne quem militiæ metu terrerent, indebitum extorquerent: & specialiter, ne in falsam accusationem coïrent, ne quem ficto crimine vexarent, ne pecuniam ob accusandum aut denunciandum acciperent. Milites enim Præsidibus dati etiā curiosorum, stationariorum, irenarcharum, limenarcharum officio fungebantur, facinorosos inquirebant, apprehendebant, Iudici sistebant, crimen imponebant, verum falsúmve, pro officio aut per calumniam corruptionémve. *vt alibi diximus.* Igitur Ioannes neque officio & sacramento eos deëffe, nec sub illius vmbra insontes vexare voluit, & fortè specialis ea significatio Ioannis sermoni proprior est. addit enim, *& contenti estote stipendijs vestris*, vbi altero sensu retento pluries idem diceret.

Peculiare sanè monitum professioni militari necessarium, vt manus vltra publica stipendia non porrigant. assiduum enim id militum vitium; assuetudineque adeò nunc inualuit, vt, siue iter agant, siue hospitentur, coërcendæ rapacitati nullæ leges sufficiant. Sufficerent fortè sanguine scriptæ, sed stipendiorum defe-

5. Non solutis stipendijs liceatne militi necessaria extorquere?

ctus, seu numquam prompta solutio sanguinem sistit. igitur in hunc defectum reuoluitur malum. Qui autem contentum iubet esse militem stipendijs, supponit vtique eorum solutionem. *Non facilè in officio potest miles contineri ab eo, qui necessaria non subministrat.* Xenoph. Quid igitur? licebítne militi, cui stipendia retardantur, ab hospite id quo opus habet extorquere? Maldeius *de iustit. de bell. quæst.* 40. *d.* 6. *post Caietan. Dried. Molin.* negat. excusat tamen quatuor ex causis: si fuerit in extrema famis necessitate, si defensioni hospitum fuerit necessarius, si in pœnam delicti id iustè constituat Princeps, si illa solùm accipiat, quæ consuetudine legitimâ illi debentur. sicut in quibusdam locis In præsidio accipit ligna, sal; & in transitu necessarium, & communem victum; quamquam nec hæc ipsa de iure præstantur. *l. vnic. Cod. de salgame hospitibus non præstando l.* 11.

6. Militaria delicta propriè;

Militaria delicta sunt propriè, quæ vti miles admittit. si transfuga sit, si proditor, si seditiosus, si desertor, si emansor, si contumax, si in acie loco cedat, si primus fugiat, si excubias negligat, si arma distrahat, aut omittat, si à fossato recedat, si stationis munus relinquat, si ad diem commeatus non venerit, si aliena arma subripuerit, si agmen excesserit, si vallum transcenderit, fossam transilierit, per murum castra ingressus sit, si cum plusibus in aliquod flagitium conspirauerit, si detrectauerit, si appetierit militiam, si segnis, vel deses, si caligatus metu hostium languorem simulauerit, si præpositum suum non protexerit cùm posset, si præfectū centuriæ à latronibus circū-

uentum deseruerit, si prædia comparauerit in prouincijs in quibus militat, etiam sub alio nomine, si irreuerens fuerit, si centurioni, castigare se volenti, restiterit, si vitem tenuerit, vel ex industria fregerit, si manum centurioni intulerit, si è custodia fugerit, carcerem effregerit, si turbator pacis fuerit, si rem à Duce prohibitam fecerit, aut mandata non seruauerit, si hosti facultatem deprædandi dederit, prædámve cum eo diuiserit, si sibi vacauerit, vel aliena obsequia, sine nutu principali peragere ausus fuerit, si ad Principem missus non statim se obtulerit, & citam remeandi facultatem obtinuerit, si à numeris ad alios numeros transierit, si agrorum cultui, custodiæ animalium, vel mercimoniorum quæstui se dederit, si ciuilem curam assumpserit. *tot. tit. D. & C. l. 12. de re milit.*

7. His delictis se implicans miles iniustè bellat respectu Reipub. & prouincialium.

Igitur miles qui se implicat his delictis, iniustè bellat respectu Reip. ac Principis, cui sacramentum præstat; cui corpus sanguinemque deuouet. si ex disciplina militari non bellat, si animosè, audacter, fortiterque imperata non facit, si operam, quam iurauit verbis, re, manuque non præstat. Iniustè bellat respectu prouincialium, si calumniatur, si stipendijs contentus non sit.

Eadem Ducum crimina sunt, si consultò non gerant bellum, si ignauè, si temerè, si aduersus ea quæ monuimus turpi errore peccent, si prouinciales, si socios expilari sinant.

8. Maximè cũ stipendia falsis numeris accipiantur.

Est & infame atque hodiè nimis frequens Ducum atque militum commune delictum, vt in censu militum subornentur ad numeros explendos, qui verè milites non sunt, vt cùm stipendia pro 1000. supputantur, sæpè non sint 800. inde nudatæ necessarijs præsidijs arces, acies, alarum atque cornuum robore periclitantur, fugantur, deduntur. magnum piaculum furtis omnibus grauius.

CAPVT X.

Vt respectu hostium iustè belletur.

1. Respectu hostium non iustè geritur bellum, cùm fides, pacta, belli iura, &c. non seruantur.

Porrò respectu hostium prętet causę iniustitiam, *de qua initio diximus*, non iustè geritur bellum, cùm ea quę iure gentium recepta sunt, non seruantur. cùm fides hosti data violatur: cùm fœdera, pacta, inducię infringũtur: repræsaliæ, pignorationes, litteræ marcæ temerè decernuntur, aut temerè ijs ansa præstatur. *de quibus paulò latiùs infrà.* Id ad omnia pertinet, vt promissis stetur, vt fides seruetur. Omnibus quidem, *vt alibi latiùs diximus*, hîc de ea agimus quæ hosti data est, seruanda. *Fides*, inquit D. August. *relatus c. noli 23. q. 1. quando promittitur etiam hosti seruanda est, contra quem bellum geritur.*

2. Fides hosti seruanda pace & bello.

non tantùm quoad pacis & induciarum fœdera. sed pugnam etiam & conflictum. Ita leges XII. Tabul. *si status dies sit cum hoste venito.* Dignissimùm sanè fidei hosti seruatæ exemplum est Sexti Pompeij, Augustum, & Antonium sub fide in nauem & potestatem receperat, mergere vndis poterat, & ipse ad Imperium emergere: maluit Imperij gloriâ carere, quàm fidei violatæ infamiã ad posteros transmittere. Gloriosum similiter illorum apud Liu. *l. 5. vos fidem in bello quàm præsentem victoriam maluistis, nos fide reuocati victoriam vltrò detulimus.* & Augustus Caracotæ latronum Duci fidem seruauit, præmiumque ipsi dedit, qui seipsum stiterat, quod ei promiserat, qui adduceret. Dion. *lib. 56.*

Enimuerò quamuis dura, quamuis grauia sunt, quæ hostibus promittuntur, seruanda est tamen fides. quamuis etiam illicita stipulantibus exactio, non tamen promittentibus præstatio; fides & iusiurandum implendum est. *c. debitores de iureiur. & alibi passim.*

3. Nisi præstatio ipsa peccatum inuoluat.

Si tamen etiã prę̨statio iniquitatem inuoluit, non potest iuramentum esse vinculum iniquitatis. malè iuratur; iniquiùs præstatur. quare *in malè promissis*, ait Isidorus, *rescinde fidem. cap. in malis 22. q. 4.*

4. Aut hostis prior fidem fefellerit.

quod etiam licet si priùs hostis fidem fefellerit. reciprocus est enim nexus, quem qui soluit sibi, soluit & aduersario. *Nec tu*, inquit Gregorius Regi Francorum, *etiamsi promissum tuum iuramento vel fidei obligatione interpositâ conditione firmasses, aliquatenus teneris, si constat eum conditioni minimè paruisse. c. 3. de Iuram*, conditionẽ singula promissorum capita habent seruatæ ab aduersario fidei. vnde apud Thucydidem soluti fœderis culpam sustinent, non qui deserti ad alios se conferunt, sed qui quam iuratò promiserant opem, re non præstant. ita quidem si non aliter conuenerit, vt solet ferè: ne ob quascumque etiam leues offensas liceat omnia dissoluere fœderis capita.

5. In eodem negocio ac tempore.

Quin etiam aliàs decepti, iam non debent decipere. Inde Valer. de Romanis & Carthaginensibus: *Senatus*, inquit, *non eos quibus hoc præstabatur aspexit*: de Sergio Gilbo & Hispanis Appianus; *perfidiâ perfidiam vltus contra Romanam dignitatem barbaros imitabatur.* siquidẽ *nullam excusationem receperunt maiores nostri*; inquit Seneca, *vt homines sciens fidem vtiq; præstãdam. satiùs enim erat à paucis etiam iustam excusationem non accipi, quàm ab omnibus aliquã tentari.*

6. Non aliàs quæsito prætextu.

Post initam pacem, inquit Cicero, *si quid est commissum, id non neglectum, sed violatum putatur; nec imprudentia, sed perfidia assignatur.*

Solet dicere Augustus illis quibuscum ageret, *se esse bona fidei.*

Eurycrates Lacedæmonius rogatus cur Ephori adeò intenderent in obseruantiam fidei priuatæ, *Vt assuescerent*, inquit, *cum hoste bonâ fide agere.*

Quem bellantẽ, etsi dolo bono & insidijs decipere liceat, tamẽ *vbi fide*, inquit Liu. *fœdere, pacto, iuramento transigitur; ius gentium, ius publicũ, ius diuinum præualere oportet.* instar Dei promittentis; *quæ procedunt de labijs meis nõ faciã irrita.*

Optimè ergo ille; *Fœderibus freti Græci Barbariq; conuenimus, inimus commercia inuicem, & cùm priuatas inimicitias tũ bella armaq; deponimus, hoc vno, tanquam cõmuni bono omnes homines vtimur.*

Fidem frangit, qui hosti eius, cũ quo pacem inijt,

9. *Illud violat, qui hostem mutat.* inijt, pecuniam aut militem mittit. Cerites *apud Liuium* excuſantur, quòd iuuentus tantùm ſuo, non publico conſilio aduerſus amicos militaſſet: idemque de Ætolis (quod hodiè ferè Heluetijs conuenit) *Iuuentutem*, inquit, *aduerſus ſuas ſocias, publicâ tantùm auctoritate demptâ, militare ſinunt, & contraria ſæpè acies in vtraque parte Ætolica auxilia habent.*

10. *An fides ſeruanda ſi pax inita ſit cum aliqua regni imminutione?* Sed an fides præſtanda ſit à Rege, qui iuramento, ſeu regni legibus nullam regni partem imminuere poteſt, cladibus tamen bellicis coactus, ſeruando corpori, vt bonus medicus, partem præſertim belli iure iam occupatam, ſeu aliàs ambiguo iure controuerſam, pacis legibus abſcindi paſſus eſt? non eſt dubium quin Rex, cui bellandi ius eſt, cui ſumma belli & pacis competit, iure omnium gentium eiuſmodi pacta ſeruare teneatur. qui id negant, ij neceſſariò fateantur oportet Regem illum non eſſe abſolutæ auctoritatis, cui non competat arma ſumere, aut ponere, prout ei ex Reipub. eſſe videbitur: ſed tantùm vt Conſulem Poſthumium cum Samnitibus paciſcentem, iniuſſu Populi Romani de ijs, quæ ſupra eius Imperium erant. quæ Populus ideò ipſo ſuadente reſcidit, cumque Samnitibus loris conſtrictum deditum miſit. Vt mirandum ſit Gallos ſcriptores aliquos etiamnum pacem Madrilienſem anni 1526. diſputare, qui Regi ſuo tam abſolutum Imperium arrogant, vt nec minimam ſupremitatis notam ei velint deëſſe. Leges ſanè regnorum & iuramenta de non minuendo regno, quæ nullos Europæ Reges non præſtare exiſtimo, lubitum & arbitria Regum ſpectant, non verò pacem & fœdera, quæ neceſſitas, cui lex nulla ſcripta eſt, ſeruando regno excuſſerit. is eſt ſenſus communis, & omnium populorum iudicium. qui ſe gentium iuri eximit, fraudi ſpeciem iuris imponit, cum eo nullum commercium, aquæ aut ignis communicationem eſſe oporteat. *Diximus latè in Hiatu Caſſan. lib. 2.*

CAPVT XI.

Vt reſpectu mediorum iuſtè belletur.

1. *Iniuſtè geritur bellum h illicitis medijs.* INiuſtè etiam bellum geritur, ſi medijs illicitis vtamur. non enim finis bonus media natura ſui illicita facit licita, atque bona, adeoque incantationibus, ſtrigum, ſagarumque ſubſidijs exercitum vincere ſi poſſis, non licet, nõ genios malos in auxilia vocare: vt quamuis bonæ cauſæ adſint. non pari modo eos, qui cauſam eiuſmodi geniorum agant. atq; ita non

2. *Auxilia infidelium an licita?* infideles, barbaras, idololatras gentes, vt cauſæ bonæ patrocinentur. niſi habeantur taliter, vt nihil de belli iuſtitia imminuant. tunc etenim cùm innoxia inſtrumenta ſint, non intereſt ex qua materia conſtent, probi, improbi ſint, barbari, fideles, infideles, animalia rationis capacia, an ea carentia, equi, muli, cameli, elephantes; an inanimata, currus, falces, gladius, haſta, claua, framea, galea, caſſis, parma, ſcutum, vmbo, lorica, thorax, pilum, ſecuris, malleus, lancea, tribuli, aries, teſtudo, vinea, pluteus, muſculus, turris, ſambuca, tollenon, baliſta, onager, catapulta, tubus, bombarda, ſclopus, ſclopetum, tormentum. omnia hæc iuſto in bello licent. *Gloſſ. 1. in c. 1. de ſagittarijs.* benè in ſimili Thucydides, *His qui armis impetuntur, vt nos ab Athenienſibus, inuidia fieri nõ debet, ſi ſalutem quærunt, non Græcorũ modò, ſed & barbarorũ auxilijs.*

Si quis ceruum venetur, parum intereſt quo genere canum illum perſequatur, dummodo aſſequatur. ſed ſi rabidum canem venatum ducat, qui non ceruum modò, ſed reliquos etiam canes, venatorésve, quin ipſum etiam dominũ Actæonis inſtar, dente venenato petat, quis hunc venatorem laudet, admittat? quis probare poſſit Principem Catholicum in fœdera & auxilia vocantem hæreticas, barbaras, infideleſque gentes, ſi prouinciales, ſi ſocios contagio ſuo inficiant, ſi ſacra proterant, virgines, matronas, ſanctimoniales violent, diuina humanaque conculcent, ſi bello captos ad hæreſim, paganiſmum, turciſmum, idololatriam cogant? tum rectè vſu venit illud Fulconis Archiepiſcopi Remenſis ad Carolum Simplicem; *Quis non expaueſcat vos inimicorum Dei amicitiam velle, ac in cladem & ruinam nominis Chriſtiani, pagana arma & fœdera ſuſcipere deteſtanda? nihil enim diſtat vtrum quis ſe paganis ſaciet, an abnegata Deo idola colat.* At, inquit Fererius, bellũ iuſtum eſt, extra cauſam illius ea quæ diximus mala, per accidens fiunt: ſed verò luberétne ei cum eo quem diximus venatore ceruum perſequi? iuſtum cum feris bellum eſt, iuſta venatio, per accidens ſi venator rabidum canem adducat, & pro fera Fererium inuadat. Quod ſi porrò nullum eiuſmodi periculum proponatur, non eſt de ſe illicitum cum infidelibus fœdus pro commercijs, amicitia colenda, defenſione neceſſaria, offenſione etiam iuſta infidelium, non tamen conſpiratione contra fideles cum ſcandalo aut periculo Eccleſiæ. ſic accipienda confœderatio *in Clem. 1. §. porrò de iureiur.* vbi iurat Imperator non ſacturum ſe parentelam aut confœderationem cum pagano, aut Saraceno. De hæreticorum fœdere optimè illud Ambroſ. 3. *aſſ. 5. vix firma eſſe pacis iura inter eos inter quos eſt fidei bellum.* quamuis data tamen fides ſeruanda eis ſit. Molin. & Sweirtius *tract. de fid. haret. ſeruand.* Becan. *diſputat. Theolog. cap. 7. concl. 2.* Roſweidus *in Caroll. Anticapell. ſubiuncto.*

Ad illicitorum etiam mediorum rationem pertinet, ſi quis Principes, populoſque in auxilium trahat, qui fœdere alteri iurato prohibentur, ſeu aliàs ad periuria alios priuatos publicoſque ducunt, vt eorum auxilijs aut conſilijs in rem ſuam vtantur. Pauſan. 3. *Periura fœdera media iniuſta.* *l. 4. Primi omniũ Lacedæmonij ex omni antiquitatis memoria hoſtes dicuntur muneribus ſolicitaſſe, & venalem facere belli euentum voluiſſe, priùs virtute, fortunâ, Deorum præſidijs, res bellica ſtabat. ſed hos*

dolos Dij ſuo tempore in ipſorum vertêre pernitiem. Valeriorum puerorum pædagogus, & Pyrrhi medicus glorioſè à Romanis non quæſiti ad proditionem, ſed ſe offerentes reiecti. eorum qui parati ſunt ad iniquitatem patrandam ope, operáve vti, exploratoribuſque eſto duces ſoleant; Conſ. *pol. l.* 10. *cap.* 51. 52. & eſto liceat; inducere perſuaſionibus vt peccent nihil de peccato cogitantes, eſto vtile ſit; non tamen permiſſum. (niſi fortè cùm notoriè bellum, quod hoſtis gerit, ita iniquum eſt, vt militantibus iuramentum non ſit vinculum iniquitatis) non ſunt facienda mala, vt eueniant bona. non malè ſuſcipiendum, non malè gerendum eſt bellum. Deus & iuſtitia adſint vbique oportet. ab eo victoriæ & clades. *Non eſt conſilium contra Deum. Prouerb.* 21. *diſsipat conſilia gentium.* præſertim contra Dei legem concepta. *ipſi*, inquit Vates, *Pſalm.* 105. *exacerbauerunt me in conſilio ſuo, & in iniquitatibus ſuis humiliati ſunt.* Tantis periurijs perſuaſa, concepta, contracta ſunt nuper fœdera, tantiſque per nefas vnitis viribus initum eſt bellum aduerſus Principes iuſtâ cauſâ nixos, vt humanitus non niſi vincendos, ſternendos, debellandos breui credere oporteret: bona tamen cauſa triumphauit: caſtigata ſunt periuria: iniqua bella mouentes, fuſi, fugatique vſque ad vltimam terrarum Thulen. Intra paucos annos innumeris iuſtis prælijs victores fuêre, qui iuſti: licet humanas vires ſi ſpectaueris, hoſtibus impares. ſed adfuêre procul dubio illi genij, qui Conſtantino contra Maxentium pro labaro crucis vexillum præferentes auxiliatum ire ſe clamabant. Ille Angelus, qui Ioſue adſuit duci Iſraëlitarum, &

4. Securum medium Inuocatio Numinis Diuini.

ſciſcitanti, *Noſter es, an aduerſariorum? Nequaquam, reſpondit, ſed ſum Princeps exercitus Domini, & nunc venio.* Propitio atque exorato Numine facilis victoria eſt. neque differt, *in pluribus auxilietur, an in paucis.* illius illæ minæ: *quòd ſi putas in robore exercitus bella conſiſtere, ſuperari te faciet Deus ab hoſtibus.* Dei quippè eſt adiuuare, & in fugam vertere. Ad Moyſi preces *Exod.* 17. Ioſue vicit Amalecum. & *Num.* 21. voto Iſraël Cananæum interfecit.

Omitto Dauidem, Ioſaphat, Ezechiam, Machabæos, alioſque pios Reges, quibus auxilia de cælo victoriam detulerunt. Narſes Totilam vicit, cùm noctem præcedentem in precibus inſomnem duxiſſet. atque alios potentiſſimos hoſtes prece magis, quàm manu profligauit tantâ gloriâ, vt antiquorum Ducum nemini cedat. dies vnus non ſufficiat ijs commemorandis, quorum precibus aduerſarij, antè inuicti longeque potentiores, ceciderunt. vtinam perſuaderi poſſet omnibus Pricipibus, vt ſpem ſuam in Deum referrent, non in auxilia duntaxat humana, non in media per Dei leges vetita, qui nec fruſtrà inuocatur, nec irritatur gratis.

CAPVT XII.

Dolum an belli iuſtitia permittat?

Nihil homo iuſtus, inquit Auguſtinus *relatus in c. dominus* 23. *quaſt.* 2. *pracipuè cogitare debet in his rebus, niſi vt iuſtum bellum ſuſcipiat, cui bellare fas eſt. Cùm autem iuſtum bellum ſuſceperit, vtrum apertâ pugnâ, vtrum inſidijs vincat, nihil ad iuſtitiam intereſt. Veteres*, inquit Vlp. *l.* 1. *D. de dol. dolum etiam bonum dicebant, & pro ſolertia hoc nomen accipiebant, maximè ſi aduerſus hoſtem, latronémve quis machinetur.* nec quicquam frequentiùs apud omnes gentes in bellicis meditationibus, quàm aliud ſimulare, facere aliud. ea ſtratagemata militaria ſunt, ea gloria Ducum, induſtriâ quàm ſanguine magis viciſſe. furta Ducum dicuntur. *Melior eſt mihi dux qui victoriam veluti ſuffuratur, quàm qui veretur ne per furtum vincat.* Gloriari ſolebat Tiberius plura ſe conſilio quàm viribus perfeciſſe; quippè *conſilio non minus, quàm gladio ſuperare eſt Imperatoris.* Cæſ. *bell. ciu. l.* 1. quare nimis ſuperbum eſt illud Alexandri *apud Curt. lib.* 4. *Latrunculorum*, inquit, *& furum illa ſolertia eſt, quam pracipis mihi, quippè illorum votum vnicum eſt fallere: mea verò gloria ſemper aut abſentiam Darij, aut anguſtias locorum, aut furtum noctis obſtare non patiar. palam luce aggredi certum eſt. malo me fortuna pœniteat, quàm victoria pudeat.* Abeſſe tamen dolum verborum oportet. malus eſt & Principibus indignus, ſi quid contrahant, aut promittant, mendacium multò maximè. *Legati*, inquit Liuius, *l.* 42. *ex Gracia reuerſi Q. Martius, & A. Attilius nullâ aliâ re magis gloriabantur, quàm decepto per inducias, & ſpem pacis Rege. qua magna pars Senatus probabat, ſed veteres moris antiqui memores, nouam iſtam ſapientiã improbabant, nec aſtu magis, quàm verâ virtute bella geßiſſe maiores.* Extra contractum ambiguis verbis ſi decipiantur hoſtes, nihil iniuſti habet. vt Ventidij *apud Dion. l.* 49. ſermonem facientis apud exploratores, quaſi eâ parte irrupturus, quâ minimè agitabat, & ob quem illi apparatum aliò tranſtulerint. In his omnibus dolus demum bonus quem probant homines, non modò vſurpant: vt concludit Gentil. *lib.* 2. *de iur. bel.* Ita decipere pro moribus temporum prudentia eſt. Plin. 1. An dolus in bello iuſtum medium?

CAPVT XIII.

An ſi feſtis diebus pugnetur.

Sed neque diebus feſtis, ſi vocat occaſio, bello abſtinetur. quare Nicolaus Papa *in c. ſi nulla.* 23. *quaſt.* 8. *Si nulla*, inquit, *vrget neceſſitas non ſolùm in quadrageſimali tempore, ſed omni eſt à pralijs abſtinendum*: ſi autem ineuitabilis vrget importunitas, nullo tempore 1. An feſtis diebus citra notabilem rei benè gerendæ occaſionem?

belli

belli præparationi est parcendum, sic notarunt Gloss. & Panormit. *cap. 1. de treuga & pace.* quod certis anni temporibus bello iubet abstinere, usu non esse receptum, non quia seruile opus sit, cùm Reges, Principes, Magnates, Nobiles ei maximè vacent, imò serui militare vetentur, *l. 8. D. de re milit.* sed quia ea tempora, quæ dict. cap. designat, mysterijs fidei nostræ recolendis, à quibus militia auocat, specialiùs instituta sunt; quorum meditatione ad pacem Christiani Principes reuocari possint. quam ob rem Alexander III. *in dict. cap. 1.* tam seriò Episcopis omnibus iniungit, vt mutuo consilio, & auxilio absque vllo amore vel odio paci conciliandæ incumbant: adeò vt si quis in hoc opere tepidus inuentus fuerit, damnum propriæ dignitatis incurrat, iterum in eum qui treugam frangere præsumpserit, suus Episcopus sententiam excommunicationis dictet. Rigidæ pœnæ sunt, sed quas ad publicam salutem direxit Alexander. Nullus Canon, sed neque Extrauagans *Constitut. 54. Leonis, vt dominicis diebus omnes ab operibus vacent,* tam rigida est in exerceotes opera seruilia, diebus festiuis. quæ etiam necessitas aliqualis & opportunitas multum excusat: vt piscandi occasio *cap. licet x. de ferijs.* quæ non semper se offert. Et sanè si propiùs Alexandri constitutio seruata fuisset, sperari posset successus frequentior finis. At quantum ab Alexandro absunt illi infulati, qui non tantùm paci conciliandæ non incumbunt, sed ventilabra sunt bellorum, etiam illorum, quibus tot infulæ excutiuntur, tot locis Religio Orthodoxa æternùm proscribitur!

CAPVT XIV.

An Stratagemata?

1. Assidua ea Ducibus & vtilissima si cauta.

INter Stratagemata Ducum nihil est frequentius, quàm fugam simulare, cùm minimè fugiunt. quare *oportet hostium discessiones semper habere suspectas. aduersus fugientes maior audacia, & minor cura est.* Veget. *lib. 3.* solui ordines solent, ac disciplina, & iunctæ vires flaccescere. Horatius occisis duobus fratribus fugiens Curiatios diuisit, & antequam iungi possent singulos occidit. deinde solent simulatâ fugâ hostes in locum iniquiorem, aut insidijs infestum trahi. ita Tomyris Cyrum *apud Iustin. lib. 1.* ita Carthaginenses, *apud Liuium lib. 25.* Volsci, *lib. 6.* ipse Cyrus castra omnemque in eis annonam deserens, mox reuersus epulantem Schytam confecerat. Annibal castris relictis, & crebris ignibus Romanos simili arte Cyri decipere conatus est, *apud Liu. lib. 22.* & cùm ipse annonâ laboraret, repetitâ eâdem arte, sed tunc verâ profectus *dum par prieri metus continet Romanos.* Liuius *eod.* etiam tota acies aliquando retroagi solet, quasi signo receptui dato; vt aliquo ductu hostis aduersum solem aut ventum excipiat, ita in conflictu ad Neoportum nostris accidit. tribus circiter millibus è suis cæsis vertit & obuertit aciem Mauritius, donec nostris fulgor solis aciem oculorum percuteret, & veotus tenebras ex fumo tormentorum obijceret, ac robur exercitus sui in eos immitteret, quibus minùs ferreæ erant manus, à quibus cœpta fuga meliores turbauit, & infestam eam diem nobis reliquit. quamuis non alia ferè extra famam clade, quàm quod totus hostis non perierat. nullam enim vrbem aut arcem ex eo lucro habuit, sed quasi victrices dumtaxat reliquias ad oaues reduxit. Huc & pertinet vt pabulatum latiùs, aut prædatum licentiùs ire hostem Dux permittat. sic *Valerius Consul intentus in occasionem multos simul & effusos improuiso adoriundi, in paruis rebus negligens vtlet, grauem se ad maiora vindicem seruabat.* Liuius *lib. 2.* Ita & Annibal damnum ab aliquibus suorum improuidè acceptum hanc ægerrimè patiebatur, quin potiùs credebat velut inescatam temeritatem ferocioris Consulis.

Aliud genus est Stratagematis, simulare imminentem hostem, vulgare vrbi, aut castris vicinum. Idoneum id est ad motus componendos, oscitantiam, desidiamque excitandam, ac militem, præsertim tyronem, naturali metu leuandum, assuetudine conspecti hostis, aut crediti imminere: vt

——— viaticus, ex quo
Tempore certamans pellem latrauit in aula,
Militat in siluis catulus.

Qui ciuitatis constituenda curam gerit, debet ad ciuitatis compendium dissidium de externo peregrinoq́; bello suscipiende prouidere. Plato *de legib. l. 1.* Conuenit & illud *ad conseruationem Reipubl. vigilandum esse, metum etiam inter ciues hostium fingendum, vt caueant.* Arist. *5. politic. c. 5. Romani ad motus extra vrbem propellendes bellum aliquod simulabant, aut parabant.* Plut. *in Camillo.*

Si tamen hęc simulanda sint, ne per consuetudinem contemnantur, & cùm loco fictorum succedunt vera, fictus tantùm apparatus sit, & defensio. Si porrò apud hostes aliquid moliendum vulgetur, semper illud suspectum habeatur. *Per speciem aduersus Samnites belli parandi crebra consilia indicentes, omnibus consultationibus inter se Principes* (Latini) *occulte Romanum coquebant bellum.* Liuius *lib. 8.* *Seruitia vt bent vt incenderent distantibus locu, coniurarunt; populoq́; ad opem passim ferendam tectu intento, vt arcem Capitoliumq́, armati occuparent.* Idem *lib. 4. dum hac in foro sedanda discordia causa aguntur, Consules interim ne Sabini, ne Veiens hostis moueretur, circa portas murosq́, dissipant.* Id. *l. 3.*

Non minùs si quid accidat, quod minimè velimus, fictione aliquâ interpretari in rem nostram, sæpè summam rei seruauit. ita Tullus Hostilius discessionem Albanorum iussu suo factâ, ad hostes à tergo circumueniendos asseruit. ita Eumenes sparsas ab Antigono schedulas percussorè aliquę io exercitu illius sollicitantes, à se sparsas simulans, *in præsenti labantiũ animos deterruit,*

deterruit, & in futurum prouidit, vt si quid simile accidisset, non se ab hoste corrumpi, sed à Duce tentari arbitrarentur. Iust. *lib.* 14. Ita Xenophanes à Philippo ad Annibalem missus, cùm in Romanos incidisset, intrepidè se missum ait *ad amicitiam societatemq́, iungendam cum populo Romano, mandata habere ad Consules populumq́, Romanum.* Liu. *lib.* 23.

Iterum Romani, *cùm paucitas damno sentiendo propior erat, gradum retulissent, & salubri mendacio Consul fugere hostes ab cornu altero clamitans concitasset aciem; impetu facto dum se putant vincere, vicêre* Liuius *lib.* 2.

Huiusmodi ergò Stratagemata vsu omnium gentium, ciuilibus legibus. *l.* 1. *D. de dolo.* sacris etiam Litteris probata sunt. & insidiæ poni iussæ, Iosue *c.* 8.

CAPVT XV.

An Venenum?

1\. Infame belli medium veneno grassari.

QVanquam dolus bonus in re ac verbis extra contractum cum hoste, ac stratagemata laudentur; tamen veneno etiam in hostê grassari barbarum est. improbarunt quicumque boni, & maximè Romani. Plin. *disp.* 13. *princ. lib.* 18. vt nec damnari quis possit vt veneno necetur. *l.* 8. *D. de pæn.* vt nec venenatis telis vtantur, nisi barbari. Manlius reprehensus quòd aquas hostibus infecit, Liu. *l.* 38. alij quòd gypso farinam; quòd venenatis bestijs, serpentibus, aspidibus vsi, abusi sint. Barbaros superant, qui tormentis hodiernis concauos globos veneno vnà cum puluere plenos in hostes proijciunt, qui disrupti non mortem tantùm & immedicabilia vulnera infligunt, sed omnem aërem quò peruenerint inficiunt.

CAPVT XVI.

Iniustè bellatur respectu Modi.

1\. Ex modo iniustè bellum geritur, si non indicatur.

IMprimis si bellum non indicitur antequam geratur. & res repetantur, seu postulata edantur, antequam indicatur. *Deut. c.* 20. Id gentium ius fuit omnium, nisi fortè barbarorũ. in eoq; religiosissimi fuêre Romani, quibus nõ aliud bellum iustum fuit ex instituto Anci Martij Regis, quàm per feciales indictum. Belliq; æquitas omnis iure feciali præscripta erat. Flor. *l.* 2. *hist. Non statim,* inquit, *ad arma procurrũt dum prius more legitimo queri malunt.* quare, Herod. *quæ verbis componi non possunt, armis decernantur.* Excipio defensionem quæ incontinenti fit. nam quæ post moram, quæq; ad vindicationem ferè pertinet, denuntiationem exigit. sed & si apparatu bellico iniuria illata sit, atque palàm alij pro hostibus se gerant, denuntiari non quidem necesse, bonestum est tamen. fieri enim potest, vt fecialibus repetituris hostes æqua responsa daturi sint. & quædam in vicem peccata sint, quæ ignorat Princeps. Albericus Gentil. indenunciatum bellum, iustum censet, si iniuriæ durat factio, si ex rixa in pugnam ac iustum prælium inopinatò itur; si contra eos gerendum, qui defecerint; si contra eos qui denuntiationis morem non habent; si pro socijs, dummodo non contra singulariter fœderatos. nam ab arbitrio auxiliarium non finitur bellum. quare nec ab eis indicendum. sed improbè contra fœdus fit, socij causa, nisi & priori coniunctioni renuntietur antea.

CAPVT XVII.

Iniustè bellatur ex nimia Sæuitia.

CItra necessitatem, terroremque exemplo opportunum, si nimis sæuitur, non rectè bellatur: ruinis nimijs, damno frugibus dato, non humatis mortuis, occisis obsidibus, si non & ipsi peccarant; captiuis intra præsidia iam ductis, seu, vt hodie aiunt, refrigerato iam sanguine, pacto redemptionis pretio (quod & priuato militi debetur *l.* 21. *D. de neg. gest.* nullâ metus ratione habitâ, cuius allegationem bellum respuit. Bodin. *l.* 4. *cap. vlt.*) supplicibus, innoxijs, pueris, fœminis, agricolis, inermibus, peregrinis. Gentil. *lib.* 2. *de iur. bell. ad fin.* 1. Si nimium sæuiatur.

CAPVT XVIII.

Ex verborum Contumelia.

CIrca modum etiam bellandi peccatur; cùm nulla iustâ causâ contumeliæ in hostem inanes sparguntur, & scommata, dicteriaque, & falsæ salsæque facetiæ. Ita accidit Veientibus procaciâ illusis. de quibus Liuius *lib.* 2. *non alio antè bello infestior Romanus. adeò hinc contumelijs hostes, hinc Consules morâ exacerbauerant.* & iterum; *Sed Veiens hostis assiduus magis quàm grauis, contumelijs sæpè animos agitabat.* satiùs est mollibus verbis eneruare, quàm irâ hostem armare. incendunt contumeliæ ad vindictam, etiam in socios, & ciues. Ita euenit Cremonensibus direptis à Tertia-decimanis: quos, *vt sunt*, inquit Tac. *lib.* 19. *procacia vrbana plebis ingenia, petulantibus iurgijs illuserant.* & Romanis Vitellianos abscissis furtim baltheis, an accincti forent rogitantibus: *Non tulit*, inquit idem Tacitus, *lib.* 18. *ludibrium insolens animum, inermem populum gladijs inuasere.* Reprehendit idem auctor *lib.* 10. Othonem etiam & Vitellium, quòd quasi 1. Si virulentè maledicatur.

rixantes

rixantes stupra & flagitia inuicem obiectauere. & Liuius *lib.* 3. Philippum Macedonem, quòd esset *dicacior naturâ, quàm Regem decet.* Rectè Plut. *in Timoleont. bestibus vini concessam, non virulentiam, multi verba grauiùs quàm facta ferunt, contumeliam item quàm detrimentum.* Memno militem traiecit, qui Alexandro maledixerat, addito elogio: *Pugnare te contra Alexandrum volui; non ei maledicere.* Plutarch. *in Apotheg. Regum.* & ferè fit sicut in priuatorum litibus iurgando & tixando, ita & in bellis maledicendo, vt iustæ causæ obnubrentur, animi exacerbentur, & magis in posterum de contumelia certetur, quàm rebus repetundis, ob quas bellum cœpit. Caroli V. Imperatoris & Francisci I. Regis Galliæ perpetua ferè bella (postquam Franciscus egrè tulit Carolum in competitione Imperij sibi prælatum, & præter domesticos sermones apologias etiam publicauit) quantum ab animis exacerbatis fomitis accedat materiæ belli, docuerunt.

CAPVT XIX.

Iniustè bellatur respectu finis.

1. Iniustè bellatur ratione finis, si intentione non rectâ.

FInis etiam ratione peccant qui bellant. *Militare*, inquit Augustinus, *non est delictum, sed propter prædam militare peccatum est; nec Rempub. gerere criminosum est, sed ideo gerere Rempub. vt rem familiarem potiùs augeas, videtur esse damnabile. cap. militare* 23. *quæst.* 1. & iterùm; *nocendi cupiditas, impacatus atque implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si qua similia, hæc sunt quæ in bellis iure culpantur, cap. quid* 23. *quæst.* 1. Igitur præter auctoritatem indicentis bellum, & iustam causam, etiam opus esse intentione rectâ, post D. Thomam docet Maldetus *de Iust. quæst.* 40. *de bello dub.* 5. & quanquam hostibus iusto bello petitis ex praua intentione, ad restitutionem nullam teneatur Princeps; suis tamen teneri temerè, & ob vanam suam gloriam præcipitatis in incommoda belli, quò rectiùs & prudentiùs Princeps caruisset: ideoque non tantùm quærere, sed neque satis vitare iustum bellum graue sæpè peccatum esse; cùm non sunt tanti commoda, quæ ex eo reportantur, quanti ex eo incommoda. Si enim plus detrimenti capiat Respublica per bellum quàm emolumenti, temerè atque imprudenter geritur bellum: non secùs quàm si priuatus plus sumptuum in rem aliquam consequendam facit, quàm ea res æstimari possit, næ ille prodigus pater-familias dicetur, quia pridem illud rectè, *pecuniam negligere in tempore interdum summum est lucrum.* Rem pro derelicta habere, cuius recuperatio sumptuosior sit, quàm possessio vtilis, prudentia œconomica est: negligere ex publico quædam quorum repetitio censum superat, politica sapientia: membrum abscindere, à quo periculum est toti corpori, medica censura est.

2. Si cùm finiti bellum potest, æquæ conditiones non acceptantur.

Contra finem belli etiam peccatur (omitto ducem prælio victorem, qui fortunæ non instat, quod illud: *Vincere scis Annibal, victoria vti nescis.*) Peccatur inquam maximè cùm bellum vitari, aut finiri potest æquis conditionibus, & eas aspernatus, qui fortunam sibi arridere putat, impacato & implacabili animo manet. *Semper*, ait Arist. 6. *pol. imbecilliores æquum quærunt, & id quod iustum est; quod qui potentiores sunt, parum curant*, vt Cæsar 3. *comm. bell. ciu.* hoc ait solum tempus esse, de pace agendi, dum sibi vterque confideret, & pares vtrimque viderentur: si verò alteri paululum modò tribuisset fortuna, non esse vsurum conditionibus pacis eum, qui superior videretur, neque fore æquâ parte contentum, qui se omnia habiturum confideret. Quod si hostis dignam satisfactionem offerat, & ablatarum rerum restitutionem ex æquo arbitrio; iniquum est non finire bellum, nam quod damnorum illatorum proportionem superat, ad vlciscendi crudelitatem, impacatum, atque implacabilem animum pertinet, quæ reprobat August. *dict. c. quid culpatur* 23. *q.* 1. & iterum idem: *Hostem pugnantem necessitas perimat, non voluntas*, offerentem arbitrio viri boni satisfactionem, nulla perimit necessitas: quare prosequitur; *Sicut rebellanti & resistenti violentia redditur; ita victo, vel capto misericordia iam debetur. maximè in quo pacis perturbatio non timetur. cap. noli.* 23. *q.* 1. quantò magis nondum victo nondum capto, in quo perturbatio pacis non timetur, sed qui pacem ipse seriò atque enixè petat, ablata restituere, illata damna resarcire offerat, cùm iuris communis æquitate receptum sit, vt condemnationem euadat, qui petita aduersario ante sententiam repræsentat. *Victo*, inquit August. *vel capto misericordia iam debetur*: cum. fortuna sententiam tulit: cùm ita nondum illa litem bellicam diremit, pacatus & placabilis animus magis debetur: quo æquæ leges pacis recipiantur. *Si accesseris*, inquit legislator Deus, *Deuter.* 20. *ad expugnandam ciuitatem, offeres ei primùm pacem*, (multò magis, si ipsi vltrò petat, concedenda est) *si receperit, & aperuerit tibi portas, cunctus populus qui in ea est saluabitur*, misericorditer id, & iustè; sed rigidè, & non nisi in casum grauis admodum delicti, id quod sequitur; *& seruiet tibi sub tributo.* Neque enim ordinariæ legis ea postulatio est, vt eæ gentes quibuscum bellum est, præsertim si sponte in pacem concedant, sub tributum redigantur, grauiùs enim hæc est subiectio Reipublicæ dignitatem admodum minuens. sed agitur eo loco de populis extrema meritis. vnde & nisi pacem acceptauerint exscindi iubentur: occiso omni genere masculino, præter infantes, præter quos tamen multi innoxij, qui cùm sine periculo disiungi possunt, ad mortem dedi, aut rapi non possunt. *l. vsufructuarium §. in vinarijs D. de vsuf. l. iterum Mela §. sed si D. ad leg. Aquil.* latè Malderus *de iustit. quæst.* 40. *de bello dub.* 6.

4. *Compenſu tata damnorum reparatio excedi non poteſt.*

Non etiam licet bello plus exigere, quàm iniuriarum illatarum damnorúmve, ac iuſtæ denique vindictæ ratio permittit. in qua dignitas læſæ Reipublicæ, indignitas facti, cautio impoſterum ne quid ſimile deinceps victus moliatur, & ſecuritas momenta faciunt. verbis læſa eſt Reſpub. verbis fama reparetur. res ablatæ ſunt; reſtituantur: pudicitia attentata eſt; auctores noxæ dedantur: cædes facta eſt; pro merito homicida luat: agri vaſtati ſunt; magna impendia in belli ſumptus locata, luantur expenſæ: interceptæ ſunt arces, vrbes, oppida; reddantur: extructa vltra terminos caſtra; diruantur: prælio certatum eſt, multi ad orcum miſſi, petit læſus vt omnes ſe dedant in mortem, aut vincula, deditionem faciant cum libero vitæ, & necis arbitrio, aut vitâ ſaluâ Rempubl. ſubijciant in clientelam eius, & ſub liberum dominatum; dura quidem conditio eſt: & fieri poteſt, vt damna tam ſint grauia, contumacia tam diuturna,

5. *Non ſemper æqua conditio vt hoſtis ſubtributum redigatur.*

cædes tam numeroſæ, tam omnium obſtinata culpa, tam manifeſta belli iniquitas; vt tam duræ conditiones ad iuſtam compenſationem debeantur. ſed tamen aſſerit Auguſtinus victo iam quamuis, & capto miſericordiam deberi: non ergò extrema perſequi oportet, non in mortem dare multitudinem, non in acerbam ſeruitutem, non in deſperationem agere nondum debellatos: quos ſæpè fortuna penè victos artem docuit vincendi. ſæpè preſſus anguis retrò vertit caput, & mortiferum in prementem vomit ſpiritum, tunc quoque cùm moritur. Igitur ſi ſemi-viuis, ſemi-victis æquam pacem dederis, ſtabilem dederis: ſi iniquam; circumſpicient occaſiones, quibus victi vincere iterum poſſint.

6. *Æquæ conditiones ſtabiles, iniquæ ad fidem frangendam aut periculoſam deſperationem ducunt.*

Rarum eſt vt bellandi finem faciant talibus legibus, quibus aliquid ſpei eſt vel ex deſperatione, vel morte ipſa. Fidenates ita ſeſe noluerunt dedere, ſed ſeipſos cremauerunt. Saguntini poſtquam operæ plus exhibuerant quàm integra Aſia, ſe ſeipſos interemerunt. Clotharius I. Franciæ Rex à Thuringis non niſi vitam poſtulantibus, negatione eius in deſperationem actis victus ipſe fuit. Gandenſes à Ludouico Comite pacem, quâ, vitâ ſaluâ, omnia penè ei permittebant, non recepti in gratiam, parte ciuiũ in obſeſſâ vrbe relictâ, pars Brugas contendit, tantâ irâ & ferociâ cum exercitu Comitis illic dimicarunt, vt illum fuderint, captá vrbe hunc fugarint in latebras caſæ cuiuſdam viduæ, deinde totâ ditione deſertâ in Galliam. Bello quod hodiè apud nos geritur nauali, quot naues iam victæ, quòd non niſi iniquis conditionibus deditio fieri poſſet, incenſo puluere nitrato, igne abſumptæ, victrices ſimul in aërem, & ignem traxerunt, de conditionibus apud Rhadamantum litigaturæ!

7. *Finiendum ergò bellum*

Itaque quotieſcumque hoſtis qualemcumq; honeſtam & ſecuram iuſtæ conuentionis conditionem offert, maturo ſanè iudicio expendendum eſt, ne quid vltra debitum petatur, ne dum nimium pungitur eliciatur ſanguis, ne oblata belli finiendi occaſio interuertatur, ne bellica fortuna mutet vices, bonum Reipublicæ commune, paciſque tranquillitas diſpellatur, & iam qui iuſtum geſſit bellum, & pacem iuſtam aſpernatus eſt, nec exinde iuſtam pacem obtineat, & bellum impoſterum iniuſtum gerat. *Cùm victoriam*, inquit Liuius, *propè in manibus habeas, pacem non abnuere debes; vt omnes ſciant, te & ſuſcipere iuſtè bella, & finire.* Siue enim vt quis aſſequatur, ſiue vt iam obtenta retineat, quæ vltra iuſtam compenſationem, iuſtamque vindictam fuerint, iniuſtè petit, iniuſtè retinet. 8.

Cum iuſta compenſationis menſura.

Molin. *de Iuſt. tract.* 2. *diſp.* 117. Mald. *de bell. diſp.* 6. Conſen *politic. lib.* 10. *cap.* 9. Conſtitut Leon. 61. 62. 66.

Sumptus ſanè belli iuſtè exiguntur à iuſtè victo, vt de priuatis litigatoribus deciſum. tributa aliquando indicit victor, quæ victoriæ præmium, belli pœnam vocat Cicer. *Ver.* 5. agro mulctat, ornamentis vrbium ſpoliat, has mœnibus nudat, captiuos ſeruos facit, Duces etiam occidit. in poſteros citra mortem vltionem porrigit, in dedititijs humaniùs ſtatuit, rebelles acerbiùs punit. de ſingulis Gentil. *lib.* 3. *de bel. iur.*

Enimuerò quia difficiles ſunt bellorum extricationes, impoſſibilis damnorum diuturni belli calculus, rara felicitas vt altera partium iniquum ſe bellum geſſiſſe fateatur; multa etiam cauſarum bellicarum inuolucra, ſpecioſi, pretioſique prætextus; vix aliter ſolet fieri, vt in pacem coëatur, niſi damnatâ præteritorum omnium memoriâ, nullâ ablatarum rerum repetitione priuatis permiſsâ: Principes oppida reſtituere ſolent, & captiuos ſine lytro dimittere. quam conuentionem in ea difficultate non improbant Molin. *vbi ſup. diſ.* 123. Mald. *d.* 6. Duaren. *ad l. conuentionum. D. de pœn.* 9.

Pactum ne damna reſarciantur, valet, & plerumq; contrahitur.

Quamquam enim bella gerantur iuſtè pro rebus repetendis, & iuſtè pax componitur, cuius legibus interdicatur, ne quis damna per iniuriam data farcienda petat: pax enim quæ vtilitatem publicam continet priuatæ præualet, ſi aliter coaleſcere nequit, quam condonatis vndique iniurijs, damniſque ſatiùs eſt illam pacem amplecti, quæ non omnibus debita rependit, quàm bellum quod alijs porrò iniurias inferre pergat. Quare & Greg. IX. *in c. in noſtra. x. de iniur.* non improbauit ſtatutum, quod Brixienſes condiderant, ne quis damna bello ciuili data reſtauranda peteret, aut reciperet. idem tamen pro bono concordiæ ita ſtatutum interpretatus eſt, vt expenſæ ſub nomine damnorum non comprehenderentur. multò magis ſimilia pacta Principibus Supremis in pangenda pace permittuntur. Zabarel. *Conſ.* 83. pacis enim causâ multa ſingularia recepta ſunt, iura relaxata, & à communibus regulis receſſum, & quæ aliàs iniqua ſunt, ex pacis cauſa æqua fiunt. vnde Corſet. *tract. de priuil. pac.* recenſet 157. pacis priuilegia, vt refert Tuſc. V. *pax. concl.* 173. vbi & plura alia pacis ergò ſpecialiter recepta memorat. ſed & *concl.* 178. rectè docet latam eſſe faciendam interpretationem pactorum conuentorũ

quatenus

quatenus pro pace patiuntur, & talem quidē, vt si restitutio v. g. conuenta sit facto ipso, & sine litis circuitu ex promissa, & permissa intelligatur. Atque hæc quidem cum bello 10. neutri *Fortuna peracta est iam sua.* Cæterùm si persona Principis aut tota ditio in potestatem venit, & iam libripendem in partem alteram momenta nimis inclinarunt, decidi aliquid solet à victa ditione, aut detineri tota, quæ iam occupata est. Alterum ferè sæculum agitur à cæde mutua Aurelianensium & Burgundionum Ducum, odiaque familiarum in ipsas prouincias transmissa, implacabili ac æterno bello Galliam, Burgundiam, Belgicamque exercuerunt; ijdem tamen penè limites manserunt semper: nisi quòd captiuitas Francisci I. supremum ius Regium in Flandriam, Artesiamque remiserit. nam Burgundiam quod attinet, sæpè conuentum est, vt ius de ea diceretur. & quidem Albertus Pius auctor fuit pacis vltimæ inter Hispaniam, Galliam, Belgicamque initæ, & (quam pauci sperauerant) restitutionis Caleti, aliorumque oppidorum Gallis interceptorum. Sciebat prudens Princeps alioquin ea irritamenta fore redintegrandi belli, & satius esse coërcere intra iustos terminos Imperium, & pace secura frui, quàm protogare spatia ditionum, & quos amicos ex pace habere debeas, ex iniqua & graui pactione semper habere suspectos, & animo hostes. meminerat eius quod Tullius Albanum monebat, *Non tam cogitandum de sanciendа in præsens amicitia, quàm ne derelinqueretur vlla imposterum renouandi belli materia.*

Iustus finis prælijs terminos non mouere.

11. Belli Tacito egregij fines quoties ignoscendo transigitur. Lacedæmonios Initio & Athenienses in victas ciuitates imperium non sumpsisse constat. egisse tantùm vt se Reip. suæ accommodarent. Quòd si non tutum victori videatur sic ex toto ignoscere, at temperare saltem victoriam admodum erit consultum. si laudatur temperantia & munificentia in singulos, quanto magis in populos & gentes vniuersas? magnâ dignum laude toto in victos Imperio abstinere; *Maiores*, inquit Salustius, *nostri religiosissimi mortales nihil victis eripiebant præter iniuria licentiam.* nihil aliud Lacedæmonijs & Atheniensibus videtur fuisse exitio, quanquam militum armis valerent, nisi quòd victos bello exosos haberent, nulloque commercij iure dignos ducerent. Iustin. *Videant*, inquit D. Augustinus, *de ciuit. Dei l. 4. c. 15. ne fortè non pertineat ad viros bonos gaudere de Imperij latitudine.* Moderatio etiam magna est, victos miscere victoribus, eodemque imposterum loco habere. sic Ancus Politorium vrbem Latinorum vi cœpit, secutusque morem Regum priorum, qui rem Rom. auxerunt hostibus in ciuitatem acceptis, multitudinem omnem Romam traduxit: Iustin. l. 1. minor, & tamen magna; Imperium ijs relinquere, qui habuerant, vel impositis præsidijs vel leuibus tributis, atque oneribus, si assumendum Imperium; eius partem minoresque Magistratus victis permittere, iura, priuilegia,

Etiam victos moderatè & clementer tractare.

moresque genris; libertatem omninò. at semper quomodocumque res agatur, pro necessitate aut vtilitate Reipub. omnem in victos clementiam exhibere. multò maximè clementem animum in nondum victos, quo temperatæ pacis leges dentur, & oblatæ non procul-centur. vbi & ea cogitatio accedit, quòd *& habet fortuna regressum.* bello victor esse potest, qui prælio sæpè victus est, accidit L. Martio, de quo Front. *l. 2. c. 10. cùm hostem victoria fiduciâ incompositum aggressus, ne nuncium quidem cladis reliquisset, breuissimo tempore militi ad requiem dato eadem nocte raptim famam rei gestæ pragressus, altera eorundem castra inuasit; ita bis similis vsus euentu, deletis vbique Pœnis, amissas Pop. Romano Hispanias restituit.* 12.

Multo magis nondum debellatos.

In victos solius victoris arbitrium est; pacem dat, & quibus vult legibus dat. si victor iustus est, dat æquis; adeoque duraturis in communem vtilitatem. quam vinculum maximum ait Annibal. Liu. *lib.* 36. nam alia vincula debiliora sunt, quàm vt iniquas conditiones perpetuas faciant. non affinitates, non iuramenta, non obsides, fideiussores, pignora. sola æquitas stabilis. vbi ea abest verum illud Taciti *inter victores, victosq́, numquam solidam coalescere fidem.* & Dionys. *cogi in obsequium voluntatem non posse:* quæ, vbi aduenit aliquando facultas, excutit obsequium, & respicit pristina. quod iniquus victor, nec præsidijs impositis, nec aliâ ratione satis vitauerit. 13.

Rursus alioquin aliò aspirant.

Aliquando periculosum est extrema persequi. sæpè desperatio spei causa est, cùm aut vincendum aut moriendum est. plures Principes prudenter de iure suo aliquid concesserunt; de Imperio, de regni parte potiùs, quàm de toto periclitari, aut ditiones suas omninò conuelli, posterni, vastari mallent. Martianus sanè & Leo Mysiam Hunnis, & Zabergano eorum duci concesserunt, *& ibi termini Romani Imperij positi sunt:* vt ait Iornandes. quamquam alij volunt Mysiam cum Pannonia Ostrogothis, qui Hunnos eiecerant, à Leone concessam, & Theodoricum obsidem acceptum. Blond. *l. 2. deca. 1.* Sic & Wandali ab Oceano ad limites Danubij, vix anni spatio progressi cùm à Geberico Rege Gothorum profligati essent, superstites Pannoniam à Constantino obtinuerunt, qui per annos plus 40. vt incolæ quieuerunt, dein à Stilicone inuitati, Gallias, mox Hispaniam, ac deinde à Bonifacio vexati Aphricam occuparunt plus annis centum. Tandem Valentinianus III. anno salutis 444. pace initâ Barbaris Aphricæ partem reliquit. Hispaniæ partes nunc Sueuis, nunc Wandalis, nunc Gothis, nunc Alanis, nunc alijs alias Barbaris per fœdera datas tum alibi passim, tum apud Marianam legas, *de rebus Hispanis. lib. 5. cap. 1. 2. 3. 4. ac alibi.* Normanni Galliam inundarunt, & cum periculo interitus vexarunt. quod vt redimeret Rex Galliæ, eam partem assignauit, quæ hodiè Normannia vocatur. Pasquier *aux recherches lib. 1. cap. 12.* Innumera inueniet similia, qui transmigrationes gentium legerit. 14.

Potiùs hostis in partē ditionis recipiendus, quàm de tota periclitandum.

legerit, eiuſmodi etiam erat conſilium, non imprudens Darij, ſuſi iam, & de toto regno periclitantis, cùm Alexandro per Legatum obtulit eam imperij partem, quæ citra Euphratem erat. non imprudens, inquam, etſi ſucceſſum parem non habuit:dum

Vnus Pellæo iuueni non ſufficit orbis.

Quòd ſi Regibus luberet nonnumquam ſeditioſos ſubditos non dico vt putridum membrum abſcindere, ſed de formula imperij quædam remittere, non tot milliones bello abſumerentur, dum poſt tot ſanguinis ſuſi maria nullum littus ſpectatur. Eſto iuſta Regum arma fuerint: prudenter quædam contemnuntur, quæ ſummis impendijs vix aliquando, aut numquam recuperantur, prudenter Auguſtus cogitauit de coërcendo intra terminos Imperio, de negligendis etiam prouincijs iam victis: prudenter Romani Britanniam ſubiugantes, muro continuo inſulam interſecuerunt, partem alteram extra fines ſuos ſtatuentes. Chinenſes Tartariam muro à prouincia ſua ſepararunt, quamquam partem illius iure belli obtinerent. rectè, vt reliquum corpus tranquillum ſecurumque foret. Multo ergò maximè prudenter de rigore Regiæ poteſtatis conceditur aliquid quo cætera ſeruentur ſecurè, & mutuis incommodis nō quaſſentur. Spectauit id apud Dion. Auguſtus, *ne ſi Imperium dilatare voluiſſet, id difficiliùs tueretur, faciliùs etiam partum amitteret.* nam vt Curt. *l.* 4. *Pragraue imperium difficile eſt continere, quod capere non poſſis. vidéſne nauigia, quæ modum excedunt vt regi non poſſunt?* quæ tum maximè locum habent, cùm ſaucia eſt, atque ægra Reſpublica, neque miles ad manum. quam cauſam facit coniurationis Catilinariæ Florus *lib.* 1. *quod in extremis mundi finibus arma Romana peregrinabantur.* & Saluſtius: *in Italia nullus exercitus. Cn. Pompeius in extremis terris bellum gerebat.*

CAPVT XX.

De Fœderibus.

1. Pax in intentione ſinis belli, induciæ & quæcumque eò ducunt ſemper amplectenda.

AD bella inferenda æquè ac propulſanda fœdera iniri ſolent: quin & pactis ad ea finienda conceptis inferi, & pacem comitari. Pax ſanè nec carò nimis emi poteſt: nec diligenter nimis, dum habetur, coli, atque obſeruari. Finis ille eſt, quo bellum omne dirigitur, quo abſoluitur.

Ad eam viam ſternunt induciæ, quemadmodum prologi Bellonæ ſunt pignorationes, repræſaliæ, & qualeſcumque pacis publicæ violationes. hiſce igitur omnis obſtruenda via eſt, ne quà in bellum deuoluatur Reſpublica, induciæ ambabus vlnis amplectendæ ſemper (ſi non morandi, fallendique causâ offerantur) vt per eas ad pacis azyla ingreſſus detur. compeſcenda petulantia ingenia, prurientes manus, ac rapaces animi, qui ad claſſici ſonum ducunt, reducúntve: aperiendæ aures Mercurio pacifico: nihil omittendum quod ille ſuaſerit. Induciæ igitur pangendæ ſunt, cùm poſſunt, quæ ad pacis conditionem libentur, quibus ad pacem veniatur ad fœdera. ſtrictè ea ſeruanda; & cum ijs iuſtitia. *Iuſtitia & pax oſculatæ ſunt.* Pſal. 84. niſi cā negatā numquam ad pignorationes, aut repræſalias veniendum. numquā committendum, vt aliquid è Pace, è Fœderibus violetur. niſi quæ vitari non poteſt premat neceſſitas. eaque rei tantæ, quæ ſtridore, clangore, horrore Bellonæ ſit digna.

2. Fœdera ſinienda belli ſummi inēunt, minores ea quæ ad ducū ſi belli.

Igitur de ſingulis paulò propriùs diſpiciamus; atque in primis de fœderibus in genere. quæ publicæ ſunt conuentiones, quoties inter ſe Principes, populiſve, aut belli duces paciſcuntur. *l. conuent. D. de pact.* Principes atque populi de cauſa ſeu ſine belli, de pace, eiuſque conditionibus: minoreſque poteſtates, de ijs quæ ad bellum gerendum, ductúmve pertinent. de prioribus illud Saluſtij; *Senatus, vti par erat, decreto ſuo atque populi iniuſſu nullum potuiſſe fœdus fieri.* & iterum de Principe apud Senecam; *Imperator fœdus percuſſit; videtur populus percuſſiſſe Romanus, & fœdere continetur.* & iterum Saluſtius; *Quam pacem A. Albinus cum Iugurtha Rege Senatus iniuſſu fecerat, ſenatus reſcidit.* Poſtquam Maharbal Romanis quibuſdam abſente Annibale vitam, abitumque cum ſingulis veſtimentis permiſerat, detinuit eos Annibal, quaſi in poteſtate Maharbalis non fuiſſet, eo inconſulto fidem dare ſe dedentibus, quâ ipſos illæſos, aut indemnes præſtaret. *Punicâ*, inquit Liuius, *religione ſeruata fides ab Annibale eſt.* Ad eum modum vidimus naues deditas, quæ alioquin puluere incenſo ſe victoreſque in certum interitum dediſſent ſub Ducum fide, quâ nautis militibuſque vita ſalua eſſet, iudicio ſuperiorum nautas militeſque morti datos. Punicâ ſanè religione fides ſeruata eſt. aut enim reſtituere in eundem ſtatum oportebat, aut pacta ſeruare, quibus erant deditii, non aliàs dedendi, nec impunè morituri aut dedere paciſcentes ſaltem: vt Romani Poſthumium dediderunt, alioſque pacta non præſtantes.

Qua ex causa numquam probare potui, quod à regularibus aliquando quibuſdam vidi vſurpari, vt ſi Superior multis promiſſis etiam impunitatis apoſtatam ad cœnobium reuocaſſet; Prouincialis auctoritati ſuæ aſſereret non præiudicatum, qui & carceri manciparet regreſſum, non eâ fide regreſſurum. De ſumma igitur poteſtate populi, Principúmve, quibus militant, delibare belli Duces nihil poſſunt: ea poſſunt, ſine quibus bellum rectè gerere non poſſunt. *Iniuſſu populi*, inquit Poſthumius, *nego quicquam ſanciri poſſe quod populum teneat.* verùm cui iuriſdictio data eſt, ea quoque conceſſa eſſe videntur, ſine quibus iuriſdictio explicari non poteſt. *l. cui. D. de iuriſd. om. Iud.* & intra eos terminos Principem populumque obligat, vt Inſtitor dominum, *l.* 5. *D. de inſtit. act.*

Et

3. *Hi in deditionem accipiunt; de simpliciter deditis illi statuunt.*

Et quoniam fortuna & occasio magnæ sunt arbitræ bellorum, quæ perire possunt, dũ Princeps consulitur, aut populus; dubitare non oportet, belli Dncibus esse concessum in deditionem accipere, vitâ, bonis, libertate saluis ciues, vrbes, oppida, castra, exercitus: cæterùm de iam victis, superatis, deditis, statuere non possunt. iam ea extra belli ductum constituta sunt. adeoque pura deditio si fiat, ad arbitrium Principis omnia deuoluit. de præda tamen diuidenda post conflictum statuere solent. cui mori ea ratio suffragatur, ne (vt sæpè accidit) in media victoria ad prædam dilabantur milites, quam re confectâ non sperarent. ideoque ne victoria ob prædam è manibus elabatur, eorum quæ in præda sunt promissio, & post conflictũ diuisio ad Duces pertinere censenda est. quia sine ea militem in disciplina, & victoriam continere non possent.

Denique Duces obligare se, militem, & prouinciales quibus præsunt, possunt iotra ea, quæ ab ijs possunt imperari, & prodesse ijs, eaque quæ sunt vtilia stipulari; nocere non possunt extra ea, quæ imperio eorum continentur.

4. *Intra terminos sibi commissos ac leges cõmunes, etiam contra arcana mandata obligãt.*

Principem ergo suum & populum obligant in ijs, quæ mandatis eorum continentur, aut communes gentium leges Ducibus permittunt; ad modum quo institor per eum obligatur, quem rei suæ præposuit, & quomodo vti cum eo contraheretur palam proscripsit. *l. cuicumque §. non tamen. D. de inst. act. l. sed si. §. de quo & §. prohibere. §. proscriptum, ibidem.* Vnde belli Duces, si intra id, quod habent communes, aut notæ palam sui populi leges, contrahant; obligant Principem suum, etiam contra arcana mandata. quanquam ob horum contemptum puniri illi possint. extra leges quas diximus, vel mandata publica non obligant. vt ratiocinatur benè apud Romanos Posthumius. *Hosti nihil spospondistis, ciuem neminem pro nobis spondere iussistis, nihil ergo vobis nec nobiscum est, quibus nihil mandastis, nec cum Samnitibus cum quibus nihil egistis.* Sed quæritur an pro iussu silentium possimus interpretari? & negat Grotius *de bell. l. 2. cap. 15. in fin.* nisi aliud accesserit post notitiam, quo pactio positiuè probata censeatur. vbi itidem docet quando Principes suorum Ducum

5. *Quatenus seipsos si pacta à Rege improbãtur?*

pacta improbant, quatenus hi teneantur ad id quod interest, bonorum, corporisve deditionem. vt Fabius Max. cùm pactum eius Senatus improbauit, fundum vendidit, pretium hosti soluit. Samnites Brutulum Papium dedendum censuerunt, Romani vt mox diximus Posthumium volentem suadentemque. quâ deditione defungitur aliâ obligatione Princeps.

6. *Liberæ ciuitates, Status Imperij qualiter contrahunt?*

Cæterùm fœdera quamuis soli regulariter contrahant, qui ius maiestatis habent, tamen non sunt excludendi qui regalia pridem vsurparunt. vt multi hodiè qui pro supremis se gerunt Principes, Liberæ Ciuitates, & Status Imperij; vt Hansiatici: quique penè in sua potestate sunt, non tantùm cum Principibus & Statibus Imperij, sed etiam cum exteris in defensionem mutuam: non contra Imperatorem, aut Imperium. nam ij in maiestatem committerent. vt vasallus, qui cum hoste domini pasciscitur, feudo cadit.

7. *Quatenus qui certis legibus regnant.*

Reges, Principesque, qui pleno iure regnant, Populiq; liberi, per se maioremve partem contrahere fœdera possunt, regnum populumve obligare. qui certis legibus regnant, more maiorum, atque ex gentis instituto contrahunt, se gentemque vt obligent.

8. *Præsertim si quà imminuant Imperium.*

Præsertim si eiusmodi fœdera ineant, quæ inæqualia non tantùm sint, sed & Imperij imminutionem aliquam redoleant. vt in fœdere Carthaginensi secundo cum Romanis, ne illi bellum facerent iniussu populi Romani. nam exinde Carthaginenses Romanis ex fœdere morem gerebant, vt loquitur Appianus. sic & Liuius *l. 9.* Theates Apuli impetrauerunt, *vt fœdus daretur, neque vt æquo tamen fœdere, sed vt in ditione populi Romani essent.* Sic & ratio clientelæ, pensionis, tributi, libertatem non aufert, sed obscurat admodum dignitatem, adeoque ad primos gradus inæqualium fœderum pertinet.

9. *Quæ æqualia?*

Sine imminutione etiam Imperij sunt onera tam manentia, quàm transitoria, de dandis obsidibus, præstandis auxilijs, soluendis stipendijs, mœnibus diruendis, finibus non muniendis, atque imperio ac maiestate comiter colenda, (quanquam nec hoc libertatem tollit, & proximè ad priorum naturam accedit, *l. 7. D. de captiu.*) hostibus & amicis quos pars altera velit babendis. nam pactio de cummunibus hostibus & amicis habendis (vt Annibal cum Macedonibus conuenerat, *hostium hostes erimus, exceptis Regibus, ciuitatibus, & portubus quibuscum fœdus nobis & amicitia est.*) ad æqualia fœdera pertinet; præsertim inter æquè potentes: alioquin proportione geometricâ inter dispares aliqua æqualitas seruatur. Sic fœdus videtur fuisse Romanorum cum Iuda Machabęo; quod ex tabulis recitatur præclarè conceptum *Machab. lib. 1. cap. 8.* sed magis fraternum Iudęorum cum Spartiatis. *Machab. lib. 2. cap. 12.* plura sunt vtriusque generis in libris Machabæorũ.

10. *Facilior ratio æqualiũ fœderum.*

Æquale maximè fœdus significat conuentio *vt legibus suis quisque viuat.* non idem vt priuilegijs, nam priuilegium sonat superioris indultum. quod ideoque Principes beneficentiâ spontè dare lubentes volunt, pacto nolunt. si ex pacto datum est, ad arbitrium reuocatio non pertinet, vt eius quod solâ munificentiâ. *qua de re alibi.* sed in hac materia placent Principibus priuilegia, quia eis Supremitatem deferunt.

11. *Qualia pacis.*

Principes pacis fœdera, præsertim æqualia faciliùs ineunt, de restituendis captiuis, mercimonijs permittendis, securitate mutua, de vectigalibus non soluendis, aut non augendis, quàm aut sint impræsentiarum, aut non vltrà certam quantitatem.

12. *Qualia belli.*

Belli fœdera, quibus populum ad ea obligent, difficiliùs sine populi, Ordinúmve consilio, atque assensu Principes ineunt. ex pace æquali manifesta commoda; ex belli societate sæpè qui socium defendit, in se hostem auertit; non sine popularis seditionis periculo: præsertim si Princeps non pleno iure regnat.

Fœdera

13. Fœderum magna vtilitas, sed consi qui & quibuscum contrahunt.

Fœdera & antiquitus ab origine gentium ritè vsurpata, & vtilia sunt Principibus, & Rebuspublicis etiam potentibus, tum pace, tum bello. illa vt tutior sit & à nemine lacessatur; hoc vt auxilijs etiam externis geratur, ad res tutandas, & iniurias vindicandas; has enim cumprimere oportet, vt tuti sint Prouinciales à potentia vicinorum Principum, quorum æternum studium pomeria proferre, terminos prorogare, & quidquid vicinum est subditum facere: vt ipsa ambitio nullos habet terminos.

14. Cautè ratio circumspicienda.

Cæterùm minùs vtilia fœdera sunt cum nimis remotis, seu qui auxilia difficulter submittere possunt: periculosa cum nimis miseris, & afflictis; quin & nimis potentibus: si fructum victoriæ in se solos deriuant illi, vel egent nimium, vel in charybdim qui merguntur secum trahunt. inconsulta etiam cum familia offensa, vel hominibus natura à nobis alienis, dissymbolis & antipatheticis, vel numero nimijs, qui distrahuntur sententijs inutiliter. solidiora sunt si affinitate contracta firmentur. sacramento semper solent; sæpè & obsidibus: vt & solemniter publicari, sæpiùs recitari, renouari.

15. Priùs fœderati excipi solent.

Porrò belli societas excipere solet priores amicitias. vt *apud Polyb. l. 9.* Consul Romanus Campanis respondet: *Amicitias ita instituis par est, vt neque vetustior amicitia ac societas violetur.* nouos parans amicos veterum ne obliuiscere.

16. Ad iusta demum bella societas obligat.

Sed & ad iusta bella solùm extenditur, obligat solùm amicitia omnis vsque ad aras. Quare rectè Romani in primo fœdere cum Iuda Machabæo *lib. 1. cap. 8.* Demetrio scribunt, questos Iudæos; adduntque, *Si iterum adierint nos, aduersum te faciemus illis iudicium, & pugnabimus tecum, terra mariq;.* Priùs ergò de belli iustitia iudicabant, deinde ex fœdere pugnabant. Epistola etiam Consulis Lucij *lib. 1. c. 15. Machab.* post renouatam sæpiùs societatem, absolutè quidem mandat transfugas tradi Simoni, sed tamen addit *vt vindicet in eos secundùm legem suam.*

17. Et ad auxilia, sed cautiùs ea eorumque quantitas pactis exprimitur.

Societas belli contracta obligat ad auxilia; cur enim venitur in communionem belli, aut quid venit, si non socialia arma? Amicitiam auxiliorum obligationem secum non trahere censet Bodin. *libr. 5. de Republ. cap. vlt.* aliter Gentil. *de iur. bell. lib. 3.* cautiùs tamen solent Principes disertè de auxilijs pacisci, eorumque quantitate.

18. Sed an aduersus socios?

Quid si amici plures fuerint & socij, & inter eos bellum inciderit, an vtrique, an neutri auxilia mittentur? Sanè neutri; non enim auxiliares suos inuicem debent collidere: vtrique autem si aduersus non iunctos bellum gerant. quòd si non pari vinculo iuncti sint, sed alter altero arctiori. fortè alter in ditionem receptus sit; huic vtique prærogatiua vinculi auxilia poscet; quamuis etiam tempore posteriori. nam inter personales creditores nullum temporis sed causæ priuilegium est. quomodo Romani contra Samnites, veteres socios, pro Campanis in ditionem recèns receptis bellum susceperunt. nam hi propiùs nostri sunt, Alberic. Gentil. *de bell. l. 3.*

Cæterùm iustiùs antequam socialia arma moueantur, vt amici contentioni se interponant, socius de Iustitia belli inquirit, & ad illum contra quem mouere vult, scribit, Legatosque mittit, ad rem componendam. vt Romani pro Iudæis ad Demetriũ. *vt mox diximus.*

Solet & conueniri ne arma ad hostes deferantur, ne armorum apparatus fiat, ne classes, ne exercitus, ne arces, & præsidia in finibus.

19. Cõuentiones fœderum nõ callidè, sed ex bono & æquo iure interpretãdæ.

Fœdera, pactaque publica non callidè interpretanda sunt; sed ex æquitate & communi vtilitate contractus. si quidem conuentiones in Regibus & Rebuspub. bonæ fidei esse ex Decij consilio 4. & 187. *Chass. in catal. part. 5. consider. 24.* præsertim fœdera tradit Gentil, *lib. 3. de iure bell.* In quibus Petrus Medices *apud Guicc. lib. 1.* sanctè dixit bonam fidem summum tenere locum. In bonam fidem peccant, qui palàm bello abstinent, clàm hostem iuuant, aut indirectè. *l. si sponsus D. de donat. inter vir.* *Neque enim amicos quisquam aliter quodammodo pluribus in bello bonis affecerit, si hostis esse videatur: nec inimicis magis alio quodam modo nocuerit, quàm si putetur amicus esse.* Xenophon. *in Cyrop. l. 5.* *nam amicorum facta hostilia nec diligenter cauere, nec astu repellere facile.* Dion. Halic. Absint ergò non fraudes tantùm omnes, sed nec subtiliores disputationes, apicesque iuris admittantur.

20. Fraus absit, atque indecẽs exceptio, metus, &c.

Neque exceptiones quæ dedecent Principem. metum Principem excipere non decet. Fraudem admittere tam improbum est in conueniendo cum hoste, quàm dolus in bello est laudatus. *Fraus*, inquit Cicer. *Offic. 3. distinguit, non dissoluit periurium.* Quare Samnites ad Romanos, *Numquam ne causa deficiet cur victi pacto non stetis? obsides Porsenæ dedistis; furto eos subduxistis: auro ciuitatem à Gallis redemistis; inter accipiendum aurum cæsi sunt: pacem nobiscum pepigistis vt legiones captas vobis restitueremus; eam pacem irritam facitis: & semper aliquam fraudi speciem iuris imponitis.* Liuius *l. 9.*

21. Non ea quæ à rerum mutatione nascitur.

Exceptionem à rerum mutatione accipere non indignum, si traditum est etiam iuramentum vigere dumtaxat *rebus sic stantibus.* Crauetta *consil. 27.* *Tunc fidem fallam*, inquit Seneca, *tunc inconstantiæ crimen audiam, si cùm omnia eadem sint, quæ erant promittente me, non præstitero promissum. alioqui quidquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & meam fidem liberat.*

22. Fœdera an successores obligent?

An porrò fœdera successures obligent quæstio Regia est, non à Iurisprudentibus tantùm disputata, sed & à Regibus, Principibus, Populis. negat Romanis Perseus teneri se patris conuentionibus. Liuius *lib. 42.* Fidenates mortuo Romulo, Latini Tullo & item Anco, Sabini Terquinio pulso. Iniuriarum sanè transactio in perpetuum facta censetur. Alciat. *de præsumpt. reg. 2. in fin.* Societas etsi inter priuatos personæ electæ morte finiatur, etiamsi secùs cautum sit: *l. 35. D. pro soc.* tamen in vectigalium negociorumque publicorum, adeoque belli & pacis societate secùs dicendum. Gentil. *lib. 3. ex Decio cons. 203.* sic Romanis cum Latinis, Pœnis, alijsque fœdera perpetua. & De-

mosthenes

mosthenes *Philipp. 2. etiam posteros implicasse pace*, inquit. Sed hæc inter populos minùs controuersa, qui ijdem semper, nisi euertantur, & statum mutent. Principes etiam, si tamen vt tales fœdus percusserunt, & regni nomine successores obligant. *cap. 3. de sent. in 6.* quin & censet Bald. *in l. 1. D. de constitut. Princip.* seruandos eos contractus, qui ex natura ad principatum, non ad personam Principis spectant, quin & hos, vbi successores non ex electione, sed sanguine surrogantur. *in l. ex hoc iure. D. de iustit. & iur.* publicæ enim sunt huiusmodi conuentiones. *l. 5. D. de pact.* ideoque ad personæ interitum non restringendæ, nisi si quid huiusmodi sit, quod à successoribus non æquè præstari queat. quando nec vectigalium transit societas. Bart. *in l. adeò D. pro soc.* Cautiùs tamen solent fœdera à successoribus & cum successoribus renouari, vel expressè, vel tacitè. quomodo priuatorum societas soluta etiam renouatur.

23. Sed tamen quoniam successores in regno, non beneficio defuncti, sed ex lege Regia, & titulo, vnde agnati cognatíve succedunt; vice defuncti non funguntur: in priuatas actiones illius non succedunt; nisi quatenus in Remp. contractæ sint. Quamuis enim Principum verba leges sint, *l. pen. C. de donat. inter vir. & vxor.* & fide Regiâ nihil sit securius, *l. inter claras. C. de sum. Trinit.* id tamen ipsos spectat contrahentes: quorum mores deberent ad eum ritum esse compositi; non afficit autem ipsam Remp. nisi publica conuentio, aut in illius vtilitatem contracta sit. Dd. *ad l. 1. C. de Constitut. & Const. de pace Constant. in verb. successor. & tit. Qui successores teneantur in feud.* Vtilitatem autem metior ex consilio, non euentu, vt si in bellum pro Repub. susceptum pecunia data sit, quamuis infeliciter bellatum fuerit. fortuna enim non semper Iustitiæ ancillatur.

Sed & quæritur quatenus fœdera ad singulos pertineant? Certum est ita singulos comprehendi, vt lædi non possint ab altero Rege, vel Repub. at si quid singuli fecerint, Remp. aut Regem reum non faciunt, cuius iniussu fecerint. præsertim si res leuis momenti sint, attamen si publicè iussum, probatúmve fuerit, quod priuati faciunt, fœderis violatorem Regem, seu populum ij faciunt. probasse censentur, qui non puniunt, sed diu iniuriæ, aut damni reparationem interpellati differunt. *ex Decij consil. 486. Gentil. de bell. lib. 3.* Quæ porrò litium contentionumque priuatarum causa fiunt, ad fœdus nihil pertinent. minùs piratarum, qui ex gente altera veniunt, cædes: pro qua potiùs gratiam debeat. exulum receptio fœdus non lædit, fugitiuorum lædit: nisi reddantur repetiti. Gentil. *vbi sup.* nisi secùs fœdere comprehensum fuerit, aut patriæ leges extra patriam, quacumque de causa, quem sisti vetent. quomodo Ordines Brabantiæ nuper intercesserunt, ne fugitiuus monachus maiestatis accusatus, & à Galliæ Rege repetitus, extra Brabantiam contra vetera huius gentis priuilegia dimitteretur. quo etiam iure (omitto alias causas) sanctissimè renuit Albertus Pius Henrico IV. remittere Condæam Principem.

CAPVT XXI.

De Inducijs.

Pax perpetua est. *Romanis & Latinorum populis pax esto dum cœlum & terra stationem eandem obtinent*, formula Dionys. *lib. 6. Induciæ sunt*, inquit Paulus, *in l. post-liminium. 19. D. de captiu. cùm in breue, & in præsens tempus conuenit, ne inuicem se lacessant*: breue tempus ait Paulus, quæ natura est Induciarum, vt Varro bellorum ferias, pacem castrorum, paucorum dierum, Virgilius pacem sequestram dixit. Inuentæ quippe sunt Induciæ, vt diximus, vt viam sternant ad pacem. de qua dum tractatur, conueniri solet, ne se inuicem lacessant. adeoque saluâ proportione ab ijs dantur, qui summum belli arbitrium habent; & ab ijs, qui belli tantùm Duces, ab illis generaliter: ab his quoad mandatis continetur, seu Imperij ratio exigit. id est, quo ad eos, quos oppugnant, aut obsident. *l. vlt. D. de legation.* 1. Induciæ natura temporales, breues.

Cæterùm abitum sæpè est à propriori Induciarum natura, & adscititiæ nomini conditiones adiectæ, vt & longum durarent, & pacis magis, quàm belli commercia viderentur, nisi quod tempore Induciarum exeunte status belli reuiuiscat ipso facto, iuraque partium eo durante integra conseruentur. ita Gell. *l. 1. cap. 25.* Pactum Induciarum huiusmodi est: in diem certum non pugnetur, nihilque incommodi detur, sed ex eo die posteà, vti iam, omnia belli iure agantur. Ad tempus tamen longum porrectæ & apud veteres Induciæ. Veientes à Romulo centum annorum impetrarunt. posteà quadraginta, Liuius *l. 2.* & Isdigerdes Persa tutor Theodosij Iunioris, centum item annorum pepigit. Niceph. *l. 14. cap. 1.* Ad has pertinent veteres Austriacorum cum Sueuis Heluetijsque Induciæ, toties nunc ad duo ferè sæcula renouatæ. pertinent & solemnes Alberti Pij Belgarum Principis & Philippi Hispaniarum Regis cum Batauis Induciæ. 2. Tametsi sæpè eas sæpè cōtrahantur.

Quibus expirantibus sine vllis fecialibus in bellum recidimus. ipsi Bataui (cùm Albertus & Philippus nihil dum mouerent) primi resuscitarunt terrâ, marique. Et mari quidem ita bellum resumpserunt, vt naues quasdam multo auro onustas, quod per speculatores dicerant aduerso vento agitatas, (quæ communi Oceani istius consuetudine diu ante Induciarum finem appellere debuissent) nondum lapsis Inducijs continuò profecuti sint, vt iam die vltimo aduenante, in eas insilientint, & in Insulas suas hostiliter traxerint. 3. Per finem Induciarum omnia in pristinum belli statum recidunt. 4. Vt in Belgicis accidit.

5. Quid in his qui tempestate enaui gant, sed tempestate impediuntur.

Alphenus quidem Varus *in l. Cæsar. D. de publican.* tempus primæ profectionis, non tempestatis spectandum respondit. & quamquam Grotius *lib.3. de bello, cap.* 21. ita eam legem excipiat, vt non ius belli tangat (quod clariùs pressisset per *l. in bello. D. de captiu.*) sed à pœna tantùm commissi liberet (quem casum disertè decidit *l. interdum. §. si propter. D. eod.*) & faueant verba *d. l. Cæsar. non videri contra legem fecisse:* tamen huius responsi altiorem causam lex assignat; *in verb. quod iam initio euecta cotes viderentur, cùm ex portu nauis profecta esset.* licet Grotio consentiat Bartholus, eum tamen benè reijcit Gentil. *l.2. de iur. bell. cap.*13. Bodin. *de Repub. lib.5. in fin.* fatetur omninò Grotius quin tales remittere benignius, quin & generosius sit, nullam baberet dubitationem. sed illos benignè nihil, generosè nihil circa aurum admittere coëgit sacra fames.

Albertus quidem & Philippus publicâ legatione declararunt, quàm non bellum, sed ex Inducijs transitum in perpetuam pacem optassent. quod & sæpiùs Romanos fecisse historiæ docent. quo ostenderent, quàm inuiti ad arma traherentur.

Sed homines turbido maris ingenio assueti maluerunt in bellum relabi, quàm experiri an Mercurius ille Philippi & Alberti nullam pacis perpetuæ, vel temporalis oliuam decerpi fineret, & interpretari vocem eius, non nisi classicum, sonuisse. malè scilicet sibi conscij ex Principum iure, quàm benignitate potiùs argumentando. sciebant malè se meritos, iura Principum per belli somnum non exercita expergefieri, exercitiumque, si velint, reuiuiscere. nam, vt diximus, per Inducias iuribus partium detractum nihil fuerat. vt in pace perpetuum solet sanciri aliquid, quo prioribus partium iuribus vel derogetur, vel æterna interpretatio statuatur, adeoque quæ in pace solet amnestia, iniuriarumque obliuio perpetua vtrimque promitti, has inter partes in annos tantùm duodecim *art.4.* promissa erat.

6. Libertas itaque vnitarū prouinciarū in pristinum statum relapsa est.

Sed & libertas prouinciarum adeò declamata, quam Rex autographo sanxisset, suspirio eodem euanuit. nam cùm politici quidam, Balt. Ayala *de iur belli. l.1. c.6.* Bodin. *l.1. de Repub. cap. vlt.* Belold. *differt. pol. de pac. cap.*2. 3. 8. & maximè politico-hæretici negarent Principem pacto cum subditis inito teneri, sicut inter dominum & seruum ciuilis obligatio non consistit: ita persuasum illis erat, ne in pacta venirent cum Principibus, sine præuia libertatis eorum declaratione, quæ ad eum effectum, & ad cauillationem eam excludendam data est. ideoque *art.*1. Induciarum & ea ratio, vt effectus, explicatiùs proponitur: *que les Archiducqs & le Roy sont contents de traicter auecq eux, en qualité & comme les tenants pour libres, sur les quels ils ne pretendent rien, & de faire auecq eulx, es noms & qualités susdictes vne tresue aux conditions cy aprés escrites, &c.* quarum 1. *que la tresue sera pour douze ans*, quorum lapsu labuntur quæ ijs inædificata sunt. Non nescimus quosdam ambiguitate verborum istius autographi esse abusos. sed debebant illud cum his articulis conferre. non nescimus etiam ipsos Ordines vocabulum liberarum prouinciarum titulis præscripsisse. scimus tamen etiam & ipsos sermonis amphibologiam petijsse in clara verba mutari, vt simpliciùs liberi declararentur, at noluisse Principes; & cùm ea res compedes tractatui inijceret, Præsidem Ianninum luculentâ oratione suasisse, ne de vocabulis litigarent: vana hæc esse, si Deus, causa, & dextera defuerint; sin adfuerint, vocabula facilè rem sequi. ita post remoras aliquot Antuerpiam reditum, & conuentum, pactæque Induciæ in annos duodecim, sub qualitate & conditionibus propositis. *Benè Baudij diaria.* Haræus *in Principibus Belgij vniti sub Albert. ad fin.* sed & ita Grotius *de Repub. Bata. c.7.* factas ait in duodecim annos Inducias præpositâ testatione, quâ se (Principes) pacisci eas cum Ordinibus fœderatis, vt cum liberarum nationum, ac ciuitatum Ordinibus profitebantur.

Igitur eiusmodi Induciæ in longa tempora factæ, & quæ plus habent, quàm ne interim hostes se lacessant, fœderum naturam ferè adipiscuntur, vt videtur sensisse glos. *in dict. l. postlimin.* ideoque lex amnestias extra naturam est Induciarum, & ad fœdera generatim spectat. quæ tamen glos. non rectè treugam eo nomine distinguit. nam, præter vocabuli barbariem, constat. *ex cap.1.x. de treuga*, breuia eam tempora complecti, & sanè propriè cessationem armorum, quam nunc vocamus, denotare. sed delectamur hodiè res alias alijs nominibus obtegere. Effectus tamen breuiorum longiorumque Induciarum idem est, vt ijs lapsis res in pristinum belli statum redeant: perinde vt qui in duello pugnant, respirant, anhelitumque resumunt, si non interim colloquio controuersiæ sopiri potuerint.

Obligant Induciæ mox contrahentes: subditos autem à tempore notitiæ. qui si quid antè notitiam contra eas egerint, impunè quidem egerint; sed Principes captiuos, & res ablatas restitui iubebunt. Tempus si continuum adscriptum sit, de momento currit in momentum: si certus terminus, etiam dies termini comprehensus erit. Terminus apud Aristotelem, vltimum cuiusque est & pars rei. *l. si quis. D. de verbor. signification.* Grotius *lib.3. cap.21. num.4. & 5.* 7. A quo tempore obligant induciæ?

Per Inducias ire, redire liceat, commercari, colludere, reficere mœnia, militem conscribere, derelicta occupare, non præsidijs nudata dumtaxat. vti enim quisque ante Inducias possedit, ita in ijs possidere pergit, ideoque ijs durantibus post-liminiò nihil recipitur. *d. l. post-limin.* vt in pace, *l. in bello ibidem.* nisi secùs conuenerit. vt in Belgicis nostris Inducijs; per quas res omnes veteribus dominis restituebantur: additâ etiam alienandi facultate. 8. Quæ per eas liceat?

Quòd si enim in rem finémve certum Induciæ pactæ sint, circumscripta earum natura non patitur extensionem, etiam ad ea quæ alioquin 9. In rem finemque certum contractæ?

alioquin natura inessent: v.g. sepeliendorum corporum Induciæ datæ sint; ire aut commeare non licet, quod alioquin per communes Inducias licet. similiter si obsessi de deditione agant, Induciæ datæ ne oppugnentur, non eis permittunt auxilia intromittere, nouas machinas struere, seu aliàs conditionem obsidentis per nomen Induciarum deteriorem facere. Si cautum rebus sit, non personis; aut contrà personis, non rebus; de his ad illas pactio non extenditur. si tamen rem prædari alter voluerit, alter defendere citra Induciarum violationem poterit.

10. Quorum eatom fides fallatur?

Si fides Induciarum rumpatur, prout de pace & fœderibus diximus, pars altera fide exsoluitur. Decius *cons.* 131. Gentil. *l. 2. de bell.* generosiùs tamen aliquid patitur, & in finem differt. vt religiosè Albertus non tantùm, sed & scrupulosè Induciarum fidem seruauit. Priuatorum insolentia publicam fidem non lædit. Decius *cons.* 667. si modò qui publicè præsunt, nec mandent, nec probent disertè aut tacitè, non puniendo vel dedendo, ac res ablatas reddendo. sed sociorum violatio socios inuoluit. Gentil. *lib.* 2.

CAPVT XXII.

De Lytro.

1. De stato lytro nostrorũ militum, ne extra conflictum necentur.

Bellum nostrum Belgicum, quoad captiuos milites, conuentionem habet aliquid ex Inducijs redolentem, vt qui in conflictu non occiduntur, post eum seruari debeant, & stato lytro redimi: gregarius miles, decurio menstruo, signifer, centurio maiori stipendio. Olim qui non occidebantur, seruabantur; & serui fiebant, inde dicti: & bello postliminium erat, ex pace non indistinctè. *l. 12. D. de captiu.* quod ideò placuisse Seruius scribit,

2. Quod disciplina Romana non admisisset.

quia spem reuertendi ciuibus in virtute bellica magis, quàm in pace Romani esse voluerunt. *d. l.* 12. quibus eapropter illa militiæ pacta non placuissent. emolliunt animos militares, eneruant audaciam, & qui numero victos se vident dum commeant, vti victi ferè & victores ponunt aut sumunt arma, quasi aleæ sententia damnati ludere par impar.

3. Sed & ea nonnihil rigida nimis.

Non tamen Romanus rigor omninò probari potest. de quo Liuius *lib. 22. nulli ciuitati viliores captiui quàm nostra.* quod verum adeò fuit, vt & negligerent suos, & fædam ferè redemptionem haberent, & à se captos ludibrijs maioribus, quàm aliæ gentes afficerent. neque tamen vetita generatim fuit redemptio. sed octo millia, quæ cladi Cannensi superfuerant Populus Rom. redimi vetuit, exemplo singulari. quæ res animum Annibalis etiam omninò fregit. quin & facultatem redeundi præbet redemptio, nec ius post-liminij mutat. *l. 15. 20. 21. &c. D. de captiu.* voluit tamen Extrau. Constitut. 40. *Leonis, vt captiui testamenti factionem habeant, & 36. vt captiui filius hæres sit.*

4. Lytrum pluribus deberi & pluries potest.

Et pluribus quidem lytrum, quod diximus, deberi potest, si pluries ijdem capiantur. solent tamen capti, si velint, fide publicâ deduci ad suos vsque, tubicine aut tympanistâ comitante, aut litteris publicis muniri.

5. Nec rescindi pacta super eo conuenta, quòd captiuus inueniatur ditior.

Cùm de lytro conuenit, & si hostium opinione captiuus ditior fuerit, non rescinditur pactio. tum quia iure gentium non tenetur quis supplere, quod minùs æquo pretio promisit; tum quia homo & libertas non æstimantur pretio, nec huius proportionem capiunt.

6. Quòd si captiuus moriatur?

Pro dimissione pretium soluitur. ideoque quamuis de pretio sit conuentum, solutionemque mors præuenerit, non debebitur: si tamen dimissio facta est, sed persona liberè retenta, pignoris vice, donec pretium soluetur; debebitur: quamuis mors reditum ad suos impedierit. quòd si quis dimissus fuerit eo pacto, vt alium in vicem dimitti curaret, si alter illo curante dimissus fuerit, quamuis mors reditum interuerterit, promisso satisfactum erit. sin ante dimissionem mors obuenerit, non quidem alter in carcerem redire iudicio Grotij tenebitur, fauore libertatis, & quia per eum non steterit, sed neque lucrifaciet libertatem suam: lytrum militibus statutum, vel pro digno arbitrio persoluet.

7. Non capti hodiè, sed captiuorum bona inter Christianos fiunt capientium.

Capti etsi serui hodiè apud nos non fiant, bonis tamen quæ habent spoliantur; si quid tamen eorum victor non apprehenderit, suum non facit, ideoque captus si penes se pecuniam, vniones, aliaque pretiosa clàm hoste retinuerit; postquam de pretio erit conuentum, hæc ipsa, vt dominus in solutum dare potest. non enim apprehendit hostis, quæ nesciuit. *l. possidere. §. ne rup. D. de acquirenda possess.*

CAPVT XXIII.

De Commeatu.

1. Ius commeandi, & saluus conductus latè interpretandus.

Commeandi ius extra Inducias etiam priuilegiatijs litteris concedi solet. quod Grotius *de bell. lib. 3. cap. 21. num.* 14. laxè intra verbórum proprietatem, & vt vndequaque voluntatis coniectura seruetur, absurditate euitatâ accipiendum tradit. vt nomine militum centurio etiam, & tribunus veniat. cui ire permissum sit, redire liceat. & si non redire, cui datum abire: non mittere, cui concessum venire. nec huic nisi semel. nec cum familia. quia cum ea moramur, non peregrinamur. excepto famulitio (& si vsus seruet contrarium: quia saluus conductus impetratur numeratis in quælibet capita nummis.) ijsque bonis, quibus decenter non potest carere. comitatu item permisso non eos comprehensos quorum causa magis est odiosa, eandem-

eandemque securitatem, neque territorio concedentis terminari, neque vitâ; nisi additum fuerit; *quamdiu voluerit.* velle definit, qui viuere.

CAPVT XXIV.

De Neutralitate.

1. Neutrales & bello medij.

INter eos qui bello medij sunt & neutrarum partium studijs addicti, numerantur apud nos ij, qui fines, tura, villas, atque oppida muris non cincta habitant, quò vtriusque exercitus milites excurrunt innoxij; cùm enim pars neutra ab alterius iniurijs sic habitantes tutari possit; ipsi vtrique tributum soluunt: quo velut vtriusque subditos se profitentur, seu velut perpetuum lytrum in menses persoluunt: quo vtriusque hostilitatem vitent. sed ferè pro lytro accipitur ab ijs, qui territorij sui metropolim respiciunt, quam hostis possidet: vectigal ab ijs, quorum metropolis in ditione est, & potestate accipientis. & ferè eò in ius vocantur. quamquam vtriusque partis imperij parere debeant. & hæc ratio magis hîc post Inducias, quàm ante eas vsurpata est. quòd in harum pactione conuentum esset, vt pagi, viciq́ue ciuitatem sequerentur à qua dependerent. quæ agendi ratio postquam ea pacta desierunt, vsurpata est magis, quàm lege aliquâ seu pacto obsignato inducta.

2. Vbi quid de fisco.

Successit post Inducias his locis aliud beneficium, vt prædia in huiusmodi pagis sita à fiscali vindicta eximantur; quamuis eorum domini cuiuscumque qualitatis apud hostes sint. ipsi porrò eorum locorum incolæ hæredes esse, & scribere hæredes possunt apud nos simul & hostes, nobiscum conuersari, & cum hoste, hostilia loca visere, & nostra extra reatum est.

3. Ne quid ab his tamen hostile fiat.

Sub ea tamen semper cautione ne quis quippiam faciat, prodat, consulat quod hosti commodet; nobis incommodet. quod re aut proposito hostile videatur. quale non interpretantur si frumentum, annonam in vrbem suam quisque vehat, & vicissim quæ sibi necessaria sunt ipsi comparet. In obsessam tamen vrbem nihil permissum inuehere, neque in exercitum obsidentem. quod hoc ad vim inferendam, vel pellendam proficiat. quæ res magno stetit Regi, cùm nuper Bredam obsideret, & nouem horarum spatijs à proxima vrbe abesset exercitus, neque vlli inter-mediorum locorum incolæ quippiam liceret in exercitum subuehere, nisi posterâ nocte lares suos Vulcano sacratos videre vellet. Id enim omne hostile habebatur, quod exercitui Regio commodaret: vt *apud Liu.* T. Quinctius; *Quibus enim rebus amicitia violatur? nempe his maximè duabus, si socios meos pro hostibus habeas, si hostibus te coniungas.* & apud Demosthenem: *Qui ea facit, & machinatur, quibus ego capi possum, etiamsi nec feriat, nec iaculum emittat, hostis mihi est.*

Extra expeditionem si miles commeët, incolæ ea vtrique exhibere tenentur, quæ alibi iure exiguntur extra apparatum belli: parent enim Imperijs vtriusque. quo nomine ab eis differunt qui sub ditione neutrius sunt. nam hi cùm pacati sunt, nihil tribuunt nisi pretio soluto. sic Moyses promisit Idumæo; *Non ibimus per agros, nec per vineas; non bibemus aquas de puteis tuis: sed gradiemur viâ publicâ; dabimus quod iustum est, nulla erit in pretio difficultas; tantùm velociter transeamus.* transitum qui petit, innoxium præstare debet. vt Dercyllides apud Xenophontem, ita vt nullo detrimento socij afficerentur. Sulla apud Velleium cum quiete, cum singulari cura frugum, agrorum, vrbium, hominum: Pompeius apud Tullium, vt non modò manus tanti exercitus, sed nec vestigium cuiquam pacato nocuisse diceretur. Germanicus apud Frontinum, cùm in finibus Vbiorum castella poneret, pro fructibus eorum locorum, quæ vallo comprehendebat, pretium solui iusserit. quin Gothi, Hunni, Alani, qui Theodosio merebant, *apud Panegyrist.* vt nullus tumultus, nulla confusio, nulla direptio à barbaris esset. Aberant hæc ab illis barbaris: quis neget abesse posse à milite nostro, si fuerint ipsi, & qui ducunt, illis duobus similes? Si fieri hæc possint, neque fiant; sed prouincialibus socijsq́ue damna ducum negligentiâ, fraudatis stipendijs inferuntur; quot illi capitibus, si non legis Aquiliæ, qua solutos se putant, damnabuntur ad restauranda damna lege æterna, quæ nullos non stringit?

4. Vtrique milites necessaria suppeditent.

5. Quod non faciunt non subditi.

6. Sed ... transitum & hospitium præbent, ... que aliud exigi po...

Igitur ijs, qui bello medij sunt, competit vtrique ea officia præstare, quæ humanitatis sunt, neutri vllum quod bellico apparatui seruiat; transitum vtrique dare, annonam vendere, neutri obsesso, aut obsidenti vllatenus prodesse.

7. Non quippiam quod ab bellicum apparatum pertineat.

CAPVT XXV.

De Pace.

1. Ab Inducijs ad pacem eundum.

AB Inducijs, si quâ fieri potest, ad pacem eundum est. *Suscipiant montes pacem & colles iustitiam.* peccare diximus qui implacabiles belli animos gerunt. adeoq́ue qui, cùm æquas pacis conditiones obtinere possint, bellum malunt. quod ob id ex iusto fit iniquũ. nihil est vel in decernendo, vel in gerendo, vel in finiendo bello, quod ad iustitiæ librypendem non pertineat. si quod debeatur repetenti negatur, bellum iustum est; si cùm quod debetur offertur, non sistatur; *vt suprà latiùs diximus,* bellum iniustum est.

Omitto

2. Iustum id atque æquum. Omitto æquitatem numquam in bello decernendo, getendo, finiendo satis laudatam, quæ à magnis Principibus, à prudentibus Ducibus & grauibus Senatoribus extra institiæ debitum solet exhiberi, quâ non corpora, sed animi hostium vincuntur. quâ quos sol oriens vidit hostes; occidens ciues, socios, amicos, clientes vidit. Omitto temperamenta circa ius interficiendi in bello iusto, circa vastationem, & similia, circa captas res, circa personas, circa acquisitionem Imperij, circa eaquæ iure gentium postliminio carent. quæ Grotius *de bello. lib. 3. c. 11. 12. 13. 14. 15. 16.* præclarè exequitur.

3. Consultumque ne desperatio noxiosa consilia suggerat. Quibus æqua negantur, aliò respiciunt; porrigunt alijs preces; dedunt se in clientelam; & quamuis durum potiùs conditionem capiunt quàm herbam porrigant crudeli & inexorabili victori. *Flectere si nequeant Superos, Acheronta mouebunt.* Campani iniquitate vicinorum acti, Romanis se dediderunt, quorum auspicijs hostes deleti. Florentini Regem Neapolitanum contra Castrucium implorarunt, atque in vrbem receperunt: Senenses ab eo attriti deinde sunt. Extrema tentant, quibus moderata negantur. nescimus quæ nostræ, quæ aduersariorum sint vires, nisi cùm extrema experimur. Veneti à Francisco Duce Mediolanensi, vt ferè deesset nuncius, victi intra triduum exercitum repararunt, Duce Venetorum proijciente pecuniam omnem suam in medium, reliquis eius exemplum secutis, mox militem promptum ita habuerunt, vt Mediolanensis ipse pacem posceret. Pompeio in Hispania victo, Italiâ pulso, in Pharsalicis iterum victo, in Ægyptum profecto, bellum pluribus locis iterum reuixit, & nisi Sextus Pompeius filius fidei plus tribuisset, quàm occasioni; poterat extinxisse hostem. peccauit tamen Pompeius, & peccauit Cæsar, quòd neuter vel æquas dare, vel accipere conditiones voluerunt. magis tamen Cæsar, qui regnum sub nomine Imperij seu perpetuæ Dictaturæ affectabat, quàm Pompeius; qui id agebat, ne quis ei par in Repub. videretur; Senatus tamen populique nomine, & auctoritate retentâ. habebat Cæsar exercitum decem annis in Gallia probatum: Pompeius præter infinitam populi multitudinem, omnes optimates: vt quoties deliberatio esset instituenda, Senatus ipse omnis interesse videretur. sed veterana manus multitudinem excussit, fato & fortunâ lapsam. Monuerat olim Sylla, *Cauerent malè cinctum iuuenem.* Accidit cæteris, quod de se Cicero inquit, *Præcinctura me fefellit.* & Porus Alexandro: *Noueram vires meas, nondum expertus tuas.* lethale inbello, sed non insolens, *non putarani* multis à nimia fiducia è manu victoria excussa est.

4. Nimia sui fiducia nocia, maximè in respuenda pace. Nimia fiducia facit, vt æquæ etiam conditiones displiceant. magnum in Ducibus vitium, atque æqualis cum animi abiectione periculi, si non maioris. Felices quos spiritus fortunæ non adeò inflant, quin æquæ paci se submittant: neque adeò vno fortunæ ictu consternantur, quin meliora spectent: omni vi, arte, vigilantiâ annitantur, vt victoriæ fructum victori corrumpant, & quocumque nouo stratagemate (minimè enim, vt ait ille, *bellum ex decreto geri potest*) gradum faciant ad æquas pacis conditiones.

Quæ æquitas non ex vno prælio aut pluribus, sed à re ipsâ, omnibusque quæ euenire possunt, circumscribenda est. vidimus plures Principes & Respub. cùm certum esset vtrimque pacem appetere, in plures annos non à conuentione dumtaxat, sed etiam à colloquio distractos fuisse, singula tantùm fortunæ nunc aduersæ, nunc secundæ, non simul omnia, quæ succedere possint, momenta ponderantes. Victus si pacem petat, non nisi iniquam obtinet: victor si iniquas leges præscribit, victum abigit, aliò adigit. victor si cogitet se vinci posse, æquas dabit, æquas accipiet. cùm æquæ esse possunt, victori expedit: victo necesse est accipere. Imò Pet. Forel. *ex Lud. Montalt. in c. charitas ad constit. Neap.* Principi ait pacis negligenti dandum esse curatorem, qui negligentiam suppleat, & ditionum salutem procuret. *iuxta casum c. 2. de supp. negl. in 6.* cùm enim tranquillitate Imperij omnis salus conquiescat; *§. 1. quomodo in maiest. crim. in Extrauagant.* salutem Reipubl. quæ suprema lex est, negligat, atque contemnat oportet, qui pacem. *Tantum est*, ait August. *lib. 19. de ciuit. c. 11. 12. pacis bonum, vt etiam in rebus terrenis atque mortalibus nihil gratius soleat audiri, nihil desiderabilius concupisci, nihil postremò possit melius inueniri.* & infrà, *sicut nemo est qui gaudere nolit, quandoquidem & ipsi qui bella volunt nihil aliud quàm vincere volunt: ad gloriosam ergo pacem bellando volunt peruenire. nam quid est aliud victoria, nisi subiectio repugnantium? quod cùm factum fuerit, pax erit. Pacis igitur intentione geruntur bella ab his etiam qui virtutem bellicam student exercere imperando, atque pugnando. vnde pacem constat esse belli optabilem finem.* 5. Quam qui negligit, publicam salutem negligit.

CAPVT XXVI.

De Pacis violatoribus.

Proinde compositam pacem violare, atque tranquillitatem publicam turbare, omniaque rursum susque deque mouere, grauissimum est scelus. cetera flagitia vel solos ipsos committentes maculant, vel & alterum criminis socium, hoc vniuersam Remp. peruadit, summo pacis bono spoliat, omnibus belli malis aspergit. Igitur magnitudine summum est; neque vlla pœna satis par, vnum furtum laqueo, homicidium gladio iustè punitur, quot mortes debentur ei, qui tot furtorum, tot homicidiorum myriades inducit? toties sanè mori dignus, quoties vnum crimen morte dignum admissum est. Nulla ergo pœna 1. Pacis infractoribus nulla pœna satis digna.

eſt, quæ piaculum hoc ſatis queat expiare. non laqueus, non gladius, non ignis. nulla iterum ſatis accurata cura, quæ à Repub. tantum malum auerruncetur, nulla ſatis diligens diligentia, quâ cancer ille auertatur. adeoq́ue rectè Fredericus ait nihil æquè ad Principes pertinere quàm ſtudium concordiæ. Imperialem decere ſolertiam *ita Imperij curam gerere, & ſubditorum commoda inueſtigare, vt Imperij vtilitas incorrupta conſiſtat, & ſingulorum ſtatus illæſus ſeruetur cap. 1. de prohibita feudi alienat. per Frederic. c. 1. de pac. ten. §. 1. in princ. Auth. de hered. & falcid. §. 1. Auth. de Armis.* & Auguſtus; *Salutem Repub. tueri nulli magis conuenit, quàm Cæſari. l. nam ſalut. D. de off. præfect. vigil.* ideoq́ue huic rei tum poſterioris æui ſcriptæ leges, *de pace tenenda, & eius violatoribus, de pace Conſtantia, de pace tenenda inter ſubditos & iur. firmand. & tit. ff. & C. ad l. Iul. de vi publ. item ad leg. Iul. Maieſt. item tit. quomodo in læſ. Maieſt. crim. proced. item tit. qui ſunt rebelles. & tit. C. de ſeditioſis & ijs qui plebem audent contra Reṕubl. colligere.*

2. Nihil æquè ad Principem ſpectat atque illius cura.

3. Inde conſtitutiones imperij, bannum, mandata de non offendendo.

Sed & poſtremò exactiſſimè cautum eſt in Imperio Germanico: vt per Conſtitutiones de pace publica editas, Ordinibus Imperij conſentientibus à Maximiliano I. Carol. V. Ferdinando I. Maximiliano II. &c. quibus tamen publicam turbantibus armatâ manu hominibus coactis bannum imperiale irrogatur. id eſt, vitæ neciſq́ue arbitrium datur cuilibet in pacis violatores, vt impunè ab omnibus occidi poſſint: vt prolixiùs eædem conſtitutiones complectuntur. & Andreas Gail *duobus de Pace pub. libris* exequitur. vnde in Camera Imperij contra omnes cuiuſcumque ordinis ſtatus, Eccleſiaſticos, & ſæculares, Principes, Duces, Reſpub. ciuitates, magnates, priuatos in promptu ſemper habentur mandata de non offendendo, ſi cui minæ, iuſtus metus, armorum terror, vis ipſa armata inferatur, etiam pro dominis qui ſubditos habent immorigeros, & ſeruile bellum minitantes, etiam contra dominos vltra iuriſdictionis poteſtatem in ſubditos ſæuientes: quorum crudelitas comminatione pœnæ pecuniariæ, indignationis, amiſſionis iuriſdictionis, & feudi, banni denique coërceri ſolet.

4. Auocatoria.

Nec minùs in promptu ſunt mandata auocatoria. quibus ſicubi militis delectus habetur, ſine clauſula iuſtificatoria *ſub pœna banni & amiſſionis beneficiorum, priuilegiorum*, tum duci, tum cuilibet militi mandatur, vt actutum militiam eiuſmodi deſerant: ſi mandato inſinuato non obtemperetur, ad pœnas comminatas proceditur. atque interim vim vi repelli permittitur; implorato vicinorum Principum, & prouinciæ Præſidum auxilio. Sine clauſula, inquam, iuſtificatoria. quia militum delectus nullo colore excuſari poteſt, citra iuſſum Supremi Principis factus. quali cauſa inaudita parte abſolutum præceptum fieri poteſt. vt & ſemper ſi iuſtus ſubſit armorum timor, ſi res ſpectet ad ſeditionem, ad publicum ſcandalum, ſi publicam vtilitatem, pacem concernat, damnumq́ue irreparabile. Gail *vbi ſuprà c. 2. n. 45.* atque hæc publicæ pacis turbatio adeò religioſè vindicatur, vt conatus pro effectu ſit, vt ſufficiat terror armorum. *l. qui dolo. §. final. D. ad l. Iul. de vi pub.* ſufficiat cum telò fuiſſe, etſi nemo occiſus ſit. *l. aut fact. §. euentus. D. de pœn. l. is qui cum telo ad l. Cornel. de ſicar.* Gail *cap. 15.* Quæ tamen ita interpretetis, vt ſiquis liquidò ſciat ſibi malum coqui, mox Principem ſuum certiorem reddere teneatur; ipſe tamen interim quæ ad defenſionem ſuam neceſſaria ſunt, maturè parare; & in promptu habere poſſit, atque vim vi propulſare. Ita tamen vt non excedat limites inculpatæ tutelæ. vt diximus ſuprà bellum cuiuis licitum eſſe ſine prævia iniuria defenſiuum.

CAPVT XXVII.

De Repræſalijs.

REctè Imperator Zeno æquitati naturali contrarium dixit, vt pro alienis debitis alij moleſtentur: conſtituitq́ue vt nullus ex vicanis pro alienis vicanorum debitis teneatur. *l. vnic. C. vt nul. ex vican. l. 11.* & Iuſtinian. pignorationes inhibuit. *Nouel. 52. & 134.* Pari cauſâ vetitum ne vxor pro marito, ne pater pro filio, ne vice verſâ conueniantur, *C. Ne vxor pro marito & ſeq. tit.* ne quod vna debet poſſeſſio, ab altera exigatur. *l. nullam. C. de execut. & exact. l. 12.* ne quod vniuerſitas à ſingulis. *l. ſicut, §. 1. D. quod cuiuſque vniuerſ.* atque hæc quidem naturæ & Romano iure. cùm terminus erat vrbis idem & orbis, & in foro eodem ius actor conſequi poterat, aut Imperatori ſupplicare. Cæterùm poſtquam Romanum Imperium à pleriſque populis excuſſum eſt, qui impoſuerunt ſibi ſinguli diademata, vt pueri & optimates Alexandri poſt mortem eius regno diuiſo, neceſſitas, quod illicitum anteà fuerat, rebus mutatis pro remedio inuexit: vt cùm ciui alibi denegatur Iuſtitia, litteræ marcæ, ſeu repræſaliæ concedantur, quarum executione debitum conſequatur.

1. Pignorationes vetitæ

2. Hodiè diuiſo adeo Imperio denegata iuſtitia conceduntur.

Sed quoniam, vt diximus, non facilè in bellum deſcendendum eſt, ita neque ad ea remedia quæ bellum olent. adeoq́ue antequam repræſalia admittantur, tria admodum prærequiri traditum eſt: vt ſcilicet & iuſta cauſa ſubſit: deinde vt qui repræſalias permittit, Principem alium non habeat, qui ei imperet: tertiò, vt à Magiſtratu & Principe eius, qui damnum iniuriâ dedit, ritè petitum ſit, vt damni reparatio mandaretur, petitioq́ue neglecta. ſi cauſa deſit legitima, conceſſio quæ innititur, ſtabilis eſſe non poteſt. *l. cum vera. §. ſubtentum. D. de fidei commiſſar. libertat. l. 1. §. hac verba. D. ne vis fiat ei.*

3. In ijs tamen concedendis quæ prærequirantur

Dare etiam bellica remedia non poteſt, cui ius bellandi non eſt. neque enim omnibus

bellare

bellare fas est. *c. Dominus noster.* 23. q. 2. Non est autem ei fas, qui alium Principem habet. *vt suprà diximus.*

Denique non sunt repræsaliæ intentandæ, nisi cùm aditus rei Magistratus fuerit, & Princeps Supremus. Vt & vix aliter bellum ritè infertur quantisper superest, qui ius dicere possit, & velit. quod ferè sensit Bartholus *in tract. repras. atque alij alibi.* Cæterùm non amarè id accipiendum est, vt exempli gratiâ voluére quidam non ritè repræsalias dari contra Ducem Sabaudiæ, nisi & Imperator sit aditus, quem recognoscat, & cuius in Italia sit vicarius: sed communi more, modoque loquendi sumendum id est, vt eos pro Principibus Supremis habeamus, qui pro talibus se gerunt, seu ex concessione Imperij, seu ex dissimulatione Imperatoris, seu antiqua præscriptione, & possessione, seu vsurpatione notoria. cui quantisper ipsi Imperatores cedunt, tantisper etiam alij deferre possunt. præsertim quibus (vt iam olim Brabantis nostris) concessum est, vt non appellentur ad Imperatorem; ne quidem in causa factæ pacis, aut negatæ iustitię, qui cōsequenter suo arbitrio relicti sunt, nec opus est alio recursu, vt contra eos repræsaliæ ritè obtineantur, sicut & bellum ijs indici, & ab eis geri potest. Si enim de negata iustitia, vel de fracta pace compellari non possint; cui fini, cui bono ille adhibitur?

Igitur causa requiritur, & grauis quidem admodum. neque enim ob vulnusculum, quod leuiter curari potest, vrendum est, & secandum; sed desperatâ omni aliâ demum medicinâ. neque locus est extraordinario remedio cùm superest ordinarium; & ferè res eò reducitur, vt siue ex contractu, siue ex delicto debeatur, non aliter causa sufficiat, quàm si querelâ post cæteros Magistratus ad Principem debitoris delatâ, ius ille dicere præfractè negauerit, vel malignè distulerit. Vtroque enim modo ipse se populumque obstringit, qui iustitiæ non satisfacit; vt traditum est de Iudice pluribus ex causis litem suam facienti. Cæterùm vt dilatio pro recusatione accipi possit, non requiritur tantùm, vt Iudex compelleretur instanter, instantiùs, instantissimè, vt Pragmatici loquuntur, sed etiam vt de debito vel delicto constet: nec minùs de frequenti interpellatione, contumacia, seu maligna tergiuersatione aditi Iudicis, & Principis. hæc enim fundamenta sunt perendarum repræsaliarum. quæ & condemnationem secum trahunt, & executionem. ad quarum neutram Iudex procedere potest, si non liquet. quin imò qui rectiùs agunt, litteras Marcæ concedere non solent, nisi priùs ipsi ad Principem, populumque scripserint, vt ciui suo creditori fieri satis curent, solutione eius quod debetur, aut punitione reorum. ad eum modum, quo bellum inferri ritè non possit, nisi repetitis antè per feciales rebus ablatis.

Et quidem Ciuis fecimus mentionem: non vt excludamus incolam fixum domicilium habentem, publicaque onera subeuntem; sed vt forensem. cuius quærimonia non adeò populum Principémve tangit, vt ob eum populo Principíve alteri quasi bellum inferre congruat. *Quid mihi*, inquit D. Paulus, *de his qui foris sunt iudicare?*

Porrò repræsaliarum interpretatio restringenda est, vt eos non comprehendat, de quibus specialiter Concedens noluisset intelligi. Non ergo contra Nuntios, Oratores, Legatos eius populi, contra quem sunt concessæ, non contra personam, aut bona vxoris ciui nubentis, non contra eum ciuem, qui vtroque loco habitet, non contra clericos, scholares, mulieres, rusticos aliosque qui etiam belli iniurijs eximuntur: non contra euntes ad nundinas, dum sunt in territorio Concedentis: non contra eos, qui ius commeatus habent, & saluum conductum regium. quod etsi Papon. *Arrest. l. 5. tit. 3. arr. 2.* in Parlamento Paris. controuersum fuisse referat; fatetur tamen Regem ipsum aditum pro auctoritate commeatuum, & saluorum conductuum ita declaratum voluisse. Non iterum comprehendat Romipetas, qui sub protectione sunt Sedis Apostolicæ, aliosque peregrinos votiuos, non eos, qui vi tempestatum in aliquem locum compulsi sunt, non qui in ius vocari non possunt. 4. *Odiosæ repræsaliæ restringendæ & quos non comprehendant.*

Sed & hoc caueri solet, vt executio repræsaliarum contineatur intra territorium Concedentis, ne in bellum generale aliàs erumpat duellum particulare. qui tamen Oceano alluuntur solent liberiùs vagari. & quamuis eius & maria dicantur cuius est continens, non est Oceani tam stricta ratio, neque tam certus dominatus, quin naues abducat vbicumque, dummodo non in statione & portu, repertas, qui est potentior. 5. *Et earum executio intra territorium concedentis coërcendæ.*

Quantum autem fieri potest, formam iuris, tum in decernendo repræsalias, causæ agnitione præuiâ, tum in exequendo adhibere oportet. ideoque personas captas non priuato carcere coërcere licet; rebus porrò captis non vt proprijs vti, & abuti; sed sub hasta Prætoris vendere oportet: & quantum per huiusmodi rerum naturam licet rerum iudicatarum solemnia obseruare. qui secùs faxit, ad ea damna tenetur, quæ ob iuris formam neglectam acciderit. sed magis ille ad omnia, cuius ob delictum vel debitum ad hæc extrema ventum erit. *Qua de repræsaliarum materia videri potest Bartholus in tract. sub eo nomine edito, aliiq. Doctores qui copiosè indice citantur à Tusco V. repræsaliæ concl. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. Gail. de Pignorat. de Arrest.* 6. *Tam in exercutione, quàm concessione ritè procedendum.*

CAPVT XXVIII.

De Legatis.

1. Eorum opportunitas, neceſſitas. POſt Bellum ad Notas ſummi Imperij redimus, quæ iam ſupererant, ac inprimis neceſſarios bello finiendo Legatos. quorum tum ea in re, tum alijs ſumma opportunitas, ſumma quandoque neceſſitas. quia Reſpublicas ac ciuitates per naturam conuenire eſt impoſſibile; Principes rarò conſultum, ſæpè qui amici conuenere, in ſimultates diſceſſerunt. inimicos conuenire ſummum vndique periculum. Pyrrho Romam venire petenti non eſt permiſſum pacis componendæ cauſam proponere. Itaque Legatorum munus ſummè neceſſarium, qui eas perſonas referendo, agere poſſint, quod incumbat; vt in alijs reſpondit Vlpianus *in l. 1. D. de procurat.*

2. Libera Legatio, non priuilegiata. Nam qui liberam Legationem obtinent, non publicorum negotiorum causâ, ſed quò res ſuas eo titulo commendabiliores faciant, huc non pertinent, ideóque nec Reipubl. causâ abeſſe cenſentur. *l. 14. D. de legation.* Nec illi, qui quaſi per beneficium relegantur; vt M. Cato in Cyprum, quæ amandatio Athenienſium oſtraciſmo ſimilis eſt, & apud Hiſpanos hodiè frequens.

3. Olim vetita. Leges XII. tabularum ſanciunt, *Rei ſua ergò ne quis Legatus eſto*, alienâ erga curâ ſeu populi ſeu Principis abſoluti, & apud abſolutum is eſt, de quo hîc agimus. non Legatus prouincialis ad ſuum Principem. *de quo non parum in tit. D. & C. de legationib.* non Deputatus ciuitatum, non Commiſſarius Principis ad ſubditos, ſed is demum intelligitur, qui à Supremo Principe aut populo ſui iuris ad alium Supremum ſolemniter mittitur. Agentes, aut reſidentes, dignitate & vocabulo differunt, in negotijs agendis præſcriptis ferè Legatorum continentur. Sunt & qui negotia ſecreta tractent inter ſummos, ſed occultè miſſi, eoque Legati nomen non vendicant. vt nec obſides, qui fidei ergò dantur.

4. Legati propriè ſupremi Principis ad ſupremum.

5. Cæteri tamen etiam inuiolabiles. Caduceatores porrò, & quos hodiè Heraltos vocamus, ad indicenda bella, & quæ eò referuntur, veteres feciales imitantur. in minoribus tubicinum, & tympaniſtarum operâ vtimur. qui tamen & inuiolabiles habentur; ſicut Caduceatores ſancti, gramen, & verbenam præferentes, *l. 8. D. de rerum diuiſ.* quare nec laudatum ſcio dolum illorum militum, qui ſublato in formam tympani vaſe cereuiſiario, & pro tympaniſtis eminus habiti, hoſti non parum incommodarunt; abuſi teſſerâ fidei gentium publicæ.

6. Aſſidui. Olim Legati non aſſidui erant, vt ferè hodiè, ſed in vnum negotium miſſi. Hodiè qui perpetui ſunt generaliter in mandatis habent, curare quidquid ex re legantis fuerit. Nec huiuſmodi perpetuis Legatis obſtat *l. 4. C. de commercijs* quia non de Legatis loquitur, ſed mercatoribus, qui eos comitantur, & Legationis ſpecie abutuntur, in locis vbi Romanos inter & Perſas commercia erant vetita, ne qui alieni regni arcana ſcrutarentur. ſed vt hæc ſint, hodiè vſu omnium gentium perpetui Legati recepti ſunt.

Legationum cauſæ variæ ſunt: belli, pacis, induciarum, fœderum, auxiliorum poſcendorum, commeatuum, tranſitus, conſiliorum hoſtilium noſcendorum, aliorumque ſupremorum negotiorum, conſolationis, & congratulationis. cuius veſtigium in *l. 35. D. quibus ex cauſis maiores.* & Iuſtinianus Romam Legatos cum muneribus miſit, qui Pontificem ſalutarent, & beato Petro munera offerent. *l. nos reddentes C. de ſumma Trinitat.* plenæ ſunt ſacræ, & profanæ, veteres, atque hodiernæ hiſtoriæ varij variarum cauſarum exemplis. 7. Legationum cauſæ.

Conſtat ergò Legatos rigidè loquendo mittere ſolùm eos, qui ſummam poteſtatem habent, & eoſdem recipere. Victor ferè vetat, ne quò victi Legatos mittant: ad ſe miſſos non niſi ab illo viſos dimittant. ſic egit ferè Scipio cum Carthaginenſibus poſt victum Annibalem. Caduceatores Perſei ſunt retenti à P. Æmilio, cùm ille iam victus eſſet. Plura alia paſſim extant. 8. Legati ab ſoluti.

Bataui non parum, nec vno loco laborarunt, vt quos mittebant Legatorum (Ambaſſatorum) nomine reciperentur. Italiæ, Germaniæ, Principes multi, Hanſeaticæ ciuitates, alijque Ordines ac Prouinciæ, ius Legationis, quod ex rigore non obtinerent, Imperatoris patientiâ, atque immemorabili poſſeſſione vſurparunt; vt poſſeſſionem interuertere hodiè non oporteat.

Qui iura belli non habent, vt pyratæ & prædones, ijs Legatorum ius non eſt: neque rebellibus, & bannitis. *l. 21. §. 1. D. de capt. & poſtliminio reuerſ.* quia rebelles delinquendo hoc Ius acquirere non poſſunt, nec banniti: quamuis quò ad pœnam & hoſtiliter tractari poſſint, nec minùs prædones priuati habeantur. *l. 13. in princip. D. de offic. præ.* quibus etiam priuati vim inferre poſſunt, *tot. tit. C. Quando liceat vnicuique ſine Iudice ſe vindicare.* vnde multos legas malè habitos à talibus miſſos, quamuis Legatorum nomen obtendentes. 9. Legatorum ius non habent, qui non habent belli.

Qui ſub Cenſura ſunt banni Eccleſiaſtici à Religioſis Principibus, ſi Legatos mittant, non recipiuntur: quoniam eorum colloquio interdictum eſt, ſed tamen & pyratæ, & rebelles, & banniti, ſi agentes, deputatos, ſeu quocumque nomine miſſos deſtinant, ne violentur publicè intereſt. Admiſit latronum Legatos Alexander *apud Curt. l. 7.* fugitiuorum Cæſar, *l. 3. de bello ciuili.* Carolus V. Imperator Heraldum Proteſtantium *apud Sleydan. l. 7. de ciuili.* Mitti autem non poſſunt qui Ius poſtulandi non habent. *l. ſciendum. D. de Legat.* ſi enim in priuatis id receptum, magis decet in publicis, adeoque & fœminas à publico 10. Rectiùs tamen non violantur.

publico hoc officio honestas excludit. *l. 2. D. de Reg. Iur.* Missæ tamen à Romanis mulieres raptæ ad Sabinos: mater, & vxor ad Coriolanum: matronæ Romanæ ad Constantium Imperatorem pro restitutione Liberij PP. & sæpè virgines Vestales: ad Imperatorem Henricum IV. Agnes Imperatrix eius mater à Gregorio PP. & B. Brigitta à Greg. XI. legata ad...

11. Legati viri boni, præclari.

Ergo viri probi, neque infimi, sed eximij, nobilitate, doctrina, Magistratibus gestis, rerum experientiâ, etiam titulis ob caussam Legationis donati, circumspecti, validi consilijs, gratiâ, & authoritate, idonei in negotijs, de quibus agendum; sed neque suspecti: quia qui eum his agunt, dum omnia tuta timent, rarò quidpiam feliciter peragunt. minimè porrò persona ijs ad quos mittitur ingrata, atque infesta, quia dum personam auersantur, non facilè ijs quidpiam persuadeat, qui affectum in consilio habent, & minùs quid dicatur, quàm quis dicat attendunt. quinimò *cùm is qui displicet ad intercedendum mittitur, irati animus ad deteriora prouocatur.* Ita Gregor. *c. cuncti d. 49.* Solemne est exemplum in Ludou. XI. Oliuerium suum ad Gandenses mittente.

12. Si plures, ponunt simultates.

Sed & ipsi Legati si plures fuerint, vt Aristides & Temistocles, inimicitias in finibus relinquere debent, non vt in Basiliensi Concilio Ludouicus Pontanus, & Nicolaus Siculus Archiepiscopus Panormitanus, (quorum ille inter Iuris interpretes nomine Romani, hic Abbatis noti sunt) ib Alphonso Neapolitano missi, valde occupatam Synodum discordiâ suâ reddidere.

Quare & expedit inter plures vnum Legationis principem esse, qui etsi ex aliorum consilio se gerat, summa tamen rei penes eum vnum sit. ne pares authoritate sententia distrahantur inutiliter, imò sæpè perniciosè.

13. Eorum publicum munus & inuitis imponitur.

Publicum Legatorum munus esse, adeoque cum publica munera detrectare non liceat *l. 18. D. de decur.* quemuis subditum ad id cogi posse nemo dubitat. *l. 4. §. 5. D. de Legat. l. 17. §. 6. & l. seq. D. Ad Municip.* neque sine flagitio deserere, *l. 1. D. de Legation.* naturæ ius est quem patriæ parere. *l. 1. D. de Iust. & Iur.* loeus tamen misso suspectus excusat. *l. 8. D. ad Senatusconf. Trebell.*

14. Honorificè sunt excipiendi.

Legati honorificè suscipiendi sunt, & humaniter tractandi, obuiàm pro dignitate eundum, hospitium præbendum, & sumptus; non tamen perpetuus. admittendi statim atque aduenerunt, cum aliqua pro dignitate mora, & audientia danda intra proximos dies, & satiùs ab ipso Principe ad quem mittuntur, qui audiat non tantùm ceremoniosas orationes, sed ipsa illorum mandata, atque negotia ob quæ aduenerunt: quæ solent reiici ad ministros, qui pro suis affectibus ea sæpè referunt, interseeant, dirigunt, vt inscij Principes, præter mentem in bella prouoluantur, quæ etiam de vix conscijs Regibus nonnunquam geruntur.

Honorificè inquam Legati excipi debent pro dignitate mittentis, missorum, & eorum ad quos mittuntur. quæ consideratio omnem actionem vtrimque dirigit. Vnde illud apud Liuium *l. 30. Annibal peto pacem.* & iterum: *Carthaginensium Legatorum ætatibus dignitatibusq; conspectis (nam longè primi ciuitatis erant) tum pro se quisque dicere, verè de pace agi.* & apud Tac. *l. 20. pertinere ad Vespasiani honorem occurrere illi, quos innocentissimos senatus habet, qui honestis sermonibus aures Imperatoris imbuant.* & rursum Liu. *l. 9. ad Consulem consulario missum, qui sua quoque eum non publica solùm authoritate moneret.* Antiochi Legatos humaniter susceptos Romani, vt L. Quintius attentiùs audiret iusserunt, ipsisque responderet, quæ ex dignitate atque vtilitate Pop. Rom. responderi possent. 15. Pro dignitate mittentis, missorum & eorum ad quos mittuntur.

Pertinet huc vt Legato honor tribuatur, in eundo, stando, sedendo, qui ijs debetur à quibus mittitur. *c. præcipimus. d. 39. c. magnum 11. q. 1. c. solitæ. x. de maior. & obed.* sic tamen vt inter Legatos is ordo ratus sit. cæterùm si quis adsit summæ notæ Princeps alius, verbi gratiâ Elector, aut alius ei suppar, proprio is lumine alienum Legati supergreditur, alioquin quoad alios, Legatus minuere mittentis dignitatem, inferioribus cedendo non debet, sed potiùs comitijs & congressionibus abstinere, quàm præiudicium referre.

Admissus humaniter Legatus modestè, ac sine conuicijs, vllâve acerbitate, liberè, sine rimore aut tumore, mandata exponat, eo gestu ac loquendi modo, ve nequid audientem offendere possit: ita breuiter, nequid desit; ita laxè, ne quid superfluat: opportuno fandi tempore, non tristi die, non importunâ horâ, non moroso genio: præmeditato sermone, qui mentem non præcurrat: si superba mandata deferat ac odiosa, ipse superbiam odiumque verbis suis non augeat, tempetet quatenus rei denunciandæ integritas permittit: responsa diligenter in memoriæ scrinio recondat, si perplexa ingratave sint, neque persuadere possit vt mutentur, scripto consignari petat, quasi ad faciendam domino fidem: sed & vt solet, quo scriptio minùs dura sit quàm flabra verborum: mox legantem per epistolas certiorem actorum reddat, diligenter ac sedulò id faciat, sed nihil quicquam nisi benè compertum adiungat: consulat sana ac sancta, rebus quas agit idonea; occasiones aucupetur, & indicet: occultis notis arcana summi momenti credat: re peractâ ad suos maturè redeat, *renuncietque acta, exactè atque sincerè: lauria etiam ac munera quæ discedens (nam antè vix sine corruptione, illiusve suspicione receperit) sumpsit, more ferè admisso, domino indicet. Interim dum Legationem obit, ante omnia fidus sit, muneribus inexpugnabilis, aut promissis: arcanorum secretissimus custos, nihil vino aut mulieri, sed neque domestico cuiquam fidat, nisi admodum exploratæ à se fidei: sed neque huius in rebus 16. Quomodo se habere debeant Legati, & habent?

CAPVT XXX.

De pecunia imperanda, tributis, ærario.

1. Malum necessarium. NErvus belli, totiusque Reipubl. pecunia est. *l. 1. §. in causa 20. D. de Quæst.* malum necessarium; sine quo annonæ, & quæ præter honores sunt, præmia, stipendia, sumptus præstari non possunt. *neque enim*, inquit Tacit. *lib. 4. histor. quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis haberi possunt.* Cicero ad Q. Frat. *Imperium sine vectigalibus retineri nullo modo potest.* ideoque rectè Senatus Neroni omnium tributorum immunitatem facere cogitanti, collaudato multùm eius animo, respondit, *Incisis neruis Remp. stare non posse.* Necessaria ergò pecunia. nihil tamen est toto orbe, quod Reges, Principes, Resp. sæpiùs grauiusque afflixerit, concusserit, euerterit, quàm pecuniæ tributorumque improba extorsio. testes omnium gentium, omniumque ætatum historiæ. Vnde rectè Salustius ad Cæsarem: *Ego cuncta imperia crudelia magis acerba quàm diuturna arbitror.* & Tacitus Mithridatem arguit atrociorem fuisse, quàm nouo regno conduceret: laudat Germanicum, qui Cappadocibus quædam ex regijs tributis diminuit; quo mitius Imperium Romanum speraretur.

2. Iustitia requirendum. Quid ergò si exigere pecuniam nocet, si carere non possumus? medicos imitabimur, venena venenis ita temperantes, vt non tantùm medicinæ fiant; sed grauissimi, acutissimi & maximè lethales morbi per ea optimè & vix sine ijs sanentur. Tributorum vectigaliumque temperamentum est Iustitia. hæc potestatem imponentis, causam, proportionem, modumque exactionis requirit. Potestas, gradum supremi Principis, seu, quæ sub nullo Principe est Reip. exigit. causa; defensio, seu alia necessitas Reipub. est. non aliter fine causa populum tributis exhaurire licitum, quàm venam medico incidere, nisi valetudo exposcat vel restauranda, vel præseruanda. Proportio; vt vnius in alterum onus non reclinet: vt exemptus sit nemo, nisi ex causa publica: vt clerici sunt, & palatini. *Lex causa. C. de priuilegijs eorum qui in Sacro palatio militant.* vt capitatio ciuibus remissa. *l. 1. C. de capit. ciu. cens. exim.* Modus; vt exactores supra, aut aliter quàm indictum est, à nemine exigant. Huic rei à Romanis multæ leges scriptæ, multæ pœnæ propositæ, multa exercita iudicia. à nullis magis peccatum, nullæ illis satis fuerunt cautiones, non inspectorum, discussorum, atque peræquatorum officia, non exactoribus, & compulsoribus, non publicanis, & conductoribus præscriptæ regulæ. Formam modumque tributorum tam ex iure Codicis, quàm Authenticorum præter alios pulchrè enarrat Gudelin. *Iur. nouiss. l. 5. c. 9.* & libellum dedit Iul. Cæsar. Bulengerus, *de vectigalibus pop. Romani.*

3. Fauor iustorum tributorum. Tributa iusta & necessaria benè commendat Iustin. *Nouel. vt Iudices fine quoque suff. 8. §. oportet.*

Quin & à reuerentia loci solutionem olim commendatam fecit, ita vt in ædibus sacris fieret, assistentibus ecclesiarum defensoribus, & œconomis. *Nouel. de mandat. Princip. 17. § seq.* denegato iure asyli solutionem detrectantibus æquè, ac malitiosè in exactione tributorum versantibus. *Nouel. de collat. 128.*

4. Princeps in omnem necessitatem thesaurum habeat. Sed neque in præsentem tantùm, sed & quæ potest obuenire improuisò necessitatem in ærarium thesaurum conferre, & solicitum esse congruit. Quamquam enim bonus Princeps qui magis à suis diligitur, quàm timetur, habet quidquid possident ciues; & diuinâ lege *Deut. c. 17.* prohibeatur multiplicare sibi aurum, & argentum; & Tyro exprobretur, *apud Zachar. c. 9.* quod coaceruauerit sibi argentum tanquam puluerem, & aurum vt lutum platearum: id tamen ita est accipiendum; ne veliniquè congerantur opes, vel in ijs congestis fiducia, non in auxilio manus diuinæ ponatur. nam & Christus loculos habuisse legitur. Sententia rusticorum à Proculo relata, à Celso laudata *in l. si Chorus. 79. §. 1. D. de leg. 3.* fuit, pecuniam sine peculio fragilem esse; peculium appellabant, quod præsidij causâ seponeretur: vt quidam bellis ciuilibus factitassent. Id si rusticis, multò magis Rebusp. Principibusque conuenit. ne qua eos improuisa necessitas obruat, si ærarium vacuum ad belli expensas adferre nihil potuerit. vt Lacones ideò in discrimina extrema lapsos censeat Arist. *2. pol. c. 7.* Romani quidem Saturni Ædem pro ærario habuerunt, aurumque illatum, vt forma etiam obesset rapinæ, in grauiorum laterculorum figuram conflauerunt. Aliud etiam ærarium fuit, in quo ciuium tributa, vectigalia sociorum, & prædæ Imperatorum aceruabantur. Denique aliquando tertium: quò pecunia in Gallici belli causam à populo collata. cum exectationibus, ne inde amoueretur, nisi illud ingrueret. quam rem nuper est imitatus Sixtus V. cuius post mortem tamen spes euanuit.

5. Ærarij fons perennis agri, nemora, possessiones. Fontem ærarij perennis suppeditant agri, nemora, possessiones, quasi in patrimonium Reipubl. selectæ. vt Romulus in partes tres agrum Romanum diuisit, vnam sacris faciendis, alteram Reipubl. oneribus, tertiam ciuibus. In Ægypto quinta fructuum pars Regi penditur consilio & contractu Ioseph. *Genes. 47.*

Vectigalia & tributa penè cum Regibus nata sunt. *3. Reg. c. 5.* vsus prorogauit ad omnia, quæ regalia vocantur.

6. Parsimonia. Vectigal magnum parsimonia est.
Si rectè frueris, non est vt copia maior
Ab Ioue donari possit tibi.

Inde Alphonsus asserebat Regibus, qui pro reditu sumptus metiuntur, omnia cedere bona, secùs ijs accidit, qui demum postquam comederunt rem, rationem putant, & seram parsimoniam

ſimoniam in fundo quærunt. vt priuati, ita Principes; qui inutilibus hominibus aulas refertas habent, adulatoribus, morionibus, histrionibus, & qui nec numerari nec nominari omnes poſſunt. nolim tamen parſimoniam illiberalem, ac Principe indignam: qualis fuit Ludouici XI. qui à familia patricios, ac nobiles abegit, ſartore pro feciali, tonſore pro le-

7. Non tamen illiberalis. gato, medico pro cancellario vſus. Non debet Princeps infami parſimoniâ ſplendorem Imperij obfuſcare: ſed neque ſummam fortunam definire luxu. Nero diuitiarum & pecuniarum fructum non alium reputabat, quàm profuſionem: ſordidos eſſe, quibus ratio ex-

8. Abſit prodigalitas. penſarum conſtaret: prælautos & magnificos, qui abuterentur. *Sueton. c.* 30. Magni fuére Principes, quorum magni conatus à parſimoniæ neglectu retardati ſunt. alij etiam ipſi per illum perierunt. Obiectum ab Hira ſtrenuo Duce Carolo VII. Regi Galliæ, cùm Angli felici bello totum penè regnum occuparent, & ille gynecæo, choreis, & epulis ſe daret, *illum cum pompa & tripudio perire velle*. quo libero dicto Rex quaſi è longo veterno excitatus Rempubl. curare cœpit; & fœliciter exinde bellum confecit.

9. Vnde paupertas, & eius mala. Paupertas penè ſequitur prodigalitatem. periculoſum animal eſt Rex pauper. Nero nec largiendi, nec abſumendi modum tenens; poſt ærarium exhauſtum, ſtipendia militum & commoda veteranorum protraxit, mox calumnijs rapiniſque animum attendit; tandem nulli officium delegauit, vt non adijceret, *ſcis quid mihi opus ſit, & hoc agamus, ne quis quidquam habeat.* Sueton. *c.* 30. *& ſeq.*

10. Domaniorũ alienatio, niſi ſumma ſit cauſa. Paupertatem Regiam ſæpè domanij alienatio ſecuta eſt, magna Imperij immunitio. Inde fertur Maximilianus I. Carolum IV. Imperij vitricum appellaſſe. *Odi*, inquit Alexander Magnus, *hortulanum qui olera radicitus exſcindit.* Acta Syllæ Dictatoris rata habita ſunt omnia, dura quamuis & crudelia; non tamen vectigalium remiſſio. reputabat enim Senatus nec illi licitum eſſe, cui conceſſerat omnia, quibus Reſpubl. & pace & bello ſalua eſt, minuere.

Indebitæ tamen exactiones populo placando, vel in totum, vel in partem ſæpè remittuntur. id fecit Adrianus, Pertinax, Iùlianus, Germanicus, alijque; & ſolemne fuit Regibus Perſarum primum annum concedere immunem.

11. Fiſcalia cõpendia non ſpernenda. Non negligenda ſunt pœnarum mulctarumque compendia: augendæ etiam quorumdam grauiorum ſcelerum, homicidiorum, pecularus, improbè litigantium pœnæ: agricultura, mercatura promouenda: metalla, ſi qua gignit prouincia, eruenda. ea Regum eſt mercatura. damnandi in hunc laborem, aliaque opera publica grauium ſcelerum rei: omneſque aliæ naturæ dotes explorandæ. vt quantum fieri poteſt, à populo onerando abſtineatur. atrum aurum eſt quod à lachrymis fluit.

Si quod tamen neceſſitas exprimit, nomine ſuo ſolatium prædicet. ſubuentionis voce potiùs, quàm tributi appelliterur; ſuppetiarum, ſubſidiorum, & vt apud Belgas, precariarum. in Anglia beneuolentiæ, apud Hiſpanos donatiui. & vt apud Perſas, & Æthiopes, & apud veteres Germanos, ſpontaneæ collationis, aut ſimilibus vocabulis dulcoretur aſperitas negotij: vt quamuis Regum preces imperia ſint, & minæ; non tamen id populo oſtentetur: benignam credat petitionem, cauſam neceſſariam, impenſas ritè faciendas. non argumentetur, vt D. Auguſtinus, in pœnam exigi. *c. maiores* 16. *q.*7. *quia diſceſſit*, inquit, *deuotio Dei, acceſſit indictio, fiſci. nolumus partiri cum Deo decimas: modò autem totum tollitur. hoc tollit fiſcus quod non accipit Chriſtus.* Omninò id agat Princeps, vt ametur. ſi enim malus dumtaxat timeatur, & tributis populum grauet, facilè is alium reſpicit, quem credat fore leniorem. quis, citra eam cauſam, credat Saluiano 5. *de gubernat. Dei. Vna*, inquit, *& conſentiens illic Romana plebis oratio eſt, vt liceat eis vitam quam agunt agere cum barbaris: & miramur ſi non vincantur à noſtris partibus Gothi, cùm malint apud eos eſſe quàm apud nos Romani?* vtinam omnes Catholici Principes Saluianum exaudirent! politiam, tributa, diſciplinam ſuam hæreticorumque hoſtium inter ſe compararent, ex ijſque de animis ſuorum coniecturam facerent, ac cui periculo, ſe religionemque, quam profitentur ſubijciant! (12. *Tributa à nomine mitigentur.*)

13. Cum moleſtia petantur, habeantur. Non igitur Principes glorientur aureum ſibi eſſe prarum, quod merant quoties lubeat, non fingant imminere hoſtem, aliámve neceſſitatem, & pecuniâ exactâ, quaſi nube depulsâ in luxum abutantur: cauſam à neceſſitate commendent, non imperent, ſed impetrent. Suadam, non violentiam, Legatam ad populum mittant. Magnas etiam Deas eſſe credant Inopiam & Impoſſibilitatem. numquam eò rem deducant, vt diſputari queat, vbi ad tributa populi conſenſu opus eſt, voluntarij an diſſentientes obſtringant. quod controuertit Saxo, *apud Sleydanum l.*24. quæ vota maiora dicantur ex numero perſonarum, vel quantitate contributionis, vt inter priuatos *l.*8. *D. de pact.* quæ res pluribus ſæpè locis, & nuper in Imperio Romano-Germanico acerbè diſputata fuit. qua in re etiam monet Cominæus *lib.*10. *c.vlt.* non durioribus verbis vtendum eſſe ad impetrandum Ordinum conſenſum. Came-

14. Cum iuſtitia & æquitate. lus blanditijs, non verberibus prouocatur, vt vltra quàm poſſit laboret. caueant Principes, ne vnquam referant reſponſum Carolo Audaci datum, *apud Gul. Paladin. Hiſt. Burgun. lib. vlt.* non detur anſa de cauſæ inutilitate, de aduerſa pecunia, de prodacta in luxum querendi. ſed ſemper meminerint moniti Mæcenatis ad Auguſt. *apud Dion. l.*52. *non clàm me eſt non nullos tributa & vectigalia inſtitui agrè laturos eſſe: verùm hi ipſi, ſi neque alio prætereà damno afficiantur, & re ipsâ comperiant, hæc ipſorum ſalutis cauſa, vtq; ceteris ſuis bonis tutò perfrui poſſint exigi; prætereà cùm plerique ipſorum eam pecuniam*

alij

alij Magistratum gerentes, alij præfecti regionũ, alij militantes excipient; magnas etiam tibi gratias agent, quòd exiguam redituum suorum partem tibi conferentes, reliqua omnia sine damno percipere possint. Dignam Mæcenate sententiam iudicabit, qui omnium verborum momenta ponderabit; causam publicam facit; leuem, & cætera innoxiam exactionem; cæteros ciuium reditus indemnes; neque quemquam immunem. leue est cùm vel parum, vel distinctis temporibus confertur. *l. penult. C. de cel. fund. patrim. l. 11.* vel ab humanis exactoribus recipitur. *l. 33. D. de Iur.* æquiori animo soluitur quod ab omnibus soluitur.

Ferre, quam sortem patiuntur omnes,
Nemo recusat.

Inde *l. 10. C. titulus de Immunitate nemini concedẽda*, inde inspectores, peræquatores, qui grauatos releuarent pro modo fundorum, *l. 1. C. de censibus & censit. l. 11. l. vlt. C. de annonis & trib. l. 10:* inde bonorum Adæratio, & Census.

Quare acerbè Dioclet & Max. *in l. professio. C. de muneribus l. 10.* rescribunt: *Professio & desiderium tuum inter se discrepant: cum philosophum te esse proponas, vinceris auaritiâ & rapacitate: & enera quæ patrimonio tuo iniunguntur solus recusare conaris. Quod frustrà te facere cæterorum exemplo poteris edoceri.*

15. Cura tributorum ad Præsides spectabat. Omnium prouincias regentium præcipua erat cura, tributa exigere. §. 1. *in Auth. de mand. Princip. l. vlt. C. eod.* quam etiam Præfecti prætorij agebant. *l. 3. C. de annon.* sicut & vectigalia, portoria, salina, annona, & classes ad species transuehendas sub eorum solicitudine erant. *l. 8. l. 10. & seq. C. de vectigal. l. 1. C. de classib.* ita

16. Hærere apud eos non debent, sed transmitti, & quomodo? vt susceptoribus ad prouinciam missis exactio non permitteretur, sed Iudicibus ordinarijs. *l. neque sacrarij C. de canon. largition. l. 10.* Sed neque exactum aurum penes ipsos hærere debebat (morâ enim suos inficit) sed ad sacras largitiones sine vlla dilatione erat mittendum. *l. 1. C. de Off. l. 2. C. de cun. larg. tit.* vel numeratâ pecuniâ, vel auro in massam conflato, *l. 12. & 13. C. 76. de suscept.* libra 72. aureis respondente. *l. quotiescumque. C. de suscept.* & frumenta aliæque species tributariæ erant diligenter in horreis recondendæ, & prout designatum erat, transmittendæ. *l. 2. C. de nauicular. l. vlt. C. de suscept. d. Nouel. 128.* sic tamen vt translationes fierent sine indebitis sumptibus; & ne plus haberet dispendij translatio quàm deuotionis illatio: ne mediterraneæ ciuitates à maritimis, vel maritimæ à mediterraneis onerarentur. *l. mediter. C. de annon. & tribut.* eódem pertinet ne per collusionem tabularij potentiorum sarcinam ad inferiores transferant. *l. quoniam. C. de censib. l. 11.*

17. Alij præ alijs grauari non debent. Forsan & huc respexit consilium Tiberij, quando eum laudat Tac. *l. 4. in princ. Pauci per Italiam Cæsaris agri.* nam pro modo iugerum omnes soluebant. *l. 1. C. de quib. mun. vel præstat. mem. se lic. excus.* sed qui se supra modum tributis grauari existimat, appellare potest. *d. Nouel. 128.* seu aliàs se excusare, si causam habet, *l. 2. C. de eff. ciuit.* à functionibus. vel si fortuna acciderit, & deterioratione prædiorum, vt tributa nimia euaserint, releuationem petere in futurum. *Nouel. de releuat. tributorum.* quin & agri ab alijs deserti, ab alijs occupari poterant, præstatione saluâ. *l. qui agros C. de omni agro desert.* Enimuerò tributorum, censuum, & vectigalium forma non eadem est vbique gentium, nec hodiè alicubi, quæ olim apud Romanos. Gudelin. *vbi suprà in fine.* quanquam quædam apud nos pro modo iugerum soluantur, sed maximè è cereuisia & vino. prout & apud Romanos tributum quod ex vino soluebatur, ingens fuit. *l. 4. C. Theod. de suar. & pecuar.*

Id tamen numquam non obtinet, quod Iustin. monet *in l. 2. C. de Off. præfect. prætor. Afric. Sicut*, inquit, *iubemus audaces, & feroces contra inimicos Iudices ac milites nostros esse: sic volumus eos mites & beneuolos circa collatores nostros existere, & nullum damnum, nullamq; læsionem in eos efficere.* Immites sanè exactorum mores collationis grauitatem augent. beneuoli sermones, vt archiatrorum colloquia medicinarum amaritudinem minuunt. 18. Durè à maleuolis, benignè à bonis exigantur tributa.

Peccant ergò in Principem, & Remp. qui per mores suos tributorum odium augent. minus autem prouincialibus vllus omninò Iudicum inferendum aliquid potest indicere. quòd si eorum vel gratiosâ conniuentiâ, vel ignobili dissimulatione temeritas admiserit curialis, eos quoque damni simplicis pœna castigat. *l. placet de excus. l. 10.* & quidquid vltra debitum fuerit elicitum à curialibus, vel cohortalibus, vel alijs exactoribus, duplum eruitur. si quis autem exactorum insuper exactionis crimine fuerit confutatus, capitali periculo cupiditas eius amouenda atque prohibenda est, si in eisdem sceleribus perseueret. *l. quidquid. C. de superexact.* Nullus verò thesaurorum semel deprehensus euersor, quocumque pacto aut repetit militiam suam, aut aliam sibi acquirit per ambitum dignitatem, vel sese transfert ad aliam quamcumque militiam. *l. nullus C. de palatinis sacrar. largit.* 19. Exactores iniusti puniendi. 20. In eo facinore deprehensus semel, imposterum officij incapax.

Principem sanè & Magistratum oportet, si populum quietum velint, in tributis & vectigalibus indicendis cauere, vt causa atque necessitas notoria sit, & populo probetur. inæqualitas plebem in partes non scindat, exactorum mores & odia non exacerbent, forma indicendi patrijs legibus priuilegiisve ne sit aduersa. nam apud plebem validè, & apud suos, exterosque speciosè in seditionem agit. qua in re prudentissimi Reges, atque Magistratus, nec minùs optimi sunt lapsi, inexpertis vsi consilijs. nulli magis quàm qui necessitates, & vires non supputant. *apud Tacit.* Tiberius *eum proferri libellum recitariq; iussit, in quo publicæ opes continerentur, quantum ciuium sociorumq; in armis; quot classes, regna, prouinciæ, tributa, aut vectigalia necessitates, ac largitiones.* vnde & Cicero *de leg. Est*, inquit, 21. Causa notoriè sit necessaria, mitis, æqualis, & secundum patrias leges exactio.

Senatori necessarium noscere Remp. idq́, latè patet quid habeat militum, quid valeat ærario, quos socios Respub. habeat, quos amicos, quos stipendiarios, quâ quisque sit lege, conditione, fœdere, tenere consuetudinem decernendi, nosse exempla maiorum. Quare idem Cicero *pro Balbo* laudat Pompeium(vtinam idem omnibus qui Remp. administrant conueniat!) *Equidem existimo Iudices, cùm in omni genere ac varietate artium etiam illarum quæ sine summo otio non facilè discuntur, Cn. Pompeius excellat, singularem quandam laudem eius & præstabilem esse scientiam in fœderibus populorum, Regum, exterarum nationum; in vniuerso denique belli iure, ac pacis, nisi fortè quæ nos libri docent in vmbra, & otio, ea Cn. Pompeium, neque cùm requiesceret, littera, neque cùm rem gereret, res ipsa docere potuerunt.*

Pertinent huc præstationes, & ordinaria tributa, vectigalia, portoria, telonia, mulctarum, pœnarumque compendia, bona quæ indignis auferuntur, vacantia, pro derelictis habita, thesauri pars in publico inuenti, ex delicto confiscata, & ex moribus bastardorum successiones, reditus venationum, piscationum, maris, fluminum, collectæ, angariæ, parangariæ, &c, aliaque regalia, decimæ nouales, ex quorundam sententia, quos lubenter audiunt fiscales, sed aduersatur *c. tua. x. de decim.*

Finiam hæc eo repetito quod principio dixi, vt medicinas, venena, & mala necessaria tractanda omnia tributa, exactione miti, ineuitabili necessitate, distributione, & impensâ iustâ. *Ego suggero* (inquit Greg. ad Impp.) *vt & si minus impensæ tribuatur, à suo tamen imperio oppressorum lacrymas compescant. Nam idcircò fortassè tanta expensa in hac terra minus ad vtilitatem proficiunt, quia cum peccati aliqua admixtione colliguntur. præcipiant ergo serenissimi Domini nihil cum peccato colligi. &c.*

CAPVT XXXI.

De Moneta.

1. *Moneta non deprauanda quamuis ius regio.* Monetæ ius ad Supremum, vt suprà diximus, Principem pertinet. ideoque Monetam falsam protrudere, arrodere, adulterare supremi semper criminis fuit. neque quisquam in priuatis id excusat. Sunt tantum, qui in Principibus admittant, speciosiori tamen nomine, quasi Regia authoritas, atque inscriptio satis fit pro metallorum mixtura, ac deprauatione; valore pecuniæ naturali imminuto, legali aucto cum annonarum incremento, mercimoniorum impedimento, ac tandem cessatione, priuatâ singulorum & publicâ omnium depauperatione. Malè sanè de Principibus merentur eiusmodi consiliorum authores; sæpè tum sibi, tum Principibus; semper autem Reip. extremum noxij. fateor pecuniam iure Regio cudi, tractari, imagine Principis signari, & in speciem Regiam penè totam videri; & Christum numisma census Cæsari dari iussisse ad responsum, quòd eius esset *imago & superscriptio*: nego tamen imaginem, titulum, insignia vlteriùs ius Regium producere, quàm ad decus, authoritatemque publicam, & si lubet (quod non omnes concedunt) sumptus monetarios. non secùs quàm ideò, quia iure Regio Magistratus creantur, nomine Regio iura dicuntur; ea præfatio sufficiat, vt quod inter alios controuersum est, Regi addicatur, (qualia quorumdum olim arbitria historiæ narrant) vt ius actoris reo condonetur, vt reus innocens pro nocente habeatur, quia Regium nomen sententiæ intertexitur: vt cum Flauij Auguris, clamantis innocentem se perire, accusarore reclametur *sua nihil interesse, nocens, an innocens pereat, dummodo pereat*, Non eluit crimen Maiestas, Non si bellum hosti indicatur, à Rege indici satis est. iustitia causæ desideratur, quæ bellum à latrocinio disterminet. vt liberè pirata ille Alexandro respondit, causam sibi cum eo æqualem esse; latronem se, tamen, illum Regem vocari. quòd ipse vnicâ naui volitaret, ille magnis classibus, numerosis exercitibus, spolia omnium gentium, atque vniuersi orbis traheret. quippè cui triginta mulorum millia captiuum aurum vehebant, Tametsi nuper Catholico-politicus Ferrerius bellorum iustitiam pedaneorum, vt ei videtur, Iudicum arbitrio, Theologorum iudicio, Casuistarum censuræ, omnique scholasticæ doctrinæ eximere tentarit, & ad Regium tantùm lubitum affigere; argumentis ad incudem Cyclopis magis quàm Vlyssis alicuius cerebrum ducendis.

Eodem modo ad reliquas summi Imperij notas procedendo, non nomen, titulum, decusque Regium sufficere deprehendemus, sed comitem requiri cælestem iustitiam, diuinamque æquitatem, quæ iisdem numeris, ponderibus, & mensuris Reges librat, & terræ filios; *æquo pulsat pede pauperum tabernas, regumq́ turres*. Non secùs igitur statuendum est de monetaria causa, vt non Regi liceat, quod lubet; non in suum ærarium vertere opes populi, non auro, argento improba æra miscere, vltra faltem, quàm sumptus, vel iniqua necessitas, non alia affectio coëgerit.

Quod si Principibus supra auri argentique materialem valorem non liceat ex nomine, titulo, juréve Maiestatis formalem nummis grauiorem indere, quàm sumptuum fabricæ monetariæ æstimatio exigat: sanè priuatus qui materiæ formævè de suo nihil addere potest, quo iure nummi iustum valorem è fabrica Principali in populum emissi inflat? non alio sanè quàm quo priuati materiam rodunt, lambunt: minori etiam delicto; cùm hi dies integros paucis frustulis sub forficem aut aquam rodentem agendis insistant: at illi vno die, vno mercatu, tot nummorum valorem inflant, quot alij vno anno possunt corrumpere: & hi quidem non nisi vt oculis videri, manu tangi corruptela possit; at illi fraudem faciunt simplicitati vulgi, quod asses numero computat, non pondere: nec aduertit

aduertit mox rerum pretia augeri, vt quas assibus octo comparare solet, nunc decem in illas erogare cogatur: miratur, dolet, indignatur ob caritatem: causam nescit & publicos fures, qui Regium valorem intendentes, quasi in tenebris populum deprædantur: qui morderi se demum sentit dum renouatis fortè edictis momento vno videt decreuisse thesaurum, & assium numerum in quolibet nummo sibi perijsse.

His igitur de causis euidens est quàm iustè ad Præfectum vrbis Ius nostrum reijcit curam, vt nummularij probè se gerant circa omne negocium suum, & temperent ijs quæ sunt prohibita. *l. 1. D. de off. Praef. vrb.* & quàm iustè rursus Principes valorem nummi à se iustè inditum erogando recipiendóve excedi vetant, quàm iustè pœnæ etiam grauissimæ huiusmodi prædonum grassaturæ præscribantur, quàm vix in speciem obtendi possit excusatio, quò minùs edictis super ea re latis pareatur: quò minùs non parentes culpam contrahant, conscientiámque lædant. vt anno 1633. facultas Theologica Vniuersitatis Louaniensis simul atque Duacensis, alijque eminentes Theologi ea super re consulti, seuerissimè iudicarunt, legesque ratione subnixas per sęculares Principes latas, etiam animas non obedientes reas facere, testimonijs præsertim vtriusque Apostolorum Principis: quæ suprà hoc *lib. c. 3. n. 8. & seq.* retulimus, eorum verbis excussa. Grauiter detonat Concilium Later. sub Callisto II. *Quicumq.*, inquit, *monetam falsam scienter fecerit, aut studiosè expenderit, tamquam maledictus, & pauperum oppressor, & ciuitatis turbator, à fidelium consortio separetur*, eiusmodi falsitas pluribus modis considerari potest. *Nummularij*, inquit S. Gregorius *lib. 33. mor. c. 37. cùm numisma percipiunt, prius qualitatem, post figuram, ad extremum verò pondus examinant: ne sub auri specie aes lateat, aut hoc quod veraciter aurum est, & recta figura est, hoc non integrum pondus leuiget.*

Enimuerò apud Belgas eò minùs in controuersiam vocari potest, an pœnæ adiectio vinculum legis soluat in materia monetaria, quod Rex Edicto anni 1628. ar. 22. declarauit non esse mentem suam vt per adiectionem pœnarum illi, qui sub legibus illius viuunt, eximantur ab obedientia, quam iustis eius mandatis debeant, sed potiùs obligentur arctiùs.

Sed vt rursus ad Principes reuertatur dissertatio nostra, quoniam auri argentique natura diuersa est; pretiosior hæc pro loci genio, vilior illa; generatim non idem huic aut illi pretium statui potest; iustum periti dicere debent, Principes illud, expensasque fabricæ non excedere; non abrogare veteres nummos eo tantùm fine, vt eo ex auro alterius metalli mixtione corrupto nequiores cudantur; non vicinorum Principum numismata reprobare & efferri vetare atque ad fabricam monetariam deferri; ideò duntaxat vt monetariæ vtilitates crescant, eademque materia vel corruptior in populum proferatur, aliâ tantùm imagine signata, vt genij Principum vendi videantur magis populo, quàm salus publica affectari: sed id generatim agendum est, vt per ea quæ de re monetaria edicuntur, non fabricæ Principalis, dominicorumque prouentuum, monetámve administrantium vtilitatem intendi, sed Reipublicæ bonum, commercandique commoditatem (in quam rem nummus primùm inuentus est) palam appareat. quod fieri non vulgò dicitur vbi monetarij curatores veterum etiam eiusdem. ditionis Principum numismata, quæ iam antè fabricæ sumptum tulerunt, emunt, vt in informem materiam redigant, nequiori metallò corrumpant, & geniatâ aliorum Principum imagine impressa repetitis (frustrà sumptibus supra pretium efferant: quâ arte fit, vt numismata quæ vnum sæculū superant, vix inueniantur. bonò argumento in re mala non benè istos curatores in publica Regū Principumq; pecunia versari. horum curam exigit *d. l. 1. D. de Off. praef. vrb.*

Quare & iusta admodum fuit Extrauag. *Constit. 52. Leonis, vt tam veterum Principum quàm recentiorum numismata, modò iusti ponderis probaq; materia sint, valeant.* Qua de re Plutarch. *in Cleomene.* Cuiac. *obs. l. 6. obs. 19.*

Nonnullibi Principes qui angustis terminis dominantur, qui auriferas glebas aquásve non possident, qui à vicinis vndique circumsidentur, qui intensiori monetarum valore vtuntur, ne à sterili prouincia externum etiam aurum auertant, mercaturæ habenas laxant, suâ pecuniâ & pretio canones & census suos & vectigalia solui iubent, vt mercium ita & pecuniæ pretium arbitrio commercantium permittunt, veriti ne si rigidè externam pecuniam excipiant, nullam retineant. sed illi inordinatè quidem faciunt, aut patiuntur: sed imprimis maturo æquilibrio ponderare debent, an desperatio statuendæ seruandæque æquitatis maior sit, quàm spes aliorum incommodorum præcauendorum.

CAPVT XXXII.

De Statu Reipublicæ.

Optimè Imperiorum administrationem partitur Historico-politicus ex vsu optimus, vt cunctas nationes populus, primores, aut singuli regant. moraliter, & ὡς ἐπὶ πλεῖστον. nam si quis ad argutias & scrupulos distributionem reuocauerit, vix erit vt puram putam Monarchiæ, Aristocratiæ, aut Democratiæ speciem vel olim vel hodiè, apud vllas gentes quis demonstrare possit (quod Kirchner. propugnat *disp. de Repub. 3. corolar. vlt.*) nisi fortè apud quasdam barbaras nationes, quarum potiùs dominicas

1. Ex tribus Reip. formis vix vllibi simplex obtinet.

dominica, herilia, & quasi in belluas sunt imperia, quàm politica: quæ supponunt capitis in membra regimen; caput autem membraque eam tenuunt difformitatem, cuius ne quidem pictoribus atque poëtis æqua vnquam fuit potestas; scilicet humano capiti ceruicem equinam iungere, & varias inducere formas. Rebus compositis id quod eminet nomen indit. Calida, frigida, sicca, humida, ab elemento prædominante denominantur. Itaque quod in qualibet Rep. prædominatur, eam regiam, Aristocraticam, aut popularem facit. excludo tamen eas denominationes quæ dicis non rei causa fiunt, vt qui post Reges Romæ exactos dicti sunt Reges sacrificulorum; eosque, quales Cæsar in commentarijs, aliique sæpiùs regulos appellant: & de quali illud, *sua esse huiusmodi imperia, vt non minus haberet in se iuris multitudo, quàm ipse in multitudinem.* Vnde & Aristoteles *lib. 3. de Rep. c. 3.* quinque genera Regum facit.

2. Attendendū penes quem sit vis imperij. Cæterùm attendere oportet ius Imperij an penes vnum sit, plures, an omnes, nam sæpè quibusdam simulachris ij penes quos vis Imperij est, alios dementant, quali vel penes eos summa sit rerum, vel in partem veniant. ita Augustus populum obcœcauit, Principis nomine, & tribunitiâ potestate vsus. nec minùs initio Tiberius. sed & boni Principes legum condendarum libertatem in eam formam redegerunt, vt à Senatu tractari, & probari primùm oporteret, *l. humanum C. de legib.* id quod tamen nihil læsit Maiestatem. & quamquam etiam Cæsar non Regem se, sed Cæsarem esse responderit, aliquando idem tamen *apud Sueton. c. 77.* dixit *debere homines iam consideratiùs loqui secum, ac pro legibus habere, qua ipse diceret.* quippè, Lucano teste, *omnia Cæsar erat.* Sic vice versâ in Republ. optimatum quamuis vnus sit princeps, qui emineat, non desinit esse Aristocratia, dummodo penes optimates rerum summa maneat. qualiter olim in Germania Reges fuerunt, quibus Tacitus infinitam, aut liberam fuisse potestatem negat, & in concilio auditos ait *authoritate suadendi magis quàm iubendi potestate.* & Gothones regnari addictius, quàm ceteras Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. Suionas autem à Germanis degeneres ostendens *vnum eis imperitare nullis iam exceptionibus, nec precario iure regnandi.* eos Principes in concilio electos, Reges ex nobilitate, Duces ex virtute sumptos. Neque verò senatus authoritas ab origine Romæ instituti populi libertatem, Democratiámve minuit, tametsi illa tanta fuerit, vt de ijs rebus, quæ notæ sunt Maiestatis, inter Populum & Senatum altercatio non semel fuerit. *Contrauersia fuit,* inquit Liuius, *vtrum populi iussu indiceretur bellum, an satis esset senatus consulta: peruicere tribuni, vt Consul de bello ad populum ferret.* eaque ratio semper obtinuit, vt quantacumque senatus magistratuúmve esset potestas, numquam tamen cederet summa formulæ, *Velitis, iubeatis Quirites.* Immensa esset disputatio omnium regiminum limites demonstrare, definire, explicare. Innumeri sunt qui formas Imperiorum perscrutati sunt, & ex vltimis Besoldus: cautè tamen nec sine permissu aut castratione legendus, à quo alij citantur, discursus suos dedit atque sub singulis sua exempla, tum veterum tum hodiernorum; præsertim Europæorum regiminum: quæ omnia disquirit: de monarchia generatim, gubernatione ab ipso statu iureque Imperij seiungenda: ex hoc non illa de Reipubl. forma statuendo: Dyarchia, tryarchia, Imperio Regis ac Reginæ vnito: Imperio inter plures quoad ditionem indiuiso: Regno pleno, monarchia Dominica, de Aristocratia generatim, oligarchia, aliisque Aristocratiæ speciebus: De Democratia generatim; de Democratia liberiori, de astrictiori, de statu Reipubl. mixto, de Regno legitimo, seu potiùs principatu, de statu Reip. subalterno, speciebus illius proprietatis, de Vasallo pro subdito non habendo extra Feudi causam, de Statibus Imperij Germanico-Romani generatim, & deinceps de Electoribus, Ducibus, Comitibus, Baronibus, Imperialibus ciuitatibus, Ordine equestri libero, Imperioque immediatè subiecto, de diuersis Imperij Prouincijs obscurè ad Imperium pertinentibus, de rerum Publ. formis inter se comparandis illarumque præstantiæ examine, illisque ad populi naturam, aliasque circumstantias adaptandis. sed & Carolus Loyseau *Tractatu de Seigneuries* naturam dominatuum atque inprimis supremorum, seu soueranorum, & eorum qui de notis illorum participant suzeranorum, Ducatuum; Marchionatuum, Comitatuum, Principatuum, aliorumque id genus mediocrium atque infimorum, singulorum notas, & potestatis vires diligenter quoad Galliam suam est perscrutatus, longam hanc disciplinam non tangemus, sed suis authoribus intactam relinquemus; sub vnico hoc monito; vt omnes præsentem Reip. suæ statum ament, diligenterque conseruent, nouitatibus omnibus, nisi quas necessitas, & secura omninò opportunitas exegerit, viam præcludant.

Quippè qualiscumque sit Reip. facies mutanda non est. rarò de vna specie in alteram transitur sine sanguine, & interitus periculo. *Omnes,* inquit Salust. *de bell. Iug. rerum mutationes cædem, fugam, aliaq, hostilia portendunt.* etiam quæ minùs bona sunt, satiùs retinentur, quàm meliora cum incommodis adsciscantur. non eadem ratio est scolasticè de optima Reip. forma disputandi, & re ipsa malam, quin & bonam in meliorem mutandi. quædam etiam vitia vsu placent, & à tempore authoritatem habent. cuique suum pulchrum; &, qui toto terrarum orbe ridetur, Æthiops colorem suum omnibus præfert, & cacodæmones albos fingit. difficilè arbores euelluntur quæ altas radices egerunt. & vetusta ædificia rarò sine periculo soluuntur, aut cadunt. ita Tacit. *tatius orbis mutatione fortunam imperij transisse.* & apud eū Ottho; *aportunos esse conatibus transitus rerū:* & Percennius; *quando tandē,* inquit, 3. Qualiscumque Reip. forma non mutatur sine periculo.

inquit, *auferri eftis remedia petere, nifi nouum adbuc & nutantem Principem precibus, vel armis adieritis?* & iterum alius; *Agendum, audendumq; dum Galba auctoritas fluxa, & Pisonis nondum conualuisset.* & stabilito Iulij imperio Tac. *l. 1. Annal. occisus Dictator Cæsar alijs pessimum, alijs pulcherrimum facinus videbatur.* pessimum sanè, cùm is Reip. status esset, quo, vt ait Pompon. *l. 2. §. de orig. Iur. euenit vt necesse esset Reip. per vnū consuli,* nisi quod Iulius Rempub. ipse eò redegisset. Retinenda ergò Reip. est forma, quamcumque Deus aut fortuna olim dedit.

4. Sæpè ad sua principia reuocanda.

Quinimò quia sensim quædam irrepunt, sæpè ad principia sua resoluenda Resp. vt apud Florentinos quondā fuit quinquennalis Reip. redintegratio; summo consilio: tametsi fatum, seu casus illud deinde excluserit; cùm Cosmus Mediceus post Alexandri cędem senatum coëgit, vt perpetuum eum ducē crearet. vt quondam Sylla legionibus in vrbem admissis Dictatorem se in annos quinquaginta tres creari iussit *t.* & Augustus se Consulem: cùm Senatu cunctante Legatus gladij capulum in curia discooperuisset; *Hic faciet,* inquiens, *si vos non feceritis.* Syllanæ & Marianæ clades documento sunt, quanto incommodo nunc plebeia, nunc patricia gubernatio vices alternarit: & quanquam Augustus pacatè rexerit, fessa tamen erat iam Resp. & vulneribus exsanguis, quamuis nec triumuiratus eius sine sanguine desiit. sed & multis simulachris veteris Reip retentis, legibus ferendis populum occupauit. quare Tac. *lib. 3. Annal.* eum refert *multis abolitis dedisse iura, queis pace & Principe vteretur Respub.*

Quibus sic personatis populus ita deceptus est, vt, quod Liuius alibi ait, *auidè ruendo ad libertatem, in seruitutem delapsi sint.* iisdemque meditamentis atq; commentis id assecutus est, vt solidum ipse imperium obtineret, vmbrâ veteris Reip. populum à rebus nouandis distraheret: donec vix esset aliquis *reliquus qui Remp. vidisset.* neque (quod hodiè multorum Principum Consiliariorumque vitium est) tæduit inania populo permittere, quibus, vt infantes crępundijs, destineretur. altè admiserat illud Cælij ad Ciceronem: *Vide ne dum pudet te parum optimatem esse, parum diligenter, quod optimum est, eligas.*

Hæc quidem fortuita nutui diuino relinquenda sunt, quia *non est consilium aduersus Deum.*

Vsque adeò res humanas vis abdita quædam
Obterit, & pulchros fasces, sæuasq; secures
Proculcare, ac ludibrio sibi habere videtur.

5. Omni nouitati occasio auferenda, occultisque consilijs.

Cæterùm quà possunt homines, mutandis rebus dare ipsi occasionem non debent: sed prospicere, ne quid innouetur. si ditioni regia potestas imposita est; maneat maiestas: si Aristocratica authoritas; seruetur optimatum pręcellentia: si Democraticum imperium, maneat libertas, & popularis administratio: seu, quod hodiè plerisque accidit, Resp. si non simplex sit, & quam *populus, aut primores, aut singulis regant,* sed mixtæ administrationis; tum & Principi & senatuī & populo, suæ cuique partes relinquantur: atque ita suum cuique tribuatur, *ne occultis consilijs Resp. lædatur:* ne, vt Liu. *l. 2. in mille curias concioncsq;, cùm alia in Æsquilijs, alia in Auentino fiant, dispersa, dissipata sit Resp.* sed omninò omnes in bonum publicum conspirent, eiusque status speciem perpetuò retinendam. nam per negligentiam inquit Arist. *l. 5. polit. mutatur status Reip. cùm ad potestates assumuntur illi, qui præsentem Reip. statum oderunt.*

6. Cuiq; Reipi suæ status noscendus.

Quapropter quod Tacit. *lib. 3. Annal. olim,* inquit, *plebe validâ vel cùm Patres pollerent, noscenda vulgi natura, & quibus modis temperanter haberetur; Senatusq; & optimatum ingenia qui maximè perdidicerant; callidi temporum, & sapientes credebantur. sic conuerso Reipublicæ statu, neq; alio rerum, quàm si vnus imperitet, hæc conquiri tradiq; in rem fuerit.* sic & hodiè cuique in sua Repub. laborandum, vt rationem status sui noscat, ac iuxta eum consilia expediat, quibus consistere, ac aduersus ea, quæ ad mutationem ducere possint, tutus esse queat. Regnum arcanis suis se aduersus optimatum plebisque conatus tueatur: Aristocratica ditio aduersus plebis & regna affectantium molimina: Democratica Resp. aduersus tyrannidem cogitantes, & optimatum philautias. de quibus pauco sermone disserere visum.

CAPVT XXXIII.

De statu monarchico asserendo.

1. Qui regnant laborent vt iusto titulo credantur regnare.

IN primis eum qui regnat, curare oportet vt populus sciat, credátve legitimo eum titulo regnare. etiam ij qui regna per nefas occuparunt, semper prætexere soliti sunt titulum aliquem, & colorem quærere, Sylla, Cæsar, Augustus etiam post inuasam Remp. Dictatoris, Consulis, Principis, Tribuni, aliaque nomina alij per leges & senatusconsulta dari sibi voluerunt. etiam ea lex quæ de Imperio Principis lata dicitur, quâ populus ei & in eum omne imperium suum & potestatem concessit, eam in causam lata est: siue sub Augusto, siue sub Vespasiano, seu quandocumque lata est. sic & apud Tacit. *lib. 1. Annal.* Galba *loco,* inquit, *libertatis erit, quod eligi cepimus.* & populum simul demulcendò, & titulum suum ostentando.

2. In electionibus specie recusantium ambiunt.

Et in electionibus quidem solitæ Principū artes sunt infatuare plebē, specie recusantium, quod maximè ambiunt. ita Augustus apud Tac. *lib. 1. Annal.* & Tiberius apud Sueton. *quasi coactus, & querens miseram & onerosam sibi iniungi seruitutem, recepit Imperium; nec tamen aliter, quàm vt depositurum se quandoque spem faceret.* & apud eundem Ottho, *quasi raptus è publico, & suscipere Imperium vi coactus, gesturusq;.*

Accendit ea dissimulatio plebem, vt im-

penſiùs velit ei deferre honores, quem credit inuitum. & iuſtiùs imperare creditur qui rogatus eſt, quàm qui ambiuit. ſemper tamen ſiue electus Princeps ſit, ſiue coactus, id agendum eſt, vt populo conſtet, bono eum iure imperare. qua in re nec præcones diuini verbi officio ſuo deeſſe velim, quin populum admoneant, & ſcrupulis coërceant, ſicubi vel ſeditio, vel bellum timetur.

3. Gentis ſuæ, & ſingulorum genium noſcant.

Debent exinde Principes introſpicere ſuorum voluntates & ingenia, diſcernere contumaces ab obſequioſis, contumaciæ ſuſpectos, feroces, turbidos, & pluſquam ciuilia agitantes, popularibus ſtudijs inhiantes dominationi, aut non ferentes imperatorium nomen, opes non mediocres parantes, & elatos ſupra modũ hominis priuati notare minuere, etiam honoribus delatis exhaurire, & ſi opus ſpecie honoris ablegare: modeſtos, obſequioſos, ſeruitio promptos attollere, plebem porrò, ac vulgus occupatum ſemper tenere, otium auferre, artificijs, mercimonijs, etiam bello diſtinere.

4. Patricios neq; nimia, neque nimis diuturna poteſtate attollant.

Patricios porrò non nimiâ, neque nimis diuturnâ poteſtate attollere. *Ideò*, inquit Caſſiod. *antiquitas dignitatem prouinciarum voluit annuâ succeſſione ſeparari, ne diuturnâ poteſtate vnus inſoleſceret.* quin & Auguſtus Conſules depoſito Magiſtratu quinquennium in vrbe manere voluit, antequam in decretã prouinciam abirent. vt nimios fortè animos ex potenti Magiſtratu conceptos interim deponerent. cùm olim à conſulari dignitate in ſortitas prouincias irent. Eadem cauſa fuit, cur præfecti prætorio poteſtas, quæ proxima ſceptro fuit, atque olim militaribus viris demandari conſueta, iure-conſultis & togatis hominibus delegata poſtmodum fuerit.

5. Neque nimis magnos.

Quare & Męcenas anteà Auguſto ſuaſerat, vt ex equitibus tantum Præfectum prætorio eligeret. ne quis magnâ nobilitate ſimul, & poteſtate fretus, anſam arriperet aliquid in Principem machinandi, vel ſeipſum efferendi. vt fecère Pipini & Capeti. ſi enim perſuaſum eſt iudicio Taciti 4. *Annal.* *optimos quoſque mortalium altiſsima cupere*; facilè ſibi Principes rationem Iouiniani perſuadere debent: de quo Marcellinus lib. 25. *vt ſub initia ſe firmaret, Maliarichum, ex familiaribus negocijs agentem etiam tum in Italia, Iouine iuſsit ſuccedere armorum Magiſtro per Gallias. gemina vtilitate proſpeculata, vt & dux meriti celſioris, ideoq; ſuſpectus, abiret è medio: & homo inferioris ſpei ad ſublimiora prouectus, autboris ſui nutantem adhuc ſtatum ſtudio fundaret ingenti.*

6. Magiſtratibus impoñãt eos, qui pares ſunt, neque ſupra.

Igitur cùm vlla ratio periculi ſubeſt, in legendis Magiſtratibus ſequatur cauſam promoti *apud Tacit. l. 6.* Sabini *quod par negocijs, neque ſupra erat.* & Agricolæ; *quia par videbatur, & in eo nihil compoſitum in oſtentationem. nam induſtria ac vigilantia haud minùs noxia ſunt, quoties parando regno finguntur.*

7. Sed neque iacere, & egere nobiles patiantur.

Sed & iterum vt non nimium attollere, ita neque nimium iacere nobiles olim, atque diuites pati debet Princeps: *Difficile eſt*, inquit Ariſt. 5. *polit. pauperes, qui diuites fuerunt, aut nati ſunt ex diuitibus, res nouas non moliri.* vnde Tiberius *cenſus Senatorum iuuit.* Meſſalæ in ſingulos annos quingenta ſeſtertia obtulit. *Aurelio Cotta & Aterio Antenine annuam pecuniam ſtatuit, quamuis per luxum auitas opes diſsipaſſent.* Othoni ad imperium tendenti aſſignat Tacitus *inopiam vix priuato tolerandam.* de Sylla: *Sylla inops, vnde præcipua audacia.* vt è conuerſo vult idem *lib. 11. Annal. caueri vim atque opes Principibus infenſas.*

Sed & illud generatim rectè monet Ariſt. *3. polit. c. vlt.* vt Principes tales circa ſe habeant, qui non eorum tantùm ſint amici, ſed & ſtatus præſentis. adeoque ergà omnes ita ſe habeant temperatâ dominatione, vt ſe, eamq́ue omnibus gratam faciant. vnde apud Suetonium Auguſtus *omninò nixus eſt, ne quem noui ſtatus pœniteret.* 8. Tales circa ſe habeant qui præſentem Reip. ſtatum ament.

Vim temperatam Dî quoque prouehunt
In maius.

Si quos Princeps exteros inter amicos adſciſcat, neque functionibus, neque opibus nimijs attollat. nihil enim potentius ad inuidiam, ciuium indignationem, & pericula ſeditionum. 9. Exteros non nimis eleuent.

Magiſtratus annuos præſertim maiores in Repub. Romana olim fuiſſe conſtat; tribus maximè de cauſis. nam cùm in ſenatu propoſitum eſſet, ne in quinquennium Magiſtratuum comitia haberentur; in dicendis ſententijs has refert Tacitus 2. *Annal.* *Superbire homines annuâ deſignatione; quid ſi honorem per quinquennium agitent? item; Vix per ſingulos annos offenſiones vitari, quamuis repulſam propinqua ſpes ſoletur; quantum odij fore ab his, qui vltra quinquennium proiiciantur?* Itaque duæ cauſæ erant in iis, qui Magiſtratum obtinuerant, vel repulſam tulerant. ſed tertia ſimul Principem reſpicit. quam Caſſiodorus ita explicat, *vt multorum prouectus gaudia reperirent.* multi ſcilicet per frequentem mutationem beneficijs Principalibus obſtringerentur. Quam ob rem Auguſtus multa noua officia inſtituit, vt plures Reip. partem caperent à Principe. Idem conſilium fuit Conſtantino, ac alijs, qui penetrarunt iudicium Ariſtotelis *polit. l. 2. c. 7.* quare *haud dubium erat*, inquit Tacit. *eam ſententiam altiùs penetrare, & arcana imperij tentari.* tum ob cauſam quam diximus, tum meo iudicio maximè, quòd conſulares & ſimiles Magiſtratus, ſi quinquennales fuiſſent, magnos ex diuturnitate animos ſuggerere poterant contra principatum. quod verebatur Auguſtus. & idcircò Ariſtoteles Laconum Remp. reprehendit, quòd & diuturni ſimul, & cum magno imperio Magiſtratus eſſent. quod de alio *genere* Liu. *lib. 4. libertatis magna cuſtodia eſt, ſi magna imperia diuturna eſſe non ſinas, & temporis modus imponatur quibus iuris non poteſt.* & *lib. 9. triennium & ſex menſes vltrà quàm licet Æmiliâ lege cenſuram geram, & ſolus geram. hoc quidem iam regno ſimile eſt.* Atque hæc ita niſi neque per natales, neque per opes, neque per eminentem induſtriam quicquam periculi timendum ſit. quo fortè 10. Plures ſemper datis honoribus obligent, adeoq; magis annuè Magiſtratus innouent.

consilio

consilio in pluribus Tiberius iurisdictiones continuauit.

11. *Hæres principatus certus sit.*

Enimuerò auertendis horum magnorum conatuum periculis non parum expedit, certus vt sit successor, & hæres Imperij. apud Tac. Augustus *sic cõhiberi prauas aliorum spes rebatur. sic plena Cæsarum domus, iuuenis filius, nepotes adulti, moram cupitis Seiani adferebant.* ideò Augustus à Tiberio Germanicum adoptari iussit; *vt pluribus munimentis insisteret:* ideò apud Curt. *l.* 10. malum de monarchia Alexandri omen; *sine certo regis hærede, sine hærede regni, publicas opes ad se quemque tracturum.* quare *quod imperium sub vno stare potuisset, dum à pluribus sustinetur, ruit.* sed tamen quia suspectus *semper inuisusq; dominanti est, quisquis proximus destinatur,* Tacit. 1. *histor.* sæpè consilium patris quod Papinianus proponit *l.* 77. *D. de leg.* 2. sequendum est; *Mando*, inquit, *filia mea pro salute solicitus ipsius, vt quo ad liberos tollat, testamentum non faciat. ita enim poterit sine periculo viuere.*

12. *Principatus non diuidatur.*

Quare & illud ad imperiorum manifestam ruinam vergit, si principatus in plures secetur. quæ res Bertholdos Comitibus Louaniensibus olim pares omninò perdidit. *nam in plures diuisa prouincia claritas familia per inopiam rei familiaris obsoleuit.* eaque adeò postmodum increuit, vt scissum sæpiùs dominatum singuli diuenderint, seu aliàs exciderint: vt eo nomine nemo iam antiquam claritudinem præ se ferat. satiùs olim Germani apud Tacitum omnia prędia vni deferebant, reliquis cum pecuniola abire iussis. quod salubriter hodiè plures seruant gentes præsertim in Principatibus, lege etiam latâ ne secari vnquam possint (vt sacrosancta semper post Hugonem Capetum apud Gallos terra Salica fuit.) quin & si vni plures obtigerint Principatus, Dominatus, regna ne in posterum distrahantur. sic diuino consilio Hispaniarum regna coaluerunt, Belgicę ditiones

13. *Potius diuisi iungantur.*

connexæ sunt, & nuper à Iacobo Anglia, Scotia, Hibernia in vnum vinculum nomenque magnę Britanniæ contractæ; atque olim Pannoniæ, & tot diuersorum nominum ditiones in ius & nomen Hungariæ coniunctæ. omitto Principum pactum quo deficientibus alterutri liberis alter succedat. quod Hungariæ, & Bohemiæ sub Ferdinando I. cùm cæsus à Turco esset Ladislaus, salutare fuit.

Id porrò, si coniungi per leges regna Dominatúsve non possint in vnam monarchiam, tamen saluberrimum semper fuit, ijs pactis connectere, quibus omnium hæres vnicus semper habeatur, neque distrahi vnquam possint regiones.

14. *Fœderibus in mutuam defensionem.*

Quin & insuper id agendum, vt ita fœderentur in mutuam defensionem, vt nulli hostis insultet, quin altera ditio æstimet se id pati: & ad eum propulsandum viros, viresque conferat, conuento numero, & ære.

15. *Arbitrium penes Principem solum sit, etsi plurium cõsilijs vtatur.*

Iterum principatus eueruatur si Resp. geratur multorum imperijs. *vim principatus* asserit Salustius *resolui cuncta ad senatum vocando*, id est, arbitrium illius: vt sciscat, vt decernat. quò non pertinet, quod Principis authoritate fit, aliorum consilijs habitis. nam *ibi salus vbi multa consilia. Non exercitus*, inquit Micipsa apud Salustium, *neque thesauri præsidia regni sunt, sed amici.* & Theodos. & Valent. *in l.* 8. *C. de leg. Benè cognoscimus quod cum vestro consilio fuerit ordinatum, id ad beatitudinem nostri imperij, & nostram gloriam redundare.* Cauendum est tamen Principibus, ne consilij nomine arbitrium rerum ad se aliqui trahant. quo errore Corona Gallica ad ministros Regum non semel delapsa est. ac primò quidem postquam diu nutasset. & Carolus Martellus aliquando quasi oblatam occupare renuisset, non regnare, sed Regibus imperare malens, id est, vmbrâ & nomine Regi relicto, summam rerum ad se trahere. sic initio Vitellius *præmisit*, inquit Tacitus, *in vrbem edictum, quo vocabulum Augusti differret, Cæsaris non reciperet, cùm de potestate nihil detraheret.*

Nefas apud Romanos fuit priuato ad exercitum vel senatum scribere. *Miserat*, inquit 16. *Ad senatum, ad exercitum scribere nemini licuit, aliásve regias notas vsurpare.*
Tacitus *lib.* 3. *Mutianus epistolas, quæ materiam sermonibus præbuere. si priuatus esset cur publicè loqueretur. potuisse eadem paucos post dies loco sententiæ dici.* & iterum; *litteras ad exercitum tanquam accepto principatu misit.* & 2. *histor. recitata Fabij Valentis epistola ad Consules scripta, haud immoderata: gratior Cacinnæ modestia fuit, quòd non scripsisset.* Iterum nec licuit militem donis, populum annonâ pellicere, prætorianos largitionibus ambire, præmijs aut stipendiorum augmentis. ideoque Tiberius de Gallione, *Quid illi cum militibus, quos neque dicta Imperatoris, neque præmia nisi ab Imperatore accipere par esset?* quæ attingere noluit Iulianus. *ne videretur*, inquit Mercellin. *id affectasse, quod sibi soli deberi Augustus existimabat.* apud Curt. *l.* 6. Philotas ecquis *è vobis corruptus est donis, quem ducem, quem præfectum impensiùs coluit?* Herod. in Commodo: *Celebrato funere Marci visum est & amicis Commodum adducere ad exercitum, vt & milites alloqueretur. & (qui nouis imperatoribus mos est) pecunijs elargiendis ipsorum animos sibi demulceret.* Eodem pertinet constitutio Marciani *C. de Consulib.* ne pecunias spargant: Theodosij, nequis titulos & vela regia suspendat (*Regiæ enim Maiestatis est*, ait, *l.* 1. *C. vt nemo priuat.* &c.) & Valentis *C. de vestibus holob.* ne quis auratas vestes gerat, ne quis holopurpuras, quæ (*l.* 4. *C. eodem*) *soli Principi eiusq; domui dicantur.* purpura enim Maiestatis insigne erat. inde qui Imperatorem salutabant, *sacram purpuram adorare* dicebantur. *l.* 1. *C. de apparit. præfec. prætor.* vt ne quidem alteri licuerit inscriptione purpureâ vti. *l.* 6. *C. de diuers. rescrip.* vbi ea res tyrannico spiritui asscribitur, & capite punitur,

Iterum reginm est nobiles ab epistolis, libellis aut rationibus habere. vnde Tacit. *l.* 15. *Annal. de Iunio Torquato; iussi accusatores obijcere eum nobiles habere, quos ab epistolis & libellis & rationibus appellet. nomina summa cura & meditamenti.* quâ ratione sub imperio Germanico tam multi Principes speciem Supremorum apud suos, atque exteros obtinuerunt, institutis per ditiones suas tum militaribus, tum ci-

uilibus officijs, sub ijs nominibus, quæ omnia regnorum munia, dignitates, officia referant. In eaque re semper excelluit Domus Burgundica. parum abfuerunt Brabanti, & Flandri. Iudas Machabæus inchoando Imperio *l. 1. c. 3. Mach.* constituit duces populi, tribunos, centuriones, & pentacontarchos, & decuriones.

17. Nimis splendidè ædificare.

Eodem pertinet nimis splendidè ædificare, palatij arcisve instar: tribunal militare extruere, conscendere, sedere in clypeo, excubijs, armis, comitatu militum cingi. *Erat*, inquit Tacit. *l. 3. Annal.* de Pisone, *Inter irritamenta inuidiæ domus foro imminens festo ornatu, conuiuiumq; & epulæ, & celebritate loci nihil occultum.* Idem 15. *Annal. Nero iubet præuenire conatus Consulis, occupare velut arcem eius, opprimere delectam iuuentutem, quia Vestinus imminentes foro ædes, decoraq; seruitia, & pari ætate habebat.* & *2. Annal. Excubiæ*, inquit, *arma cætera, aula, miles in forum, miles in curiam comitabatur.* & Herodian. de Gordiano, *sequebatur ipsum principalis pompa omnis, milites quicumque aderant, iuuenesq; vrbani procerâ staturâ, ad eorum similitudinem, qui Romæ Imperatorem comitantur; virga item laureata, quo insigni Principes à priuatis dignoscuntur. prætereà ignis de more præferebatur.*

18. Militiæ gloria ad solum Principem referatur.

Militiæ gloria, & auspicia ad solum Principem referantur. *Craterus*, inquit Curtius, *lib. 6. omnibus præparatis, regis expectabat aduentum, captæ vrbis titulo cedens.* & *Agricola*, apud Tacit. *nunquam in suam famam gestis exultauit. ad auctorem & ducem, vt minister fortunam referebat.* & iterum Curtius, *ibid. Alexander hostes vinci voluerat Antipatrum vicisse tacitus quidem indignabatur sua demptum gloriæ existimans, quidquid cessisset alienæ.* & reuerà ita res habet. imminuitur Principum existimatio, quantum alteri ex gloria asscribitur. nec immeritò Tiberius *bellica Germanici gloria angebatur.*

19. Aliorum Principum effigies ne colantur.

Prætereà aliorum Principum effigies colere Maiestatem minuit. de Agrippinæ & Neronis effigie à P. R. in vexilla sumpta Tiberius *criminatus est, nihil reliquum esse, nisi vt caperent ferrum, & quorum imagines pro vexillis secuti forent, duces, Imperatoresq; deligerent.* Idemque Tiberius impatienter tulit pro Nerone etiam & Druso à Pontificibus vota suscepta, quod soli Principi competere videatur. *l. 1. C. de oblat.*

20. Illustres sine principis consensu ne peregrinentur.

Iterum rectè Cæsar sanxit *ne quis ciuis maior annis viginti plus triennio continuò Italia abesset: neu quis senatoris filius nisi contubernalis aut comes Magistratus peregrè proficisceretur.* & Augustus apud Dion. *edixit omnibus senatoribus, ne quis eorum peregrinaretur extra Italiam iniussu suo.* clarissimis & spectabilibus sine commeatu discedere licuit, illustribus non licuit. quòd sit horum potentia periculosior. *l. 15. C. de dignit.* Rursum Augustus apud Tac. *l. 2. Ann. inter alia dominationis arcana vetitis nisi permissu ingredi senatoribus aut equitibus Romanis illustribus, seposuit Ægyptum; ne fame vrgeret Italiam, quisquis eam prouinciam, claustraq; terræ, ac maris, quamuis leui præsidio, aduersus ingentes exercitus insedisset.*

Quare & meritò suspectus est quisquis exteros frequentat; & præsertim cum exulibus familiariter versatur. aliò respicere, quàm ad suum orbem rectè creditur. quomodo Pomposiano apud Sueton. crimini fuit, *depictum orbem terræ in membranas, concionesq; regum, ac ducum ex T. Liuio circumtulisse, & seruis nomina Magonis & Annibalis indidisse.* 21. Cum exteris aut exulibus nemo sit familiaris.

Cui etiam necis causa fuit habere imperatoriam genesim. nam ex temporum illorum ratione est illud Tertulliani, 35. *Apol. Cui opus est perscrutari super Cæsaris salute, nisi à quo aliquid aduersus illam cogitatur, vel optatur, aut post illam speratur, aut sustinetur?* nam ea etsi *vanissimi cuiusque ludibria*, tamen credulos animos sæpè ad scelus instigant. *Ad extremum*, inquit, Sueton. *Telephus quasi debitâ sibi fato dominatione, & Senatum & Augustum aggressus est.* adeoque inter crimina obiectum apud Tacit. *l. 12. Annal. Chaldæos magos, & Appollinis Clarij simulacrum super nuptijs Imperatoris interrogatum.* & Scribonianus *in exilium actus, quasi finem Principis per Chaldæos scrutatus.* quare ille rectiùs; *Caue*, inquit, *ne quando de statu Reip. vel de vita Romani Imperatoris aliquid rogatus, respondeas.* saltem vaticinia nisi apud Principem nemo profiteatur, quo nomine Alexander Aristandrũ apud Curtium *lib. 7.* increpat. quanquam nec hoc extra periculum; si quid sinistri portendant. vt aliàs expertus est Tichus Braius; qui apud Daniæ regem professus erat, ex genesi eius indicia dari, quòd si bello contra Cæsarem se implicaret, eum regno exigendum. quem ideò ipsum Rex regno priùs exegit. Huiusmodi diuinationes rectè à iure prohibitæ sunt. *l. 6. C. de malefic. quippe ipsam propemodum pulsant Maiestatem l. 7. C. eod.* & iudiciariam astrologiam seuerè damnauit Sixtus V. *in bulla cæli & terræ.* Ideoque pluribus constitutionibus, tum Ecclesiasticis, tum Principum nostrorum vetitum est super salute Principis, Reip. victorijs, cladibus, concertationes, aut sponsiones facere. 22. Neque in genesim aut annos imperatorios inquirat.

Conuenit etiam præsidijs, & corporis custodibus Principem esse munitum. quia *parum tuta est sine viribus Maiestas.* Liu. *lib. 2.* præsertim principatus nuper armis quæsitus, armis tenendus erit. quo nomine Mæcenas Augusto suasit, vt duos præstantissimos ex Equitibus qui præsidio præessent sumeret; & essent qui eius custodiam gererent. Romulus trecentos Celeres & bello, & pace habuit. nec hodiè sunt Principes, qui non habeant corporis custodes armatos. & prudentissimi olim vel instituerunt, vel retinuerunt. 23. Corporis custodes habeat princeps.

Catilina coniurationem apud Florum *l. 1.* ausus est, *quod in extremis mundi finibus arma Romana peregrinabantur.* & Salustius, *In Italia*, inquit, *nullus exercitus, Pompeius in extremis terris bellum gerebat.*

Quæ etiam ratio facit vt Tiberius Augustus, alijque de coërcendo eo intra terminos cogitarint, ne, vt testatur Dion, *si Imperium dilatare voluisset, id difficiliùs tueretur; faciliùs etiã partum amitteret.* & verissimè Curtius in lib. 4. 24. Coërcendum ne intrà fines sit imperium deliberet.

grans

graue Imperium, difficile est continete, quod capere non possis. vidésne vt navigia quæ modum excedunt, regi nequeant? nescio an Darius tam multa amiserit, quia nimia opes magna iactura locum faciunt. facilius est quædam vincere, quàm hercule expeditiùs manus nostræ rapiunt, quàm continent!

25. Vrbem imperij sedem non omittat. Vrbem etiam & sedem Imperij sui Princeps non facilè omittere debet. vt Augustus *biennio continuo post adeptum imperium pedem porta non extulit. nec aliàs diu vrbem reliquit. nam neque decorum*, vt ratiocinatur Tac. 2. *Annal.* Principibus *si vnâ alterâve ciuitas turbet omittere vrbem, vnde in omnia regimen.* vt & Capitolinus, *ne Imperatore absente sedes imperij à conjuratis occupetur.* Liu. l. 3. de Terentillo, *Is*, inquit, *Consulibus absentibus ratus locum tribunitijs enim ἀτοπῶ tum nihil absurdius: vrbem tu relinquas, ergò idem si Galli venirent. non est*, inquit, *in parietibus Respublica, at in aris & focis: fecit idem Themistocles. fluctum enim totius barbariæ ferre vrbs vna non poterat. At idem Pericles non fecit; annum ferè post quinquagesimum, cùm præter mœnia nihil teneret. nostri olim vrbe reliquâ captâ arcem tamen retinuerunt.*

26. Regicidas vlciscatur. Iterum ad securitatem Principis pertinet, ne quis vel hostem Principem interficiat. Seuerus Pertinacis interfectores capite damnauit. *Quod factum*, ait Herodianus, *incredibilem illi tum gloriam attulit, tum etiam diutissimè imperandi securitatem.* Fecit idem Nero, Vitellius, Alexander, Baiazetes, Dauid, alij innumeri. sunt qui credant Pilatum à Nerone capite plexum; quòd Christum Iudæorum Regem supplicio affecisset: quamuis Nero Christianis infensissimus fuerit. adeoque non honore Christi: vt Tacitus de Vitellio; *non honore*, inquit, *Galbæ, sed tradito Principibus more, munimentum in præsens, in posterum vltionem.* sic & Decemuiri posituri imperium monent Patres *vt ipsis ab inuidia caueatur, nec suo sanguine ad supplicia Patrum plebem assuefaciant.* potiùs vt semper sacrosanctos Principes, Magistratus, patricios vereri omnes doceant. *Quomodo*, inquit Dauid, *non timuisti mittere manum tuam in Christum Domini?* Quâ ratione nostro sæculo infame fuit supplicium Mariæ Scotiæ, omitto causam religionis, neque maculam abstersit præuia degradatio, & regni priuatio. sed oleum igni additum est, *& plura temeritatis apud plebem irritamenta*: eoque grauiora, quò speciem iuris induant, & sub illius vmbra Monarchas sub plebis suę pedes proijciant ipsi iure in alios statuto digni.

CAPVT XXXIV.

De statu Optimatum asserendo.

1. Quæ Optimatum arcana. Videamus nunc de arcanis Optimatum. ea Aristoteles *polit. lib. 4. cap. 13.* ita attigit, *sunt autem illa arcana siue sophismata quæ ab Optimatibus apud populum prætexuntur quinque. Comitia, Magistratus, Iudicia, Arma, & Armorum vsus atque meditatio. Circa Comitia licere omnibus adesse, sed pœnâ dictâ maiore patricijs, siue diuitibus si non adsint, quàm plebi. Circa Magistratus autem non licere his qui magnum censum habent, renuntiare Magistratui; plebi verò & pauperibus licere. Circa Iudicia pœnam decernere diuitibus nisi ius dicant ciuibus; plebi verò impune sit, siue illis magnam, his verò paruam mulctam dicere, vt est in Charondæ legibus; quibusdam verò in locis licet omnibus qui descripti sunt ad comitia iudiciaq; adesse: qui nisi parent, pœnas luunt magnas, adeoq; metu pœnæ neque nomina edunt, neque ad conciones & iudicia veniunt: eodem modo circa arma & gymnasia statuunt. plebi & pauperibus non licere habere arma: patricijs verò pœna constituta est, ni habeant. Illi si se in armis non exerceant, minimè plectuntur: patricij verò puniuntur; adeoq; hi metu pœnæ, arma tractare compelluntur, illi impuniti ab armis abstinent.* Hæ sunt Optimatum artes siue arcana consilia aduersus plebem.

Summa in eo est, non debere plebem lege aliquâ à iure publico excludi, sed indirectè 2. Plebem non lege sed indirectè à Rep. excludi.
incommodo aliquo, quod ipsamet subterfugiat. *Lege*, inquit Liuius, *lib. 4. prohiberi, & connubium tolli Patrum ac plebis, id demum contumeliosum plebi est.* & iterum; *Principes plebis ea comitia malebant quibus non haberetur ratio sui quàm quibus vt indigni præterirentur.* & eodem l. cùm plebs ius creandi Magistratus ad se simul traxisset, *plerisque*, inquit, *haud dubium erat, creaturos ex plebe seditiosissimum quemque. verumenimuerò euentus eorum comitiorum docuit, alios animos in contentione libertatis dignitatisq; esse, alios secundùm deposita certamina incorrupto iudicio esse. Tribunos enim omnes patricios creauit populus; contentus eo quòd ratio habita plebeiorum esset.* Concludit ergò rectè Aristotel. *lib. 3. cap. 7. polit. cùm multitudo inopum in ciuitate est, & eadem ab honoribus exclusa est. necesse esse eam ciuitatem plenam esse hostium Republica.* Vnde Iustin. *lib. 13. Pedites*, inquit, *indignati nullas sibi consiliorum partes relictas, Aridæum fratrem Alexandri Regem appellant.* Ita seceditur, in seditiones itur, & bella ciuilia. præsertim cùm vtrimque partes ferocem pertinaciam imbiberunt. *vt apud Liuium lib. 7. de Dictatore obstinato tollere potiùs totum è Republica Consulatum, quàm promiscuum Patribus ac plebi facere.* & iterum Liuius *lib. 5.* tribus ex plebe tribunis consulari potestate creatis *non incommunicatum modò imperium cum plebe, sed propè amissum summum imperium.* quia in hisce contentionibus, *vt lib. 2. distrahitur laceraturq; Respublica per Magistratus, magisq; quorum in manu sit, quàm vt incolumis sit quæritur.* Non lege ergò, sed consilio patricijs agendum, vt plebs à communione iuris publici absit. tectè tamen, & ita ne quod agitur appareat, ne erumpat in Liuij querelas, *libr. 4. Patrum ambitione artibusq; fieri, vt obseptum plebi sit ad honores iter.* & iterum; *fraudem profectò in re esse, & Sempronium Comitijs plus artis adhibuisse, quàm fidei.* Igitur plebi permittendum, vt à comitijs absit impunè, quasi

domesticis

domeſticis eius curis id concedatur; patricij verò ſi emaneant, puniantur. plebi liceat renuntiare magiſtratui; patricio nõo liceat. Plebs immunis ſit à iuriſdictione capeſſenda; patricius nullo modo ſe poſſit ſubducere. plebi liceat arma non habere, armorum exercitio abſtinere; patricij illuſtreſque armis vtantur, juxta *l. vlt. Cod. de præpoſ. ſacr. cubic. & tit. 27. de pace tenenda, lib. 2. feud.* eaque doceantur, quæ gloriatur Marius, quamuis homo nouus apud Saluſtium *in Iugurtha* ſe didiciſſe, *hoſtes ferire, præſidia agitare, nihil metuere niſi turpem famam, hyemem & æſtatem iuxtà pati, humi requieſcere, eodem tempore inopiam, & laborem tolerare.* Deniq; iuuentus patricia ita educetur, vt in ſpem Reipublicæ adoleſcat; vt præſentem Reipublicæ ſtatum amet, eidemque omni parte aptetur, veſte, ſermone, occupationibus demonſtret, cuius corporis ſit membrum, cuius vrbis ciuis, cuius Reipublicæ partes affectet.

3. *Nobilibus familijs pauperibus ea publico ſuccuratur, & aliæ ſubleganturr.* Paupertati nobilium etiam familiarum vel ex publico conſulatur, ne extinguantur, aut vilés fiant: ſi decreuerint, aliæ ſublegantur. quod fecere Cæſar, Auguſtus, Claudius: de quo Tacitus 11. *Annal. in numerum patriciorum adſciuit Cæſar vetuſtiſſimum quemque, aut quibus clari parentes fuerant.* & Caius apud Dionem *lib.* 59. *Equitibus quibuſdam in ſpem ſenatoria dignitatis lati clauum dedit.*

Rurſus cauendum conſilijs; etſi non lege, vt diximus, quamuis inter leges XII. Tabul. fuerit, patricij cum plebeijs connubia ne iungant; ea enim coniunctio incendit animos plebeios, degeneres facit patricios.

4. *Idioma gentis ſeruetur.* Sed & ad Reipublicæ dignitatem retinendam pertinet vſus vernaculæ linguæ, vt is non tantùm popularibus, ſed & patricijs iubeatur. Leges, Senatuſconſulta, Edicta non alio vulgentur, Reſponſa publica non alio dentur. Romani nec Græcis vnquam niſi latinè reſponſa dederunt, quin ipſos per interpretem loqui coëgerunt, non in vrbe tantùm, ſed & in Græcia & aſia, quò Latinæ vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur: *indignum eſſe exiſtimantes, illecebris & ſuauitati litterarum Imperij pondus & auctoritatem donari.* Val. *lib.* 2. *cap.* 2. Albertus Pius Belgarum Princeps, tametſi plurium linguarum peritus eſſet, & ſupplices alterius tantùm gnaros patienter audiret; non aliâ tamen quàm Latinâ, Germanicâ, vel Hiſpanâ reſpondebat.

5. *Et pleræque cautiones quas Principes vſurpant.* Iterum ad ſalutem patriciorum pleraque ſpectant, atque obſeruanda ſunt quæ ad ſalutem Regum, ne cœtus fiant, ne nimiæ largitiones, affinitates, excelſiora ædificia, ne quis quomodocumque emineat ipſe ordo ne quomodocumque viteſcat, Magiſtratus, Senator, patricius, ne priuatis iniurijs, ne publicis ſupplicijs afficiatur, ſi quid plebs machinata fuerit, quò ſe efferat, ſtatim iſti nodo alius cuneus quæratur: ſumma Reip. negotia non niſi in ditionis Metropoli agitentur, ab ea vrbe illiſque negocijs patricij quàm minimè abſint.

6. *Summè cauendum ne quis nimis emineat.* Enixè, ne in regnum vertatur Ariſtocratia, oculos non auertere oportet à viris eminentioribus animo, genere, aut fortunis; in bellum eos ablegare, mox reuocare; præſenti honores vrbanos deferre, nec diu nec bis gerendos; plures nimium amicos terris aut animis diſcernere. Cæſar Societatem cum Pompeio & Craſſo iniit, *ne quid ageretur in Repub. quod diſplicuiſſet vni è tribus.* poſtmodum Cæſar ipſe ſe extulit, *& vnus omnia, & ad arbitrium adminiſtrauit.* Sueton. *de Cæſare.* Tullius ad Atticum; quod prouinciam per annos decem vltra tempus legis, & poſtquam decretum eſt, vt ei ſuccederetur, exercitum diutiùs haberet, quàm populus iuſſiſſet, inuito Senatu. & Senatuſconſultum fuit ne cuius ratio haberetur, qui eo anno tribunus plebis eſſet; néve quis reficeretur in annum tribunus-plebis.

7. *Diſcordiæ quando & quomodo alendæ?* Cato olim, & hodiè plerique politici exiſtimarunt expedire diſcordias eſſe in Republica, factioneſque ali. Liuius ait, *venenum eſſe Reipublica diſcordias Ordinum.* vtrumque rectè, ſi prudenter dirigantur & dirimantur. Nimia Cæſaris & Craſſi & Pompeij coniunctio viam ſtrauit ad perniciem Reipub. nimis poſtmodum erumpentes inimicitiæ Rempub. peſſundederunt: illa tempeſtiuè ſolui debebat, & prudenter: hæ conciliari antequam in immenſum excreuiſſent. tardiùs fuit cùm Cicero *lib.* 9. *epiſt.* 11. *ad Atticum* optat, *vtinam in hac miſeria Reipub. politicum opus efficere & nauare mihi liceat!* & Balbus ad Ciceronem; *quod ſi Pompeius & Cæſar coniungi poſſint me ſatis vixiſſe putabo.*

CAPVT XXXV.

De ſtatu Democratico aſſerendo.

1. *Summum in Democratia arcanum, vt nihil admittatur, quod libertati noceat;* IN Democratica Rep. arcana non ita locum habent, cùm occulta conſilia vulgari non poſſint. omnibus tamen hoc primum vſurpatur, ne quid admittatur quod libertati noceat. ne quid Princeps, ne quid optimates faciant, quod poſſint malè vertere. Inde Romæ edictum, ne quis vinctum aut clauſum ciuem Romanum teneret: ne cui poteſtas foret ciuem Romanum interficiendi. quæ lex renouata eſt, ſæpè iam morituris ſalutem attulit. etiam tribunitia poteſtas, quæ à plebe iniuriam auerteret, ſummâ contentione obtenta, retentaque, & ſacroſancta ſemper fuit; vt tribuni præſides atque libertatis cuſtodes eſſent. vt creato

2. *In eam rem tribunitio, ſimiléve poteſtas habenda.* Dictatore ceſſante omnium Magiſtratuum iuriſdictione tribuni poteſtas maneret. vnde illud Liuij *lib.* 3. *plebs non eſt habenda aut habendi ſunt tribuni plebis.* tantaque aſſiduitas tribunorum fuit, vt nec ſemel abnoctare liceret: tanta poteſtas, vt Tac. *lib.* 3. *Annal.* dicat *ſummi faſtigij vocabulum.* adeoque vt Cæſar occupato imperio dictaturam perpetuam ſumpſit; ita Auguſtus ſuauiùs irrepens tribunitiâ poteſtatem quem ſecuti ſunt ſucceſſores. Hinc Alexander apud Lamprid. *Gratias*, inquit, *vobis*

agi

ago de Cæsareo nomine, de Pontificatu maximo, de tribunitia potestate.

3. Contraria Populus quam Optimates gradiuntur via.

Quæ aperiè in Democratia fiunt, Aristot. *lib. 4. politic. cap.* 13. contraria fieri docet ijs, quæ optimates solent facere. *in populari*, inquit, *statu contra hæc alia excogitant. pauperibus salaria constituunt, concionantibus, atque iudicantibus: diuitibus autem ac patricijs nullam pœnam imponunt.* Iterum populares summam Comitiorum, Magistratuum, iudiciorum, atque armorum ad se trahunt: in comitijs enixè curant vt popularia suffragia præcellant: in Magistratibus, vt viri populares ijs imponantur: in iudicijs, vt sic veritati consulatur, vt libertas non corrumpatur: vt liberæ sint accusationes, non impunitæ tamen calumniæ: vt arma in manu populi sint, & in illis populi meditatio, atque exercitium. Rempublicam enim possident, qui arma.

4. Ne quis nimis emineat.

Iterum in populari statu cauetur ne patricij nimium emineant: insignia, aut simulacra dignitatum nimia præ se ferant. vnde illud Liuij *lib. 3. non pudet lictorum vestrorum maiorem propè numerum in foro conspici, quàm togatorum aliorumq́;?* rursum ne in territorio nimias possessiones patricij obtineant, hinc illud; *Auderéntne postulare, vt cùm bina iugera agri plebi diuiderentur, ipsis plus quingenta iugera habere liceret?*

5. Magna imperia diuturna ne sint.

Aduersus regna affectantes est illud Liuij *lib.* 4. Libertatis, *magna imperia diuturna esse non sinas.* Cæsar post decennale in Gallias imperiū demandatum, Romanum inuasit. adeò excreuerat animus, vt sub fortuna priuati coërceri non posset. Iterum bella ciuilia parturire regnum solent, neque componi, nisi imperio ad vnum delato: ab ijsque adeò cauendum.

6. Qui regnati fuerunt iurant neminē regnare passuros.

Porrò populi qui regnati fuerunt, quò minùs sub veterem fortunam relabantur, iurare solent, se neminem regnare passuros. palatia destruere, bona regia deripere, statuas frangere, imagines abolere, memoriam damnare, ita Romæ exactis Regibus vel oppressis ijs, qui regnum affectarunt. Liu. *lib.* 2. *&* 4. *& lib.* 2. *feud. tit.* 53. *de pac. tenenda.* & Ambros. 1. *offic. si tyranni aliquis imaginem habeat, nónne obnoxius est damnationi?*

CAPVT XXXVI.

De mixto statu asserendo.

1. In mixto statu omnes oculi intendendi ne quid supra alterum increscat.

POrrò in statu Reip. temperato, siue ex simplicibus formis mixto, venena & remedia non minùs miscentur, eoq́ue diligentiùs in mutui amoris conseruationem incumbendum est, quo res mixtæ pluribus morbis, difficilioribusque curationibus sunt obnoxiæ, facilè soluitur temperies leui alicuius qualitatis excessu. Itaque cùm in mixta Republica aliquid oritur quo ex mixtis alterum supergredi alterum tentat, centum Argi oculi intendendi sunt. nam subdolè plerumq; hæc fiunt. caudæ omnes Sampsonicarum vulpium colligandæ sunt. nihil omittendum est, quo aliquid impediri possit supra æquitatem instituti increscere.

CAPVT XXXVII.

De Consultatione.

RErum humanarum augustissimum esse Consultatione vti, scripsit Philosophus *epist. ad Alex.* quare inter augusta imperij negotia, & post tractatas rerum materias, de earum vsu, qui in deliberatione atque consultatione capitur, paucis dicendum. Itaque cùm multa cura summo Imperio insit, certum est Principem suâ scientiâ non posse cuncta complecti. assumi oportere & alios in partem curarum, & plurium consilia æstimari. rectè Otho apud Tacit. 1. *hist. æternitas rerum, & mea cum vestra salus incolumitate Senatus firmatur.* ad eamq́ue proportionem dicendum de Iudicibus, Magistratibus, seu Rectoribus Prouinciarum. ad omnes spectat illud *Ecclес.* 33. *Sine consilio nihil facias, & post factum non pœnitebit.* 1. Augusta consultatio.

Ferunt Augustum consilijs Mæcenatis, & Agrippæ per mortem orbatum, multa memoriâ repetentem improuidè gesta, exclamasse; *Horum nihil accidisset, si aut Mæcenas aut Agrippa vixisset.* Quare & Titus Vespasianus *amicos elegit*, inquit Suetonius, *cap.* 7. *quibus etiam alij post eum Principes, vt & sibi & Reipublicæ necessarijs acquieuerunt.* & rarò eminentes viri non magnis adiutoribus ad gubernandam fortunam suam sunt vsi. & iam olim ob assidua Senatus & Magistratuum consilia adagium fuit *Romanum sedendo vincere.* Videamus itaque breuiter qui eligendi, quomodo audienda consilia, & quibus acquiescendum. 2. Rebus gerendis præmittenda.

Amicos, inquit Suetonius, *elegit. nullum* enim *maius boni Imperij instrumentum, quàm boni amici.* Plin. *in paneg.* fidos ergo, & præsentem Imperij statum amantes. Virtutes, dotesq́ue, quas quis desideret satis *lib.* 1. descripsimus, speciatim id animaduertendum, ne nimia ingenia, acuta illa atque ignea sumantur, nouandis quàm regendis rebus aptiora: paria negotijs, non quæ supra sint: flexibilia & quæ tempori aptare se possint. Temporibus parere omnes politici præcipiunt, *Faciet*, inquit Seneca, *sapiens etiam quæ non probabit, vt etiam ad maiora transitum inueniat; nec relinquet bonos mores, sed tempori aptabit, quibus alij vtuntur in gloriam, aut voluptatem, vtetur rei agendæ causa.* 3. Ad eam amici adhibendi.

Elegit, inquit Sueton. *amicos, quibus etiam alij post eum Principes acquieuerunt.* perperam enim agunt, qui initio Magistratus aut Imperij decessoris consiliarios vel assessores repudiant. *Amicum patris tui ne dimiseris. Prouerb.* 16. *Ecclеs.* 19. eos quidem intelligo, qui ita se gesserunt, 4. Etiam veteres.

runt, ita vixerunt, vt eorum probetur fides, ac integritas. liberos decet esse heredes, non modò facultatum, sed etiam amicitiarum paternarum. non est amicitijs vtendum vt floribus, tam diu gratis, quàm diu recentibus. Præterquam quod antecessorum consiliarij rerum gestarum causarumque sint gnari, quas qui ignorant, eumdem finem rarò attingunt. ex illis eadem Reipublicæ administrandæ facies, ex his noua apparet. in quibus duabus rebus magnum momentum ad continendum in officio subditos, aut ad nouandum animandos.

5. Indefessi. Ingenia rursus indefessa, quibus hoc persuasum, vigilando, agendo, benè consulendo prosperè omnia cedere: quibus assidua cura Reipublicæ molesta non sit. qui non existiment negotium esse Principis, & otium Senatoris. *Vidisti*, inquit Salomon, *Prouerb. 22. virum velocem in opere suo? coram Regibus stabit.*

6. Senes. Iterum senes; quibus etsi corpus annis infirmum, ingenium sapientiâ validum sit. quos experientia & rerum multarum vsus erudijt, atque effecit vt acutiùs quàm alij prospiciant. qui morum animorumque prouinciæ sint gnari, sciantque, ad consilium de Republica dandum, caput esse nosse Remp.

7. Fidi. Qui eâ doctrinâ sint imbuti, de qua Plato *Epistol. 10.* constantiam, fidem, animi sanitatem, ego aio veram philosophiam esse, alias autem quascumque & aliò tendentes sapientias, si elegantias & argutias dixero, verè censeam appellasse.

8. Togati. Sed & illud ex Cassiodoro 3. *variar. epist. 33. nihil dignius esse, si & Senatorio vestiatur honore, togata professio.* & Plauti *epidic.*

——— hic erit optimus,
Hic poterit cauere rectè, iura qui & leges tenet.

Vnde mirum non est quòd Alexander Imperator adolescens, Syrus, alienigena, tam benè imperarit, qui tam multos Iureconsultos adhibebat consilijs: & imprimis Vlpianum, quem nunc parentem, *l. 4. C. locati.* nunc amicum vocat. *l. 1. Cod. de com. stip.*

9. Linguarum periti. Linguarum etiam peritiam desiderem. *Linguarũ enim diuersitas*, inquit Augustinus *de essentia Diuina, hominem alienat ab homine*: & historiæ cognitionem, quæ verissima disciplina est, exercitatioque ad res ciuiles. conglobata quædam & coaceruata sapientia, hominumq; multorum mens in vnum collecta. qui præteritorum meminerit, de futuris etiam rectiùs deliberabit. rectè Alexandro *fuit consuetudo*, inquit Lampridius *in eius vita, vt si de iure, aut de negotijs tractaret, solos doctos, & disertos adhiberet: si verò de re militari; milites veteres, & senes benè meritos, & locorum peritos, ac bellorum, & castrorum, & omnes literatos, & maximè eos, qui historiam norant; requirens*, quid in talibus causis, quales in disceptatione versabantur, veteres Imperatores, vel Romani, vel externarum gentium fecissent.

10. Veritatis amantes. Nunc in ipsa consultatione optem eos qui veritatis sint amantes: Veritatem vt filiam Iouis venerentur. non vt blandiantur auribus; sed malint veris offendere, quàm placere adulando. qui, vt Epaminundas, ne ioco quidem mentiantur. quibus linguam non suspendat inclusam metus, qui non quæ potentibus placent spectent, corporumque vmbras imitantes, omnibus illorum dictis assentiantur; quibus denique consiliorum gubernaculum lex diuina sit, qui veri copiam faciant; non perplexa, & quò ducantur inclinatura respondeant.

Veritatis comitem ergo desiderem libertatem, & constantiam. quâ non interdum alia atque alia decernant, vt nec eorum qui dominantur simultas aut arrogantia terr, ita bonum malúmve publicum existiment. nô peruicaciam tamen admisero, quâ ratione meliori allatæ non cedant, aut rei mutationi. non est turpe cum re mutare consilium. melius est recurrere è medio cursu, quàm malè currere. Constantia enim non est nisi in bona causa, & cui subsit veritas. quæ vbi deprehensa est, *nihil tam deceat*, inquit Cicer. *lib. 1. de off. quàm in omni re gerenda: consilioq; capiendo seruare constantiam.* sic tamen vt modesta & prudens moderatio adsit. sicut enim constantia non sinit hominem deprauari, sic peruicacia non corrigi: proinde sicut illa laudanda, sic ista est emendanda. 11. Liberi. 12. Constantes.

Iterum in dando consilio, *Omnes homines*, inquit Salustius, *qui de rebus dubijs consultant, ab odio, amicitia, ira, atque misericordia vacuos esse decet.* Affectus vt in plerisque sunt diuersi, ita iudiciorum discordiam & peruicaciam generant: 13. Affectibus vacui.

——— scissura domestica turbat.
Rem populi, titubatq; foris, quod dissidet intus.

Peruicacia porrò maximè consultantibus nociua est. boni, & prudentes sicubi ipsos errare contigerit, indicatæ veritati libenter assentiuntur. at vulgus ineptum contumacissimum est, at multi vulgi vitia habent. Augustum in Spirensi Senatu decretum; *A dissidijs vtrimque contumelijsq; abstinento: paci & concordiæ mutua studento.* & rectè Plinius, *Singulis re integrâ dissentire fas esse; peracta, quod pluribus placuisset cunctis tuendum.* absint qui errare malunt & eam sententiam quam adamanerunt, pugnacissimè defendere, quàm sine pertinacia quid constantissimè dicatur exquirere. 14. Non pertinaces.

Nihil attinet dicere abesse debere pecuniæ studiosum, futurum perfidum Consiliarium, Iudicem irreligiosum, Magistratum, quæstui & muneribus obnoxium. abesse debere & eos qui improuidi, & arrogantes cum securitate quidem decernunt, & in ipsa rerum administratione deficiunt. qui non meminerint Hermocratis ad Syracusanos, *Quoniam*, inquit, *Athenienses propediem huc sunt appulsuri, videte quâ ratione pro viribus, opibusq; vestris ipsos honestissimè propulsaturi sitis: & caueto, ne per hostium contemptionem ab ipsis imparati opprimamini, neve rumoribus, & nuncijs alicundè allatis fidem non habentes, rerum summam negligatis.* hæc pestis plerumque hodiè potentissimos ludibrio exponit. 15. Non cupidi.

Cunctatorem & celerem prout & casus, & tempus 16. Festini lê...

tempus expostulant amo. qui non inutili cunctatione agendi tempora consumat, nec audeat satis, nec prouideat: qui in gerendis negotijs non ignoret sequendas temporum opportunitates, & in occasione rerum desidiam, ac tarditatem omnem quàm diligentissimè fugiendam; & è contrario, cùm mora sine periculo esse potest, tutiorem esse cunctationem, ac tarditatem. Fabius ille Max. cunctando restituit rem. Aratus Achæorum Dux *in consilijs*, inquit Polyb. *lib. 4. segnis erat, in subeundis periculis timidus, quo factum est vt triumphis maximis omnem Peloponesum impleuerit.*

His igitur in rebus rursus valet prudentia, & illi sunt adsciscendi, qui ex præteritis atque præsentibus rectè de futuris coniecturare norunt, atque in quamcumque partem futurorum incertitudo inclinauerit, solertia expedire consilia; & cæteroquio, quantum fieri humanitus potest,

Commisisse cauent, quod mox mutare laborent.

Quod exactiùs obtinent, qui à pueris ad Rempublicam sunt formati, ptidem in ea versati, pluribus singulis vsi, gradatim proue&ti, per Virtutis ad Honoris ædem ducti, qui alium post alium sibi Magistratum peperêre, semperquè in potestatibus eo modo agitauerunt, vt ampliore, quàm gerebant, digni haberentur: qui non tantùm res oculis visas, manibus tractatas norint, sed & gesta maiorum, atque historias domesticas atq; externas: qui consiliorum atque euentuum commoda atq; incommoda animaduerterint, quæ morâ, quæ festinatione consilia fuerint corrupta. vbi ergo, inquiebat Petrus Aldobrandinus, vrget temporis angustia, accelerandum non est, sed maturandum; illud enim inconsiderati est animi, hoc verò prudentis.

17. Taciti. Tandem & taciturnitatem omnimodo exigo; si enim magna pars est rei benè gerendæ nosse hostium consilia, tanta ex aduerso est ea celari. *Taciturnitas*, inquit Valerius, *optimum atque tutissimum rerum administrandarum vinculum*: & Plinius, *Tempestiuum silentium* ait *rem esse sapientissimam*. Sanè diligentiùs tuenda sunt deposita verborum, quàm pecuniarum. pauci sunt qui auro corrupti deposita arcana suorum Principum prodant: multi qui incuriâ, indiligenti custodiâ, de illis imprudenter dissertando, dum sermones ab alienis auribus capi possunt, vel chartas arcanas infidis ministris fidunt; ex quibus alij per plures interpositas personas, auro corrupti ea tanquam rerum nouarum curiosi dumtaxat expiscantur. Absint ergo à conuiuijs de arcanis colloquia. Vino redundante ne secretum quidem onerati continent. quod suom alienumque est, pariter effundunt. Optimè Diuus Ambrosius, *De Elia & ieiunio, cap. 17. Plerique*, inquit, *vino vtuntur vt eculeo, & quibus tormenta non eliciunt vocem proditionis, eos tentant bibendo, vt patriæ statum, salutem ciuium, defensionis suæ prodant consilia.* ita fecêre Crassus, Bonosus, atque hodiè nihil est frequentius.

Eumene Rege in Senatu Romano audito,

cùm de toto bello aduersus Persen deliberatum esset, in præsentia nihil, præterquam fuisse in Curia Regem, scire quisquam potuit. Bello denique perfecto, quæque dicta ab Rege, quæque responsa essent emanauere. quot hodiè vbique rimæ! auriculas asini quis non habet?

Alterum quod prodendis consilijs occasionem dat, est consultorum discordia, dum inuicem animis & sententijs dissident, & quique apud amicos de alteris conqueruntur.

Tertium est, vt quantacumque sit communio diuini humanique iuris maritum inter & vxorem, nullatenus tamen cum hac ille arcana Principis communicet. *Ab ea quæ dormit in sinu tuo custodia claustra oris tui.*

18. Consultans. Deuenimus nunc ad eum, qui consultatione vtitur, Magistratum, Iudicem, Principem, eius partes sunt ita se exhibere, vt consultos non habeat tamquam pædagogos, non eorum arbitrio regatur, non aliorum consilia dumtaxat otiosè audiat, sed ipse quoque de rebus diligentissimè cogitet, examinet consilia, & non citò facili credulitate ad falsa prolabatur, non tam quis dicat, sed quid dicatur expendat.

Quandoque est aliter non impertima locutus: & aliquando sapientissimi falluntur; contemptum dat optimum consilium.

19. Libertatem iuuet. Libertatem porrò non concedat tantùm sed iuuet, vt maximè iuuenes animet, verecundioresque, ne senioram antiquitati cedant, néve pudore vitioso illis contradicere nolint, & minùs sint libera eorum suffragia. propositâ libertate vniuscuiusque sententiam certò cognoscat, collaudet etiam honoretque benè consulentes, nec alios ignominiâ afficiat, aut culpet. defuturi sunt qui suadeant, si malè suasisse periculum sit. Augustus seriò omnes cohortabatur, vt suum sibi consilium aperirent, annuens eis omnem libertatem. Hadrianus etiam non ægrè ferebat admoneri, & corrigi, vel ab humili persona. sic vt præter sententiam etiam subitò ac fortuitò iuuaretur.

20. Assentatores oderit. Assentatores, & quos videt, non ex animi sui sententia suadere, dissuadere, sed adulandi certamine, vnaque contentione, quis blandidissimè fallat; æstimet in consilio Reipublicæ perniciem maximam adferre; patriæ virtutisque inimicos, vt coruos esse. illi mortuorum oculos, hi viuorum animos ac mentes perdunt, & excecant. claudendæ aures aditusque ijs, quibus omnia potentiorum honesta, atque inhonesta laudare mos est. Denique suspectos habeat, qui alios arcent. Principes perdunt, qui eos à populo semouent, qui soli internuncij sunt, aliud quàm respondetur sæpè referentes, claudentes Principem suum, & agentes ante omnia ne quid sciat.

In assentatione credat Theophrasto, turpe colloquium esse, & obsequium omne assentatorum vtilitatis gratiâ institutum; quos & Socrates dicebat, vt lupos canibus, similes esse amicis: diuersa tamen studia sequentes; & Diogenes vt sepulchra, quæ solum amicitiæ nomeo inscriptum habent. quos Terentius de-

describens optimè assentatorem ita loquentem facit post cætera;

Quidquid dicunt, laudo: id rursum si negant, laudo id quoque.
Negat quis? nego: ait? aio: postremò imperaui egomet mihi
Omnia assentari: is quæstus nunc est multo vberrimus.

Is vsus etiam nunc est frequentissimus: paucissimi Principes satis hoc genus hominum noscere, vitareque potuerunt. non Alexander non Cæsar, non Crassus, non alij magnis illis similes. quisque sibi est indulgentior; & quamuis suorum vitiorũ conscius, palàm tamen laudari amat. Ioannes Papa XXIII. cùm plus æquo laudaretur, Scio, inquit, me ludi, sed falsa quoque laus me delectat. sed multi adulatorum consilijs in præcipitia acti serò eorum laudes sunt detestati; prudentes tempestiuè. Augustus vt pestem reiecit. Iouinianus testatus est, se deprehendisse, non eos Deum colere, sed purpuram. Alphonsus nihil magis est auersatus, quàm adulatores. Constantinus tineas, & sorices Palatij appellauit. Tiberius summè odit. Pensennius Niger laudes audire noluit; Viuus, inquit, volo placere; mortuus etiam laudari. Attila carmen in ignem coniecit, quo poëta pro more originem eius ad Deos retulerat. Igitur Consultans Principum laudatorum exemplo genus hoc hominum hostiliter amicum cane peius & angue oderit, & à veris amicis disterminet: hos quidem, vt in rem Consultantis & publicam consulentes, æstimet, obseruetque; illos autem, vt in rem suam, quæstumque mendacij.

21. *Publicum bonum spectet.* Præ se ferat semper in omni deliberatione Consultans honestatem, virtutem, bonum publicum. ea omninò deliberanda non sunt, in quibus est turpis ipsa deliberatio. salutem Reipublicæ tueri nulli magis conuenit, quàm Principi. ita se ostendat Rempublicam gerere, vt sciat populi rem esse, non propriam.

22. *Nulli indignetur.* Ad hæc numquam Consultans demonstret indignationem aduersus eos, quorum bona consilia successu caruerunt. solus Deus rerum exitum in potestate tenet. sæpè praua magis, quàm bona consilia prosperè eueniunt. vulgus eorum fidem qui in dandis consilijs, & in gerendis rebus solent versari, ex euentu solet æstimare.

23. *Dicta expendat.* Tandem auditis consultorum consilijs iudicium suum Consultans ipse suspendat, gnarus eam esse regalem virtutem celeriùs necessaria sentire, & tardiùs in verba prorumpere. raro admodum quid facturus sit præ se ferat, nec sermone tantùm celet: ipso aspectu & vultu non reuelet sua decreta. quid facto opus sit, cum multis deliberet: quæ agere voluerit, cum paucis communicet. & vbi optimum ex omnibus consilium ceperit, apud se solum teneat, ne aduersarijs hoc indicetur, & insidijs eorum appetatur. Concilio soluto, si res moram patiatur, Consultans rationes vtriusque sententiæ memoriâ repetat, ac ruminantium animalium instar, iterum, iterumque mandat, digerat, concoquat;

——— Per noctem plurima voluens.

Nox dabit consilium. antelucana cogitatio declarabit, quid bono publico magis expediat. 24. *Deo commendet.* Non tamen à consilijs facilè abscedat eorum, quos pridem expertos, sagaces, fidelesque cognouerit. elegit, inquit, Seuerus amicos, quibus etiam post eum Principes acquieuerunt, acquiescat, nisi melior omninò ratio secùs suadeat.

Et vt veteres etiam Deos in consilium adhibebant, auguria, & auspicia sectabantur; ita & Christianus sapientiam à Deo expostulet, & Christianè illud ethnici sectetur;

——————— si consilium vis;
Permittes ipsis expendere Numinibus, quid
Conueniat nobis, rebusque sit vtile nostris.

Deum inuocet, vt consilia optima inspiret, dirigat, prosperet. apud ipsum est sapientia & fortitudo, ipse habet consilium & intelligentiam. ipse dat mortalibus sapientiam, & ex ore eius prudentia & sapientia: ille quem voluerit spiritu intelligentiæ replebit, & tanquam imbres mittet eloquia sapientiæ suæ, & diriget consilium eius, & disciplinam; sine illo sana consilia in finem insanum desinunt, manum injicientibus satis hebetantur sensus hominum, cogitationes mortalium timidæ, & incertæ prouidentiæ nostræ: Deus autem dat consilia magnifica, & recta: qui confidunt in illo, intelligent veritatem: à peccatis puri expectent quod *Iudith cap. 5.* Achior ad Holofernem ait, *Non fuit qui insultaret populo isti, nisi quando recessit à cultu Domini Dei sui.*

CAPVT XXXVIII.

Monita Miscellanea.

1. *Omnibus diuina apprecatio præmittenda.* INstruximus hactenus Iudicem variâ disciplinæ supellectile, siue decernat vt Iudex, siue ordinet vt Magistratus, siue consulat vt Senator; omnemque in legitimos ordines commeatum digessimus. superest vt quemadmodum exercitum lixæ, calones, aliaque id genus confusa turba sequuntur; ita hîc extra ordinem Miscellanea monita varij generis subiungamus: quæ si exactè singula pertractanda forent, in immensum voluminis oceanum excurrerent. Reliquimus ergò mox augustè consultantem, cum summo Numine. id rursùs repetendum est. finis est omnis atque initium à Deo sumendum. ideò ille Alpha est & Omega. omni ergo in deliberatione, omni in actione eum sibi proponat, inuocet, veneretur. per eum *Reges regnant & legum conditores iusta decernunt.* Rectè Cambises ad Astyagem: *Dei esto amicus, in eundem pius, nihilque aggrediaris, nisi Diuino Numine implorato. imbecillis enim est & hebes mortalium natura. nihil autem Dei sapientiam latet. omnia ex sententia eis cedunt, quibus ille praesto est. oculi Domini contemplantur vniuersam terram, & præbent fortitudinem his, qui corde perfecto credunt in eum.*

Post

Post diuina principia, inter humana imprimis Nosse se ipsum oportet; quo iure præsit,

2. *Norit qui regit seipsum quo iure præsit.* imperet, regnet: optimo, maximo, an restricto, cuius ob rei ignorantiam incuriámve, multi se atque Remp. perdiderunt. neque res eget exemplis: è cœlo descendit *γνῶθι σεαυτόν*. Noscenda natura vulgi est, & quibus modis temperanter habeatur:

3. *Norit quos regit, placeat.* noscendus populus cui quis præest, quibus moribus, quibus legibus, quibus fœderibus contineatur, quos domi vereatur, quos foris comiter obseruet. cum populo ita agendum, ne quid ingenio eius displiceat. affectanda eius beneuolentia, in Principem statumque publicum prompta inclinatio, & amor. eâ tamen temperie, vt ne aut reuerentia terrore, aut amor humilitate captetur. ita habeatur vt pareat, non vt seruiat. beneficentiâ mulcendus est, tantaque indulgentiâ, quantam legum benignitas permittere possit.

4. *Salua auctoritate.* Inter hæc tamen, eâ viâ incedendum est, vt existimatio, auctoritas, atque vis Imperij nullatenus remittatur: vt facilitas non minuat reuerentiam, humanitas dignitatem, vel benignitas Imperij Maiestatem. etenim illa salutis est tutela. oportet metuant Principem subditi,

Quibus modis, & moribus. non oderint, sed venerentur admirenturque. metuant seueritatem: careant illecebra peccandi spe impunitatis, abstineant à prauis ob turpitudinem, ob supplicia, & pœnam: non tamen ita frequentem, vt crudelitatis speciem præ se ferat, sed vt ex parcitate animaduersionum pœna ad paucos, metus ad omnes perueniat. Ita constantibus legibus moribusque, vt non indies vertantur. nihil enim magis ad contemptum legum pertinet, atque imperantium; quàm frequens mutatio. non coalescit planta quæ sæpiùs transfertur. non leges atque imperia veneratrices in animis subditorum radices figunt, quæ quod iusserant, vetant; quod vetuerant iubent: nisi quando forsan liqueat nociturum priscum rigorem, & nimiam seueritatem: atque tunc sensim agant, atque pedetentim quædam ex tempore disponendo, quædam in tempus reijciendo. Mores etiam atque virtutes in eo qui præest constantes mirificè ad venerationem faciunt, præsertim dum prouidentia accedit, & læta successibus fortuna, atque augusta corporis species, aut saltem augusti oris compositi gestuumque grauitas quam obuij, non vt acerbam metuant, sed vt Imperio dignam vereantur. quæ non in omnes conuentus ingeratur, sed cuius vitato assiduitatis fastidio, auctoritatem absentia sæpiùs tueatur.

5. *Comitatu splendeat.* Comitatus etiam atque familia splendeat. non quidem vt fastuosus superbiat, sed supra vulgi sordes emineat; habitu imprimis atque vestitu decoro. natalium etiam atque generis splendore emineat. neminem enim excelsi ingenij virum humilia delectant, & surdida. sint tamen qui ita maiorum factis glorientur, vt virtutem imitentur. quid enim prodest ei, quem sordidant mores, generatio clara? *In amicorum legendis ingenijs damus operam, vt quàm minimè inquinatos assumamus.* Senec. *de tranquil. cap. 7. Duo sunt quæ ab egregijs Principibus expectantur; sanctitas domi, & in armis fortitudo, vtrobique prudentia.* Aurel. *in Traian. A domesticis,* inquit Cassiodorus, 10. *var. epist.* 5. *velis inchoare disciplinam; vt reliquos pudeat errare, quando tuis cognosceris excedendi licentiam non præbere.* quæ non vidit omnis ætas Reipublicæ mala, dum quò sæpiùs, eò apertiùs delinquunt marcida quædam Aulæ mancipia: magni liberti, magni eunuchi, & sub his numerosi nequitiarum asseclæ magnas sæpissimè strages dederunt.

Assiduas etiam aularum pestes, qui præsunt, 6 *Absint aulicæ pestes.* fugent qui, eos, qui virtutibus antecellunt, inuidia premunt; specie amicitiæ dolum parant: supplantatores, & funambulos simplicitatis alienant. quibus ad reprehendenda aliena facta & dicta ardet animus. qui secretis criminationibus infamant ignarum; & quo incautior decipiatur, palàm laudant.

Sed imprimis in magnis Magistratibus, qui 7. *Quales Magistratus eligat.* circa Principem, aut in Principalibus negotijs versantur, eligendis spectanda est generis claritas. *Tuli,* inquit Moys. 1. *Deut. de tribubus vestris viros sapientes & nobiles, & constitui eos Principes, tribunos, centuriones & quinquagenarios, & Decanos. Nobilis in portis vir eius, quando sederit cum Senatoribus terræ.* Parab. c. 3. Solon Areopagũ ex ijs cõstituit, qui honesto loco nati essent, & egregium virtutis & temperantiæ suæ specimen præbuissent. non tamen excludendi sunt noui etiam homines, quos virtutes in excelso statuunt. nam apud *maiores virtutis id præmium fuit, cunctique ciuium,* inquit Tacitus, *si bonis artibus fiderent, licitum petere Magistratus.* Ventilabrum est seditionum videre malè collatos Magistratus. *Malum est,* inquit Vopiscus in Tacit. *habere Imperatorem, qui eos faciat Consules, Duces, Iudices, quorum vitas, merita, ætates, familias, gesta non norit. Est malum,* inquit *Eccles.* 10. *quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens à facie Principis: positum stultum in dignitate sublimi, & diuites sedere deorsum: vidi seruos in equis, & Principes ambulantes super terram quasi seruos. Regnum Romanum,* inquit D. August. *tam diu perseuerauit, quàm diu sapientes regere permiserunt. sed dum iuuenes inexpertes elegerunt, tamquam iustitiam ignorantes, acceptores personarum facti sunt, & iustitiam perdentes, dominium orbis terrarum amiserunt. Iuuenes ergò imprudentes constituendi non sunt Duces, vel Ecclesiarum Pastores, ne ipsi simul cum populo pereant.* Tales enim si præsunt, *non solum præterita, & futura non cogitant, sed aures etiam obturant, ne quod verum & bonum est, audiant.*

Iterum qui præest, aut ei consulit, omissis præcipitibus, tuta & salutaria capessat. non 8. *Tutiora eligat.* ambiat quod multi inuideant, plures etiam concupiscant. non durat, nec ad vltimum exit nisi lenta felicitas. quidquid excessit modum, pendet instabili loco. non ambiat quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. Abraham Bascha deprecatus eminentiores dignitates Solimannum rogabat, vt moderatio-

rem

rem fortunam illi impenderet. modicis rebus longius æuum est.

9. Non sit credulus. Rursus qui communem hominum sortem excellunt, æmulationi obnoxios se sciant. etedant neruos esse atque artus sapientiæ non temerè credere. fraudis atque insidiarum & perfidiæ plena sunt omnia. diffidant ergò semper ignotis, & vixdum notis fidant. Ita tamen se habeant quasi maximè fidere videantur. detecta enim diffidentia repudium est amicitiæ, quod maximè periculosum est, si diffidere videaris, non his illisve personis, sed integræ cuipiam nationi. Vtrumque in vitio est, & omnibus credere, & nulli. itaque simules oportet inuitus, & dissimules cum dolore. Agesilaus sese ita assuefecerat, vt metuens hilaris videretur: secundisque in rebus longè timidissimus esset.

10. Princeps custodiam habeat. Sed & alij Principi necessariam custodiam assignant. nec censent maiestatem sine viribus tutam. stipatores exigunt qui somnum eius nocturnis excubijs muniant, latera obiecti circumfusique defendant, incurrentibus periculis se opponant: sed fidissima est custodia Principis ipsius innocentia. hæc arx inaccessa, hoc inexpugnabile munimentum, munimento non egere.

Non sic excubiæ, non circumstantia tela,
Quam tutatur amor.

11. Sed magis affectum populi. Amorem ergo apud populares, metum apud hostes quæramus. amor aduersus vim externam, aduersus domesticas insidias æquè valet, arma aperta palam vites; fraus & dolus occulta, eoque ineuitabilia, nulla vis imperij tanta est, quæ premente metu possit esse diuturna. quem metuunt, oderunt: quem quis-

12. Qui? que odit, perijsse expetit. Quin etiam qui puniendi causam habent, modum habeant. nec ijsdem de causis alij plectantur, alij ne appellentur quidem. nec frequens sit vindicta, vt paucorum odium reprimat, omnium irritet. Tributa noua populum non decorient. vetera sine auaritia & crudelitate tolerentur, neque nouis acerbitatibus ad inuidiam vertantur. pecuniæ non illudatur, nec per turpitudinem qui præsunt abutantur. Alex. Seuerus aurum & argentum rarò cuiquam nisi militi diuisit. at hodiè milites sunt mendicabula, aurum & argentum nonnullibi deriuatur ad alias Reipublicæ sanguisugas. *Sæpè*, inquit Salustius ad Cæsarem, *iam audiui, qui Reges, quæ ciuitates, per opulentiam magna Imperia amiserint, quæ per virtutem inopes ceperant. Fiunt*, inquit Aristoteles *5. polit. mutationes, cùm homines sua consumunt prodigè viuentes*, adde & largientes.

Et quoniam præmia bonorum, malorumque, bonos ac malos faciunt; bonorum præmia numquam omittantur, numquam malorum. præsertim in bello, vbi peccare bis non licet. frustrà lamentis repetuntur florentes exercitus, classes, legiones, inediâ, incuriâ, ignauiâ deperditæ. in causas inquirendum, & sæuiendum. militaria delicta mortalia sunt. ex puncto pendet immensitas rerum. numquam ergo impunita sint; nisi fortè ex clementia, cùm citra Reipublicæ periculum atque impunitatis spem trahi in exemplum non possunt. qui enim Reipub. ex delicto illatam iniuriam non punit, nouam prouocat.

Odium refert qui præest, si merita non remuneratur. contemptum etiam, si pœnas noxijs non irrogat. exinde nascitur facultas faciendi quod cuilibet visum. quæ non potest comprimere ingenitam singulis hominibus prauitatem.

Nihil porrò vehementiori impetu Imperia in ruinam agit, quàm incuria; si qui præest leui auditu quamuis magna transmittat; abundè ratus, si præsentibus fruatur, nec in longius consultans. tempus otio, aleæ, luxui, & saginæ dispartiens; lusus in medias noctes, somnos in medios dies protrahens. *Solutè viuentes*, inquit Aristoteles *lib. 5. polit. cap. 10. despicabiles fiunt, & multas opportunitates præbent hostibus.* 13. Solicitus sit.

Quamuis etiam periodi sint ortus interitusque Imperiorum, vt sæculares mutationes obseruauit Chokier *polit. lib. 6. cap. 1.* diuino tamen nutu diriguntur. qui & solet prænunciam mittere discordiam, solet malum extremum discordia præcedere. eiuile odium ad inimicorum perniciem præceps est. solent deèsse bona consilia, aut à discordibus inuicem destrui. per eam res maximæ dilabuntur. oderit discordiam quisquis imperium amat. *Haud leue*, inquit Tacit. *2. Annal. decus Druso quæsiuit, illiciens Germanos ad discordias.* quâ eâdem arte multi hodiè aduersus vicinos vtuntur. dum credimus discordias ex se ipsis nasci; ferunt sapientes Duces, & multo pretio emunt hostium discordias: dum sciunt, ne minimam quidem nationem posse ab aduersarijs deleri, nisi proprijs simultatibus se ipsa consumpserit. 14. Imperiorum ruinæ causæ, indicia.

Iuxta hos, *Mali*, inquit rectè ille, *dæmones sic implicuere nostras mentes, vt relictis veris hostibus, quos longa pace frui permittimus, in nos nostrorumque membra armatas, & sanguiuolentas conuertamus manus.*

Duo sunt, inquit Polyb. 6. quibus omnis Respub. seruatur: in hostes fortitudo, & domi concordia. in hac quies, tranquillitas, salus; in illa Reipub. tutela, hostium propulsatio, vindicta, etiam pomerij prolatio consistit. vtraque prudentiam exigit, hæc togæ, illa sagi. hæc boni patris-familias prudentiam quadamtenus spectat, illa Ducis. altera quidem semper alterius indiga, sed *virtus militaris præstat cæteris omnibus: sacra prophanaque, omnia latent in præsidio, ac tutela bellica virtutis.* Militaris ergo prudentia ambabus vlnis amplexanda, quæ principiò omnem temeritatem reijcit à bellorum initijs, progressu, & fine: vt nequid in eo suscipiendo, gerendo, finiendòve inconsultò agatur: non generatim tantùm, sed in quolibet etiam actu, & scena. necubi desint consilia, apparatus, arma, pecuniæ, commeatus: disciplinam non potest seruare ieiunus exercitus: mendicitas ad omnem desperationem vocat armatos. non mi- 15. Curetur domi concordia, foris fortitudo. Prudentia in quibus?

les,

les, non centurio, non tribunus officio fungitur, cui deest annona. quibus vt ad populandos, non iam dico finitimorum, vt Liuius *lib.* 28. sed suorum, agros, tectaque vrenda, & capienda pecora aliqua vis sit: ita in acie ac signis collatis nulla est exercitus lingua, quàm manu promptior: prædator è socijs, & ipse præda hostium.

16. Disciplina. Qui & hodiè ita habetur, vt quæ olim de disciplina & delectu regulæ erant, philosophicæ scholæ dogmata nunc videantur. Infames militare non poterant: hodiè quorumlibet criminum damnati multos numeros faciunt. disciplinam vix non omnes aut aspernantur, aut contemnunt. Alexandri Seueri *apud Lamprid.* non seuerum iam iudicium, sed phantasma arbitrantur; *Disciplina*, inquit, *maiorum Rempublicam tenet: quæ si dilabatur, & nomen Romanum, & Imperium amittemus.* Ita verò accidit illis Romanis. Repetat nunc memoriâ quisque suæ gentis disciplinam maiorum, atque an ab ea defecerit circumspiciat; & quid porrò in procinctu esse possit augurетur.

17. Quoad omnes. Sub disciplinam igitur reuocandi sunt Legati, Tribuni, & quicumque militibus præsunt, metatores, atque ipsi milites. puniendi contumaces, emansores, desertores, transfugæ, proditores, seditiosi, qui in acie loco cedunt, se dedunt, arma amittunt, alienant, excubias deserunt, minùs rectè agunt, locum, cui præsidio impositi sunt, amittunt, hostibus dedunt, ducem non protegunt, eius dicto non parent, furtis alijsque delictis militaribus se maculant. in eos iudicia, & pœnæ militares exercendæ, quibus de rebus omnibus, totaque disciplina militari optimè Ayala. *tot. lib.* 3. *de re milit.*

18. Qualiter. Sed quoniam milites, inquit Vegetius *l.* 3. *cap. vlt.* pœna & timor in sedibus corrigunt, in expeditionibus spes & præmia faciunt meliores; etiam præmijs, priuilegijsque milites animandi sunt. de vtrisque iterum rectè Ayala *ibidem cap.* 7. *& cap.* 20. & missione honestâ post emerita plurium annorum stipendia. *de qua idem cap.* 6. qui olim fuerant extensi ad annum 11. deinde 16. demum 20. quando erat coacta militia, & delectus. causaria missio hodiè magis in vsu est, & pro annis, & meritis stipendiorum incrementa, & honores.

19. Defectus. Vtraque prudenter dum pro meritis. sed admodum disciplinæ, & ærario illuditur, dum sine examine tribuuntur. dum quis in vnum diem centurio creatur, in annum signifer, quin & tribunus sine milite: vt illis nominibus stipendia reciproca cedant, adeò vt numerus huiusmodi missorum in immensum creuerit alicubi; decreueritque ærarium, vt numeri militum ali non possint; sint cohortes in quibus sint, si non plures, numero æquales huiusmodi missi cum gregarijs, atque illorum multiplicatâ genre, non magnificata est horum lætitia. vbi isti magni manduci faciunt, vt grex ouium pascuo caueat, neque tamen cùm ad pugnam ventum est, triarij isti vim omnem prælij excipiunt; sed in eos inclinata recumbit, qui corpus famelicum vix trahunt, manus ita debiles habent, vt conserere non dicam, sed mouere vix possint, corpore toto nudi, armis vacui, cædi idonei. & mirantur ignari vnde tanta auri vis tam steriles belli effectus pariat; & frustrà dolent illi Principes, qui Regium non putant tantas summatim subducere rationes. miranturque si legunt aut vident extremos hominum ex despectis angulis orbis antrisque egressos, dum alio instituto, aliâ disciplinâ vtuntur, supremorum monarcharum conatus supergredi.

20. Quales Duces requirit quid curare debeant bello gerendo, finiendoque summatim. Non pace, non bello res prosperè cedere possunt apud quos quæ diximus vitia: & duces contemnendis hostibus quàm cauendis hostibus meliores. Sed ij exiguntur quos nullum belli genus non exercuerit: qui nouerint quanris belli neruis opus sit, quantos intendere possint, vnde & quomodo illi haberi quos in vsus & ad quam rationem impendi, quàm æquè, quàm æqualiter census agi, & pecunia imperari, & impensa populo probari, oculisque subijci. qui sciant quàm promptè apud eas gentes pecunia conflatur, vbi ipse populus, eum cui maximam fidem rerum suarum habet, ipse deligit: cuique potestas omnis æstimationis summæque faciendæ, corrogandæ, & erogandæ permittitur. qui sciant quis ordo agminis, quæ cura explorandi, quantus vrgendo trahendóve bello modus, qui milites habeant, castigentque vt liberos, & ab illis habeantur, & timeantur vt patres. qui vnum suum seruare malint, quàm mille hostium perdere (vt in Africa Carolus V. aiebat.) qui tempestiuè in hyberna eos & æstiua deducant, curentque ne in cœnipitis motiantur (vt Alexander Magnus militem in via deficientem suis ipse vlnis sustulit) qui exerceant legiones, etiam sine bello; nec disciplinam modò, sed exemplum etiam à se peti volunt: qui tumores non curent, sed malint eos sapiens hostis metuat, quàm stulti ciues, militésve laudent: non vt hodiè multi videri malunt rem benè gerere, quàm gerere; magis occupantur corrogandis de re à se vt benè gesta testimonijs, quàm re benè gerenda: qui militem exerceant ad robur & virturem, vt norint tractare arma, ambulare celeriter, & æqualiter locum non deserere, ordines non turbare, inter se in modum iustæ pugnæ concurrere, ferre pondus, solem, pulueremque, annonam pariter & arma, fossam ducere, & sudes scienter figere, quæcumque euenire in acie atque prælijs possunt, omnia in campestri meditatione prænoscere. ferre cibaria, ferre si quid ad vsum velint, ferre si quid ad vallum: miles centurioni, centurio tribuno obsequi, ad nutum regentis, sine tumultu respondere. qui præscribere sciant in itinere vel acie incedendi ordinem, legitimum spacium quo miles distet à milite, qui non conglobent agmen, aut laxent. pro gradu leuioribus auxilijs, equitibus & peditibus loca opportuna deputent, centurias, & contubernia diuidant

luxum vitent, iactantiam ac linguæ ferociam, ignauiſſimi cuiuſque teſſeram: qui militem cogant vti cum prouincialibus iure ciuili: qui cùm diuerſarum gentium agmen ducunt omnibus ijdem ſint, nec cauſam præbeant, aut tolerent, quâ inter illas diſcordiæ ſuper viribus, meritis, prærogatiua, ordine excitentur; ſed omnia ea aut gradus, aut numerus ſtipendiorum, aut ſors, aut vices, aut æquæ omnibus conditiones, niſi fortè non æquo iure regnentur, definiant, alioquin credat eum, quem poſt-habuerit, pro ignominia id habiturum; Ducemque, Tribunum, Centurionem facilè deſeri ab eo, qui ſe credit contemptum, nón obſequi ad imperia, non pugnare.

Qui gnarus ſit omnium temporum in bello habendam rationem, vbi facto magis, quàm conſulto opus eſt, quàm noxiæ ſint lentæ deliberationes; vt ex decreto bellum geri non poſſit; nec in vrbe ſciri, quid armato getendum ſit. quàm ſæpè occaſio ampliùs iuuet, quàm virtus. quàm caſu oblata flectenda ſit ad conſilium. quàm nemo celeriùs opprimatur, quàm qui nihil timet. quàm nihil tam leue ſit, quod non magnæ interdum rei momentum faciat. qui ſuum & hoſtium exercitum, locorum ſitum, naturam regionis nouerit: & ante omnia hoſtium Imperatoris ingenium, & gentis quam in bellum ducit. qui norit quando pugnare expediat, quando tergiuerſari, quando domi bellum excipere, quando in hoſtilem agrum inferre; quando magno clamore, & concitato curſu pergere; quando loco manere, & impetum excipere. quando cedendo nimis progreſſum per tædia ac moras: quando ipſe non commeatum, non ſupplementum, non pecuniam habens (cùm fortiſſima conſilia tutiſſima ſunt) vi ac manu conari, vel cum multis rebus ſuperior eſt. alioquin quando nulla cogit res, non ſe committere fortunæ. quamuis oporteat bono ſemper eſſe animo Imperatorem in rebus ambiguis, etiam & aduerſis. ſpem vultu etiam ſimulare, læta nuncia in vulgus ferere, in conflictu etiam fauſta quamuis falſa inclamare. ad diſciplinam retinendam exercitui, nonnullum metum hoſtium incutere, exercitum Numini Diuino conciliare. nihil agere periculi tentandi gratiâ. milites ſuos ſecundùm hoſtium copias inſtruere, habere ſeorſim delectos qui feſſis & laborantibus opem ferant: habere in occulto inſidias: familiares cum familiaribus, notos cum notis collocare, ſplendidè inſtructa acie procedere, & iam ante ſecum conſtituere, quem cui in prælio opponat: ordines numquam ſoluere: ipſum manus non conſerere, ſed ad omnia intentum, vbique prouidere, anguſta loca occupare, ſi inferior eſt equitatu: plana, ſi potior. militem non niſi pranſum & curatum committere: & diſcretis nationibus, vt ipſa contentione decoris accendantur. aciem prior inſtruere, atque ita vt auerſum ſolem & puluerem habeat. aduerſus inopinata oculis auribúſve ſubiecta mox ſolerter prouidere: ore, vultu, geſtu, hortari, animare: nimium metum depellere: occurſare pauentibus, retinere cedentes, tardos impellere, nimiùm ſe diffundentes reſtringere: fugienti hoſti viam aperire: non pertinaciter inſtare: ne vel tunc fortiùs ex neceſſitate reſiſtat, & aliàs faciliùs acie cedat: non vti victoriâ niſi prouiſum fuerit, ne ipſe vincatur: non omiſſo hoſte ſpolia conſectari: obtentam victoriam prudenter proſequi, non degenere aliquo conſilio, ignauâ, vel ignarâ arte quippiam aggredi, cuius infelix ſucceſſus illius curſum ſiſtat, victoriæ famam minuat, vnde cætera pendent. etiam modica damna famam partæ victoriæ lacerant.

Victor ergò cautè progreditur. victus marte aperto, ad ſtratagemata ſe vertit, ad belli furta, dolos, & fraudes militares. nec prælij vnius euentu pauеſcit. reciprocæ ſunt fortunæ & pugnantium vices. contra fortunam ſtrenuè inſiſtit ſpei, vires iuxta, & circum ſitas inſpicit. loca aliqua munita copijs & commeatu firmat diſtiuendo hoſti, dum noui dilectus, noua quæruntur auxilia, & dum vult pacem, bellum adhuc parat.

Vult autem pacem quiſquis bonus eſt Imperator; ſiue victus, ſiue victor, dum æquæ conditiones haberi poſſunt: dabit accipietque quiſquis erit iuſtus. qui non dederit, qui non acceperit, memoriâ repetat, & maiorum, & noſtrâ ætate fuiſſe victores, qui æquis conditionibus & cum laude poterant bello defungi, qui poſtmodum etiam plures poſt annos reparatis eiectorum viribus, & fœderatorum auxilijs vrbibus ipſi prouincijſque victis pulſi fuerunt.

Ideoque nec vnquam vna cum gente tot annos bella gerit, vt illa non notas antè vires introſpiciat, cum finitimis & diſſitis fœdera contrahat, contumax ipſa & armis exercita ſeruitutem abnuat, dominatum excutiat, libertatem vindicet, non timida iam ampliùs ipſa, ſed timenda fiat: non de penatibus ſolicita, ſed iam alieni cupida: non domi iam ſua tuendi, ſed aliena inuadendi conſilia agitet: non ſecum tantùm habitet, ſed & alios Principes atque Reſpublicas vicinas remotaſque toto orbe ſolicitet, ac vndequaque motis armis vires diſtrahat, à ſe auertat: vt iam de poſt-liminio deſperatio, de præſenti ſtatu defendendo metus ſuccedat.

CAPVT VLTIMVM.

Parenesis ad Iudicem, Magiſtratum, Senatorem.

IVdicis, Magiſtratus, Senatoris difficile eſt officium, functio ardua, munus *periculoſæ plenum opus aleæ. Noli ergo quærere fieri Iudex, ſi non valeas virtute irrumpere iniquitates. Eccli.7.* Noſce te ipſum: *& quid valeant humeri, quid ferre recuſent,* noli quærere, affectare, ambire honorem, cuius oneri non ſis ferendo, noſce vires tuas, & muneris grauitatem, ne impar ſuggreſſus ſatiſcas, collidaris, opprimatis. examina

mina te ipſum, an valeas *virtute irrumpere iniquitates.* virtute, inquam, omnigenâ, quam *lib.* 1. in multas ſectiones partiti ſumus; præſertim *in cap.* 5. quo in Iudice vniuerſalem exegimus: & deinceps explicuimus, an tibi ſuffragetur conſilium Iethro, Exod. *cap.* 8. Moyſi datum, vt in ſubſidiarios Iudices aſſumeret ſibi *virtutis viros*, eâ adeò præditos atque perfuſos, vt ab ea denominationem mereantur virtutis: an tibi ea ſuppetat, quæ irrumpere valeat iniquitates: etiam vniuerſas, quacumque parte virtutibus Iudici neceſſarijs, iuri, iuſtitiæque poſſint aduerſari. Multæ eæ ſunt virtutes, multæ iniquitates. multas *lib.* 1. virtutes exegimus, vt meritò ijs omnibus præditus à præcone proclametur, *Quis eſt hic, & laudabimus eum?* multæ iniquitatea non tantùm ſingulis Iudicis virtutibus plures oppoſitæ, quas ipſe vincere debeat: ſed & quæ in alijs hæreant: *Totus* ſiquidem *mundus in maligno eſt poſitus*: quas in alijs Iudex debeat irrumpere.

Multæ ſunt Iudicis actiones. plures his libris tetigimus, nec tamen omnes: generalia axiomata dedimus, & multa quidem; nec tamen omnes actionum regulas complexi ſumus; ſed generales iterum dedimus: quantus deſcenſus eſt ad omnes ſpecies actionum, eaſque omnium negociorum ſingulares? quas vt infinitas non minùs eſt impoſſibile pertractare, quàm inuidioſum, quæ experientia poterat ſubminiſtraſſe, attingere. à quo vel eò magis abſtinuimus, rati veritatem in genere dictam ſatis odij parere, & ſi ſingulares multorum errores non refricaremus. difficilis eſt ergo functio Iudicis, infinitis etiam tricis impedita. *Noli* ergo *quærere fieri Iudex, ſi non valeas virtute irrumpere iniquitates.*

Quòd ſi verò non ambitione tuâ, vt vulpes irrepſeris, vt regnares vt leo, ſed virtutum radijs clareſcentem alij *Rectorem te poſuerunt, noli extolli: eſto in illis quaſi vnus ex ipſis;* Eccli. c. 32. quale illud de Traiano Plinij elogium *in Paneg. vnum ille ſe ex nobis, & hoc magis excellit, atque eminet, quod vnum ex nobis putat.*

Rectorem, inquam, *te poſuerunt*, noli procaciter ſubtrahere te Reipublicæ, cui natus es, defodere talentum tuum in terra, ſed ad mitte inuitus honorem, atque adminiſtrationem; at non tui, verùm Reipubl. causâ: In admiſſam omnibus neruis, omni corporis animique contentione incumbe rectè obeundam. ſemper animo tuo hoc præcine, quod Romanis ſacerdotibus inculcari ſolet, *Hoc age*, quod Eccleſia in Ordinatione monet ſacerdotem, *adimple miniſterium tuum: potens eſt enim Deus, vt augeat tibi gratiam ſuam.* Noli extolli: ſemper repete illud Flori *lib.* 1. *c.* 7. quòd eorum qui in poteſtate ſunt *crudelitate grauior eſt bonis ſuperbia.* quæ in ijs ipſis etiam vniuerſa vitia, & iniquitatem ſignificat. Vnde Romani Tarquinium vt Regum ſuorum vltimum, ita deterrimum *execratione poſtremâ hoc damnauerunt maledicto, & hominem libidine præcipitem, auaritiâ cæcum, immanem crudelitate, furore vecordem, vocauerunt ſuperbum: & putauerunt ſufficere conuicium*, nempè in eo, qui Magiſtratum gerit, omnium vitiorum indicium. Noli ergò Magiſtratui impoſitus extolli, noli ſuperbire: eſto ſicut vnus ex illis quibus præſides, non comes tantùm, benignus, & facilis moribus; ſed viue etiam communibus eiuſdem iuris regulis: patere legem quam tuleris: quidquid in *alium* iuris ſtatueris, eodem ipſe vtaris: eadem æquitate negocia tua compone, quâ in alijs definis: in omni actione tua nihil lege ſit ſolutum: iudicia ſint iuſta, adminiſtratio ex re & ſalute publica, conſilia pro veritate: vt quà iudicijs præfectus es; omnibus æquam lancem ſerues: quà Magiſtratui impoſitus; rem vt publicam, non vt tuam adminiſtres: quà Regum negocijs, Principum conſilijs adhibitus; recta, honeſta, vtilia, ſalutaria liberè conſtanterque conſulas. certus quòd alioquin aliquando *recidet in auctorem ſcelus*, ſi conſilio tuo fuerit, ſi vitio oppreſſa, ſuppreſſáve veritas, violata ſalus publica, deuirginata iuſtitia.

Iterum Ianitores ſuos atque Oſtiarios his verbis compellat, creatque Eccleſia, *Sic agite, quaſi reddituri Deo rationem, pro ijs rebus quæ his clauibus recluduntur.* clauibus poteſtatis tuæ ſpiritualis, ſæculariſve fortunæ publicæ priuatæque continentur, ſalus publica recluditur & ſingulorum. ſic res has tracta, ſic negotia gere, ſic age, quaſi rationem Deo redditurus *qui enim custodierint iuſta iuſtè, inuenient quid reſpondeant.* Sap. 6. magna ſecuritas iuſtorum Iudicũ, inuenire quid reſpondeant, quando alij dicent montibus & petris; *Cadite ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſedentis ſuper Throno, & ab ira Agni.* Apocal. *cap.* 6. Quòd ſi *de omni verbo otioſo, quod locuti fuerint homines, reddent rationem in die Iudicij:* Matth. *cap.* 12. quanta erit danda de potentibus illis, & magnis verbis; *do, dico, addico, abſoluo, condemno, præcipio, permitto, veto, ſic volo, ſic iubeo, ſic placet?* quibus fortunæ, vita, ſalus publica, priuataque datur, aut euertitur? In his olim ſi iuſta iuſtè cuſtodieris, inuenies quid reſpondeas, quam rationem Deo ſis redditurus: ſin minùs; montes rogabis, & petras, vt ſuper te cadant, ſed fruſtrà. *Diſcite* ergò *Iudices finium terræ, præbete aures qui continetis multitudines, & placetis vobis in turbis nationum, quoniam data eſt vobis à Domino poteſtas, & virtus ab Altiſſimo, qui interrogabit opera veſtra, & cogitationes ſcrutabitur: quoniam cùm eſſetis miniſtri regni illius, non rectè iudicaſtis, nec cuſtodiſtis legem iuſtitiæ, neque ſecundùm voluntatem Dei ambulaſtis. Horrendè & citò apparebit vobis: quoniam iudicium duriſſimum his qui præſunt, fiet.* Sap. 6. quando *in igne Dominus diiudicabit:* Iſaiæ 66. quando *ignis ante ipſum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius:* quando *occumbere faciet Dominus robuſtos:* Ioël. 3. quando *vlulabit Moab ad Moab:* Iſaiæ 6. quando *labor ſtultorum affliget eos:* Eccl. 10. ignis in furore Dei ſuccenſus *deuorabit terram cum germine ſuo, & montium fundamenta comburet:* Deuter. 32. quando *Deus vltionum* Pſam. 93. exurget in iudicium, tam tunc ſeuerum, quàm nunc *miſe-*

ricordia

ricordia eius *plena eſt terra*, *& miſerationes eius ſuper omnia opera eius*: Pſalm.144. quando *horrendum erit incidere in manus Dei viuentis*: Heb. 10. quando *irregreſſibilis erit eius ſententia & immutabile iudicium*, *& ſtabit damnationis immobile conſilium*: quando iniuſti, verme eorum nunquam moriente, Iſaiæ 66. habitabunt *cum igne deuorante*, *cum ardoribus ſempiternis*: Iſaiæ c.33. atque ex aduerſo *nimis honorificati* erunt *amici Dei*, *nimis confortatus principatus eorum*: Pſalm. 138. quando iuſti circumdabuntur *diploide iuſtitia*: Baruch. 5. & *fulgebunt ſicut Sol*: Matth.13. qui iuſtam rationem dederint, *ſuper omnia bona conſtituentur*: Matth.24. quando eis *qui vicerint* dabitur *ſedere cum* Chriſto *in Throno* eius. Apoc.3. quando *aperientur portæ*, *& ingredietur gens iuſta*: Iſaiæ *cap.26.* quando erit *opus iuſtitiæ pax*, *& cultus iuſtitiæ*, *& ſilentium & ſecuritas in ſempiternum*: Iſaiæ *cap.32.* quando is, ad quem cauſa viduæ, cauſa Eccleſiæ ingreſſa fuerit, qui intellexerit *ſuper egenum & pauperem*, *in die mala liberabit eum Dominus*: Pſal.40. quando qui eſurierunt & ſitierunt iuſtitiam ſaturabuntur: eorumque qui perſecutionem paſſi fuerint propter iuſtitiam, regnum erit cœlorum: *Matth.5.* quando Deus largiſſimus retributor, *menſuram bonam & confertam, & coagitatam dabit in ſinum* iuſtorum: *Luca 6.* O ter felicem tunc, ter beatum, qui ita hîc egerit; vt redditâ Deo Iuris inter litigantes dicti, adminiſtratæ Reipub. conſiliorum, quà bello, quà pace Principibus datorum ratione, inueniet quod reſpondeat, cum Regio Propheta *Pſalm.118.* *Feci iudicium & iuſtitiam*: & cum fiducia non tantùm cum D.Paulo 2. *Timoth.4.* ſed ſecuritate ſempiterna poterit concludere; *Repoſita eſt mihi* CORONA IVSTITIÆ, *quam reddet mihi* DOMINVS IN ILLA DIE IVSTVS IVDEX!

FINIS.

INDEX

INDEX RERVM.
Quæ in hoc Tractatu de Iudice, &c. continentur.

A.

D.

 Delatores

E.

Adlaborato

F.

G.

Non

non

Festina

M.

Metus

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

FINIS.

